



MEVLİD-İ NEBİ HAFTASI
2018



Peygamberimiz ve Gençlik

I. ŞANLIURFA ULUSLARARASI
MEVLİD-İ NEBİ SEMPOZYUMU

ŞANLIURFA - 2018



Harran Üniversitesi



Harran Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi



Türkiye Diyanet Vakfı



Şanlıurfa İl Müftülüğü

Peygamberimiz ve Gençlik

**I. Şanlıurfa Uluslararası
Mevlid-i Nebî Sempozyumu**

Editörler:

Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

ISBN: 978-975-7113-69-0

ŞANLIURFA

2018

Araştırmacılar:

Prof. Dr. Abdurrezzak Merzuk

(Mağrib/Marakiş, Camiatu'l-Kadi Iyaz)

Prof. Dr. Âdem APAK

(Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

(İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Prof. Dr. Atilla YARGICI

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Prof. Dr. Kasım ŞULUL

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

(Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Prof. Dr. Memun Furaiz Cerrar

(Ürdün/Amman, Camiatü'l-Ulûmi't-Tatbikiyye)

Prof. Dr. Muhammed eş-Şatî

(Lübnan/Beyrut, Kulliyetu'd-Da'veti'l-Camiyye li'd-Dirasati'l-İslamiyye)

Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Prof. Dr. Ousama Ekhtiar

(Suriye/Şam Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Doç. Dr. Abdullah YILDIZ

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Doç. Dr. Celil ABUZAR

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi)

Doç. Dr. Daham İbrahim el-Hesneyanî

(Irak/Musul, el-Camiatu'l-Hurra)

Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Zekeriya

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Salih Mustafa

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÇAKMAK

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi M. Askeri KÜÇÜKKAYA

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi M. Nuri GÜLER

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ramadan Omar

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Eğitimci Müh. Taha Derviş

(Suriye/Telirfan, Mahdu'l-İrfan el-Haznevi lil-Ulumi's-Şeriyye ve'l-Arabiyye)

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Mehmet TAŞTAN (İl Müftüsü, Başkan)
Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE (Başkan Yardımcısı)
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU
Arş. Gör. Coşkun BORSBUĞA
Arş. Gör. M. Haşim AKSU
Arş. Gör. M. Nurullah AYDIN
Arş. Gör. Mahmut SABUNCU
Arş. Gör. Orhan AYZAZ
Arş. Gör. Selim YILMAZ
Enes BOZTEPELİ (Vaiz)
M. Emin ÇİFTÇİ (Vaiz)
Şehba YAZICI (Vaiz)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ
(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Âdem APAK
(Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
(İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Ahmed Ayesh Albder al HUSİNİ
(Ümmü'l-Kura Üniversitesi/Suudi Arabistan)
Prof. Dr. Ahmed NASRY
(University Hassan II, Casablanca, Morocco)
Prof. Dr. Atilla YARGICI
(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR
(Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Kasım ŞULUL
(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
(Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Moulay al Mustapha LHEND
(University Hassan II, Casablanca, Morocco)
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Sevil SADİKZADE

(Devlet Ressamlık Akademisi – Azerbaycan)

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Abdurrezzak Merzuk

(Mağrib/Marakiş, Camiatu'l-Kadi Iyaz)

Prof. Dr. Muhammed eş-Şatî

(Lübnan/Beyrut, Kulliyetu'd-Da'veti'l-Camiyye li'd-Dirasati'l-İslamiyye)

Prof. Dr. Ousama Ekhtiar

(Suriye/Şam Üniversitesi)

Prof. Dr. Memun Furaiz Cerrar

(Ürdün/Amman, Camiatü'l-Ulûmi't-Tatbikiyye)

Doç. Dr. Daham İbrahim el-Hesneyanî

(Irak/Musul, el-Camiatu'l-Hurra)

Doç. Dr. Abdullah YILDIZ

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Alnura AZİZOVA

(Khazar Üniversitesi)

Doç. Dr. Cavid QAİMOV

(Azerbaycan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü)

Doç. Dr. Celil ABUZAR

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Hüseyin AKPINAR

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU

(Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Dr. Hassan NOUR

(Faculty of Art - Sohag Universty – Egypt)

Dr. Zahraa Hameed Halil el-BAHRÂNÎ

(Faculty of Art - Sohag Universty – Egypt)

Eğitimci Müh. Taha Derviş

(Suriye/Telirfan, Mahdu'l-İrfan el-Haznevi lil-Ulumi's-Şeriyye ve'l-Arabiyye)

Sekretarya:
Arş. Gör. Âdem MİDİLLİ
Arş. Gör. Havva İslâm ÇELİK

Bu çalışma, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Şanlıurfa İl Müftülüğü tarafından 19 Kasım 2018 tarihinde düzenlenen I. Şanlıurfa Uluslararası Mevlid-i Nebî Sempozyumu'nda sunulan tebliğ tam metinlerinden oluşmaktadır.

İçindekiler

Kısaltmalar	10
Takdim	11
Mehmet Taştan	
Önsöz.....	13
Murat Akgündüz	
AHLAKÎ DEĞERLERİMİZ VE GENÇLİK.....	14
Gençler Üzerinde Olumsuz Tutum ve Davranışları Islahta Hz. Peygamberin Örneği.....	14
Âdem Apak	
Geleceğimizin Teminatı Olan Gençlerimizi Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar	19
H. Mehmet Soysaldı	
Gençler İçin Bir Değer; Hz. Peygamber'in Vefası.....	33
Mehmet Azimli	
Hz. Peygamber ve Gençler	39
Mahmut Kelpetin	
KUR'AN'DA TEVHİD ve GENÇLİK.....	48
Kur'an ve Sünnet'in Gençliğe Verdiği Değer	48
Musa Kazım Yılmaz	
Kur'an'a göre Bir Genç Olarak Hz. İbrahim'in Tahkik Yoluyla Tevhid İncancını Yakînî Hâle Getirmesi	61
Atilla Yargıcı	
Tevhid İncancını Savunan Gençler: Ashab-ı Kehf	69
Mahmut Öztürk	
Kur'ân-ı Kerim'de Gençlik Kavramı ve Anlam Dünyası.....	80
Mehmet Vehbi Şahinalp	
HZ. PEYGAMBER'İN ÇEVRESİNDEKİ GENÇLER.....	104
Hz. Peygamber'in Hizmetkârı Genç Sahabî Enes b. Mâlik.....	104
Yusuf Ziya Keskin	
Ashâb'ın Beşinci Tabakası ve İslâm Medeniyetindeki Yerleri	115
Adnan Demircan	
Sahabe Kuşağının Genç Abdullahları (Abâdile)	135
Kasım Şulul	
Hz. Peygamber'in Ömrünü İslâm'a Adayan Genç Sahâbisi: Mus'ab b. Umeyr .	140
Ömer Sabuncu	
Hz. Peygamber'in Gençliğe Verdiği Değer ve Attâb b. Esîd Örneği:	147
Abdullah Yıldız	
KÜLTÜR VE TOPLUM EKSENİNDE GENÇLİK.....	164
Divan Şairi Necati Bey'in Gençlere Rol Modeli: Hz. Peygamber	164
Kaplan Üstüner	
Necip Fazıl'ın Çile'sinde Peygamberimiz Ve Gençlik.....	170
Levent Bilgi	
Hz. Peygamberin Hayatını Şiar Edinen Tasavvufun Genç İnsanı: Fetâ.....	182
Ali Tenik	
Gençliğin Kimlik Ve Karakter İnşasında Rol Modelin Önemi	192
Celil Abuzar	

KÜLTÜR ve TOPLUM EKSENİNDE GENÇLİK.....	196
Günümüz Gençliği İçin İrşad Dili	196
M. Cüneyt Gökçe	
دور الشباب في نصره دعوة النبي صلى الله عليه وسلم	202
Raşid Al-Omar	
الشباب المسلم أمل الأمة الإسلامية وسر نهضتها	204
Daham İbrahim el-Hesneyanî	
الشباب أمل الأمة	213
Taha Derviş	
BİREY –TOPLUM ETKİLEŞİMİ EKSENİNDE GENÇLİK.....	227
Gençler İçin Bir İffet Örneği Olarak Hz. Meryem	227
Ahmet Öz	
Fikh'a Göre Gençliğin Anlam Arayışı, Kimlik Ve Aidiyet Sorunlarının	
Çözümlemesi	239
M. Nuri Güler	
Asr-ı Saadette Genç ve Fakih Sahâbî: Hz. Ali (r.a)	263
Âdem Arslan	
İSLÂM ÜMMETİ VE GENÇLİK	275
مهارة النبي في توظيف طاقات الشباب	275
Ahmad Zakaria	
شباب نصرنا الإسلام.....	284
Abdurrezzak Merzuk	
شباب حول الرسول	293
Muhammed eş-Şâfi	
الشباب في القرآن الكريم	319
Memun Furaiz Cerrar	
المسؤولية القيادية للشباب بين العهد النبوي والواقع المعاصر	324
Ali Mustafa	

Kısaltmalar

(as)	: Aleyhi's-selâm
b.	: İbn: Oğlu
bs.	: Baskı, basım
bt.	: Bint: Kızı
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
(cc)	: Celle celâluh
çev.	: Çeviren
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
<i>DİB</i>	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
<i>İFAV</i>	: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
<i>İA</i>	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
<i>İSAV</i>	: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı
<i>İSTEM</i>	: İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
no:	: Numarası
Nşr.	: Neşriyat
ö.	: Ölüm tarihi
red.	: Redaksiyon
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştirenler
(s.a.s.)	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
<i>TDV</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme eden
thk.	: Tahkik eden
<i>TTK</i>	: Türk Tarih Kurumu
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve devamı
t.y.	: Basım tarihi yok
y.y.	: Basım yeri yok
Yay.	: Yayınları

Takdim

Mehmet Taştan*

Bizlere sayısız nimetler bahşeden Yüce Allah'a hamd, Resulü'ne salat ve selam olsun.

Karanlıklardan aydınlığa çıkmamıza vesile olan, bize her konuda "üsvey-i hasene" olan Peygamber Efendimizi tanımak, hayatını okumak ve sünnetlerini yaşamak bize dünyada ve ahirette saadete ulaştırır.

Gençlik dönemi; insan hayatının en önemli dönemidir. Çünkü genç insan; maddi ve manevi gelişimini bu devrede kazanır. İnsan geleceğine fayda sağlayan eğitimini, işine ve mesleğine ait olan bilgileri bu dönemde edinir. Kimliği, karakteri ve kişiliği, iyi veya kötü alışkanlıkları, faydalı veya zararlı bilgileri bu dönemde edinir. Temizlik, disiplin, düzenli çalışma, anne-babaya, büyüklere ve çevreye saygı, hoşgörü, sabır ve yardımlaşma gençlik döneminde kazandırılır. Gençlerimizi yetiştirirken dinimizin temel iki kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamberimizin (s.a.s.) sünnetini rehber edinmek bizleri başarılı kılar.

Peygamber Efendimizi (s.a.s.) anlamak Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şehadet ile başlar. Ahzab suresi 21. Ayetinde "*Andolsun, Allah'ın Rasûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*" ile devam eder. Asr-ı Allah Rasulünün davetine icabet edenlerin çoğunluğunu gençlerden oluştuğunu görmekteyiz. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hayatı boyunca gençlerin sıkıntılarına çözüm aramış ve bulmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) yanında küçük yaşlardan itibaren yetişip büyüyen Enes b. Malik (r.a.) anlatmakta; "Allah Rasulü beni hiçbir zaman hatalarımdan dolayı azarlamadı. Bana karşı küskünlük, kırgınlık gütmeydi. İnsanların içerisinde hata ve yanlışlarımı bana söylemedi. Doğru olanı, doğru zamanda gösterdi." diye buyurmuştur. (Müslim, Fedâil, 51)

Hz. Peygamber'in, yaşanan hayatın tüm alanlarında gençleri istihdam ettiği müşahede edilmektedir. Zikredilen hususun yansıması olarak inanç, teslimiyet ve kahramanlığın sonraki nesillerin belleğindeki mümtaz hatırası Hz. Ali (r.a.); anlam dünyamızı aydınlatan vahyin kâtipleri arasında yer alan, Tebük seferinin sancaktarı, Hz. Ebu Bekir (r.a.) döneminde Kur'an-ı Kerim'i cem eden komisyonun başkanı Zeyd b. Sabit (r.a.); bizzat Rasul-i Ekrem tarafından Medine'ye öğretmen olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr (r.a.); Yemen'in dinî hayatını şekillendiren ve olaylara yaklaşım tarzıyla içtihadın alemleri olan Muâz b. Cebel (r.a.); Habeşistan'a İslam'ın mührünü vuran Cafer b. Ebî Tâlip (r.a.); Allah Rasulü'nün Suriye'ye sevk ettiği orduya komutan olarak tayin ettiği Üsâme b. Zeyd (r.a.) bu çerçevede zikre değer

* Şanlıurfa İl Müftüsü.

şahsiyetlerdir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in gözetiminde yeşeren ve yetişen Ashab-ı Suffa'nın; Ebû Hureyre (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.), Abdullah b. Mes'ud (r.a.), Enes b. Malik (r.a.), Zeyd b. Hârise (r.a.), Zübeyr b. Avvam (r.a.), Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.) gibi gençlik çağını mutluluk asrına dönüştüren seçkin gençlerin İslam medeniyetinin iman, bilgi, hikmet, marifet ve ahlakla neşvünema bulmasında doğrudan katkıları olmuştur.

Gençleri, olumsuz yönde etkileyen alkol, uyuşturucu, kumar, fuhuş ve sigara vb. zararlı alışkanlıklardan korumalıyız. Bunu sağlamak için gençlerimize, iyi bir eğitim ve terbiye verme, onları kötü alışkanlıklardan koruma bakımından anne-babalara, eğitim ve öğretim kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Evlatlarımızı İslam terbiyesiyle yetiştirdiğimizde yetişkinlik dönemlerine daha rahat bir şekilde ve Allah'ın rızasını kazanmış olarak geçiş yapabilirler. Bu işi yaparken birtakım zorluklarla karşılaşabiliriz. Bunun için başta anne ve babalar olmak üzere tüm kurumlarımızla seferber olmalıyız. Çünkü iyi bir eğitim almayan, meslek sahibi olamayan gençler yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinde sıkıntı çekerler. Gençleri eğitirken yapılan her türlü ihmal ve hatalı davranış geleceklerini ve hatta âhiret hayatlarına bile zarar verebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığımız, toplumun acil ihtiyaç duyduğu konuları gündeme taşıyor ve konuyla ilgili araştırmalar yapıyor, işin ehli olan ilim adamlarımızdan istifade ederek toplumu bilinçlendirmeye gayret ediyor. 2018 yılı Mevlid-i Nebi Haftası'nın konusunu "Peygamberimiz ve Gençlik" olarak belirlendi. Amaç Peygamberimizi (s.a.s.) tanımak, gençlerimizin dertlerine bir nebze de olsa derman olmak, asr-ı saadet döneminde yaşamış gençlerin hayatını günümüze taşıyarak gençlerimizin dünya ve ahiretlerine fayda verebilecek rol model örneklerini sunmaktır. Konuyla ilgili olarak Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi iş birliğiyle "Şanlıurfa Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu" programı icra edilmiştir. Bu programda yapılan birbirinden değerli çalışmalar ve sunumların daha çok kimseye ulaşması ve daha kalıcı olması için bir kitap haline getirilmiştir. Rabbim bu kitaba katkı sağlayan ve emeği geçen bütün kardeşlerimizden razı olsun ve daha nice güzel çalışmalar yapmaya muvaffak eylesin.

Önsöz

Murat Akgündüz*

Bilindiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığımız, geçen yıldan itibaren Mevlid-i Nebi programlarının hicri takvimle Mevlid Kandili'nin olduğu haftada başlamasını uygun görmüş ve bu şekilde gereksiz tartışmaların da önünü kesmiştir. Mevlid Kandili'yle başlayan bu haftada “Peygamberimiz ve Gençlik” konusu bütün yönleriyle anlatılmıştır. İl Müftülüğümüzün destekleriyle 2007-2017 yılları arasında 11 sempozyum yapmış olan Fakültemiz, bu yıl da “Uluslararası I. Mevlid-i Nebi Sempozyumu” adıyla yeni bir seriyi başlatmıştır.

Gençlik, cemiyetin bütününe güç veren, toplumun varlığına hayatiyet kazandıran ve onun devamını sağlayan ilahi bir hazinedir. İslâm'da yeri ve değeri yüksek olan gençlik, Peygamberimizin lisanı ile övülmüştür. Buna göre “Gençlerimizin en hayırlısı bilgi, edep ve terbiyede ergin insanlara benzeyen, büyükler gibi kâmil olanlardır.” Başka bir hadiste ise “İnsanlar için Allah'ın en çok sevdiği kimse, kötülükleri terk edip iyiliklere yönelmiş bulunan gençtir.” buyrulmuştur. Gençliğinin kadrini bilen, bu ilahi hediyeği yerinde değerlendiren gençler, her yerde her türlü övgüye layık olurlar. Bu gençlerin dünya hayatından sonra elde edebilecekleri manevi üstünlüklerin de olduğu hadislerden anlaşılmaktadır.

İslâm tarihi ve hadis kaynaklarında Peygamberimizin gençliğe verdiği önem ve değer ayrıntılı olarak incelenmiştir. İlk Müslümanların çoğunluğunun gençlerden olması, gazve ve seriyyelerde gençlerin katkıları ve tebliğci olarak Musab b. Umeyr gibi gençlerin seçilmesi, Peygamberimizin gençliğe karşı yaklaşımını açık bir şekilde göstermektedir. Peygamberimizin vefatından önce 18 yaşındaki Üsâme b. Zeyd'i komutan tayin etmesi, gençliğe verdiği önemi anlatan diğer bir örnektir. Ayrıca Hz. Ali ve onun abisi olup Habeşistan'a İslâm'ın mührünü vuran Cafer b. Ebi Talib, Tebük Seferi'nin sancaktarı ve Hz. Ebubekir döneminde Kur'an-ı Kerim'i cem eden komisyonun başkanı Zeyd b. Sabit, Yemen'in dini hayatını şekillendiren ve içtihat anlayışının bir sembolü haline gelen Muaz b. Cebel, Peygamberimiz döneminde çeşitli görevlerde bulunan gençlerdir. Bu konular etrafında sunulan bildirilerin kitaplaşmasıyla birlikte elinizdeki eser ortaya çıkmıştır.

Son olarak sempozyuma desteklerinden dolayı Rektörümüze, İl Müftülüğümüze, Düzenleme Kurulunda görev yapan Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt GÖKÇE ve Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU'ya, araştırma görevlisi arkadaşlarımıza, bildiri sunan bütün hocalarımıza teşekkürlerimi sunarım.

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

AHLAKÎ DEĞERLERİMİZ VE GENÇLİK

Gençler Üzerinde Olumsuz Tutum ve Davranışları Islahta Hz. Peygamberin Örneklığı

Âdem Apak*

Hz. Muhammed (s.a.s.), Allah'ın insanlara gönderdiği son peygamber olduğu gibi aynı zamanda yeryüzünde yaşamış en mükemmel insandır. O, Kur'ân-ı Kerîm'de de belirtildiği gibi insanlara en güzel örnek olarak gösterilmiştir.¹

Allah Rasûlü (s.a.s.) insanlar için hayatın her alanında ideal alınacak tek modeldir. Zira o, örnek bir çocuktur, örnek bir gençtir, örnek bir arkadaştır, örnek bir meslek adamıdır, örnek bir aile reisidir, örnek bir eştir, örnek bir babadır, örnek bir komutandır, örnek bir devlet başkanıdır... Hulasa, her yaşta ve her meslekten insanın kendisine model alabileceği yegâne şahsiyettir.

Allah Rasûlü (s.a.s.) insanlara öğüt verme, onları iyiliklere, güzelliklere sevk etmede örnek olduğu gibi, onları hatalı söz, davranış ve alışkanlıklardan vazgeçirme yahut hatalı davranışları tashih hususunda da en mükemmel örneklığı göstermiştir.

İnsanlar içinde sadece peygamberler günah işlemekten korunmuşlardır. Zira Cenâb-ı Hakk onları ısmet (günah işlememe) özelliği ile muttasıf kılmıştır. Bu nedenle peygamberler haricindeki bütün insanlar günah işleme ve hata yapma illeti ile maluldürler. Yüce dinimiz İslâm yasak olan fiilleri (günah) açıkça bildirmiş ve müminlere bu davranış ve alışkanlıklardan uzak durmalarını emretmiştir. Mümin kişi bu emirlere uyduğu takdirde kendisini kurtaracak ve Allah'ın sevgili kulları arasına dahil olacaktır. Ancak müslümanın vazifesi sadece yasak fiillerden kaçınmakla bitmez. Onun bir diğer aslî görevi de Allah'ın haram kıldığı amelleri işleyen kardeşlerini bu davranış ve alışkanlıklardan vazgeçirmeye çalışmaktır. Bu misyona “Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker” denilir ki Cenâb-ı Allah yüce kitabında müslümanlar için bunun bir vazife olduğunu bildirmektedir:

*“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”. “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız...”*²

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Ahzâb, 33/21.

² Âl-i İmran, 3/104, 110.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) bu konudaki tavrını Şu hadisi Şerif çok veciz Şekilde ifade eder: "Sizden bir kimse çirkin bir iş görürse onu eliyle deĐiŐtirsın (dzeltsın), eğer buna gücü yetmezse diliyle deĐiŐtirsın, buna da gücü yetmezse kalben nefret etsın. Bu ise imanın en zayıf derecesidir".³

Allah Rasûlü (s.a.s.) kötü aŐıŐkanlık ve davranışları nleme hususunda çeşitli eğitim metodları tatbik etmiştir. Burada onun kötülüklerden men etme yani "nehy-i ani'l-münker" metodlarını örneklere açıklamaya çalıŐılacaktır: Hız. Peygamber (s.a.s.) sürekli olarak aŐhabıyla bir araya gelir, onlara kendisine vahyedilmiŐ yeni âyetleri duyurur ve dinin hükümlerini anlatırdı. Toplantılarında müminlere güzel huy ve davranışlardan bahsedip onları bu hususta teşvik ederken, aynı zamanda kötü davranış ve huyları da zikrederek aŐhabını bu gibi hallerden sakındırmaya çalışırdı. "Gıybet, kardeŐini onun hoŐlanmadıĐı bir vasıf ile zikir ve tavsif etmendir. EĞer dediğin sıfat kardeŐinde varsa işte o zaman gıybet olur, yoksa ona bhtan ve iftira etmiş olursun"⁴ sözleriyle gıybet etmeyi; "Ara bozmak için laf getirip götüren kimse Cennet'e giremez"⁵ diyerek dedi-koduyu; "Doğru sözlülük iyiliğe, iyilik de Cennet'e götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah nezdinde siddikler derecesine çıkar. Yalan kötülüğe, kötülük de Cehennem'e götürür. İnsan yalancılık yapa yapa nihyet Allah katında yalancılar defterine yazılır"⁶ sözleriyle yalan söylemeyi; "Her kim, bir müslümanın malını haksız yere almak için yalandan yemin ederse, Allah'ın azabına uğrar"⁷ diyerek yalan yere yemin etmeyi; "Lnet etmek doğruların Őanından değildir"⁸ "Hiç biriniz diğerine 'Allah sana lânet etsın, Allah'ın gazabına uğra, Cehennem'de yan gibi beddualarla lânet etmesın"⁹ sözleriyle lânet etmeyi; "Hasedden sakının. Çünkü ateŐin odunu ve otları yok ettiği gibi hased de güzel amelleri mahveder"¹⁰ diyerek hased etmeyi; "Ben sarhoşluk veren her Şeyden sizi men ediyorum"¹¹ sözüyle de içki içmeyi aŐhabına, dolayısıyla biz ümmetlerine yasaklamıştır. Bu rnekleri daha da çoğaltmamız mümkündür.

³ Buhârî, "Tevhid", 37; Müslim, "İman", 78; Eb Dâvûd, "Salat", 242, "Melhim", 17; Tirmizî, "Fiten", 11; İbn Mâce, "İkame", 155, "Fiten", 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 10, 20, 39, 653, 654.

⁴ Müslim, "Birr", 70.

⁵ Müslim, "İman", 168; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 391, 396, 399, 406.

⁶ Buhârî, "Edeb", 69; Müslim, "Birr", 103, 104, 105.

⁷ Buhârî, "Tevhid", 24; Müslim, "İman", 218.

⁸ Müslim, "Birr", 84; Tirmizî, "Birr", 72.

⁹ Eb Dâvûd, "Edeb", 45; Tirmizî, "Birr", 84.

¹⁰ İbn Mâce, "Zühd", 22; Eb Dâvûd, "Edeb", 44.

¹¹ Buhârî, "EŞribe", 74; Eb Dâvûd, "EŞribe", 20.

Allah Rasûlü (s.a.s.) ashâbı içinde muhatabını incitici sözler söyleyen veya hatalı hareket yapan birini gördüğünde derhal müdahale eder ve uygun bir şekilde hatalı davranışta bulunan şahsı uyarırdı. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir gün namazda iken cemaatten biri Malik b. Duşşüm'un nerede olduğunu sordu. Orada bulunan biri, onun, Allah ve Rasûlü'nü sevmeyen bir münafık olduğunu söyledi. Resûlullah (s.a.s.) o adama böyle söylememesini, çünkü onun Allah'ın rızasını isteyerek Lailahe İllallah dediğini, Allah'ın da böyle diyen bir kişiyi Cehenneme haram kılacağını buyurdu.¹²

Ebû Mesûd el-Bedrî'nin hizmetçisini kamçı ile dövdüğüne şahit olan Resûlullah (s.a.s.) onu gördü ve "Ey Ebâ Mes'ud, iyi bil ki senin bu köleye kudretinden, Allah'ın senin üzerindeki kudreti daha büyüktür". Bunun üzerine Ebû Mesûd kölesini azad etti.¹³

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hatalı alışkanlık ve davranışlara karşı tavrı ve bunları ıslahı hususundaki uygulamalarını aktardıktan sonra onun insanların hatalarını düzeltmedeki prensiplerinden de kısaca bahsetmek gerekir:

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) hataları düzeltmedeki ilk prensibi hata yapan kişinin yüzüne vurmadan onun yanlışını düzeltme yoluna gitmesidir. Allah Rasûlü (s.a.s.) bir kişide gördüğü davranışı düzeltirken o insanın şahsiyetini incitmemeye özen gösterir, hatasını yüzüne vurarak ve onu teşhir ederek mahcup etmekten sakınırdı. Böyle durumda ya umumi bir tarzda konuşarak: "Bazıları neden böyle yapıyor?" diye uyarır veya hoşnutsuzluğunu gösteren bir tavır sergilerdi. Böylece Hız. Peygamberin (s.a.s.) bu davranışı beğenmediği anlaşılırdı.¹⁴

Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) hataları ıslah etmedeki ikinci prensibi ise muhatabını tatlı dille ve yumuşak sözle uarmasıdır. Bu hususta Yunus şöyle der: "Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı, söz ola ağulu aşı, bal ile yağ ile ede bir söz". Hız. Peygamber (s.a.s.) muhataplarına daima tatlı dil ile muamele etmiştir. Nitekim karşısındakinin bir yanlışını düzeltereği yahut ona bir şey söyleyeceği zaman önce onu yumuşatarak gönlünü kazanır, sonra söyleyeceklerini söylerdi.¹⁵

Peygamberimiz (s.a.s.) her zaman gençlerle sıcak bir iletişim kurmuştu. Samimi bir yaklaşımla onların problemleriyle ilgilenmiş, gönüllerini kazanmıştı. Buna karşılık sahâbe gençleri de Efendimiz (s.a.s.)'e rahatlıkla içini dökebilmişler, gönüllerinden geçen duyguları dahi hiç çekinmeden ona açabilmişlerdir. Nitekim

¹² Buhârî, "Salât", 46, 65, "Teheccüd", 36, "Rikak", 6, Müslim, "Mesâcid", 24; "Zühd", 43; Tirmizî, "Nikah", 25; İbn Mâce, "Cihad", 12.

¹³ Müslim, "İman", 34, 35, 36; Ebû Dâvûd, "Edeb", 124; Tirmizî, "Birr", 30.

¹⁴ Ebû Dâvûd, "Edeb", 6.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 256.

genç bir adam, bir gün Peygamberimiz'e (s.a.s.) gelerek "Ya Rasûlallah! Bana zina konusunda izin ver", demiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), ashâbin tepkisine rağmen ona kızmayıp sükûnet içinde "yaklaş" der, yanına oturtur ve ardından bunun annesine yapılmasından hoşlanıp hoşlanmayacağını sorar. Gençten hayır cevabını alınca da "İnsanlar da bunu anneleri için istemezler. Peki sen kızın için bunu kabul eder misin?" diye tekrar sorar. Yine hayır cevabını alınca elini gencin omzuna koyup, "Ya Rab! Bu gencin günahlarını affet, kalbini pak et, namusunu muhafaza et" diye dua eder. Gerçekten de bu genç o günden sonra hiçbir olumsuz davranış içinde olmamıştır.¹⁶ Allah Rasûlü (s.a.s.) ayrıca "Allah'ın en çok beğendiği genç, gayr-i meşru şehvet peşinde koşmayan gençtir"¹⁷ sözüyle de başka gençleri bu tür davranışlara yönelmekten sakındırmıştır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.s.) gençlerin hataya meylini bilir ve onlara karşı sabırlı, anlayışlı davranırdı. Sahâbeden Ebû Mazûre isimli şahsın hatırası bu hususta ilginç bir örnek teşkil eder: "Resûlullah Huneyn savaşından dönüyordu. Ben de hepsi Mekkeli olan bir grup gençle beraberdim. Gönlüm gerçek anlamda İslâm'a ısınmamıştı. Bu esnada Resûlullah'ın (s.a.s.) müezzini ezan okumaya başladı. Biz de bir köşeye saklanıp müezzinin sesini alay ederek tekrarlamaya başladık. Yaptıklarımızı peygamberimiz de duymuştu. Ezan bittikten sonra 'şunların içinde güzel sesli biri var' diye gönderdiği adamlar bizi alıp onun huzuruna çıkardılar. Karşısına vardığımızda "güzel sesli hanginiz?" diye sordu. Arkadaşlarım beni gösterdiler. Resûlullah beni yanına çağırdı ve ezan okumamı istedi. Bu esnada Hz. Peygamber'den ve ezandan hiç hoşlanmadığım halde çaresiz kalkıp onun önünde ezan okudum. Ben ezanı bitirdiğim zaman bana bir miktar para ikram etti. Daha sonra da alnımı öpüp sırtımı sıvazladı. Bunun üzerine ben de Ey Allah'ın elçisi Mekke'de ezan okumama izin verir misin dedim. O da tereddütsüz bir şekilde izin verdiğini beyan etti. İşte o anda Resûlullah'a karşı duyduğum hoşnutsuzluktan bende eser kalmamış, gönlüm ona karşı sevgi ile dolmuştu. Mekke'ye geldim ve onun emriyle müezzinlik yapmaya başladım".¹⁸

Yaşadığımız toplumda tasvip etmemiz mümkün olmayan birçok davranışa şahit olduğumuz bir gerçektir. Bizlere düşen evvelâ bu davranışlardan kendimizi korumak, daha sonrada yanlış davranış ve alışkanlık içinde olan insanları bu hallerinden vazgeçirmeğe çalışmaktır. Bu konuda da örnek modelimiz ve rehberimiz tabii ki yine Hz. Peygamber'dir. Şâyet bizler Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) bu konudaki metot ve prensiplerine uygun olarak kötüler ve kötülüklerle mücadele etme yolunda

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 256-257.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 151.

¹⁸ İbn Mâce, "Ezan" 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 409.

gayret gösterirsek onun başardığı gibi, ideal bir toplum meydana getirme girişimlerimizde başarılı olabiliriz.

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah (281/855), *Müsned*, I-V, Beyrut ts.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/870), *Sahîh-i Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İşhâk el-Ezdî es-Sicistanî (275/889), *Sünen*, (thk. Muhammed Avvâme), Cidde 1998.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî (273/887), *Sünen*, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, Kahire 1953.

Müslim, İmam Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kureşî en-Nisâbûrî (261/874), *Sahîh-i Müslim*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbâki), I-V, Beyrut 1972.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Serve (279/892), *Sünen*, I-V, İstanbul 1981.

Geleceğimizin Teminatı Olan Gençlerimizi Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar

H. Mehmet Soysaldı*

Giriş

Allah'ın mükemmel bir şekilde yaratmış olduğu insan, varlıklar içerisinde en değerli varlıktır. Çünkü Allah Teâlâ ona akıl vermiş ve diğer varlıkları onun hizmetine sunmuştur. İnsan bu dünyada süresini sadece Allah'ın bildiği ve takdir ettiği bir hayat sürmektedir. İlahî takdirle belirlenmiş olan insan hayatı ne azalır ne de çoğalır. Doğumla başlayan insanın hayatı ölümle sona erer. Doğum ve ölüm arasında geçen insan hayatını çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere dört merhaleye ayırmak mümkündür.

İnsan hayatında en önemli, en kritik ve en problemlili dönem gençliktir. Genç insan, eğitim ve öğrenimini bu dönemde yapar, bilgi ve tecrübelerini bu dönemde edinir ve mesleğini bu dönemde kazanır. Kimliğini, kişiliğini ve karakterini bu dönemde elde eder. Neyin faydalı neyin zararlı olduğunu bu dönemdeki edindiği bilgilerle ayırt edebilir. Böylece iyi ve kötü alışkanlıklara bu dönemde sahip olur. Gençler genelde his ve duygularıyla hareket eder, çok fazla düşünmeden çabuk karar verirler. Bundan dolayı da yanlış yapma, hataya düşme oranları yüksektir. Gençler telkin ve yönlendirmeye açıktırlar. Bu dönemde yaş çabuk gibidirler, onlara istenen şekil kolaylıkla verilebilir. Bu dönemi yaşayan gençlerin ihmal edilmesi, telafisi çok zor yaralar açabilir. Bundan dolayı gençlere önem verilmeli ve onların iyi yetişmeleri için her türlü çaba ve gayret sarf edilmelidir.

Gençlik döneminin insan hayatındaki önemine binaen bu bildiride geleceğimizin teminatı olan gençler ve onları tehdit eden zararlı alışkanlıklar açıklanacaktır. Önce gençlik ve alışkanlık kavramlarını açıklayacağız. Daha sonra da gençlerimizi tehdit eden zararlı alışkanlıkların neler olduğunu belirtip gençlerimizi bu zararlı alışkanlıklardan kurtarmak için alınması gereken tedbirler ve bu konudaki bazı tavsiye ve teklifler üzerinde durulacaktır.

1. Gençlik Nedir?

Arapçada şâb ve fetâ kelimeleriyle¹⁹ ifade edilen genç kelimesi Türkçe sözlükte; “güçlü, dinç, diri, atak, heyecanlı ve yaşı ilerlememiş olan” gibi anlamlara

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
msoysaldi@hotmail.com

¹⁹ Rağib İsfahânî, *Müfredatü elfazı'l-Kur'an*, (Dimeşk; Daru'l-Kalem, 1992), 625; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadır, trs), fetâ md.; Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah fi'l-luga*, (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1979), fetâ md.; Firuzabâdî, Mecdüddin Muhammad b. Yakub, *el-Kamusu'l-muhit*, Beyrut, 1987, fetâ md.; İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu makayisi'l-luga*, (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1266), fetâ md.

gelmektedir.²⁰ Gençlik, insan hayatının çocukluk ve yetişkinlik arası dönemini, genç olma durumunu ifade eden bir kelimedir.²¹ İnsan hangi yaşta bu döneme girer hangi yaşta bu dönemden çıkar? Bu konuda tam bir fikir birliği yoktur. İslâm âlimlerine göre insan buluğa ermesiyle gençlik dönemine girmiş olur. Ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre buluğa erme yaşı, kız çocuklarında en erken 10, en geç 18 yaşındır. Erkek çocuklarında ise en erken 9, en geç 19 yaşındır.²² Gençlik döneminin sona erme zamanı ile ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür. Gençliğin sona erme yaşı olarak 20 ve 40 yaşları zikredilmektedir.²³

Birleşmiş Milletler Örgütü ise, genci “15-25 yaşları arasında olup öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan, kendisine ait ayrı bir evi bulunmayan kişi” şeklinde tanımlamaktadır.²⁴

2. Alışkanlık Nedir?

Alışkanlık Türkçe sözlükte; “Bir şeye alışmış olma durumu, alışkanlık, alışmışlık, alışkı, itiyat, huy, meleke, ünsiyet ve yordam” gibi anlamlara gelmektedir.²⁵ Ayrıca sürekli ve düzenli olarak yapılan, öğrenilerek edinilmiş tutum ve davranışlar olarak da tanımlanmaktadır.²⁶ Bilinçli alışkanlıklar toplumsal bir olgu olup denetlenmesi, değiştirilmesi ve başkalarına öğretilmesi mümkündür. Dolayısıyla alışkanlıkların faydalı olanları olduğu gibi zararlı olanları da vardır.

3. Gençlik Döneminin Önemi

Gençlik dönemi insan hayatının en önemli dönemlerinden biridir. Çünkü gençlik döneminde insanın hem bedenen hem de zihnen gücü ve kuvveti yerindedir. Dolayısıyla karşısına çıkacak her zorluğun üstesinden gelebilecek güce sahiptir. Genç bu dönemdeki Allah'ın kendisine bahsettiği nimetleri çok iyi ve yerinde kullanmalıdır.

Gençlik dönemini iyi geçiren kendisini iyi yetiştiren insanlar, hayatlarının yetişkinlik ve ihtiyarlık dönemlerinde mutlu ve bahtiyar olmuşlardır. Ancak gençlik dönemini birçok hata ve yanlışlıklarla geçiren, gençliğinin değerini bilmeyen insanlar daima pişmanlık ve hüznün içerisinde olmuşlardır. Nitekim bir Arap şairi olan Ebu'l-Atahiyye gençlik dönemini iyi geçirmeyen insanın duyduğu hüznü ve pişmanlığı şu sözleriyle çok güzel bir şekilde ifade etmektedir: *أَلَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخِيرَهُ*

²⁰ Örnekleriyle Türkçe Sözlük, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 2002), 2: 988; Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1995), 635; İsmail Karagöz, *Aile ve Gençlik*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2005), 112.

²¹ Türkçe Sözlük, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1988), 537; D.Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (Ankara: Vadi Yay., 2001), 463.

²² Seyfullah Kara, *Peygamber Döneminde Gençlik*, (Ankara: Ağaç Yay., 2003), 14; Karagöz, *Aile ve Gençlik*, 114.

²³ Karagöz, *Aile ve Gençlik*, 115.

²⁴ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, (Ankara: y.y., 1986), 3; Karagöz, *Aile ve Gençlik*, 115.

²⁵ Türkçe Sözlük, 52; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 47; Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, 86.

²⁶ Halil Uysal, *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, (Konya: Uysal Kitabevi, 1996), 324, 325.

بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ “Ah keşke gençlik bir daha dönse de şu ihtiyarlığın bana ne yaptığını ona anlatsam!”²⁷

Gençlik elden çıktıktan sonra geri getirmek mümkün değildir. Onun için gençliğin değerini bilmeli ve çok iyi değerlendirilmelidir. Şunu da asla unutmamalıyız ki, hesap gününde yüce Allah gençliğimizi nasıl geçirdiğimiz hakkında bizi sorguya çekecektir.²⁸ Gençlik yıllarını Allah’a itaat ederek onun rızası doğrultusunda geçirenler imtihanı kazanacaklar ve ebedi kurtuluşa erişeceklerdir.

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde “Hiçbir gölgenin olmadığı hesap gününde Allah’ın arşının gölgesi altında barınacak olan yedi sınıf insanı sayarken ikinci sırada Allah yolunda serpilip büyüyen, gelişen genci; gençliğini Allah yoluna adayan kişiyi” zikretmektedir.²⁹

Bir milletin en önemli sermayesi, bilgili, iyi yetişmiş, güzel ahlak sahibi, millî ve manevî değerlere bağlı, vatan ve millet sevdalısı gençlerdir. Geleceğimizin yegâne teminatı bu özelliklerde yetiştirdiğimiz gençlerimizdir. Bu hakikati çok iyi bilen Hz. Peygamber, daha peygamberliğinin ilk yıllarından itibaren gençlere çok büyük değer vermiştir. Nitekim Medine-i Münevvere’ye hicret edince yaptığı ilk işi, bir mescit yaptırmak olmuştur. Yaptırdığı mescidin bir kenarını gençlerin eğitimi için ayırmış ve adına “suffa” denilen o yerde gençleri ve ashabını ilim ve İslâm kültürüyle yetiştirmiştir. Dolayısıyla cami ve mescitlerin gençlerin yetişmesinde büyük bir yeri ve önemi vardır.

Hz. Peygamber İslâm davetini insanlara tebliğ ederken birçok zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zor dönemde ona en çok yardım eden gençler olmuştur. Ve gençler sayesinde İslâmı daha çabuk ve kolay yayabilmiştir. İslâmın ilk zuhurunda baskı ve zulme cesaretle göğüs geren ilk Müslümanlar gençlerden oluşmakta idi. Mesela Hz. Ali 10, Abdullah b. Ömer 13, Zeyd b. Harise 15, Abdullah b. Mes’ud ve Zübeyr b. Avvam 16, Abdurrahman b. Avf ve Sa’d b. Ebi Vakkas 17, Mus’ab b. Umeyr 18, Ca’fer b. Ebi Talib 22 yaşında idiler. Allah Resulü gençlere önem vermiş ve onları önemli görevlere atamıştır. Nitekim 21 yaşındaki Muaz b. Cebel’i Yemen’e kadı ve öğretmen olarak ataması, 25 yaşındaki Mus’ab b. Umeyr’i Medine-i Münevvere’ye oradaki insanlara İslâm dinini öğretmesi için görevlendirmesi gençlere ne kadar fazla değer verdiğini göstermektedir. Allah Resulü kendisine nazil olan ayetleri genç vahiy kâtiplerine yazdırdığı gibi İslâm’a davet mektuplarını da gençlere yazdırmıştır. Hatta Hz. Ali, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mes’ud ve Zeyd b. Sabit gibi sahabeler daha genç yaşlarda iken fetva vermelerine izin vermiştir.³⁰

²⁷ Sadettin Taftazânî, *Muhtasarü'l-meânî*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1411), 121.

²⁸ Tirmizî, “Kıyame”, 1.

²⁹ Buhârî, “Ezan”, 36.

³⁰ İbn Abdilberr, *el-İsti'ab fi esmâ'î'l-ashab*, (Beyrut: y.y., tr), 2: 19, 156; İbn Hecer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*, (Beyrut: y.y., tr), 1: 545, 2: 195, 252, 254, 369, 494; Ali

İslâm dini gençlik döneminin iyi geçirilmesine çok önem vermiştir. Bu yüzden gençlerimizi İslâm ahlakıyla yoğurmalı ve onları millî ve manevî değerleri öğreterek yetiştirmeliyiz. Doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü, hak ve batılı hakkıyla birbirinden ayırt edebilen milli ve manevi değerlerine sahip çıkan bir nesil yetiştirdiğimiz zaman geleceğimizden emin olabiliriz.

4. Gençlerimizi Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar

Günümüz gençliğine baktığımız zaman maalesef gençlerimizin perişan bir halde olduklarını görmekteyiz. Zira bu günün gençleri aşırı bir hırs ve büyük bir tutkuyla dünyaya yönelmektedirler. Gençlerimiz büyük bir ahlakî erozyon içinde bocalamaktadırlar. Çünkü gençlerimizde ideal diye bir şey yoktur. Popüler kültür gençlerin idealsiz yetişmesine sebep olmaktadır. Günümüz gençleri birçok zararlı alışkanlıklar içerisindedirler. Gençlerimizi tehdit eden zararlı alışkanlıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İnanç boşluğu ve ahlakî yozlaşma
2. Zamanın değerini bilmeme/zamanı boşa harcama
3. Kötü arkadaş edinme
4. Nefsânî arzu ve istekler peşinde koşma
5. Bilinçsiz bilgisayar ve internet kullanımı
6. Kâğıt, okey, tavla gibi çeşitli kumarlarla/boş ve faydasız şeylerle meşgul olma
7. Sigara, alkol ve uyuşturucu kullanma

4.1. İnanç Boşluğu ve Ahlakî Yozlaşma

Günümüzde insanlar arasında pozitivist anlayış oldukça yaygınlaşmıştır. Bu da insanların dünyevileşmesine, inanç ve ahiret bilincinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Ne yazık ki bundan en fazla etkilenenler de gençler olmuştur. İnsanlar da birçok değer hükmü değişmiştir. Özellikle gençler arasında ahlakî bir yozlaşma hızla devam etmektedir. Maalesef çoğu gencimiz büyük bir hırs ve tutku ile dünyaya yönelmekte, şehevî arzu ve istekler peşinde koşmaktadır. Bu gençlerin elinden tutup onları Rableriyle tanıştırap onlara ahiret bilincini vererek ibadet neşvesi içerisinde yetişmelerine yardımcı olmalıyız. Şu hususu asla unutmamalıyız ki, her türlü kötülüğün temelinde inançsızlık vardır. Allah'ın her yerde kendisini gördüğünü ve murakabe ettiğini unutan, bu dünyada yaptıklarından dolayı ahirette hesap vereceği bilincinden uzaklaşan gençlerden her türlü kötülük beklenebilir.

Günümüz gençlerinin en önemli problemi inançsızlıktır. Gençler büyük bir inanç boşluğu içinde bocalamaktadırlar. İnsan beden ve ruh olmak üzere iki yönlü yaratılmış bir varlıktır. İnsanın birinci yönü olan bedeni nasıl ki hayatını devam ettirebilmek için yemeye, içmeye ve istirahat etmeye ihtiyaç duyuyorsa insanın

Himmet Berki, Osman Keskiöğlü, *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1998), 30; Karağöz, *Aile ve Gençlik*, 118-119.

ikinci yönü olan ruhu da bir takım gıdaya ihtiyaç duymaktadır. Ruhun gıdası ise, iman, zikir ve ibadettir. İnsan ruhunun gıdası verilmez de boş bırakılırsa o boşluk yanlış şeylerle dolar. İşte iyi bir din eğitimi almamış olan gençler manevî bir boşluk içine düşmektedirler. Manevî boşluk içinde olan gençler satanizm ve ateizm gibi yanlış akımların ağına kapılmaktadırlar. Hâlbuki iyi bir din eğitimi almış, dinini iyi bilen, Allah ve Resulünü seven gençler, ibadetlerine titizlikle devam ederler ve asla yanlış akımların peşinde koşmazlar. Dindar gençler, Allah'ın yasakladığı yalan, iftira, hile, hırsızlık ve zinaya yaklaşmadıkları gibi kendilerine, ailelerine ve milletlerine zarar verecek sigara, alkol ve her türlü uyuşturucu maddelerden de uzak dururlar.

Yeterli bir din eğitimi almamış gençlerin ahlakî olarak da problemler içinde olduğu görülmektedir. O halde gençlerimizi sağlam bir din eğitimi vermek suretiyle inanç ve ahiret bilinciyle yetiştirirsek asla kendilerine, ailelerine, vatan ve milletlerine zarar verecek zararlı alışkanlıklara yönelmezler.

4.2. Zamanın Değerini Bilmeme/Zamanı Boşa Harcama

Günümüz gençlerini tehdit eden zararlı alışkanlıkların başında zamanın değerini bilmeme ve zamanı boşa geçirmek yer almaktadır. Hâlbuki zamanın insan hayatında çok önemli bir yeri ve değeri vardır. Yüce Allah zamanın önemine insanların dikkatini çekmek için Asr Suresi 1.ayette zamana yemin etmektedir.

Yüce Allah, insana istediği her türlü nimeti vermiştir. Allah'ın bahşetmiş olduğu nimetleri saymaya başlasak sayıp bitiremeyiz. (İbrahim, 14/34) İnsana verilen nimetlerin gerçek sahibi Yüce Allah'tır. Dolayısıyla nimetleri gerçek sahibi olan Allah'ın rızası doğrultusunda kullanmak gerekir. İnsana verilen nimetlerin başında da ömür ve zaman nimeti gelmektedir. Yüce Allah'ın takdir ettiği ömründe, verimli bir biçimde değerlendirilmesi gerekir. Zira verilen nimetlerin, hiçbirinin tehlikeye atılmaması ve zâyi edilmemesi emredilmiştir. (el-Bakara 2/195) Yüce Allah, sahip olduğumuz bütün nimetleri yerli yerinde kullanmayı emretmekte ve israfı haram kılıp yasaklamaktadır. (el-A'raf 7/31)

Allah Resulü (s.a.s.) de bir hadislerinde; "İki nimet vardır ki insanlardan çoğu bu konuda aldanmıştır. Sağlık ve boş zaman"³¹ buyurmaktadır.

Bu hadiste sağlık ve boş vaktin insana verilen en değerli nimetlerden olduğu açıklanmaktadır. Her şey sağlıkla başlar. Sağlığı yerinde olmayan insan, ne Allah'a karşı kulluğunu ne de dünyevî işlerini düzgün yapabilir. Sağlığı yerinde olmayan bir insana dünyayı verseniz dahi hiçbir değeri yoktur. Nitekim cihan padişahı Kanûnî Sultan Süleyman,

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi,

³¹ Tirmizî, "Zühd", 1.

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.”³² diyerek sağlığın/sıhhatin önemini ne kadar güzel bir şekilde ifade etmiştir. İnsanlar ne zaman ki bir hastalığa duğar olsalar, o zaman sağlığın ne kadar kıymetli olduğunu anlarlar.

Allah Teâlâ, başta ömür sermayemiz olmak üzere, sahip olduğumuz her türlü nimeti kendi rızası doğrultusunda kullanmamızı istemektedir. İsrâf ve cimriliği yasakladığı gibi sağlık ve sıhhatimizi de korumamızı istemektedir. Yüce Allah kendi elimizle kendimizi tehlikeye atmamamızı istemekte ve şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın size verdiği nimetleri Allah yolunda (sınırsızca) harcayın, kendi elinizle kendinizi mahvetmeyin ve iyilik yapmaya azimle devam edin; unutmayın ki, Allah iyilik yapanları sever.” (el-Bakara 2/195) Ayrıca Allah Teâlâ, insanın sağlığına zarar verecek bütün kötü alışkanlıkları da haram kılmıştır.

Hz. Peygamber bir hadislerinde: “İki günü birbirine eşit olan zarardadır.”³³ buyurmaktadır.

“Felaketlerin en büyüğü, vakti boşa harcamaktır. Gününü boş geçiren, hayatını boşa harcar.” Zaman, bütün insanlar özellikle de gençler için çok önemlidir. Çünkü yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinin rahat geçmesi için gençlik dönemindeki boş zamanların çok iyi değerlendirilip verimli geçirilmesi gerekir. Fakat günümüz gençleri bu hususu iyi idrak edememektedirler. Gençlerin kanının kaynadığı bu dönemde enerjileri yüksektir. İnsana nefsi arzu ve istekleri ağır basar. Dolayısıyla duygu ve istekleri kontrol etmek zordur. Bu sebeple bu dönemi iyi tanıyıp gençlere yardımcı olmak başta ailelerin daha sonra da okul idarecilerinin ve öğretmenlerin temel görevlerindedir.

4.3. Kötü Arkadaş Edinme

Büyüme ve gelişme çağında olan gençlerin bu dönemde edindikleri arkadaşlar çok önemlidir. Çünkü bu dönemde gençler arkadaşlarından ve arkadaş ortamından çok etkilenmektedirler. Nitekim birçok kötü alışkanlık ve davranış arkadaş ortamında kazanılmaktadır. Arkadaş ortamında kazanılan kötü alışkanlıklara yalan söylemek, savurganlık, küfürbazlık, hırsızlık, sigara, alkol, uyuşturucu, kumar, fuhuş ve zina gibi kötü alışkanlıkları örnek olarak verebiliriz. Bu kötü alışkanlıklar gençlere çok zarar vermektedir. Onların hayatlarını karartan bu kötü alışkanlıkları bırakmak da çok zordur. Bırakılması özel tedavi gerektiren bu kötü alışkanlıklar genellikle kötü arkadaşlar aracılığıyla edinilmektedir. Bu sebeple gençlerin arkadaşlık yapacağı kişileri iyi seçmeleri gerekmektedir. Arkadaş seçiminde anne babalar başta olmak üzere büyükler gençlere yardımcı olmalıdırlar. Anne-babalar, çocuklarının nereye gidip geldiklerini, kimin ile konuşup arkadaşlık ettiklerini iyi takip edip gerekli tedbirleri almaları gerekir. Bu konuda gençlere

³² Muhibbî, *Divan-ı Muhibbî*, (İstanbul: Osmaniye Matbaası, 1925), 212.

³³ Deylemî, *Müsned*, 3: 5910.

yardımcı olurken sevgi, şefkat ve hoşgörölü olunmalıdır. Zira kaba kuvvetle hiçbir yere varılamaz.

Gençler de arkadaşlık yaptıkları kişileri seçmede dikkatli olmalıdırlar. Nitekim Hz. Peygamber, “insan arkadaşının ahlâkı üzerinedir. Öyle ise sizden biri kiminle arkadaşlık yapacağına dikkat etsin.”³⁴ buyurmuştur.

Hz. Ali (r.a) ise, “Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.” diyerek arkadaşın insanın kişiliğine, tavır ve davranışlarına büyük etkisi olduğunu belirtmektedir.

4.4. Nefsânî Arzu ve İstekler Peşinde Koşma

Günümüz gençlerinin içinde bulunmuş olduğu başka bir problem ise nefsanî arzu ve istekler peşinde koşmaları ve gençler arasında gayri meşru ilişkilerin çoğalmasındır. Modern tabirle flört denilen aralarında nikâh bağı olmayan kız ve erkeğin çarpık ilişkisi gençler arasında çok yaygın hale gelmiştir. Bu gayri meşru ilişki, gençler arasında fuhuş ve zinanın yaygınlaşmasına da sebep olmaktadır.

İslâm dini insanın fitratında bulunan cinsî arzu ve istekleri meşru yoldan karşılanması için nikâhı meşru kılmıştır. Evlilik dışı her türlü kadın erkek ilişkilerini ise gayri meşru saymış ve haram kılmıştır. Nitekim Yüce Allah, “Zina’ya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.” (el-İsrâ 17/32) buyurmaktadır.

Bu ayette “zina yapmayın!” değil de “zinaya yaklaşmayın!” diye bir üslup kullanılmıştır. Bu ibare zinanın yasak olduğunu ifade ettiği gibi aynı zamanda insanı zinaya götüren bütün söz ve davranışların da haram olduğunu göstermektedir. Böylece bu ayetle hem zina hem de insanı zinaya götüren yolların tamamı yasaklanmaktadır.

Gençlik dönemi insanın şehvî arzu ve isteklerinin zirvede olduğu bir dönemdir. Gençler bu arzu ve isteklerine hâkim olmaları gerekir. Aksi takdirde şehvî arzu ve istekler peşinde koşma insanın başına içinden çıkamayacağı problemler getirebilir.

İşte bu duygulara hâkim olarak bu günahlardan sakınmak ancak Allah ve peygamber inancı ve sevgisiyle mümkündür. Allah’a iman eden ahiret bilinciyle yetişmiş ibadetlerini titizlikle yerine getiren bir genç asla şehvî arzu ve istekleri peşinde koşmaz. Nefsine hâkim olur ve asla İslâm dininde yasaklanmış olan gayri meşru ilişkilere girmez.

4.5. Bilinçsiz Bilgisayar ve İnternet Kullanımı

Çağımızda ilim ve teknik oldukça ilerlemiştir. Çağımızın en önemli buluşlarından biri hiç şüphesiz ki bilgisayar ve internettir. Bilgisayar ve internet günümüz insanının hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bilgisayar ve

³⁴ Ebu Dâvud, “Edeb”, 19, Tirmizî, “Zühd”, 45.

internetin hayatından çıktığını düşünen insanlar ne yapacağını bilemez bir hale gelmekte, âdeta ortaçağ karanlığına dönmüş gibi olmaktadır.

2018 yılı itibariyle Türkiye’de elektronik cihaz kullanım oranı şöyledir:

“İnsanların %98’i cep telefonu kullanmaktadır. Bunların %77’si akıllı telefon kullanmaktadır. Masaüstü bilgisayar ve laptop kullanan insan sayısı %48dir. Tablet kullananların oranı %25’tir. Televizyon kullanım oranı ise %99’dur.

Ocak 2018 tarihi itibarıyla 81 milyon nüfuslu Türkiye’de nüfusun %67’si yani 54 milyon insan internet kullanmaktadır. İnternet kullananların 51 milyonu telefonlardan internete bağlanmaktadır. Bu çok muazzam bir rakamdır. İnsanlar günde 7 saatlerini internet başında geçirmektedirler.”³⁵

“81 milyon nüfuslu ülkemizde;

Nüfusun %67’sini oluşturan 54.3 milyon internet kullanıcısı,

Nüfusun %51’ini oluşturan 51 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı,

Nüfusun %54’ünü oluşturan 44 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcısı vardır.”³⁶

Bilgisayar ve internet bilinçli kullanıldığı zaman insana birçok faydası vardır. İnsana çok güzel bir eğitim ortamı sağlamaktadır. Ancak bilinçsiz kullanıldığı zaman ise insanın hayatını olumsuz yönde etkilemekte ve birçok zararı olmaktadır. Özellikle günümüz gençlerinin birçoğu bilgisayar ve interneti bilinçsiz bir şekilde kullanmaktadır. Gençlerimizin birçoğu saatlerce bilgisayar ve internet başında oturmaktadır. Yapılan araştırmalara göre çocuk pornosu, şiddet öğreten oyunlar ve kumar internette patlama noktasına gelmiştir. Kumar, porno, şiddet içerikli oyunları engelleyici, koruyucu programlar ve filtreler, gençlerimizin kullandığı her bilgisayara mutlaka yüklenmelidir. Çeşitli seminer, konferans ve açık oturumlar düzenleyerek gençlerimiz başta olmak üzere insanlarımıza bilgisayar ve interneti bilinçli kullanma yöntemi öğretilmelidir.

4.6. Kâğıt, Okey, Tavla gibi Çeşitli Kumarlarla/Boş ve Faydasız Şeylerle Meşgul Olma

Gençlerimizi tehdit eden başka bir zararlı alışkanlık da zamanı boşa geçirmek ve haksız kazanca sebep olan çeşitli kumarları oynamaktır. İslâm dini boş ve faydasız şeylerle meşgul olup zamanı israf etmeyi yasakladığı gibi her çeşit kumarı da yasaklamış ve haram kılmıştır. Nitekim bu yasak Kur’an’da şöyle belirtilmektedir: “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?” (el-Mâide 90-91).

³⁵ <https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> (Erişim 23.10.2018)

³⁶ <https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> (Erişim 23.10.2018)

Gençlik döneminde insan, hayatının baharını yaşamakta ve enerjisi en yüksek seviyededir. Bu dönemde insanın enerjisini ve zamanını boş faydasız şeylerle geçirmesi doğru değildir. Gençlerimizi altın değerinde olan zamanını boşa harcamasına sebep olan boş ve faydasız şeylerle meşgul olmaktan, haksız kazançla sebep olan ve gençlerimizi tembelliğe alıştıran kumardan uzak tutmalıyız. Bunu da önce onlara iyi örnek olmak suretiyle daha sonra da kâğıt, okey, tavla gibi çeşitli kumarların zararlarını onlara anlatarak yapabiliriz.

4.7. Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Kullanma

Sigara, alkol, esrar, afyon, eroin, kokain, morfin günümüz gençleri arasında yaygın olan zararlı maddelerdir. Bu maddelerin kullanımı o kadar yaygınlaşmıştır ki, maalesef ilköğretim seviyesindeki öğrencilere kadar inmiştir.

Bu zararlı maddeleri kullanma genellikle sigara ile başlamaktadır. Sigaranın ardından alkol, daha sonra da esrar, bali ve tiner gibi uyuşturucu madde kullanımı gelmektedir.

Ülkemizde bu zararlı maddeleri kullanan insanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yapılan araştırmalara göre Türkiye’de söz konusu zararlı maddeleri kullananların yüzdelik oranı yaklaşık olarak şöyledir:

Sigara kullanım oranı %47,

Alkol kullanım oranı %22.1,

Uyuşturucu madde kullanım oranı %3.1’dir.

Gençlerden hayatında en az bir kez uyuşturucu kullananların yaş grubuna göre oranı şöyledir:

15-24 yaş grubu gençlerde %35.4

25-34 yaş grubu gençlerde ise %30’dur.³⁷

Çağımızda ilim ve teknik çok hızlı bir şekilde gelişmektedir. Bu gün müspet ilim, sigara, alkol ve uyuşturucu maddelerin insan sağlığına ne denli zararlı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Burada bu zararlı maddelerin insan vücudunda yaptığı tahribatı açıklamaya gerek yoktur.³⁸ Bu zararlı maddeler, insan sağlığına zarar verdiği gibi ailelerin yıkılmasına ve insanlar arasında kavga ve düşmanlığın tetiklenmesine sebep olduğundan dolayı birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmaktadır. Nitekim her geçen gün çeşitli yayın organlarında sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımı sebebiyle meydana gelen trafik kazaları, yıkılmakta olan aile faciaları, ölümlerle sonuçlanan felaketler ve uyuşturucu pençesinde can veren gençlerin acıklı haberleri yayımlanmaktadır. Bunları üzüntü ile takip etmekteyiz.

³⁷ <https://www.haberturk.com/iste-turkiye-nin-alkol-ve-uyusturucu-raporu-2167255;>
<https://www.memurlar.net/haber/780613/turkiye-de-alkol-kullanim-orani-yuzde-22-1.html>
(Erişim: 23.10.2018)

³⁸ Bu konularda ayrıntılı bilgi için bk., Mehmet Soysaldı, Gençliğimizi Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar: Sigara, Alkol ve Uyuşturucu, *e-Journal of New World Sciences Academy*, (Volume: 2, Number: 2, 2007), 81-100.

İslâm dini de insan sağlığına zarar veren, birçok felakete sebep olan sigara, alkol ve uyuşturucu maddelerin kullanımını haram kılmış ve yasaklamıştır. Nitekim bu yasak Kur'an'da Mâide Suresi 90-91.ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”

İnsanın aklını izale eden alkol ve diğer uyuşturucu maddelerin haram kılınıp yasaklanmasıyla ilgili de Hz. Peygamber'den birçok hadis rivayet edilmiştir. Onlardan bazılarını şöyle zikredebiliriz: “İçki bütün kötülüklerin anasıdır.”³⁹, “Sarhoşluk veren her şey içkidir ve bütün içkiler haramdır.”⁴⁰, “Çoğu sarhoşluk verenin, azı da haramdır.”⁴¹, “Allah, içkiye, onu içene, içirene, satana, sattırana, sıkırana, sıkıtırana, taşıyana, kendisi için taşınana ve parasını yiyene lânet etmiştir.”⁴²

Kur'an ve Sünnette zararlı maddelerin yasaklanmasının sebebi, bu maddelerin insan aklının işlevini yitirmesine neden olması, insanın düzgün düşünmesine ve hareket etmesine engel olması ve böylece birçok kötülüğün ortaya çıkmasına sebep olmasıdır. Dolayısıyla yasak sadece belirli bir maddeye has olmayıp geneldir.

5. Zararlı Alışkanlıklardan Kurtulma Yolları

Gençleri zararlı alışkanlıklardan kurtarmak için şunlar yapılabilir:

1. Gençlerimizi inanç boşluğundan ve ahlakî yozlaşmadan kurtarmalı, onlara küçük yaşlardan itibaren Allah inancını ve ahiret bilincini kazandırmalı ve onların ibadet neşvesi içerisinde büyümelerine yardımcı olunmalıdır. Bunun için de onlara iyi bir din eğitimi verilmelidir.

2. Zamanın değerini bilmeyen ve boş geçiren gençlere zamanın insan hayatındaki yeri ve önemini güzel bir şekilde anlatmak gerekir. Ayrıca zamanını iyi değerlendiren gençlerin hayatlarında nasıl başarılı olduklarını, zamanını iyi değerlendirmeyen ve israf eden gençlerin ise sonunda nasıl pişman olduklarını ve ne türlü kötü durumlara düştüklerini örneklerle anlatıp onları zamanı iyi değerlendirmeye yönlendirmeliyiz.

3. İnsanın başkalarıyla arkadaşlık yapmadan yaşaması imkânsızdır. Çünkü toplumda tek başına kalan kişiler dışlanır ve içine kapanık bir insan haline gelirler. Bu da gençlerin ileride psikolojik buhranlara girmesine sebep olabilir. Gençlerin mutlaka yaşadıkları mahallede veya öğrenim gördükleri okulda arkadaşları olacaktır. Önemli olan gencin arkadaşını iyi seçmesidir. Gençlerimiz iyi ahlak sahibi ve çalışkan kişilerle arkadaşlık yapmalı, kötü kişilerle arkadaşlık yapmaktan

³⁹ Nesâî, “Eşribe”, 4.

⁴⁰ Müslim, “Eşribe”, 7.

⁴¹ Ebu Dâvud, “Eşribe”, 5; Tirmizî, “Eşribe”, 3; İbn Mâce, “Eşribe”, 10.

⁴² Ebu Dâvud, “Eşribe”, 2; İbn Mâce, “Eşribe”, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 25, 71.

sakınmalıdır. Çünkü iyi arkadaş insanı iyiliğe kötü arkadaş ise insanı kötülüğe alıştırır. Atalarımız “isin yanında duran is, misin yanında duran mis kokar” sözleriyle bu hakikati güzel bir şekilde ifade etmişlerdir. O halde anne babalar çocuklarına arkadaş seçiminde yardımcı olmalıdır. Onların kimlerle arkadaşlık yaptıklarını takip etmeli ve güzel ahlaklı ve çalışkan gençlerle arkadaşlık yapmalarını telkin etmelidirler.

4. Gençlik döneminde insana oyun, eğlence, nefsin arzu ve istekleri peşinde koşmak hoş gelir. Ancak insanın bütün zamanını oyun ve eğlenceyle geçirmesi doğru değildir. İnsan nefsinin arzu ve isteklerini meşru yollardan tatmin etmeye gayret etmeli, gayri meşru yollara girmemelidir. Çünkü nefsin arzu ve istekleri peşinde koşmak ve bunları gayri meşru yollardan tatmin etmeye kalkmak insanın başına içinden çıkamayacağı birçok bela ve musibet getirir. İşte gençlere meşru yolları öğretmek, gayri meşru yolları kullanmaktan sakındırmak gerekir. Günümüz gençleri arasında yaygın olan flörtün zararları bu ilişkiler sonucu zarar gören gençlerin akıbetleri anlatılarak, örnekler verilerek onların da bu kötü durumlara düşmemeleri için doğru bilgiler verip yönlendirmeler yapılmalıdır.

5. Gençlerimize bilgisayar ve internet kullanmayı yasaklayarak onları bunların zararlarından kurtarmamız mümkün değildir. Zira yasakla ve kaba kuvvetle hiçbir yere varılmaz ve hiçbir sonuç alınamaz. Çünkü evde ve okulda bilgisayar ve internet kullanmayı gençlerimize yasaklasak dışarıda binlerce internet kafe vardır. Bizden habersiz o mekânlara gidip yine bilgisayar ve internet kullanacaklardır. Bugün internet kullanımını o kadar yaygınlaştırmıştır ki internet kafeye gitmelerine dahi gerek yoktur. Çünkü her gencin elinde cep telefonu vardır. Dolayısıyla cep telefonundan kolayca internete girebilmekte ve istediklerini yapabilmektedirler. O halde gençlerimizi bilgisayar ve internetin zararlarından korumanın yolu, onlara bilgisayar ve interneti bilinçli bir şekilde nasıl kullanacaklarını okullarda eğitim ve öğretim sürecinde öğretmektir.

6. Gençleri kâğıt, okey, tavla gibi çeşitli kumarlarla/boş ve faydasız şeylerle meşgul olmaktan vazgeçirmek ancak iki yolla mümkündür. Birincisi çıkarılacak kanunlarla her türlü kumarı yasaklamak ve caydırıcı cezai müeyyideler getirmek suretiyle mümkün olur. İkincisi ise dinin her türlü kumarı haksız kazanç sayarak yasakladığını ve haram kıldığını gençlere öğretmek suretiyle olur. Şayet bir ülkede bu türlü haksız kazanç yollarını yasaklayan kanunlar ve cezai müeyyideler yoksa ve insanların kalbindeki inanç zayıfsa yani dinin haramlarını haram olarak kabul edip de uygulamıyorlarsa o insanları kumardan ve haksız kazanç yollarından vazgeçirmek mümkün değildir. Dolayısıyla genç nesilleri bu türlü zararlı alışkanlıklardan uzaklaştırmanın yolu bellidir. Ancak uygulamada maalesef bu konuda istenen başarı sağlanamamaktadır.

7. Günümüz gençlerini tehdit eden zararlı alışkanlıkların başında yer alan sigara, alkol ve uyuşturucu maddelerden korumak için önce onlara doğru ve yeterli

bilgilendirme yapmalıyız. Yani bu maddelerin ne derece zararlı olduğunu hayatlarında ne gibi felaketlere sebebiyet verebileceğini anlatmalıyız. Çünkü zararlı alışkanlıkların insanın başına ne gibi felaketler getirdiğini bilen bir genç asla bu alışkanlıklara yönelmez. Kendisi bu alışkanlıklardan uzak durduğu gibi çevresindekilerin de uzak durması için elinden gelen gayreti gösterir. Ülkemizde maalesef koruyucu hekimlik müessesesi pekiyi işlememektedir. Hâlbuki insanların ve gençlerin zararlı alışkanlıklara müptela olmadan önce gerekli koruyucu hekimlik hizmetleri yapılırsa birçok gencimizi o zararlı alışkanlıklara müptela olmadan koruyabiliriz. Çünkü gençler zararlı alışkanlıkları edindikten sonra onları bunlardan vazgeçirmek çok zor olmaktadır.

Bu zararlı alışkanlıklara müptela olmuş gençlerimizi de cezalandırılması gereken bir suçlu olarak değil de, şefkatle tedavi edilmesi gereken bir hasta olarak değerlendirmek gerekmektedir.

8. Tabii ki, gençleri zararlı alışkanlıklar konusunda bilgilendirirken hal dilinin kal dilinden daha etkili olduğunu da unutmamalıyız. Yani anne baba başta olmak üzere aile büyükleri, okulda idareciler ve öğretmenler gençlere sözleriyle, hal ve hareketleriyle güzel örnek olmalıdırlar. Çevresinde daima güzel örnekler gören gençler onları taklit etmek isteyeceklerdir. Çünkü insan fitratında iyi ve güzele özenme ve taklit etme duygusu vardır.

6. Alınması Gereken Önlemler

Gençler geleceğimizin teminatıdır. Onlara önem vermeli ve onları iyi yetiştirmeliyiz.

Onların daha küçük yaşlardan itibaren iyi bir din eğitimi almalarını sağlamalıyız.

Onlara sevgi, şefkat ve hoşgörüle yaklaşmalıyız.

Onlara hal ve hareketlerimizle, yaşantımızla güzel örnek olmalıyız.

Zararlı alışkanlıkların onların başına ne gibi felaketler getirebileceğini anlayacakları bir üslupla anlatmalıyız.

Gençlere öncelikle sağlam bir inanç kazandırılmalı, daha sonra İslâm ahlakı, Kur'an ahlakı ve peygamber ahlakıyla ahlaklanmaları sağlamalıyız.

Onlara sevgi ve şefkatle yaklaşmalı, samimi bir arkadaş gibi daima yanlarında olduğumuzu hissettirmeliyiz.

Onları kötü arkadaş ve kötü çevreden uzak tutmalıyız.

Onlara okumayı sevdirmeli ve okuma alışkanlığı kazanmalarına yardımcı olmalıyız.

Onlara sigara başta olmak üzere içki, kumar, her türlü uyuşturucu ve zararlı maddelerden uzak durmalarını telkin etmeliyiz. Bu konuda toplumu bilinçlendirmeye yönelik, sigara, alkol ve uyuşturucu maddelerin fert ve toplum sağlığına verdiği zararların anlatıldığı çeşitli konferans, seminer ve açık oturumlar

düzenlemeliyiz. Ayrıca dikkat çekici reklam, kamu spotu, el ilanı ve broşürler hazırlayarak dağıtmalıyız.

Netice

İnsan mükemmel bir varlıktır. İnsan hayatı doğumla başlamakta çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinden sonra ölümle son bulmaktadır. Gençlik, insan hayatının en önemli ve verimli dönemidir. Çünkü insan gençlik döneminde eğitim ve öğretimini almakta ve mesleğini bu dönemde edindiği bilgilerle kazanmaktadır. Gençler bu dönemde telkinlere açıktır. Onların yanlış fikirlerden, akımlardan ve zararlı alışkanlıklardan korunması gerekir.

Maalesef günümüz gençliği birçok zararlı alışkanlıkların tehdidi altındadır. Bu zararlı alışkanlıkları şöyle sıralayabiliriz:

- ✓ İnanç boşluğu ve ahlakî yozlaşma,
- ✓ Zamanın değerini bilmeme/zamanı boşa harcama,
- ✓ Kötü arkadaş edinme,
- ✓ Nefsânî arzu ve istekler peşinde koşma,
- ✓ Bilinçsiz bilgisayar ve internet kullanımı,
- ✓ Kâğıt, okey, tavla gibi çeşitli kumarlarla/boş ve faydasız şeylerle meşgul olma,
- ✓ Sigara, alkol ve uyuşturucu kullanma.

Eğer geleceğimizin aydınlık olmasını istiyorsak geleceğimizin teminatı olan gençlerimize sahip çıkmalıyız. Onları bütün zararlı alışkanlıklardan koruyarak iyi yetiştirmeliyiz. Aksi takdirde geleceğimizden emin olmamız mümkün değildir.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yay., 1982.
- Berki, Ali Himmet - Keskiöglü, Osman. *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1998.
- Buhârî, Ebu Abdurrahman Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sıhah fi'l-luga*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1979.
- Deylemî, Şîrûye b. Şehredâr. *Müsnedü'l-firdevs bi-me'sûri'l-hitâb*. (nşr. Ebû Hâcer Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut: 1406/1986.
- Doğan, D.Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yay., 2001.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Firuzabâdî, Mecdüddin Muhammad b. Yakub. *el-Kamusu'l-muhit*. Beyrut: 1987.

<https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> (Erişim 23.10.2018)

<https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> (Erişim 23.10.2018)

<https://www.haberturk.com/iste-turkiye-nin-alkol-ve-uyusturucu-raporu-2167255> (Erişim: 23.10.2018)

<https://www.memurlar.net/haber/780613/turkiye-de-alkol-kullanim-orani-yuzde-22-1.html> (Erişim: 23.10.2018)

İbn Abdİlberr. *el-İsti'ab fi esmâi'l-ashab*. Beyrut: y.y., tr.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed. *Mu'cemu makayisi'l-luga*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1266.

İbn Hecer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*. Beyrut: y.y., tr.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Daru Sadır, trs.

İsfahânî, Rağİb. *Müfredatü elfazı'l-Kur'an*. Dİmeşk: Daru'l-Kalem, 1992.

Kara, Seyfullah. *Peygamber Döneminde Gençlik*. Ankara: Ağaç Yay., 2003.

Karagöz, İsmail. *Aile ve Gençlik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2005.

Muhibbî. *Divan-ı Muhibbî*. İstanbul: Osmaniye Matbaası, 1925.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî. *es-Sahih*. (thk. M.Fuad Abdülbâkî), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.

Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yay., 1981.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 2002.

Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1995.

Soysaldı, Mehmet. "Gençliğimizi Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar: Sigara, Alkol ve Uyuşturucu", *e-Journal of New World Sciences Academy*. (Volume: 2, Number: 2, 2007).

Taftazânî, Sadettin. *Muhtasaru'l-meânî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1411.

Tirmizî, Ebû İşhak Muhammed b. İsa es-Sevrî. *Sünenü't-Tirmizî*. Mısır: 1965.

Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1988.

Uysal, Halil. *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*. Konya: Uysal Kitabevi, 1996.

Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı*. Ankara: y.y., 1986.

Gençler İçin Bir Değer; Hz. Peygamber'in Vefası

Mehmet Azimli*

Giriş

Bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in vefasını aktarmak istiyoruz. Yaşadığı dönemde onu kabullenen Müslümanlar tarafından bilinen bir durumdu. Ancak ilginç olan onu ret eden herkes tarafından da onun meşhur vefakarlığı takdir ediliyordu. Çünkü vereceğimiz örneklerden de görüleceği üzere; o vefayı sadece Müslümanlara değil insan olan herkese gösteriyordu. Onun esas örnekliliği de bu zeminde olmalıdır.

Çocukluk

Hz. Peygamber'i önce annesi Amine üç gün veya yedi gün emzirdi. Daha sonra amcası Ebu Leheb'in cariyesi Süveybe, oğlu Mesruh ve Ebu Seleme b. Abdused ile birlikte Hz. Peygamber'i de emzirdi. Süveybe, daha önce Hz. Peygamber'in amcası Hamza'yı da emzirmişti.⁴³ Hz. Peygamber, vefa borcu olarak Süveybe'ye hürmet ederdi. Bu sebeple eşi Hz. Hatice onu satın alıp azat etmek istedi ise de Süveybe'nin sahibi olan Ebu Leheb kabul etmedi. Hz. Peygamber, Süveybe'ye Medine'den de harçlık ve elbise gönderirdi.⁴⁴ Yine Hayber Savaşı dönüşü onun durumunu sormuş ve öldüğünü duyunca üzülüp, oğlu ve akrabalarının durumlarını soruşturmuştu.⁴⁵

Hz. Peygamber, beş yıl kadar kaldığı Ben-i Sad yurdundan döndükten sonra hiçbir zaman onları unutmamıştır. O meşhur vefasını her zaman onlara göstermiştir. Zaman zaman ziyarete gelen sütannesini "Annem, annem!" sözleriyle karşılaşmış, kendisine sevgi ve saygı göstermiş, omuz atkısını yere serip oturtmuş,⁴⁶ bir dileği varsa hemen yerine getirmiş, kıtlık yıllarında zor durumda olduğu için Mekke'ye geldiği zaman ona yardımda bulunmuştur.⁴⁷ Ziyarete gelen sütkardeşine elbise giydirilmesini, bir deveye bindirilmesini, ayrıca 200 dirhem gümüş para verilmesini emretmiştir.⁴⁸ Huneyn Savaşı sonunda Ben-i Sad'dan esir olanlar gelip kendisine "Halime ve memelerinden süt emdiği Ben-i Sad kadınları için" af dileyip şiir söylediklerinde, esirleri serbest bırakmıştır.⁴⁹

Gençlik

Hz. Peygamber, fuhşun bu kadar yaygın olduğu Mekke ortamında 25 yaşına kadar bu tür şeylere bulaşmadığı gibi; 25 yaşından sonra da kendinden yaşlı ve ilk

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁴³ Belazuri, *Ensabu'l-Eşraf*, Dimeşk 1997, I, 107.

⁴⁴ Belazuri, I, 10.

⁴⁵ İbn Sad, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Beyrut 1985 I, 109.

⁴⁶ İbn Sad, I, 112; Zehebi, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, Beyrut 1990, I, 48.

⁴⁷ İbn Sad, I, 114.

⁴⁸ Belazuri, I, 109.

⁴⁹ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 2005, II, 236.

evliliğinden çocukları olan bir zevceye bağlı kalarak 25 yıl yaşadı. Aslında ortamının gereği geçici eşler(Muta) veya cariyeler alması mümkündü. Bu normaldi. Ancak o, bu tür şeylere dalmadı ve başka evlilik de yapmadı.⁵⁰ Rodinson'un deyimiyle "Ölçülü ve dürüst bu adam, çocuklarının anasına derin hislerle bağlıydı." Ondaki vefa duygusu eskiden beri bilinmekteydi ve bu konuda çok meşhurdur.⁵¹

Hız. Peygamber'in, evlilikten sonraki yani 25 yaşından 35 yaşına kadarki dönemiyle ilgili olarak aktarılan bir bilgi bulamamaktayız. Ancak onun bu dönemde eşinin malları üzerinde koruyucu ve usta bir tüccar olarak çalıştığını kendisinin de yoksul bir hayattan daha müreffeh bir hayata geçtiğini tahmin edebiliyoruz.⁵² İşte bu dönem kendisinde bulunan vefa duygusunu yerine getirme zamanının geldiğini düşünerek zor durumdaki amcası Ebu Talib'e yardım amaçlı olarak oğullarından Ali'nin vesayetini üstlenmiştir. Ali, artık onun yanında kalacak maddi ihtiyaçlarını Hız. Peygamber karşılayacaktır.⁵³

Hız. Peygamber, bu dönemde Hatice vasıtasıyla yanında bulunan Zeyd b. Harise'yi de kölelikten azat edecektir. Zeyd'in babası onu para karşılığı almaya geldiğinde, Zeyd'in kendi isteği ile babasının yanına dönmemesi üzerine Hız. Peygamber, onu o dönemin adetleri üzerine evlat edinecek ve ona Zeyd b. Muhammed denilecektir. Bu durum, Medine döneminde gelen ayetlerle kaldırılıncaya kadar devam edecektir.⁵⁴ Hız. Peygamber, savaş sonrası ordu komutanı Zeyd b. Harise'nin kızını görünce ağlamış ve soranlara "Bu sevgilinin sevgilisine özlemidir." demek suretiyle⁵⁵ Zeyd'e karşı minnettarlığını ortaya koyarak o meşhur vefasını göstermiştir.⁵⁶

Boykot

Mekke'nin önde gelenlerinden birkaç kişi, Haşimoğullarına yapılan boykot kararını kabullenemeyerek boykotun kaldırılması için harekete geçtiler. Bu şahıslardan Şibu Ebi Talib mahallesine yiyecek götürürken yakalanıp sorgulanan ve Haşimoğulları ile akrabalığı olan⁵⁷ Hişam b. Amr anahtar rolü oynamıştı. Hişam, Mekke'nin ileri gelenlerinden Züheyr b. Ümeyye'ye⁵⁸ giderek ona "Dayıların alışverişten, evlilikten mahrum, yoksulluk içinde kıvranırken sen nasıl yeyip içip evlenip yaşayabiliyorsun? Eğer Ebu Cehil, seni dayıların aleyhine çağırdığı gibi,

⁵⁰ İbn İshak, *Siret-ü İbni İshak*, Konya 1981362.

⁵¹ Rodinson, Maxime, *Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul 1998 69.

⁵² Duha, 8.

⁵³ İbn İshak, 173.

⁵⁴ İbn Sad, III, 41.

⁵⁵ İbn Sad, III, 47.

⁵⁶ Zeyd, gerçekten de hem Hız. Peygamber hem de sahabe nezdinde büyük bir itibara sahip idi. Bu sebeple onun hakkında "eğer yaşasa idi Hız. Peygamber'den sonra yerine geçebilirdi" şeklinde yorumlar bulunmaktadır, Bkz. Watt, *Hız. Muhammed Mekke'de*, çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara 1986, 165.

⁵⁷ Hişam b. Amr, Nadle b. Hişam b. Abdimenaf'ın ana bir kardeşinin oğlu olduğu için Haşimoğullarına yakın bir kişi oluyordu. İbn İshak, 210.

⁵⁸ Annesi Atike b. Abdülmüttalib Hız. Peygamber'in halası idi.

sen onu kendi dayıları aleyhine çağırıysaydın, o yanaşmazdı.” dedi. Züheyr, kendi başına bir şey yapamayacağını belirtince, birlikte hareket etmeye karar vererek, üçüncü bir kişi aradılar. Hişam, daha sonra yine Mekke'nin ileri gelenlerinden Mutim b. Adiy'e⁵⁹ giderek “Haşimoğullarından iki batın aile yok olurken bunu içine nasıl sindirebildiğini” sordu ve onun da desteğini aldı. Sonra Ebu'l-Buhteri b. Hişam'a gitti. Benzer sözleri ona da tekrarlayarak zaten boykot sırasında Haşimilere gereken desteği esirgemeyen, Ebu'l-Buhteri'den de destek aldı. Hişam, daha sonra Zema b. Esved'e gitti ve ondan da destek sözü aldı. Sonra bu beş kişi geceyinin Hacun mevkiinde⁶⁰ toplanıp ne yapacaklarını, nasıl bir yol izleyeceklerini aralarında konuştular ve bir plan yaptılar. Ertesi gün birbirinden habersizmiş gibi müşriklerin toplandığı Harem'e geldiler, Züheyr b. Ümeyye tavaf yaptıktan sonra söz alıp “Ey Mekkeliler! Biz istediğimiz gibi yiyelim, içelim, giyinelim, Haşimiler açlıktan helak olsunlar yakışır mı? Vallahi akrabalık bağlarını kesen şu sahifeyi yırtıncaya kadar yerime oturmayacağım.” dedi. Ebu Cehil “Yalancı! Yapamazsın.” diye karşı çıkınca, Zema b. Esved “Asıl sen yalancısın. Biz zaten sahifenin yazılmasına razı değildik.” diyerek Züheyr'e destek çıktı. Ebu'l-Buhteri, Mutim ve Hişam da benzer sözlerle ona destek verdiler ve karşı çıkanları sindirdiler. Sonra Mutim b. Adiy gitti, sahifeyi aldı ve yırttı.⁶¹ Akabinde bu beş kişi, silahlarını yanlarına aldılar ve gidip Haşimileri boykottan kurtardılar.⁶²

Hz. Peygamber, boykot kararının kaldırılması için harekete geçen ve bu konuda gelebilecek baskıları göğüslemeyi göze alan kişilere karşı devamlı saygı ifadeleri kullanmış, onların bu iyiliklerini unutmamış, övmüş ve onları her zaman hayırla yad etmiştir.

Bunlardan biri, söz konusu sahifeyi yırtan ve daha sonra Hz. Peygamber Taif'ten döndüğünde kimse himaye etmediğinden dolayı Mekke'ye giremediği zaman, silahlanarak gelip Hz. Peygamber'i himayesine alan⁶³ Mutim b. Adiy'dir. Bedir Savaşı sonunda Kureyşli esirlerin fidyesini vermek için gelen Cubeyr b. Mutim'e “eğer senin yerine baban Mutim, bu kokuşmuş leşleri (esirleri) benden aracılık ederek isteseydi, ona bunları fidyesiz verirdim.”⁶⁴ diyerek bir vefa örneği sergilemiştir. Yine Bedir Savaşı sırasında Hz. Peygamber, boykotun kaldırılması için çalışan Zema b. Esved'in öldürülmemesini sahabeden istemiş, ancak savaş sırasında yanlışlıkla öldürülmüştür.⁶⁵ Züheyr b. Ümeyye'yi Mekke Fethi sonrası

⁵⁹ Hz. Peygamber'in büyük dedesi Haşim'in kardeşi Nevfel'in torunu idi.

⁶⁰ Yakut, el-Hamevi, *Mucemu'l-Buldan*, Beyrut 1977II, 260.

⁶¹ Taberi, I, 552

⁶² Bkz. Beyhaki, II, 262.

⁶³ Taberi, *Tarihu'l-Ümemü ve'l-Mülük*, Beyrut 1995, I, 555.

⁶⁴ Belazuri, I, 176; Buhari, Humus, 16.

⁶⁵ Bkz. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, Ankara 2003, 161.

amcakızı Ümmü Hani'nin aracılığı ile affetmiş,⁶⁶ Hişam b. Amr'a Cirane'de 50 deve hediye etmişti.⁶⁷

Boykotun kaldırılmasına ön ayak olanlardan bir diğeri şahıs olan Ebu'l-Buhteri b. Hişam'ın, boykot sırasında Hakim b. Hizam'ın Haşimilere yardım götürmesine engel olmaya çalışan Ebu Cehil'le kavga edip ona dayak attığı zikredilir.⁶⁸ O, yine bir seferinde Hz. Peygamber'e hakaret eden Ebu Cehil'i Kabe'de dövmüş ve başını yarmıştı.⁶⁹ Bundan dolayı Hz. Peygamber Bedir Savaşında sahabeye hitaben "*Kim Ebu'l-Buhteri'ye rastlarsa onu öldürmesin, bana yaptığı iyilikten dolayı ona minnettirim.*"⁷⁰ diyerek ona eman verdiğini ilan etmiş ve öldürülmemesi ve esir alınması konusunda onları tembihlemişti.

Savaş sırasında yanında bir arkadaşı ile Ebu'l-Buhteri'yi yakalayan Muhazzir b. Ziyad, Hz. Peygamber'in emanını ona bildirmiştir. Ebu'l-Buhteri de Hz. Peygamber'in isteği ile öldürülmeyeceğini öğrenince, bir vefa örneği sergileyerek, kendisini yakalayanlara, yanındaki arkadaşı Cünad b. Müleyhe'yi gösterip arkadaşının da canının bağışlanmasını rica etmiştir. Ancak bu teklifinin kabul edilmeyip, arkadaşının öldürüleceğini öğrenince "*Ben hür ve şerefli biriyim. Ben vefasız biri değilim. Arkadaşımı ölüme terk edip kendimi kurtaramam, hiç kimse böyle bir vefasızlık yapamaz.*" demiş⁷¹ ve büyük bir vefakarlık örneği sergileyip arkadaşını savunmak için savaşmış ve öldürülmüştür. Onu öldüren Muhazzir "*Benim soyumu sopumu biliyor musun? Bilmiyorsan ispat edeyim. Ben Yemen hükümdarlarının neslindenim.*" şeklinde şiir okuyarak bir Arap asabiyet ve gururu ile meseleye yaklaşmış ve Ebu'l-Buhteri'yi öldürerek Hz. Peygamber'in emrini yerine getirmemiştir. Ebu'l-Buhteri'yi öldüren Muhazzir, Hz. Peygamber'e gelerek "*Ya Rasulallah! Ebu'l-Buhteri teslim olmadı. Ben de öldürdüm.*" şeklinde durumu anlatmıştır. Halbuki Ebu'l-Buhteri teslim olmuş, sadece arkadaşının da esir edilmesini, öldürülmemesini istemektedir. O, arkadaşına karşı vefalı davranmak istemiştir. Zaten Hz. Peygamber, "*Her yakalanan öldürülecek.*" diye bir kural da ilan etmemiştir. Ancak, neticede Ebu'l-Buhteri, kabilevi Arap örfünün kurbanı olmuş ve Hz. Peygamber'in ona olan vefa borcu yerine getirilememiştir.⁷²

Hicret

Hz. Peygamber'in Medine'ye ulaştığı şeklindeki rivayetlerin tersine, bazı haberlerde çok farklı anlatımlar bulunmaktadır. Bu zıtlık bilginlerin dikkatini de çekmiş, ancak bir telif yapamamışlardır.⁷³ Rivayetlere göre; Hz. Peygamber'in,

⁶⁶ Vakıdi, *Kitabu'l-Meğazi*, Beyrut 1984, II, 829.

⁶⁷ Vakıdi, II, 946.

⁶⁸ Taberi, I, 550.

⁶⁹ Belazuri, I, 142.

⁷⁰ İbn Sad, I, 210.

⁷¹ Belazuri, I, 168.

⁷² İbn Sad, II, 23.

⁷³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul 2004, 323.

Medine'ye girerken devesinin yularını serbest bırakıp, "Devemin yolunu açın. Çünkü o, emrolunmuştur!" şeklinde sözler söylediği ve sonuçta devenin şu andaki mescidin olduğu araziye çöktüğü belirtilir.⁷⁴ Ancak yukarıda Hz. Ebu Bekir'den nakledilen rivayette Hz. Peygamber'in geceleyin karanlıkta Medine'ye girdiğini biliyoruz.⁷⁵ Ayrıca onun dayıları olan Neccaroğulları gözetiminde Medine'ye geldiği ve nerede kalacağını soranlara hitaben "*Abdulmuttalib'in dayıları olan Neccaroğullarına konuk olacağım. Böylece onları onurlandıracağım.*" diyerek kendini koruyanlara karşı bir vefa borcu olduğunu gösterircesine ikamet edeceği yeri açıkça belirtmiştir.⁷⁶ Buna rağmen ilk olarak aktarılan rivayetlerdeki kalacağı yeri devenin belirlediği gibi anlatımlar, muhtemelen onun Medine'de karşılanışını abartmak için ve bir tören eşliğinde karşılandığını anlatmak adına ortaya konulmuş olmalıdır. Onun Medine'ye gelişini bu çerçevede anlamak, hayat hikayesini de doğru anlamada bize yardımcı olacaktır.

⁷⁴ Taberi, II, 8.

⁷⁵ İbn Kesir, IV, 485.

⁷⁶ İbn Kesir, IV, 485; bazı rivayetlerde kura çekerek kura sonucu Ebu Eyyub'un evine indiği belirtilir. İbn Hanbel, *Musned*. III, 414.

Mekke Fethi

Hiz. Peygamber, Mekke fethi sonrası Kabe'yi ziyaret etti. Kabe'deki görevleri akrabalarının isteklerine karşılık eski sahiplerine vererek vefasını gösterdi.⁷⁷ Amcası Abbas, Mekke fethi sonucunda menfaatini nasıl artırabileceğini düşünerek elinde bulunan Rifade ve Sikaye görevleri dışında, Kabe anahtarlarına sahip olma görevini de Hiz. Peygamber'den istemiş ve bu konuda ısrar etmişti. Ancak vefasıyla meşhur Hiz. Peygamber bu görevi yine eski sahipleri olan Abdudaroğullarına geri vermişti.⁷⁸ Nitekim amcası Abbas, bunun dışında defalarca çocuklarının zekat amili olarak görevlendirilmesini Hiz. Peygamber'den talep etmişse de muhtemelen onlarda gözlemediği mala olan hırs sebebiyle Hiz. Peygamber bu talebi her seferinde reddetmişti.⁷⁹ O, kuralını şöyle koymuştu; “Vallâhi biz bu görevi tâlîp olana ya da buna karşı aşırı istekli olana aslâ vermeyiz.”⁸⁰

Hiz. Peygamber'in vefası ve hilekar olmadığı bütün Araplarca musellemdir. Ona sığınan düşmanlarını bile affettiği bilinir. Hiç kimseyi hile yaparak söz verdiği halde öldürmemiştir. Nitekim Kaside-i Bürde yazarı da bunlardan birisidir. Medine döneminin ilk zamanlarında çevresinden birçok kişi Müslüman olduğu halde Kâ'b ve diğer bazı şairler İslâm dinini ve Hiz. Peygamber'i hicvetmeye devam ettiler. Kâ'b, İslâmiyet'i kabul eden kardeşi Büceyr'i bundan vazgeçirmek için Resûl-i Ekrem'i de hicvettiği bir şiir söyledi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber Kâ'b'ın öldürülmesini istedi. Kâ'b, kabilesi Müzeyne'nin himayesine sığındıysa da kabilesi onu reddetti. Kardeşi Büceyr'in Müslüman olduğu takdirde bağışlanacağını bildirmesi üzerine Müslüman olmaya karar veren Kâ'b, 9 (630) yılında Medine'ye giderek Resûlullah'ın huzurunda ensar ve muhacirlerden oluşan topluluğun önünde İslâm'ı kabul etti ve orada meşhur kasidesi “Bânet Sü'âd”ı okudu. “*Muhakkak ki Peygamber kendisiyle aydınlanan, Allah'ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır*” beytini söylediğinde Resûl-i Ekrem duygulanarak üzerindeki Yemen hırkasını (bürde) Kâ'b'ın omuzlarına attı. Nitekim İstanbul Topkapı sarayında sergilenen hırkanın ona ait olduğu aktarılır.⁸¹ Hayatında hiç görüşmediği Necaşi için Tebük savaşı esnasında namaz kılmıştır.⁸²

Sonuç olarak bu kadar örneğin yeterli olduğunu düşünüyoruz. Kur'an'da⁸³ bizim için “üsve-i hasene” (en güzel örnek) olarak aktarılan bu insanın örnek tavırları önemlidir ve bunları hayatımızda rehber edinmeliyiz.

⁷⁷ İbn Hişam, VII, 232.

⁷⁸ Vakıdi, 837.

⁷⁹ Muslim, Zekat, 167.

⁸⁰ Buhari, Ahkam, 6.

⁸¹ Nurhan Atasoy, “Hırka-i Saadet”, *DİA*.

⁸² Müslim, Cihat ve Siyer, 75

⁸³ Ahzab suresi, 21.

Hz. Peygamber ve Gençler

Mahmut Kelpetin*

Hz. Peygamber, risâlet görevine başladığı ilk andan itibaren zengin-fakir, kadın-erkek, genç-yaşlı ayrımı yapmadan herkese ulaşmaya çalışmıştır. Hayatı boyunca da bu gayretini eksiksiz biçimde devam ettirmiştir. İlk müslümanlar incelendiğinde toplumun her kesiminden insanların Allah Resûlû'nün davetine icabet ettiği görülmektedir. Ancak genç nüfusun diğer yaş grupları ile mukayese edildiğinde sayı olarak daha fazla olduğu söylenebilir.⁸⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in davetine kayıtsız kalmayıp müslüman olanlar arasında gençlerin yerinin ayrı olduğu ifade edilebilir. Ayrıca onların önemli bir kısmı sahip olduğu refah ve itibarı bir yana bırakıp her türlü çile ve işkenceye maruz kalmalarına rağmen⁸⁵ Hz. Peygamber'in davetine icabet etmişler; sıkıntılara sabır ve metanetle göğüs germişlerdir.⁸⁶

Hz. Peygamber, İslâmiyet'in geleceğinin şekillenmesinde ve yeni toplumun inşasında gençlerin belirleyici bir etkiye sahip olduğunu bildiği için risâletin ilk döneminden itibaren İslâm toplumunun gelişiminde gençlere önemli görevler vermiş; onların enerji ve birikiminden istifade etmiştir. Meselâ, genç yaşta müslüman olan Muâz'ı hicretin 9. yılında (630) Ebû Mûsâ el-Eşârî ile birlikte

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
mahmut.kelpetin@marmara.edu.tr

⁸⁴ Hz. Ali, Cafer b. Ebû Tâlib, Üsâme b. Zeyd, Mus'ab b. Umeyr, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Muaz b. Cebel, Erkam b. Ebû'l-Erkam, Esmâ bint Ebû Bekir ve Hz. Âişe genç yaşta İslâmiyeti kabul eden ve Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişen sahabeden bazılarıydı. Geniş bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: TDV Yayınları 2012, 340-341.

⁸⁵ Mus'ab b. Umeyr, refah ve bolluk içinde yetişmiş, kılık-kıyafeti ve nezaketiyle herkesin beğenisi kazanmış, Benî Abdüddâr kabilesine mensup zengin bir ailenin çocuğu olarak Mekke'de doğmuştu. Hz. Peygamber'in İslâm'a davet ettiğinden haberdar olunca hemen müslüman olmuştu. Ailesinin Allah Resûlû'nün peygamberliğine karşı çıkacağını bildiği için Hz. Peygamber'in yanına gizlice gidip gelmişti. Bir süre sonra ailesi, Mus'ab'ın müslüman olduğunu öğrendi ve onun hayatında çok zor bir dönem başladı. Onlar, çocuklarının Hz. Peygamber'in peşinden gitmesine razı olmadıkları için Mus'ab'ı hapsedtiler; çeşitli baskı ve eziyetler yaparak onu dininden vazgeçirmeye çalıştılar. Ancak Mus'ab, buna rıza göstermedi ve ilk kabile ile birlikte Habeşistan'a hicret etti. bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1421/2001), 3: 108; Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, nşr. Su'heyl Zekkâr-Riyaz ez-Ziriklî (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1417/1996), 9: 406. Ayrıca bk. Hüseyin Algül, "Mus'ab b. Umeyr, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 226.

⁸⁶ Hayati Hökelekli, "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı", *Hz. Muhammed ve Gençlik [Kutlu Doğum Haftası: 1992]*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 51-52.

Yemen'e elçi, zekât memuru ve kadı sıfatıyla gönderdi. Yemenlilere de "Size arkadaşlarımın en uygun olanını gönderiyorum"⁸⁷ diyerek Muâz'a olan güven ve takdirini ifade etti. Yine Allah Resûlü, hicret esnasında evini kontrol etmeye gelecek müşrikleri yanılması ve emanet bırakılan bazı eşyaları sahiplerine teslim etmesi için yaşı küçük olmasına rağmen Hz. Ali'yi görevlendirmiş⁸⁸ ve genç yaşta da Yemen'e kadı olarak tayin etmişti.⁸⁹ Diğer yandan hicretten on bir yıl önce (m. 611)⁹⁰ Medine'de doğan ve Allah Resûlü'nün vahiy kâtiplerinden olan Zeyd b. Sâbit, Bedir esirleri aracılığıyla okuma-yazmayı sökmüştü.⁹¹ Daha sonra da İbrânîce (Süryânîce), Farsça, Rumca, Kıptîce ve Habeşçe'yi de öğrenmişti.⁹² Hatta yahudilerle yapılan görüşme ve yazışmalarda Hz. Peygamber'e yardımcı olmuş; Hayber'in fethinde müslümanların ve ele geçirilen ganimetin sayısını tespit etme görevini de üstlenmişti.⁹³

Hz. Peygamber'in gençlere olan sevgisi ve ihtimamı tek taraflı değildi. Zeyd b. Hârise Allah Resûlü'ne aynı bağlılığı göstermiştir. Azât edildikten sonra Zeyd b. Hârise'nin babası ve amcası Mekke'ye gelmiş; ödeyecekleri fidye karşılığında onu teslim almak istediklerini söylemişlerdi. Allah Resûlü: "Sizi tercih ederse fidye ödemenize gerek yoktur. Ancak yanımda kalmayı kabul ederse beni seçeni ben de el üstünde tutarım." diye karşılık verdi. Daha sonra Zeyd'i çağırdı ve "bunları tanıyor musun?" diye sordu. Zeyd, "Evet! Bu babam, şu da amcam" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Sen beni tanıyorsun ve arkadaşlığımı da tecrübe ettin. Şimdi ister beni, istersen de onları tercih et!" diye teklif etti. Zeyd, "Hiç kimseyi sana tercih etmem. Sen benim babam ve annem gibisin." dedi. Babası ve amcası bu cevabı beklemiyordu ve Zeyd'in Allah Resûlü'nü tercih etmesine içerlediler. Daha sonra tepkilerini şöyle dile getirdiler: "Yazıklar olsun sana Zeyd! Hu'rriyet, baban, amcan ve ailene karşılık köleliği mi seçiyorsun?" Zeyd, "Evet, hiç kimseye tercih edemeyeceğim bir şeyi, bu insanda gördüm" dedi. Allah Resûlü bunu görünce: "Ey

⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 585.

⁸⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr. (Mısır: Şeriketü mektebe ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 1: 480-481; 485; Ahmet Önkâl, "Hicret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 460.

⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 291; Ebû Bekir el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, nşr. Abdülmütî Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1405/1985), 5: 397; *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, ed. Mehmet Emin Özafşar v.dğr. (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 5: 410.

⁹⁰ Bünyamin Erul, "Zeyd b. Sâbit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 321.

⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 20.

⁹² Erul, "Zeyd b. Sâbit", 44: 321.

⁹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 141, 309.

burada olanlar! Zeyd'in oğlum olduğuna, benim ona varis olduğuma onun da bana varis olacağına şahitlik edin" dedi. Zeyd'in babası ve amcası Hz. Peygamber'in bu açıklamasından son derece memnun oldular ve oradan ayrıldılar.⁹⁴

Diğer yandan Allah Resûlü, onların gençlikten kaynaklanan tecrübesizliklerini de dikkate almış, güvenlerini kırmadan ve aralarındaki bağı zedeleden cesaretlendirici bir tavır sergilemiştir. Meselâ Üsâme b. Zeyd, Mürre kabilesi üzerine gönderilen seriyyede "lâ ilâhe illallah" diyen bir adamı öldürmüştü. Üsâme onun müslüman olmadığını ve can korkusuyla İslâmiyet'i kabul ettiğini düşünmüştü. Allah Resûlü, bu işten haberdar olduğunda Üsâme'ye "Kalbini yarıp da mı baktın?"⁹⁵ diyerek yaptığı işin yanlış olduğunu hatırlatmıştı. Üsâme, Hz. Peygamber'in istemediği bir davranışı yapmasına rağmen Hz. Peygamber, onu cezalandırmamıştı. Aksine Üsâme'ye gerekli uyarıları yaptıktan sonra onu 11. yılda (632) Suriye bölgesine gönderilmek üzere yola çıkan ve içlerinde Hz. Ebû Bekir ile Ömer gibi önde gelen sahâbîlerin yer aldığı ordunun başına komutan tayin etmişti.⁹⁶

Hz. Peygamber, gençlerle iletişim kurarken onları tanıma noktasında özel çaba göstermiş, dertlerine ortak olmuş, şefkat ve merhametinden onları mahrum bırakmamıştı. Hz. Peygamber'in bu sevgisi sadece ehli beytine yönelik olmamış; etrafında olan gençler de bu sevgiden mahrum kalmamıştı. Meselâ küçük yaşından itibaren Hz. Peygamber'in yanında kalan ve onun terbiyesinde yetişen Enes b. Mâlik'in bu konuda söyledikleri Hz. Peygamber'in gençlerle olan münasebetini çok güzel biçimde özetlemekteydi. Enes, uzun yıllar Allah Resûlü'nün yanında kaldığını, hizmetinde bulunduğunu, ancak her zaman istediği şeyleri yapamadığını ve onun istediği gibi davranmadığını söyledi. Bununla birlikte Hz. Peygamber'den azar işitmediğini,⁹⁷ bir kez olsun "Öf" bile" demediğini; yaptığı herhangi bir şeyden dolayı "Niçin şöyle yaptın?" ya da "Niye şöyle şöyle yapmadın?" diye

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 40; Belâzürî, *Ensâb*, 1: 468-469; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-u mem ve'l-mu'îk*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Beirut: Dârü't-türâs, 1387/1967), 11: 496; Mahmut Kelpetin, "İnsanî İlişkilerde Model Olarak Hz. Peygamber", *Uluslararası İslâm ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Cevdet Kabakçı v.dğr. (Kahramanmaraş: Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018), 2: 75.

⁹⁵ Buhârî, "Megâzî", 45; Müslim, "İmân", 158.

⁹⁶ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985), 100-101; Taberî, *Târîh*, 3: 225.

⁹⁷ Ailesinden birisi hatası nedeniyle Enes'i uyarmak istediğinde Hz. Peygamber, "Bırakın çocuğu!.." diyerek onları yatıştırmıştı. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 326; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. (Beirut: Beyrut: Müessesetü'r-risâle 1416-21/1995-2001), 20: 103.

azarlamadığını⁹⁸ belirtti. Diğer yandan Hz. Peygamber, gençlere olan sevgisini ve muhabbetini de açıktan gösterir ve gizleme ihtiyacı hissetmezdi. Meselâ Üsâme b. Zeyd'i bir dizine, torunu Hz. Hasan'ı da diğer dizine oturtuktan sonra onları bağrına basıp şöyle dua etmişti: Ey Allahım! Bu ikisine merhamet et. Ben de onlara merhamet ediyorum.”⁹⁹ Hz. Peygamber'in gençlere olan ilgi ve ihtimamına bir diğer örnek ise Câbir b. Abdullah idi. Allah Resûlü'nün özel ilgi ve ihtimamına mazhar olan Câbir, bir yandan babasının Uhud savaşında şehid olmasına üzüldürken diğer yandan da yetim kardeşlerinin bakımını üstlenmiş ve babasının borçlarını da ödemek zorunda kaldığı için maddî açıdan sıkıntıya girmişti. Allah Resûlü durumdan haberdar olunca Câbir'in topladığı hurmaların satılmasına yardımcı olmuş ve borçlarının kısa sürede ödenmesini sağlamıştı.¹⁰⁰ Yine Hz. Peygamber, Zâtürrikâ' Gazvesi (5/626) dönüşünde maddî sıkıntı çeken Câbir'den deveyi kendisine satmasını istedi. Uzun süren pazarlıklar sonucunda Câbir, Medine'ye ulaştıklarında deveyi teslim etmek şartıyla Resûl-i Ekrem'le anlaştı. Şehre vardıklarında Câbir, anlaşma şartlarına uygun olarak deveyi Allah Resûlü'ne götürdü. Hz. Peygamber önce borcunu ödedi. Daha sonra da deveyi Câbir'e hediye etti.¹⁰¹ Böylece Resûl-i Ekrem, hem Câbir'in sıkıntılarını gidermiş hem de gönlünü kazanmıştı.

Hz. Peygamber, Allah tarafından seçilmesine ve vahye muttali olmasına rağmen tevazuunu ve tabii halini hiç kaybetmemiş; arkadaşlarıyla olan münasebetlerinde onlardan biri gibi davranmıştı. Özellikle beşer olma özelliğine vurgu yapmıştı.¹⁰² Hz. Âişe'nin ifadesi ile sahabeden herhangi biri günlük hayatında nasıl hareket ediyorsa Allah Resûlü de öyle davranmıştı.¹⁰³ Dolayısıyla Hz. Peygamber'i çocuklarla şakalaşırken, torunlarını gezdirirken ve gençlerle dertleşirken görmek mümkündür. Yani onların arasında bir devlet başkanı ya da kral gibi hayat sürmemiş; onlar gibi hareket etmişti. Hz. Peygamber, namaz sonrasında mescitte

⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 325-326; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XX, 182; Müslim, “Fedâil”, 51.

⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36: 122; Buhârî, “Edeb”, 22.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 563; Buhârî, “Hibe”, 25.

¹⁰¹ Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, nşr. Marsden Jones (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1404/1984), 1: 400-401; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2: 206-207. Ayrıca bk. M. Yaşar Kandemir, “Câbir b. Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 531.

¹⁰² Allah Resûlü, huzuruna gelen bir kimsenin konuşurken titrediğini fark edince: “Endişelenme. Ben kral değilim! Kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum” diyerek muhababının korkusunu gidermişti. bk. İbn Mâce, “Etime”, 30.

¹⁰³ Hz. Peygamber'in evde bulunduğu sırada ne yaptığı sorulduğunda Hz. Âişe, şöyle cevap vermişti: “O, herkes gibi bir insandı. Elbisesini temizler, koyununu sağır ve kendi ihtiyaçlarını sağlardı. bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 256.

oturur, kendi aralarından sohbet eden ve geçmiş hayatlarına ilişkin örnekler verip gülüp eğlenen sahabeyi dinler¹⁰⁴ ve tebessüm ederdi.¹⁰⁵ Diğer yandan Allah Resûlü, Medine döneminde Mescidi Nebevî'nin yanı başında yoksul sahabîlerin barınması için yapılan Suffe meclisinde kalan gençlerle özel olarak ilgilenmişti. Yoksul, bekâr ve yakını bulunmayanların barındığı bu mekândaki sahabîler, vakitlerinin önemli bir kısmını Allah Resûlü'nü dinleyerek geçirirlerdi.¹⁰⁶ Yine Ubâde b. Sâmit, okuma-yazma öğretme işini üstlenmişti. Böylece kısa bir süre sonra Suffe, bir eğitim mekânı haline dönüşmüştü. Nitekim Hz. Peygamber, burada yetişen ehl-i suffeyi farklı bölgelere İslâmiyeti tebliğ için görevlendirmişti.¹⁰⁷ Hz. Peygamber'in gölgesinde yetişen suffe ehli, İslâmî ilimlerin gelişmesine de önemli katkı sağlamıştı.¹⁰⁸

Allah Resûlü'nün gençlerle yakından ilgilenmesi ve onları önemli vazifelere teşvik etmesi sayesinde genç sahabîler¹⁰⁹ büyük bir cesaret ve arzuyla işleri sahiplenmiş;¹¹⁰ her türlü zorluk ve sıkıntıya göğüs germişlerdi. En zor görevleri

¹⁰⁴ Zeyd b. Sâbit, Hz. Peygamber'in diğer sahabe ile birlikte oturup sohbet ettiğinde şöyle bir tutum sergilediğini söylemiştir: "Ahiretten bahsedildiğinde bizimle beraber konuşur; dünyadan söz ettiğimizde bizimle birlikte bahseder; yemekten konuştuğumuzda bizimle beraber o da söz ederdi." bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 314; Ebü'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, nşr. Ebû Muâz Târik b. Avadullah b. Muhammed-Ebü'l-Fazl Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Kahire: Dârü'l-haremeyn, 1415/1995), 8: 301.

¹⁰⁵ *Hadislerle İslâmiyet: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, 6: 279.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1: 219.

¹⁰⁷ Meselâ Hz. Peygamber, Suffe'de yetişmiş ve kendilerine "kurrâ" denilen ensardan yetmiş genç sahabîyi Benî Âmir b. Sa'saa kabilesine İslâmiyeti anlatmak üzere görevlendirilmişti. Ancak bu sahabîler Bîrimaüne mevkiinde tuzağa düşürülmüş ve şehid edilmişlerdi. bk. Vâkîdî, *el-Megâzî*, 1: 347; Buhârî, "Megâzî", 28; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 48.

¹⁰⁸ Mustafa Bakır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 469-470.

¹⁰⁹ Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdullah, yaşı çok küçük olmasına rağmen hicret sırasında Sevr mağarasında gizlenen Hz. Peygamber ve babası adına çok önemli istihbarat vazifesi üstlenmişti. Üç gün boyunca müşriklerin Allah Resûlü hakkında aldıkları kararları takip eden Abdullah, akşam karanlığında Sevr mağarasına giderek olup bitenleri aktarmıştı. Geceyi de mağarada geçirdikten sonra sabah erken bir vakitte tekrar Mekke'ye dönerdi. bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 485; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 158; Mehmet Ali Sönmez, "Abdullah b. Ebû Bekir es-Siddîk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 95.

¹¹⁰ Mus'ab b. Umeyr, I. Akabe Biati'ndan sonra Hz. Peygamber'in talimatıyla Medine'ye öğretmen olarak gönderilmişti. Mus'ab, Hz. Peygamber'in eğitim tarzını çok iyi kavraması ve Kur'ân-ı Kerîm'den nâzil olan sûreleri de ezberlemiş olmasından dolayı Medine'de pek çok kimsenin müslüman olmasını sağlamıştı. Bu dönemde özellikle Medine eşrafından Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muâz gibi kimselerin İslâmiyeti kabul etmesi oldukça önemliydi. bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1: 435-436; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 389; Taberî, *et-Târih*, 2: 357-359. Ayrıca bk. Hüseyin Algül, "Mus'ab b. Umeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 226.

üstlenmekten çekinmeyen gençler¹¹¹ Allah Resûlü ile birlikte düşmana karşı ölümü göze alıp kahramanca mücadele etmişlerdi. Allah Resûlü de onların heyecanını karşılıksız bırakmamış; birçok seriyede (Suriye'ye gidecek orduya Üsâme b. Zeyd'in komutan tayin edilmesi)¹¹² komutanlık vazifesi tevdi ettiği gibi çoğu savaşta da sancağı (Bedir'de Mus'ab b. Umeyr ve Hubâb b. Münzir,¹¹³ Tebük Gazvesi'nde Zeyd b. Sâbit¹¹⁴ ve Hayber'in fethinde Hz. Ali'ye)¹¹⁵ onlara teslim etmişti.

Allah Resûlü, gençlerin hata yapabileceğini, hal ve hareketlerindeki aceleciliği, heyecanı bildiği için onların tasarrufları nedeniyle ortaya çıkan davranışlara saygı gösterir ve onurlarını zedeleyecek tutum içinde olmazdı.¹¹⁶ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in bu özelliği şöyle tavsif edilmektedir: "Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."¹¹⁷ Unutulmamalıdır ki kaba ve katı kalpli olan bir kimse, takdir edilecek bazı özelliklere sahip olsa bile muhatabında hüsnü kabul görmeyip nefret hissine neden olacaktır. Dolayısıyla İslâm gibi evrensel bir mesaj ihtiva eden ve elçisinin âlemlere rahmet olarak gönderildiği¹¹⁸ ve yüce bir ahlâk üzere bulunduğu bildirilen¹¹⁹ Peygamber'in bu kötü vasıfları taşıdığı düşünülemez. Kur'ân-ı Kerîm de bunu açık bir şekilde ortaya koymuş ve Hz. Peygamber'in sahip olduğu güzel vasıfları bir kez daha teyit etmiştir. Allah Resûlü, Uhud savaşında emrine muhalefet etikleri için müslümanları yok olma

¹¹¹ Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olan Cafer b. Ebû Tâlib, ilk müslüman arasındaydı. Allah Resûlü, Cafer'i genç yaşına rağmen Habeşistan'a ikinci defa giden kafilenin başkanı olarak görevlendirdi. Habeş Hükümdarı Necâşî Ashame'nin huzurunda müslümanları temsil eden Cafer, şunları söyledi: "Ey hükümdar! Biz, putlara tapan, ölü eti yiyen, her türlü fuhşiyatı işleyen, akrabalık bağlarına riayet etmeyen ve komşularımıza kötü davranan Câhiliyye zihniyetine sahip bir toplumduk. Güçlü olanlarımız zayıflarımızı ezdi. Allah bize içimizden nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz peygamberi gönderinceye kadar biz bu halde idik. Oysa O, bizi Allah'a kulluk etmeye, onun dışında atalarımızın taptığı taş ve putlara ibadeti terk etmeye davet etti. Yine bizlerden doğru davranmamızı, emaneti yerine getirmemizi, akraba ve komşuları gözetmemizi, her türlü kötülükten, yalan sözle şahitlikten, yetim malı yemekten ve iffetli hanımlara iftiradan uzak durmamızı istedi..." Cafer'in genç yaşına rağmen büyük bir cesaret ve özgüvenle yaptığı bu konuşma sonra Necâşî, Kureyş temsilcilerinin isteklerini geri çevirmişti. bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 336; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37: 172-173. Ayrıca bk "Ahmet Önkal, "Cafer b. Ebû Tâlib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 549.

¹¹² Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 100-101; Taberî, *Târîh*, 3: 225.

¹¹³ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 1: 58; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 35; Belâzürî, *Ensâb*, 1: 293;

¹¹⁴ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 3: 996; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 309.

¹¹⁵ Vâkıdî, *el-Megâzî*, 2: 649.

¹¹⁶ Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Gençlere Yaklaşımı", *Etkili Din Öğretimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu, 2010), 407-408.

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/159.

¹¹⁸ el-Enbiyâ 21/107.

¹¹⁹ el-Kalem 68/4.

tehlikesi ile karşı karşıya getiren kimselere merhameti ile muamele etmişti. Eğer onlara sert davransaydı ya da kötü bir şekilde karşılık verseydi etrafında kimse kalmazdı.¹²⁰ Yine Hz. Peygamber, küçük yaşlarındayken hurma yiyebilmek için ağacı taşıyan Ebû Rafi b. Amr el-Gifârî'yi gördüğünde “Hurmayı taşıma. Bunun yerine altına düşmüş olanlardan ye!” diyerek onu azarlamak yerine merhametle yaklaşmış ve başını okşayarak¹²¹ “Allah’ım, onun karnını doyur!” diyerek dua etmiştir.¹²²

Netice itibarıyla Hz. Peygamber, görevi gereği toplumun her kesiminden fertlerle ilgilenmiş; özellikle de gençlerle olan münasebetlerinde özel bir ilişki geliştirmiş ve onların yetişmesi için büyük gayret göstermiştir. Bu noktada Hz. Peygamberi “örnek bir şahsiyet” olarak gençliğin değerlerine sunmak oldukça önemlidir. Çünkü onun hem gençlik dönemindeki hayatı hem de gençlerle olan münasebeti müstesna bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla gençlerin kimliklerinin oluşmasında model olarak sunulan Hz. Peygamber’in hayatının, söz, fiil ve davranışlarının yanında onun genç sahabîlerle olan münasebetleri de tanınmalı ve bilinmelidir. Böylece gençlerin hayatında Hz. Peygamber ve onun değerleri yer almış olur.

Kaynaklar

Ağırman. Mustafa. “Hz. Peygamber’in Gençlere Yaklaşımı”. *Etkili Din Öğretimi*. Ed. Şaban Karaköse. 407-408. İstanbul: Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu, 2010.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsned*. Nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Beyrut: Müessesetü’r-risâle 1416-21/1995-2001.

Algül, Hüseyin. “Mus’ab b. Umeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 226. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Algül, Hüseyin. “Mus’ab b. Umeyr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 226. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Baktır, Mustafa. “Suffe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 469-470. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

¹²⁰ *Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, haz. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş (Ankara: TDV Yayınları 2012), 1: 700-701.

¹²¹ Ebû Nu’aym el-İsfahânî, *Marifetus-sahâbe*, nşr. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî (Riyad: Dârül-vatan, 1419/1998), 4: 2275.

¹²² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5: 118; Ebü’l-Hasan İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Meketebetür-Rüşd 1409/1989), 4: 294.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya. *Ensâbü'l-eşraf*. Nşr. Su'heyl Zekkâr-Riyaz ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1417/1996.

Beyhakî, Ebû Bekir. *Delâilü'n-nübüvve*. Nşr. Abdülmü'tî Kalacî. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1405/1985.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi u's-sahîh*. Nşr. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid. 5 Cilt. Dımaşk: Dârü'r-risâleti'l-âlemîyye, 1432/2011.

Ebû Nu'aym el-İsfahânî. *Marifetü's-sahâbe*. Nşr. Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî. 7 Cilt. Riyad: Dârü'l-vatan, 1419/1998.

Erul, Bünyamin. "Zeyd b. Sâbit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 321. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu. Ed. Mehmet Emin Özafşar v.dğr. 7 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 2014.

Halîfe b. Hayyât, Ebû 'Amr. *et-Târîh*. Nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.

Hökelekli, Hayati. "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı". *Hz. Muhammed ve Gençlik [Kutlu Doğum Haftası: 1992]*. 47-56. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

İbn Ebû Şeybe, Ebü'l-Hasan. *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. Nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Meketebetür-Rüşd 1409/1989.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebevîyye*. Nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Şeriketü mektebe ve matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh. Sünen. Nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 5 Cilt. Dımaşk: Dârü'r-risâleti'l-âlemîyye, 1431/2010.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. Nşr. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Meketebetü'l-hancî, 1421/2001.

Kandemir, M. Yaşar. "Câbir b. Abdullâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6: 531. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kelpetin, Mahmut. "İnsanî İlişkilerde Model Olarak Hz. Peygamber". *Uluslararası İslâm ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ed. Cevdet Kabakçı v.dğr. 2: 75. Kahramanmaraş: Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018.

Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. Haz. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrıncı-İbrahim Kâfi Dönmez-Sadrettin Gümüş. 5 Cilt. Ankara: TDV Yayınları 2012.

Mu'slim, Ebû'l-Hu'seyn Mu'slim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh (Sahîh-i Müslim)*. Nşr. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. 1375/1956.

Önkâl, Ahmet. "Cafer b. Ebû Tâlib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 549. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Önkâl, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 460. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Sarıçam, İbrahim. *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: TDV Yayınları 2012.

Sönmez, Mehmet Ali. "Abdullah b. Ebû Bekir es-Sıddîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 95. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-evsat*. Nşr. Ebû Muâz Târik b. Avadullah b. Muhammed-Ebû'l-Fazl Abdülmühsin b. İbrahim el-Hüseyînî. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-haremeyn, 1415/1995.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-u'mem ve'l-mu'lûk*. Nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Beyrut: Dârü't-türâs, 1387/1967.

Vâkîdî, Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. Nşr. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1404/1984.

KUR'AN'DA TEVHİD ve GENÇLİK

Kur'an ve Sünnet'in Gençliğe Verdiği Değer

Musa Kazım Yılmaz*

Giriş

Bilindiği gibi gençliğin bazı özellikleri var ki, bu özellikler ilk yaşlarda, orta yaş ve sonrasında bulunmaz. Her şeyden önce gençlik zafiyet dönemleri olan çocukluk ve orta yaşlılık arasında olan ve insanoğlunun güçlü olduğu bir dönemdir. Gençler yarının adamları, geleceğin babaları ve gelecek nesillerin eğitmenleridir. Dolayısıyla toplumun en ağır işleri onların omuzlarındadır. Başka bir deyimle, gençler hayatın tüm sorumluluklarını ve ağırlıklarını omuzlayan kişilerdir. Denilebilir ki, gençlerin iyi yetişmeleri ve kötülüklerden uzak kalmaları halinde toplum düzelir. Gençler kötü yollara düştüklerinde gelecek nesiller de zayıf olur.

Bazıları gençliğin 35 yaşında sona erdiğini, kimisi de 50 yaşına kadar devam ettiğini söylemişlerse de, Kur'an'ın da işaret ettiği gibi gençlik dönemi, insan ömrünün yaklaşık 15 yaş ile 40 yaş arasında geçen bir dönemini ifade eder. Başka bir deyimle, gençlik ergenlik yaşından başlar, 40 yaşına kadar devam eder. Çünkü insan 40 yaşına kadar hem bedenlen hem zihnen gelişme gösterir.

Allah şöyle buyuruyor: (حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ) (وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ) *“Biz insana anne-babasına karşı iyi davranmasını vasiyet ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Nihayet tam olgunluğa erişip de 40 yaşına ulaştığında ‘Rabbim, bana ve ana- babama sevk ettiğin nimetler için şükretmemi ve rızanı kazanacak iyi işler yapmamı nasip eyle’ der”*¹²³.” Ayette yer alan (حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ) kısmı, kişinin bedenlen olgunluğa erişmesi ve kuvvetli hale gelmesini ifade eder. (وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً) kısmı ise, anlayış ve idrak bakımından olgunluğa erişmesi ve aklının kemale ermesi anlamındadır.¹²⁴

Gençlik dönemi insan hayatının en güzel ve en güçlü dönemi olması hasebiyle İslamiyet gençliğe ve gençlere büyük önem vermiştir. Çünkü gençler, toplum hayatının ana damarı hükmündedirler. Tolumu geliştiren, ilerleten, topluma yeni hamleler yaptıran ve kutsal davaları omuzlayan gençlerdir. Bir toplumu ayakta tutan, gelecek vadeden projeleri üreten ve fikirleri hayata geçiren, gençlerin kalpleri ve beyinleridir. Evet, tarih boyunca İslam davasının ağır yükü ve sorumlulukları,

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹²³ Ahkaf, 46: 15.

¹²⁴ Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 1. Baskı, Muessestu Kurtuba, Kahire, 2000-1421, 7: 15.

maddi ve manevi pisliklerden uzak duran, iyi terbiye görmüş ve kalbi imanla dolu olan gençlerin omuzlarında taşınmıştır.

1) Gençlik Döneminin Merhaleleri

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren birçok merhalelerden geçmektedir. Bu merhaleleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Güçlülük ve Üretkenlik dönemi: İnsanoğlu zayıf olarak ve hiçbir şeyi bilmez halde dünyaya gelir. Sonra yavaş yavaş büyür ve büyüdükçe güçlenir. Bedeni güçlenir, duyguları gelişir; olgunluk yaşına erişinceye kadar ruhsal ve bedensel gelişme devam eder. Allah Taala insanın bu hayat serüvenine işaret ederek şöyle buyuruyor: (وَاللّٰهُ أَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ) (تَشْكُرُونَ) “Sizi analarınızın karnından hiçbir şey bilmez halde çıkararak, belki şükrederler diye sizin için işitme, görme ve idrak edip anlama kabiliyetini takdir eden yine Allah’tır.”¹²⁵ Ayet, insanın Allah tarafından nasıl yavaş yavaş ve belli bir süreç içinde güçlü hale getirildiğini ifade ediyor. Ayette geçen (الْأَفْئِدَةَ) kelimesinden maksat, merkezi insan kalbi olan anlama ve idrak etme kabiliyetidir. Bazılarına göre bundan maksat insanın kalbi ve beynidir.¹²⁶

Bir de Allah bu ayetle, hiç bir akıllı insanın inkâr edemeyeceği nimetlerini saymıştır. Çünkü Âdemoğlunu hiçbir şeyi bilmez halde annesinin karnından çıkarıyor; sonra bilgi hazinelerine merdiven yapıp ulaşması için ona duygular vermiştir. Ta ki, bunun sonuncunda Allah’a inansın ve ona şükretsin.¹²⁷

Gerçekten bizler hiçbir şey bilmez halde dünyaya geliyoruz. Sonra Allah işitmemizi, görmemizi ve düşünüp anlamamızı sağlayan cihazlar bize ihsan ediyor. Bütün bunların karşılığında, onu tanımamızı, ona kulluk yapmamızı ve ona şükretmemizi istiyor. Gençlik dönemi canlılık ve güç dönemi olunca toplum, gençlerden her zaman çok şey bekliyor. Hayatı ilgilendiren tüm başarılar gençlikten bekleniyor. Çünkü uygarlığın maddi ve manevi mimarları hep gençlerden yetişiyor. Bu yüzden toplumda yaşayanlar, umutlarını hep bu üretken ve güçlü gençlere bağlıyorlar. Haksız da değiller; çünkü geleceği inşa eden tüm işlerin mimarları gençlerdir.

b) Ömrün En Hayırlı Dönemi

Denilebilir ki, güçlü ve üretken olan gençliğin bu dönemi insan ömrünün en hayırlı dönemidir. Zira bu dönem, hem bedensel gücün hem de hissiyatın çok güçlü olduğu aktif bir dönemdir. Cennet ehlinin 33 yaşındaki genç insanlardan oluşacağı yönündeki hadis de, bu üretken gençlik döneminin ne kadar önemli olduğunu vurguluyor. Resûlullah (s) şöyle buyurdu: (يدخل أهل الجنة الجنة مجرداً مجرداً مُرْتَدِّئاً مُرْتَدِّئاً مُكْحَلِينَ أبنَاء ثلثين أو ثلاثٍ)

¹²⁵ Nahl, 16: 78.

¹²⁶ İbn Kesir, Tefsir, 7: 77.

¹²⁷ Muhammed b. Atiyye el-Endulusî, el-Muharreru'l-Vecîz Fî Tefsiri Kitabi'l-Azîz, 2. Baskı, Matbaatu Daru'l-Hayr, Katar, 1428-2007, 5: 391.

(وثلاثين سنة) “Cennet ehli cennete, gözleri sürmeli, sakal ve bıyıkları çıkmamış 30 veya 33 yaşındaki gençler olarak gireceklerdir.”¹²⁸ Bu öyle çekici bir dönemdir ki, küçükler bir an önce o döneme kavuşmak istiyorlar. Yaşlılar da bir daha o döneme geri dönmek istiyorlar. Hatta yaşlanan şairler gençliğin bu dönemini şiirlerine konu ederek o döneme dönmeyi temenni etmişlerdir. Ebu'l-Atâhiye bir şiirinde şöyle der:

بَكَيتُ عَلَى الشَّبَابِ بدمع عيني فلم يُغْنِ البُكَاءُ ولا التَّحِيْبُ
فَيَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُوذُ يَوْمًا فَأُخْبِرُهُ بِمَا فَعَلَ المَشِيْبُ

Ağladım gençliğe, gözyaşlarıyla; fakat fayda vermedi, ne ağlamak ne de feryat...

Keşke gençlik bir gün dönseydi de, yaşlılığın neler yaptığını ona haber verseydim.¹²⁹

Fakat gençlik dönemi devam etmiyor. Buna işareten Allah bir diğer ayette şöyle buyuruyor: (اللهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ) (الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ) “Başlangıçta sizi güçten yoksun bırakan, bu yoksulluğun ardından sizi güçlü kuvvetli kılan, bu dönemin ardından sizi tekrar zayıflığa ve ihtiyarlığa mahkûm eden yine Allah’tır. Zira o her şeyi bilendir ve mutlak kudret sahibidir.”¹³⁰

Burada dikkatler insanın geçirdiği yaratılış safhalarına çekiliyor. Önce topraktan, sonra bir damla sudan, sonra bir kan pıhtısından yaratılan insanın anne karnında insan şekline gelip zayıf bir şekilde dünyaya geldiğini, sonra gençlik döneminde güçlendiğini, daha sonra yaşlılık döneminde tekrar zafiyete büründüğünü ifade buyuruyor. Kur’an bu ayette ayrıca şunu vurgulamak istiyor: “Yaratma sanatında bu kadar kudret sahibi olan Allah’ın sizi öldükten sonra diriltemeyeceğini mi sanıyorsunuz?”¹³¹

2) Gençlikte Geçen Ömrün Değeri

Ortalama insan ömrü genellikle 60-70 yaş arasındadır. Hz. Peygamber (s) bu konuda şöyle buyuruyor: (أعمار أمتي بين الستين والسبعين، وأقلهم من يجوز ذلك) “Ümmetimin ömürleri 60 ila 70 yıl arasındadır. Ümmetimden az bir kısım bunu aşar.”¹³² Bu iki sayının ortalaması 65 yaştır. Dikkatle baktığımız zaman çocukluk dönemi sıfır yaştan başlayıp 14 yıl sonra bitiyor. Gençlik yaşı da 15’ten başlayıp 40’ta bitiyor. Orta yaş ise 41’den başlayıp 50 yaşında sona eriyor. Yaşlılık dönemi de 51 yaşından başlayıp ömrün sonuna kadar devam ediyor. Bu duruma göre gençlik dönemi, sadece en aktif ve en güçlü dönem değil, aynı zamanda insan ömrünün en uzun ve en bereketli dönemidir.

¹²⁸ Tirmizî, Cennet, 8.

¹²⁹ Muhammed Ali Afîş, Muinu't-Tullâb Fi Kavâidi'l-İrab, Beyrut, 1993, 29.

¹³⁰ Rûm, 30: 54.

¹³¹ Muhammed Tahir İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Dâru't-Tunusi,yye Li'n-Neşr, Tunus, M. 1984, 21: 127.

¹³² Tirmizî, Zühd, 23.

3) Kur'an'da Gençlere Yönelik Mesajlar

Gençlik dönemi insan ömrünün en bereketli ve en üretken dönemi olunca İslam'ın da bu döneme büyük önem verdiğini görüyoruz. Bu meyanda İslam her zaman gençleri hayırlı hizmetlere yönlendirmiş ve kötülüklerden uzak durmaları için yoğun uyarılarda bulunmuştur. İslam aynı zamanda kahramanlık göstererek Allah yolunda ve peygamberlerin izinde yürüyen gençleri övmüştür. Allah şöyle buyuruyor: (فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِم أَن يُغْتَنَبَهُمُ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُشْرِكِينَ) *“Firavun ve onların önde gelenleri kendilerine işkence ederler diye Musa'ya, onun kavminden sadece bir avuç insan iman etti. Çünkü Firavun gerçekten ülkede otorite ve baskı sahibiydi. O gerçekten aşırı gidenlerdendi.”*¹³³ Bu ayetten anlaşıldığına göre, Musa'nın (as) gösterdiği bunca mucizelere rağmen Firavun'un kavminden sadece birkaç serdengeçti genç iman etmiştir. Çünkü iman eden, her türlü işkenceyi ve en sonunda da ölümü göze almalıydı. İşte sadece birkaç yiğit genç ölümü hakir görerek bu işkenceye maruz kalmayı göze almıştır.¹³⁴

Diğer taraftan Allah, toplumu inkârcılık girdabına sürükleyen müşrik bir hükümdara karşı kıyam eden bir grup gençten sitayişle söz ediyor ve şöyle buyuruyor: (أَلَمْ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَرِذْنَاَهُمْ هُدًى وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ) *“Onların haberini, sahih bir amaca uygun olarak sana biz aktaracağız. Gerçek şu ki: Onlar Rablerine iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini arttırmış ve kalplerini imanla sabit kılmıştık”*¹³⁵

Bu ayette yer alan (إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ) ifadesi, gençlere yönelik bir övgü içerir. Müşrik bir hükümdara karşı kıyam eden bir grup gencin neler yapabileceklerine işaret ettiği gibi, gençlerin yaşlılardan daha cesur ve daha kahraman olduklarını da ifade ediyor. Nitekim başta Hz. Peygamber (s) olmak üzere bütün peygamberlere ilk inananların genç olmaları bu övgünün haklılık derecesini göstermektedir. Evet, Hz. Ebû Bekir (r) 38 yaşında, Hz. Ömer (r) 27 yaşlarında, Hz. Osman (r) 34 yaşlarında, Hz. Ali (r) 10 yaşlarında iman etmişlerdi. Aşere-i mübeşşereden olan diğer sahabiler de gençti. İman ettiklerinde Talha 15 yaşındaydı; Zübeyr 16 yaşındaydı; Sa'd b. Ebi Vakkas 17 yaşındaydı; Said b. Zeyd 15 yaşındaydı; Ebû Ubeyde 27 yaşındaydı; Abdurrahman b. Avf 30 yaşlarında; Abdullah b. Mesud, Musab b. Umeyr, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Hebbâb b. Eret ve diğerleri... İman ettiklerinde hepsi genç yaşta insanlardı.

Bunlar gösteriyor ki, Hz. Peygamber'e (s) iman edenlerin ekseriyeti gençti. Kureyş kavminin gençleri Hz. Peygamber'in (s) yanında yer alırken, çoğu ileri gelen yaşlılarının Bedir savaşında küfür üzere öldürülmeleri bunun en açık delilidir. Ayet, ashab-ı Kehf de bir grup inanmış genç olduklarını vurguluyor. Allah, gençlerin

¹³³ Yunus, 10: 83.

¹³⁴ İbn Kesir, tefsir, 7: 390.

¹³⁵ Kehf, 18: 13.

yaptıkları bu kahramanca fedakârlığa karşı onların imanlarını arttırmış ve kalplerini imanla sabit kılarak kalplerinin birbirine bağlamıştır.¹³⁶

4) Geleceği İnşa Edecek Olan Gençlere Bir Babanın Öğütleri

Kuşkusuz topluma liderlik yapacak ve toplumun geleceğini inşa edecek olan insanlar gençlerdir. Böyle bir özelliğe sahip olan gençler ise, ancak çocuklarına iyi bir eğitim vermiş olan ailelerde yetişir. Bu yüzden, İslam'da en değerli aileler çocuklarının eğitime ve islamî terbiyesine değer veren ailelerdir. Çünkü çocukların iyi yetiştirilmeleri anne-babanın sorumluluğundadır. Eğer anne-baba çocuğuna gerekli terbiyeyi vermeden onu okula gönderirse öğretmenin yapacağı pek fazla bir şey olmayabilir. İyi terbiye görmemiş bir çocuğun büyüüp de çeşitli suçlara karıştıktan sonra bir gün dönüp babasına, “Baba neden küçükken bana İslamî terbiye vermedin?” derse babanın ruhen nasıl yıkılacağını tahmin etmek zor değildir.

Dikkat ettiğimiz zaman Kur'an-ı Kerim'in, babaları çocuklarıyla ilgilenmeye ve onlara iyi bir terbiye vermeye davet ettiğini görüyoruz. Allah Taala, Lokman'ın (as) kıssası üzerinden babalara ve gençlere önemli mesajlar veriyor. Özellikle geleceği inşa edecek olan gençlerin hangi vasıflara sahip olmaları gerektiği konusunda ciddi uyarılarda bulunuyor: Kur'an'da yer alan kıssada, Hz. Lokman (as) oğlunu karşısına almış ve ona nasihat ediyor. İlk nasihati şudur: “*Yavrucuğum, Allah'a ortak koşma. Yani, Allah'tan başkasına ilahlık nispet etme. Çünkü her türlü ortak koşma, korkunç bir zulümdür.*”¹³⁷

“*Yavrum! Yapıp ettiğiniz o şeyler, isterse bir hardal tanesi kadar olsun, ister bir kayanın bağrında, ister göklerin derinliklerinde, ister yerin altında saklı bulunsun, Allah onu bulup ortaya çıkarır. Çünkü Allah her şeye ilmiyle nüfuz eder. O her şeyden haberdardır.*”¹³⁸

“*Oğlum! Namazı kıl. Her zaman iyi ve doğru olanı önerip kötü ve yanlış olandan sakındır ve başına gelenlere göğüs ger. Şüphesiz bütün bunlar, kararlılık ve direnç isteyen işlerdendir.*”¹³⁹

“*Kasıtlılık yapıp insanlara karşı böbürlenme ve yeryüzünde çalım satarak dolaşma. Zira unutma ki, Allah kendini beğenmiş kibirli insanı sevmes.*”¹⁴⁰

“*Yürüyüşünde dengeli ol ve sesini yükseltme. Unutma ki, seslerin en çirkinini eşeğin sesidir.*”¹⁴¹

Bunlar, oğlunu seven, onun dünya ve ahiret hayatında mutlu olmasını isteyen bir babanın oğluna öğütleridir. Kuşkusuz bu öğütler, bütün baba ve evlatlara yöneliktir. Çünkü yarını inşa edecek olan bir şahsiyetin öncelikle şirkten uzak

¹³⁶ İbn Kesir, Tefsir, 9: 109.

¹³⁷ Lokman, 31: 13.

¹³⁸ Lokman, 31: 16.

¹³⁹ Lokman, 31: 17.

¹⁴⁰ Lokman, 31: 18.

¹⁴¹ Lokman, 31: 19.

durması, kendisini dünyada var olmasına sebep olan iki saygın varlığa hürmet etmesi ve onlara iyilikte bulunması, kulluğunu hakkıyla yerine getirmesi, Allah'a isyan etmekten korkması, onun emirlerini başkalarına tebliğ etmesi ve kibirden uzak durması gerekir.

5) Kur'an'ın Gençlere Örnek Olarak Zikrettiği Şahsiyetler

Dikkatle baktığımız zaman Kur'an-ı Kerim'in hidayet yolunda olan gençlere yönelik olarak, bazen peygamberlerden bazen de Peygamberlerin en yakınında olan asfiyadan model şahsiyetler zikrettiği gibi dalalet ehli olan gençlere yönelik de ibretli misaller zikretmiştir. Önce hidayete yönelik misalleri görelim:

a) Kur'an-ı Kerim'in model örnek olarak zikrettiği şahsiyetlerin başında Hz. İbrahim (as) geliyor. Genç yaşlarda olan İbrahim (as) başını kaldırıp etrafındaki kâinata tefekkür ediyor ve tefekkür yoluyla yaratıcısını buluyor. Böylece Allah'ın hidayetine ulaşıp müşriklere ibadet etmekten kurtulmuş oluyor. (وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ) (السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ) “Böylece biz İbrahim’e göklerin ve yerin hükümrانlığı hakkında bir bakış açısı kazandırdık ki, kalben mutmain kimselerden olsun”¹⁴² ayeti, bir genç olarak İbrahim'in, Allah'ın yol göstermesiyle nasıl hidayet yoluna girdiğini ifade ediyor.

Bir diğer ayette, Hz. İbrahim'in dönemindeki müşrikler, putlarını paramparça eden gencin İbrahim olduğu konusunda istihbarat almışlardı. Genç İbrahim müşriklerin putlarını kırdıktan sonra kent halkı dehşete kapılmış ve bu işi yapanın kim olabileceği konusunda araştırma yapmışlardı. Kur'an şöyle der: (قَالُوا سَمِعْنَا فَئِي يَذْكُرُهُمْ) “Onlardan bazıları, ‘Adına İbrahim denilen bir gencin tanrıları diline doladığı kulağımıza kadar geldi’ dediler.”¹⁴³ İbrahim bu hareketiyle, tevhid dinine mensup olan bütün gençlere cesurca bir örnek olmuştur.

b) Kur'an'ın gençlere örnek şahsiyet olarak sunduğu Peygamberlerden birisi de Hz. Yusuf'tur. Yusuf (as) buluş çağına erir ermez Allah ona ilim ve hikmeti vermiştir. Fakat Yusuf Peygamber'in imtihanı çok şiddetli olmuştur. Yusuf (as) genç iken, cazibesıyla erkekleri fitneye düşürebilecek saraydaki bir kadın ona musallat oluyor. Ama Hz. Yusuf (as) sabrı ve iffetiyle, uzun yıllar sürecektir hapis hayatını göze alarak o cazibedar fitneden kurtulmayı başarmış ve iffetli gençlere güzel bir örnek olmuştur.

Hapse girmek ya da kadının isteklerine boyun eğmek arasında kalan Hz. Yusuf Rabbine şöyle yalvarmıştır: (قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ) (وَأَنْتَ مِنَ الْجَاهِلِينَ) “Yusuf, ‘Rabbim, benim için hapslik, bunların beni çağırdukları şeyden

¹⁴² Enâm, 6: 75.

¹⁴³ Enbiya, 21: 60.

daha hayırlıdır. Bununla birlikte sen onların tuzaklarına karşı beni korumazsan hilelerine kapılır da kendini bilmezlerden biri olurum' dedi."¹⁴⁴

c) Diğer taraftan Musa (as) Firavun gibi zalim bir hükümdarın evinde büyümüştür. Firavun onu evlat edinmiş ama Musa (as) şirkten ve tuğyandan hep uzak durabilmiş ve Firavunla ciddi bir mücadelenin içine girmiştir. Firavunun kibir ve gururuna rağmen Musa (as) hep fakirlerin elinden tutmuş ve mazlumların yanında yer almıştır. Allah onun bu halini örnek göstererek şöyle buyuruyor: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) “Derken Musa erişkinlik dönemini tamamlayıp iyice olgunlaşınca ona üstün bir muhakeme ve bilgi bahsettik. Biz, dürüst ve erdemli davrananları işte böyle ödüllendiririz.”¹⁴⁵

d) Yukarıda bahsi geçen Ashab-ı Kef’ın durumu da gençler için bir model örnektir. Onlar, her türlü eza ve cefayı göze alarak Allah’ın elçilerini yalanlayan, Allah’ı ve ahiret gününü inkâr eden bir hükümdara karşı kıyam eden bir asfiya grubudur. Allah Kur’an’da, “Onlar Rablerine iman etmiş gençlerdi” buyurarak bu genç grubu methedip tevhid ehli olan tüm gençlere örnek göstermiştir.

Bu şahsiyetleri örnek alan mümin gençler, sadece Allah’a ibadet etmeyi gaye edinen, Allah’tan başkasına boyun eğmeyen, şehvet ve zaaflarına mağlup olmayan, zalimlerin karşısında durarak mazlumların yanında yer alan bir kişiliğe sahip olan gençlerdir.

Diğer taraftan Kur’an, Allah yolundan ayrılan, cehalet ve dalalet vadilerinde dolaşan sapkın gençlere yönelik olarak yine bazı model şahsiyetlerden söz ediyor. Bunlarla ilgili iki örnek vereceğiz.

a) Hz. Nuh’un (as) oğlu bu sapkın grup için önemli bir örnektir. Allah şöyle buyuruyor: (وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَعَنَا وَلَا تَكُن مَعَ الْكَافِرِينَ قَالَ سَأُوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا) “Ve Nuh, kendi başına bir yerde bulunan oğluna, ‘Yavrucuğum! Gel, bizimle birlikte gemiye bin. İnkâra kapılıp gidenlerle birlikte olma’ diye seslendi. Oğlu, ‘Ben bir dağa kaçıp sığınacağım. O beni sulardan korur’ dedi. Nuh (as) ise, ‘Bugün Allah’ın belasından onun rahmet ettikleri hariç, hiç kimse için kaçıp kurtulma ümidi yok’ dedi. Derken aralarına dalga giriverdi. Onun oğlu da artık boğulanlardan biriydi.”¹⁴⁶

Yapılan rivayetlere göre Katade Hasan Basrî’ye bu ayeti sormuş. Hasan, “Vallahi o çocuk Nuh’un oğlu değildir” dedi. Katade diyor ki: “Bunun üzerine Hasan’a, ‘Allah Kur’an’da (إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي) diye Nuh’tan hikâyede bulunuyor ve sen

¹⁴⁴ Yusuf, 12: 33.

¹⁴⁵ Kasas, 28: 14.

¹⁴⁶ Hûd, 11: 42-43.

onun oğlu değildir, diyorsun. Bu nasıl olur?’ dedim. Hasan, ‘Eğer onun oğlu olsaydı (إِنَّ ابْنِي مِنِّي) derdi, (مِنْ أَهْلِي) demezdi. O çocuk Nuh’un ailesindedir’ dedi.”¹⁴⁷

Ayette yer alan mesaj şudur: “Allah’a isyan eden bir kişinin makamı ne olursa olsun, ister sıradan bir insan olsun, ister Allah’a en yakın bir Peygamberin oğlu olsun fark etmez. Allah aziz ve hakîmdir.”

b) Bir diğer örnek de, kendisi Allah’a ve ahiret gününe imanı telkin eden anne ve babasına saygısızlık yaparak onların hakkını çiğneyen asi bir gençle ilgili bir örnektir. Allah şöyle buyuruyor: (وَالَّذِي قَالَ لِيَأْتِيهِ أَفٍّ لَكُمْ أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ النُّزُومُ مِنْ قِبَلِي وَهِيَ) *“Şu var ki, kendisine imanı telkin eden anne- babasına ‘İkinize de yuh olsun! Ne yani, benden önce bunca nesil gelip geçtiği halde hiç biri dirilmemişken, bana diriltileceğimi mi söylüyorsunuz?’ diye çıkışan da var. Anne-baba da Allah’ın yardımına sığınarak, ‘Yazıklar olsun sana! Şuna kesinlikle inan ki, Allah’ın vadi mutlaka gerçekleşecektir’ der. Bunun üzerine genç anne-babasına, ‘Bunlar eskilerin masallarından başka bir şey değildir’ der.”*¹⁴⁸

Bu ayetin iman etmeden önce Abdurrahman b. Ebû Bekir (ra) hakkında nazil olduğu rivayet edilmişse de cumhur bu görüşü reddetmiştir. Buna göre Allah bu ayette belli bir şahıstan söz etmiyor. Bu şekilde kâfir olup mümin olan anne-babasına isyan eden herkes bu hükmün altına girer.¹⁴⁹

6) Resûlüllah’ın Gençlere Yönelik Mesajları

Hz. Peygamber’in (s) çevresindeki insanlar genç oldukları için Resûlüllah’ın (s) gençlere yönelik mesajları çok fazladır. Birkaç örnek verelim:

a) Resûlüllah’ın gençlere verdiği önem onun şu hadisinde bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır: (سبعة يظلمهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله: الإمام العادل، وشاب نشأ في طاعة الله سبحانه وتعالى) *“Allah’ın gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde Allah yedi sınıf insanı gölgesinde barındıracaktır. Adil olan devlet başkanı, Allah’ın ibadetine düşkün olan genç,...”*¹⁵⁰ Hadis bu şekilde yedi sınıf insanı sayıyor. Hz. Peygamber (s) bu hadisiyle, Allah’ın bu tür gençlere değer verdiğini ve onlar için büyük bir makam hazırladığını ifade etmiştir.

b) Diğer taraftan Hz. Peygamber şehvî arzuların yoğun olduğu gençlik dönemini yaşayan gençlerin yanlış yollara düşmemeleri için onları uyarmıştır. İbn Mesud (r) rivayet ediyor: Maddi imkânlarla sahip olmayan bir grup genç Resûlüllah’ın (s) yanındaydık. Resûlüllah (s) bize hitaben şöyle buyurdu: (يا معشر! الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج فإنه أغض للبصر وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم فإنه له وجاء) *“Ey gençler! Sizden imkânı olanlar evlensinler. Çünkü evlilik gözü haramdan daha çok sakındırır*

¹⁴⁷ Cârullah Mahmud ez-Zamahşerî, el-Keşşâf An Hakaiki’t-Tevîl ve Uyunu’l-Akâvîl Fi Vucuhi’t-Tevîl, 1. baskı, Meketebetü’l-Abîkân, Riyad, 1418-1998, 3: 200.

¹⁴⁸ Ahkâf, 46: 17.

¹⁴⁹ Ebû Abdullah Muhammed el-Kurtubî, 1. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, 1427-2006, 19:201.

¹⁵⁰ Buharî, Ezan, 36.

ve ırzı daha fazla korur. İmkânı olmayanlar ise oruç tutsunlar. Çünkü oruç şehvete engeldir.”¹⁵¹

Bu hadise göre evlilik masraflarına sahip olan gençler evlenmelidirler. Çünkü evlilik insanı haram yollardan daha çok korur. Evlilik masraflarını karşılayamayacak derecede fakir olan gençler ise oruç tutsunlar. Çünkü oruç şehveti kırar.

c) Hz. Peygamber’in (s) gençleri tehlikelerden koruma konusunda ne kadar hassas olduğunu, kendisi ile bir genç arasında yaşanan şu diyalogdan anlayabiliriz: Bir gün iman etmiş olan fakat henüz İslam’ı bilmeyen bir genç Resûlullah’ın huzuruna çıkarak, “Ya Resûlellah, zina yapmam için bana izin ver” dedi. Orada bulunan sahabiler hayretler içinde kaldılar ve genci azarlayarak, “Bu ne biçim laf” dediler. Fakat Resûlullah (s), “Onu bana yaklaştırın” buyurdu. Genç yaklaştı ve oturdu. Resûlullah (s) gence, “Annenle zina yapılmasını ister misin?” dedi. Genç, “Hayır, kurban olurum sana Ya Resûlellah” dedi. Resûlullah (s), “Diğer insanlar da bunu annelerine yapılmasını istemezler. Peki kızına yapılmasını ister misin?” dedi. Genç, “Hayır Ya Resûlellah” dedi. Resûlullah (s), “İnsanlar da bunu istemezler, Peki kız kardeşine yapılmasını ister misin?” buyurdu. Genç, “Vallahi hayır Ya Resûlellah” dedi. Resûlullah (s), “İnsanlar da istemezler. Peki; halana, teyzene yapılmasını ister misin” buyurdu. Genç adam, “Hayır istemem Ya Resûlellah” dedi. Resûlullah (s), “İnsanlar da istemezler” dedi. Sonra elini gencin omuzuna koydu ve: (اللهم اغفر ذنبه وطهر قلبه وحصن فرجه) “Allahım! Onun günahlarını bağışla; kalbini temizle ve ırzını koru” şeklinde dua etti. O duadan sonra gencin bir daha kötülöklere meylettiği görölmedi.¹⁵²

7) Resûlullah’ın (s) Gençlere Öğütleri

Resûlullah’ın (s) gençlere verdiği değerlerden birisi de onlara yönelik faydalı öğütler vermesidir. İki örnekle konuya ışık tutalım:

a) Resûlullah’ın (s) gençlere yönelik öğütlerinden birisi amcasının oğlu Abdullah b. Abbas’ın naklettiği şu hadistir: Bir gün Resûlullah’ın arkasındaydım. Resûlullah (s) döndü ve bana, “Ey çocuk! Sana birkaç kelime öğretelim. Allah’ı koru, Allah da seni korusun. Allah’ı koru, onu karşında bulursun. İstediğin zaman Allah’tan iste. Yardım istediğin zaman Allah’an iste. şunu bil ki, insanların tümü sana bir fayda vermek bir araya gelseler, ancak Allah’ın sana yazdığı kadar fayda verebilirler. Eğer bütün insanlar sana bir zarar vermek üzere bir araya gelseler, ancak Allah’ın senin için yazdığı kadar sana zarar verebilirler. Kalemler kaldırılmış ve sayfalar kurumuştur.”¹⁵³

¹⁵¹ Buharî, Savm, 10; Müslim, Nikâh, 1.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5: 256.

¹⁵³ يا غلام! إني أعلمك كلمات، احفظ الله يحفظك، احفظ الله تجده تجاهك، إذا سألت فاسأل الله، وإذا استعنت فاستعن بالله، واعلم أن الأمة لو اجتمعت على أن ينفعوك بشيء لم ينفعوك إلا بشيء قد كتبه الله لك، ولو اجتمعوا على أن يضروك بشيء لم يضروك إلا بشيء قد كتبه الله عليك، رفعت الأقلام وجفت الصحف (Hadis için bkz. Tirmizî, Kıyanet, 39.

Resûlullah'ın (s), amcasının oğlu Abdullah b. Abbas'a verdiği bu öğüt, çok kapsamlı ve çok yönlü bir öğüttür. Bu öğüte göre hareket eden bir insan Allah'ın tüm emirlerini yerine getirir, tüm yasaklarından da uzak durur. Sonra Allah'a hakkıyla tevekkül edip hayatın zorluklarına göğüs gererek rahat ve gamsız bir şekilde yaşamaya başlar.

b) Yine Ebû Zer el-Ğiffârî'ye verdiği öğütlerden birisi şöyle: (اتق الله حيثما كنت، وأتبع) (السيئة الحسنه تمحها، وخالق الناس بخلق حسن) “Nerede olursan ol, Allah'a isyan etmekten kork. Bir günah işlediğin zaman, hemen ardından onu yok edecek bir iyilik yap. İnsanlara karşı da güzel ahlaklı ol.”¹⁵⁴

Resûlullah (s) bu öğüdü Muaz b. Cebel'e vermiştir. Resûlullah'ın vasiyetinde yer alan “Nerede olursan ol, Allah'a isyan etmekten kork” kısmı, gençlerde Allah'ın her zaman her yerde gözetleyici olduğu fikrini yerleştirir ve gençlerin Allah'tan korkmalarını sağlar. Çünkü gençler, taşıdıkları güçlü şehvet hissi sebebiyle orta yaşlı ve yaşlı insanlara nispetle daha fazla günah işlemeye meyilli insanlardır.

8) Resûlullah'ın (s) Gençlere Karşı Şefkati

Birkaç örnekle konuya ışık turalım:

a) Sehl b. es-Sâidî'den rivayet edildiğine göre bir gün Resûlullah'a (s) bir içecek getirildi. Resûlullah (s) ondan biraz içti. Sağında genç bir çocuk, solunda da yaşlılar vardı. Resûlullah (s) sağındaki gence dönerek, (أأذن لي أن أعطي هؤلاء) “Bu yaşlı adamlara vermeme izin verir misin?” dedi. Genç çocuk, “Hayır, vallahi Yâ Resûlellah, senden bana gelecek bir kısmeti kimseye vermem” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s) içeceği o genç çocuğun eline koydu.¹⁵⁵ Resûlullah'a (s) bir içecek getirildiği zaman, ondan biraz içtikten sonra geri kalanını sağındaki insanlara verirdi. Yapılan rivayetlere göre sağında Abdullah b. Abbâs vardı. Solunda da Ebû Bekir, Ömer ve Hâlid b. Velîd gibi yaşlı sahabiler vardı. Resûlullah (s), sağındaki gence danışmadan solundaki yaşlı arkadaşlarına vermek istemedi. Bu durum, Resûlullah'ın gençlerin hukukuna verdiği değeri gösteriyor.

b) Resûlullah (s) bütün insanlara karşı, özellikle de gençlere karşı güler yüzlüydü ve sürekli tebessüm ederdi. Büyük sahabilerden Cerîr b. Abdullah el-Becelî, “Müslüman olduğum günden beri, Resûlullah beni her gördüğünde mutlaka yüzüme tebessüm ederdi” diyor.¹⁵⁶ Resûlullah (s), gençlerin yüzüne tebessüm etmekle onlara güven telkin ediyordu.

c) Enes b. Mâlik'ten yapılan rivayete göre bir gün üç genç Resûlullah'ın zevcelerinin evlerine gelmişler ve Resûlullah'ın nasıl ibadet ettiğini öğrenmek istemişlerdi. Resûlullah'ın ibadet şekli onlara anlatılınca, onun ibadet şeklini az buldular ve : “Canım biz kim Resulullah kim... Allah onun geçmiş ve gelecek bütün

¹⁵⁴ Tirmizî, Birr, 55.

¹⁵⁵ Buharî, Eşribe, 127; Mezâlim, 12.

¹⁵⁶ Buharî, Cihad, 162.

günahlarını affetmiştir” dediler. O gençlerden birisi, “Ben gece boyunca namaz kılıyorum” dedi. Bir diğeri, “Ben yıl boyunca oruç tu”uyorum" dedi. Üçüncü genç de, “Ben kadınları terk etmiş ve hiç evlenmeyeceğim” dedi. Sonra Resûlullah (s) onların yanına geldi ve onlara şöyle dedi: “Bu sözleri siz mi söylüyorsunuz? Vallahi ben sizden daha çok Allah’tan korkarım. Fakat ben oruç da tutarım, tutmadığım zamanlar da olur. Namaz kılar, geceleyin yatar ve kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirişe o benden değildir” dedi.¹⁵⁷

Bu hadiste görüldüğü gibi Resûlullah (s) gençlerin Allah’ın dinini yanlış yorumlamalarına engel olmuş ve onlara karşı şefkat göstererek doğru olan sünnetini onlara anlatmıştır.

d) Diğer taraftan Resûlullah’ın (s), Kur’an’ı her gece hatmetmek istediğini söyleyen Abdullah b. Amr b. As’a söyledikleri tam bir şefkat örneğidir. Abdullah b. Amr anlatıyor: Resûlullah benim böyle bir şey yapmak istediğimi öğrenince bana, “*Bıkmandan korkarım; gel onu ayda bir kere oku*” dedi. Ben, “Bırak da gençliğimden ve gücümünden yararlanayım ya Resûlellah” dedim. Resûlullah (s), “O halde on günde bir oku” dedi. Ben, “Bırak da gençliğimden ve gücümünden yararlanayım” dedim. Resûlullah (s), “O halde hafta da bir kez oku” dedi. Ben, “Bırak da gençliğimden ve gücümünden yararlanayım” dedim. Fakat Resûlullah (s) engel oldu.¹⁵⁸

Sonuç

İslam gençlere sorumluluk yüklediği gibi gençlerin elinden tutup onları hidayet yoluna götürmek için, başta anne ve babalar olmak üzere büyüklere de görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu açıdan İslam, gençleri ebedi âlem için hazırlarken dünyadan da nasipsiz kalmamaları için önlemler almıştır.¹⁵⁹ Diğer taraftan Hz. Peygamber’in (s) hayatına baktığımız zaman, ashabını büyük bir terbiyeci eğitmen edasıyla yetiştirmiştir. Ülkelerin fethine çıkan ve dünyanın süper devletlerinin halklarına öğretmenlik yapan gençler hep Resûlullah’ın (s) terbiyesinden geçmişlerdir.

Muhacir ve Ensar’dan yüzlerce tecrübeli ve yaşlı adamlar varken, 19 yaşındaki Muaz b. Cebel’in Yemen’e vali olarak atanması, keza hayatının son döneminde ordu komutanlığı için çok genç olan Üsâme b. Zeyd’i tercih etmesi bu açıdan değerlendirilmelidir. Aynı şekilde 2. Halife Hz. Ömer (r) de, Resûlullah’ın yolundan giderek gençlerin terbiyesine önem vermiş, genç yaşta olan Abdullah b. Abbas’ın elinden tutarak onu yaşlı sahabilerin meclisine götürmüş ve bazı ayetlerin tefsir ve tevilleri için onun fikrine başvurmuştur.

Allah, herkesin yaptığı işe göre bir rütbe aldığını şöyle ifade ediyor: (*وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ*) “Her birisinin, yaptıklarıyla bir derecesi bulunacaktır. (*بِمَا عَمَلُوا وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ*)

¹⁵⁷ Buhari, Nikâh, 1.

¹⁵⁸ İbn Maceh, İkâmet, 178.

¹⁵⁹ Kasas, 28: 77.

Sonuçta onlar, yaptıklarının karşılığını eksiksiz alacaklardır ve kendilerine asla haksızlık yapılmayacaktır.”¹⁶⁰ Bütün bunlar gösteriyor ki, yaşı ne olursa olsun fazilet, liyakat ve ilim kimde varsa görev ve sorumluluklar için o kişi tercih edilir. Bunun için görev verilecek kişinin genç yaşta, hatta çocuk yaşta olmasına bile bakılmaz.

Pakistanlı İslam şairi Muhammed İkbâl Müslüman bir genci tasvir ederken özetle şöyle der:

“Hayalleri tertemiz, vurması güçlü ve acıtıcıdır. Savaşta cesur bir aslan, barış zamanında uysal bir ceylan gibidir. Onda, balın tatlılığı ve hanzala bitkisinin acılığı vardır. Düşmanın karşısında hanzala, dostların meclisinde bal gibidir. Hem savaşta hem barışta iffetli ve namusludur. Emelleri az, hedefleri yücedir. Cismanî duruşu ve evi itibarıyla fakir olsa da, kalben zengindir. Fakir olduğu zaman gayretli, zengin olduğu zaman merhametlidir. Suyun kendisine minnet yapılacağını bilirse susuzluktan, bir lokma ekmeğin kendisi için zillet olacağını bilirse açlıktan ölmeyi göze alır. Dostlar arasında olduğu zaman ipekten yumuşak, düşmanlar arasında olduğu zaman çelikten serttir. Onda Sıdik-i Ekberin imanı, Aliyü'l-Mürtedâ'nın gücü, Ebû Zerr'in fakirliği ve Selman'ın sadakati vardır. Çevresinde hikmetiyle, ferasetiyle ve sabah ezanına cevap vermesiyle bilinir. Allah yolunda şehit olmak, onun için her türlü devletten ve ganimetten daha değerlidir. Yıldızları ve aslanları avlar, kullukta meleklerle yarışır. Nerede olursa olsunlar küfre ve batıla meydan okur. Fiyatı o kadar yüksektir ki, Rabbinden başka hiç kimse onu satın alamaz. Yüce hedefleri, onu cismiyle meşgul etmekten ve güzel elbiseler giymekten alıkoymuştur. Yapmacık hareketlerden çok uzaktır.”¹⁶¹

Kaynakça

- 1) Ali Afîş, Muhammed. Muinu't-Tullâb Fi Kavâidi'l-İrab, Beyrut, M. 1993.
- 2) el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahîh, el-Mucemu'l-Müfehres Lielfazi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1. Baskı, Dâru'd-Dave, İstanbul, 1986.
- 3) Ebû Davûd, Süleyman es-Sicistânî. Sünenu Ebû Dâvûd, el-Mucemu'l-Müfehres Lielfazi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1. Baskı, Dâru'd-Dave, İstanbul, 1986.
- 4) İbn Âşûr, Muhammed Tahir. et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Dâru't-Tunusi,yye Li'n-Neşr, Tunus, M. 1984.
- 5) İbn Atiyye, Muhammed el-Endulusî. el-Muharreru'l-Vecîz Fî Tefsiri Kitabi'l-Azîz, 2. Baskı, Matbaatu Daru'l-Hayr, Katar, 1428-2007.
- 6) İbn Hanbel, Ahmed . el-Müsned, el-Mucemu'l-Müfehres Lielfazi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1. Baskı, Dâru'd-Dave, İstanbul, 1986.

¹⁶⁰ Ahkaf, 46/19.

¹⁶¹ Ebû Hasan Ali en-Nedvî, Revâiü İkbâl, 1. Baskı, s. 49; Dâru'l-Fikr, Dimeşk, M. 1960, 49.

- 7) İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail. Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 1. Baskı, Muessestu Kurtuba, Kahire, 2000-1421.
- 8) İbn Mâceh, el-Hâfız Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. Sünemu İbn Mâceh, el-Mucemu'l-Müfehres Lielfazi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1. Baskı, Dâru'd-Dave, İstanbul, 1986.
- 9) el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed. 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1427-2006, 19:201.
- 10) Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Huseyn. el-Müsnedü's-Sahihu'l-Muhtasar, el-Mucemu'l-Müfehres Lielfazi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1. Baskı, Dâru'd-Dave, İstanbul, 1986.
- 11) en-Nedvî, Ebû Hasan Ali. Revâiû İkbâl. 1. Baskı, s. 49; Dârü'l-Fikr, Dimeşk, M. 1960.
- 12) et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. Sünenu't-Tirmizî, el-Mucemu'l-Müfehres Lielfazi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1. Baskı, Dâru'd-Dave, İstanbul, 1986.
- 13) ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmud. el-Keşşâf An Hakaiki't-Tevil ve Uyunu'l-Akâvîl Fi Vucuhi't-Tevil, 1. baskı, Meketebetü'l-Abîkân, Riyad, 1418-1998.

Kur'an'a göre Bir Genç Olarak Hz. İbrahim'in Tahkik Yoluyla Tevhid İncını Yakînî Hâle Getirmesi

Atilla Yargıcı*

Özet

Taklîdî iman, insanların iman ettikleri esaslara tefekkür ve araştırma yoluyla değil, sadece büyüklerinden/atalarından duydukları şekilde iman etmeleridir. Böyle bir iman, bazı şüphelerle zedelenmeye ve hatta çabucak kaybolmaya hazır olan bir imandır. Bu yüzden Kur'an insanları bir çok hususta olduğu gibi iman edilecek esaslar hususunda da tefekkür etmeye, düşünmeye çağırmakta, yani; ondan aklını kullanmasını talep etmektedir. Son zamanlarda gençler arasında yaygınlaşmaya başladığı görülen ve kökü eski çağlara dayanan **deizme** karşı da taklîdî imandan, tahkiki ve yakînî imana yönelmenin zaruri olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an bize bir çok ayetiyle bu tahkik ve yakîni ders verdiği gibi bir genç olarak Hz. İbrahim'in davranış ve düşüncelerini de örnek almamızı istemektedir. Hz. İbrahim'in gerek putperest babası ve içinde yaşadığı toplumla mücadelesinde, gerekse tek başına kalıp da gök cisimlerine bakarak tefekkür etmesi, kalben de fani olan şeyleri sevmeyeceğini belirtmesi ve iki yolla tevhid incına ulaşması gibi hususlar, onun iman bakımından tahkik yoluyla yakine ulaşmanın yollarını gösteren bir genç olduğunu gösteriyor.

Medya, sosyal medya yoluyla her gün zihni ve kalbi gereksiz şeylerle meşgul olan gençlerin, Rablerini unutmaya başladığı ve tevhid incına tam olarak sahip olamadıkları görülmektedir. Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesine ve tevhide ulaşmak için kullandığı aklî, tahkiki ve kalbî metoduna baktığımızda, günümüz gençlerinin tevhid incına ulaşmada ve onu korumada nasıl bir metod kullanmaları gerektiği de anlaşılmaktadır. Biz bu çalışmamızda, "Böylece biz, kesin iman edenlerden(yakîne erenlerden) olması için İbrahim'e göklerin ve yerin muhteşem varlıklarını gösteriyorduk"(En'am, 6/75) ayetinin rehberliğinde bir genç olarak Hz. İbrahim'in tevhid incına sahip olup bu incancı kuvvetli hale getirmesinin farklı yönlerini ele almak istiyoruz.

Giriş

İnsan bu dünyaya imtihan edilmek için gönderilmiştir. İmtihan ise insanın kendi iradesi, akli ve kalbi ile Allah'a iman, marifetullah ve muhabbetullah konusunda nasıl bir tutum sergileyeceği ile ilgilidir. Kur'an bu üç hususta insanların doğru tercihlerde bulunmasını, bunun için de çeşitli metotlarla iradesini, aklını ve kalbini doğru olana yönlendirmesini istemektedir. Hz.İbrahim bir peygamber Allah'a iman, marifetullah ve muhabbetullah konusunda başta gençler olmak üzere bütün insanlara yol göstermektedir.

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Kur'an-ı Kerimde Hz.İbrahim ile ilgili onlarca ayet zikredilmektedir. Bu ayetlerde onun dünyada seçilen, ahirette ise Salihlerden olduğu,¹⁶² hanif diye isimlendirilen tevhid inancına sahip olup müşriklerden olmadığı,¹⁶³ İbrahim ve nesline kitap ve hikmetin verildiği,¹⁶⁴ onun doğruyu söyleyen bir peygamber olduğu,¹⁶⁵ onda ve onunla birlikte olanlarda güzel bir örnek bulunduğu¹⁶⁶ bildirilmektedir.

Bazı ayetlerde ise bir taraftan onun tevhid mücadelesi anlatılırken diğer taraftan da bir genç olduğuna dikkat çekilir. Ayrıca genç olan Hz. İbrahim'in tevhid inancını nasıl kuvvetlendirdiğine de işaret edilir.

Hz.İbrahim, gök cisimlerine ve putlara tapan bir kavmin içinde yaşıyordu. Kur'an'da onun kavmiyle olan tevhid tartışmaları ve tevhidi tebliğ metodları bir çok ayette zikredilir. Bazı ayetlerde onun daha genç bir delikanlı iken bu müşriklerle putlar konusundaki tartışmalarından bahsedilir.

Enbiya suresinde zikredilen ayetlere göre, Yüce Allah Hz. İbrahim'e rüşdünü verdiği bildirmektedir.¹⁶⁷ Daha önce İbrahim'e rüşdünün verilmesi; ona küçük yaşta hidayet nasip edilmesi, bu yüzden onun Alah'ın birliği hususunda kesin bir bilgiye, yani yakine sahip olması, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaması,¹⁶⁸ nübüvvet, putperest kavmiyle tartışmalarında ona yardım edecek deliller ve bürhanlar¹⁶⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Nisa suresi 6. Ayette de buluş çağına gelen rüşde eren yani reşit olan yetimlere de mallarının verilmesi istenmektedir. Hz İbrahim ile ilgili de ona rüşdünün verildiğinin ifade edilmesinden, artık çocukluktan çıkıp her şeyin farkında olan bir genç olduğu anlaşılabilir gibi, kendisine o dönemde hidayet verildiği, veya peygamberliğin verildiği şeklinde de anlaşılabilir.

Daha sonraki ayetlerde ise, Hz. İbrahim'in babası ve kavmiyle arasında geçen tartışma anlatılmaktadır. Buna göre, Hz. İbrahim, babasına ve kavmine, taptıkları heykellerin ne olduğunu sormuştu. Onların atalarını bu heykel ve putlara tapıyor bulduklarını söylemeleri üzerine Hz. İbrahim, onların ve atalarının apaçık bir sapıklık içinde olduklarını bildirmişti. Bu beyanlara kızan müşrikler, onun kendileriyle oyun oynamaya mı geldiğini, yoksa kendilerine gerçeği mi getirdiğini sormuş, buna karşılık Hz. İbrahim de, Rablerinin göklerin ve yerin Rabbi olduğunu, onları Allah'ın yarattığını, kendisinin de buna şahitlik edenlerden olduğunu hatırlatmış ve kendisinin onlar gittikten sonra onların putlarına bir tuzak

¹⁶² Bakara, 2/130.

¹⁶³ Bakara, 2/135; Al-İmran, 3/67.

¹⁶⁴ Nisa, 4/54.

¹⁶⁵ Meryem, 19/41.

¹⁶⁶ Mümtetine, 60/4.

¹⁶⁷ Enbiya, 21/

¹⁶⁸ Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, Cami'ul-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an, Tahk: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, Yayın Yeri Yok, 2000, XVIII, 455.

¹⁶⁹ Maturidî, Ebu Mansûr, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, Te'vilatü Ehli's-Sünneti, Tahkik:Dr. Mecdi Maslum, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti, Beyrut, 2005, VII, 352.

hazırlayacağını bildirmişti. Ayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. İbrahim, kendisine başvurmaları için yalnızca putların büyüklerini bırakmış, diğerlerini de paramparça etmişti. Bu durumu gören müşrikler, putlarına bunu kimin yapabileceğini araştırmış ve genç bir adam olan İbrahim'in yaptığını tahmin etmişlerdi.

Bununla ilgili ayette, *فَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ يَدُورُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ*, buyrulmaktadır. Buna göre putperestler, kendisine İbrahim ismi verilen bir gencin bunu yapabileceğini duyduklarını söylemişlerdir.”¹⁷⁰ Daha sonraki ayetlerde de, Hz. İbrahim müşriklerin sorması üzerine, putları parçalanmayan büyük putların diğer putları paramparça etmiş olabileceğini, konuşabildikleri takdirde onlara sormaları gerektiğini bildirmiş, fakat onlar bu tebliğ metodundan ve tartışma üslubundan kendilerine bir pay almak yerine, Hz. İbrahim'i ateşe atmakla cezalandırmak istemişlerdi. Ateş ise Allah'ın emriyle Hz. İbrahim'e soğuk ve selametli olmuş, onu yakmamıştı.¹⁷¹

Bu ayetlerden Hz İbrahim'in, kavmine ve babasına çeşitli metotlarla tevhidi anlatmaya çalıştığı zamanlarda, onun yaşının genç olduğu, reşid olduğu, aynı zamanda Allah tarafından kendisine peygamberlik, tebliğde kullanacağı delil ve bürhanlar gibi bir çok hususların ihsan edildiği anlaşılmaktadır.

Hz. İbrahim, putperest kavmiyle yaptığı bu tartışma ve mücadelede onlara akılsız, şuursuz ve cansız olan putların ilah olamayacağını göstermek istemişti.

İşte bu genç peygambere verilenleri teyid manasında diğer ayetlerde, onun tevhid inancını nasıl kuvvetli hale getirdiğini ve kendisi gibi gençlere nasıl yol gösterdiğini görmekteyiz. Bu ayetler, taklid yoluyla akıllarını ve kalplerini yaratılış istikametinde kullanmayan insanların düşünmeden putlara tapmalarına karşılık, o, tahkik, düşünme ve sevgi yoluyla, yani hem akıl hem de kalp ile nasıl tevhid inancına ulaşıp onu sağlam bir hale getirileceğinin en güzel örneklerinden birisini göstermektedir. Onun bu metodu, taklidi olarak mümin olan kimselerin akıl ve baliğ olup reşid olduktan sonra tahkik yoluyla gerçek ve kuvvetli bir imana sahip olmaları gerektiğini de hatırlatmaktadır. Çünkü akıl ve kalp yoluyla tefekkür edip düşünülmeyen ve tahkik sonuncunda sevgiyle sağlanılmayan bir Allah'a olan inanç sathi ve taklidi olmaktan kendisini kurtaramayacaktır. Deizme düşen insanların da bu tefekkür sevgi metodundan habersiz olan, kalp ve akıllarını başka şeyler için kullanan insanlar olduğunu söylemek mümkündür.

A. Hz İbrahim'in akıl ve kalp yoluyla tevhidi takliden tahkike çıkarma metodu.

a. Hz. İbrahim'e göklerin ve yerin “melekût”unun gösterilmesi ve onun “yakın”e ulaşmasının sebebi

Konuyla ilgili ayet-i kerimede yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

¹⁷⁰ Enbiya, 21/51-60.

¹⁷¹ Enbiya, 21/61-69.

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ

“Bunun gibi İbrahim’e göklerin ve yerin melekutunu göstereceğiz ki, yakine erenlerden olsun.”¹⁷²

Bu ayetten önceki ayette Yüce Allah, bir zamanlar İbrahim’in babası Azer’e, “sen putlardan bir sürü ilah mı ediniyorsun. Ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” dediğini zikretmektedir.¹⁷³ Buna göre yüce Rabbimiz bu ayette, Hz. İbrahim’e putlara tapmanın çirkinliğini gösterdiği gibi başta zikrettiğimiz ayette de göklerin ve yerin melekutunu göstereceğini beyan etmektedir. Burada önemli bir husus vardır. O da şudur: Allah’ın Celalinin nuru kesilmez ve zail olmaz. Ruhlar ise bu nurlardan bir perde, bir engel olduğu zaman mahrum kalırlar. Bu engel de insanların Allah’ın dışındaki şeylerle meşgul olmasıyla oluşur. Bundan dolayı da perde ne kadar açılırsa, nurdan istifadede o kadar artar. Allah’ın dışındaki her şey bir engeldir, bir perdedir. Bu perde ortadan kalktığında o zaman göklerin melekutu ona açılır.¹⁷⁴

Ayette zikredilen مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ifadesi, **göklerin ve yerin mülkü, göklerin ve yerin ayetleri, göklerin ve yerin yaratılması** şeklinde tefsir edilmektedir.¹⁷⁵ **O halde Cenab-ı Hak Hz. İbrahim’e göklerin ve yerin mülkünün kime ait olduğunu, kim tarafından yaratıldığını ve oradaki ayetleri göstereceğini beyan etmektedir.** Tefsirlerde neyin gösterildiği ile ilgili çoğu israiliyat olduğu anlaşılan bir çok farklı yorumlar yapılmıştır. İbn-i Abbas, daha sonraki ayetlerde geçen ifadelerle dikkat çekerek, يعني به نزيه الشمس والقمر والنجوم. Ona, güneş, ay ve yıldızların gösterileceğini beyan etmektedir. Ayette “gösterdik” ifadesinin değil de “göstereceğiz” ifadesinin var olduğunu dikkat almayan müfessirler, Hz. İbrahim’e bir çok şeyin gösterilmiş olduğuyla ilgili, kaynağı belli olmayan bir çok bilgileri paylaşmışlardır. Bu bilgiler içerisinde İbrahim Peygambere yedi göğün ve yedi arzın hatta arşın gösterildiği, Hz. İbrahim’in onlara nazar ettiği, kendisine cenneteki makamının gösterildiği gibi hususlar da bulunmaktadır.¹⁷⁶ Halbuki ayette zikredilen “نُرِي إِبْرَاهِيمَ” ifadesi, “ibrahime göstereceğiz” anlamına gelmektedir. Yani burada mazi değil, muzari fiil kullanılmıştır. Ayetin zahiri bunu ifade etmektedir. Muzarinin başına “kunnâ” ifadesini takdir ederek, “İbrahim’e göklerin ve yerin melukutunu gösteriyorduk” şeklinde teviller yapılmasının bir çok İsrailî bilginin tefsirlere girmesine sebep olduğunu ifade edebiliriz.

Biz ayetin zahir manasına bakarak Yüce Allah’ın, ona putlara tapmanın çirkinliğini göstermiş olduğu gibi, yerlerin ve **göklerin melukutunu, yani onların**

¹⁷² En’am, 6/75.

¹⁷³ En’am, 6/74.

¹⁷⁴ Razi, Fahu’d-Din, Mefatihul-Gayb, Dâru İhyâ’it-Türasi’l-Arabî, Beyrut, 1420, XIII, 34-35.

¹⁷⁵ Taberî, Cami’ul-Beyan fi Te’vili’l-Kur’an, XI, 470-472.

¹⁷⁶ Taberî, Cami’ul-Beyan, XI, 472.

yaratılışını ve onlardaki tevhide olan delilleri göstereceğini beyan ettiğini söyleyebiliriz. O halde yüce Allah, Hz. İbrahim'e başta babası olmak üzere müşrikler ve putperesterle girdiği tartışmalarda tevhidi savunuyor olmasından dolayı, tevhid ile ilgili bir çok delilleri göstereceğini beyan etmektedir. Zaten göklerin ve yerin Allah'ın mülkü olmasında ve yaratılmasında O'nun varlığına, birliğine, sıfatlarına sayısız deliller vardır. Nitekim إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ayeti¹⁷⁷ bu anlamı ifade etmektedir. İşte Hz. İbrahim'e gösterilecek olan da, bu ve benzeri delillerdir.

Birinci ayette icmal, ikinci ayette ise tafsil olduğunu söylemek de mümkündür. Ona gösterilecek olanlar da sonraki ayetlerde güneş, ay ve yıldızlarla ilgili olarak tevhidle ilgi yaptığı istidlaldir.¹⁷⁸ Bu delillerin serd edilecek olmasının asıl sebebi ise, وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ifadesinde bildirildiği gibi, İbrahim'in yakın sahibi olması içindir. Taberî, yakine ulaşmayı, **Allah'ın birliğini ikrar etmesi, kendisine gösterilen marifet ve vahdaniyet yolunu, kavminin dalalet içinde olmasının, putlara tapmasının hakikatini bilmesi** şeklinde izah etmektedir.¹⁷⁹

Yakin, Razi'ye göre, “اليقين عبارة عن علم يحصل بعد زوال الشبهة بسبب التأمل” “daha önce meydana gelen bir şüphe karşısında, derin düşünerek elde edilen veya derin tefekkür ile şüphenin ortadan kalkmasından sonra meydana gelen ilimdir.¹⁸⁰ Deliller üzerinde teemmül, yani derinlemesine tefekkür ne kadar çok olursa bu ilim de o kadar kuvvetli olur. O zaman ayetlerin gösterilecek olmasının amacı da, bu yakine, yani derin düşünülerek sahip olunacak ilme ulaşmaktır. Buna göre ayette zikredilen irae, istidlalden ibaret olmaktadır. Razi'ye göre bu irae, yani gösterme, göz ile ilgili değil, kalbin basireti ile ilgi bir husustur.¹⁸¹ Buna göre, bu basiret ile baktıkça marifet nurları doğmaktadır. Bu yüzden Razi, وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ifadesinin, tevhid ve marifet güneşinin tecelli nurlarının derecelerine işaret ettiğini bildirmektedir.¹⁸²

Buradan anlaşılmaktadır ki, Yüce Allah Hz. İbrahim örneğinde insanlara tevhid inancının nasıl sağlam olacağını, kesinleşeceğini anlatmaktadır. İşte bundan sonraki ayetler, Hz. İbrahim'in tevhid inancının yakini hale, yani tahkiki hale getirmesinin en önemli örneğini oluşturmaktadır. Bu ayetler, Hz. İbrahim'in sırasıyla yıldızlara , aya ve güneşe bakarak yaptığı istidlalle ilgilidir.

b. Hz. İbrahim'in gök cisimleriyle tevhide istidlalinde tefekkür ve sevgi metoduyla akıl ve kalbini kullanması”

Konuyla ilgili birinci ayette şöyle buyrulur:

¹⁷⁷ Al-i İmran, 3/190

¹⁷⁸ Razi, Mefatihul-Gayb, XIII, 36.

¹⁷⁹ Taberî, , Cami'ul-Beyan, XI, 475.

¹⁸⁰ Razi, mefatihul-Gayb, XIII, 37.

¹⁸¹ Razi, mefatihul-Gayb, XIII, 36.

¹⁸² Razi, mefatihul-Gayb, XIII, 38.

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.”¹⁸³

Bir sonraki ayetlerde onun ay ve güneş ile ilgili istidlâli söz konusudur.

“فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ” bu ayet “Ayı doğarken görünce de, “İşte Rabbim.” Dedi. Ay da batınca, “and olsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse ben de sapıklardan olurum” dedi.” Anlamına gelmektedir.¹⁸⁴

“فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ” ayet kısaca şu anlama gelmektedir: “Güneşi doğarken görünce de, “İşte benim Rabbim! Bu daha büyük” dedi. O da batınca (kavmine dönüp), “Ey kavmim! Ben sizin Allah’a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım” dedi.”¹⁸⁵

Hız. İbrahimi yakine ulaştırarak bu derin tefekkürü ne zaman söylediği ile ilgili tefsirlerde farklı görüşler ileri sürülmektedir. Putlara ve gök cisimlerine tapan bir kavme peygamber olarak gönderilen Hız. İbrahim’in yıldızları, aya ve güneşi gördüğü zaman “Bu benim Rabbimdir” demesinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Peygamber olmadan önce de söylemiş olabileceği üzerinde durulmuş, ancak bunun peygamberler hakkında mümkün olmadığı bildirilmiştir. Buna göre peygamberler peygamber olmadan önce bile tevhid inancından uzaklaşmazlar, çünkü bu onların insanlar için güzel örnek olmasına, yol göstermesine engel olucu bir husustur.

Bunlar nazara alınmak suretiyle ayetin başka bir anlamı olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Buna göre o, inkarcılara Allah’ın varlığını ve birliğini ispat etmek için bunları onların yanında söylemiştir. Ayetteki قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ifadesi müşriklerin yanında söylediğini delili olarak gösterilebilir. Bu ifadeler, gök cisimlerine ya da putlara tapan insanlara iman nasıl olması gerektiğini gösterme metodu olduğu gibi, müminlere de iman nasıl tahkiki hale geleceğini, yani nasıl yakine ulaşacağını anlatmaktadır. Bunun talim makamında yakın ile tahkiki imana ulaşmak için takip edilen tefekkür ve sevgi metodu olduğunu söylememiz mümkündür. Bir başka ifadeyle insanın iman tahkiki hale gelmesi ve inandığı tek olan Allah’a hakıyla kulluk yapabilmesi ancak akıl ve kalbin birlikte kullanılmasıyla mümkündür.

Hız. İbrahim bunu ister tek başına, ister inkarcıların yanında söylemiş olsun, bunda onun Yıldızları Rab olarak tanıdığına dair bir anlam çıkarmak mümkün değildir. Yani, insan hiç düşünmeden atalarının dinlerine tabi olarak yıldızlar gibi akılsız, şuursuz varlıkları Rab olarak tanıyabilir ve ona tapabilir. Ancak aklını ve

¹⁸³ En’am, 6/76.

¹⁸⁴ En’am, 6/77.

¹⁸⁵ En’am, 6/78.

kalbini devreye soktuğu zaman, bunların rab olamayacakları ve sevmeye ve ibadete de layık olmadıkları anlaşılır. İşte İbrahim peygamber düşünce ve sevgi yoluyla putlarlardan ve putlaştırılan şeylerden nasıl uzak durulacağını ve tek bir Allah'a nasıl ulaşıp sevilleceğini, yalnızca ona kulluk yapılacağını bizzat tecrübe ederek göstermektedir. İnsanlara bir şeyi teorik olarak söylemek o kadar etkili olmaz. Ama deneyerek söylemek çok daha etkili olur.

İbrahim'in yıldızın, ayın ve güneşin Rab olamayacağını düşünmesi ve düşündürmesi akşam olunca ya da sabah ışıklarıyla birlikte gözden kaybolmasıdır. Gerçek Rab, fani olmaz. Baki olur. Fani olan hiçbir şey Rab olmaya layık değildir. O halde Hz. İbrahim başta gençler olmak üzere akıl sahibi olan insanlara, en büyük ve insana bir çok menfaati olan varlıklar üzerinde "geçicilik mührünü" okuma dersi vermektedir. Bu yüzden "kaybolup gidenleri, batıp gidenleri sevmem" diyerek yıldızları onlara tapacak kadar sevmenin, kalbini bağlamanın mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Biz burada yıldızların bir örnek olduğunu düşünüyoruz. Çünkü ayette zikredilen لا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ifadesindeki "afilin" kelimesi, çoğuldur. Üstelik Arapça cem-i müzekker-i salim diye isimlendirilen akıllı varlıklar için kullanılan bir çoğul ifadesidir. Buna göre Yüce Allah Hz. İbrahim'in bu ifadeleriyle akılsız olduğu halde akıllı bir varlıktan daha akıllı hareket eden gök cisimleri ve benzeri varlıkların hiç birisinin mabud olamayacağı, tapılacak derecede sevmeye layık olmadıkları mesajını vermektedir. Aynı zamanda bu çoğul insanlar için de kullanıldığı için, insanların da fani olduğunu, güzellikleri ve bizlere menfaatleri ne olursa olsun, onların da Allah gibi sevmeye ve kulluk yapılmaya layık olmadıkları mesajı verilmektedir. O halde ayette bir yıldızın geçici olduğundan bahsedildikten sonra sonunda çoğul olarak "batıp gidenleri sevmem" ifadesinin bulunması ve bunların neler olduğunun açık olarak ifade edilmemesi, güzel olan, bize faydası dokunan bütün varlıkların fani olduklarından ibadet edilecek derecede sevmeye layık olmadıklarını göstermektedir. Bu izahlar ve ayetti ifadeler varlıkların hiç sevmeyeceği anlamına da gelmez. Çünkü insanın kalbinde sonsuz potansiyele sahip bir sevgi duygusu vardır ve insan ister istemez güzellik, kemal, menfaat ve ihsan gördüğü varlıkları sevme eğilimindedir. Ancak bunlar Allah gibi değil, Allah için sevmelidir. Allah gibi sevmesi şirk, Allah için sevmesi ibadettir. Ayrıca bu varlıkların hepsi de Kur'an ifadeleriyle Allah'ı gösteren birer "ayet"tir, yani delildir. Yıldızları, ayı ve güneşi, dünyayı ve içindekileri yaratan ve idare eden tek bir varlık vardır. Evrendeki düzen Evren'in yaratıcısının Tek olduğunu gösterir. Şayet göklerde ve yerde birden fazla ilah bulunsaydı bu düzen ve intizam olmazdı.¹⁸⁶

Kur'an'ın وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّوهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ifadesiyle müşrikler, putlarını Allah'ı sever gibi sevmektedirler. Müminlerin Allah'a sevgisi ise

¹⁸⁶ Enbiya, 21/22.

çok daha fazladır.¹⁸⁷ Bu ayet ile Hz. İbrahim'in "ben batıp gidenleri sevmem" sözü arasında bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Yaratılan varlıklarda sevgiye layık bir güzellik, bir menfaat olabilir. Ama bu, onları ilah edinmeyi gerektirmez. Bir mümin, en çok Allah sever. Allah'ın dışındaki varlıkları ise Allah için sever fakat putperestlerin yaptığı gibi Allah gibi sevmez. Zaten sorun da buradadır.

Sonuç

Kendisinde güzel bir örnek olduğu bildirilen Hz. İbrahim'in örnek alınacak en önemli yönlerinden birisinin tevhid inancına ulaşmak için kullandığı ve tefekkür ve sevgi, bir başka ifadeyle akıl ve kalp metodu olduğunu söyleyebiliriz. Bu ayetlerden anlıyoruz ki, insan aklın ve kalbini verildiği istikamette kullanmadan tevhid inancına tahkiki ve yakini bir şekilde ulaşamaz. Müşrikleri tevhidden uzaklaştıran şey, onların aklın en önemli fonksiyonu olan tefekkür ve teemmülden uzak olmasıdır. Müminleri de tevhid hususunda taklidin dışına çıkarmayan husus aklın bu tefekkür ve teemmülünü kullanmamaktır. Buna kalbin en önemli görevi olan sevginin yaratılışı istikametinde kullanılmamasını da eklemek gerekir. Ayetler iki hususta çok önemli mesajlar vermektedir. Bunlar birincisi, aklın kullanılıp derinlemesine tefekkür yoluyla gözümüzü varlıkların faaliyetlerine çevirmemizdir. İnsan kendisine varlıklar hakkında düşünme fırsatı verdiği zaman, onların geçici olduğunu anlamaması mümkün değildir. İnsan bu tefekkürü genişleterek, aslında masiva denilen Allah'ın dışındaki bütün varlıkların ne kadar güzel, özel ve faydalı gözükse de hepsinin üzerlerinde fanilik mührünü taşıdığını anlayabilir. Aklın bunu anlamasıyla kalbe de bir kapı açılmış olmaktadır. Kalb bu faniliğin Allah gibi sevilip ibadet edilmeye layık olmadığını anlayacaktır. bunlara kalbi bağlamak ne kadar yanlışsa ve ebedi olan varlığını sevmek için verilen sevgi duygusunu kötüye kullanmak anlamına gelirse, cansız, insana hiçbir fayda vermeyen putların da zaten Allah gibi sevimli ve ibadet edilmeye layık olmadığı kendiliğinden anlaşılır.

¹⁸⁷ Bakara, 2/165.

Tevhid İnancını Savunan Gençler: Ashab-ı Kehf

Mahmut Öztürk*

Giriş:

Tarih boyunca insanların vahiy karşısındaki tutumları farklı olmuştur. Akl-ı selime göre hareket edenler iman ederken, nefساني arzuların peşinde koşanlar inkâr yoluna sapmışlardır. Şüphesiz iman veya inkârı seçenlerin bu tercihlerini etkileyen pek çok etkenden söz etmek mümkündür.

Maddi-manevi nüfuz imkânlarının ortadan kalkma endişesi, sahip olunan olumsuz çevre, nesep asabiyeti ve kişilik gibi etkenler inkâra yol açarken; cahiliye örf ve adetlerine karşı mesafeli olmak, tevhid inancına aşına olmak veya bir peygamber beklentisi içinde olmak iman etmeye vesile olan sebepler arasında zikredilebilir. Hz. Peygamber'in nübüvvetinden önce de tevhid arayışında olan ve putperestlik inancından uzak duran insanlar olduğu bilinmektedir.¹⁸⁸ Bunlardan Hz. Peygamber'in bi'setine yetişenler onun çağrısının ilahî kaynaklı olduğunu hemen kavrayıp müminlerin saflarına katılmışlardır. Hz. İbrahim'in bireysel mücadelesinde olduğu gibi zihni bir muhakeme de insanı vahdaniyet düşüncesine ulaştırabilmektedir.

Müfessirlerin tespitine göre gençler, hakkı kabul etmede küfrün bataklıklarına sapmış bulunan, küfürde inat eden yaşlılardan daha istekli olmuşlardır.¹⁸⁹ Bu tebliğde Tevhid inancını savunan gençler bağlamında Tevhid inancından haberdar olunca iman eden ve zalim yöneticilerine karşı bu hakikati dillendiren, tehdit edilmeleri üzerine istişare ederek aile efradını, makam ve mevkilerini, mal ve mülklerini terk ederek bir mağaraya sığınan ve orada ilahi bir yardıma mazhar olarak zalimlerin tasallutundan kurtulan gençlerin söz ve eylemleri incelenecektir.

Tevhid Karşısında Genel Olarak Gençlerin Tutumu

Çocuklukla yaşlılık arasında bulunan gençlik devresi, insanın en verimli çağıdır. İnsan maddi ve manevi kazanımlarını bu dönemde elde eder ve sonraki hayatını bunun üzerine inşa eder. Bu açıdan gençlik bir insanın en önemli çağı olarak nitelendirilse yeridir. "İslam'a göre bireyin sorumluluğu ergenlikle başlasa da gerçek anlamda sorumluluk sahibi olma yaşı daha yüksektir. Fiziksel güç gerektiren bazı toplumsal sorumlulukları yerine getirebilmek için en ideal zaman, yetişkinliğin ilk evresi olan gençlik çağıdır. İnsanın bireysel hayatında çok önemli bir dönüm noktası olan gençlik çağı, mensup olduğu toplum/millet için de hayati önem taşımaktadır. Medeniyetlerin inşasında tecrübeli/bilge insanların düşünceleri,

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹⁸⁸ İsmail Aka ve diğerleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1986), 1: 175-176.

¹⁸⁹ Ebü'l-Fida İmadüddin İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim* (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 5: 140. Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Cemaleddin Kasimî (1999), *Mehasinü't-te'vil* (Beirut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 7: 9.

gençlerin gücü ile hayat bulur. Kimi milletleri tarih sahnesinden silen, kimilerini de hükümran kılan güçte, gençlerin payı vardır.”¹⁹⁰

Tevhid mücadelesi veren şahsiyetler bağlamında Kur'an kıssalarında bahsi geçen ilk kişi Hz. Nuh'tur. O kendi ifadeleriyle gece-gündüz, gizli-açık tebliğini sürdürmüş, ancak bu çabası insanların iman etmesine yeterli olmamıştır. (Nuh, 71:5-7) O adeta gençliği tevhid için tüketen/feda eden bir tevhid kahramanıdır. Fakat buna rağmen kendisinin genç oğlu çağının sapkın inancına kapılarak babasının tevhid çağrısını kulak ardı etmiştir.

Peygamberlerin hayat hikâyesine bakıldığında nübüvvetle görevlendirilmelerinin gençlik yıllarına denk geldiği görülmektedir. En büyük ve en zor görevlerin başında gelen nübüvvetin peygamberlere gençlik çağında verilmesi de gençliğin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Hz. İbrahim'in Tevhid mücadelesi de genç yaşında başlamıştır. O aklını ve zekâsını tevhid inancına ulaştırmaya adanmış, daha sonra vahiyyle desteklenen inancını hayatı boyunca ve hayatı pahasına savunmaya devam etmiştir. Gençliğinin tükenmeyen enerjisi ve Allah'ın yardımı sayesinde aile fertleri, yakın çevresi, akranları, halkı ve onları putperestlik inancına zorlayan zalim yönetici ile zorlu bir mücadeleye girişmiştir. O adeta tek başına bir ümmet gibi çalışmıştır. “Allah Hz. İbrahim'i peygamber olarak seçmekle, tevhid inancı çerçevesinde insanlık için devrim sayılacak yeni bir başlangıç yapmıştı. Allah'ın İbrahim'e verdiği farklı hidayet nimetleri, insanlığın hidayet konusunda yeni ve daha ciddi bir sınavla karşı karşıya olduğunu gösteriyordu. İnsanlık Hz. İbrahim'im öğretileriyle adeta İlköğretim seviyesinden orta öğretim ve lise öğretimi seviyesine çıkarılmıştır.”¹⁹¹

Asr-ı Saadet'e gelindiğinde de durumun çok değişmediği gençlerin Hz. Peygamber'in çağrısına cevap vermede daha erken davrandığı, yaşlıların ise şirkte ısrar edenler arasında kaldıkları görülmektedir. Hakkında vahiy inen Ebu cehil, Ebu Leheb, Nadr b. Haris, Ümeyye b. Halef Nadr b. Muğire gibi küfür üzerine ölen müşriklerin hepsi yaşlı insanlardı. Onlar sosyal konumlarını sarsacak, kurdukları bozuk düzeni boşa çıkaracak, menfaatlerini zedeleyecek olan İslam dinine tabi olmaya yanaşmamışlardı. Bazıları ise İslamiyet iyice güçlendikten ve Mekke fethedildikten sonra Müslüman olmuşlardı.

Gençliğinin baharında olan ve şirk inancının girdabına henüz kapılmayan Mus'ab b. Umeyr, Sa'd b. Ebi Vakkas, Ammar b. Yasir, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mes'ud, Bilal-ı Habeşi, Habab b. Eret gibi gençler iman edip bütün hayatlarını Hz. Peygamber'in çevresinde ve onun terbiyesinde ve gösterdiği yolda tükettiler. Bazıları çok varlıklı ailelerin çocukları, bazıları ise orta halli ailelerin evladı olan aralarında işçi ve kölelerin de

190 Mahmut Öztürk, “İdeal Bir Gençlik İçin Kur'anî Referanslar”, *Hz. Peygamber ve Gençlik* (DİB Yayınları, 2018), 27-28..

191 Musa Kazım Yılmaz, *Kur'an ve Sünnet Işığında Hayat* (Ankara: Son Çağ, 2017), 122.

bulduğu bu gençler İslamiyet'le ortaya çıkan meziyetlerini Hak yolunda göstermişlerdir. Bilal-ı Habeşî sabrı ve metanetiyle tevhid inancının insanı nasıl güçlü hale getirdiğini bütün dünyaya göstermiştir. Mus'ab b. Umeyr inanç uğruna her türlü dünya nimetinin elin tersiyle nasıl itilebileceğini hayatıyla göstermiştir. İslam Hz. Peygamber'e adeta vezirlik yapan yaşlılarının ve gençliğinin baharında olan delikanlılarının omuzlarında yükselmişlerdir. Bedir ve Uhud'da Hz. Peygamber'in yanı başında kılıç sallayan, Hendek'te onunla beraber savunma hattını oluşturan gençler, 15- 20 yıl içinde ilk İslam devletinin valileri, yargıçları ve vezirleri olmuşlardır. Hz. Peygamber bunlardan Muaz b. Cebel ve Hz. Ali gibi bazılarını daha hayatta iken çok önemli işlerde görevlendirmiştir.¹⁹²

Ahab-ı Kehf'in Tevhid Mücadelesi

Ashab-ı Kehf'in tarihi gerçekliğinde tereddüt olmamakla beraber yaşadıkları dönemle ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Yaygın olarak kabul edilen görüş, onların Hz. İsa'dan sonraki bir dönemde Hristiyanlık üzere yaşamaya çalışan gençler olduğu şeklindedir. İman etmelerinden itibaren Allah Teâlâ onları hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır. Zalim yöneticilere karşı kalplerini cesaretle pekiştirmiş, onlara sabır ve sebat duygusu kazandırmış ve onları inayetiyle desteklemiştir. Allah'ın verdiği bu güç sayesinde gençler, Allah'ın rububiyetini ikrar etmiş, Allah'a ortak koşulan putlardan ve her türlü şirkten uzak olduklarını açıklamışlardır.¹⁹³

Kur'ân-ı Kerîm'de kavimlerinin aksine tevhid inancına sahip bazı gençlerin, zalim yöneticilerine karşı hakkı haykırdıkları anlatılmaktadır. Gençler bu isyandan sonra yaptıkları istişare neticesinde şehirde daha fazla kalamayacaklarına karar verip mağaraya sığınır. Orda Allah'tan bir çıkış yolu göstermesi için dua ederler. Allah onları zalimlerin şerrinden korumak için üç yüz küsur yıl uyutur. Bu süre zarfında buldukları yer onların hayatta kalmalarına uygun hale getirilir. Uyandırıldıktan sonra ne kadar uyuduklarını hesaplamaya çalışırlarsa da doğruyu tahmin edemezler. Yakalanmaması için tembih edip arkadaşlarından birisini temiz ve helal yiyecek getirmek üzere şehre gönderirler. Bu hadise sayesinde onlardan haberdar olan şehir halkının kıyamette haşrin vuku bulacağına dair şüpheleri giderilir.

Elmalı, Ashab-ı Kehfle ilgili kaynaklarda zikredilen rivayetleri şöyle özetler:

Hiz. İsa'dan bir süre sonra onun dinine mensup olanlar Tevhid inancının unutup başka yollara saptılar. Yöneticiler, putlara tapıyor putlara kurban kesiyorlardı. Bunlardan birisi de Rum İmparatorlarından Dekyanus idi. Kendisi putlara tapmakla yetinmiyor, halkı da böyle davranmaya zorluyordu. Gittiği şehirlerde halkı putlara tapmayı kabul etmek veya öldürülmek seçenekleriyle baş

¹⁹² Geniş bilgi için Bakınız: Ömer Sabuncu, "Hz. Peygamber'in Özel Olarak İlgilendiği Sahâbi: Muâz b. Cebel", *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 2018.

¹⁹³ Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Râzî, *Mefâti'hü'l-gayb* (b.y.: Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabi, 1999), 31: 442.

başa bırakıyordu. Nihayet Ashab-ı Kehf'in şehrine geldi. Her yerde yaptığını orada da uygulamaya koydu. Yapılan ihbarlarla hakiki müminler yakalanıp söz konu tercihlerden birisini seçmeye zorlanıyordu. Bazıları şehadeti seçiyor, bazıları ise korkudan onun dediklerini yapıyorlardı. Ashab-ı Kehf de ihbar edilip Dekyanus'un huzuuna getirildiler. İşte gençler imanlarını ikrar eden sözleri orada onun yüzüne haykırdılar. İmparator buna çok öfkelenirse de acilen şehir dışına çıkması gerektiğinden düşüncelerini değiştirmeleri için onlara süre verdi. Gençler bu süre zarfında bir mağaraya sığındılar. Orada vakitlerini ibadetle geçirdiler. İmparator şehre dönüp, gençleri bulamayınca ailelerini sıkıştırdı. Bunlardan haberdar olan gençler üzümlü hallerini Allah'a arz ettiler. Allah Teâla da onları akla hayale gelemeyecek olan ilahi bir yardımla, yüzyıllarca uyutarak zalimlerin ellerinden kurtardı.¹⁹⁴

"Ashab-ı Kehf, inanan, imanları üzerinde titizlik gösteren, sayıca küçük bir grup gençti. Onlar, büyüklerine ve toplum içerisindeki konumlarına rağmen gerçeğe inanmaktan geri kalmayarak kirliliği toplumda temiz kalınabileceğinin en çarpıcı örneğini vermişlerdir. Onlar, peygamber olmadıkları halde, tevhid yolundaki onurlu duruşları ile Kur'an'a geçen örnek kahramanlardır. Onlar, kendilerini Allah yoluna adamakla Allah'ın lütuf ve rahmetine mazhar olmuş şahsiyetlerdir."¹⁹⁵ Ashab-ı Kehf kıssasının verdiği mesajlarla doğrudan bağlantısı olmayan köpeklerinden söz edilmesine rağmen sayıları hususunda bir açıklama yapılmamış olması bu gibi detayların bir önemi olmadığı şeklinde anlaşılabilir. Kur'an kıssalarının mübhemat konusuna genel yaklaşımı da böyledir.

a. Tahkiki Bir İman Sahip Olmaları

Hız. İsa'nın tashih edip yeniden tesis etmeye çalıştığı tevhid inancı ondan sonra art niyetli insanların müdahalesiyle safiyetini kaybetti. Bir süre sonra tevhid inancı putperestliği din edinen toplumda en büyük tehlike olarak görüldü. İnsan fitratına uygun bu temiz inancın insanlar arasında hala yaşandığını görmek onları sert tedbirler almaya sevk etti. Hız. İsa'nın öğretilerine tabi olanlar inancını terk etmek veya öldürülmek seçenekleriyle karşı karşıya bırakıldılar. Rivayetlerde bazı insanların inancını terk ettiği, bazılarının ise inancı uğruna şehadeti göze aldığı kaydedilmektedir.¹⁹⁶

İman ehlinin yüzleştığı bu imtihandan anılan bu gençler de nasibini aldılar. Tevhid inancını terk etmelerini isteyen zalim yöneticileriyle deliller getirerek tartıştılar. Zalim yöneticilerine karşı şöyle haykırmışlardı. "*Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasına tanrı demeyiz. Yoksa saçma sapan*

¹⁹⁴ Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 6: 3231-3232.

¹⁹⁵ Ali Akpınar, "Tefsirlerde Ashâb-ı Kehf", *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus 28-30 2010 - Bildiri ve Müzakereler*, 2010, 131.

¹⁹⁶ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmiü'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân* (b.y.: Müessesetü'r-Risale, 2000), 17: 606.

konusmuş oluruz. Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirseler. (Ne mümkün!) Öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?" Allah'ı yerin ve göğün rabbi olarak tanımlamaları yakın-uzak, görünen-görünmeyen, bilinen-bilinmeyen bütün olayların onun eseri olduğunu söylemek içindir.

Onlar bu mesajlarında Tevhid inancının dışında hiçbir fikir ve ideolojinin bir değeri olmayacağını, bu tür şeylerin saçma-sapan şeyler olduğunu dile getirmişlerdir. Kavimlerinden delil getirmelerini istemeleri, kendilerinin bu konuda delil sahibi olduklarını göstermektedir. Zira kuvvetli bir delile sahip olmayan karşıdan delil getirmeye cesaret edemez. Allah'ın onların hidayetini artırdığını söylemesi, imanlarını güçlendirmesi şeklinde anlaşılabilir gibi bundan sonra ne yapacaklarına ilişkin çözümler üretmesi, bu çözümleri uygulama hususunda da azim ve cesaret vermesi ve gönüllerini metin kılması şeklinde de anlaşılabilir.

Gençler kavimlerini taptıkları putların ilah olduklarına dair delil getirmeye davet etseler de onların böyle bir delil getirecek halleri yoktu. Onların yapabildiği tek şey, delil yerine güç gösterisinde bulunmaktı. Kral bu fikirlerinden vazgeçmeleri için üç günlük bir süre verdi.¹⁹⁷ Mağara sığınma hadisesi bu sürenin sonunda gerçekleşmiş olmalıdır. "Din ve vicdan hürriyeti bulunmayan bir toplumda yaşayan bu gençler, gelişmeler karşısında kavimleri arasında Allah'a olan imanlarını serbestçe ifade etme ve inançlarının gereğini yerine getirme imkânı bulamayacaklarını, hatta onların arasında hayat hakkına dahi sahip olamayacaklarını anlayınca, köpeklerini de yanlarına alarak mağaraya sığındılar."¹⁹⁸

Gençlerin daha işin başında sahip oldukları tahkiki iman, uyutulup üç asır sonra uyandırılmaları/diriltilmeleriyle yakînî bir imana dönüşmüştür. Onların uyandıkları dönemdeki Müslümanların haşrin cismani mi, ruhani mi olduğu şeklindeki tartışmaları bu sayede cevabını bulmuştur.

b. İmanlarında samimi olmaları

Tahkiki bir imana sahip olan mümin bütün hayatını imanın gereklerine göre tanzim eder. Artık onun için Allah ve Resulünün buyrukları ana belirleyicilerdir. He adımını vahyin ışığında atar. Allah böyle davranan bir müminin hidayetini artırır. Onları çetin imtihanlardan geçirse bile tek başına bırakmaz. Tarih boyunca defalarca tahakkuk eden bu gerçekler Ashab-ı Kehf içinde söz konusu olmuştur. Kendisine yaklaşan bu gençlere Allah da yardımını ihsan etmiştir. Bu yardımın tezahürleri hidayetlerini artırması ve kalplerini metin kılması şeklinde tahakkuk etmiştir.

¹⁹⁷ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, t.y.), 3: 256.

¹⁹⁸ Hayreddin Karaman, ed., *Kur'an yolu: Türkçe meâl ve tefsir. 1: ...*, 5. baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 3: 542.

Müfessirler hidayetlerinin artırılması meselesini ihlaslarının artması¹⁹⁹ ve kendilerine salih amelleri eda etmeyi kolaylaştırma, insanlardan uzak yaşayabilme, dünyaya karşı isteksiz olma duygularının kazandırılması²⁰⁰ olarak yorumlamışlardır. Kalplerinin metin kılınması ise kalplerini dönüştürme ve sabır ilham etme,²⁰¹ kalplerini iman üzere sabitleme²⁰² İmanlarının arttırılması²⁰³ şeklinde yorumlanmıştır.

Kaynaklarda çoğunlukla belirtildiğine göre ashab-ı kehf sıradan insanlar değildi. Toplumda tanınmış ailelere mensup kişilerdi.²⁰⁴ Peygamber kıssalarına bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'in mele' olarak isimlendirilen, iktidarın nimetlerinden faydalanan zümrenin yöneticilerle beraber peygambere en başta itiraz edenler arasında yer aldıkları görülür. Bu gençler de toplumun inancını benimsemiş olsalardı, daha yüksek mevkilere gelebilir ve dünyevi olarak refaha kavuşabilirlerdi.

Tevhid inancını savunan bu gençleri, neredeyse bütün insanlığın ortak değeri haline getiren husus, onların imanlarına bağlılıkları ve kendilerine diğer bütün insanlara olduğu gibi bahşedilen gençlik enerjisini bilgi ve cesaretle, samimiyetle Allah yolunda kullanmış olmalarıdır. Hal böyle olunca benzer şekilde gençliklerini yanlışlara dur demek için, bilgiyle, cesaretle çalışıp emek verenlerin, yanlış karşısında susup kalmadan satükoyla, yanlışlardan nemalananlarla ahlaklı bir mücadele yürüterek genç kalanların Allah'ın özel ikramlarına mazhar olabileceklerine dair umudu her daim diri tutmak kolaylaşır.²⁰⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif surelerinde asıl kurtuluşa erenlerden söz edilirken İman şartından sonra ikinci sırada *salih amel* zikredilir. Müfessirler namazdan başlayarak pek çok güzel şeyi salih amel bağlamında zikretmişlerdir. O halde helal rızık tercihini de salih amel kapsamında düşünebiliriz ki konumuzu ilgilendiren husus budur. Ashab-ı kehf arkadaşlarını kendilerine yiyecek bir şey getirmek üzere şehre gönderdiklerinde ona temiz bir yiyecek getirmelerini tembihlerler. Müfessirler bu ayette kast edilen temiz yiyecekten kastın helal olduğunu söylemektedirler. Bu da iman uğruna şehri terk eden gençlerin iman gereği olan helal ve temiz gıdaya ne denli önem verdiğini göstermektedir.

c. İmanda sebat etmeleri

İmanda sebat etmek, iman etmek kadar önemlidir. Nisa suresi 136. Ayetteki “*Ey iman edenler, iman ediniz!*” ifadesi bazı müfessirlerce imanda sebat etmek

¹⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim* (Suudî Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998), 7: 2351.

²⁰⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1964), 10: 365.

²⁰¹ Ebû 'Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'an* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1961), 1: 394.

²⁰² Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ibn Kuteybe ed-Dineverî İbn Kuteybe, *Garibü'l-Kur'an* (b.y.: y.y., ts.), 1: 224.

²⁰³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim* (Suudî Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998), 7: 2351. Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 1. Bs (Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-'Arabi, 2001), 3: 69.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, 5: 140. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 3232.

²⁰⁵ Fatma Asiye Şenat, “Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Kehf Örneği”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu: 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*, 2012, 512.

şeklinde yorumlanmıştır.²⁰⁶ Âl-i İmrân suresi boyunca çeşitli vesilelerle işlenen sabır ve sebat konusu, son ayette başarının şartı sayılarak bir kez daha vurgulanır. “Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah’a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz.” (Âl-i İmrân, 3:200)

Ashab-ı Kehf’in de Tevhid inancı hususunda çok hassas oldukları görülmektedir. Kıyam etmeden önce delilleriyle imanı zikrettikten sonra Tevhid dışında başka düşüncelere asla açık olmadıklarını belirtmişlerdi. Uyandıktan sonra bir arkadaşlarını yemek almak üzere şehre gönderdiklerinde yakalanmaması için tedbirli davranmasını tembih ettikten sonra şöyle dediler: “Çünkü onlar eğer size muttali olurlarsa, ya sizi taşıyarak öldürürler veya kendi dinlerine çevirirler ki, o zaman ebediyyen iflah olmazsınız.” (Kehf, 18:20) Bu cümleler onların ölümden değil; imanlarını kaybetmekten korktuklarını açıkça dile getirmektedir. Davaya adanmışlığın bir nişanesi olan bu hal, ancak gerektiğinde candan bile vazgeçmeye hazır olmakla açıklanabilir.²⁰⁷

Kitap ve Sünnet’te tevhid ilkesine büyük önem verilmesi, maddî ve mânevî özellikleri bakımından yaratılmışların en üstünü olan insanın vicdan hürriyetini sağlama hedefine yöneliktir. İnsan yalnız en yüce varlığa boyun eğmelidir; O’ndan başka hiçbir mevcudu kutsamamalı ve ona kulluk etmemelidir. Allah’a kul olmak en büyük şeref, başkasına kul olmak en büyük zillettir.²⁰⁸

Kurtubî, ayette geçen “Onların kalplerini metîn kıldık”²⁰⁹ ibaresinden kast edilen metanetin onların inkârcıların huzurunda “Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O’ndan başkasına tanrı demeyiz.” Diye haykırmalarını temin edecek güçlü bir kararlılık ve geri adım atmama hususundaki güçlü bir irade olduğunu belirtmektedir.²¹⁰ Vatandan, aile efradından ve bütün mal varlığından ayrılmayı göze alma hususunda sabredip hicret etmek de kalplerin metaneti olarak yorumlanmıştır.²¹¹ “Yoksa kavimlerini terk etmeleri ve her türlü sıkıntıyı göze almaları kolay bir hadise değildir.”²¹²

²⁰⁶ Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyun* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1: 536. Ebü’l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakaiki gavamizi’t-tenzil ve uyuni’l-ekavil fi vücuhî’t-te’vil* (Lübnan: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995), 1: 575. Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Râzî, *Mefâtihi’l-gayb* (b.y.: Darü İhyai’t-Türasi’l-‘Arabi, 1999), 11: 242.

²⁰⁷ Şenat, “Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Kehf Örneği”, 511.

²⁰⁸ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2012), 15: 18.

²⁰⁹ Kehf, 18/14.

²¹⁰ Kurtubî, *el-Cami’ li ahkâmi-l-Kur’ân*, c. 10, s. 365

²¹¹ Begavî, *Mealimü’t-tenzil* (Beyrut: Darü Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1997), 5: 156. Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envarü’t-tenzil ve esrarü’t-te’vil* (Beyrut: Darü İhyai’t-Türasi’l-‘Arabi, 1997), 3: 274.

²¹² Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, 3: 256.

Yüce Allah kendisine yönelen, kendisini Rab ve İlah olarak kabul eden gençleri yalnız bırakmamıştır. Allah'ın dinine yardım edenlere Allah'ında yardım edeceği vadi burada da tahakkuk etmiştir. Zira bu kıyamda tarafların maddi gücü mukayese kabul etmeyecek boyuttadır. Bununla beraber gençler Tevhid inancını tercih ettiklerini ikrar ettiklerinde Allah (c.c.) onların kalbini güçlendirmiştir. Böyle bir durumda büyük bir muhalefetle karşılaşacaklarını tahmin etmek güç değildir. Allah onlara çevresindekilerin eleştirilerine tahammül edecek bir dayanma gücü vermiştir. Sağlam akidelerinden vaz geçmemeleri için onları kararlı kılmıştır. Yine onları içinde buldukları rahat yaşam koşullarını terk edebilme hususunda da ilham vermiştir.²¹³

d. Ashab-ı Kehf'in Kıyamı Pasif bir direniş midir?

Kur'ân-ı Kerîm'den ve İslami kaynaklardan anlaşıldığı üzere Ashab-ı Kehf, düşüncelerini bir süre gizli tutmuş, zamanı geldiğinde zalim yöneticilerine karşı çekinmeden hakkı dile getirmişlerdir. Hiç kolay olmayan bu başkaldırma yönetimi de sarsmış olmalıdır. Çünkü sıradan olmayan bu kişileri hemen cezalandırmak fiilen mümkün olsa da konjonktür olarak uygun değildi. Ani bir cezalandırma gençlerin nüfuz sahibi ailelerinin tepkisini ve bir yönetim krizini beraberinde getirebilirdi. Düşüncelerinden vaz geçmeleri için belli bir süre vermekle onları ailelerine havale etmiş oluyorlardı. Böylece hem cezalandırma hususunda aileleri yanlarına çekmiş, hem de gerekli tedbirleri almamaları halinde gençlere verilecek cezaya onların da ortak kılınabileceklerini hissettirmiş oluyorlardı.

Gençler ise öteden beri uygulanmakta olan cezaları ve yönetimin bu konudaki kararlılıklarını bildiklerinden birbirleriyle istişare ettikten sonra mağaraya çekilmeye karar verdiler. Gençlerin şehri terk etmekle beraber çok uzak bir yere çekilmemeleri, şehirle tamamen bağlantılarını kesmeye niyetli olmadıklarını göstermektedir. Mağaraya çekilme nedenleri sadece ölüm korkusu olsaydı onlar tabiri caizse arkalarına bakmadan kaçmaları gerekirdi. Yapmaları gereken şey hususunda Allah'ın muradını bilemediklerinden tedbirlerini alıp durumu Allah'a havale etmekle yetindiler.

Ashab-ı Kehf'in bu kararları asla bir kaçış olarak nitelendirilmemelidir. Gençlerin mağaraya sığınmaları bilinçli ve düşünülmüş bir tercihtir. Zira şehir yöneticileri onları ölüm veya İslam'dan vazgeçme seçeneklerinden birisini tercihe zorlarken onlar kendilerine üçüncü bir yol seçtiler: Şehri terk. Bu terk ediş; bir küsüş, mücadeleden vazgeçiş ya da kaçış değildi.²¹⁴

Bazen geri çekilmek veya bulunduğu yeri terk etmek tercihten ziyade zorunlu bir vazifeye dönüşür. Hicret etmeyip zillet içinde yaşamaya razı olanlara Kur'ân-ı Kerîm kendilerine yazık eden kimseler olarak bakar. Meleklerin, canlarını alırken: "Ne işte idiniz!" sorusuna "Biz yeryüzünde çaresizdik" diye cevap verdiklerinde

²¹³ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, c. 15, s. 219.

²¹⁴ Şenat, "Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Kehf Örneği", 510-511.

melekler onlara Şu soruyu yöneltecektir: “Allah’ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!” (Nisâ, 4:97) Tevbe suresinde Allah Teala Asr-ı Saadet’te hicret eden ve onlara yardım eden Müslümanlardan razı olduğunu net ifadelerle belirtmiştir. (Tevbe, 9:100) Hz. İbrahim’in ve Hz. Lt’un zamanı geldiğinde buldukları Şehri terk ettikleri bilinmektedir. O halde mesele hangi niyetlerle Şehrin terk edildiğidir.

O halde Ashab-ı Kefh’in mağaraya sığınmalarının bir hicret olarak algılanmaması için bir neden bulunmamaktadır. Nitekim, Ashab-ı Kefh kıssasını mü’minlere teselli olması bağlamında ele alan Akpınar, Asr-ı Saadetteki Müslümanlarla Ashab-ı Kefh arasında sayılarının azlığı, yönetim karşısındaki güçsüzlükleri, sosyal statüleri, fedakârlıkları üzerinden bir ilişki kurarak neticenin de benzer Şekilde seyrettiğini, her iki grubun da Allah’ın yardımına mazhar olup Kur’an’da övgüyle zikredildikleri tespitinde bulunur.²¹⁵

Bazı araştırmacılar, Ashab-ı Kefh’in mücadelesini kıymet açısından dŐrmemekle beraber pasif bir direniş olarak nitelendirebilmektedirler.²¹⁶ Onlara göre mağaraya sığınma bir geri çekilmedir. Yani pasif bir direniŐtir. Sivil itaatsizlik veya pasif direniş kavramlarıyla kısmen benzese bile Ashab-ı Kefh’in ortaya koyduğu tavrın cesaret ve fedakârlık gerektirdiği ortadadır. Onların bu eylemi zalim bir sultana karşı doğruyu söylemeyi cihadın en büyüğü sayan Hz. peygamberin tanımlamasıyla da rtmektedir.²¹⁷ Buldukları mevki terk etmeyi göze almak Şöyle dursun, putperestlik inancından ayrılanlara ölümden başka ceza layık görmeyen bir zalim yöneticilere karşı tevhid inancını haykırmak, ardından bütün servetini, aile efradını terk edip mağaraya sığınmak hiç te kolay değildir.

Kurtubî’ye göre güçlü bir iradeye sahip olmaları, Allah’ın kalplerini metin kılmasıyla mümkün olmuştur.²¹⁸ Vatandan, aile efradından ve bütün mal varlığından ayrılmaya da bu metanet sayesinde tahammül edebilmiŐlerdir.²¹⁹ “Yoksa kavimlerini terk etmeleri ve her türlü sıkıntıyı göze almaları kolay bir hadise değildir.”²²⁰

Yüce Allah kendisine yönelen, kendisini Rab ve İlah olarak kabul eden gençleri yalnız bırakmamıştır. Allah’ın dinine yardım edenlere Allah’ın da yardım edeceği vadi burada da tahakkuk etmiştir. Zira bu kıyamda tarafların maddi gücü mukayese kabul etmeyecek boyuttadır. Bununla beraber gençler Tevhid inancını tercih ettiklerini ikrar ettiklerinde Allah (c.c.) onların kalbini güçlendirmiştir. Böyle bir durumda büyük bir muhalefetle karşılaşacaklarını tahmin etmek güç değildir.

²¹⁵ Akpınar, “Tefsirlerde Ashâb-ı Kefh”, 133.

²¹⁶ Şenat, “Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Kefh rneği”, 224. Mustafa Şentürk, “Kur’ân’da Bir Pasif Direniş yks: Ashâb-ı Kefh”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013): 224.

²¹⁷ Tirmizî, Fiten, 13.

²¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’an*, 10: 365.

²¹⁹ Begâvî, *Me’alim’t-Tenzil*, c.5, s. 156; Beyzâvî, *Envâr’t-tenzil*, c. 3, s. 274.

²²⁰ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, 3: 256.

Allah onlara çevresindekilerin eleştirilerine tahammül edecek bir dayanma gücü vermiştir. Sağlam akidelerinden vaz geçmemeleri için onları kararlı kılmıştır. ²²¹.

Sonuç

Tevhid inancı bütün peygamberlerin öncelikli mesajı olduğu gibi müminlerin inkârcılarla yaptığı mücadelenin ana eksenini oluşturur. İnsanların yaşadıkları çevre ve şahsiyetleri Tevhid inancını kabul veya reddetmede etkili olmuştur. Ashab-ı Kehf olarak anılan gençler tevhid inancını kabul ettikten sonra zalim yöneticilerine karşı bu hakikati korkmadan dile getirmişler, buldukları şartları değerlendirerek mağaraya sığınmaya karar vermişlerdir. Gençlerin davranışlarına yön veren ana saikin tevhid inancına olan samimi bağlılıkları olduğu görülmektedir. Onlar inançlarından ayrılmayı öldürülmekten daha kötü bir sonuç olarak telakki etmişlerdir. Onlar bu tutumlarıyla Allah'ın rızasını kazanmışlar, Allah onların hidayetini artırmış, kalplerini metin kılmış, akla hayale gelmeyen bir tarzda zalimlerden korumuştur. Allah yıllar sonra uyandırmakla onları, hem kendilerinin hem de uyandıkları dönemdeki insanların haşir konusundaki tereddütlerini gidermeye vesile kılmıştır.

Kaynakça

Akpınar, Ali. "Tefsirlerde Ashâb-ı Kehf". *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus 28-30 2010 -Bildiri ve Müzakereler*. 2010. 118-140.

Begavî. *Mealimü't-tenzil*. Beyrut: Darü Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1997.

Beyzâvî, Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*. Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabi, 1997.

Cevzî. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. 1. Bs, 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-'Arabi, 2001.

Ebû 'Ubeyde. *Mecâzü'l-Kur'an*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1961.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

İbn Ebî Hâtim. *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*. 13 Cilt. Suudî Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998.

İbn Ebî Hâtim. *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*. 13 Cilt. Suudî Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmâil b. Ömer. *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.

²²¹ Zuhaylî, *et-Tefsîrü'l-Münîr*, c. 15, s. 219.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ibn Kuteybe ed-Dineverî. *Garibü'l-Kur'an*. b.y.: y.y., ts.

İsmail Aka ve diğerleri. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. 1 Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1986.

Karaman, Hayreddin, ed. *Kur'an yolu: Türkçe meâl ve tefsir*. 1: ... 5. baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Kasımî, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed Saîd Cemaleddin, (1999). *Mehasinü't-te'vil*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an*. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1964.

Mahmut Öztürk. "İdeal Bir Gençlik İçin Kur'anî Referanslar". *Hz. Peygamber ve Gençlik*. 27-37. DİB Yayınları, 2018.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *en-Nüket ve'l-uyun*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15: 18-20. İstanbul: TDV Yay., 2012.

Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Mefâtihü'l-gayb*. b.y.: Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabi, 1999.

Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Mefâtihü'l-gayb*. b.y.: Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabi, 1999.

Sabuncu, Ömer. "Hz. Peygamber'in Özel Olarak İlgilendiği Sahâbî: Muâz b. Cebel". *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. 2018.

Şenat, Fatma Asiye. "Gençliğin Değişme/Değiştirme Gücü: Ashab-ı Kehf Örneği". *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu: 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*. 2012. 505-513.

Şentürk, Mustafa. "Kur'ân'da Bir Pasif Direniş Öyküsü: Ashâb-ı Kehf". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013): 224-237.

Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları, t.y.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Câmiü'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*. b.y.: Müessesetü'r-Risale, 2000.

Yılmaz, Musa kazım. *Kur'an ve Sünnet Işığında Hayat*. Ankara: Son Çağ, 2017.

Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vücuhî't-te'vil*. Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Kur'ân-ı Kerim'de Gençlik Kavramı ve Anlam Dünyası

Mehmet Vehbi Şahinalp*

Özet

Gençlik, mevsimlere nispeten ömrün baharıdır. Her bir nimet gibi, yüce Allah'ın büyük nimetlerinin başında gelen gençlik de bir şükür gerektirir. Gençlik, ruhsal ve bedensel açıdan potansiyel olarak insanın en verimli çağıdır. Oldukça önemli bir potansiyel olarak gençlik, doğru veya yanlış kullanılması açısından son derece kritik bir dönemdir. Bu bakımdan gençlerin iyi yetiştirilmesi; dünya ve ahiretlerinin kurtuluşunu, içinde yaşadıkları toplumun, ülkenin, hatta topyekûn insanlığın maddeten ve manen gelişmesini yakından ilgilendirdiğinden büyük önem arz eder. Kur'ân, bu noktada aileye, topluma ve devlete büyük sorumluluklar yüklemekte ve önemli teşvik ve uyarılarda bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in değişik ayetlerinden anlaşıldığı üzere; yüce Allah, insanlığın dünya ve ahiret saadetinin kazanımı için gönderdiği elçilerini, gençliğin doruk dönemine vardıklarında tebliğ ve irşatla görevlendirmiştir. Onlara başta Cebrail (as) olmak üzere gönderdiği meleklerini de, genellikle genç erkekler suretinde göndermiştir. Bütün peygamberlere ilk inanan ve onlara yardımcı olan insan gruplarının çoğunluğunu, hep gençler oluşturmuştur. İlahî vahyin doğru öğrenilip, doğru algılanmasında, doğru öğretilmesinde, doğru yaşanmasında ve insanlığın onunla buluşturulmasında gençler daha çok sorumluluk almışlardır. Sulh ve selametın sembolü olan İslâm'ın ve Müslümanların saldırılara maruz kalması durumunda ise, müdafaada en çok öne çıkanlar, gençler olmuştur.

Gençlik, sözlükte; şebab, fütüvve, şebibe, hadaseü's-Sin, nadare gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de gençlik kelimesi, mastar şeklinde geçmemekle beraber, dünya ve ahiret hayatında gençlik sıfatıyla nitelendirilen farklı kişiler hakkında; Feta, feteyan, fitye, fityan, feteyat, Eşüd, Hifaf, Züriyye, Gilman, Etrab, Vildan gibi kavramların kullanıldığını görmekteyiz. Bu kavramlar, Kur'ân-ı Kerim'de geçtikleri sure ve ayetlerde ele alınan konular itibarıyla farklı anlamlar kazandıkları gibi, İslâm âlimleri de eserlerinde bu kavramlara getirdikleri değerli açıklamalarıyla onların anlam dünyasına önemli katkılar sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, Hayat, Saadet, Dünya, Ahiret.

* Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
mvehbisahinalp53@gmail.com

Giriş

Kâinat Halikının dünyamıza kazandırdığı birçok veçhelerden birisi de onu kullarının maddî ve manevî kazancına medar büyük bir ticarethane haline getirmiş olmasıdır. Yüce Allah bu dünya pazarında, kendisiyle kulları arasında ve kullarının kendi aralarında olmak üzere iki ticareti esas almıştır. Kendisiyle kulları arasında açtığı ticarete, kullarının gençlik dönemi başta olmak üzere hayat ve mallarını kendilerine sermaye olarak vermiştir. Sermaye ticaretin temel unsurudur. Ondaki kâr etmenin ön şartı ise, onun doğru kullanılmasıdır. Kuralına aykırı bir kullanım ise, sahibini iflasa götürür. Kişinin dünyevî iflasının telafisi mümkün olsa dahi, Kur'ân ve Nebevî hadislere göre Uhrevî iflâsın hiçbir telafisi yoktur.²²²

Yüce Allah, kullarına verdiği gençlik ve mal sermayesi karşılığında, Ebedî saadet diyarı olan Cennetini satmak istediğini, Kur'ân değişik ayetleri Resulullah'ın (s.a.s.) hadisleri vasıtasıyla her kese duyurmaktadır.²²³ Rabbi tarafından Mü'mine verilen bu sermayenin, Cennet fiyatı olarak yine Rabbinde satılması demek, O'nun istediği ve razı olduğu şekilde kullanılması demektir. O halde gençlik, mü'min için meyveleri ahiret pazarına gönderilen çok verimli hayret verici bir ağaçtır. Bundan dolayı Kur'ân, mü'minleri, Rabbiyle yapacakları bu ticaretten elde edecekleri büyük kâra sevineceklerini müjdelerken,²²⁴ gençlik ve servetini nefis ve şeytan hesabına kullananlara da “Onların ticareti kendilerine hiçbir kazanç sağlamadı, onlar doğru ticaret yapmanın yolunu da bulamadılar”²²⁵ ayetiyle, ticaretlerinin iflasla sonuçlandığını bildirmektedir.

İnsanın başta gençlik olmak üzere her türlü servetini Rabbi hesabına kullanması, o noktada O'na vekâlet etmesi demektir. Her vekilin, sözleşme gereği, asilin isteği doğrultusunda hareket etmesi gibi bir zorunluluğu vardır. Aykırı davranış, vekili sorumlu duruma düşürür. Bunun gibi, her bir insan, Kur'ân'ın mükerrer ayetleriyle Allah'ın yeryüzündeki halifesi yani vekili olarak görevlidir.²²⁶ Bezm-i elest'te Rabbiyle yaptığı sözleşme gereği vekâlet

*Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Tefsir Ana Bilimi Öğretim Üyesi

²²² “Onlar orada (Chennemde): ‘Rabbimiz! Bizi buradan çıkar, (tekrar dünyaya gönder, orada daha önce yaptığımızın yerine daha iyisini yapalım’ diye feryat ederler. Onlara, ‘Size düşüneceğiniz kadar bir ömür vermedik mi, size uyarıcılar da (peygamberler) gelmedi mi? denilecektir.’ (Fatır, 35: 37) Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle), 13, 399, 2001.

²²³ “Allah mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine verilecek Cennet karşılığında satın almıştır.” (Tevbe, 9: 111)

²²⁴ “Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı klanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık harcayanlar, zara uğramayacak, kazanç getirecek bir ticaret umabilirler.” (Fatır,35: 29)

²²⁵ Bakara, 2: 16.

²²⁶ Bkz. Bakara, 2: 30; Sâd, 38:26.

emanetini üstlenmekle,²²⁷ bu dünya ticaretgâhını O'nun rızası doğrultusunda yönetmek mükellefiyetini almıştır. Zaten İnsan, şerefının yüceliğini, bu vekâleti gereği gibi yerine getirmenin başarısından almaktadır.²²⁸ Yüce Allah, kârı kullarına ait olmak üzere, verdiği sermayeyi kendi adına yönetme vekâletini verirken, ondan yüzde yüz kâr etmenin yol ve yöntemini de Kur'ân'ı ve Peygamberi (s.a.s.) vasıtasıyla öğretmekte ve buna yönelik önemli tavsiyelerde bulunmaktadır.²²⁹

Ancak, Âdemoğullarının baş düşmanı olan şeytan ve onun insî aveneleri, kıskançlıklarından dolayı, insana ömrünün baharı olan gençliğini heba ettirmekle her iki hayatını birden ziyan ettirmek için dört yönden saldırıya geçtiklerini Kur'ân haber vermektedir.²³⁰

Kullarının hep menfaatinden yana olan Yüce Allah ise, onları cinnî ve insî şeytanların tuzaklarına karşı dikkatli olmaya davet ederek basiretle hareket etmeleri durumunda, yollarına kurulan şeytanın zayıf tuzaklarını²³¹ uzaktan fark edebileceklerini ve onlara düşme tehlikesinden kurtulacaklarını bildirmekle beraber,²³² dikkatsiz davrandıklarında ise, zayıf bile olsa bu tuzaklara yakalanmanın sonucunda, her iki dünya saadetini kaybetme tehlikesine karşı önemli uyarılarda bulunmaktadır.²³³

Şimdi Rabbinin çağrısına uyan ve uyarılarını dikkate alanların Kur'ân'a göre elde edecekleri kârlar ile şeytanın çağrısına uyanların uğrayacakları zarar ve ziyanların bir karşılaştırmasını yapalım.

Rabbiyle ticaret yapmayı tercih edenlerin iç içe beş önemli kârı vardır:

Birincisi: Yüce Allah yolunda harcanan gençlik, geçici olmaktan çıkıp beka bulrak baki ürünler verir.

İkincisi: Bu ticaretle Cennet gibi oldukça büyük, güzel ve ebedî bir mülk satın almış olur.

Üçüncüsü: Mahiyetine yerleştirilen duyu ve organlarının kıymeti, birden bine çıkar.

Dördüncüsü: Hayatın özü olan gençliğini sahibine satmamanın vicdanî azabından kurtulur.

²²⁷ "Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik. Onlar bunu yüklenmekten çekindiler. (Sorumluluğundan korktular.) Ancak insan onu yükledi." (Ahzab, 33:72)

²²⁸ Bkz. İsrâ, 18: 70.

²²⁹ "Ey iman edenler, sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Resulüne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz, bu sizin için daha hayırlıdır." (Saff, 61: 11)

²³⁰ "İblis, 'Beni azdırmana karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üzerine oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım. Sen de onların çoğunu şükredenlerden bulamayacaksın' dedi." (A'raf, 7: 16, 17)

²³¹ "Şüphesiz yok ki, şeytanın kurduğu tuzak zayıftır." (Nisa, 4: 76)

²³² "Takvaya erenler varya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğu zaman, hemen hatırlayıp gerçeği görürler." (A'raf, 7: 201)

²³³ "O, dünyasını da ahiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir." (Hac, 22:11)

Beşincisi: Bütün duyu ve organlarının ibadetlerine karşılık verilen ücretleri, en muhtaç olduğu bir zamanda alır.

Gençliklerini nefis hesabına kullananların ise iç içe beş zararı vardır:

Birincisi: Gençlik, günah ve elemelerini, sahibinin boynuna bırakarak elinden çıkar.

İkincisi: Kötüye kullanmakla gençlik emanetine hıyanet etmenin cezasını görür.

Üçüncüsü: Son derece kıymetli İlahî birer hediye olan insanî özelliklerini baş aşağı düşürmekle zulmetmenin ve Allah'ın hikmetine iftira etmenin cezasını alır.

Dördüncüsü: Gençlik dahil hayatının ağır yüklerini zayıf beline yüklemekle kendisine yazık etmiş olur.

Beşincisi: İnsana, ebedi saadeti kazandırmak üzere bahşedilen akıl, kalp göz ve dil gibi cihazlar,²³⁴ yerinde kullanılmamakla cehennem kapılarını açan çirkin birer anahtar haline gelir.²³⁵

Yüce Allah'ın her bir nimeti, elbette şükür ister. Bahşettiği sonsuz nimetlerin başında da gençlik gelir. Bunun şükrü ise; iffet, namusluluk ve Allah'a itaat dairesinde kullanılmasıdır. “*Nimetime şükrederseniz, onu daha da artırırım*” şeklindeki İlâhî ferman doğrultusunda geçirilerek şükrü eda edilen bir gençlik, o şükrün de mükâfatı olarak manen beka bulacak ve ebediyet kazanacak bir gençliğe dönüşür. Meşru dairede kullanılmayarak elden çıkıp kaybolan bir gençliğin ise, verdiği kısacık yalancı lezzete karşılık hem dünyada, hem kabirde, hem ahirette belâlar ve elemeler çekeceğine dair Kur'ân, önemli uyarılarda bulunmaktadır. Gençliğin taşkınlıklarıyla hayatını israf edenler, sonuçta ya meyhaneye ya hapisaneye veya kabristana gittikleri, gittikleri bu yerlerde de girdikleri her bir hallerinden evvahlar, inilteler ve elemeler yükseldiği hayatın birçok tecrübeleriyle sabittir.

En büyük büyük nimet olan hayatın özü olarak gençlik, elbette sevmeye layıktır. Ancak onu bahşeden Kerim Allah, sevmeye daha çok lâyıktır.²³⁶ İnsan akıl ve fikir sahibi bir varlık olarak, hayvanların çok üstünde farklı yaratıldığından, şimdiki zaman gibi geçmiş ve gelecek zamanla da alakadardır. Bu itibarla gençliğini seven her kes, gençliğinden gerçek manada zevk almanın ve onu ebediyyen kaybetmemenin çaresini düşünmek durumundadır. İnsanlık bu noktada çaresizliğin şaşkınlığı içinde bocalarken Kur'ân, imdadına yetişerek bu çarenin, onu imanla canlandırmak, farz

²³⁴ “Hakkında bilginin olmadığı şeylerin peşine düşme. Çünkü, kulak, göz ve kalp bunların tümü ondan sorumludur.” (İsra,17: 36)

²³⁵ Bkz. Nursî, *Sözler* (Beşinci Söz).

²³⁶ “İman edenlerin Allah'a olan sevgileri, çok daha fazladır..” (Bakara, 2: 165)

ibadetlerle süslemek ve günahlardan kaçınmakla korumak olduğunu bildirmiştir.²³⁷

Kur'ân, istikamet üzere yaşanan bir gençliğin, dünyada gayet güzel ve şirin bir ilahî nimet şeklini alacağını, tatlı ve kuvvetli bir hayat vasıtası olacağı gibi, ahirette de gayet parlak, sürekli ve kalıcı bir gençliği netice vereceğini müjdelemektedir.²³⁸ Böylece Kur'ân, umutsuzluğa düşmüş, hayretler içinde kalmış, kafası karışık biçare insana, kazandırdığı ahirete iman bilinciyle, “Merak etme, senin ebedî bir gençliğin var; gerçekleşecek parlak bir hayat ve sonsuz bir ömür seni bekliyor!” diye, kâinatı dolduracak güçte seslenerek biçare insana gerçek bir teselli kaynağı olmaktadır.²³⁹

Gençliğini istikamet üzere geçiren bir mü'min yaşlandığı takdirde de kazanacağı daimî bir gençlikle beraber onun baki ürünlerini elde etmenin sevinciyle ve gençliğin taşkınlıklarından kaynaklı zararlardan kurtulmuş olmanın bilinciyle, yaşlandığına üzülmez; çünkü mü'min, yaşlılığın da Rabbinin ayrı bir nimeti olduğunun bilincinde olduğundan, “Eyvah, gençliğim gitti” diye teessüf etmez. Nitekim “Gençliğim eyvah” diyenlerden birisi, ليت

الشباب يعود يوما فأخبره بما فعل المشيب “Keşke gençliğim geri gelseydi de ihtiyarlığın başıma neler getirdiğini ona bir anlatıverseydim” demiştir.

İnsan nüfusunun üçte birini oluşturan gençlerin, Kur'ân ve sünnetin hayat bahşedici irşadından mahrum kalmaları durumunda, galeyana gelen heveslerine ve yoğunlaşan duygularına mağlup olmalarıyla; ehl-i namusun mal, can ve ırzının, yaşlı insanların rahatlık ve haysiyetlerinin tehlikeye düşeceği, hayatın bir gerçeğidir. Sosyal hayatın medarı olan gençlerin, delikanlıların şiddetli galeyanda olan duygularını ve aşırı derecedeki nefis ve arzularını saldırganlıktan, zulümlerden ve yıkıcılıktan kurtaran, böylece sosyal hayatın akışını güzelce düzenine koyan, yalnızca ahirete imandır. Hesap endişesi ve Cehennem korkusu olmadığı takdirde, genel hüküm itibariyle sarhoş delikanlılar, hevesleri uğruna çaresiz zayıflara ve güçsüzlere dünyayı zindan edeceklerdir. Böylece yüksek insanlık değerleri, hayvanlık derekesine düşmüş olacaktır. Her gün basın ve yayın yoluyla esfle seyrettiğimiz tüyler ürpertici çeşitli kadın cinayetleri, kapkaç olayları, ahlâkî çöküntünün sonucu olan cinsel istismarlar ve yaşlıların can ve mallarına yönelik girişilen ve genellikle vahşi cinayetle sonuçlanan soygunculuk ve hırsızlık hareketleri bu acı gerçeklerin en müşahhas delilleridir.

²³⁷ “Ey iman edenler! Hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah ve Resulüne uyun.” (Enfal, 8: 23)

²³⁸ “Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Mükafatlarını da elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.” (Nahl, 16:97)

²³⁹ “İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele!” (Bakara, 2: 25)

Kur'ân ve Sünnetin irşadı, gençlikteki hızlılığın zararsız bir şekilde atlatılmasına yardımcı olmak, aynı zamanda bu güçlü enerjiyi olumlu ve en verimli bir şekilde dönüştürmekle, insana mükemmel bir kıvam vermektedir. Bu iki mabdan beslenen, İslâm terbiyesiyle yetişen ve güzel ahlâkıyla bezenen bir genç, elbette mükemmel bir insan, mutlu bir müslüman, diğer varlıklar üstünde bir sultan olur.²⁴⁰ Kur'ân, gencin gönlündeki iman çekirdeğinden bir tuba ağacı çıkarmakla ona tüm dünya hayatında hususî bir cennet, ahiret hayatında da ebedî bir cennet olmak üzere iki cennet kazandırmaktadır. Böylece genci, iki dünyalı ve iki cennetli bir insan haline getirmektedir.

Kur'ân, genç olsun, yaşlı olsun insanların keyif ve zevklerini engelleyici bir yol izlememektedir. Aksine tam lezzet ve zevk alacakları keyfe kâfi oldukça geniş ve hoş bir helâl dairesi çizip harama girmeye ihtiyaç bırakmadan hayatın gerçek lezzetini tattırmaktadır. Allah'ın kullarını her an, şükürünü eda etmek ve israf etmemek şartıyla yeryüzü sofrasına dizilmiş sonsuz nimetlerinden yararlanmaya davet etmektedir.²⁴¹ Resulullah, (s.a.s.) Kur'ân'ın bu davetine icabet etmede kısıtlı davranan arkadaşlarını da çeşitli münasebetlerle uyarmıştır.²⁴²

Gençlik konusu; birey, aile, toplum ve ülkenin maddî, manevî yükseliş ve çöküşünü hatta bekasını ve yok oluşunu yakından ilgilendirdiğinden, ihmal kabul edilmez oldukça nazik ve kritik dinî ve millî bir meseledir.

Emperyalist odaklar tarihte olduğu gibi, kurtuluş mücadelemiz sonucunda da, bizi bilek gücüyle yenediklerini anlayınca, İngiliz Sömürgeler Bakanının Parlamenterler Meclisinde vurguladığı gibi,²⁴³ hayatımızı Kur'ân'dan ayırmak, gençliğimizi öz değerlerinden uzaklaştırıp dejenere etmekle bizi hakimiyetlerinin altına alacaklarına inanmışlardır. Bu

²⁴⁰ “Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık; çeşitli nakil araçlarıyla onları karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik, onları yarattığımızın birçoğundan da üstün kıldık.” (İsra, 17: 70)

²⁴¹ “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır.” (Bakara, 2: 168); “Ey İman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanından yiyin, eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin.” (Bakara, 2: 172)

²⁴² Resulullah (sas) bir sohbetinde kıyamet ve ahiretten bahsedince, sohbetin tesirine kapılan Ali İbn Mesud ve Mikdad gibi bazı sahabiler Osman b. Mazun'un evinde toplanarak gündüzleri devamlı oruç tutmak, geceleri uyumadan namaz kılmak, hanımlarına yanaşmamak, eski püskü elbiselerle yetinmek üzere kalan ömürlerini geçirmeye kara vermişlerdi. Resul-i Ekrem durumu haber alınca, hemen yanlarına gelerek şöyle buyurdu: “Aranızda Allah'tan en çok korkan benim; ben böyle bir kullukla emrolunmadım. Vücut ve nefislerinizin sizin üzerinde hakkı vardır; gözlerinizin sizin üzerinde bir hakkı vardır; hanımlarınızın sizin üzerinde bir hakkı vardır. Ben namaz kılar ve uyurum, oruç tutar, iftar da eder, et de yerim, hanımlarıma da yanaşırım. Benim yolumdan çıkan benden değildir. Bunun üzerine şu ayetler indi:

“Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri, siz kendinize haram kılmayın ve sınırınızı aşmayın. Allah sınırını aşanları sevmez.” “Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin ve kendisine iman ettiğiniz Allah'tan sakının.” (Bakara, 2; 87, 88)

²⁴³ Bkz. Nursî, *Tarihçe-i Hayat* (İlk Hayatı)

nedenle soğuk savaş, sıcak savaş, siyasî savaş, kültürel savaş, ekonomik savaş gibi savaşların her türüsünden bize cephe açtıkları tarihçe sabit olduğu gibi, günümüzün de bir gerçeğidir. Saldırganlık, küfrün temel karakteri olduğundan Kur'ân, inkârcıların, ehl-i imana karşı sürekli bir saldırı içinde olacaklarını bildirerek onların entrikalarına karşı, daima dikkatli olmaya, birlik ve beraberlik içinde olmaya önemle davet etmektedir.²⁴⁴

Şimdi Kur'ân-ı Kerim'de geçen gençlikle bazı kavramlara bir göz atalım.

1. Kur'ân-ı Kerim'de Geçen Gençlikle İlgili Kavramlar

1.1. Feten (فِي) “Bir Genç”

“Genç bir adam” anlamına gelen müfret (tekil) bir sıfat isimdir. Kur'ân-ı Kerim'de bu şekliyle Hz. İbrahim'in kendisi ile Hz. Musa'nın arkadaşı hakkında kullanılmıştır; “gençler” anlamındaki çoğul şekli olan fitye (فِتْيَة), Eshab-I Kehf hakkında, bu çoğulun bir başka şekli olan fityan (فِتْيَان) ise, Hz. Yusuf'un gençleri (memurları) hakkında kullanılmıştır.

1.1.1. Genç İbrahim

Hz. İbrahim, babasını ve kavmini, putlara tapmalarından ötürü eleştirip onlarla tartıştıktan sonra gizlice, “Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra, putlarınıza bir oyun oynayacağım” dedi. “Sonunda İbrahim, kendisine dönerler diye, büyük biri hariç, o putları paramparça etti.”

Tefsirlerde nakledildiğine göre, putları kırdıktan sonra, baltayı, sağlam bıraktığı büyük bir putun boynuna taktı. Halk bir bayram şenliğinden dönüp putları bu halde görünce, “Bunu ilahlarımıza kim yaptı? Doğrusu o, zalimlerden biridir” dediler. Onların bir kısmı, قَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ يَدُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ “Kendisine İbrahim denilen bir gencin bunları diline dolamakta olduğunu duyduk” dediler.²⁴⁵

1.1.2. Hz. Musa'nın Genç Arkadaşı

Yüce Allah tarafından, Hz. Musa'ya iki denizin birleştiği yerde²⁴⁶ büyük bir ehl-i ilmin olduğunun bildirilmesi üzerine, o bölgeye varıp Hz. Hızır olduğu ifade edilen bu zattan yaralanmak üzere büyük bir iştiyakla yola çıkmak istedi. Bunun üzerine, tefsirlerde, Hz. Musa'nın kız kardeşinin oğlu Yuşa b. Nûn

²⁴⁴ “Hepiniz birlikte Allah'ın ipine sınıksız sarılınsız ve parçalanmayınız!” (Al-ü İmran, 3: 103)

²⁴⁵ Enbiâ, 21: 60.

²⁴⁶ Bkz. El-Kurtubî, *Tefsîru'l-Kurtubî*, et-Tab'atu's-Sâniye, (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye), 11, 9, 1964.

olduğu bildirilen bir genç de²⁴⁷ Hz. Musa'nın ilminden yararlanmak üzere kendisine refakat etmek ve hizmet etmek istedi. *وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ* “Bir vakit Musa, genç arkadaşına, ‘Senelerce yürüyecek de olsam, durup dinlenmeden iki denizin birleştiği yere kadar gideceğim”²⁴⁸ diyerek bu yolculuğun meşakkatli geçebileceğini söylediye de, arkadaşı buna razı olarak kendisine eşlik etti.²⁴⁹

Tefsirlerde Hz. Musa'ya eşlik eden genç arkadaşı Hz. Yuşa'nın, Hz. Musa'dan sonra İsrail oğullarına peygamber olarak gönderildiği, vardıkları iki deniz kavşağının da, Kızıl Deniz ile Ürdün Denzinin veya Fars Denizi ile Rum Denzin birleştiği yer olduğu zikredilmektedir.²⁵⁰

1.2. Feteyan (فتيان) “İki Genç”

1.2.1. Hz. Yusuf'un (Genç) Hapis Arkadaşları

Hz. Yusuf genç yaşta Züleyha'nın iftirasına uğraması sonucunda hapse atılınca, *وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ* “kendisiyle beraber zindana iki genç daha girdi.”²⁵¹ Bir süre sonra bu gençlerin her birisi birer farklı rüya gördü. Birisi, rüyasında şarap sığıntığını gördüğünü, diğeri de başının üstünde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığını gördüğünü söyleyerek Hz. Yusuf'tan, rüyalarını tabir etmesini rica ettiler. Hz. Yusuf da gençlerin bu durumundan yararlanarak önce onlara tevhit dinini tebliğ edip, Mısırlıların inanç yönünden yanlış bir yolda olduklarını onlara anlattı. Böylece peygamberliğinin ilk tebliğini bu vesileyle yapmış oldu.²⁵² Daha sonra da birincisinin, zindandan kurtulacağını, önceden olduğu gibi efendisine şarap içireceğini, diğerinin ise asılarak kuşların onun başının etini yiyeceğini söyleyerek rüyalarını yorumladı. Hz. Yusuf kurtulacağını bildiği hapis arkadaşına, zindandan çıktığında kendisini efendisinin yanında anmasını istedi. Ancak arkadaşı hapisten çıkmasına rağmen efendisine Hz. Yusuf'un durumunu anlatmayı unuttu. Böylece o sırada beş yıl hapis yatmış olan Hz. Yusuf, yedi yıl daha hapiste kalmak durumunda kaldı.

Nihayet kral rüyasında, yedi arık inek tarafından yenilen yedi semiz inek gördüğünü, ayrıca yedi yeşil başak ile yedi kuru başak gördüğünü söyleyince, genç arkadaşı Hz. Yusuf'u o anda hatırlayarak onun yanına gitti. Döndüğünde, halka anlatmak üzere kralın rüyasını tabir etmesi için ona ricada

²⁴⁷ Bkz. İbn Zemenîn, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Aziz*, et-Tab'atu'l-Ülâü (Kahire: el-Faruku'l-Hadise), 3. 75, 2002.

²⁴⁸ Kehf, 18: 60.

²⁴⁹ Bkz. El-Mâverîdî, *Tefsîru'l-Mâverîdî*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 3, 322, ts.

²⁵⁰ Bkz. El-Hicâzî, *Et-Tefsîru'l-Vadih*, et-Tab'atu'l-Âşire, (Beyrut: Daru'l-Cil), 2, 437, 1413.

²⁵¹ Yusuf, 12: 36.

²⁵² Bkz. Yusuf, 12: 37.

bulundu. Hz. Yusuf da onu tabir ettikten sonra eski arkadaşından, döndüğünde, kendisine kumpas kuran kadınların durumunu krala sormasını istedi. Kral, yapmış olduğu soruşturma esnasında kadınların suçlarını itiraf etmesi üzerine, *”Bu sizin tuzaklarınızdır; tuzaklarınız da çok büyüktür”* dedi. Ardından da Hz. Yusuf’u zindan çıkararak kendisine baş müşavir yaptı. Daha sonra, Hz. Yusuf’un teklifi üzerine onu Hazine ve maliye bakanı tayin ederek büyük yetkilerle donattı.²⁵³ Böylece Hz. Yusuf, bütün ihanet ve tuzaklara rağmen henüz bir genç olarak istikametten ayrılmamanın dünyevî mükafatına da ermiş oldu.

1.3. Fityan (فِئْيَان) “Gençler”

1.3.1. Hz. Yusuf’un Gençleri

Fityan (فِئْيَان) kavramı, “feten” (فتي) kelimesinin, cem-i kesreti (çokluk çoğulu) olup sözlükte, gençler anlamına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’ de ise Yusuf Suresinde geçmektedir.²⁵⁴

Hz. Yusuf, Mısır’ın azizi iken kardeşleri, babalarının talimatıyla kıtlıktan dolayı kendisine gelerek azık satın almak istediklerinde, kendisi kardeşlerini tanıdığı halde, onlar onu tanımıyordu. Kardeşlerinin yüklerini hazırlattıktan sonra onlara, *“tekrar geldiğinizde, baba bir kardeşinizi de bana getirin ki, (Onun hissesini de vereyim) gördüğünüz gibi ben ölçekleri dolu dolu veriyorum, aynı zamanda misafirperverlerin de en iyisiyim. Eğer onu bana getirmezseniz, bende, size verecek hiç bir erzak yoktur”* dedi.²⁵⁵ Kardeşleri de, *“Onu babamızdan isteyeceğiz ve bunu başarmaya çalışacağız”* dediklerinde Hz. Yusuf, emrindeki gençlere, *وقَالَ لِفِئْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ* *“(satın almak istedikleri azığın) sermayelerini (hazırladığınız) yüklerinin arasına koyun! Olur ki, ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki (bize) geri gelirlir’* dedi.”²⁵⁶

Ayette geçen Fityan (فِئْيَان) kelimesi; tefsirlerde genç köleler, genç olan hür veya köle insanlar gibi farklı şekillerde anlandırılmıştır. Ancak başta Resulullah (s.a.s.) olmak üzere hiç bir peygamber, köle azat etmekle beraber köle istihdam etmediklerine göre, bu kelimeye “köle” anlamının yüklenmesi, doğru bir yaklaşım değildir. Buna göre Hz. Yusuf’un emrindeki gençlerin “Onun genç memurları” şeklinde anlandırılması, daha isabetlidir. Aynı zamanda bu ayetten, ilk olarak devlet memurluğuna atanacak kimselerin, genç olmaları gerektiğine de bir gönderme vardır.

²⁵³ Bkz. Yusuf, 12:54,55.

²⁵⁴ Bkz. Yusuf, 12: 62.

²⁵⁵ Yusuf, 12: 60.

²⁵⁶ Bkz. Yusuf, 12: 62.

Hız. Yusuf'un, geçirdiği büyük sıkıntılardan sonra Mısır'ın azizi olduğu, yıllar sonra ailesine kavuşup ta dünyanın en mutlu anlarını yařadđı ve henüz geç yeaşta olduğu bir sırada, Rabbine Öyle bir duada bulunması ayrıca dikkat çekicidir.

رَبِّ فَدَأْتِيَنِي مِنَ الْمَلِكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
تَوَفِّيْ مُسْلِمًا وَأَخْلِفْنِي بِالصَّالِحِينَ

“Rabbim! Mlkten bana nasibimi verdin, bana rüyada görülenlerin yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri eşsiz bir biçimde yaratan! Sen dünyada da Ahirette de benim sahibimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve beni slihler arasına kat!”²⁵⁷

Bu durum, Hız. Yusuf'un, imanının dürbünüyle kabrin arkasındaki saadetin, içinde bulunduğu dünya saadetinden kıyaslanmayacak derecede daha byk²⁵⁸ olduğunu gördüğünün ifadesidir.²⁵⁹

1.4. Fityetn (فتية) “Bir Grup Genç”

1.4.1. Genç Mü'minler

Bu kavram, Kur'an-ı Kerim'de, geç yieğitler anlamında kullanılmıştır. Bunların da Roma döneminin müşrik ve acımasız diktatörü olan Dakyanus'un baskısından mağaraya sđđınan imanlı, takva sahibi geler olduğunu Kur'an-ı Kerim Öyle bildirmektedir:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاَهُمْ هُدًى

“Biz sana onların başından geçenleri, geek olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gelerdi. Biz de onların hidayetini artırdık.”²⁶⁰

Yüce Allah, bu ayetin akabindeki ayetlerde, iman ve takvalarından ötürü inkrcı idare tarafından kendilerine uygulanan ağır baskı ve zulmünün yanında kavimlerinin de dayanaktan yoksun biçimde istibdatılardan yana tavır belirlemeleri üzerine, iman ve imanlarının gereği olarak ubudiyetlerini muhafaza etmek üzere mağara hayatını tercih etmekle bir tepki biçimi gösteren bu geç yieğitlere,  yüz dokuz yıllık bir uyku vererek onları korumasına aldığını bildirmiştir.²⁶¹ Bundan maksadının ise; zamanın idaresinin dayanılmaz baskıları karşısında bu gelere güven vermek, Dakyanus'tan

²⁵⁷ Yusuf, 12: 101.

²⁵⁸ Dünya ve ahiret saadetinin karşılaştırmasının yapıldđı birçok ayet vardır. Bunlardan birisi de şudur: “Bu dünyada güzel davrananlara güzel mükafat vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne kadar da güzeldir.” (Nahl, 16:30)

²⁵⁹ Bkz. Nursi, Mektubat, (Yirmi nc Mektup: nc Mesele)

²⁶⁰ Kehf, 18: 13.

²⁶¹ Kehf, 18: 25.

sonra gelen kendisi gibi diktatörler ile sâlih ve adil bir idareci olan Nidusis'in yönetimleri arasındaki farkı onlara göstermek²⁶² olduğunu beyan etmiştir.

Yüce Allah, onların tevhit yolundaki sebatlarını, bütün mü'min gençler adına bir hatıra olarak kıyamete kadar hep canlı tutmak üzere, Kur'ân'ın müstakil bir suresini, "Suretu'l-Kehef" olarak, kendilerini de "Ashabu'l-Kehf" olarak adlandırmış, onların iman ve sıdk yolunda gösterdikleri sabır ve metanetlerini²⁶³ Kur'ân'ın bütünlüğü içinde bu surenin mü'minler tarafından her gün okunmasıyla da ölümsüzleştirmiştir.

"*Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi*"²⁶⁴ ayetinden hareketle, Kehf Suresi, "İmanlı Gençler Suresi" anlamını çağrıştırmaktadır. Bu bile kendi başına yüce Allah'ın genç kullarına ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Bu gençlerin mücadelesi, aynı zamanda iman ve ubudiyetteki azmin, sebatın ve sabrın adıdır. Ashab-ı Kehf kıssası, devlet otoritesiyle inanç üzerine uygulanan baskıya karşı, zamanın icabına göre farklı bir direniş ve tepki göstermenin sembolüdür. Bu kıssa aynı zamanda, inkârcıların idareyi ele geçirdikleri her fırsatta²⁶⁵ mü'minleri bir kaşık suda bile boğmak istediklerinin uyarısıdır. Böylece Ashab-ı Kehf'in Allah katındaki önemi neyse, tarihin her döneminde inançlarından ötürü zulüm görmüş, icabında hayatını kaybetmiş üstün kişilikli bütün gençlerin de önemi odur. İman ve ubudiyetlerini korumak üzere zamanın idaresinin tahakkümünden dolayı mağaraya sığınan Ashab-ı Kehf'in durumu ne ise, günümüzde esen günah ve bidat fırtınalarının tahakkümünden kaçarak takvaya sığınan azimli, sabırlı ve sebatkâr gençlerin de durumu odur.

5. Gulâm (غلام)

Gulam (غلام) kavramı, sözlükte; yeni doğmuş erkek çocuk, küçük yaştaki erkek çocuk; yeni yetme, ihtilâm olmuş genç, bıyıkları çıkamaya başlamış genç, yüzünde yeni tüy biten, sakalları çıkmaya başlayan delikanlı; hizmetli, köle gibi çeşitli anlamlara gelmektedir; çoğulu "Gilman" (غلمان) gelir.²⁶⁶ Kur'ân-ı Kerim'de hem müfret, hem tesniye, hem cemi şekliyle geçmektedir. Müfret olarak on bir yerde, tesniye ve cemi olarak birer yerde olmak üzere Kur'ân'da toplam on üç yerde geçmektedir.

²⁶² El-Makdisî, *Fethu'r-Rahman Fi Tefsîri'l-Kur'ân*, et-Tab'atu'l-ülâ, (Daru'n-Nevâdir: bsy.), 3, 297, 2009.

²⁶³ Bkz. Kehf, 18: 14.

²⁶⁴ Kehf, 19: 13.

²⁶⁵ "O, işbaşına geçince, yeryüzünde bozgunculuk yapmak, ekinleri tahrip edip, nesilleri mahvetmek için var gücüyle çalışır." Bakara, 2: 205.

²⁶⁶ Bkz. Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Mu'asıra*, (Bsyy. : Âlemu'l-Kutub), "glm" maddesi, 2008.

5.1. Yeni Doğan Erkek Çocuk Anlamında Gulâm (غلام)

5.1.2. Hz. Yahya Hakkında

Hz. Zekeriyâ'nın, yaşlılığını ve hanımının kısırlığını dile getirerek, kendisinin ve Yakup (as) ailesinin peygamberlik misyonunu koruyucu birisini lütfetmesini Rabbinden istedi.²⁶⁷ Rabbi de kendisinin duasını kabul ederek, kendisinin yaşlı, hanımının da kısır olmasına rağmen, kendisine Yahya adında bir erkek çocuk vereceğini şöyle müjdeledi: يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا “Ey Zekeriyya, biz sana adı Yahya olan bir oğul müjdeleriz ki, Daha önce ona kimseyi adanmadık.”²⁶⁸ Yüce Allah, Hz. Zekeriyya kıssası üzerinden, şimdi imkânsız gibi görünen kısır kadınların da tıbben çocuk sahibi olabilme yolunu da açık bıraktığına işaret etmektedir.

5.1.3. Hz. İsa Hakkında

Yüce Allah insanı yaratma mucizesini, Hz. Âdem'i annesiz babasız yaratmakla başlattı. Daha sonra bu mucizesinde değişiklik yaparak insan neslini bir anne ve bir babadan yaratmakla devam ettirdi. Hz. İsa noktasında ise, Onu sadece bir anne olmak üzere Hz. Meryem'den yaratmakla bu mucizesine başka bir boyut kazandırdı. Bununı gerçekleştirmek için de Cebrail'i (as) boyu posu düzgün, siması güzel bir genç suretinde ona böyle bir müjdeyi vermek üzere gönderdi. Hz. Meryem, bu durum karşısında ona şöyle bir tepki gösterdi: قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا “Bana hiç bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde nasıl bir çocuğum olabilir?” dedi. Cebrail (as) ise, “Durum, aynen öyledir (dediğin gibidir). Ancak, Rabbin şöyle buyurdu: ‘Bu bana kolaydır; kendimizden insanlara bir mucize ve bir rahmet olarak Onu öyle yapacağız (yaratacağız).’ Bu, artık karara bağlanmış bir hüküm, bitmiş bir iş haline gelmiştir” dedi.

5.2. Küçük Yaşlardaki Erkek Çocuk Anlamında Gulâm (غلام)

Hz. Musa ile Haz. Hızır kıssasında, yaptıkları yolculuğun son aşamasında bir şehre gelip acıkmış olduklarından, halktan yiyecek istediler. Ancak halk onları misafir etmek istemedi. Bu esnada orada yıkılmak üzere olan bir duvar gördüklerinde Hızır (as), buna rağmen onu yıkarak yeniden örmek istediğinde Hz. Musa ona, “İsteseydin, ona karşılık onlardan bir ücret alırdın dedi.”²⁶⁹ Hızır (as), Hz. Musa'nın baştan beri, kendisinin işlerine tahammülsüzlüğünü anlayınca, arkadaşlıklarının sona erdiğini kendisine

²⁶⁷ Bkz. Al-ü İmran, 3: 40; Meryem, 19: 7,8.

²⁶⁸ Meryem, 19: 7.

²⁶⁹ Kehf, 18: 77.

bildirdikten sonra, mahiyetini anlayamadığı işlerin iç yüzünü bir bir Hz. Musa'ya anlatmaya başladı; derken sıra duvara geldi. وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا *“Duvara gelince, şehirde yetim iki küçük çocuğa ait idi. Altında ise onlara ait bir hazine vardı. Babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin, o iki çocuğun güçlü çağlarına varıp Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarmalarını istedi. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur”*²⁷⁰ dedi.

5.3. Yeni Yetme Anlamında Gulâm (غلام)

Hz. Yusuf'un kardeşleri tarafından kör bir kuyuya bırakılıp, daha sonra o kuyunun başına gelen kervandan bir kişinin su almak üzere kovasını kuyuya sarkıtıp çıkardığında, su yerine, kovaya yapışmış sevimli bir çocuğun geldiğini görünce, çığlık atarak, يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ *“Müjde! İşte bir oğlan çocuk!”* dedi. Hz. Yusuf'un kuyuya bırakıldığı sırada on bir, on iki yaşlarında olduğu tefsirlerde ifade edilmektedir.

5.4. Cennet Gençleri Anlamında Gilman (غلمان)

“Gilman” (غلمان) kavramı, gulam, kelimesinin çoğul şeklidir. Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın kendilerine dikkat çekici bir güzellik verdiği gençler hakkında kullanılmış olup, şu ayette geçmektedir: وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ هُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ *“(Cennet ehlinin) etraflarında, kendilerine ait kabuğunda saklı inci gibi (parlak) gençler dönüp dolaşırlar.”*²⁷¹

Ayetten de anlaşılacağı üzere, Yüce Allah cennet gençlerini, tazelik ve güzellikte kabuğunda saklı inciye benzetmiştir. Zira incinin henüz sedefindeki hali, beyazlık ve saflık bakımından en güzel halidir. Allah Teâlâ, bu teşbihle, cennet gençlerinin güzellikte, teru tazelikte, el değmemiş, üzerine hiçbir toz konmamış olarak hazinede saklı incinin güzelliğinde olacaklarına dikkat çekmektedir. Ancak müfessirler, ayette geçen “kendilerine ait” anlamındaki هُمْ terki bindeki zamirin başında bulunan lâm (ل) edatının ifade ettiği tahsisle Cennette hangi gençlerin kastedildiği konusunda değişik yorumlar yapmışlardır. Bazısı, Cennet ehline tahsis edilmiş, cennetteki özel gençler olduğunu söylemişse de²⁷² Çoğunluk, bunların henüz genç yaştaiken takva üzerine vefat edip, yüce Allah tarafından böyle bir güzelliğe kavuşturulan mü'minlerin çocukları olduğunu ifade etmişlerdir. Bu manayı, aynı surenin *“İman eden ve soylarından gelip de imanda kendilerine tabi olan nesillerini de*

²⁷⁰ Kehf, 18: 82.

²⁷¹ Tur, 52: 24.

²⁷² Bkz. İsmail Hakkî İstanbulî, *Ruhu'l- Beyan*, (Beyrut: Daru'l-Fikir), 524. Ts.

(Cennette) kendilerine kattık” meâlindeki 21. ayeti, yine aynı surenin “Biz dünyadayken de aile çevremiz içinde İlâhî azaptan korkardık”²⁷³ mealindeki 26. ayeti, Vakı‘a suresinin, ولدان مخلصون tabir edilen mü‘minlerin buluş çağına varmadan vefat eden çocuklarının, “Cennetin ebedî, güzel çocukları” olarak, Cennete lâıyık bir güzellik ve sevimlikte anne-babalarına verileceğini bildiren²⁷⁴ 17. ayeti, çoğunluğun anladığı manayı desteklemektedir. Buna göre, mü‘minlerin buluşdan önce vefat eden çocuklarının, “Cennet çocukları”, buluşdayken veya buluşdan sonra takva üzere vefat eden çocuklarının ise “Cennet gençleri” olacakları ve Allah’ın izniyle ailelerinin yanına verilecekleri, bu şekilde onların cennet mutluluklarının tamamlanacağı şeklindeki yaklaşım daha çok güç kazanmaktadır. Çünkü Cennet ehli için Cennet nimetinin tamamlanması, aralarında sevap farkı olsa da çocuklarıyla beraber Cennette bir arada olmalarıyla mümkün olabilmektedir.²⁷⁵

6. Kehl (كهل) “Olgun Genç”

Kehl (كهل) kavramı, sözlükte, otuz yaşından sonra kişinin saçlarına ilk akın düşmeye başladığı dönem için kullanılmaktadır.²⁷⁶ Çoğu müfessirlere göre, Kehl (كهل) otuz üç ile kırk arasındaki bir yaş ortalamasını ifade eder. Başka bir görüşe göre ise, otuz ile elli yaş arası dönem anlamına gelir. Bu iki görüşün bir araya getirilmesiyle, Kehl (كهل) kavramının, gençliğin kemâl dönemini ifade ettiği anlaşılır. El-Ezherî, Kehl (كهل) dönemini, kişinin elli yaşına ermesiyle gençliğinin son noktasına varması olarak değerlendirmiştir.²⁷⁷ Çoğulu, Kühûl (كهول) şeklinde gelir. Çoğul şekli Kur’ân-ı Kerim’de geçmemekle beraber, Sünnette, hayırlı bir gençliğin önemine vurgu yapan خير شبابكم من تشبهه “Gençlerinizin en hayırlısı, olgunlukta yaşlılarınıza benzemeye çalışan gençlerinizdir. Yaşlılarınızın en şerlisi ise, sefahette gençlerinize benzeyenleridir”²⁷⁸ hadisinde geçmektedir. Müfret şekliyle bu kavramın, Hz. İsa’yla ilgili Kur’ân-ı Kerim’in iki suresinde zikredildiğini görmekteyiz.

وَيَكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ

²⁷³ Tur, 52: 26.

²⁷⁴ Bkz. Nursî, *Sözler* (Otuz ikini söz: Üçüncü Mevkif); *Mektubat* (On yedinci Mektup, 1. Nota)

²⁷⁵ Bkz. Sa’dî, *Teysiru’l-Kelâmi’r-Rahman Fi Tefsîr-i Kelâmi’l-Mennan*, et-Tab’atu’l-Ûlâ, (bsyy.: Müessesetu’r-Risâle), 1, 815, 2000.

²⁷⁶ Bkz. Ez-Zebîdî, *Tacu’l-Arus*, (Byy. :Daru’l-Hidaye), “khl” maddesi, ts.

²⁷⁷ Bkz. Razî, *Mefatihü’l-Gayb*, et-Tab’atu’s-Sâlise, (Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’il-Arabî), 8, 225, 1420.

²⁷⁸ Bkz. Et-Taberanî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, et-Tab’atu’s-Sâniye, (Kahire; Daru’n-Neşr), 1. 78. 1994.

“O Salihlerden olarak hem beşikte iken (Allah’ın bir mucizesi olarak) hem de yetişkinlik halinde iken (bir peygamber olarak) insanlarla konuşacaktır.”²⁷⁹

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ادْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا

“Allah, o zaman şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene yaptığım nimeti hatırla! Hani sen mukaddes ruh ile desteklenmişin; Bu sayede sen beşikte iken de yetişkin çağında da iken de insanlarla konuşuyordun..”²⁸⁰

Bu ayete göre Yüce Allah’ın, kullarına iki dünya saadetini kazandırmak üzere gönderdiği peygamberlerini, yaş bakımından da risâletin ağır sorumluluğunu kaldırabilecekleri en güçlü dönemlerinde tebliğ ve irşatla görevlendirmiştir. Ancak onlardan bazıları henüz genç iken, bazılarının da yaşlıyken vefat etmiştir. Nitekim Resulullah’ın (s.a.s.) da kırk yaşındayken tebliğ ile görevlendirildiği, tüm tarih ve siyer kaynaklarıyla sabittir.

7. Güçler Anlamında Eşüdd (أشد)

Eşüdd (أشد), ekseri dil bilginlerine göre müfredi olmayan cemi (çoğul) şahıs şeklindeki bir isim olup sözlükte güçler, kuvvetler anlamına gelmektedir. Sibeveyh’e göre; güç, kuvvet, zorluk, şiddet anlamlarına gelen şiddet (شدة) kelimesinin çoğuludur. Kur’ân-ı Kerim’de bu kelime, mazi ve müzâri olarak beleğa (بلغ) yebluğu (يبلغ) fiilleriyle beraber, altı yerde geçmektedir. İnsanın tüm güçlerinin kıvama ermesi ise, gençliğin en güçlü çağı olan olgunluk, ergenlik ve rüşt çağına ermesiyle gerçekleşmektedir.

7.1. Malda Tasarruf Gücüne Erişme Anlamında Eşüdd (أشد)

Kur’ân-ı Kerim, aşağıdaki birinci ayetiyle, yetim malının, kendi menfaatlerine çalıştırılması hariç, dokunulmaz olduğunu uyarırken, rüşt çağına vardıklarında, kendi mallarında otomatikman tasarruf hakkını elde ettiklerini bildirmektedir. İkinci ayet ise, aynı manayı dolaylı olarak desteklemektedir.

وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ

“Güçlerinin kıvama erdiği rüşt çağına varıncaya kadar, yetimin malına sadece en iyi tutumla yaklaşın!..”²⁸¹

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا

وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِن رَّبِّكَ

“Duvara gelince, o duvar, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki

²⁷⁹ Al-ü İmran, 3: 36.

²⁸⁰ Mâide, 5:110.

²⁸¹ En’am, 6: 152; İsra, 17: 24.

çocuk güçlerinin kıvama erdiği çağa erişinler de Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarırlar..”²⁸²

7.1. İnsan Bilincin Güçlendiği Dönem Anlamında Eşüdd (أشد)

Kur’ân, insanın gençliğinin kemal noktasına varınca, daha güzel davranışlar sergileme ve Rabbiyle olan bağlantısının daha fazla güç kazanacağını şu ayetle ifade etmektedir:

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيِّ إِنَّي تَنَبُّتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Nihayet insan güçlerinin kemâle erdiği çağa erişip, kırk yaşına varınca der ki, ‘Rabbim! Bana ve anama-babama verdiğin nimete şükretmeye ve yararlı iş yapmaya beni muvaffak kıl’ der.”²⁸³

7.2. Peygamberlik Görevini Kaldırabilme Gücüne Erişme Anlamında Eşüdd (أشد)

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

“Musa, güçlerinin kıvama erdiği yiğitlik çağına varıp olgunlaşınca (kendi ayakları üzerinde durabilince), biz ona bir hikmet (peygamberlik) ve ilim verdik. Biz iyilik erbabını bu şekilde mükâfatlandırırız.”²⁸⁴

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

“Yusuf, güçlerinin kıvama erdiği ergenlik çağına varınca ona isabetle hüküm verme yeteneğini verdik. Biz, iyilik erbabını bu şekilde mükâfatlandırırız.”²⁸⁵

Tefsirlerde geçtiği üzere, zamanın Mısır Hükümdarı, çocuklarının olmayışı dolayısıyla, köle pazarından satın aldığı küçük Yusuf’u, çok sevimli görerek ve kendisinde üstün bir kabiliyet sezerek ileride devlet işlerinde kendisinden yaralanmak üzere onu evlat edinerek, himayesine almıştı.

Ayette de geçtiği üzere Yusuf, güçlerinin kıvama erdiği ergenlik çağına varınca, Hükümdarın hanımı onun yakışıklılığına ilgi duyarak kapıları üzerine kapattıktan sonra, “Artık benden nereye kaçabilirsin, sana hazırlandım haydi gel!” deyince, Hz. Yusuf, bu çirkin teklif karşısında, korkunç bir durumla karşılaşmışçasına, “Maazallah!” (مَعَاذَ اللَّهِ) “(Teklif ettiğin bu çirkinlikten ve hıyanetten) Allah’a sığınırım!” şeklinde tepkisini dile getirdi. Ardından da, إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ “Kocan benim velinimetim olarak bana çok güzel

²⁸² Kehf, 18: 82.

²⁸³ Ahkaf, 46: 15.

²⁸⁴ Kasas, 28: 14.

²⁸⁵ Yusuf, 12: 22.

davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmazlar!”²⁸⁶ diyerek açıklamada bulundu.

Hız. Yusuf'un, yakışıklı bir genç olarak şehvî arzularının yoğunluk kazandığı bir devrede güzel bir kadından gelen böyle bir teklif karşısında, korkunç bir durumla karşılaşmanın irkilişiyile, “maazallah!” مَعَاذَ اللَّهِ tabirini kullanması, onun haramın ve hıyanetin içyüzündeki çirkinliği net gördüğünün açık alametidir.

Hız. Yusuf kıssasında öne çıkan diğer önemli bir husus da şudur: Züleyha, kendisi hakkında şehirde dedikodu çıkaran Mısırlı bir grup kadını davet ederek kendilerine meyve ikram edip, onları soymaları için de her birine de birer bıçak vermişti. Onların, tam meyvelerini soymakta oldukları bir sırada, Züleyha'nın Hız. Yusuf'a, اَخْرُجْ عَلَيْهِمْ “Çık onların karşısına!” demesi üzerine, Hız. Yusuf da onların karşısına çıkınca, kınayıcı kadınlar, Yusuf'un cemalinin büyüklüğü karşısında ellerindeki meyveler yerine şaşkınlıkla ellerini keserek, حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ “Haşa Rabbimize ki bu bir beşer olsun, olsa olsa bu çok değerli bir melek olabilir” dediler.²⁸⁷ Bunun üzerine Züleyha, “İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Onun nefsinden ben murat almak istedim; fakat o şiddetle sakındı. Eğer o emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve sürünenlerden olacaktır” dedi.²⁸⁸ Bu durum karşısında, Hız. Yusuf, kıyamete kadar dillere destan olacak şu ifadeyi kullandı: قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ “Rabbim! Benim için zindan, bunların benden istediklerinden daha sevimidir! Onların hilelerini benden savmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum”²⁸⁹ dedi. Nitekim Hız. Yusuf, iffetli davrandı diye Züleyha tarafından atılan bir iftira sonucu on iki yıllık bir hapse mahkûm oldu.

Hız. Yusuf, hıyanet ve hayâsızlık çukuruna düşmektense, on iki yıl boyunca tüm hürriyetlerden mahrumiyet demek olan hapse düşmeyi tercih etmiştir. Bir genç olarak bütün olumsuzluklar karşısında iffetini bu derece muhafaza edebilme başarısını Allah'ın rahmetine bağladığı, Kur'an'da yer alan, “(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder” ifadesinden anlaşılmaktadır. İşte Hız. Yusuf'u iffet kahramanı yapan, Kur'an-ı Kerim'deki kıssasını da, “Ahsanu'l-Kasas” (kıssaların en güzeli) yapan, Rabbinin yardım ve rahmetini arkasına alma azmindeki duyarlılığıdır.

²⁸⁶ Yusuf, 12:23.

²⁸⁷ Yusuf, 12: 31.

²⁸⁸ Yusuf, 12: 32.

²⁸⁹ Yusuf, 12: 33.

Yüce Allah her şey için bir kemal noktası tayin etmiştir. Her bir şeye de o kemal noktasına erme meylini vermiştir.²⁹⁰ Buna göre, yüce Allah, erkek ve kadın olarak karşı cinslere de birbirlerine karşı bir meyil vermiştir. Bu meylin kemâl noktası ise, iki taraftan her birinin kendisine denk, ahlâklı, vicdanlı bir eş bulup namus dairesinde evlenerek, dinlerine, vatanlarına, milletlerine, ülkelerine ve ailelerine faydalı nesiller yetiştirmeleridir. Kur’ân’a göre bu meyil, aslî mecrasına sevk edildiği takdirde, dünya ve ahiret saadetini netice verir; maksadından saptırıldığı takdir ise bu sefer hem dünya, hem ahiret saadetinin kaybıyla beraber, her iki diyarın bedbahtlığını netice verir.

8. Zürriyye (ذُرِّيَّةٌ)

Bu kavram, sözlükte insanın usulü ve fûruu anlamında kullanıldığı söylenmişse de genelde, anne babanın evladı, kişinin nesli anlamında kullanılmaktadır. Bazen de bu kavram çocuk, genç, kadın gibi anlamlarda da kullanılmıştır.²⁹¹

Kur’ân-ı Kerim’de on bir yerde geçen bu kavram, çeşitli anlamlarda kullanılmış olmakla beraber, “Gençlik” anlamında, Hz. Musa’nın kıssası kapsamındaki şu ayette geçmektedir.: *فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ*

“Firavun ve kavminin kendilerine işkence yapması korkusuyla kavminden bir grup gençten başka, Musa’ya inanan olmadı.”²⁹²

Ayetten, Firavun tarafından hunharca bebek katliamının yapıldığı, Firavn’un kendisini zorla ilah kabul ettirdiği bir ortamda, canları pahasına da olsa gençlerin sadece hakka sarılmada sebat gösterdikleri anlaşılmaktadır.

9. İstiva (استواء)

Sözlükte; kişinin işinin yoluna girmesi, bir şeyin düzgün ve dengeli olması, meyvenin olgunlaşması, iki şeyin birbirine eşit olması, bir şeyin veya bir kimsenin dimdik ayakta durması, insanın gençlik çağını tamamlaması gibi anlamlara gelmektedir.²⁹³ Kur’ân-ı Kerim’de ise; insanın olgunluk yaşına gelmesi, ekinin sapı üzerinde dimdik durması, Allah Teâlâ’nın yere, göğe, arşa tecelli etmesi, Cebrail’in (as) Hz. Peygambere asli hüviyetiyle dimdik durarak görünmesi gibi çeşitli anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Konumuzla ilgili olarak bu kavramın mazi fiil şeklinde kullanıldığını ve ayette “Eşüdd (أشد)”

²⁹⁰ Bkz. Nursî, *İşaratu’l-İ’caz, et-Tab’atu’s-Sâdisse*, (Kahire: Şeriketu Sozler Lin-Neşr), 26, 2011.

²⁹¹ Bkz. Ez-Zebidî, *Tacu’l-Arus*, (Daru’l-Hiâye: bsyy.), “zrry” maddesi, ts.

²⁹² Yunus, 10: 83.

²⁹³ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab, et-Tab’atu’s-Sâlise*, (Beyrut: Dar-u Sadir), 14, 410, “svy” Maddesi, 1414.

kavramıyla beraber bulunup anlam bakımından onu desteklediğini görmekteyiz.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نُجِزِي الْمُحْسِنِينَ

“Musa yiğitlik çağına varıp olgunlaşınca, biz ona hikmet ve ilim verdik.”²⁹⁴

El-Beydavî, bu ayette geçen istivanın (استواء), boy pos ve akli meleke yönünden olgunlaşmak anlamına geldiğini söylemiştir.²⁹⁵ En-Nesefî de buradaki İstiva kavramının, güç yönünden olgunlaşma anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁹⁶ Her iki müfessirin görüşlerini birleştirdiğimizde istivanın; boy pos, aklî meleke ve güç yönünden gençliğin olgunluk dönemine ermek anlamına geldiği ortaya çıkmaktadır.

10. Güzel Görünümlü İnsan Anlamında Seviyy (سوي)

Seviyy (سوي), İstivâ mastarının svy (س و ي) kökünden türetilmiş, feilün (فعليل) kalıbındaki bir sıfattır. Sözlükte düzgün, kusursuz, salim, özürsüz, uyumlu, eğrisi büğrüsü olmayan, dosdoğru gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak; Allah'ın, yaratılışını düzgün kıldığı, fizikî yönden çirkinliği, biyolojik yönden de hastalığı olmayan, güzel yapılı insan anlamına gelmektedir.²⁹⁷ Bunlar da gençliğin fiziksel ve içsel alâmetleridir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde sıfat,²⁹⁸ iki yerde de hâl olarak geçmektedir.²⁹⁹

²⁹⁴ Kasas, 28: 14.

²⁹⁵ El-Beydavî, *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl*, et-Tab'atu'l-Ûlâ, (Beyrut: Daru İhyait-Turasi'l-Arabi), 14, 3871418.

²⁹⁶ En-Nesefî, *Medariku't-Tenzîl, ve Hakâiku't-T'vîl*, et-Tab'atu'l-Ûlâ, (Beyrut: Dâru'l-Kelimu't-Tayyib), 14, 387, 1998.

²⁹⁷ el-Halil, *Kitabu'l-Ayn*, (Bsyy.:Daru'l-Hilâl), 7, 325, svy mad., ts.

²⁹⁸ “O, (Cebrail) kendisine tas tamam (genç) bir insan şeklinde göründü.” Bu ayetteki سویا kelimesi sıfat durumundadır. İbrahim babasına, اِهْدِكْ صِرَاطًا سَوِيًّا “Bana uy ki seni dosdoğru yola ileteyim!” dedi. (Meryem, 19: 34) Buradaki سویا kelimesi de sıfat durumundadır.

“Dosdoğru yolun yolcularının kimler olduğunu ve hidayette olanların kimler olduğunu yakında bileceksiniz!” (Taha, 20: 135) Buradaki السَّوِيَّيْ kelimesi yine sıfat durumundadır.

²⁹⁹ Hz. Zekeriyâ, kendisinin yaşlı, hanımının da kısır olmasına rağmen Allah Teâlâ tarafından kendisine bir erkek çocuğunun verileceğine dair O'ndan bir işaret isteyince, Allah Teâlâ da, قَالَ آتَيْنَكَ آلًا “Şimdi (düşünün bakalım) yüz üstü kapanarak yürüyen mi, doğru yolda düzgün yürüyen mi (varılacak yere) daha iyi erişir?” (Mülk, 67: 22) Ayetteki السَّوِيَّا kelimesi burada hâl durumundadır.

“Şimdi (düşünün bakalım) yüz üstü kapanarak yürüyen mi, doğru yolda düzgün yürüyen mi (varılacak yere) daha iyi erişir?” (Mülk, 67: 22) Ayetteki السَّوِيَّا kelimesi, burada da hâl durumundadır.

9.1. Cebrail'in (as) Yakışıklı Bir Genç Suretinde Hz. Meryem'e Gönderilişi

Konumuzla ilgili olarak, Kur'ân-I Kerim'de, Hz. Meryem kıssası kapsamında Cebrail'in (as) düzgün yapılı, güzel görünümlü bir genç suretindeki gönderilişi, şöyle ifade edilmektedir:

فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا

“Meryem, kendisiyle onlar (kavmi) arasında bir perde çekmişti. Derken biz ona ruhumuzu gönderdik de, o kendisine tas tamam (genç) bir insan şeklinde göründü.”³⁰⁰

Müfessirlerin büyük çoğuna göre ayetteki ruhtan maksat, Cebrail'dir (as). Yüce Allah, Hz. Meryem'in, korkmaması ve söylenecek sözleri iyi dinleyip anlaması için, Onu düzgün yapılı, yakışıklı bir genç şeklinde göndermiştir. Ancak, kendisi de genç ve güzel bir kız olan Hz. Meryem, kendisine doğru gelen yakışıklı gencin melek olduğunu bilmediği halde onun fiziğinin güzelliğini değil, iffetin güzelliği dikkate alarak ve haramın içyüzündeki çirkinlikten tiksinererek, yalvarırcasına ona şöyle seslendi:

إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا

“Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allahtan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)!”³⁰¹

Hız. Meryem, bu ifadesiyle, iki şeyi öne çıkarmıştır: Birincisi, haram tehlikesi karşısında, çok esirgeyici olan Allah'ın korumasına sığınmaktır. İkincisi ise, kendisine doğru gelmekte olan, kim olduğunu bilmediği yakışıklı genci, takvaya davet etmesidir. Bu itibarla, Hz. Meryem'in, Yüce Allah'ın, merhametine sığınanları koruduğunu bildiği gibi, takva sahiplerinin uyarıldıklarında, haramdan sakındıklarını da bildiği anlaşılmaktadır. Onun bu bilgisi ise, evvela annesinin baştan beri ona güzel bakıp kendisini yetiştirmesine, daha sonra da güzel ahlâkı ve takvasıyla öne çıkan Hz. Zekeriyya (as) gibi bir peygamberin himayesinde ve terbiyesi altında olmasına dayalıydı.³⁰²

9.2. Cebrail'in (as) yakışıklı Bir Genç Suretinde Peygamberlere Gönderilişi

Cebrail (as), Hz. Peygamber'e (s.a.s.) asli hüviyetiyle iki sefer gelişinin dışında, getirdiği vahyin, Hz. Peygamber tarafından daha rahat, insanlar

³⁰⁰ Meryem 19: 17.

³⁰¹ Meryem; 19: 18.

³⁰² Bkz. Vehbe Ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, et-Tab'atu's-Sâniye, (Dimâşk: Daru'l-Fikir), 3, 209, 1418.

tarafından da daha iyi anlaşılması için ekseriyetle yakışıklı bir genç olan Dihyetu'l-Kelbî adındaki bir sahabî kılığında gelmiştir.³⁰³

Ayrıca, Davud (as) kıssasında, davacılar kılığında, kendisinin hakemliğine başvuran melekler,³⁰⁴ Hz. İbrahim ile Hz. Lut'a gelen melekler, hep yakışıklı gençler suretinde onlara görünmüşlerdir.³⁰⁵

Sonuç

Gençlik, yüce Allah'ın kullarına bahsettiği nimetlerin en büyüğü olan hayatın baharıdır. Her bir nimetin ayrı bir şükrü olduğu gibi, bu nimetin şükrü de onu bahşedenin hesabına, rızası istikametinde kullanılmalıdır. Diğer şükür çeşitleri gibi, bu şükür de dünya ve ahiret saadetinin anahtarındır.

Gençlik; yer, gök ve dağların tahammülünden kaçındığı emanet-i kübrâyı yüklenmenin en elverişli dönemidir.

Gençlik, peygamberlerin, Yüce Allah tarafından verilen ağır risâlet mükellefiyetini yüklenebildikleri en uygun dönemdir. Tarihin her döneminde peygamberlerin tebliğ ettikleri hakikatlere ilk inanlar, onları ilk defa hayata geçirenler, peygamberleri savunmada ön safta yer alanlar, kendilerinden sonra da onların misyonunu en canlı bir şekilde temsil edenler, bu uğurda canlarını bile feda etmeyi esirgemeyenler, yine gençler olmuştur. Ashab-ı Kehf, Ashab-ı Uhdud, Ahab-ı Bedir, Çanakkale ve Sakarya Arslanları, 15 Temmuz kahramanları bu erişilmez fedakârlığın sadece birkaç müşahhas misalleridir.

Kur'ân'ın çeşitli ayetleriyle, Yüce Allah'ın, peygamberlerine gönderdiği vahiy meleğiyle, diğer salih kullarının yardımına gönderdiği başka melekleri, hep yakışıklı gençler suretinde göndermiştir.

Kur'ân, gençlerin maddî ve manevî yönden gelişmeleri, kâmil birer insan olmaları için son derece önemli öneriler getirmiş, problemlerine erişilmez çözümler getirmiştir. Kur'ân, gençlere kazandırdığı eşsiz prensiplerle her asırda; İffette, ubudiyette ve sabırda zamanın Yusuf'larını, Eyüplerini ve Meryemlerini başka başka isimlerle yetiştirmiştir.

Kur'ân, gençlik ve gençlerle ilgili önemli bahisler açmış, hak ve hakikat uğrunda, onların gösterdikleri olağan üstü fedakârlıklarını dillere destan bir şekilde yâd ederek, hatıralarını ebediyete kadar ölümsüzleştirmiştir. Günün her saatinde okunan ayetlerinin kapsamında canlandırdığı bu hatıralar üzerinden de her asrın insanına örneklik ve ibretlik mesajlar vermeye devam

³⁰³ El-Hererî, *Hadaiku'r-Ravhi ve'r-Reyhan*, et-Tab'atu'l-ûlâ, (Beirut: Dar-u Tavki'n-Neca), 16, 240, 2001.

³⁰⁴ En-Nisaburî, *et-Tefsîru'l-Besît*, et-Tab'atu'l-ûlâ, (Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye: İmadetu'l-Bahsi'l-İlmi), 8, 26, 1430.

³⁰⁵ Bkz. Ankebût, 29: 32, 33; Hûd, 11: 69, 70, 76.

etmektedir. Kissalarında adları geçen güzide şahsiyetlerin başlangıç itibariyle tümünün gençler olduğunu bildirmiştir.

Kur'ân, yetim mallarının dokunulmazlığına dikkat çekmiş, onların lehine olması hariç, hiçbir şekilde o mallara yaklaşmayı yasaklamıştır. Gençlik çağına varıp rüştlarını tamamladıklarında da onlara mallarında tamamen tasarruf yetkisini ve evlenip aile yuvasını kurma hakkını vermiştir.

Kur'ân'a göre; ibadetlerin, duaların ve tövbelerin en makbul olanı, gençlik çağında yapılanıdır; davranışların en güzeli, takvanın en üstünü, gençlikte gerçekleştirilmiş olanıdır.

Gençlik dönemi, başta Cemil ve Celâl olmak üzere Yüce Allah'ın Esmâ-i Hüsnâ'sının, mü'min aynasında en fazla tecelli ettiği dönemdir.

Mü'min ve mü'minelerin, Dünya hayatındaki iman, ubudiyet ve ihlaslarına mukabil, Yüce Allah'ın kendilerini Cennetine alacağı sırada, yaşlarının otuz, otuz üç arasındaki bir gençlik yaşı olacağını, Nebevî hadisler, müjdeli haberleriyle bildirilmiştir.

İnsanlığın istirahatine ve gelişmesine medar olan ilim, bilim, teknik ve sanattaki gelişmeler, genellikle gençler vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Böylece, gençlerini gerektiği gibi eğiten, destekleyen ve koruyan toplumlar, tarihin tüm devrelerinde gelişmişler, güçlenmişler, ilerlemişler ve beka bulmuşlardır. İhmal edenler ise, gerilemişler, zayıflamışlar, sonunda tarih sahnesinden silinmekten kurtulamamışlardır. Bu itibarla toplumların en büyük güç kaynağı ve en tükenmez sermayeleri kendilerine, ailelerine, milletlerine, devletlerine ve dinlerine faydalı olan gençleridir.

Kaynakça

Ahmed, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 13, 399, 2001.

Ateş, Süleyman. *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul: Küba Yayınları, 2007.

Beydavî, Nasiru'd-Din Ebu Saîd Abdullâh b. Amr b. Muhammed. *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl Te'vîl*, - et-Tab'atu'l-Ülâ, Beyrut: Daru İhyait-Turasi'l-Arabî, 1418.

Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buharî*, et-Tab'atu'l-Ula, Dar-u Tavki'n-Neca, 1422.

Celaleyn, el-Mahallî-es-Süyutî. *Tefsiru'l-Celaleyn*, Dar-u İbn Kesir, ts.

Çakan. İsmail- M. Solmaz. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhit Mücadelesi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Daremî, Ebu Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdissamed. *Müsnedu'd-Daremî*, Bsy. : Daru'l-Muğnî, 1412.

Davutoğlu, Ahmet. *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, İstanbul: Işık Yay. 2013.

Derveze, Muhammed İzzet. *Et-Tefsîru'l-Hadîs*, (Kahire: Dar-U İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye), 1383.

Ebu Hayyan. Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî. *Tefsir-ü Bahr'i-Muhit*, et-Tab'atu'l-Ûlâ, Beyrut: Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1993.

Ebu's-Suûd b. Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmadî. *İrşadu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm*, Riyad: Mektebetu'r-Riyad, ts.

Ebu Davûd, Süleyman b. Davud b. El-Carud et-Tayalisî. *Sünen-ü Ebî Davûd*, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, ts.

Ebu'l-A'lâ, Mevdudî. *Tefhimu'l-Kur'ân*, trc. Mehmet Han Kayanî, İstanbul: İnsan Yay. 1991.

Görmez, Mehmet, vd. *Hadislerle İslâm*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 1992.

Halil, Ebu Abdirrahman b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitabu'l-Ayn*, Bsyy. : Daru'l-Hilâl, ts.

Haysemî, Ebu'l-Hasan Nuru'd-Din Ali b. Bekir. *Mecma'uz-Zevâid*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.

El-Hererî, Muhammedu'l-Emin b. Abdillâh. *Hadaiku'r-Ravhi ve'r-Reyhan*, et-Tab'atu'l-ûlâ, (Beyrut, Dar-u Tavki'n-Neca), 16, 240, 2001.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2000.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir. *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'ân*, İstanbul: Buruc Yayınları, 2014.

Makdisî, Muciru'd-Din b. Muhammed el-Uleymî. *Fethu'r-Rahman fî Tefsîri'l-Kur'ân*, et- bsy. : Daru'n-Nevâdir, 2009.

Nesefî, Ebu'l-Berkât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-T'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998.

Nevevî, Ebu Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *Riyadu's-Salihîn*, trc. Abdulvahhab Öztürk, İstanbul: Kahraman Yay.

Nisaburî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali. *et-Tefsîru'l-Besît*, Camiatu'l-İmam Muhammeed b. Suud el- İslâmiyye: İmadetu'l-Bahsi'l-İlmî, 1430.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.

..... *Mektubat*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016.

..... *İşaru'l-İ'caz fî Mezannil'l-îcaz*, et-Tab'atu's-Sadise, Kahire: 2011.

Razî, Fahrüddin Ebu Abdillâh b. Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Husyn. *Mefatihü'l-Gayb, (Et-Tefsîrü'l-Kebîr)*, Beyrut: Daru'l Fikr, 1981.

Ruyanî, *Müsnedu'r-Ruyanî*, Kahire: Müessesetu Kurtba, 1416.

Sabunî, Muhammed Ali. *Safvetu't-Tefasîr*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.

Sa'dî, Abdurrahman b. Nasır b. Abdillâh. *Teysîru'l-Kelâmi'r-Rahman fî Tefsîr-i Kelâmi'l-Mennan*, bsyy.: Müessesetu'r-Risâle, 2000.

Seyyid Kutup, İbrahim Huseyn. *Fi Zilali'l Kur'an*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1994.

Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut, Daru'l-Ma'rife, 2007.

Zemahşerî, Caru'llah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşaf an Hakâik-i Gavamidi't-Tenzîl*, et-Tab'atu's-Sâlise, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1407.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-Münîr*, et-Tab'atu's-Sâniye, Dimaşk: Daru'l-Fikir, 1418.

HZ. PEYGAMBER'İN ÇEVRESİNDEKİ GENÇLER

Hizmetkârı Genç Sahabî Enes b. Mâlik

Yusuf Ziya Keskin*

Tam adı, Ebû Hamza Enes b. Mâlik b. en-Nadr b. Damdam b. Zeyd el-Ensârî, el-Hazrecî, el-Medenî, el-Basrî'dir (ö. 93/711-12). Enes ismini, amcası Enes b. en-Nadr'dan almıştır.³⁰⁶

Hicretten on yıl önce miladî 612 yılında Medine'de doğdu. Hazrec kabilesinin Neccaroğulları sülalesindedir. Soyuna, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ninelerinden Selmâ bt. Amr b. Zeyd ile birleşir.³⁰⁷ Ebû Hamza künyesi kendisine, topladığı ekşi bir bakla çeşidi sebebiyle Allah Resûlü tarafından verilmiştir.³⁰⁸ Künyesinin Ebu'n-Nadr olduğunu söyleyenler de vardır.³⁰⁹

Resûlullah'a (s.a.s.) on yıl hizmet ettiği için "Hâdimü'n-Nebî" lakabıyla anılmış³¹⁰ ve o bu lakabıyla övünmüştür.³¹¹ Ayrıca ona el-İmâm, el-Muffî, el-Mukrî, el-Muhaddis ve Râviyetu'l-İslâm sıfatları da verilmiştir.³¹²

Babası Mâlik b. en-Nadr'ın Müslümanlara karşı olduğu, İslamiyet'in Medine'de yayılmaya başladığı günlerde karısı Ümmü Süleym'in Müslüman olmasına kızarak Şam'a gittiği ve orada öldüğü rivayet edilmektedir.³¹³

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

³⁰⁶ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, (Kahire: Dâru nehdati Mısır, 1380/1960), 1: 109.

³⁰⁷ İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzuddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1414/1993), 1: 177.

³⁰⁸ Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Menâkıb", 45; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Muhammed Nu'aym el-'Arkasûsi-Me'mûn Sâğircî, 2. Baskı, (Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1402/1982), 3: 398, 405; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 1. Baskı, (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1328), 1: 71. İbn Sa'd'ın *Tabakât*'inde geçen bir rivayete göre Hz. Peygamber bu künyeyi Enes'e o henüz çocuk iken vermiştir. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Basrî, *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı, (Kahire: Meketebu'l-hâncî, 1421/2001), 9: 20.

³⁰⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Yayına Hazırlayanlar: İbrahim ez-Zeybak ve Âdil Mürşid, 1. Baskı, (Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1996), 1: 192.

³¹⁰ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *et-Târihu'l-kebîr*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî, (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1407/1986), 1: 27; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 109; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1374), 1: 44; İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11: 234.

³¹¹ İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177.

³¹² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 396.

³¹³ Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

Enes'in annesi Ümmü Süleym bt. Milhân, kardeşi Berâ b. Mâlik, teyzesi Ümmü Harâm, adını aldığı amcası Enes b. en-Nadr ve üvey babası Ebû Talha³¹⁴ tanınmış sahabîlerdendir.³¹⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye hicret ettiği zaman henüz on yaşında,³¹⁶ okuryazar ve zeki bir çocuk olan Enes'i, annesi veya üvey babası Ebû Talha,³¹⁷ Resûl-i Ekrem'e getirip onun hizmetine vermiş, Allah Resûlü de kabul etmiştir.³¹⁸ Enes'in annesi onu Hz. Peygamber'e getirince şöyle demiştir: "Ya Resûlallah! Ensâr'dan her erkek ve kadın sana bir hediye sundu. Benim ise şu oğlumdan başka sana sunacağım bir şeyim yok. Bunu al, istediğin kadar sana hizmet etsin."³¹⁹ Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Ben de seferde ve barış zamanında Resûlullah'a on yıl hizmet ettim. Allah'a yemin olsun ki, yaptığım hiçbir şeyden dolayı bana, 'Bunu neden böyle yaptın?', yapmadığım bir şey için de 'Bunu neden şu şekilde yapmadın' demedi." "Beni ne dövdü, bana ne sövdü, ne de bana yüzünü ekşitti."³²⁰ Bir hatası yüzünden kendisini uyaracak olan hanımlarını ise Allah Resûlü, "Bırakın çocuğu! O, Allah'ın dilediğinden başka bir şey yapmamıştır" diyerek yatıştırmıştır.³²¹

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatına kadar ona on yıl hizmet eden Enes b. Mâlik,³²² Allah Resûlü vefat ettiğinde 20 yaşında idi.³²³ Resûlullah'ın vefatından sonra bir müddet Medine'de kalmış daha sonra Basra'ya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.³²⁴

Hz. Peygamber'le (s.a.s.) birlikte sekiz gazveye katılan Enes b. Mâlik,³²⁵ onunla birlikte Hudeybiye Antlaşması, Hayber seferi, Umretü'l-kazâ, Mekke'nin

³¹⁴ Ebû Talha, Enes'in annesi Ümmü Süleym'e talip olduğunda henüz Müslüman değildi. Ümmü Süleym, Müslüman olması şartıyla teklifini kabul edeceğini ve onun Müslüman olmasını mehir sayacağını söyleyerek onunla evlendi. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Süleym", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42: 330.

³¹⁵ Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³¹⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 1: 27; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71. Bazı rivayetlerde 8 veya 9 yaşında olduğu ifade edilmiştir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 17; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 109; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 398.

³¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19.

³¹⁸ Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Fadâilu's-sahâbe", 143; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71.

³¹⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 398.

³²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 398.

³²¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 17; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 235.

³²² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 110; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234. Bazı rivayetlerde 7, 8 veya 9 yıl hizmet ettiği ifade edilmiştir. İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177, 178.

³²³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 20; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 110; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 397.

³²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71.

³²⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 400; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71.

fethi, Huneyn Gazvesi, Tâif Muhasarası ve Veda haccında bulundu.³²⁶ Yaşının küçüklüğü sebebiyle savaşçı olarak katılmadığı Bedir Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in yanından ayrılmadı ve ona hizmet etti.³²⁷

Hz. Ebû Bekir, hilafeti döneminde Enes'i Bahreyn'e zekât memuru olarak göndermeyi düşündüğü zaman Hz. Ömer onun zeki ve okuryazar olduğunu, gençliğinin bu görev için bir engel teşkil etmeyeceğini belirterek bu tayini destekledi.³²⁸

Hz. Ömer devrinde Basra'ya vali tayin edilen Ebû Mûsa el-Eş'arî, bazı sahabîlerle birlikte Enes'i de beraberinde götürdü. Basralılara namaz kıldıran, hadis ve fıkıh okutan Enes b. Mâlik, bir müddet Dimaşk'ta kaldı ve daha sonra Basra'ya yerleşti. Evinin eski Basra'nın kuzeybatısında, Zâviye semtinde bulunduğu, Basra'da ayrıca dört evinin olduğu kaydedilmektedir.³²⁹

Enes, İran savaşlarına katılarak Tüster'in fethinde bulunmuş ve esir alınan Tüster Valisi Hürmüzân'ı Hz. Ömer'e kendisi götürmüştür.³³⁰

Abdullah b. Zübeyr'in halifeliği zamanında kırk gün süreyle Basra valiliği yapan Enes,³³¹ Emevî valilerinden Haccâc'ın zulmüne maruz kaldı. Hicrî 74 (693) yılında Câbir b. Abdullah, Sehl b. Sa'd ve Enes b. Mâlik'i aşağılayarak halkın gözünden düşürmek isteyen Haccâc, onları Hz. Osman'a yardım etmemek, dolayısıyla da ölümüne sebep olmakla suçladı; Enes'le³³² Sehl'in boyunlarına, Câbir'in de eline damga vurdu. Ayrıca devlete başkaldıran asilere yardım ettiğini söylediği Enes'in bütün mallarına el koydu. Onun Halife Abdümelik b. Mervân'a şikâyet mektubu yazarak yapılan zulümleri haber vermesi üzerine halife, Haccâc'a gönderdiği talimatta Enes'in mallarını iade ederek kendisinden özür dilemesini emrettiği gibi, Enes üzerindeki emirlik hakkını kaldırdığını bildirdi.³³³

Ömrünün sonlarına doğru, "Benden başka iki kibleye namaz kılan kalmadı" diyen³³⁴ ve Basra'da vefat eden sahabîlerin sonuncusu kabul edilen³³⁵ Enes b. Mâlik, 100 yıldan fazla yaşaması sebebiyle muammerûndan sayılmıştır. Enes b. Mâlik, genel kanaate göre 93 (711-12) yılında Velîd b. Abdümelik'in hilafeti

³²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1: 191; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³²⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 110; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 397; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³²⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 401; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 72; a. mlf., *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1: 191; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³²⁹ Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³³⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 402; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³³¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 402; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³³² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 110; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178.

³³³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 404; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³³⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 20; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 403; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71.

³³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 25. Enes b. Mâlik'ten sonra Resûlullah'ın ashabından sadece Ebu't-Tufeyl 'Âmir b. Vâsile el-Leysî kalmıştır. İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 111.

döneminde 103 yaşında vefat etti. Ancak onun 90 (709), 91 (710), 92 (711), 93 (712) veya 95 (714) yılında vefat ettiğini ileri sürenler de vardır. Öldüğünde 99, 107 veya 110 yaşında olduğuna dair farklı rivayetler mevcuttur.³³⁶

Enes b. Mâlik, Basra'ya iki fersah (yaklaşık 11 km) mesafedeki Taff denen yerdeki evinde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Enes b. Mâlik'e ölüm gelip çıktığı zaman, kendisini Muhammed b. Sîrîn'in yıkamasını ve cenaze namazını kıldırmasını vasiyet etti. O sırada hapiste olan Muhammed b. Sîrîn, emîrin izniyle hapisten çıkıp Enes'i yıkadı, kefenledi ve güneş batmaya yakın bir zamanda Enes'in evinde onun üzerine cenaze namazı kıldı. Başka bir rivayete göre ise cenaze namazını Katan b. Müdrîk el-Kilâbî kıldırmasıdır.³³⁷

Enes b. Mâlik vefat ettiğinde Ebu'l-Mu'temir Muverrik, "Bugün ilmin yarısı gitti" demiş ve sebebini şöyle açıklamıştır: "Ehl-i ehvâdan biri hadis konusunda bize muhalefet ettiğinde 'Hadi, Resûlullah'tan işitene (Enes'e) gidelim' derdik."³³⁸

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sevdiği ve takdir ettiği bir aileye mensuptur. Allah Resûlü zaman zaman Enes'lerin evine uğrar,³³⁹ yemeklerini yer, orada öğle uykusuna yatar, ev halkına cemaatle nafile namaz kıldırırdı. Bir defasında yine evlerine uğradığında Ümmü Süleym ona hurma ve yağ ikram etmiş, ancak Resûl-i Ekrem oruç olduğunu söyleyerek yememiş ve Ümmü Süleym ile ev halkına dua etmiştir.³⁴⁰ Başka bir zaman uğradığında ise kendisine süt ikram edilmiş ve kuyularından su içmiştir.³⁴¹

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bu aileye gösterdiği iltifatı soy yakınlığı veya süt akrabalığı ile izah etmeye kalkışanlar olmuştur. Hicretten hemen sonra muhacirlerle Ensar arasında yapılan kardeşlik bağı (muâhât) merasiminin bu ailenin evinde cereyan etmesi, onların Resûlullah nezdindeki ve ashap içindeki yerini gösteren bir başka husustur.³⁴²

³³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 25; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 28; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 110; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178, 179; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 406; a. mlf., *Tezkiretul'l-huffâz*, 1: 45; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71; a. mlf., *Tehzibu't-Tehzîb*, 1: 191; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19, 24; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 110-11; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 179.

³³⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 28; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzîb*, 1: 191.

³³⁹ Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in -eşleri hariç- hiçbir kadının yanına uğramadığını, ancak annesi Ümmü Süleym'e uğradığını, bunun sebebini soranlara ise Resûlullah'ın, "Ben ona acımdıyım. Onun kardeşi benim yanımda öldürüldü" dediğini aktarır. Enes b. Mâlik'in naklettiği başka bir habere göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: "Cennete girdim ve bir hışırta duydum. 'Bu kimdir?' diye sorunca, 'Bu Ğumaysâ bt. Milhân'dır' dediler." Yani Enes b. Mâlik'in annesi. Müslim, "Fadâilu's-sahâbe", 104, 105.

³⁴⁰ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-sahîh*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Savm", 61; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 399.

³⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 20.

³⁴² Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

Annesi Ümmü Süleym'in isteği üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.s.), Enes'e ömrünün uzun, evladının çok, malının bol olması³⁴³ ve bazı rivayetlere göre cennete girmesi için dua etmiştir.³⁴⁴ Ensâr'ın malı ve çocuğu en çok olanı kendisi olduğunu söyleyen Enes b. Mâlik,³⁴⁵ "Resûlullah üç şey için bana dua etti. İkisini (yani evlad ve malın çokluğunu) dünyada gördüm. Üçüncüsünü (yani cennete girmeyi) de ahirette ümit etmekteyim" demiştir.³⁴⁶ Bu duaların bereketiyle 100 yıldan çok ömür sürmüş, soyundan gelen 120'den fazla kişinin öldüğünü görmüştür.³⁴⁷ Enes b. Mâlik, hayattan bıacak kadar uzun yaşadığını, artık dördüncüyü (yani Hz. Peygamber'in dördüncü duası olan cenneti) istediğini söylemiştir.³⁴⁸

Allah Resûlü'nün (s.a.s.) kendisi, malı ve çocukları hakkındaki duasının etkisini hayatında gördüğünü ifade eden Enes b. Mâlik'in bahçesindeki ağaçların yılda iki defa meyve verdiği rivayet edilmiştir.³⁴⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hizmetinde bulunduğu yıllarda ondan birçok hususu öğrenmesi, uzun hayatı boyunca Resûl-i Ekrem'den öğrendiklerini öğretmeye çalışması, Enes b. Mâlik'in en önemli yönünü teşkil eder. Resûl-i Ekrem'in eğitim ve öğretim tarzına, insanlara, özellikle de çocuklara karşı hoşgörüsüne ve diğer ahlaki davranışlarına dair birçok bilgi onun vasıtasıyla rivayet edilmiştir.³⁵⁰

Enes b. Mâlik şöyle anlatır: Allah Resûlü (s.a.s.), insanlar içerisinde ahlaki en güzel olan idi. Bir gün beni bir iş için gönderdi. Ben, "Allah'a yemin olsun ki gitmem." dedim. Oysa içimde Resûlullah'ın emrettiği işe gitme niyeti vardı. Derken bu iş için yola koyuldum. Sokakta oynayan çocuklara rastladım (da onlarla birlikte oyuna dalıp işimi unuttum). Bir de baktım ki Allah Resûlü (s.a.s.) arkamdan başımı tutmuş gülümseyerek duruyor. Bana, "*Ey Enescik, sana emrettiğim yere git haydi!*"

³⁴³ Müslim, "Fadâilu's-sahâbe", 141; Tirmizî, "Menâkıb", 45. Enes b. Mâlik, kendi neslinden 106 çocuğun (torunlar dâhil) dünyaya geldiğini söylemiştir. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 399. Bazı kaynaklarda onun neslinden (torunlar dâhil) 78 veya 80 erkek, iki kız çocuğunun dünyaya geldiği ifade edilmiştir. İki kızın isimleri Hafsa ve Ümmü Amr'dır. İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 111; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178.

³⁴⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 398-99; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 72.

³⁴⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 111.

³⁴⁶ Müslim, "Fadâilu's-sahâbe", 144; Tirmizî, "Menâkıb", 45; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71; a. mlf., *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1: 191.

³⁴⁷ Buhârî, "Savm", 61; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178. Bazı kaynaklarda bu sayı 98, 100 civarı, 102 veya 129 olarak verilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19; Müslim, "Fadâilu's-sahâbe", 143; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 111; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 399. Enes b. Mâlik'in 70 veya 80 çocuğunu (torunlar dâhil) salgın veba hastalığı sebebiyle kaybettiği rivayet edilir. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 405.

³⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19.

³⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19, 20; Tirmizî, "Menâkıb", 45; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 399, 400; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

³⁵⁰ Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 234.

dedi. Ben de, “Peki ya Resûlallah, hemen gidiyorum.” dedim. Enes b. Mâlik devamla şöyle dedi: “Allah’a yemin olsun ki, ben kendisine on yıl hizmet ettim. Yaptığım bir işten dolayı “niye böyle yaptın?”, yapmadığım bir işten dolayı da “niçin böyle yapmadın?” dediğini hatırlamıyorum.”³⁵¹

Resûl-i Ekrem’in (s.a.s.) genellikle “yavrucuğum” diye hitap ettiği,³⁵² bazen “iki kulaklı” (zü’l-üzüneyn)³⁵³ diye takıldığı Enes, iyi bildiği sünnete uygun şekilde yaşamaya çalışırdı. Ebû Hüreyre, onun namazından başka Resûlullah’ın namazına benzeyen başka birini görmediğini söylemiştir.³⁵⁴ Enes b. Mâlik namazda kıyâmı o kadar uzatırdı ki, ayakları yarılıp kanardı.³⁵⁵

Allah Resûlü (s.a.s.), Enes b. Mâlik’i çok sever, ona değer verir, hasta olan bazı sahabîleri ziyarete onunla birlikte giderdi. Nitekim gözünden rahatsız olan Zeyd b. Erkam’ı, Enes b. Mâlik’le birlikte ziyarete gitmiş ve Zeyd’e sabredip karşılığını Allah’tan beklediği takdirde günahlarından arınmış olarak Allah’a kavuşacağı müjdesini vermiştir.³⁵⁶

Enes b. Mâlik, Allah Resûlü’nün (s.a.s.) vefatından sonra kendisini çok özlediğini, her gece rüyada gördüğünü,³⁵⁷ huzuruna çıkıp, “Ya Resûlallah! Küçük hizmetkârın geldi” demeyi çok arzu ettiğini söylerdi. Hz. Peygamber’e ait bir çubukla bir saç telini yanından hiç ayırmaz, ölünce bunların kabrine konulmasını isterdi. Vefat ettiği zaman vasiyeti üzerine çubuk, kefeniyle böğrü arasına, saç teli de dilinin altına yerleştirildi.³⁵⁸ Yanından ayırmadığı diğer bir hatıra da Mısır Hükümdarı Mukavkıs’ın Resûl-i Ekrem’e hediye ettiği cam bardaktı.³⁵⁹

Enes b. Mâlik, bin ve üzeri hadis rivayet ettikleri için *müksirûn* diye anılan yedi sahabîden biri olup³⁶⁰ rivayet ettiği hadis sayısı, tekrarlarıyla birlikte 2286’yı bulmaktadır. Çeşitli sayımlara göre rivayetlerinin 168’i (veya 180) hem Buhârî hem de Müslim’in *el-Câmi’u’s-sahîh*’lerinde yer almış, Buhârî ayrıca seksen, Müslim de doksan kadar rivayetine yer vermiştir.³⁶¹ Enes b. Mâlik’in rivayetleri toplu olarak Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde bulunmakta olup (3: 98-292) bunların sayısı mükerrerleriyle birlikte 2172’dir.³⁶²

³⁵¹ Buhârî, “Edeb”, 39; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Edeb”, 1.

³⁵² İbn Sa’d, *Tabakât*, 9: 20.

³⁵³ Tirmizî, “Menâkıb”, 45; İbnu’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 1: 177; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 402; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71.

³⁵⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, 9: 20; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 400; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 72; a. mlf., *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1: 191.

³⁵⁵ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 400.

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 155-56.

³⁵⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, 9: 20; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 403.

³⁵⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, 9: 25; İbnu’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 1: 178; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71.

³⁵⁹ Canan, “Enes b. Mâlik”, 11: 235.

³⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 71.

³⁶¹ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 3: 406. Ayrıca bkz., Zehebî, *Tezkiretu’l-huffâz*, 1: 45.

³⁶² Canan, “Enes b. Mâlik”, 11: 235.

Resûl-i Ekrem'den (s.a.s.) başka Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Fâtıma, Mu'âz b. Cebel, İbn Mes'ûd, Üseyd b. Hudayr, Ebû Hüreyre, Ebû Zer, Mâlik b. Sa'sa'a, annesi Ümmü Süleym bt. Milhân, teyzesi Ümmü Harâm, teyzesinin kocası Ubâde b. Sâmî, üvey babası Ebû Talha gibi sahabîlerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ebû Hüreyre,³⁶³ Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Şa'bî, Ebû Kılâbe el-Cermî, Mekhûl b. Ebû Müslim, Ömer b. Abdülazîz, İbn Şihâb ez-Zührî, Katâde b. Di'âme, Süleyman et-Teymî, Humejd et-Tavîl, Sâbit el-Bünânî gibi meşhur şahsiyetler ve birçok kişi hadis almıştır. Kendisinden rivayette bulunanların sayısı 200'e ulaşmıştır.³⁶⁴

Allah Resûlü'nün bazı özel bilgileri sadece ona verdiği rivayet edilir.³⁶⁵ “Bize hadis rivayet etmez misin?” dendiğinde, “Kim çok hadis rivayet ederse yanılır”³⁶⁶ diyerek çok hadis rivayetine sıcak bakmamıştır.

İlim taliplerini kendi çocuklarından daha çok sevdiğini söyleyen Enes b. Mâlik, hadis rivayeti sırasında titiz davranır, hata yapmaktan korkardı. Hz. Peygamber'den duyduğunu aynen aktaramamış olabileceği düşüncesiyle hadisi rivayet ettikten sonra “Veya Resûlullah böyle bir şey dedi” (ev kemâ kâle Resûlullah) ilavesinde bulunurdu.³⁶⁷

Bir gün Resûlullah'tan bir hadis rivayet ettiğinde adamın biri, “Bunu Resûlullah'tan mı işittin?” deyince çok kızmış ve “Hayır, Allah'a yemin olsun ki, size anlattığımız her şeyi Resûlullah'tan işitmedik. Fakat birbirimizi itham etmedik.”³⁶⁸ demiştir.

Rivayetlerinin yazılı olduğu defterleri gerektiğinde talebelerine göstermesinden anlaşıldığına göre hadisleri ezberlemekle yetinmeyip onları yazıyordu. Çocuklarına da ilmi yazıyla kaydetmelerini tavsiye ederdi.³⁶⁹

Enes b. Mâlik ayrıca ashab arasında orta derecede fetva verenlerden biriydi. Uzun yıllar yaşadığı halde hafızası bozulmayan Enes'in geniş hadis kültüründen

³⁶³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 72.

³⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 25; İbn Ebû Hâtîm, Abdurrahman b. Ebû Hâtîm er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1371/1952), 2: 286; İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 22; İbn Sîrîn, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 396-97; a. mlf., *Tezkiretu'l-huffâz*, 1: 44-45; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1: 190-91; Canan, “Enes b. Mâlik”, 11: 235.

³⁶⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 402.

³⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 22; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 403.

³⁶⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 20, 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 205, 235, 250.

³⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 21. Enes b. Mâlik bu sözüyle, bazı hadisleri Hz. Peygamber'den değil de başka bir sahabîden işittiklerini ancak hadisi Hz. Peygamber'e nispet ettiklerini, bundan dolayı da kimsenin bir başkasını itham etmediğini söylemeye çalışmıştır. Bu şekilde yapılan rivayete hadis usulünde sahabî mürseli denir ki, böylesi hadisler makbul sayılmıştır.

³⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 22.

faydalanan Basralıların bu imkâna sahip oldukları için çok mutlu oldukları rivayet edilir.³⁷⁰

Enes b. Mâlik aynı zamanda iyi bir ok atıcısıydı. Çocuklarını da bu spora teşvik eder, onlara ok yarışları yaptırır.³⁷¹ Bir defasında Mekke yakınlarındaki Merrüzahran'da bir tavşanı ürkütüp kaçırdıklarını, herkesin yorulduğu bir sırada kendisinin tavşana yetişip yakaladığını ve onu alıp üvey babası Ebû Talha'ya getirdiğini, tavşanı pişirdikten sonra butlarını Resûl-i Ekrem'e götürdüklerini söylemesi,³⁷² çocukluk yıllarından itibaren spora yatkın olduğunu göstermektedir.

Enes'in çocukluk yıllarında alnında bir tutam kâkülü bulunduğu,³⁷³ Resûl-i Ekrem'in bazen onun kâkülünü tutup çektiği rivayet edilir.³⁷⁴

İleri yaşlarda alaca hastalığı sebebiyle Enes'in yüzünde bir beyaz leke hâsil olmuş,³⁷⁵ daha sonra kolunda meydana gelen beyaz leke sebebiyle iki koluna da bir çeşit parfüm olan halûk³⁷⁶ sürmüştür.³⁷⁷ Beyazlayan saçlarını sarı renge boyayan Enes b. Mâlik'in saçtaki beyazlığı kına veya vers³⁷⁸ ile kapatmaya çalıştığı ifade edilmiştir.³⁷⁹

İpek yün karışımı elbise, şal ve cübbe giydiği, ipek yün karışımı sarık taktığı ve dişlerini altın kapladığı rivayet edilen³⁸⁰ Enes b. Mâlik'e, "Sana ne oluyor böyle. İpek yün karışımını (الحلّة) bize yasaklıyorsun, fakat sen giyiyorsun?" dediklerinde, "Onu bize emîrlerimiz giydiriyor. Onların bunu üzerimizde görmelerinden hoşlanıyoruz." demiştir.³⁸¹

Farklı rivayetlere göre yüzüğünün üzerinde kurt, tilki veya yere çökmüş aslan resmi olduğu, ya da üzerine "Muhammedun Resûlullah" cümlesini nakşettiği, tuvalete girdiğinde yüzüğünü çıkarttığı nakledilmiştir.³⁸²

Siyah sarık kullanan ve ucunu arkaya doğru sarkıtan Enes b. Mâlik, en çok sarı rengi sevmiştir. Sarı elbise giymiş, sarı şal kullanmış ve sakalını sarıya

³⁷⁰ Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 235.

³⁷¹ İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178.

³⁷² Buhârî, "Hibe", 5.

³⁷³ Enes bu kâkülü kesmek istemiş ancak annesi izin vermemiştir. İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177.

³⁷⁴ Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 235.

³⁷⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 405; Canan, "Enes b. Mâlik", 11: 235.

³⁷⁶ Safran ve başka bazı maddelerin karışımından meydana gelen bir çeşit parfümdür. İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1381), 5: 178.

³⁷⁷ İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: s. 177.

³⁷⁸ Susama benzeyen, saçı kırmızıya boyamada kullanılan bir bitki.

³⁷⁹ İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 177; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 405.

³⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 18, 22; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 404.

³⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 23.

³⁸² İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 18, 22; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 178; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 403, 404.

boyamıştır. Yeşil şal giydiği, beyaz külah taktığı ve sakalını kırmızıya boyadığı da rivayetlerde yer almıştır.³⁸³

Az konuşmayı prensip edinen Enes b. Mâlik, ihrama girdiğinde daha titiz davranır, ihramdan çıkıncaya kadar kimseyle konuşmaz, sadece Allah'ı zikreder ve ihramlı kimsenin de böyle davranması gerektiğini söylerdi.³⁸⁴

Kişinin dilini tutuncaya kadar Allah'tan korkuyor (müttaki) sayılmayacağını söyleyen Enes b. Mâlik,³⁸⁵ genç olmasına rağmen Hz. Peygamber'in kendisine verdiği bir sırda sadık kalmış ve kimseye söylememiştir. Kendisi şöyle anlatır: "Ben çocuklarla birlikte oynarken Resûlullah yanıma geldi, bize selam verdi. Sonra beni bir iş için gönderdi. Bundan dolayı annemin yanına geç gittim. Annemin yanına varınca, "Niçin geciktin?" diye sordu. "Resûlullah beni bir iş için göndermişti." dedim. "Ne işi?" deyince, "O bir sırdır (söyleyemem)" dedim. Bunun üzerine annem, "Resûlullah'ın sırrını hiç kimseye söyleme." dedi. Enes b. Mâlik, olayı dinleyen Sâbit'e, "Ey Sâbit! Allah'a yemin olsun ki, eğer onu bir kimseye söyleyecek olsaydım, sana söyledim." demiştir.³⁸⁶

Enes b. Mâlik, "Hz. Ali ile Hz. Osman sevgisinin bir kalpte bir araya gelemeyeceğini söylüyorlar. Oysa Allah, her ikisinin sevgisini kalbimizde birleştirmiştir." demiştir.³⁸⁷

Vefat ettiği yıl ramazan orucunu tutamayan Enes b. Mâlik, fidye olarak otuz fakire et ve ekmekten oluşan yemek vermiş, ayrıca fazladan bir veya iki tabak yemek yedirmiştir.³⁸⁸

Enes b. Mâlik'le ilgili birçok menkıbe anlatılır. Bunlardan birine göre onun kâhyası, Enes'in tarlasında susuzluk olduğundan şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Enes abdest alıp dışarı çıktı, iki rekât namaz kıldı, sonra dua etti. Ardından bulutlar toplandı, tarlasını kapladı ve yağmur yağmaya başladı. Her tarafı doldurdu. Enes, ailesinden birini, yağmurun nereye kadar ulaştığına bakması için gönderdi. O kişi, az bir miktar hariç, yağmurun Enes'in tarlasını geçmediğini gördü. Bu olay yaz mevsiminde meydana gelmişti.³⁸⁹ Zehebî bunun açık bir keramet olduğunu söylemiştir.³⁹⁰

Sonuç olarak Enes b. Mâlik, on yıl hizmet ettiği Hz. Peygamber'den birçok şey öğrenmiş, öğrendiklerini sonraki nesillere aktarmış ve hadis ilminin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Allah Resûlü ile Enes b. Mâlik arasındaki iletişiminde,

³⁸³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 18, 22, 23, 24; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 403.

³⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 21, 22. Ayrıca bkz., Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 401.

³⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 21.

³⁸⁶ Müslim, "Fadâilu's-sahâbe", 145.

³⁸⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 405.

³⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 19, 24; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 405.

³⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 9: 21; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 400; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1: 72; a. mlf., *Tehzibu't-Tehzib*, 1: 191.

³⁹⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3: 401.

birbirlerine karşı olan samimi sevgilerinde alınması gereken birçok ders vardır. Hz. Peygamber ona sevgi, şefkat, hoşgörü ve sabırla yaklaşmış, ona asla kötü bir söz söylememiş ve onu incitmemiştir. Enes de Allah Resûlü'ne severek ve tam bir bağlılıkla hizmet etmiştir.

Allah Resûlü'nün gençlere karşı davranışlarında, Enes b. Mâlik ve onun gibi genç sahabîlerin hayatlarında, Peygamberimize olan bağlılıklarında yaşlı-geç herkes için çok güzel örnekler vardır. Bir genç olarak Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'e ve onun sünnetine bağlılığı, samimiyeti, ilme olan merakı ve takvası, gençlere örnek olacak niteliktedir.

Genç nesillerin bu sahabîlerin hayatlarını öğrenmeleri ve onların örneğinde İslam'a ve insanlığa faydalı birer fert olarak yetişmelerini ümit eder, bu vesileyle Enes b. Mâlik ve diğer sahabîleri rahmetle anarız. Allah onlardan ve onlara güzellikle tabi olanlardan razı olsun.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el Mu'allimî el-Yemânî. Dımeşk: Dâru'l-fikr, 1407/1986.

-----, *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Canan, İbrahim. "Enes b. Mâlik", *DİA*. 11: 234-235. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Kahire: Dâru nehdati Mısır, 1380/1960.

İbn Ebû Hâtim, Abdurrahman b. Ebû Hâtim er-Râzî. *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yemânî. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1371/1952.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1328.

-----, *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1381.

-----, *Tehzîbu't-Tehzîb*. Haz: İbrahim ez-Zeybak ve Âdil Mürşid. 1. Baskı. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1996.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Basrî. *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 1. Baskı. Kahire: Mektebetu'l-hâncî, 1421/2001.

İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzuddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1414/1993.

Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Süleym", *DİA*, 42: 330-331. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Muhammed Nu'aym el-'Arkasûsî-Me'mûn Sâğircî. 2. Baskı. Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1402/1982.

-----, *Tezkiretu'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1374.

Ashâb'ın Beşinci Tabakası ve İslâm Medeniyetindeki Yerleri

Adnan Demircan*

Giriş

Hz. Peygamber döneminde doğup büyüyen çocukların sonraki dönemlerdeki faaliyetleri ilgi çekebilecek bir konudur. Bu dönemde dünyaya gelen birçok çocuk bulunmasına rağmen bu tebliğimizde İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr* adlı eserinde “Ashâb'ın Beşinci Tabakası” olarak zikrettiği sahabîler üzerinde bir değerlendirme yapacağız. Hz. Peygamber'in nübüvvetinden sonra doğan ve Hz. Peygamber vefat ettiğinde genç ya da gençlik dönemine yakın olan sahabîleri İbn Sa'd, Ashâb'ın beşinci tabakası olarak zikreder. İbn Sa'd bu kişileri kitabı için belirlediği kriterlere uygun olarak önce kuzey Araplarından olanlar ve müttefikleri sonra da güney Arapları ve müttefikleri şeklinde tasnif etmiştir. Kitabın eski bazı neşirlerinde bu kısım yoktur. Tebliğimizde esas aldığımız neşirde Ashâb'ın dördüncü ve tabakaları yer almaktadır.³⁹¹

Zikredilen sahabîlerin ortak özellikleri Müslüman bir toplumda yaşamaları ya da çocukluklarının çok erken bir dönemde Müslüman olmalarıdır. Bu durum onların şirk inancından ve ortamından uzak bir hayat yaşama imkânını elde etmelerini sağlamıştır. Elbette bu kişilerin mensubiyetleri ve aidiyetleri açısından birbirlerinden farklı şekilde yetiştikleri de bir gerçektir.

Ashâb'ın beşinci tabakası içinde zikredilen 46 sahabe aralarında ilme katkılarıyla temayüz eden Abdullah b. Abbas gibi biri bulunduğu gibi çoğunluğu siyasî ya da askerî faaliyetleriyle öne çıkmışlardır. Onların ilk dönem toplumunda çeşitli görevlerde ve yerlerde görebiliyoruz.

İbn Sa'd'ın zikrettiği isimler arasında bazılarının sahabî olmadıklarını söyleyenler de bulunmaktadır. Bunun kişilerin siyasî pozisyonlarıyla ilgili olabileceği gibi Hz. Peygamber dönemi olaylarında zikredilmemeleri ya da sahabî olduklarına ilişkin kuşkulardan kaynaklı olabilir. Örneğin Habîb b. Mesleme ve Dahhâk b. Kays'ın sahabî olup olmadığı hususunda farklı görüşler mevcuttur.

İbn Sa'd'ın kitabında zikredilen sahabîlerin onu Hz. Peygamber'in kabilesi Hâşimoğullarından olup dördü Hz. Abbas'ın çocuklarıdır. İbn Sa'd'ın zikrettiği isimlerin dördü Medine Yahudilerindendir.

Çocuk Sahabîlerin Kabilelerine Göre Dağılımı	
Hâşim	1
	0

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

³⁹¹ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001 [Türkçe çevirisi: Siyer Yayınları, 2014].

Esed	2
Zühre	3
Mahzûm	6
Cümah	1
Âmir b. Lüey	1
Muhârib b. Fihri	3
Ganm b. Dûdân	1
Süleym (Abbas b. Abdülmuttalib'in müttefiki)	1
Âmir b. Sa'sa'a	1
Kinâne	1
Huzâ'a	1
Kinde (Abdüşems'in müttefiki)	1
Huzâ'a'nın Mevlası	1
Uzre [Kudâ'a]	1
Hattâb b. Nüfeyl'in müttefiki	1
Evs	4
Hazrec	3
İsrailoğulları	1
Kurayza	2
Müslüman olan Medineli Yahudilerden	1
TOPLAM	4
	6

A. İlmî Hayattaki Yerleri

Hz. Peygamber dönemine çocuk ya da genç olarak yetişen sahabîler arasında özellikle ilmî hayat üzerinde etkili olan, kendisinden sonra da Müslümanların referans olarak kabul ettikleri kişi Abdullah b. Abbas'tır.

1. Abdullah b. Abbas

Hz. Peygamber vefat ettiğinde genç bir sahabî olan Abdullah b. Abbas ilk dönem İslâm toplumunda yetişmiş tefsir ve fıkıh alanındaki otoritelerden biridir. Allah Elçisi'nin hicretinden üç yıl kadar önce müşriklerin Hâşimoğullarına yönelik ambargosu sırasında dünyaya gelmiştir. Annesi Ümmü'l-Fadl Lübâbe oldukça erken bir zamanda, Hz. Hatice'den sonra Müslüman olmuştur.

Abdullah b. Abbas, oldukça karışık bir siyasî dönemde yaşamış olmasına rağmen itidali elden bırakmayan bir yaklaşıma sahiptir. Rivayetlerde nakledildiğine

göre Muâviye'nin oğlu Yezîd'i vâliht olarak ilan ettiği dönemde bu karara muhalif olmuş, ancak Yezîd biat aldıktan sonra Hz. Hüseyin'i Kûfelilerin davetine icabet etmemesi yönünde tavsiye ve telkinde bulunmuştur. Abdullah b. Zübeyr halife olarak biat aldığında ona biat etmeyerek Tâif'e gitmiş ve olayların dışında kalmayı tercih etmiştir. Bir dönem siyasetin içinde olmasına rağmen ilmî çalışmalarını hayatının merkezine almayı başarmıştır.

Çalışmalarını Kur'ân üzerinde yoğunlaştıran İbn Abbas, sebab-i nüzul ve Kur'ân'ın tefsiriyle ilgili önemli başvuru kaynaklarından biridir. Kur'ân'ın nüzul sürecine vukufiyeti sebebiyle bu konuda otorite olarak kabul edilir. Tefsir alanında yetiştirdiği talebeleri sayesinde birçok ayetin tefsiriyle ilgili görüşleri kaynaklarda yer almıştır. Ona nispet edilen tefsirler arasındaki farklılıklar nakilden, öğrencilerinin anlayışından ya da farklı zamanlardaki değerlendirmelerinden kaynaklanmış olabileceği gibi otorite kabul edilmesi sebebiyle bazı görüşlerin ona nispet edilmesinden de kaynaklanmış olabilir.

Kur'ân'a vukufiyeti ve ilmî çalışmaları sebebiyle “Hibrü'l-ümme” ve “Tercümânü'l-Kur'ân” olarak anılmıştır. Hz. Peygamber'in İbn Abbas için “Allah'ım, ona Kitab'ı öğret ve dinde mütehasıs kıl!”³⁹² şeklinde dua ettiği nakledilir.

Abdullah b. Abbas çok hadis rivayet eden sahabîlerden [müksirûn] biri olup rivayet ettiği hadislerin sayısı 1660'dır. Kendisinden 197 kişi hadis nakletmiştir. Rivayet ettiği hadislerin bir kısmı bizzat Hz. Peygamber'den duyduğu hadislerdir. Bir kısmı ise Hz. Ömer, Hz. Ali, Muâz, babası Hz. Abbas, Abdurrahman b. Avf, Ebû Süfyân, Ebû Zer, Übey b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit gibi sahabîlerden rivayet ettiği hadislerden oluşmaktadır. Rivayet ettiği hadislerin 75'ini Buhârî ve Müslim müştereken, 120'sini Buhârî ve 9'unu Müslim tahrir etmiştir.³⁹³

³⁹² Buhârî, “İlim”, 17; “Vudû”, 10.

³⁹³ İbn Abbas hakkında daha geniş bilgi için bk. Ahmet Bulut, “Abdullâh b. Abbâs'ın Şahsiyeti ve İlmî Faâliyetleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, cilt: II, sayı: 2, s. 219-228; Mahmut Kelpetin, “Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Abbas”, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2010, cilt: XIV, sayı: 45, s. 199-210; İsmail L. Çakan, Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib”, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-abbas-b-abdulmuttalib> (12.09.2018). Abdullah b. Abbas'ın hadis ilmindeki yeri için bk. Yaser Assil, *Abdullah bin Abbas'ın Hadis İlmine Katkıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2016. Siyasî faaliyetleri için bk. Mehmet Bilgen, *Abdullah İbn-i Abbas'ın Siyasi Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2007.

2. Abdurrahman b. Ebzâ

Huzâa'nın azatlısı olan Abdurrahman Kur'ân'a olan vukufiyetiyle tanınır. Hz. Ali'yi desteklemiş ve onun tarafından Horasan'a vali olarak atanmıştır. Kendisinden nakledilen rivayetler kütüb-i sittede yer almaktadır.³⁹⁴

B. Siyasî ve Askerî Hayattaki Yerleri

Çocuk sahabîlerin arasında siyasî ve askerî faaliyetlerde öne çıkan birçok isim bulunmaktadır. Bunlar arasında Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr özellikle zikredilmelidir. Büsr b. Ebî Ertât, Habîb b. Mesleme, Dahhâk b. Kays ve Mesleme b. Muhalled de siyasî hayatta etkili olan şahsiyetlerdendir. Bunların çoğunun Muâviye'nin siyasî çizgisinde bulunmaları ilginçtir.

1. Hasan b. Ali

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kızı Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin oğlu olan Hz. Hasan yaşadığı dönemin önemli simalarından biridir. Hz. Peygamber'in yakınındaki çocuklardan biri olan Hz. Hasan, babasıyla birlikte Cemel ve Siffin savaşlarında bulundu, ancak çatışmalara katılmadı.

Haricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından Hz. Ali'ye düzenlenen suikasttan birkaç gün sonra vefat etmesi üzerine Kûfeliler tarafından halife seçildi. Altı ay kadar bu görevi yürüten Hz. Hasan Muâviye'yle mektuplaşmalarının ardından ondan bazı taleplerde bulunarak hilafet hakkında Muâviye lehine vazgeçti. Kûfe Mescidi'nde akrabalarıyla ve adamlarıyla birlikte Muâviye'ye biat etti. Hilafet görevini bırakırken yanındaki insanlardan bazılarının eleştirilerine rağmen büyük bir fedakârlık gösterdi. Biatten sonra ailesini toplayarak Medine'ye gitti. Vefat ettiği 49 (669) yılına kadar orada yaşamaya devam etti.³⁹⁵

2. Hüseyin b. Ali

³⁹⁴ Raşit Küçük, "Abdurrahman b. Ebzâ", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-b-ebza> (12.11.2018).

³⁹⁵ Hz. Hasan hakkında bilgi için bk. Adnan Demircan, "Hz. Hasan ve Halifeliği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sayı: 1, s. 81-109; Ethem Ruhi Fiğlalı, "İslâm Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, cilt: XXVI, s. 353-370; M. Ali Kapar, "Hz. Hasan'ın Halifeliği ve Hasan-Muaviye Andlaşması", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 7, s. 67-80; M. Mahfuz Söylemez, "Hz. Hasan'ın Hilafeti Muaviye'ye Devrinin Arkaplanı", *İslâmî Araştırmalar*, 2001, cilt: XIV, sayı: 3-4, s. 456-468; M. Bahaüddin Varol, "Hz. Hasan'ın Çok Evliliğine Dair Rivayetler Üzerine", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*, 2009, cilt: VII, sayı: 13, s. 9-24; Adem Apak, "Cennet Ehlinin Gençleri: Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2014, sayı: 23, s. 74-78; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hasan", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan> (12.09.2018).

Çocuk sahabîler arasında zikredilen -Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın ikinci oğlu olan- Hz. Hüseyin, Hz. Hasan'ın hilafetten ayrılmasının ardından onunla birlikte Medine'ye gitti. Muâviye'nin oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmesi üzerine onun bu kararına karşı çıktı. Muâviye, Yezîd'in veliahtlığına muhalif olan Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdurrahman b. Ebî Bekir'i ikna etmek isteyen Hicâz'a gitti, ancak onları ikna etmesi mümkün olmadı. Muâviye'nin vefatından sonra halife olarak biat alan Yezîd'e biat etmeyerek medine'den Mekke'ye gitti. Birkaç ay burada kaldıktan sonra Kûfelilerin kendisini davet etmeleri üzerine önce amcazadesi Müslim b. Akil'i gönderdi. Ardından kendisi de Kûfe'ye gitmek üzere yola çıktı. Yezîd'in Kûfe'ye vali olarak tayin ettiği Basra valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ın görevlendirdiği komutan Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın 5000 kişilik ordusu tarafından yetmiş kadar akrabası ve adamıyla birlikte katliama maruz kaldı.³⁹⁶

Yapıcı tutumu karşılık bulmamış, Ubeydullah onun Kûfelilerin ihanetine maruz kalmasını fırsat bilmiştir. Hz. Hüseyin'e karşı girişilen katliam hem Ubeydullah'ın hem hadisede bulunan diğer insanların hem de Emevîlerin önüne çıkmıştır.

3. Ubeydullah b. Abbas

Hz. Ali dönemindeki gelişmelerde ona destek olan Ubeydullah b. Abbas Yemen valiliği yaptığı dönemde Busr b. Ebî Ertât tarafından Muâviye adına saldırıya uğramış ve iki küçük çocuğu öldürülmüştür.

Hz. Hasan döneminde ordusunun komutanı olarak görevlendirilmiş; ancak ordular karşı karşıya beklerken Muâviye'yle bir milyon dirhem karşılığında anlaşmış ve Muâviye tarafına geçmiştir.³⁹⁷

³⁹⁶ Hüseyin Algül, "Hz. Hüseyin'in Maruz Kaldığı Faciada Yezid'in Sorumluluğu", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 89-98; Mehmet Azimli, "Hz. Hüseyin İsyanının Gerekçeleri Üzerine Bazı Mülahazalar", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 259-268; Şaban Öz, "İktidar Aracı Olarak Kan Talebi Olgusunun Hz. Osman-Hz. Hüseyin Perspektifinde Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 277-294; Mehmet Ümit, "Zeydî Düşüncede Hz. Hüseyin ve Kerbelâ", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 493-500; Mehmet Ümit, "Zeydiyye Mezhebi'nde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ", *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 2017, sayı: 5, s. 129-146; Mehmet Mahfuz Söylemez, "Hz. Hüseyin ve Kûfeliler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2005, cilt: XI, sayı: 33, s. 475-500; Abdullah Karahan, "Hz. Hüseyin'in Öldürüleceğini Bildiren Rivâyetler Açısından Hadis Kaynaklarında Kerbelâ Olayı", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Din Bilimleri)*, 2010, cilt: III, s. 23-58; Mustafa Özkan, "Kerbelâ'dan Önce Hz. Hüseyin'i Doğru Anlamak", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, cilt: 1, sayı: 1-2, s. 87-109; Enbiya Yıldırım, "Şii Kaynaklar Çerçevesinde Hz. Peygamber - Hz. Hüseyin İlişkinin Kerbelâ Algısına Etkisi", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Din Bilimleri)*, 2010, cilt: III, s. 59-72; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hüseyin", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin#1> (12.09.2018).

³⁹⁷ Abdullah Karahan, "Ubeydullah b. Abbas", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ubeydullah-b-abbas> (12.09.2018).

4. Kusem b. Abbas

Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın oğullarından biri olan Kusem, Hz. Ali'nin hilafetinde Mekke valiliği ve hac emirliği yapmıştı. Muâviye döneminde Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affân'ın kumandasında Horasan civarındaki fetihlere katılan Kusem, Semerkant'ta şehit oldu(56/675).³⁹⁸

5. Abdullah b. Cafer

Cafer b. Ebî Tâlib'in Esmâ bt. Umeys'ten olan oğlu Abdullah, amcası Hz. Ali'yle birlikte Cemel ve Siffin Savaşları'nda bulundu. Hz. Ali'yi yaralayan ve ölümüne sebep olan Abdurrahman b. Mülcem'in cezasını infaz etti. Hz. Hasan'ın Muâviye'yle anlaşma yapmasına karşı çıktığıysa da o da diğer akrabalarıyla birlikte biat etti. Kûfelilerin daveti üzerine oraya gitmek isteyen Hz. Hüseyin'e gitmemesi tavsiyesinde bulundu. Hz. Hüseyin'e katılan birkaç oğlunun orada öldürüldüğü nakledilir.³⁹⁹

6. Abdullah b. Zübeyr

Abdullah, muhacirlerin Medine'de doğan ilk çocuklarıdır. Bu sebeple doğumu sevinçle karşılanmıştır. Hz. Ali dönemindeki gelişmelerde aktif rol aldığını gördüğümüz Abdullah b. Zübeyr, Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'ye karşı teyzesi Hz. Âişe ve babasıyla birlikte bulunmuştu. Muâviye'nin oğlunu veliaht olarak ilanına muhalefet eden birkaç Kureyşliden biri olan Abdullah Yezîd'de biat etmemiş; onun vefatından sonra da İslâm dünyasının birçok yerine hâkim bir halife olmuştur.

Emevîlerin Mervân'a biat ettikleri sırada Dimaşk valisi dahi Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişti. Mervân'dan sonra halife olan oğlu Abdülmelik döneminde durum Abdullah'ın aleyhine gelişmiş; nihayet Abdülmelik'in Mekke'ye karşı gönderdiği Haccâc b. Yusuf es-Sekafî tarafından muhasara altında alınmış, etrafındaki adamlarının çoğunu kaybettikten sonra bir huruç sırasında öldürülmüştür.⁴⁰⁰

7. Büsr b. Ebî Ertât

Muâviye döneminde etkili olanlardan biri olan Büsr Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadelede Muâviye'nin yanında yer aldı. Hz. Ali taraftarlarını sindirmek ve halkı Muâviye'ye biat ettirmek için Medine'ye, Mekke'ye ve Yemen'e

³⁹⁸ Abdulhalik Bakır, "Kusem b. Abbas", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kusem-b-abbas> (11.11.2018).

³⁹⁹ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-cafer-b-ebu-talib> (12.11.2018).

⁴⁰⁰ Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-zubeyr-b-avvam> (12.09.2018).

giderek buralarda Hz. Ali taraftarlarına karşı saldırılarda bulundu ve Hz. Osman'ın aleyhinde olduğuna inandığı kişilerin evlerini yaktırdı. Yemen seferi sırasında Hz. Ali'nin Yemen valisi amcasının oğlu Ubeydullah b. Abbas'ın küçük yaştaki iki oğlunu öldürdü. Hz. Hasan'ın Muâviye lehine hilafet hakkından vazgeçmesinden sonra bir süre Basra valiliği yapan Büsr, daha sonra Bizans'a karşı askerî seferlere komutan olarak gönderildi. Sonraki yıllarda da Bizans ve İfrikiyye'deki askerî faaliyetlerde önemli görevler üstlendi. Daha sonra Şam bölgesine gelerek vefat edinceye kadar burada kaldı.⁴⁰¹

8. Habîb b. Mesleme

Tebûk Gazvesi'ne katılan Habîb b. Mesleme, Şam bölgesinin fethinde görevlendirilenlerdendir. Hz. Ömer tarafından el-Cezire'ye vali olarak tayin edildi. Hz. Osman döneminde Erzurum'u barışla fethetti. 35 (655) yılında Kınnesrîn valiliğine atandı. Hz. Osman'ın muhasarası sırasında Muâviye'nin Şam'dan gönderdiği birliklerin başındaydı. Hz. Osman'ın katledildiğini öğrenince, başında olduğu birlikle Muâviye'nin yanına döndü. Hz. Ali ile Muâviye arasındaki ihtilafta Muâviye'nin yanında yer alan Habîb b. Mesleme 41 (661) yılında Muâviye tarafından İrminiyye valiliğine atandı ve buradayken vefat etti (42/662).⁴⁰²

9. Dahhâk b. Kays

Dahhâk b. Kays, Habîb b. Mesleme'den sonra el-Cezîre valiliğine atanan Dahhâk, Hz. Osman'ın katline kadar bu görevde kalmıştır. Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadelede Muâviye'nin taraftarı olup onun komutanlarından biriydi. Sıffin Savaşı'ndan önce komutasındaki orduyla Harran ile Rakka arasındaki Merc mevkiinde, Hz. Ali'nin komutanı ve el-Cezîre valisi tayin ettiği Mâlik el-Eşter'i yenerek onu Musul'a çekilmek zorunda bırakmıştır (36/656-57). Dahhâk, Dimaşk'ta Muâviye'nin emrinde çalıştığı gibi bir süre Kûfe valiliği de yapmıştır. Yezîd'in ölümü ve ardından hilafete getirilen II. Muâviye'nin görevi bırakması üzerine Dahhâk Abdullah b. Zübeyr'i desteklemiş; daha sonra kendisine tabi olan Kaysîlerle birlikte Mercü Râhit'te Mervân b. el-Hakem'in ordusuyla giriştiği savaşta öldürülmüştür (64/684).⁴⁰³

⁴⁰¹ Abdülkerim Özaydın, "Büsr b. Ebû Ertât", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/busr-b-ebu-ertat> (11.11.2018).

⁴⁰² Astri Çubukcu, "Habîb b. Mesleme", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/habib-b-mesleme> (11.11.2018).

⁴⁰³ Hakkı Dursun Yıldız, "Dahhâk b. Kays", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dahhak-b-kays> (11.11.2018).

10. Abdullah b. Yezîd

Genç yaşta Rıdvân Biati'ne katılan Abdullah b. Yezîd Cemel, Sıffîn ve Nehrevan savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Abdullah b. Zübeyr'in Mekke emirliğini ve Kûfe valiliğini yaptı.⁴⁰⁴

11. Mesleme b. Muhalled

Hazrec kabilesinden olan Mesleme, Mısır'ın fethine katılmış, Hz. Osman'ın katlinden sonra Hz. Ali'ye biat etmemiş ve Mısır'da muhalifler arasında bulunmuştur. Muâviye döneminde h. 50 yılından sonra (670) Mısır valiliği yapan Mesleme, Muâviye'nin ölümünden sonra da görevine devam etti. Mısır ve İfrîkiye valiliği on altı yıl sürdü.⁴⁰⁵

Sonuç

Hz. Peygamber döneminde dünyaya gelen ve İbn Sa'd tarafından çocuk sahabîler arasında zikredilen isimlerin önemli bir kısmının Allah Elçisi'nin vefatından sonra, özellikle de fitne dönemlerinde siyasî olayların içinde yer aldıklarını, aralarında Büsr b. Ebî Ertât, Habîb b. Mesleme, Dahhâk b. Kays ve Mesleme b. Muhalled gibi isimlerin Muâviye'nin hizmetinde çalıştıklarını görüyoruz.

Hz. Ali döneminde bazı görevler üstlenmiş olmakla birlikte daha çok ilmî yönüyle dikkat çeken Abdullah b. Abbas'ı ayrı bir kategoride değerlendirmek gerekir. Onun ilmî faaliyetleri sonraki dönemlerde de İslâm dünyasında oldukça etkili olmuştur.

⁴⁰⁴ İsmail L. Çakan, "Abdullah b. Yezîd el-Hatmî", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-yezid-el-hatmi> (16.11.2018).

⁴⁰⁵ Asri Çubukcu, "Mesleme b. Muhalled", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesleme-b-muhalled> (11.11.2018).

Bibliyografya

- Abdülkerim Özaydın, "Büsr b. Ebû Ertât", *DİA*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/busr-b-ebu-ertat> (12.09.2018).
- Algül, Hüseyin, "Hz. Hüseyin'in Maruz Kaldığı Faciada Yezid'in Sorumluluğu", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 89-98.
- Apak, Âdem, "Cennet Ehlinin Gençleri: Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2014, sayı: 23, s. 74-78.
- Azimli, Mehmet, "Hz. Hüseyin İsyanının Gerekçeleri Üzerine Bazı Mülahazalar", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 259-268.
- Bakır, Abdulhalik, "Kusem b. Abbas", *DİA*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kusem-b-abbas> (12.09.2018).
- Bulut, Ahmet, "Abdullâh b. Abbas'ın Şahsiyeti ve İlmî Faâliyetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, cilt: II, sayı: 2, s. 219-228.
- Çağrı, Mustafa, "İbn Sayyâd", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sayyad> (12.09.2018).
- Çakan, İsmail L.- Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-abbas-b-abdulmuttalib> (12.09.2018).
- Çakan, İsmail L., "Abdullah b. Yezîd El-Hatmî", *DİA*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-yezid-el-hatmi> (12.09.2018).
- Çubukcu, Asri, "Habîb b. Mesleme", *DİA*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/habib-b-mesleme> (12.09.2018).
- Çubukcu, Asri, "Mesleme b. Muhalled", *DİA*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mesleme-b-muhalled> (12.09.2018).
- Demircan, Adnan, "Hz. Hasan ve Halîfeliği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sayı: 1, s. 81-109.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-cafer-b-ebu-talib> (12.09.2018).
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Hasan", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan> (12.09.2018).
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Hüseyin", *DİA*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin#1> (12.09.2018).
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "İslâm Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, cilt: XXVI, s. 353-370.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö.463/1071), *el-İstîâb fî Marifeti'l-Aşhâb* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, Beyrut 1413/1992.

İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebû'l-Faḍl Aḥmed b. ‘Alî b. Muḥammed b. Aḥmed el-‘Askalânî (ö. 852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Şahâbe* (nşr. Âdil Aḥmed ‘Abdulmevcûd ve ‘Alî Muḥammed Mu‘avvaḍ), I-VIII, Beyrût 1415/1994.

İbn Sa‘d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa‘d b. Menî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001 [Türkçe çevirisi: Siyer Yayınları, 2014].

İbnü'l-Eşîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muḥammed b. Muḥammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö.630/1233), *Usdu'l-Ġâbe fî Marifeti's-Şahâbe* (nşr. Ali Muḥammed Mu‘avviḍ, Âdil Aḥmed Abdulmevcûd), I-VIII, 1415/1994.

Kapar, M. Ali, “Hz. Hasan’ın Halifeliği ve Hasan-Muaviye Andlaşması”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 7, s. 67-80.

Karacabey, Salih, "İbn Ebû Seleme", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-seleme> (12.09.2018).

Karahan, Abdullah, "Ubeydullah b. Abbas", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ubeydullah-b-abbas> (12.09.2018).

Karahan, Abdullah, “Hz. Hüseyin’in Öldürüleceğini Bildiren Rivâyetler Açısından Hadis Kaynaklarında Kerbela Olayı”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri)*, 2010, cilt: III, s. 23-58.

Kelpetin, Mahmut, “Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Abbas”, *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-*, 2010, cilt: XIV, sayı: 45, s. 199-210.

Koçkuzu, Ali Osman, "Ebü't-Tufeyl", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebut-tufeyl> (12.09.2018).

Küçük, Raşit, "Abdurrahman b. Ebzâ", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-b-ebza> (12.09.2018).

Nazlıgül, Habil, "Misver b. Mahreme", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/misver-b-mahreme> (12.09.2018).

Öz, Şaban, “İktidar Aracı Olarak Kan Talebi Olgusunun Hz. Osman-Hz. Hüseyin Perspektifinde Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 277-294.

Özkan, Mustafa, “Kerbela’ dan Önce Hz. Hüseyin’i Doğru Anlamak”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, cilt: 1, sayı: 1-2, s. 87-109.

Söylemez, M. Mahfuz, “Hz. Hasan’ın Hilafeti Muaviye’ye Devrinin Arkaplanı”, *İslâmî Araştırmalar*, 2001, cilt: XIV, sayı: 3-4, s. 456-468.

Söylemez, Mehmet Mahfuz, “Hz. Hüseyin ve Kûfeliler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2005, cilt: XI, sayı: 33, s. 475-500.

Uğur, Mücteba, "Amr b. Hureys", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amr-b-hureys> (12.09.2018).

Ümit, Mehmet, “Zeydî Düşüncede Hz. Hüseyin ve Kerbelâ”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Tarih Bilimleri)*, 2010, cilt: I, s. 493-500.

Ümit, Mehmet, “Zeydiyye Mezhebi’nde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ”, *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 2017, sayı: 5, s. 129-146.

Varol, M. Bahaüddin, “Hz. Hasan’ın Çok Evliliğine Dair Rivayetler Üzerine”, *İSTEM: İslâm San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2009, cilt: VII, sayı: 13, s. 9-24.

Yıldırım, Enbiya, “Şiî Kaynaklar Çerçevesinde Hz. Peygamber - Hz. Hüseyin İlişkisinin Kerbelâ Algısına Etkisi”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela (Din Bilimleri)*, 2010, cilt: III, s. 59-72.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-zubeyr-b-avvam> (12.09.2018).

Yıldız, Hakkı Dursun, "Dahhâk b. Kays", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dahhak-b-kays> (12.09.2018).

eż-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Muḥammed b. Aḥmed b. Osman b. Kaymaz (ö.748/1347), *Târîḫü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Müşâhîr ve'l-Alâm* (nşr. Beşşâr ‘Avvâd Marûf), I-XV, 2003.

Ashâb'ın Beşinci Tabakası

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
1.	Hâşim	Abdullah b. Abbas	Abbas b. Abdülmüttalib	Ümmü'l-Fadl Lübâbe	599	68/68 7-88	Tefsir ve fıkıh alanında otoritedir. Hz. Ali dönemindeki olaylarda ona destek oldu. Cemel ve Sıffin savaşlarında bulundu. Bir süre Basra valiliği yapmıştır.
2.	Hâşim	Ubeydullah b. Abbas	Abbas b. Abdülmüttalib	Ümmü'l-Fadl Lübâbe		58/67 8	Hz. Ali döneminde Yemen valiliği yaptı. Hicretin 36. ve 37. yıllarında hac emirliği yaptı. Hz. Hasan'ın ordu komutanıyken Muâviye'yle anlaşma yaparak onun tarafına geçti.
3.	Hâşim	Kusem b. el-Abbas ⁴⁰⁶	Abbas b. Abdülmüttalib	Ümmü'l-Fadl Lübâbe		57/67 6	Hz. Peygamber'in cenazesinin

⁴⁰⁶ Abdulhalik Bakır, "Kusem b. Abbas", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kusem-b-abbas> (12.09.2018).

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
							tekin ve teçizinde bulundu. Hz. Ali döneminde Mekke valiliği yaptı. Horasan'a cihada gitti.
4.	Hâşim	Ma'bed b. el-Abbas	Abbas b. Abdülmüttalib	Ümmü'l-Fadl Lübâbe			Abbas'ın en küçük çocuklarından dır. Soyu devam etmiştir. ⁴⁰⁷ Hz. Osman döneminde h. 35 yılında İfrikıyye'de şehit olduğu nakledilir. ⁴⁰⁸
5.	Hâşim	Kesîr b. el-Abbas	Abbas b. Abdülmüttalib	Ümmü veled			Soyu devam etmemiştir. ⁴⁰⁹ Hicretin 10. yılında Hz. Peygamber'in vefatından birkaç ay önce dünyaya

⁴⁰⁷ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VI, 350.

⁴⁰⁸ İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, III, 1427; İbnu'l-Eşîr, *Usdu'l-Gâbe*, III, 461; V, 212; eż-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Müşâhîr ve'l-Alâm*, II, 194; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VI, 207.

⁴⁰⁹ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, VI, 350; İbnu'l-Eşîr, *Usdu'l-Gâbe*, IV, 435..

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
							geldiği ifade edilir. ⁴¹⁰ İbn Abdilber, Hz. Peygamber'le sohbeti olmadığı halde şartlarına uyduğu için onu zikrettiğini ifade eder. ⁴¹¹
6.	Hâşim	Temâm b. el-Abbâs	Abbâs b. Abdülmüttâlib	Ümmü veled			Kesîr'in kardeşidir. Anneleri bir Rum cariyeydi. Hz. Peygamber'le sohbeti olup olmadığı ihtilâfıdır. ⁴¹²
7.	Hâşim	Hasan b. Ali	Ali b. Ebî Tâlib	Fâtıma bt. Resûlillah	3/625	49/669	
8.	Hâşim	Hüseyn b. Ali	Ali b. Ebî Tâlib	Fâtıma bt. Resûlillah	4/626	61/680	

⁴¹⁰ İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, III, 1308.

⁴¹¹ İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, III, 1308.

⁴¹² İbnu'l-Eşîr, *Usdu'l-Ğâbe*, I, 424.

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
9.	Hâşim	Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib ⁴¹³	Ca'fer b. Ebî Tâlib	Esmâ bt. Umeys		80/69 9-700	Habeşistan'da doğan ilk sahabîdir.
10	Hâşim	Abdullah b. ez-Zübeyr	Zübeyr b. Abdülmüttalib	Âtike bt. Ebî Vehb			Hiz. Ebû Bekir'in hıfletinde Ecnâden Savaşı'nda şehit oldu. Soyuna devam etmemiştir. ⁴¹⁴
11	Esed	Abdullah b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm	Zübeyr b. el-Avvâm	Esmâ bt. Ebî Bekir	2/ 624	73/69 2	Medine'de ilk doğan muhacir çocuğudur.
12	Esed	Abdullah b. Zem'a	Zem'a b. el-Esved	Kureybe el-Kübrâ bt. Ebî Ümeyye			
13	Zühre	Abdurrahman b. Ezher	Ezher b. Abduavf	Bükeyre bt. Abduye zîd			
14	Zühre	Abdullah b. Mükmel	Mükmel b. Avn	Ukayle bt. Abduavf			
15	Zühre	el-Misver b. Mahreme ⁴¹⁵	Mahreme b. Nevfel	Âtike bt. Avf	2/ 624	64/68 3	Hicretin 2. yılında Mekke'de doğdu.
16	Mahzûm	Seleme b.	Ebû	Ümmü			Annesi

⁴¹³ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-cafer-b-ebu-talib> (12.09.2018).

⁴¹⁴ İbn 'Abdilberr, *el-İstîâb*, III, 904.

⁴¹⁵ Habil Nazlıgöl, "Misver b. Mahreme", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/misver-b-mahreme> (12.09.2018).

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
		Ebî Seleme	Seleme b. Abdüleşed	Seleme bt. Ebî Ümeyye			Ümmü Seleme'yi Hz. Peygamber'le evlendirdi. ⁴¹⁶
17	Mahzûm	Ömer b. Ebî Seleme ⁴¹⁷	Ebû Seleme b. Abdüleşed	Ümmü Seleme bt. Ebî Ümeyye	620	83/702	Hz. Ömer tarafından Bahreyn ve Faris valiliklerine tayin edildi.
18	Mahzûm	Abdullah b. Abdullah b. Ebî Ümeyye	Abdullah b. Ebî Ümeyye	Ümmü Abdullah bt. Târik			
19	Mahzûm	Amr b. Hureys ⁴¹⁸	Hureys b. Amr	Amre bt. Hişâm	620 veya 2/624	85/704	
20	Mahzûm	Sa'îd b. Hureys	Hureys b. Amr				
21	Mahzûm	Ca'de b. Hübeyre	Hübeyre b. Ebû Vehb	Ümmü Hâni bt. Ebî Tâlib			
22	Cümah	Muhammed b. Hâtib	Hâtib b. el-Hâris	Ümmü Cemîl bt. Mücellel			
23	Âmir b. Lüey	Büsr b. Ebî Ertât ⁴¹⁹	Ertât Umeyr b.	Zeyneb bt. el-Abras	2/624	86/705 [?]	Hicretten iki yıl sonra Mekke'de

⁴¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 532; İbn 'Abdiberr, *el-İstâ'ab*, II, 641; İbnu'l-Eşîr, *Usdu'l-Gâbe*, II, 524.

⁴¹⁷ Salih Karacabey, "İbn Ebû Seleme", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-ebu-seleme> (12.09.2018).

⁴¹⁸ Mücteba Uğur, "Amr b. Hureys", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amr-b-hureys> (12.09.2018).

⁴¹⁹ Abdülkerim Özaydın, "Büsr b. Ebû Ertât", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/busr-b-ebu-ertat> (12.09.2018).

	Kabilesi	Sahabî	Babası	Annesi	Doğ um Tarih i	Vefat Tarihi	Faaliyeti
			Uveymir				doğdu. Emeviler döneminde valilik yaptı.
24	Muhârib b. Fihri	Habîb b. Mesleme ⁴²⁰	Mesleme b. Mâlik	Zeyneb bt. Nâkış	610 veya 620	42/66 2	Şam bölgesinin fethine katıldı.
25	Muhârib b. Fihri	el-Müstevrid b. Şeddâd	Şeddâd b. Amr	Da'd bt. Câbir			
26	Muhârib b. Fihri	Dahhâk b. Kays ⁴²¹	Kays b. Hâlid	Ümeyme bt. Rebî'a		64/68 4	Muâviye'yi destekledi. Dimaşk valiliği yaptı. Abdullah b. Zübeyr'e destek oldu. Merü Râhit Savaşı'nda Mervân'ın ordusu tarafından öldürüldü.
27	Ganm b. Dûdân	Muhammed b. Abdullah	Abdullah b. Cahş	Fâtıma bt. Ebî Hubeyş			
28	Süleym (Abbas b. Abdülmutilib'in müttefiki)	Ubâde b. Şeybân	Şeybân b. Câbir				

⁴²⁰ Asri Çubukcu, "Habîb b. Mesleme", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/habib-b-mesleme> (12.09.2018).

⁴²¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Dahhâk b. Kays", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dahhak-b-kays> (12.09.2018).

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
29	Âmir b. Sa'sa'a	Ebû Cuhayfe Vehb b. Abdullah					
30	Kinâne	Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile ⁴²²	Vâsile b. Abdullah		3/625	100/7 18-19	Son vefat eden sahabidir.
31	Huzâ'a	Nâfi b. Abdülhâris					Hz. Ömer döneminde Mekke valiliği yaptı.
32	Kinde (Abdüşems'in müttefiki)	Sâib b. Yezîd	Yezîd b. Sa'îd				
33	Huzâ'a'nın Mevlası	Abdurrahman b. Ebzâ ⁴²³				70/68 9 civarı	Kur'ân-ı Kerîm ve fıkıh konularındaki bilgisiyle tanınan bir sahabî
34	Uzre [Kudâ'a]	Abdullah b. Sa'lebe	Sa'lebe b. Su'ayr				
35	(Hattâb b. Nüfeyl'in müttefiki)	Abdullah el-Asğar b. Âmir	Âmir b. Rebî'a				
36	Evs	Sâbit b. ed-Dahhâk	ed-Dahhâk b. Halîfe	Esmâ bt. Mürşide			
37	Evs	Sehl b. Ebî Hasme	Ebû Hasme	Ümmü'r -Rebî bt.			

⁴²² Ali Osman Koçkuzu, "Ebü't-Tufeyl", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebut-tufeyl> (12.09.2018).

⁴²³ Raşit Küçük, "Abdurrahman b. Ebzâ", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdurrahman-b-ebza> (12.09.2018).

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
		Abdullah	Abdullah b. Sâ'ide	Eslem			
38	Evs	Abdullah b. Ebî Habîbe	Ebû Habîbe b. el-Ez'ar	Ümmü Sehl bt. Râfi			
39	Evs	Abdullah b. Yezîd ⁴²⁴	Yezîd b. Zeyd	Leyla bt. Mervân		69/68 8-89	17 yaşındayken Rıdvân Biati'ne katıldı. Cemel, Sıffîn ve Nehrevan savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Abdullah b. Zübeyr'in Kûfe valiliği görevini yürüttü.
40	Hazrec	Mesleme b. Muhalled ⁴²⁵	Muhalled b. es-Sâmit	Mendûs bt. Amr	1/ 622	62/68 2	Mısır valiliği yaptı
41	Hazrec	Ebû Sa'îd b. Evs	Evs b. el-Mu'allâ	Ümeyye bt. Kurt			
42	Hazrec	Mahmûd b. er-Rebî	Rebî b. Sürâka	Ümmü Cemîle bt. Ebî Sa'sa'a			
43	İsrailoğulları	Yusuf b. Abdullah	Abdullah b. Selâm				

⁴²⁴ İsmail L. Çakan, "Abdullah b. Yezîd El-Hatmî", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-yezid-el-hatmi> (12.09.2018).

⁴²⁵ Asri Çubukcu, "Mesleme b. Muhalled", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesleme-b-muhalled> (12.09.2018).

	Kabile	Sahabî	Babası	Annesi	Doğum Tarihi	Vefat Tarihi	Faaliyeti
44	Kurayza	Atıyye el-Kurazî					
45	Kurayza	Kesîr b. es-Sâib					
46	Babası Medine Yahudilerinden	Abdullah b. Sayyâd ⁴²⁶			1/622 [?]	63/68 3	Dinî hüviyeti hakkında kuşkular ifade edilmektedir.

⁴²⁶ Mustafa Çağrıncı, "İbn Sayyâd", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sayyad> (12.09.2018).

Sahabe Kuşağının Genç Abdullahları (Abâdile)

Kasım Şulul*

“Kim bir yol tutmak istiyorsa, vefat edenlerin yolunu tutsun. Onlar, Muhammed’in (a.s.) ashâbıdır. Bu ümmetin en hayırlı, kalpleri en iyi, ilimleri en derin ve tekellüfü en az olanları onlardı. Allah, onları Peygamber’ine (a.s.) arkadaşlık ve dinini gelecek kuşaklara aktarmak için seçti. Onların ahlâklarıyla ahlâkların ve yollarında gidin. Onlar istikametli bir yolda idiler”.
Abdulla b. Mes’ûd (r.a.)⁴²⁷

Özet

Biz bu tebliğimizde sahâbe kuşağının genç Abdullahlarını konu edineceğiz.

Hz. Peygamber’in (a.s.) ashâbı arasında Abdullah isimli 300 kadar sahâbî bulunmaktadır. Bunlardan dört sahâbî abâdile unvanıyla tanınmıştır. Hadîşçilere göre Abâdile; Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âs’tır. Fıkıhçılara göre ise Abdullah b. Mesûd, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas’tır.

Giriş

Arapça sülâsî mücerred fiillerin dördüncü babından⁴²⁸ olan *sahibe* (صَحِبَ) fiilinin *suhbe* (صُحْبَةٌ), *sihâbe* (صِحَابَةٌ), *sehâbe* (صَحَابَةٌ) ve *sehâb* (صَحَابٌ) şeklinde masterları bulunmaktadır. *Sahâbe* (الصَّحَابَةُ) sözcüğü “bir kimse ile hüs-n-ü ülfet edip yâr ve hem dem olmak” anlamında master olmakla birlikte –sâhib/arkadaş anlamına gelen⁴²⁹ -*sahb* (صَحْبٌ) kelimesinin çoğulu olan *ashâp* (أَصْحَابٌ) anlamında kullanılmıştır (: والأصحابُ :)⁴³⁰ *Sahâbî* (جَمَاعَةُ الصَّحْبِ مِثْلَ فَرَسٍ وَأَفْرَاحٍ). Bu konuda başka görüşler de bulunmaktadır.⁴³⁰

* Prof. Dr. Harran Ü. İlahiyat F. İslâm Tarihi ve Sanatları Bölüm Bşk.

⁴²⁷ مَنْ كَانَ مُسْتَنَّأً فَلْيَسْتَنَّ بِمَنْ قَدْ مَاتَ، أَوْلَيْكَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانُوا خَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ، أَبْرَهَا قُلُوبًا، وَأَعَمَّقَهَا عِلْمًا، وَأَقْلَهَا تَكَلُّفًا، قَوْمٌ (Begavî (v. 516/1122), *İhtârühüm* (اختارهم) اللهُ لِصُحْبَةِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنَقَلَ دِينَهُ، فَتَشَبَّهُوا بِأَخْلَاقِهِمْ وَطَرَائِقِهِمْ، فَهُمْ كَانُوا عَلَى الْهُدَى الْمُسْتَقِيمِ *Şerhü's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvut – Muhammed Züheyr eş-Şaviş, Beyrut 1403/1983, I,214.

⁴²⁸ “علم” (‘alime) ve “سبح” (semi’a) fiilleri gibi.

⁴²⁹ Ferâhîdî (v. 175/791), *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî – İbrahim es-Samarrâî, nşr. Dârü'l-Hilâl, III,124 “صح” md.

⁴³⁰ İbn Sîde (v. 458/1066), *el-Muhkem ve'l-Muhîti'l-'Azam*, thk. Abdülhamid Hindâvî, nşr. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, III,167; Mütercim Asım Efendi, *el-Okyanusü'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusü'l-Muhit: Kâmûsü'l-Muhîti Tercümesi*, yayına hazırlayanlar: Mustafa Koç – Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2013, I,497 “صح” md.

(الصحابي) sözcüğünün sonundaki yâ' (ي) harfi ise –Aynî'ye göre- mübalağa, zaide⁴³¹ veya nisbet ekidir.⁴³²

Sahb (صَحْب) köküyle ilgili sâhib ve ashâp gibi birçok kelime *Kur'ân-ı Kerîm*'de zikredilmiştir.⁴³³ Peygamber Efendimiz de (a.s.) arkadaşları için ashâp sözcüğünü kullanmış ve “ashâbımı bana bırakın/onlara ilişmeyin” (دعوا لي أصحابي) buyurmuştur. Araplar, Hz. Peygamber'in (a.s.) arkadaşlarına sahâbe (الصحابية) denilmesi konusunda icmâ' etmişlerdir.⁴³⁴

Terim olarak sahâbî; Hz. Peygamber'e (a.s.) mümin olarak kavuşan/erişen ve Müslüman olarak vefat eden kimseye denir.⁴³⁵

On binlerce insanın, yirmi üç yıllık peygamberliği döneminde, çeşitli vesilelerle, Mekke, Medine ve Tâif gibi Arap Yarımadası'nın çeşitli yerlerinde, Hz. Peygamber'e (a.s.) muhatap olduğu ve İslâm'ı kabul ettiği tarihi bir sabitedir.

Hz. Muhammed'in (a.s.) peygamberliğinin en büyük delillerinden birisi onun (a.s.) talim, terbiye ve tezkiyesinde yetişen sahâbe kuşağıdır.

Sahâbe, nübüvvet ağacının ilk semereleridir. Sahâbe, Peygamber Efendimiz (a.s.) tarafından yetiştirilen ve dünya tarihinin yönünü tevhide doğru çeviren öncü/kurucu nesildir. Peygamber Efendimiz'in (a.s.) muhteşem tebliğinin, talim, terbiye ve tezkiyesinin müşahhas hâli sahâbe neslidir.

Sahâbe nesli; ilim, talim-terbiye, ibadet, duâ, ihlas, takva, züht, istiğna, cihâd, isâr, üstün aile yapısı, dayanışma, idare, yargı, adalet, iktisat, savaş, imâr, teşebbüs, fedakârlık, çalışkanlık, tutumluluk, cesaret ve cömertlik gibi hayatın her alanında üstün ahlâk ve hasletler göstermiş ve birçok faaliyette bulunmuştur. Sahâbenin ilim yönüne, onların yetiştirdiği binlerce tabiîn ulemâsı şahittir.

Hz. Peygamber (a.s.), ashâbını *Kur'ân-ı Kerîm* ve *Sünnet*'le/hikmetle talim ve tezkiye etmiştir. Bu duruma, aynı meâldeki dört âyet-i kerimeden biri olan Hz.

⁴³¹ (والتابعي: من رأى الصحابي، والياء فيهما للمبالغة كما يقال أحرى ودؤارى، أو زائدة لازمة لغير معنى كقولهم للناصر حواري ولضرب من النبت بزدي) 'Aynî (v. 855/1451), *Nühbetü'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Asâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim, nşr. *Vezâratü'l-Evkâf ve Ş-Şüûni'l-İslâmiyye*, Katar 1429/2008, 1. Baskı, I,48.

⁴³² (وصحبه) اسم جمع لصاحب بمعنى الصحابي وهو لغة من صحب غيره بما ينطلق عليه اسم الصحبة واصطلاحا من لقي المصطفى بقظة بعد النبوة وقبل وفاته [مسئلا Mûnâvî (v. 1031/1622), *Feyzû'l-Kadîr Şerhü'l-Câmi'i's-Sağîr*, nşr. el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1356, 1. Baskı, I,17.

⁴³³ Örneğin ashâp kelimesi *Kur'ân*'da 78 defa zikredilmiştir.

⁴³⁴ Bkz. İbn Dürüstevyeh (v. 347/958), *Tashîhü'l-Fasîh*, thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn, nşr. el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kahire 1419/1998, s. 456.

⁴³⁵ الصَّحَابِيُّ وَهُوَ: مَنْ لَقِيَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ - مُؤْمِنًا بِهِ، وَمَاتَ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَلَوْ تَخَلَّصَتْ رِدَّةٌ فِي الْأَصَحِّ [لا خفاء في رجحان رتبة من لازمه] (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَاتَلَ مَعَهُ أَوْ قَتَلَ تَحْتَ رَأْيِهِ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْزَمَهُ أَوْ لَمْ يَحْضُرْ مَعَهُ مَشْهَدًا أَوْ عَلَى مَنْ كَلِمَةً يَسِيرًا أَوْ مَاشَاهُ قَلِيلًا أَوْ رَأَاهُ عَلَى بَعْدِ أَوْ فِي حُلِّ الطِّفْلِيَّةِ وَإِنْ كَانَ شَرَفَ الصَّحْبَةِ حَاصِلًا لِلْجَمِيعِ وَمَنْ لَيْسَ لَهُ مِنْهُمْ سَمَاعٌ مِنْهُ فَحَدِيثُهُ مَرْسَلٌ مِنْ حَيْثُ الرَّوَايَةُ وَيَعْرِفُ كَوْنَ الشَّخْصِ صَحَابِيًا بِالتَّوَاتُرِ أَوْ الِاسْتِفَاضَةِ أَوْ الشَّهَادَةِ أَوْ (بِإِخْبَارِ بَعْضِ الصَّحَابَةِ أَوْ بَعْضِ ثِقَاتِ التَّابِعِينَ أَوْ بِإِخْبَارِهِ عَنْ نَفْسِهِ بِأَنَّهُ صَحَابِيٌّ إِذَا كَانَ دَعَاؤُهُ ذَلِكَ تَدْخُلُ تَحْتَ الْإِمْكَانِ) İbn Hacer (v. 852/1449), *Nühbetü'l-Fikr fî Mustalahi Ehli'l-Eser* (*Subulü's-Selâm adlı eserinin ekinde*), thk. İsmâ es-Sibâbtî - İmâd es-Seyyid, nşr. *Dârü'l-Hadîs*, Kahire 1418/1997, IV,724; *Nühzetü'n-Nazar fî Tavzîh Nühbeti'l-Fikr fî Mustalah Ehli'l-Eser*, thk. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî, 2. Baskı 1429/2008, s. 136.

İbrahim'in (a.s.) Hz. Peygamber'i (a.s.) müjdelediği âyette de işaret edilmiştir: “Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden Sen'in âyetlerini kendilerine okuyacak (يَتْلُوْا), onlara kitap ve hikmeti öğretecek (يُعَلِّمُهُمْ), onları temizleyecek (يُزَكِّيهِمْ) bir peygamber gönder”.⁴³⁶

Hiz. Peygamber'in (a.s.) Allah'ın âyetlerini *tilâvet eden*, Kitap ve hikmeti öğreten bir *muallim ve müzekki* olduğunu bildiren âyetler; İslâm medeniyetinde ilim için çeşitli türleriyle medrese ve tezkiye-terbiye için hankâh/tekke gibi eğitim-öğretim müesseselerinin teşekkülünü sağlamıştır. Bunların başlangıcı, Dârü'l-Erkâm/Dârü'l-İslâm, Mescid-i Nebevî ve Suffa gibi uygulamalardır.

Temayüz ettikleri haslet, faaliyet ve fedakârlıklar nedeniyle sahâbîlere bazı unvan ve lakaplar verilmiştir. es-Siddîk, yâr-ı gâr,⁴³⁷ el-Fârûk, emîrü'l-mü'minîn, Haydar, esedullah, zâtü'n-nitâkeyn, **seyfullah, emînü'l-ümme, hakîmü'l-ümme, zinnûreyn, câmi'ü'l-Kur'ân, muhâcir, ensârî,** ashâbü's-şecere, **Resûlullah'ın havârisi,** gasîlü'l-melâike, zü'l-cenâhayn, hamiyü'd-debr, **el-Hubb, Ebû Türâb, redifü Resûlillâh, habrû'l-ümme, tercümânü'l-Kur'ân, hameletü'l-Kur'ân, el-mukri', el-kâri', ashâb-ı suffe, ashâb-ı Bedir, ashâb-ı Uhud, ümmü'l-mesâkîn, bekkâûn, hâdimü Resûlillâh, fârisü Resûlillâh, ebâdile-i seb'a,** halîfetü Resûlillâh ve halîfetü halîfeti Resûlillâh gibi unvan ve lakaplar bunlardan bazılarıdır.⁴³⁸ Sahabeye dair kayda geçmiş unvan ve lakaplar, birer tarihî vesikadır, onların faziletlerinin nişaneleridir ve önemli bir araştırma konusudur.

Ashâbın Sayısı

Ashâbın tamamının, isimleri kayda geçenler, haklarında bilgi bulunanlar ve hadîs nakledenlerin sayıları farklıdır:

Birincisi: İmam eş-Şafî'ye göre Hz. Peygamber (a.s.) vefat ettiğinde, Müslümanların mevcudu; 30.000'i Medine'de, 30.000'i Medine dışında olmak üzere 60.000'dir. Ebû Zür'a er-Râzî'ye (v. 264/878) göre Hz. Peygamber (a.s.) vefat ettiğinde ondan (a.s.) rivâyette bulunan ve ondan (a.s.) bir şeyler duyan sahâbîler 114.000 kişidir.⁴³⁹

⁴³⁶ el-Bakara 2/129,151; Âl-i İmrân 3/164; el-Cum'a 62/2.

⁴³⁷ “Eğer siz ona (Resûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına. Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir” (et-Tevbe 9/40).

⁴³⁸ Hz. Peygamber (a.s.) devrinde İslâm'a karşı mücadele eden bazı müşrikler; Ebû Cehil, Ebû Leheb ve Hemmâlete'l-Hatab gibi lakaplarla anılmışlardır.

⁴³⁹ وَعَنْ أَبِي زُرْعَةَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا أَبَا زُرْعَةَ أَلَيْسَ يُقَالُ حَدِيثُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَةَ آلَافٍ حَدِيثٌ قَالَ وَمَنْ قَالَ ذَا قَلْقَلِ اللَّهُ أَنْبِيَاءَهُ هَذَا قَوْلُ الرَّنَادِقَةِ وَمَنْ يُحْصِي حَدِيثَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِيضَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ مِائَةِ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةَ عَشَرَ أَلْفًا مِنَ الصَّحَابَةِ مِمَّنْ رَوَى عَنْهُ وَسَمِعَ مِنْهُ قَبِيلُ لُهُ يَا أَبَا زُرْعَةَ (هَذَا) إِبْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ وَاسْمُهُ مِنْهُ قَالَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ وَأَهْلُ مَكَّةَ وَمَنْ بَيْنَهُمَا وَالْأَعْرَابُ وَمَنْ شَهِدَ مَعَهُ حِجَّةَ الْوُدَّاعِ

İkincisi: İbn Abdilber *el-İst'âb*'da 3635,⁴⁴⁰ İbnü'l-Esîr *Üsdü'l-Gâbe*'de 7554,⁴⁴¹ Zehebî *Tecridu Esmâi's-Sahâbe*'de 8866, İbn Hacer ise *el-İsâbe*'de 12446 sahâbe ismini kaydetmiş ve haklarında bilgi vermiştir.

Üçüncüsü: el-Hâkim en-Nîsâbü'r'ye (v. 405/1014) göre 4000, Zehebî'ye göre en fazla 2000, İbn Hazm'a göre ise 999 sahâbe Hz. Peygamber'den (a.s.) rivâyette bulunmuştur.⁴⁴² 1000'den fazla hadîs rivâyet eden sahâbîlere müksirûn, daha az rivâyet edenlere ise mukillûn denilmiştir. Yedi kişi olan müksirûn sahâbîlerden Ebû Hüreyre (r.a.) mükerrerleriyle birlikte 5374, Abdullah b. Ömer (r.a.) 2630, Enes b. Mâlik 2286 (r.a.), Hz. Âişe (r.anha) 2210, Abdullah b. Abbas (r.a.) 1660, Câbir b. Abdillâh (r.a.) 1540, Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) 1170 hadîs rivâyet etmiştir.⁴⁴³

Abâdile

İslâm ilim tarihinde Kur'ân, hadîs, ilim alanlarında yetkin olan ve verdikleri fetvalarla tanınan Abdullah adlı dört sahâbî hakkında abâdile kelimesi kullanılmıştır. Abâdile naht⁴⁴⁴ yöntemiyle elde edilmiş Abdullah sözcüğünün çoğuludur.⁴⁴⁵ İbn Fethûn el-Endelüsî'ye (v. 519/1125) göre Hz. Peygamber'in (a.s.) ashâbı arasında Abdullah isimli 300 kadar sahâbî bulunmaktadır.⁴⁴⁶ Fakat bunların içinde geniş Kur'ân ve hadîs ilimleri ile fetvalarıyla şöhret bulan dört sahâbî abâdile unvanıyla tanınmıştır. Hadîşçilere göre Abâdile şunlardır:

- 1- Abdullah b. Abbas (v. 68/687),
- 2- Abdullah b. Ömer (v. 73/692),
- 3- Abdullah b. Zübeyr (v. 73/692),
- 4- Abdullah b. Amr b. Âs (v. 65/684).⁴⁴⁷

Eser, s. 103; Tîbî (v. 743/1342), *el-Hülâsa fî Ma'rifeti'l-Hadîs*, thk. Ebû Âsım eş-Şevâmî el-Eserî, nşr. el-Meketebetü'l-İslâmiyye – er-Ruvvâd, 1430/2009, 1. Baskı, s. 150.

⁴⁴⁰ Mükerrerleriyle birlikte 4225 sahâbe.

⁴⁴¹ Mükerrerleriyle birlikte 7703 sahâbeyi ihtiva etmektedir.

⁴⁴² İbn Hazm (v. 456/1064), *Esmâ'ü's-Sahâbe Vemâ Li Külli Vâhidin Minhum Mine'l-Aded*, thk. Mes'ade Abdülhamid es-Sa'dîni, Kahire ts., s. 95; Zehebî (v. 748/1347), *Tecridu Esmâi's-Sahâbe*, Haydarabad 1315, II,4.

⁴⁴³ Cemal Ağırman, "Müksirûn", DİA, XXXI,534.

⁴⁴⁴ Naht kavramı için bkz. M. Reşit Özbalıkçı, "Naht", DİA, XXXII,310-311.

⁴⁴⁵ Ahmed (el-ebadile: جمع عبد الله "على النحت" وإذا أطلق أريد به أربعة هم: ابن عباس، وابن عمر، وابن الزبير، وابن عمرو بن العاص. وليس فيهم ابن مسعود.) Rıza, *Mu'cemu Metni'l-Lüğa*, nşr. Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1377-1380, IV,10.

⁴⁴⁶ وقول ابن الصلاح: أُمُّ نَحْوِ مَائَتَيْنِ وَعَشْرِينَ كَأَنَّهُ أَخَذَهُ مِنْ "الاسْتِيعَابِ" لِابْنِ عَبْدِ الرَّبِّ، فَإِنَّهُ عَدَّ مِمَّنْ اسْمُهُ عَبْدُ اللَّهِ مَائَتَيْنِ وَثَلَاثِينَ، وَمِنْهُمْ مَنْ كَرَّرَهُ (للاختلاف في اسم أبيه أو في اسمه هو، ومنهم مَنْ لم يصحَّح له صحبة، ومنهم مَنْ لم يرو وأما ذكره لمعاصرتيه على قاعدته؛ وذلك فوق العشرة فبقي نحو مائتين وعشرين، كما ذكر، ولكن قد ذكر الحافظ أبو بكر بن فتحون فيما دَيْلَهُ على "الاستيعاب" مائة وأربعة وستين رجلاً زيادةً على ذلك، وفيهم أيضاً مَنْ عاصره ولم يره،) Zeynüddin el-İrâkî (v. 806/1404), *Şerhü't-Tebşire ve't-Tezkire (Elfiyetü'l-İrâkî)*, thk. Abdüllatif el-Hemîm – Mâhir Yâsîn Fahl, nşr. Dârü'l-Kitibi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2002, II,133.

(قُلْتُ: وَيَلْتَحِقُ بِابْنِ مَسْعُودٍ فِي ذَلِكَ سَائِرُ الْعِبَادِلَةِ الْمُسَمَّيْنَ بَعْدَ اللَّهِ مِنَ الصَّحَابَةِ، وَهُمْ نَحْوُ مَائَتَيْنِ وَعَشْرِينَ نَفْسًا، وَاللَّهُ أَعْلَمُ) *Ma'rifetu Envâ'i Ulûmi'l-Hadîs (Mukaddimetü İbni's-Salâh)*, thk. Nureddin İtr, nşr. Dârü'l-Fikr/Suriye - Dârü'l-Fikri'l-Muasır/Beyrut 1406/1986, s. 296.

⁴⁴⁷ Sağâni (v. 650), *et-Tekmile ve'z-Zeyl ve's-Sıla li Kitâbi Tâci'l-Lüğa ve's-Sihâhi'l-Arabiyye*, thk. Abdülalim et_tahavî v.dğr., nşr. Matbatatü Dâri'l-Kütüb, Kahire 1970-1979, V;432.

Fıkıhçılara göre ise Abdullah b. Mesûd (v. 32/652), Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas'tır.⁴⁴⁸

Abâdilenin kimler olduğu Ahmed b. Hanbel'e sorulmuş, o da Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âs'ın isimlerini saymış, Abdullah b. Mes'ûd'un abâdileden olmadığını belirtmiştir. Beyhakî de fıkıh ilminde önemli bir yeri bulunan Abdullah b. Mes'ûd'un abâdileden sayılmayışını, onun çok erken tarihlerde vefat etmesi, abâdileden sayılan diğer Abdullahlar'ın ise daha uzun yaşayarak ilimlerinden büyük ölçüde faydalanılmasıyla izah etmiştir.⁴⁴⁹

Hepsi de Kureyş kabilesine mensup olan ve yetmiş yıldan fazla yaşayan abâdilenin en son vefat edeni, 73/692 yılında seksen beş veya seksen yedi yaşında ölen Abdullah b. Ömer'dir. Abâdilenin çeşitli görüş, düşünce ve fetvaları özellikle tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında yer almıştır. İttifak ettikleri görüşe "kavlü'l-abâdile", amelî ittifaklarına da "fi'lü'l-abâdile" veya "mezhebü'l-abâdile" adı verilmiştir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Muhammed Amîm İhsan el-Müceddidî el-Berkatî, *et-Ta'rifâtü'l-Fıkhiyye*, nş.r Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye 1424/2003, 142.

⁴⁴⁹ وَرَوَيْنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ أَيْضًا أَنَّهُ قِيلَ لَهُ: مَنْ الْعَبَادِلَةُ؟ فَقَالَ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو. قِيلَ لَهُ: فَأَبْنُ (قَالَ الْحَافِظُ أَحْمَدُ النَّبِيهِيُّ فِيمَا رَوَيْنَاهُ عَنْهُ وَقَرَأْتُهُ بِحَطِّهِ: وَهَذَا لِأَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ تَقَدَّمَ مَوْتُهُ، وَهُؤُلَاءِ عَاشُوا مَسْعُودًا؟ قَالَ: لَا، لَيْسَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ مِنَ الْعَبَادِلَةِ. (حَقِّي اخْتِيجَ إِلَى عِلْمِهِمْ، فَإِذَا اجْتَمَعُوا عَلَى شَيْءٍ قِيلَ: هَذَا قَوْلُ الْعَبَادِلَةِ، أَوْ هَذَا فِعْلُهُمْ.

⁴⁵⁰ Raşit Küçük, "Abâdile", DİA, I,7'den tasarrufla naklen.

Hz. Peygamber'in Ömrünü İslâm'a Adayan Genç Sahâbîsi: Mus'ab b. Umeyr

Ömer Sabuncu*

Giriş

İslâm'ın ilk dönemlerinde iman edenlerin büyük bir kısmını gençler oluşturuyordu. Bu gençlerden biri de Mus'ab b. Umeyr idi.

Kaynaklarda adı Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Mus'ab b. Umeyr b. 'Amir⁴⁵¹ b. Hâşimb. Abdümenâf b. Abdüddâr el-Kureşî el-Abderî⁴⁵² olarak geçmektedir. Kureyş kabilesinin Abduddâroğulları koluna mensuptur. Babası ailenin ileri gelenlerinden Umeyr b. Hâşim, annesi ise Hannâs bint Mâlik'tir. Mus'ab (r.a.), Mekke'de güzel elbiseler giymesi ve pahalı kokular sürmesiyle meşhur yakışıklı bir genç olarak tanınmıştır.⁴⁵³

Mus'ab b. Umeyr (r.a.) gizli davet döneminde Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın (r.a.) evinde İslâm'a giren ilk Müslümanlardan kabul edilir. O Müslüman olduktan sonra hayat tarzını tamamen değiştirmiş, gençler arasında yaygın olan eğlenceli toplantıları terk ederek, kendini İslâm'ı yayma faaliyetlerine adanmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine karşı çıkan ailesi, oğullarının yeni dine inanmış olmasından son derece rahatsızlık duymuş, onu yeniden putperestliğe çevirebilmek için her türlü baskı ve işkenceyi uygulamışlardır.⁴⁵⁴ Onu dininden döndürme çabalarında bilhassa annesi başı çektiği görülmektedir. Ancak Mus'ab (r.a.), bizzat ailesinden gördüğü psikolojik ve maddî baskılara rağmen inancını muhafaza etmiş, ailesinden gizli bir şekilde Müslümanlarla buluşmaya devam ederek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) izinde onlarla birlikte namaz kılmıştır.⁴⁵⁵

Habeşistan'a Hicreti

Mekke'de Müslümanların sayısının gittikçe artması üzerine Mekke müşriklerinin şehirdeki Müslümanlara yaptıkları baskının dayanılmaz boyuta geldiğini gören Hz. Peygamber (s.a.s.), özellikle şiddetli baskıya maruz kalan

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Ana Bilim Dalı. Assistant Professor, Harran University, Faculty of Theology, Department of Islamic History. Şanlıurfa/Turkey. (omersabuncu@harran.edu.tr). ORCID ID orcid.org/0000-0001-8424-8481

⁴⁵¹ Bu ilave İbn İshâk'ta geçmektedir. Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muṭṭalibî el-Medenî İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzi)*, thk. Süheyl Zekkâr, 1. Bs (Beirut: Dâru'l-fikr, 1398/1978), 176.

⁴⁵² Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-Kübrâ*, thk. 'Alî Muhammed 'Omer, 1. Bs (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001), 5: 157.

⁴⁵³ İbn Sa'd, III, 116; İbn Abdilberr, IV, 1473.

⁴⁵⁴ İbn Abdilberr, IV, 1474.

⁴⁵⁵ İbn Sa'd, III, 116, 119.

müminlere Habeşistan'a hicret etmeleri tavsiyesinde bulundu. Ailesinin tarifsiz baskısından bunalan Mus'ab b. Umeyr de (r.a.), tebliğin 5. (M. 615) yılında on bir erkekle dört kadından oluşan ilk hicret kafilesiyle Habeşistan'a göç etti. Burada belli bir süre Muhacirlerle birlikte kendi ailesinin ve Mekke müşriklerinin şiddeti olmaksızın hayatını devam ettirdi.⁴⁵⁶

Habeşistan'a giden Muhacirlerden bir kısmı, Hz. Hamza'nın (r.a.), ardından da Hz. Ömer'in (r.a.) Müslüman olduğu haberini alınca Mekke'deki din kardeşlerinin feraha kavuştuklarını düşünmüşler, ayrıca müşriklerin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) tabi oldukları şeklinde kulaklarına gelen bilgiler üzerine yurtlarına geri dönmüşlerdir. Sayıları 38 kişiyi bulan bu Muhâcirler arasında Mus'ab b. Umeyr de (r.a.) bulunuyordu. Müslümanlar Mekke'ye girdiklerinde duyduklarından bir kısmının gerçek olmadığını, yani müşriklerin dinleri üzerine kaldıklarını fark edince bazıları geri dönmüş, bazıları ise her şeye rağmen Mekke'de kalmaya karar vermiştir. Mus'ab (r.a.) ise, Mekke'ye girerek burada Müslümanlarla birlikte yaşamaya başlamıştır. Mus'ab (r.a.) Birinci Akabe Biatı'na kadar (11/621) Mekke'de kaldı. Bu esnada ona karşı ailesinin dinden döndürme baskısı da artarak devam etmiştir. Ancak Mus'ab (r.a.) tüm engellemelere rağmen, Mekke'de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) destek olmayı sürdürmüştür.⁴⁵⁷

Medine'ye Muallim Olarak Gönderilişi

Hz. Peygamber (s.a.s.) Hicretin 11. (M.621) yılında gerçekleşen Birinci Akabe Biatı görüşmelerinden sonra Mus'ab b. Umeyr'i (r.a.) hem kendi temsilcisi, hem de din muallimi sıfatıyla Ensârla birlikte Medine'ye gönderdi. Bundan dolayı Mus'ab b. Umeyr (r.a.), Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk sahâbî kabul edilir. Medine'de Hazrec reisi ve şehirdeki ilk Müslüman kabul edilen Es'ad b. Zürâre'nin (r.a.) evinde misafir kalan Mus'ab (r.a.), onun yardım ve desteğiyle şehirdeki gerek Hazrec, gerekse Evs kabilesinden pek çok insanın Müslümanlığına vesile olmuştur.⁴⁵⁸ İnsanların İslâmiyeti seçmelerinde Mus'ab'ın (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ tarzını çok iyi kavraması, Kur'ân-ı Kerîm'den o zamana kadar inmiş âyetleri ezbere bilmesi ve etkili konuşması etkili olmuştur.⁴⁵⁹ Nitekim Üseyd b. Hudayr (r.a.) ile Sa'd b. Muâz (r.a.) gibi Evs kabilesi önderleri kısa sürede İslâm'ı kabul ettiler. Mus'ab (r.a.) yine Es'ad b. Zürâre (r.a.) ile birlikte Müslümanlara gerek Cuma gerekse diğer vakit namazlarında imamlık yaptı. Medine'de kılınan ilk Cuma namazında da imamlık vazifesi Mus'ab tarafından yerine getirilmiştir. Onun

⁴⁵⁶ İbn Hişâm, I, 345-355.

⁴⁵⁷ İbn İshâk, s. 158; İbn Hişâm, II, 3-9.

⁴⁵⁸ Âdem Apak, *İslâm'ın Örnek Şahsiyetleri Ashâb-ı Kirâm*, 2. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 118.

⁴⁵⁹ Hüseyin Algül, "Mus'ab b. Umeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 226.

buradaki diğere bir önemli görevi ise Medineli Müslümanlara Kur'ân-ı Kerîm öğretmekti.⁴⁶⁰

Hem Es'ad b. Zürrâre (r.a.), hem de Mus'ab b. Umeyr'in (r.a.) Medine'yi İslâmlaştırma çabalarının bir meyvesi olarak Nübüvvetin 13. yılı (M.622) hac mevsiminde ikisi kadın, yetmiş beş Medineli Hz. Peygamber'e (s.a.s.) biat etmek üzere Akabe'de hazır bulunmuşlardır. Mus'ab da (r.a.) bu toplantıda yer almış ve Medine'deki başarılı faaliyetleri sebebiyle Allah Resûlü'nün (s.a.s.) takdirini kazanmıştır. İkinci Akabe Biati'nin hazırlık safhasının gerçekleştirilmesinde önemli görevler ifâ eden Mus'ab (r.a.), yapılan toplantının ardından Mekke'de üç ay daha kaldıktan sonra yine asıl vazife mahalli olan Medine'ye geri dönmüştür.⁴⁶¹

Mus'ab (r.a.), Medine'ye ikinci defa geldikten sonra yine Es'ad b. Zürrâre (r.a.) ile beraber Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hicretine kadar geçen dönemde tebliğ faaliyetlerini başarılı bir şekilde devam ettirdi. O kadar ki, bu iki sahâbînin çabaları sayesinde Medine'de İslâmiyet'in girmediği neredeyse hiçbir hane kalmadı. Bu süreçte Mus'ab'ın (r.a.) diğere bir görevi ise İkinci Akabe görüşmelerinde alınan karar gereği Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlara yardımcı olmak ve şehre gelen Muhâcirler ile Ensâr arasındaki ilk diyalogları gerçekleştirmek olmuştur. Şüphesiz bu konuda onun asıl vazifesi ise Medine'yi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gelişine yani Hicret'e hazır hale getirmektir.⁴⁶²

Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra hayata geçirdiği Ensâr-Muhâcir kardeşliği uygulamasında Mus'ab b. Umeyr'i (r.a.) Muhâcirlerden Sa'd b. Ebî Vakkâs (r.a.), Ensâr'dan da Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) ile kardeş yaptı. Allah Resûlü (s.a.s.) Bedir savaşında daha önce Mekke döneminde onun kabilesinin uhdesinde bulunan sancaktarlık vazifesini Mus'ab'a (r.a.) vermiş, bu savaşta Muhâcirlerin sancağını ona teslim etmiştir. Uhud harbinde ise bütün Müslümanları temsil eden sancak yine onun tarafından taşınmıştır.⁴⁶³

Medine'de onu yamalı elbiseler içinde dolaşırken gören Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dilinden şu cümleler dökülmüştür: *"Allah'a hamdolsun. Mekke'de son derece lüks bir hayat süren, fakat Allah'a ve Resûlullah'a olan sevgisinin ve takvaya olan aşkının bütün rahatlığa sırt çevirttiği genç adam işte budur"*.⁴⁶⁴

Uhud Savaşı'nda Mus'ab

Mus'ab b. Umeyr (r.a.), Uhud savaşında sancağı taşıyordu. Şehit edilinceye kadar Hz. Peygamber'in (s.a.s.) önünde savaştı. İbn Kamîe tarafından şehit edildi.

⁴⁶⁰ Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr*, 46; İbn Sa'd, III, 117-119.

⁴⁶¹ İbn Hişâm, II, 81-87.

⁴⁶² İbn Sa'd, III, 118-119.

⁴⁶³ İbn Sa'd, III, 120-121; İbn Abdilberr, IV, 1475.

⁴⁶⁴ İbn Sa'd, III, 116. Bk. Algül, Hüseyin, "Mus'ab b. Umeyr", *DİA*, 226-227.

İbn Kamîe, Hz. Peygamber'i öldürdüğünü sanıyordu ve öyle ifade ediyordu. Mus'ab şehit olunca Hz. Peygamber sancağı Hz. Ali'ye verdi.⁴⁶⁵

Mus'ab b. Umeyr (r.a.), Uhud savaşı esnasında Müslüman okçuların ihmali sonucunda yaşanan bozgun esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanından hiç ayrılmamış, çarpışmalar esnasında son nefesine kadar kendisine emanet edilen sancağı yere düşürmemiştir. Savaş esnasında Hz. Peygamber'i de (s.a.s.) yaralayan İbn Kamîe'nin kılıç darbeleriyle her iki eli de kesilince sancağı kollarıyla göğsüne bastırarak dik tutmaya çalışmış, bu esnada aldığı mızrak darbesiyle şehit olmuştur.⁴⁶⁶

Uhud savaşı sonucunda başta Hz. Peygamber'in (s.a.s.) amcası Hamza (r.a.) olmak üzere şehitler toprağa verilirken, Allah Resûlü (s.a.s.) eski bir elbise içinde yerde yatan Mus'ab'ın (r.a.) cesedini yanındakilere göstererek, onun bir zamanlar zenginlik içinde en güzel elbiseleri giydiğini, en güzel yemekleri yediğini, fakat Allah ve Resûlü'nün (s.a.s.) sevgisini her şeye tercih ettiği için bu hale geldiğini söylemiş, ardından da

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

“Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice kişiler vardır. Onlardan bazıları sözünü yerine getirip o yolda canını vermiş, bazıları da -şehitliği-beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde -sözlerini- değiştirmemişlerdir.” meâlindeki âyeti⁴⁶⁷ okumak suretiyle Mus'ab (r.a.) ve savaşta can veren şehitleri müjdelemiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) daha sonra onun hatırasına yönelik olarak şu sözleri dile getirmiştir: *“Seni Mekke'de ilk gördüğümde hiç kimse seni yakışıklılıkta ve güzel giyinmede geçemezdi. Ama bugün saçın karışmış ve sadece vücudunu örten basit bir örtün var. Allah'ın Resûlü kesin olarak ilan ediyor ki, sen kıyamette mutlaka Allah'ın huzuruna kabul edileceksin”*.⁴⁶⁸

Uhud savaşından sonraki dönemlerde elde edilen zafer ve fetihler sebebiyle kazanılan ganimetler içerisinde bolluk ve refah içinde yaşayan Müslümanlar, Mus'ab'ın (r.a.) bu savaş sonundaki halini hiçbir zaman hatıralarından çıkaramamışlardır. Nitekim ilk Müslümanlardan olan Habbâb b. Eret (r.a.), kendilerinin Mekke'den Medine'ye dünyevî menfaatler için değil, Allah rızası için hicret ettiklerini, fakat buna rağmen Allah Teâlâ'nın kendilerine daha sonra dünya nimetlerini de verdiğini; Mus'ab b. Umeyr (r.a.) gibi arkadaşlarının kendileri gibi niyet taşımalarına rağmen bu nimetlerden hiçbir şey tatmadan âhirete intikal

⁴⁶⁵ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzi)*, 329; Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Ĥimyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, thk. Muştafâ es-Sakķâ v.dğr., 2. Bs (Mısır: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1375/1955), 2: 73.

⁴⁶⁶ Buhârî, *Cenâiz*, 22, 25; İbn Abdilberr, IV, 474.

⁴⁶⁷ Ahzâb 33/23.

⁴⁶⁸ İbn Sa'd, III, 122.

ettiklerini belirttikten sonra, Uhud'da şehit olduğu gün onu saracak bir kefen bulamadıklarını, bedenini hırkasıyla örtmeye çalıştıklarında başına çekince ayaklarının, ayaklarına çekince başının açıldığını, sonunda başını örttüklerini, ayaklarının üstüne de kokulu bir ot demeti koyduklarını söylemiştir.⁴⁶⁹

Müslümanlar arasında Mus'abü'l-hayr olarak da tanınan Mus'ab b. Umeyr,⁴⁷⁰ Müslümanların anneleri arasında yer alan Zeyneb bint Cahş'ın kız kardeşi Hamne ile evli olduğu için aynı zamanda Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bacanağı olmuştur. Mus'ab'ın (r.a.) bu evliliğinde Zeyneb adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁷¹

Mus'ab b. Umeyr'in soyu kızı Zeynep'ten devam etmiştir. Kadın sahâbîlerden olan Zeynep bint Mus'ab, Ümmü Seleme validemizin kardeşi olan Abdullah b. Abdullah el-Mahzûmî ile evlendi. Zeynep bint Mus'ab'ın ondan Muhammed ve Mus'ab adında oğulları ve Karibe adında bir kız çocuğu olmuştur.

İslâm ordusu Uhud Gazvesi'nden Medine'ye döndüğünde merak içinde bekleyen kadınlar savaşa katılan yakınlarından haber sormuşlarsa da hiç kimse bu konuda onlara cevap vermedi. Bunun üzerine kadınlar Hz. Peygamber'e (s.a.s.) başvurdular. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) hepsine cevap verdikten sonra sıra Hamne'ye gelince ona kardeşi Abdullah'ın ve dayısı Hamza'nın şehid olduğunu söyledi. Hamne derin bir tevekkülle, "Allah onlara rahmet etsin ve onları bağışlasın" dedi. Ardından Hz. Peygamber (s.a.s.) kocasının da şehid olduğunu söyleyince Hamne, "Âh savaş âh!" diye feryat etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.s.), "Kadınlarda kocalarına karşı ayrı bir bağlılık vardır" dedi.⁴⁷²

Hamne bint Cahş, İfk hadisesinde Hz. Âişe'ye atılan iftiraya inanan ve yayanlar arasında bulundu. İftira olayından bir süre sonra Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Âişe'nin beraatini ilân eden âyetleri Mescid-i Nebevî'de Müslümanlara okudu. Sonra da bu çirkin iftirayı yaymakta ileri gitmiş olan Hassân b. Sâbit, Hamne bt. Cahş ve Mistah b. Üsâse'ye had cezası verildi. İffetli kadına zina isnadında buldukları için Nûr sûresinin 4. âyetine göre⁴⁷³ seksener sopa vurulması ve bir daha şahitliklerinin kabul edilmemesi cezası uygulandı.⁴⁷⁴

Had cezası uygulanan ikinci kişi olan Hamne bt. Cahş bilindiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.s.) baldızıdır. Hz. Peygamber nezdinde Hz. Âişe'nin itibarını düşürüp kız kardeşi Zeyneb'in konumunu güçlendirmek amacıyla iftira olayına

⁴⁶⁹ Buhârî, *Cenâiz*, 27; Müslim, *Cenâiz*, 17; Tirmizî, *Menâkıb*, 54; İbn Sa'd, III, 121-122.

⁴⁷⁰ İbn Sa'd, III, 116.

⁴⁷¹ İbn Sa'd, III, 116.

⁴⁷² Mehmet Aykaç, "Hamne bint Cahş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 497.

⁴⁷³ en-Nûr, 24/4. "Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar."

⁴⁷⁴ Ömer Sabuncu, "Âişe Bt. Ebû Bekir", *Müminlerin Anneleri*, ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu, 1. Bs (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 200.

katıldığını söylemiştir. Hz. Zeynep ise Hz. Âişe hakkında onun gibi düşünmemiştir.⁴⁷⁵

Sonuç

Allah Resûlü'nün örnek alacağımız genç sahâbilerinden biri de Mus'ab b. Umeyr'dir. Mus'ab b. Umeyr, ilk iman edenlerdendir. Ailesinin baskısına boyun eğmemiş, dininden dönmemiştir. İlk muallim olarak gittiği Medine'de pek çok kişinin iman etmesine vesile olmuştur. Uhud savaşında önemli görevler üstlenmiş ve şehit olmuştur.

Mus'ab b. Umeyr'in (r.a.) Müslüman olduktan sonra hayatına getirdiği derin değişiklikler, kendi zamanında bile efsane olmuş, dünya malını terk etme konusunda kendisi Müslümanlarca hep örnek gösterilmiştir. Refah ve lüks içinde yaşayan, zengin, zevkli giysiler giyen bu genç adam, ruhunun ebedi dünyasını kazanmak için bütün bunlardan kolayca vazgeçmiştir. Mus'ab b. Umeyr, hayatının tüm yönleriyle günümüz gençlerine örneklik teşkil etmektedir.

Kaynakça

Algül, Hüseyin. "Mus'ab b. Umeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 226-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Apak, Âdem. *İslâm'ın Örnek Şahsiyetleri Ashâb-ı Kirâm*. 2. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.

Aykaç, Mehmet. "Hamne bint Cahş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 497. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Ĥimyerî. *es-Sîretü'n-Nebevîyye*. Thk. Muşafâ es-Saqqâ v.dğr. 2. Bs, 2 Cilt. Mısır: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1375/1955.

İbn İshâk, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Medenî. *Sîretu İbn İshâk (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)*. Thk. Süheyl Zekkâr. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1398/1978.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *eş-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Thk. 'Alî Muhammed 'Omer. 1. Bs, 10 Cilt. Qâhire: Mektebetü'l-Ĥâncî, 1421/2001.

⁴⁷⁵ Sabuncu, "Âişe Bt. Ebû Bekir", 201.

Sabuncu, Ömer. “ÂiŖe Bt. Ebû Bekir”. *Müminlerin Anneleri*. Ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. 1. Bs. 137-247. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.

H. Peygamber'in Gençliğe Verdiği Değer ve Attâb b. Esîd Örneği: Abdullah Yıldız*

Bütün övgüler, Yüce Allah'a; salât ve selâm Habîbullah'a, ehline ve ashabına olsun!

Yaratıcı Kudret'in Yüce Elçisi kendini şu sözleriyle anlatmaktadır: "Ben, insanoğlunun geride bıraktığı en seçkin devirler içinden çağlar boyu seçile seçile (süzüle süzüle) geldim ve içinde bulunduğum çağda ortaya çıkarıldım"⁴⁷⁶

H. Muhammed, en mükemmel dinin, en seçkin ümmetin, en yüce kitabın en son habercisi ve elçisi olduğundan tüm varlıkların mükemmelliğini temsil eden gaye bir varlıktır. Bu nedenledir ki o, akıl ve tetkik üstü bir ıstıfaya (seçkinliğe) sahiptir. Esasen genelde insan, varlık alanı içinde mükemmeli temsil eden mükerrer varlıktır. Ama bu alanda insanoğlu kendi içinde de bir süzülme, seçilme ve seleksiyona tabidir (el-Hacc 22/78). İslâm düşüncesinde Allah dostları diye anılan veliler ve nebiler, insanlar içinde seçilmiş kullar olarak bilinir ve anılırlar. Nitekim Kur'ân'ı Kerîm bu konuda şöyle diyor: "Şu bir gerçek ki, Allah, H. Adem'i, H. Nuh'u, H. İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelme tek bir nesil olarak ıstıfa edip varlıklar üzerinde seçkin kıldı. Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir." (el-Âl-i İmrân 3/33-34). Ayrıca nebiler de kendi aralarında ıstıfaya (seçilmeye) uğramaktadırlar. Âyette bu durum da şöyle ifade edilir: "İşte Resuller! Biz onların bir kısmını diğerine daha üstün kılmışızdır." (el-Bakara 2/253). Kur'ân, Peygamberlerin seçkinlerine de, büyük aksiyon ve imtihan sahibi peygamberler anlamında "**ülü'l-azm**" (azim sahibi peygamberler) der. Bunlar; H. Nuh, H. İbrahim, H. Musa, H. İsâ ve H. Muhammed (Aleyhimusselâm) dır (el-Ahkâf 46/35; eş-Şûrâ 42/13). Bu azim sahibi peygamberler de kendi aralarında bir ıstıfaya tabi tutularak onların içinden en üstünü seçilmiştir. Bu yüzden bir adı Muhammed (s) olan Peygamberimiz'in diğer bir adı da seçilmiş, arınmış ve süzölmüş anlamlarında "Mustafâ" dır. Elbette sözü edilen ettiğimiz seçkinlik ve mükemmellik hem ruhta hem maddededir.

Henüz dünyayı teşrif etmeden babasından, 6 yaşında iken de annesinden yetim kalan H. Peygamber, amcası Ebû Tâlib tarafından himâye ve iltifât gördü. Onun refâkatında 12 yaşında iken-Şam'a (Busrâ'ya) ticâret yolculuğuna katıldı. İzlenen ve beklenen misâfir olarak rahip Bahîrâ tarafından bazı sorularla test edildi.⁴⁷⁷

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁴⁷⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, "Menâkıb", 23, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981).

⁴⁷⁷ Bahîrâ, H. Muhammed'e (s): "Sana bazı sorular soracağım Lât ve Uzza hakkı için bana bunların cevabını ver," dediğinde O şöyle dedi: "Lât ve Uzza'yı söyleyerek (öne sürerek) bana bir şey sorma! Zira bu ikisine duyduğum nefreti hiçbir varlığa duymuş değilim." Bkz. İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk. Ahmet Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-

Kardeşlik ve barış Peygamberi, peygamber olmadan önce henüz 20 yaşında bir genç (delikanlı) iken kan, kuvvet ve kabileciliğe dayalı Arap toplumları arasında vukû bulan ve uzun yıllar (4 yıl) süren, yüzlerce aileyi mahveden (yurtsuz, yuvasız, babasız bırakan) bu kanlı savaşıardan birinde, Ficâr harbinde bulunmuş ama silah kullanmamıştı. Kureyş ile Kays kabileleri arasında haram aylar olan (Muharrem, Recep, Zilka'de ve Zilhicce) 'de vukû bulduğu ve kurallar ihlâl edildiği için adına "Ficâr Harbi" denilen bu savaşta Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in oğlu Zübeyr alemdardı. Muhammed (s) bu savaşa katılmış olduğu halde aktif görev alıp silah kullanmamıştı. Ancak Kureyş tarafının kazandığı bu savaşın sonunda bir aynı yılda (20 yaşında iken) bir anlaşma yapılmış, Hz. Muhammed de amcası Zübeyr'in girişimleri sonucu Mekkeli erdemlilerin katıldığı "Hılfu'l-fudûl" denilen bu anlaşmaya barıştııcı, uzlaştııcı olarak katılmıştı. Zulmü ve haksızlığı ortadan kaldırmaya, mazlumların hakkını almaya yönelik bu anlaşmaya katılımı daha sonra, Peygamber olunca kendisine sorulduğunda barış Peygamberi "Bu gün bile böyle bir anlaşmayı kabule davet olunsam, hiç tereddüt etmeden kabul ederim" buyurmuştur.⁴⁷⁸

Zamanımızda evlenme yaşı olan 35 yaşında iken yine rahmet ve af Peygamberi, yağın yağmurlar neticesinde âfete maruz kalarak yıpranan Ka'be'nin tamiri tamamlandığında Haceru'l-Esved taşını yerine koyma konusunda Mekkeli kabileler arasında kılıçlar çekilmiş, kabileler arası tansiyon iyice yükselmişti. Bu arada kabile ileri gelenleri Safa Kapısından Harem-i Şerife giren kimsenin hakemliğine razı olmuşlardı. İşte tam o sırada Resûlullah (s) Ka'be'nin ilgili kapısından içeri girmiş, Haceru'l-Esved'i bir yaygının içerine koymuş, her kabileden ileri gelen birisinin uçlarından tutmalarını emretmiş, onlar da onu tam konulacağı yerin hizasına gelinceye kadar taşımışlar; Resûlullah (s) da ilgili taşı kendi elleriyle kaldırarak yerine koymuş ve kabileler arası gerginliği bitirmişti. Kureyş kabileleri de rahmet Peygamberi'nin bu stratejik kararı ve tedbirini beğenmişler ve ona "el-Emîn" (son derece güvenilir insan) adını vermişlerdi. Bunun üzerine ona olan saygı ve itimatları daha artmıştı.⁴⁷⁹

Yukarıda verilen haberler, bize Hz. Muhammed'in, peygamberlik döneminde olduğu gibi önceki gençlik yıllarında da etrafında cereyan eden zor, kritik toplumsal olaylarda barış ve kardeşliği tesis etmek için çaba sarf ettiğini; barış

kütübi'l-ilmîyye, 1424/2004), 1: 123-124; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, haz. Ömer Abdusselâm et-Tedmu'î (Kahire: Dâru'r-reyyân li't-türâs, 1408/1987), 1: 204-207.

⁴⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 208-211; İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Sâder yayınları, 1405/1985), 1: 82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981), 1: 190.

⁴⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 218, 223-224; Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, trc. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Kitabevi 1974), 1: 135-136; Celâleddin Karakılıç, *Hz. Muhammed'in Hayatı Eşsiz Ahlâk ve Faziletleri* (Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1972), 1: 55-56; Ali Himmet Berki- Osman Keskiöğlü, *Hz. Muhammed ve Hayatı* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 52-54.

ve kardeşlik peygamberi olduğunu; dolayısıyla İslâm dinin kılıç ve şiddet dini değil barış ve davet dini olduğunu göstermektedir. Nitekim Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerinden Nadr b. Hâris bir defasında kavmi olan Kureyş topluluğuna şöyle diyordu: “Muhammed genç iken aranızda en hoşnut olduğunuz ve en doğru sözlü, en fazla güvenilen biriydi. O rüşde erip bu getirdiği şeyle (Kur’an’la) gelince, siz ona sihirbaz dediniz. Hayır, vallahi O bir sihirbaz değildir! And olsun biz nice kâhinler, onların nefeslerini ve düğümlemlerini gördük, yaşadık siz ona kâhin dediniz Vallahi O, bir kâhin de değildir...”⁴⁸⁰

Kâinatın Efendisi, gençliğini aralarında yaşadığı toplumda idealist, gerçekçi ve akılcı olan yukarıda gördüğümüz güzel davranış ve örnekliğinin yanında kendi beden ve ruh sağlığı konusunda da o toplumda titiz, bakımlı ve olumlu kimse olarak karizmasıyla dikkat çekiyordu. O, Müslümanlar tarafından peygamberlerin bilinen sıfatlarına uygun olarak fetânet ve fütüvvet sahibiydi.⁴⁸¹ Genelde Peygamberle ilgili bu durumu kendisi şöyle ifade etmektedir: “Allah, gönderdiği bütün peygamberlere güzel ses ve güzel yüz lütfetmiştir; sizin Peygamberinizi de güzel sesli ve güzel yüzlü göndermiştir.”⁴⁸² Nebiler Sultanı, en son ve en mükemmel dinin son peygamberi olarak bütün varlıkların kemalini temsil ettiği gibi bütün güzelliklerin de kemalini temsil etmektedir. Kâinata renk, koku, şekil, desen, ses, sedâ, âhenk ve estetik... halinde ne kadar güzellik varsa hepsi onun ruh ve beden varlığında toplanmıştır. Hakkında onu gören, onunla sohbet eden arkadaşlarının ve yakınlarının söylediği şu sözler, bize onun beden sağlığı ve güzelliği, temizliği ve bakımlılığını anlatmaktadır:

Câbir b. Semüre: “Mehtaplı bir gecede Efendim’in yüzüne baktım; andolsun ki onun yüzü mehtaptan daha güzeldi.” Ayrıca “yürdüğünüz yoldan az önce o geçmişse bunu, onun güzel kokusundan anlıyorsunuz.”

Abdullah b. Abbâs: “Konuştuğu zaman parlak dişleri arasından sanki ışık süzülürdü.”

Enes b. Mâlik: “Onun ellerinden yumuşak hiçbir ipek, onun kokusundan tatlı hiçbir koku tanımadım. Geceleri onun gelişi, etrafa yayılan mest edici kokusundan anlaşılırdı.”

Rabî’ bnt. Muavvez: “Onu gördüğünüz anda güneşin üstünüze doğduğunu sanırdınız.”⁴⁸³

⁴⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Siret*, I, 328.

⁴⁸¹ Terim olarak “fetânet”; zekilik, yakışıklılık, bakımlılık ve yiğitlik demektir. Diğer sıfatlar ise; “sıdk” (doğruluk), “emânet” (güvenirlilik), “tebliğ” (Allah’tan aldıklarını eksiksiz insanlara ulaştırma) ve “ismet” (günahlardan korunmuş olma) olarak bilinmektedir. Bkz. Selahattin. Polat v. dğr. *İslâmî Kavramlar* (Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997), 248.

⁴⁸² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. İhsan Abbâs, 1: 376; bkz. Kitabu’t-Tabakâti’l-Kebîr, trc. Musa Kazım Yılmaz, 2. Baskı (İstanbul, Siyer Yayınları, 1915), 1: 360.

⁴⁸³ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân, *Sünen-i Dârimî*, “Mukaddime”, 10 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981).

Ebû Cuheyfe : “Efendimin elini tutup yüzüme değdirdim. Eli sulardan serinletici, misklerden daha güzel kokuluydu.”⁴⁸⁴

Adını ve mesajlarını duyduğu halde ona düşman olan bir müşrik ve putperest olan Sümâme b. Üsâli'l-Hanefî, daha sonra Müslüman olup Allah Elçisiyle görüştüğünde ona şunları söyler: “Ey Muhammed! Yemin ederim ki seni gördüğüm ana kadar benim için dünyanın en fena ve nefret edilecek adamı sendin. Fakat, yüzünü gördüm ve şimdi benim için senin o yüzün benim için bütün güzelliklerin en üstünü oldu.”⁴⁸⁵

Tarih kaynakları ve rivayetler, henüz genç bir delikanlı Hz. Muhammed'in bileği bükülmez bilinen müşriklerin en ünlü pehlivanı Rükâneyi üç defa üst üste yenmesine ilişkin olayı şöyle anlatır: Ünlü Pehlivan Rükâne bir gün henüz delikanlı olan Resûlullah'a rastlar ve ona: “Eğer beni yener sırtımın üstüne vurursan sana inanacağım” der. Ve güreşe tutuşurlar. Rükâne'nin sırtı yere yapışır. Müsâbaka tekrarlanır, yine Rükâne yenilir. Fakat O iman edeceği yerde etrafındakilere şöyle söyler: “Bu adam, çok büyük bir sihirbaz. Onunla kapışır kapışmaz, sanki büyülendim. Elim-ayağım tutuldu ve birden kendimi yerde buldum”⁴⁸⁶

Hz. Peygamber'in müşrik pehliven Rükâne ile güreşmesi olayını değerlendiren çağdaş muhaddis Mustafa Sibâi şunları söylemektedir: Hz. Peygamber, eşi Hz. Aişe ile koşu müsâbakası yaparlardı. Ayrıca O, Rükâne ile güreşmiş ve onu üç defa yenmiştir. O, bu davranış ve tutumuyla ashabına, kendisine uymalarını, dinin maksatlarından biri olan sağlık ve sıhhatlerini korumalarını ve bedenlerini spora alıştırılmalarını telkin ediyordu. Bu hal, ne Allah'a ibâdetle uyumsuz bir şey, ne de mü'min bir kimsenin insanlar arasındaki kemal ve vakarına zarar verecek bir şeydir. Bu davranış esasen, eski dinlere bağlı râhip ve mistikler arasında yaygın olan “bedeni ihmali, aç ve açık kalmayı züht ve takvâ belirtisi, Allah'a yaklaşmanın yolu” sanan kuruntuya karşı fiilî bir reddiye olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁷

Abdurrezzâk ve İbn Hişâm'ın İbn Şihâb ez-Zührî'den naklettikleri bir rivâyette anlatıldığı üzere: Yüce Allah, Hz. Muhammed'in yükselişini ve risâletini istediği için onu câhiliyye kirlerinden (davranışlarından) engelliyor (arındırıyor) ve Resûlullah'ın (s.a.s.) gençlik yılları böyle geçiyordu. Öyle ki O, böyle bir toplumda mürüvvet, ahlâk, akrabalık, komşuluk, ağırbaşlılık, doğru sözlülük, güvenilirlik

⁴⁸⁴ Buhârî, *Sahih*, “Menâkıb”, 23.

⁴⁸⁵ Nesâi, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünen- i Nesâi*, “Tahâret”, 127 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981); ayrıca Hind bnt. Utbe'nin de Müslüman olduktan sonra Nebiler Sultanı için söylediği buna benzer sözleri için bkz. Buhârî, *Sahih*, “Eymân”, 3; “Ahkâm”, 14; “Menâkıbu'l-Ensâr”, 23; Abdullah Yıldız, *Büyük Fetih Müslümanları ve Rivayetleri* (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2015), 131-133.

⁴⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 2: 41; İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Kahire: Dâru'r-reyyân li'türâs, 1408/1988), 2: 82.

⁴⁸⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Kendi Dilinden Hazreti Muhammed* (İstanbul: Yeni Boyut, 1995), 35; ayrıca bkz. Sibâi, Mustafa, *İştirâkıyyetü'l-İslâm* (Şam: 1962), 61-62.

bakımlarından en üstünü; insanları kirleten fuhuş ve kötü ahlâktan insanların en uzağı olan gözde bir adam oldu. Öyle ki, Allah bu güzellikleri O'nun şahsında topladığı için, kendi toplumu içinde O'nun yegane ve en belirgin ismi, çok güvenilir kimse anlamında **“el-Emîn”** oldu.⁴⁸⁸

Beden güzelliği, sağlık ve sıhhatine dikkat eden, özen gösteren Rahmet Peygamberi gençleri sever, onlara çok önem verir, sorularına cevap verir sorunlarıyla ilgilenirdi. Asla onları ilgisiz ve çâresiz bırakmazdı. Tabarânî'de geçen ve Hakîm b. Hızâm'dan gelen bir hadiste şöyle anlatılır:

“Nebi (s), sağında bedevî bir adam, solunda da ashabından ondan daha yaşlı bir adam olduğu halde oturuyorken içinde süt bulunan bir kab takdim edildi. O, süttten bir miktar içtikten sonra sağında bulunan ve daha genç olan adama (bedeviye): “Ey genç (delikanlı)! Bu senindir, eğer izin verirsen içmeye devam edeceğim” diyerek bir teklifte bulundu. Bunun üzerine genç: “O benim mi?” diye sordu. Resûlullah (s) da “evet” senin dedi. Genç adam: “Öyleyse artığından olan nasibimi asla kimseye vermem” dedi. Nebi (s) içtikten sonra o da (artığını) içti.”⁴⁸⁹

Allah Resûlü'nün hayatında, gençlerle olan arkadaşlık ve ilgisine ilişkin pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan biri de, ilk Müslümanlardan biri olarak rahmet Peygamberinin ilgi ve sevgisinde büyüyen, Allah Resûlü'nün amcası ve hâmisî olan Ebû Talibin oğlu Hz. Ali Resûlullah tarafından özel ilgi, sevgi ve temsil değerine mazhar olmuş olup onun hakkında şefkat Nebisi şunları söylemektedir:

“Ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir. Seni ancak mü'min olan sever, münâfık sana buğzeder”⁴⁹⁰

Resûlullah (s) nazarında Hz. Ali'nin bilgi ve hikmet alanındaki seçkinlik ve üstünlüğüne işaret eden diğer bir sözü de: “Ben ilmin /hikmetin şehriyim; Ali de o şehrin kapısıdır.”⁴⁹¹

Genç bir delikanlı olan Hz. Ali, Allah Resûlü'nün kendisine olan davranışıyla ilgili şu anekdotu anlatır: Yemen'e vâli olmam için Allah Resûlü beni huzuruna çağırıldı. Ben de: “Ben gencim, daha yaşım küçük ve üstelik hukuk bilgim yok, Ey Allah'ın Elçisi !” dedim. O, eliyle göğsüme iki veya üç defa vurdu (dokundu) ve şöyle buyurdu: Ey Allahım! Onun kalbine hidayet ver ve dilini (hak ve doğruluk üzere) sabit kıl. Bunun üzerine sanki yanımda (aklımda) olan ilmim arttı, kalbim

⁴⁸⁸İbn Hişâm, *es-Siret*, I: 207-208: Abdurrezzâk b. Hemmâm , *el-Musannef* , thk., Habîburrahmân el-A'zamî (Karachi: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983), 5: 318.

⁴⁸⁹Tabarânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr* thk. Hamdi Abdulmecîd es-Silefi (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1403/1983), 3: 200.

⁴⁹⁰İbn Hanbel, *Müsned*, 5: 350; Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve menbau'l-fevâid* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1408/1988), 9: 108; Alâuddin Aliyyu'l-Mutteki el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1412/1993), 11: 602; 13: 157.

⁴⁹¹İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen-i İbn Mâce*, “Mukaddime”, 11 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981); Aliyyu'l-Mutteki, 11: 600; 13: 147.

ilim ve anlayışla doldu. Ve ondan sonra iki kişi arasında hüküm vermede hiç tereddüt yaşamadım.”⁴⁹²

İslâm Ahlâkının temeli, Kur’ân’a ve Resûlullah’ın (s) sünnetine dayanmaktadır. Sünnet, Resûlullah’ın peygamberlikten önce ve sonraki tüm hayat tarzı ve takip ettiği yolları kapsamaktadır. Kur’ân ahlâkını en güzel şekilde yaşayan ve en mükemmel anlamda şahsında toplayan, temsil eden ve hayatının her safhasında ümmetine gösteren kimse hiç kuşkusuz en mükemmel insan Hz. Peygamber olmuştur. Kur’an, Resûlullah’ın (s) sünnetiyle hayatlaşmakta, dindarlık onunla kıvamlaşmaktadır. Çünkü sünnet, Resûlullah (s) tarafından yaşanan Kur’ân’ın kendisidir. Kur’ân-ı Kerîm’deki “Ve sen elbette yüce bir ahlâka sahipsindir.” (el-Kalem 68/4) âyeti ve “Andolsun ki, Resûlullah’da (hayatında) sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır.” (el-Ahzâb 33/21) âyeti bu gerçeği dile getirmektedirler. Ayrıca Hz. Aişe’ye Habîbullah’ın ahlâkı sorulduğunda ahlâkının Kur’ân olduğunu belirtmesi;⁴⁹³ bizzat kendileri, Peygamber olarak gönderilme gerekçesini ahlâk olarak vurgulaması ve ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim,⁴⁹⁴ buyurması da bu gerçeği te’yit etmektedir. Resûlullah’ın Kur’an’da belirlenen bu en güzel örneği çerçevesinde; Ahlâkî Kur’ân olan ve kendisini Yüce Allah’ın eğittiği (yetiştirdiği) en güzel örneklik Hz. Peygamber’in henüz İslâm gelmeden câhiliye dönemindeki gençlik hayatında Müslüman gençler için alınması gereken örneklerden bazılarını şöyle belirtebiliriz:

*. Nübüvvet istifâdı ve donanımı bir tarafa, Resûlullah’ın henüz 20 yaşında bir genç olarak çevresinde kazandığı güven ve olgunluk sayesinde, koşulsuz olarak her insanı ilgilendiren asabiyyet (ırkçılık) ve zulme karşı bir duruş topluluğu olan “hılfu’l-fudûl” (erdemliler topluluğu) adındaki bir barış ve uzlaşma topluluğuna katılıma layık görülmesi Müslüman bir genç için sosyal faaliyet örneği olarak görülmelidir. Resûlullah’ın (s) genç yaştaki bu faaliyeti, günümüz Müslüman gençler için, kendilerini bilgi ve güven bakımından içinde buldukları topluma hazırlamalarına, yetişip olgunlaşmalarına, doğal hakları başta olmak üzere insanlığın yararına olan meşru, yasal ve ma’kûl oluşumlara katılmalarına örnek teşkil etmelidir.

*.Yine günümüzde evlenme yaşı olan 35 yaşında iken Hz. Peygamberin, âfete maruz kalarak yıpranan Ka’be’nin tamiri tamamlandığında Haceru’l-Esved taşıyı yerine koyma konusunda Mekkeli kabileler arasında kılıçlar çekilip tansiyon yükseldiğinde söz konusu taşı yerine koyma konusunda hakemliğe layık görülmesi ve bu görevi herkesi memnun edecek ve yatıştırarak şekilde yerine getirmesi de, günümüzde her Müslüman gencin, barış ve huzur adına toplumunun kendisine

⁴⁹²Aliyyu’l-Müttekî, 13:150.

⁴⁹³ Müslim, Ebu’l-Hasen Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, “Müsâfirîn”, 139 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981).

⁴⁹⁴ Mâlik b. Enes, *Muvatta’*, “Hüsnü’l-huluk”, 8 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981).

teklif ettiği meşrû, yasal ve ma'kûl olan her türlü görevi yerine getirmekten, elini taşın altına koymaktan, risk almaktan kaçınmaması gerektiğine iyi bir örnek olmalıdır.

*. Nebiler Sultanı, en son ve en mükemmel dinin son peygamberi olarak bütün varlıkların kemalini temsil ettiği gibi bütün güzelliklerin de kemalini temsil etmektedir. Kâinatta ne kadar güzellik varsa hepsi onun ruh ve beden varlığında toplanmıştır. Hakkında onu gören, onunla sohbet eden arkadaşlarının ve yakınlarının söylediği şu sözler, bize onun ruh sağlığının mükemmelliği yanında beden sağlığı ve güzelliğine, temizliği ve bakımlılığına, görünüş ve davranış estetikliğine ilgi ve dikkatini anlatmaktadır. O, bir hadislerinde “Allah’a göre, kuvvetli mü’min zayıf mü’minden daha sevimlidir; nefsinizin (bedeninizin) üzerinizde hakkı vardır, ailenizin üzerinizde hakkı vardır.”⁴⁹⁵ buyurarak mü’min kimsenin beden ve ruh sağlığına dikkat çekmekte; “Allah güzeldir, güzeli sever”⁴⁹⁶ buyurarak da yine mü’minlerin ruh, beden ve çevre temizliğine, beslenme vb. her yönüyle bakımlı olmaya ve genç kalmaya dikkat etmelerini, özen göstermelerini öğütlemektedir.

*.Hz. Peygamber’in müşrik pehliven Rükâne ile üç defa görüşmesi, eşi Hz. Aişe ile koşu müsâbakası, ok atmak, yüzmek ve ata binmek gibi sporları ashabına tavsiye şeklindeki davranış ve tutumuyla⁴⁹⁷ ashabına, kendisine uymalarını, dinin maksatlarından biri olan sağlık ve sıhhatlerini korumalarını ve bedenlerini spora alıştırmalarını telkin ediyordu. Bu hal, ne Allah’a ibâdetle uyumsuz bir şey, ne de mü’min bir kimsenin insanlar arasındaki kemal ve vakarına zarar verecek bir şeydir. Bu davranış esasen, eski dinlere bağlı râhip ve mistikler arasında yaygın olan “bedeni ihmal etmeyi, aç ve açık kalmayı züht ve takva belirtisi, Allah’a yaklaşmanın yolu” sanan kuruntuya karşı fiilî bir rediyye olsa gerekir.

“Ey Genç (Delikanlı)! Eğer içersen bu senin hakkındır, buyur iç”⁴⁹⁸

-“Bir gün Nebi (s) ashâbıyla birlikte sohbet ediyorlardı. Derken sabahın erken saatinde oradan güçlü ve kuvvetli bir gencin aceleyle (koşararak) geçip geçtiğini gördüler. O esnada sahabeden bazıları, yazık şu gence! Keşke bu gencin (bu saatteki) güç ve kuvveti (çabası) Allah yolunda olsaydı, dediler. Onların bu sözünü duyan Resûlullah (s) şöyle buyurdu: Sakın (zanla, tahminle) böyle söylemeyin! Şayet o genç, kendisine ait bir sorunu (ihtiyacı) ve bir takım insanların ihtiyacını gidermek için koşuşturuyorsa O Allah yolundadır. Eğer bu genç, zayıf ve düşkün olan (ihtiyaçlı olan) anne babası ve zürriyetinden (yakınlarından) birtakım zayıf ve muhtaç olanların ihtiyacını gidermek için koşuşturuyorsa (yine) Allah

⁴⁹⁵ Buhârî, *Sahîh*, “Savm”, 55; “Edep”, 84; Müslim, *Sahîh*, “Sıyâm”, 183, 1888; “Kader”, 34.

⁴⁹⁶ Müslim, *Sahîh*, “İman”, 147; İbn Mâce, *Sünen*, “Duâ”, 10.

⁴⁹⁷ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, “Fezâilü'l-cihâd”, 11 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981); Ebû Davud, *Sünen*, “Cihâd” 24; İbn Mâce, *Sünen*, “Cihâd”, 19.

⁴⁹⁸ Tabarânî, *el-Mu'cem*, 3: 200.

yolundadır. Ama o tefâhur (övünmek) ve mal çoğaltma hırsıyla koşuşturuyorsa şeytan'ın yolundadır.”⁴⁹⁹

Allah'ın insanlara en büyük lütfü ömür sermayesi içinde özel bir yeri ve değeri olan gençliğe ve gençlere önem veren ve onları çok seven, sevdiği için hayat yolculuğundaki tehlikeli işâretlere karşı onları uyarıcı içerikli Resûlüllah'ın (s) bazı mesajları:

“ (Ey insan!) Şu beş şeyden (gerçekten, olgudan)) evvel beş şeyin (nimetin) kıymetini bil: Ölmeden önce hayatıyın, hasta olmadan önce sağlığıyın, meşguliyetten önce boş vaktiyin, yaşlılıktan önce gençliğiyin, fakirlikten önce zenginliğiyin.”⁵⁰⁰

“Ey Gençler topluluğu! Sizden evlenmeye imkanı olanlar hemen evlensin; çünkü evlenmek gözleri haramdan sakındırır ve namusu korur. Kim de buna yani evlenmeye güç yetiremezse onun oruç tutması gerekir (ona oruç tavsiye edilir), çünkü bu yani oruç tutma onun için (günahlara karşı) bir kalkandır”⁵⁰¹

-“Doğrusu Allah, meleklerle karşı genç kullarıyla iftihar eder ve onlara şöyle der: Şu kuluma bakın! O, benim için şehvetini (cinsiyet, yeme ve içme arzusunu) terketti.”⁵⁰²

- “(Ümmetim!)Gençlerinizin hayırlılar olgunlarınıza benzeyendir (özenendir); olgunlarınızın şerlileri ise gençlerinize benzeyendir (özenendir).”⁵⁰³

- “Gençliğinde ibâdet eden âbid bir gencin ibâdetinin yaşlandıktan sonra ibâdet eden âbid bir yaşlıya üstünlük derecesi, peygamberlerin diğer insanlara olan üstünlüğü derecesindedir.”⁵⁰⁴

- “Doğrusu Yüce Allah, gençliğini Allah'a itâat uğrunda tüketen (geçiren) genci sever.”⁵⁰⁵ Bir başka hadiste; hiçbir gölgenin olmadığı günde (kıyâmet gününde) Allah'ın gölgesi ve himayesinde olacak yedi zümreden biri de (âdil imam-devlet başkanından sonra) gençliğini Allah'a ibâdetle geçiren genç (gençler) olacağı belirtilmektedir.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ Tabarânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 19: 129; Heysemî, *ez-Zevâid*, 4: 325.

⁵⁰⁰ Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr., *el-Câmiu's-sağîr*, 5. Baskı, Mustafa el-Bâbî el-Halebî (Mısır: Şeriketü mektebetü ve matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1: 48; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, tlg. Ahmed el-Kalâş, (Kahire: Mektebetü't-ürâsi'l-İslâmî, ts.), I, 166-167; Aliyyü'l-Müttekî, Alâaddin el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, (Beirut: Müessesetü'r-risâle, 1413/1993), 15: 879.

⁵⁰¹ Buhârî, *Sahîh*, “Savm”, 10; Nikâh, 2, 3; Müslim, *Sahîh*, “Nikâh”, 1.

⁵⁰² Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr., *el-Câmiu's-sağîr*, nşr. Muhammed Mahmud el-Halebî (Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1: 75; Aliyyü'l-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15: 726.

⁵⁰³ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr* 2: 11; Aliyyü'l-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15: 726.

⁵⁰⁴ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2: 79; Aliyyü'l-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15: 726.

⁵⁰⁵ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 1: 76; Aliyyü'l-Müttekî, *Kenzü'l-Ummâl*, 15: 726 ; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 286.

⁵⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, “Ezân”, 36; “Zekât”, 16; “Hudûd”, 19; Tirmizî, Sünen, “Zühd”, 53.

- “Doğrusu Yüce Allah, tövbe eden (tövbekâr) genci /genç kulunu sever.”⁵⁰⁷

Aşağıdaki hadiste işaret edildiği gibi insan, ömür ve mal konusunda daimâ genç kalma arzusundadır:

“Müslüman gençliğe Mekke'nin genç valisi Attâb b. Esîd ve hayatını öğrenmenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Bu düşünceyle **Hz. Attâb ve Hayatı:**

Attâb b. Esîd b. Ebi'l-İs b. Ümeyye b. Abdişems el-Ümevî (13/634):
(Ebû Abdirrahmân / Ebû Muahmmmed)

İleri silsilede nesebi Abdilmenâf'a dayanan Attâb b. Esîd, M. 610'da Mekke'de doğdu. Annesi, Arva' veya Zeynep bt. Amr b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdi menâf'dır. Mekke'nin fethi günü Müslüman oldu O günlerde 18 veya 20-22 yaşlarında bir delikanlıydı.⁵⁰⁸ Attâb, kendi oğlunun da ifade ettiği üzere 13/634 tarihinde Hz. Ebû Bekir ile aynı günde vefât etti.⁵⁰⁹ Bazı kaynaklarda ise, onun, Hz. Ömer'in hilâfetinin son yıllarında 22/644'de vefât ettiğinden söz edilmektedir. Taberî'nin konuyla ilgili rivâyeti de bunu te'yit etmektedir.⁵¹⁰

İbn Hişâm'ın tespitlerine göre Fetih günü Resûlullah (s), beraberinde Hz. Bilâl Habeşî olduğu halde Ka'be'ye girdiği ve Hz. Bilâl'e Ka'benin üzerinde ezân okuma emrini verdiği ve okuduğu gün, o sırada Ebû Süfyân b. Harb, Attâb b. Üseyd ve Hâris b. Hişâm Ka'benin avlusunda oturuyor, durumu seyrediyor ve ezân aleyhinde söyleyeceklerini söylüyorlardı. Ezan hakkında hoş olmayan, alay edici sözler konuşuyorlardı.⁵¹¹ Onlardan birisi, bundan sonra hayatta hayır yok (yaşamanın bir anlamı yok)” diyor, onlardan Attâb, ilk etapta (ölen babasını kastederek): “And olsun ki, bunu (ezanı) işitmediği için Allah Esîd'e'e ikram etmiştir; yoksa o kendisine ağır ve kaba gelecek şeyler duyacaktır” diyerek ezan hakkında beğenilmeyen sözler söylüyordu (homurdanıyordu).

⁵⁰⁷ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, 1: 76; Aliyyu'l-Müttekî, *Kenzu'l-Ummâl*, IV, 209 (10185); Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs* (Kahire, Dâru't-türâs, ts.), 1: 276.

⁵⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1420/2001), 6: 34; İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân, *Sikâtu İbn Hıbbân* (Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sakafiyye, 1408/1988) 3:304; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Kahire: Nehdatu Mısır, ts.), 3: 2023; İbn Hacer, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1328/1910), II, 451; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 7: 178.

⁵⁰⁹ İbn Hıbbân, *es-Sikât*, 3: 304; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3: 1024; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: ts.), 3: 556.

⁵¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdülaziz Abdullah es-Selîmî (Tâif :1415/ 1995), 12: 158 (dipnot, 5); İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3: 556; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451; Fahrettin Atar, “Attâb b. Esîd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Akara: TDV Yay.,1989), 4: 93; İbn Sa'd, “Mekke Fethi ve Sonrasında Müslüman Olan Ashâb”çev. Abdullah Yıldız, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, edtr. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 6:35.

⁵¹¹ Onlardan Hâris: Allah'a yemin olsun ki onun (ezanın) hak olduğunu bilmiş olsaydım iman eder, ona tabi olurudum.” Dedi. Ebû Sfyân: “Bir şey söylemiyorum; şayet bir şey konuşmuş olsam şu çakıl taşları ona haber verecektir” dedi. Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîret*, 4: 56; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

Onların ezan hakkındaki bu sözlerini duyan Allah Resûlü, Ka'be'den dışarı çıkınca onlara: "Dediklerinizi biliyorum" dedi ve her birinin söylediğini tek tek söyledi. Bunun üzerine hemen orada Attâb ve Hâris, ikisi şöyle dediler: "Bizim kendi aramızda yaptığımız bu konuşmalarımızı asla bizden başka kimse duymadı! (Bu nasıl olur? Bunu sana Allah'dan başka kimse haber vermiş olamaz!); biz şahitlik ederiz ki elbette sen Allah'ın Rasûlüsün" diyerek hemen orada şehâdet getirip iman ettiler.⁵¹²

Nebi (s), kızı Fâtîma üzerine Hz. Ali'nin Ebû Cehil'in kızıyla evlenmesini istemiyordu. Bu arada Attâb, Ebû Cehil'in kızıyla evlen girişiminde bulundu ve derhal onunla evlendi. Ondan Abdurrahman ve Attâb adlı iki oğlu oldu.⁵¹³ Bazı tarih kitaplarına göre, Resûlüllah (s), henüz 18 veya 20-22 yaşlarında bir genç olan Attâb'ı Hicrî 8. Yılın 6 Şevvâl'inde Cumartesi günü Huneyn'e doğru savaşa çıkarken, bir (1) dirhem veya yıllık 400 dirhem yahut kırk ukiyye (1600 dirhem) (maaşla) Mekke'ye vali tayin etti. Attâb, o sene Mekkeliler'e namaz kıldırды ve haccettirdi.⁵¹⁴ Zayıf olan bir diğer görüşe göre de Tâif'den döndükten sonra vali olarak atanmıştır.⁵¹⁵ Aynı anda Resûlüllah (s), Muâz b. Cebel'i halka fıkhi (dini) öğretmek, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi de Kur'ân öğretmek üzere Mekke'de görevlendirdi.⁵¹⁶ Nebiler Sultanı, genç sahâbî Attâb'ı vâli olarak görevlendirdikten sonra ona şunları söyledi:

"Seni ne (hangi) iş üzerine görevlendirdiğimin farkında mısın?" yani ona:

(Görevinin bilincinde mi sin?) sorusunu sordu. Attâb da: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlüllah (Harem'in Mekke'nin halkını kastederek) seni "Allah'ın ehli üzerine görevlendirdim." buyurdu. Bu sözlerle Resûlüllah'ın, o sene hac görevi yapan ve yapacak olan hacıların sevk ve idaresini kastedtiği söylenir. O sene ilk defa Attâb, İslâm topraklarında Mekke'ye hac için gelen Müslümanlara hac emirliği yaptı.⁵¹⁷

Attâb, mü'minlerin mü'minliğine şüphe ve kuşku veren konularda çok hassâsdı (titizdi). O, mü'minler için Cuma namazını kastederek "Bu namazdan (mazeretsiz) geri kalan kimsenin (kılmayanın) boynunu vurmayağımı bilmiyorum

⁵¹² İbn Hişâm, *es-Sîret*, 4: 56; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 34; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451; Yıldız, *Büyük Fetih Müslümanları*, 60-61.

⁵¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 34; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 45.

⁵¹⁴ İbn Hişâm Zeyd b. Eslem yoluyla aktardığı bir rivayete dayalı olarak şu rivâyeti nakleder: "Nebi (s), Attâb b. Useyd'i Mekke'ye vali olarak tayin ettiğinde ona günlük bir dirhem rızık (maaş) verdi. O da bu duruma memnun olarak ve şükrederek insanlara şöyle konuştu: Resûlüllah beni her gün bir dirhemle rızıklandırdı (maaşlandırdı). Bu sebeple de artık kimseye de bir ihtiyacım yok. bkz. İbn Hişâm, *es-Sîret*, 4:139; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. İhsan Abbas, 5: 446; thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 34; Fahrettin Atar, "Attâb b. Esîd" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Ankara: TDV Yay., 1991), 4: 93.

⁵¹⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

⁵¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 4: 139; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6:35.

⁵¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 35; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3: 1023; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

(emin değilim); Çünkü ondan ancak münâfıklar geri kalır.” diyordu. Attâb, Resûlullah’ın emri olmaksızın o sene (8/630) Mekke emiri olarak Müslümanlara haccettirdi. O sene müşrikler de buldukları hal ve imkan üzere haccettiler; onlara herhangi bir müdâhale olmadı.

Resûlullah, Attâbı Mekke’ye vali tayin ettiğinde Mekke halkı, kendilerini kastederek ona şöyle demişlerdi: “Sen, Allah’ın ehline (Mekkelilere) kaba ve katı olan bir bedeviyi vali tayin ettin!” diyerek serzenişte bulundular. Bunun üzerine Nebi (s), onlara durumu gördüğü bir rüyaya dayalı olarak şöyle izah etti: Bir rüyâ gördüğünü, o rüyâda Attâb’ın cennetin kapısına geldiğini, kapının halkasına sarıldığını, onu salladığını, kapının açıldığını ve Attâbın oraya girdiğini; dolayısıyla Resûlullah (s), onun bu göreve ehil kimse olduğunu işâret etti.⁵¹⁸ Ukeylî (323/925), Salih ve İbn Abbas’tan gelen bu rivâyete dayanarak “Rabbim! Tarafından, bana hakkıyla destek verecek bir kuvvet ver!” (el-İsrâ 17/80) âyetinde kastedilen kuvvetin Attâb b. Esîd olduğundan söz etmektedir.⁵¹⁹ Fetih gününde, Resûlullah (s) tarafından Mekke’ye vali olarak atanan Attâb, vefât edinceye kadar orada kaldı. Bazı kaynaklar, fazilet ve erdem sahibi, dirâyetli bu genç sahâbînin Hz. Ömer’in hilâfeti zamanına kadar (13/634) kaldığını ileri sürse de,⁵²⁰ daha yaygın olan görüş, ömrünün sonuna kadar onun valilik görevine devam ettiği ve Hz. Ömer’in hilâfetinin son yıllarında (23/644) vefât ettiği şeklindedir.⁵²¹ Genç sahâbî vali, bizzat kendisi, sırtını Ka’be’nin duvarına yaslamış olduğu halde yemin ederek idareci ve yöneticilerde dürüstlük, sadelik ve verilenle yetinme konusunda şu hadis nakletmektedir:

“Allah’a yemin olsun ki şu işe (valiliğe) atandığım günden beri kuşaklı veya püsküllü şu iki elbiseden başka bir şey verilmedim (bana verilmedi). O iki elbiseyi de azadlı kölem Keysân’a giydirdim.”⁵²² İbn Hişam, Hz. Attâb’ın maaş durumuyla ilgili olarak Zeyd b. Eslem’den şu haberi nakletmektedir: “Nebi (s) Attâb’ı Mekke’ye vali olarak atadığında ona günlük 1 (bir) dirhem maaş verdi. Bunun üzerin o Mekke halkına şöyle hitab etti: Ey insanlar! Kim bir dirheme karşın açlık hissederse (azımsarsa) Allah onun ciğerini acıktırsın (o kimse doymasın; (şunu bilin ki) Resûlullah beni günlük bir (1) dirhemle rızıklandırdı (maaşlandırdı) artık bundan sonra kimseye muhtaç değilim.”⁵²³

Mekke’nin genç valisi bu seçkin sahâbî hakkında, Mekke’ye girmeden önce Resûlullah’ın (s) arkadaşlarına şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “Müşrik olarak

⁵¹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6:35; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 451, Aliyyu’l-Müttekî, Alâuddin, 11: 737.

⁵¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 35; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3:1024; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

⁵²⁰ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3: 1024.

⁵²¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. Abdülaziz Abdullah es-Selîmî, 12: 158 ; Atar, “Attâb b. Esîd”, 4: 93.

⁵²² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 35; Tabarânî, *el-Mu’cemü ^ l-Kebîr*, 17: 161; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3: 1024; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451; Heysemî, *ez-Zevâid*, 5: 232.

⁵²³ İbn Hişam, *es-Sîret*, 4: 139; bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. İhsan Abbâs, 5: 446.

kalmalarına gönlümün razı olmadığı, Müslüman olmalarını çok istediğim şu dört kişi vardı, onlar: Attâb b. Esîd, Cübeyr b. Mut'ım, Hakîm b. Hızâm ve Süheyl b. Amr'dır.⁵²⁴

Fetih Günü Müslüman olduğu halde bizzat Resûlullah tarafından Mekke vali olarak tayin ve tensip edilen fazilet, erdem, duyarlılık ve dirayetiyle ma'rûf olan Attâb'ı, İbnu'l-Cevzî, rivâyeti olan sahabiler arasında saymazken,⁵²⁵ İbn Hacer, onun bir (1) rivâyetinin bulunduğunu kaydetmektedir.⁵²⁶ Ancak yaptığımız araştırma neticesinde doğrudan ve dolaylı Attâb'dan bize, zamanımıza intikal eden, burada sadece anlamlarını vereceğim beş konuda beş (5) hadisin bulunduğunu tespit ettik.⁵²⁷

Mekke'nin Fethi sırasında Müslüman olan İslâm'ın en genç valisi Hz. Attâb b. Esîd'e karşı Resûlullah'ın (s) davranış ve tutumları doğrultusunda günümüz gençlerine yönelik mesajlar bağlamında verilen mesajlar:

***Toplum olarak gençlerimizi asla küçümsememeli, yeteneksiz ve yetersiz görmemeli; aksine onlara ilgi göstermeli ve güvenmeliyiz.** Hayat hikayesinde gördüğümüz üzere henüz 18 veya 20-22 yaşlarında yeni Müslüman olmuş genç sahâbî Hz. Attâb b. Esîd'in, İslâm'ın kalbi Mekke'nin fethinden hemen sonra, böylesi zor ve kritik bir zamanda bizzat Resûlullah (s) tarafından İslâm'ın kalbi bir şehre en üst yönetici, vali olarak atanması genç yeteneklere ilginin ve saygının en açık ve en güzel ifadesidir.⁵²⁸

***Gençlere yakın ve ilgili olup onların yeteneklerini ve karakterlerini keşfetmeliyiz (iyi cetanmalıyız).** Hz. Attâb'ın Mekke'ye vali olarak atanmasına Kureyşliler "Ey Allah'ın Elçisi! Sen, toy ve kaba bir bedeviye "ehlullah" (Allah'ın ehli) olan Mekkeliler üzerine vali yaptın!" demelerine rağmen, fetih günü hemen hiç tereddüt etmeden iman etmesi üzerine Resûlullah (s), gördüğü bir rüyadan aldığı işâretle atadığını belirtmiş ve Hz. Attâb, gâlip olan

⁵²⁴ el-Bâşâ, Abdurrahman Re'fet *Suveri min Hayati's-sahâbe*, trc. Tacettin Uzun (Uysal Kitabevi Yayınları, ts.), 268.

⁵²⁵ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali, *Tekîhu fuhûmi ehli'l-eser*, thk. Ali Hasan (Kahire: Mektebetül-âdâb, ts.), 284-316.

⁵²⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 482.

⁵²⁷ Bu beş konu için bkz. Abdullah Yıldız, *Büyük Fetih Müslümanları ve Rivâyetleri*, (İstanbul: Siyar Yayınları, 2015), 60-67; 5 hadis için bkz. Ebû Dâvud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, Sünen, "Zekât", 3 İstanbul; Çağrı Yayınları, 1401/1481); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünei İbn Mâce*, "Ticârât", 20 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981); İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 35; Tabarânî, *el-Mu'cem*, 17: 161; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3: 1024; Heysemî, *ez-Zevâid*, 5: 232; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451; Benzeri hadis için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîret*, 4: 139; Tabarânî, *el-Mu'cem*, 17: 162; Heysemî, *ez-Zevâid*, 4: 263-264; Tabarânî, *el-Mu'cem*, 17: 162.

⁵²⁸ İbn Hişâm *es-Sîret*, 4 *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 139; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

görüŖe göre Hz. Ömer'in hilâfetinin son zamanına kadar (23/644) Mekke'de vali olarak kalmıŖtır.⁵²⁹

***.İman eri mü'min bir genç manada fırsatçı, ferâsetli ve basiretli olmalı, görünen Ŗeyin ve olayların arka yüzünü ve daha ötesini görebilmeli;** bunun için yapılması gereken her türlü çaba ve gayreti göstermelidir. Genç sahâbi Hz. Attâb, Hz. Bilâlin ezan okuması üzerine arkadaşlarıyla konuŖtuklarını Resûlullah'ın bilmesinden hemen sonra onun Peygamberliğini anlayıp o anda ilk iman edenlerden birisi. Ayrıca Resûlullah'ın nübüvvet isti'dadı ile onda gördükleri karakteristik özellikleri dediğimiz akı, zekâsı, görev hassasiyeti ve sorumluluk bilinci olduğuna da inanmak gerekir. Üstad Necip Fâzıl'ın tasavvur ettiği gençleri betimlediği Ŗu ferâseti bize hatırlatmaktadır: Zifiri karanlık gecede kara taŖın üstündeki kara karıncayı gören, ayak seslerini iŖiten; kalaylı ak tas içindeki ak sütün içindeki ak saç telini seçebilen bir ferâset (görüş ve anlayış).

***.Kendimizde bulunan mahâret, bilgi ve ahlâkî güzelliklerle çevremizde bulunan gençlere örnek ve rol model olmalı, yardımcı olmalı ve onları geleceğe hazırlamalıyız.** İslâm'ın en genç valisi Hz.Attâb da, görevinin ilk ayı olmasına rağmen Resûlullah'ın kendisine verdiği direktifler ve emirler doğrultusunda, etrafındaki güzide ve bilge sahâbiler Hz. Muâz b. Cebel ve Hz. Ebû Musa el-EŖ'arî'den gördükleri ve öğrendikleriyle o sene ve daha sonraki senelerde insanlara haccettiriyor, hac emirliği yapıyor ve Mekke'yi problemsiz Ŗekilde yönetiyor.

***.Gençlerimize toplum adına risk üstlenme, farkındalık ve görev bilinci, sorumluluk alma anlayışı kazandırmalıyız:** Resûlullah (s), genç Mekke valisi Hz. Attâb'a Ŗöyle soruyor: "Farkında mısın? Seni hangi iş üzerinde görevlendirdim? (Görevinin farkında mısın?). O da tartışılmaz otorite Resûlullah'ın bu sorusuna: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye cevap veriyor. Bunun üzerine Resûlullah (s), görev hassasiyetine ve mekânın stratejikliğine dikkat çekerek "ehlülhâ üzerine" (Allah'ın ehli sayılan hacılara ve Mekke'lilere)" buyurarak ona görevinin ağrılık ve önemini hatırlatıyor.⁵³⁰

***.Kendisine otorite tarafından görev verilen genç, görevini sorumluluk ve emânet bilinciyle eksiksiz yerine getirmeye çalışmalıdır:** Yönetimdeki dikkat ve hassâsiyeti yanında Hz. Attâb, mü'minlerin mü'minliğine zarar verici, Ŗüphe verici Ŗeylere karŖı oldukça duyarlıydı. O, hac mevsiminde Müslümanlara ve diğer insanlara (müşriklere) problemsiz haccettirebiliyor ve ayrıca Cumu'a namazı konusunda Müslümanlara Ŗöyle diyordu: "Bu namazı cemâatle edâdan geri kalanın boynunu vurmayaçağımı bilmiyorum (vurmayaçağımdan emin

⁵²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 12:158; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, III, 556; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

⁵³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 35; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3: 1023; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

değilim); Çünkü bu ibadetten ancak münâfık olanlar tahallüf eder (geri kalır)” diyordu.⁵³¹

***Müslüman genç, güvene layık, fazilet ve erdem sahibi ve dirayetli de olmalı:** İslâm’ın en genç sahibi Hz. Attâb, Resûlullah (s) tarafından mübârek ve emin belde Mekke’ye tensip ve tayin edildiği sene, Mekke emiri olarak o sene insanlara haccettirdi. Müşrikler de kendi inanç ve anlayışları doğrultusunda müdahale edilmeden haccettiler.⁵³² Resûlullah’ın (s) rüyasında gördüğü işaretlere dayanarak Mekke’ye vali olarak tensip edilen Hz. Attâb’ın faziletli ve salih bir kimse olduğu hakkında; İbn Hacer, Ukeylî’den naklen, Ebû Salih ve İbn Abbâs’tan gelen bir rivayete dayalı olarak “Rabbim! Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver” (el-İsrâ 17/80) âyetinde kastedilen yardımcı kuvvetin Attâb b. Esîd olduğundan söz etmektedir.⁵³³ Aynı zamanda o, Resûlullah’ın (s) haklarında; Müşrik olarak kalmalarına gönlümün razı olmadığı ve Müslüman olmalarını çok istediğim dört kişi var dediği o faziletli kişilerden biridir.

***.Müslüman genç, otorite tarafından bir göreve tensip ve tayin edildiğinde özellikle maaş ve harcama konusunda sade, kanâatkâr ve şeffâf olmalı ve kendisine verilenle yetinmelidir.** Bu bağlamda; kendisine günlük bir (1) dirhem ya da yıllık dört yüz (400) dirhem maaş verilen Hz. Attâb, sırtını Ka’be dayamış olduğu halde bir gün halka şu açıklamada bulunmuştur: “Ey insanlar! Allah’a yemin olsun ki, vali olduğum günden beri şu işimde hiç kimseden bir şey elde etmedim; kuşaklı iki elbiseden başka bana bir şey verilmedi onları da azadlı kçlem Keysân’a giydirdim.”⁵³⁴ Yine Hz. Attâb şöyle diyordu: “Resûlullah beni günlük bir dirhemle maaşlandırdı; artık bundan sonra kimseye muhtaç değilim”⁵³⁵

Sonuç olarak: Bugünün genci (delikanlısı ve genç kızı) yarının (geleceğin) babası ve annesi olacak siz değerli dinleyenlerime bir âyet ve bir hadis meali sunarak konuşmamı bitirmek isterim: “Ey mü’minler (inananlar)! Kendilerinizi ve aile efradınızı (fertlerinizi) yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyunuz.” (Tahrîm 66/6). .Muhakkik müfessir Mücahid’in yorumuyla “Kendi nefsinize ve aile bireylerinize Allah korkusunu (Allah’a bağlılık ve saygıyı) öğütleyin ve çocuklarınızı bu doğrultuda eğitin.”⁵³⁶ Hiçbir anne-baba çocuklarına terbiyeden

⁵³¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

⁵³² İbn Hişâm, *es-Siret*, 4: 139-141; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. Abdulaziz Abdullah es-Selîmî, 6: 35; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451; Aliyyu’l-Mütteki, *Kenzü’l-Ummâl*, 11: 737.

⁵³³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 451.

⁵³⁴ İbn Hişâm, *es-Siret*, 4: 139; bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. İhsan Abbâs, 5: 446; thk. Abdulaziz Abdullah es-selîmî, 6: 35; Tabarânî, *el-Mu’cem*, 17: 161; İbn Abdilber, III, 1024; Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekir, *Mecmau’z-Zevâid* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-imiyye, 1408/1988), 5: 232; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

⁵³⁵ İbn Hişâm, *es-Siret*, 4: 139; bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, thk. İhsan Abbâs, 5: 446.

⁵³⁶ Buhârî, *Sahîh*, “Tefsir”, 66/3; Aliyyu’l-Mutteki, *Kenzü’l-ummâl*, 16: 417.

(eğitimden) daha güzel bir miras (mal ve zenginlik) bırakmamıştır (bırakmış olamaz).”⁵³⁷

Gençlerimize şu konuyu belirtmekte yarar görüyorum: Kuşkusuz teknoloji hayatımızın her boyutuna girmiş vazgeçilmez bir gerçektir. Hayatımızı kolaylaştıran, özellikle ilim ve bilim alanında dijital teknoloji zamanımızı bereketlendiren şâyan-ı şükre değer büyük bir nimettir. Ancak onu yerinde ve doğru kullanımı konusunda düşünmemiz ve kendimizi sorgulamamız gerekmektedir. Yaratılmışların en üstünü ve en onurlusu, Yaratıcı Kudret tarafından her şey kendine musahhar kılınmış (hizmetine ve emrine verilmiş) olan insan olarak teknolojiye hakim olmamız ve insanlığın hizmetinde kullanmamız gerekirken, ömür sermayemizin en kıymetli dilimi olan gençliğimizi teknolojiye mahkum etmemeliyiz.

Hakîkatte, ne ömrün uzunluğu ne de malın çokluğu istenmeyen kötü bir şeydir. Üstelik hadise belirtildiği üzere insan, her yaşta gençliği isteme karakterindedir. Bu durum hadise şöyle ifade edilmektedir: “Yaşlı (kimse), şu iki şeyi şeyi arzulamada gençtir: Ömür uzunluğu (çok yaşama) ve mal çokluğu.”⁵³⁸

Ömür uzun, ameli güzel kimseler elbette hayırlı ve kutlanacak insanlardır. Nitekim Nebiler Sultanı “Ömrü üzün ve ameli güzel olan kimselere ne mutlu!”⁵³⁹ buyurmuşlardır. Salih bir kimse için salih bir amel de ne kadar güzeldir. Yeter ki kişi, tûl-i emel ve kesret-i mâl’a kendini feda etmesin.!

Sanma ey hâce ki senden zer u isim isterler!

“Yevme lâ yenfeu” da kalbi selim isterler.

Ey hoca! Sakın sanma ki kıyâmette,

Senden altın ve gümüş isteyecekler.

“Hiçbir şeyin fayda vermeyeceği o günde”

Teslim olmuş bir kalp isteyecekler!

Kaynakça

Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Kesfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs* . nşr. Ahmed el-Kalâş. 2 cilt. Kahire: Dâru't-türâs, Mektebetü'l-İslâmî, ts.

Ahmed İbn Hanbel. *Müsned* . 6 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1402/1982.

Alâuddin, Aliyyu'l-Muttekî el-Hindî. *Kenzü'l-Ummâl fî süneni'l-ekvâal ve'l-ef'âl*. 18 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1412/1993.

Atar, Fahrettin. “Attab b. Esîd” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4: 93. Ankara: TDV Yay., 1991.

Bâşâ, Abdurrahman Re'fet. *Suveri min min Hayati's-sahâbe*. trc. Tacettin Uzun. 1 cilt. y.y: Uysal Kitabevi Yayınları, ts.

⁵³⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, 5: 96, 102; Tirmizi, *Sünen*, “Birr ve sıla”, 33.

⁵³⁸ Buhârî, *Sahîh*, “Rikâk”, 5; Müslim, *Sahîh*, “Zekât”, 113, 115; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 317.

⁵³⁹ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, 2: 58; Aclûnî, *Kesfü'l-Hafâ*, 1: 461: 2: 60.

Berki, Ali Himmet- Keskiöglü, Osman, *Hz. Muhammed ve Hayatı*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân. *Sünen-i Dârimî*. 1 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as. *Süneni Ebû Dâvûd*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Fahrettin Atar, "Attâb b. Esîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 93. Akara: TDV Yayınları, 1989.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekir. *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-imiyye, 1408/1988.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 cilt. Kahire: Nehdatu Mısır, ts.

İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3: 1023; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 3:1024; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 451.

İbn Hacer, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. 4 cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1328/1910.

İbn. Hemmâm , Abdurezzâk, el-Musannef , thk., Habîburrahmân el-A'zamî, 12 cilt, Karachi: el-Mektebû'l-İslâmî, 1403/1983.

İbn Hıbbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hıbbân, *Sikâtu İbn Hıbbân*. Beyrut: Müessesetü'l-kütübî's-sakafiyye,1408/1988.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. haz. Ömer Abdusselâm et-Tedmurî. 4 cilt. Kahire: Dâru'r-reyyân li't-türâs, 1408/1987.

İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Ahmet Ferîd el-Mezîdî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2004.

İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 cilt. Kahire: Dâru'r-reyyân li't-türâs, 1408/1988.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Süneni İbn Mâce*. 2 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. İhsan Abbas. 9 cilt. Beyrut: Sâder yayınları, 1405/1985.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 10 cilt. Kahire: Meketebetü'l-hancî, 2001.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Abdulaziz Abduulah es-Selîmî. Tâif: 1415/1995.

İbn Sa'd, "Mekke Fethi ve Sonrasında Müslüman Olan Ashâb" çev. Abdullah Yıldız, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, edtr. Adnan Demircan. 6: 35. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali, *Tekîhu fuhûmi ehli'l-eser*, thk. Ali Hasan. Kahire: Mektebetül-âdâb, ts.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* 5 Cilt, Beyrut: ts.

Karakılıç, Celâleddin. *Hz. Muhammed'in Hayatı Eşsiz Ahlâk ve Faziletleri*. 2 cilt. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972.

Mâlik b. Enes. *Muvatta'*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Mevlânâ Şiblî. *Asr-ı Saâdet*. trc. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Eser Kitabevi 1974.

Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünen- i Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Polat, Selahattin. v. dğr. *İslâmî Kavramlar*. Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997.

Sibâî, Mustafa, *İştirakiyyetü'l-İslâm*, Şam, 1962.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Câmiu's-Sağîr*, nşr. Muhammed Mahmud el-Halebî. Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, ts.

Tabarânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr* thk. Hamdi Abdulmecîd es-Silefî, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1403/1983.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.

Yaşar Nuri Öztürk, *Kendi Dilinden Hazreti Muhammed*. İstanbul: Yeni Boyut, 1995.

Yıldız, Abdullah. *Büyük Fetih Müslümanları ve Rivayetleri*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.

KÜLTÜR VE TOPLUM EKSENİNDE GENÇLİK

Divan Şairi Necati Bey'in Gençlere Rol Modeli: Hz. Peygamber Kaplan Üstüner*

Giriş

Şair; insan, çevre, toplum ve değerlere karşı duyarlı olan kişidir. O, çevresinde olup bitenlerle ilgili düşünür, düşüncesini duygu ve bilgi birikimi ile yoğurur ve şiir diline aktarır. Yazdığı şiirler ile geniş kitlelere ve gelecek yüzyıllara erişmeyi hayal eder. Doğru fikirlere sahip olan ve şairlik yeteneğini kendinde taşıyan bir kişinin bu hayali büyük ölçüde gerçekleşir. İşte bu niteliklere sahip divan şairlerinden birisi de 15. yüzyılda yaşamış Necati Bey'dir (d. 1444?- ö. 1509).

Bildirimizin konusunu, şiirlerinde atasözü, deyim ve halk söyleyişlerini kullanmaya büyük özen gösteren ve Türkçeyi çok iyi kullanan Necati Bey'in, Divanında yer alan naat muhtevalı ilk şiiri oluşturmaktadır.⁵⁴⁰ Hz. Peygamber övgüsü hakkında yazılan 69 beyitlik bu manzumenin özellikle günümüz gençliğine hitap ettiği düşünülen bazı beyitleri yorumlanmıştır. Bu seçkiyle, söz ve davranışları gençler tarafından örnek alınacak ve rol model kabul edilecek zâtın Hz. Peygamber olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

İnsanların En İyisi

İnsanların en iyisi, en beğenileni Hz. Peygamberdir. Yeri göğü yaratırken Hz. Peygamberin latif vücudu mana olarak Allah'ın bilgisi dâhilinde idi. (Bu düşüncenin doğrusunu Allah bilir.) Yerde ve gökte olanların en iyisi Hz. Peygamberdir. Yerde olanlar ile insanlar, gökte olanlar ile de melekler kastedilir. Vücudu ise latiftir; ruhları okşayıcı bir güzelliğe sahiptir; hoş, nazik, yumuşaktır; nuranıdır. "En iyi" olan rol model alınır:

Yiri gögi yaradurken eyâ bihîn-i beşer
Hudâ bilür ki vücûd-ı latîfün idi me'âl (K, b. 10, s. 17)⁵⁴¹

Çağları Süslendiren

Ahir zamana süs ve şeref veren Hz. Peygamberin varlığıdır; kutlu Ramazan bayramı ile Şevval ayı gibi. "Âhir zaman" kavramı kıyamete yaklaşan son devreyi, zamanın ve dünyanın son günlerini ifade eder. Son peygamber (hâtemü'l-enbiyâ) olması dolayısıyla Hz. Muhammed'e İslâm Literatüründe "âhir zaman peygamberi" de denilmiştir. Çünkü ondan sonra başka peygamber gelmeyecek ve kıyamete

* Prof. Dr., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁵⁴⁰ Ali Nihat Tarlan, *Necati Beg Divanı*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 17-21.

⁵⁴¹ Kısaltmalar (K: Kaside, b.: beyit numarası, s.: sayfa numarası) Ali Nihat Tarlan'ın (1997) hazırladığı *Necati Beg Divanı*'na aittir.

kadar sürecek olan dönemde Allah yoluna yapılacak davetler onun adına olacaktır.⁵⁴² Şevval, hicrî yılın onuncu ayı olup Ramazan ayından sonra gelir. Ramazan ayından sonra gelen ilk üç gün bayram olduğu gibi Şevval ayının da ilk üç günüdür. Dolayısıyla bir birliktelikten kaynaklanan değerli oluş söz konusudur. Ramazan ayının sonu bayram ile süslenmiş ve taçlandığı gibi dünyanın ahir zamanı da Hz. Peygamber ile süslenmiş ve şerefleşmiştir. Söz ve davranışları dünyayı aydınlatan Hz. Peygamber, bu işlevini günümüze kadar olduğu gibi kıyamete kadar da sürdürecektir. Çağları aydınlatan bir peygamber gençlere rol model olmaya layıktır:

Vücûdidur viren âhir zamâna zîb ü şeref
Nite ki 'id-ı hümayûn ile meh-i Şevvâl (K, b.4, s. 17)

Peygamberliğinin Şahitleri

Kâinatta bulunan varlıkların tamamı tek tek Hz. Peygamberin üstün ve yüce sıfatlara sahip olduğuna hal diliyle şahitlik ederler. Varlıklar, insan gibi konuşma yoluyla değil de hal ve duruşlarıyla Hz. Muhammed'in yüceliğini dile getirirler. Hz. Muhammed, peygamberlerin övücüdür, iftihar kaynağıdır. Bütün peygamberler onunla övünür. İnsanların en üstünü, en faziletlisi odur. Bütün bu söylenenlerde asla bir şüphe söz konusu olamaz:

Ne şübhe fahr-i rüsül efdalü'l-beşer sensin
Cemî'-i kevn ü mekân zerre zerre şâhid-i hâl (K, b. 21, s. 18)

Hz. Peygambere uymak için ağaçlar ayağa kalkmış, gök rükûa eğilmiş ve dağlar ise secdeye varmıştır. Kıyam, rükû ve secde namazın farzlarından olan hareketlerdir. Kâinattaki varlıklar, duruşlarıyla adeta Hz. Peygambere tabi olmak için namazdaki hareketleri sergilemektedir. Beyitte, Hz. Peygambere inanan insanların, onu sevdiklerini ve ona ümmet olduklarını göstermek için namaz kılmaları gerektiğine de işaret vardır:

Sana mütâba'at için kıyâma turdı şecer
Rükû'a vardı sipihr ü sücûda indi cibâl (K, b. 24, s. 18)

Şeriata göre iki şahidin tanıklığı yeterli iken (Talâk Suresi, 65/2) Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna dört kutsal kitap (İncil, Tevrat, Zebur ve Kuran) şahitlik etmiştir. Hak ve doğru olduğu kutsal kitapların işaret ettiği delillerle kanıtlanmış bir peygamber rol model olmaya layık değil midir?

Nübüvvetüne şehâdetler itdi dört kitâb
Egerçi şâhid-i şer' ikidür bilâ-işkâl (K, b. 22, s. 18)

⁵⁴² Günay Tümer, "Âhir Zaman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara TDV Yayınları, 1988), 1: 542-543.

“Levlâk”den ibaret olan kutsi hadis, senin güneşten daha parlak olan mahiyetini ortaya koymuşken başka delillere ihtiyaç var mıdır? Beyitte “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım (Levlâke levlâk le-mâ halaktü'l-eflâk).” anlamındaki kutsi hadis iktibas edilmiştir. Bu kutsi hadisle Hz. Peygamberin mukaddes zatı övülmüş ve kâinatın yaratılışındaki maksadın onun yüce varlığı olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴³ Allah, habibine olan sevgisi sebebiyle kâinatı yaratmıştır. Bu sebeple hayatımızı, Hz. Peygamberin varlığına muhtaç olduğumuz söylenebilir. O olmasaydı biz de olmayacaktık. Varlığımızı borçlu olduğumuz bir peygamberi rol model almak gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır:

Seni ibâret-i *levlâk* nükte-i kudsi

Güneşden eyledi rûşen ne hâcet istidlâl (K, b. 34, s. 19)

Hz. Peygamber ve Gül

Çimenlikte/yeşillikte güller, bülbüle naz ve eda ederse şaşılır mı? Çünkü güller, Hz. Peygamberin yanağının terinden işaretler taşır. Güllerin Hz. Peygamberin terinden yaratıldığı inancına telmih yapılmıştır.⁵⁴⁴ Onun teri, gül gibi çok güzel kokarmış. Güllerin, bülbüllere naz ve cilve yapmasının sebebi olarak Hz. Peygamberin yanağından akan terden yaratılması sebep gösterilerek hüsn-i talil sanatı yapılmıştır. Menşesinde Hz. Peygamberin teri olan gülün bülbüle naz etmesine şaşırılmamak gerekir. Beyit, hayatında Hz. Peygamberin sünnetinden izler taşıyan kişilerin mükemmel insan olacağına işaret etmektedir:

‘Îzârunun ‘arakından eser durur ne ‘aceb

Çemende bülbüle güller iderse gunc u delâl (K, b. 27, s. 18)

Umut ve Işık

Hz. Peygamberin getirdiği hükümlerin (kural/kanunların) esintisi ile umut çiçekleri açılmıştır. İslam ışığı ile haramlar (yapılması dinen yasaklanan fiiller) ve helaller (yapılması dinen serbest olan fiiller) birbirinden ayrılmıştır. Dinin kuralları, gül kokularının saçıldığı esintiye benzetilmiştir. Bu kurallar insana umut verir. Umutlar da kişiyi canlı tutar. İslam ışığa teşbih edilmiştir. İslam aydınlığı ile haram ve helal birbirinden ayrılmıştır. Beyitte, güllerin saçtığı güzel kokular içinde, umutla ve aydınlık bir dünyada yaşamak isteyen kişinin Hz. Peygamberi rol model alması gerektiği anlamı sezilir:

Açıldı nefha-i ahkâm ile gül-i ümmid

⁵⁴³ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 155-157.

⁵⁴⁴ Mehmed Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 49.

Seçildi pertev-i İslâm ile harâm ü halâl (K, b. 6, s. 17)

Yüce Sıfatları

Hz. Peygamber iki âlemin (dünya ve ahiret), madde ve mananın özüdür. Yaratılmış olanların övücüdür. Varlıkların övündüğü bir zattır. Kâinatın iftihar vesilesidir. Allah'ın habibidir/sevgilisidir. O, Allah'ın olduğu gibi insanların da sevgilisidir. "Habîb" ismi sadece Hz. Peygambere mahsustur. Değeri, Hakk'ın yanında en üstün olandır. Doğru yoldan ayrılmışlara yardım eden, yolunu sapmışların elinden tutan ve hidayete erdiren odur:

Gel ey hulâsa-i kevneyn ü fahr-i mahlûkât

Habîb-i Hazret-i Bârî mu'în-i ümmet-i dâll (K, b. 20, s. 18)

İnsanların en seçkini Hz. Peygamberdir. O, kâinatın yaratıcısının habibidir. Zamanın en emini/güveniliri odur. İslam dinine inanmayanların dahi Hz. Peygamberin emin bir kişi olduğundan şüpheleri yoktu. Hz. Peygamber, güzel, ahenkli, açık ve anlaşılır şekilde düzgün ve yanlışsız söz söyleyen/konuşan (fasih) bir zattır. Diğer kişiler ise (burada şairin kendisi) ona nazaran acemi/toy ve lal/dilsiz gibidir. Böyle yüce sıfatlara sahip bir şahsiyetin rol model olması gerekmez mi?

Eyâ güzîn-i beşer sen habîb ü ben 'acemî

Ve yâ emîn-i zemân sen fasîh ü benden lâl (K, b. 37, s. 19)

En Güzel Suret

"Ben (Arapların) en güzeliyim." ince manalı sözü ile buğday renkli güzellik, deniz ve karalara sürekli iyilik edip bağışta bulundu. Hz. Peygamber ahlaki yönden olduğu gibi fiziksel yönden de en güzeldir.⁵⁴⁵ Beyitte, onun mübarek yüzünün buğday renginde olduğuna dair rivayetlere işaret edilir. Hz. Peygamberin güzelliği, kara ve denizlere nimetler erdirmişti. Onun güzelliğinden kara ve denizler de yararlanmıştı. Karalar ve denizler onun güzellikleriyle süslendiği gibi maddi nimetlerle de doldurulmuştu. İnsan fıtratı, güzeli ve güzelliği sever. Hz. Peygamber de en güzel surette yaratılmıştı. Yeryüzünün yararlandığı bu güzelliğe insanın da âşık olması gerekir:

Bu nükte-i *ene emlah* bu hüsn-i gendüm-gûn

Hemîşe bahr ile berre irürdi birr ü nevâl (K, b. 28, s. 19)

Yardımsever

Ümmetinden bir olan ben (Necati), aşağılık nefsin esiri oldum. Nefsin kölesi olunca günah denizine daldım ve sapkınlık yoluna saptım (azgınlık yolu arkadaşım

⁵⁴⁵ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 147.

oldu). Şair, kendisini kastederek insanların içine düşebileceği durumu tasvir etmiştir. İnsan bedeninde bulunan ve ona kötülük emreden cevher gibi düşünülen nefis, alçak/bayağı olarak nitelendirilmiştir. Nefse esir düşüldüğü takdirde, hata, kusur ve günahlarla karşı karşıya kalınması kaçınılmazdır. Kişinin düşebileceği bu olumsuz duruma karşı sığınabileceği güvenli liman ise Hz. Peygamber ve onun getirdiği kutlu prensipler olacaktır. Doğru yoldan gitmek, sapkınlık yolundan uzak durmak ve eğilim duymamak için Hz. Peygambere yalvarılır:

Biri de bende ki oldum esîr-i nefs-i denî
Garîk-ı bahr-i günâhem refik-i râh-ı dalâl (K, b. 51, s. 20)

Şulardan eyleme ben çâkerüni kim olalar
Tarîk-i hakka mu'ânid dalâlete meyyâl (K, b. 54, s. 20)

Ey Allah'ın elçisi! Şefaatinin zamanıdır. Yardım et. Senin yardımının sonu olmaz; yardımın sonsuzdur. Hz. Peygamberin, ümmetine şefaati ve yardımı konu edinir. Hz. Peygamber, kalbinde iman olanlara şefaati edip, cennete girmesi için Allah'a duada bulunacağı, onun doğarken "ümmetim" diyerek ümmetinin durumunu düşündüğü gibi, herkesin kendini düşüneceği hesap gününde de "ümmetim" diyerek ümmetine şefaati edeceği rivayet edilmiştir.⁵⁴⁶ Hz. Peygamberin ümmetine yardımı sürekli olup hem bu dünyada hem de öte dünyada devam edecektir:

Şefâ'atün demidür geldi yâ Resûlallâh
'Înâyet eyle ki gelmez 'inâyetine zevâl (K, b. 53, s. 20)

Mutluluk ve vuslat

Hız. Peygambere gerçek anlamda ümmet olan kişinin iki dünyada mutluluğa erişip isteğine kavuşacağına hiç şüphe yoktur, kesindir. İnsan, dünya ve ahirette arzularına kavuşmak, mutlu olmak ve mutlu bir şekilde yaşamını sürdürmek ister. Bu isteğine ancak Hz. Peygamberin manevi idaresine girmek ve onun yolundan gitmekle kavuşabilir. Bunun için de Hz. Peygamberi rehber yapmak, prensiplerini içselleştirmek, sünnetine uymak ve hayata yansıtmak gerekir:

Ana ra'yyet olup Mustafâya ümmet olan
Mukarrer iki cihân devletine buldı visâl (K, b. 60, s. 21)

Sonuç

İnsanlar, özellikle de gençler hayatları boyunca kendilerine rehberlik edecek ve rol model olacak kişileri ararlar. Aranacak rol modelde fiziksel ve nitelik

⁵⁴⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Şefaati", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 2010), 38: 414.

bakımından üstün özelliklerin olması beklenir. Necati Bey, rol model olarak Hz. Peygamberi önermiştir. Şairler tarafından naat muhtevalı şiirlerin yazılması geleneksel olmakla beraber, kaleme alındığı dönemlerde gençlere rol model olacak şahsiyetin sıfatlarını dile getirmesi bakımından da önemli bir işlev yüklenmiştir. Naatta, genel anlamda, “Hz. Peygamberin güzel ahlakı bilinmelidir. Bilince tanınır, tanınınca sevilir, sevilince de rol model olarak kabul edilir.” düşüncesi verilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

Çavuşoğlu, Mehmed. *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.

Tarlan, Ali Nihat. *Necati Beg Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Tümer, Günay. “Âhir Zaman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 542-543. Ankara TDV Yayınları, 1988.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Şefaat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 414. İstanbul TDV Yayınları, 2010.

Yeniterzi, Emine. *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Necip Fazıl'ın Çile'sinde Peygamberimiz Ve Gençlik

Levent Bilgi*

Özet

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin en önemli isimlerinden olan Necip Fazıl Kısakürek; şiir, tiyatro, roman, hikâye, makale gibi edebî türlerde eserler vermiştir. O aynı zamanda bir eleştirmen, düşünce yazarı ve polemikçidir. Edebiyatın birçok türünde eserler kaleme almasına rağmen Kısakürek'in asıl alanı şiirdir.

Kısakürek, kişilik bakımından zor, güçlü, ihtiraslı, titiz, tedirgin ve sıkıntılı, kendi içine sığmayan, hoş sohbet, cömert, mücadeleci, güçlü bir insandır. O, modern Türk şiirinin mistik ve metafizik bir şairidir. Kısakürek, bireyin iç âlemini ve felsefi görüşlerini kendine has bir şekilde dile getirir. Onun en önemli kaynakları Kur'an ve Peygamber'dir. En öncelikli hedef kitlesi de gençlerdir. Birçok şiirinde Peygamber kaynaklı bir anlam yoğunluğu ile lirik bir şekilde gençlere seslenir.

Bu makalede amaç, Necip Fazıl'da Peygamber etkileri ve gençliğe hitaplarını, tavsiyelerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Necip Fazıl Kısakürek, şiir, Peygamber, gençlik.

The Prophet And Youth In Necip Fazıl's Çile

Abstract

Necip Fazıl Kısakürek, one of the most important names of Turkish poetry in the Republican period; poetry, theater, novel, story, article, such as literary genres have produced. He is also a critic, writer and polemicist. Although he wrote many kinds of literature, the main area of Kısakürek is poetry.

Kısakürek is a strong, strong, passionate, anxious, anxious and distressed person who does not fit into himself, has a pleasant conversation, a generous, challenging, strong man. He is a mystical and metaphysical poet of modern Turkish poetry. Kısakürek expresses the inner world and philosophical views of the individual.

His most important sources are the Qur'an and the Prophet. Young people are the most important target group. In many of his poems he speaks to the youth in a lyrical way with a sense of meaning originating from the Prophet.

The aim of this article is to reveal the effects of Prophet Muhammad in the case of Necip Fazıl and his advices to youth.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Keywords: Necip Fazıl Kısakürek, poetry, Prophet, gençlik.

NECİP FAZIL'IN ÇİLE'SİNDE PEYGAMBERİMİZ VE GENÇLİK GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin sırasıyla “Kaldırımlar Şairi”, “Büyük Doğucu”su, “Sultanu’ş Şuarâ”sı ve “Üstad”ı olarak anılan Necip Fazıl Kısakürek, Türk edebiyatının önemli isimlerindedir. O, ilk şiirlerini yayımladığı yıllardan ölümüne kadarki altmış senelik sanat hayatı zarfında mistik, metafizik arayışlarının yanı sıra, mevcut şiirleri üzerinde oynayarak ve birtakım değişikliklere giderek estetik arayışlarını da sürdüren “iç dinamik”i yüksek bir şiir meydana getirmiştir.⁵⁴⁷

Necip Fazıl Kısakürek, Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin en önemli isimlerinden biridir. Şiir, tiyatro, roman, hikâye, makale gibi edebî türlerde eserler vermiştir. O aynı zamanda bir eleştirmen, düşünce yazarı ve polemikçidir. Edebiyatın birçok türünde eserler kaleme almasına rağmen Kısakürek’in asıl alanı şiirdir. O gerek fikirleri, gerek İslami düşünceleri ve aksiyonu ile o bir yol açıcıdır.

Kısakürek, kişilik bakımından zor, güçlü, ihtiraslı, titiz, tedirgin ve sıkıntılı, kendi içine sığmayan, hoş sohbet, cömert, mücadeleci, güçlü bir insandır. O, modern Türk şiirinin Mehmet Âkif ile beraber en kuvvetli mistik ve metafizik şairidir. Kısakürek, bireyin iç âlemini ve felsefi görüşlerini kendine has bir şekilde dile getirir. Onun en önemli kaynakları Kur’an ve Peygamber’dir. En öncelikli hedef kitlesi de gençlerdir. Birçok şiirinde Peygamber kaynaklı bir anlam yoğunluğu ile lirik bir şekilde gençlere seslenir.

Kısakürek, Müslüman-Türk aydın tipinin en önemli temsilcilerindedir. Rasim Özdenören onun için, “Necip Fazıl, entelektüel planda Müslümanca düşünmenin Cumhuriyet dönemindeki ilk örneğidir”⁵⁴⁸ demektedir.

Necip Fazıl, zekâsının ve yeteneğinin yanına cesaretini koyabilmiş biridir. Daima haksızlıklara karşı cesurca karşı koyar. O, Sezai Karakoç’un ifadesiyle “Göklerin Çektiği Kartal”dır.⁵⁴⁹

Necip Fazıl Kısakürek’in ilk şiirleri Millî Mecmua’da çıkar. Şair, 1925’te Örümcek Ağı’nı kaleme alır. 1928’de meşhur Kaldırımlar kitabını yayımlar. O, bundan böyle “Kaldırımlar Şairi” olarak anılır. Necip Fazıl’ın şiiri bu dönemde “yeni bir ses ve dilde mücerredi yakalamanın zaferini getirir. O, ‘Kaldırımlar Şairi’ şöhretiyle bu zaferin zevkini tatmıştır”⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ Sevinç, C. “Bir Huzursuzluğun Şiiri: Örümcek Ağı’ndan ‘Çile’ye ‘Necip Fazıl Şiiri’nin Evreleri”, *Hece-Aylık Edebiyat Dergisi (Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı)*, Sayı: 97, (Ankara: 2005), s.236.

⁵⁴⁸ Rasim Özdenören, “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık*, Cilt: VI, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s.139.

⁵⁴⁹ Sezai Karakoç, “Göklerin Çektiği Kartal”, *Diriliş*, (İstanbul: 26 Mayıs 1983).

⁵⁵⁰ Orhan Okay, “Sanatkârın Talihi”, *30 Necip Fazıl, Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu*, (Editörler: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz, Hüseyin Yorulmaz), (Konya: 20-26 Mayıs 2013), s.51.

Kısakürek, ilk şiirlerinde ‘ben’i öne çıkarır. Onun şiirlerindeki asıl dönüşüm, 1934’ten sonra Abdülhakim Arvasî ile tanışmasından sonra yaşanır. Bu beraberlikten sonra Necip Fazıl, şiirini İslâm’ın hizmetine verir. Şair, bundan sonraki şiirlerinde İslâmî bakış açısını ve modern Müslüman tipinin trajedisini ön plana çıkarır. Bundan sonra artık şiirini “mutlak hakikati, yani Allah’ı” aramak için amaç değil, araç haline getirir.

Kısakürek, sanat anlayışını üç döneme ayırır: Birinci dönem: 1923-1933; İkinci dönem:1934-1943; Üçüncü dönem 1944-1983. Şair, bu dönemleri belirlerken Abdülhakim Arvâsî ile tanışmasını esas olarak kabul eder. Birinci dönem onu tanımadan önceki zamanı, ikinci dönem onunla tanıştıktan sonraki zamanı ve üçüncü dönem ise onun ölümünden sonraki zamanı belirlemektedir.⁵⁵¹

Kısakürek’in sanat hayatını ve fikir dünyasında üç şiiri önem taşır: “Necip Fazıl’ın ‘Kaldırımlar’ şiiri ferdiyetçi ve bohem döneminin; ‘Çile’, metafizik döneminin; ‘Sakarya Türküsü’ ise toplum meselelerinin ağırlıkta olduğu döneminin mahsulleridir.”⁵⁵² Necip Fazıl şiirleri ile bir taraftan bireysel, diğer taraftan da toplumcu bir şairdir.

Kısakürek, kendi seçtiği bütün şiirlerinin yer aldığı Çile adlı şiir kitabındaki şiirleri tematik olarak Allah, insan, ölüm, şehir, tabiat, kadın, korku, daüssıla, ukde, hafakan, dekor, tecrit, kahramanlar, dava ve cemiyet olarak tasnif etmiştir.

NECİP FAZIL, PEYGAMBER VE GENÇLİK

Necip Fazıl nesir ve nazım olmak üzere birçok esere imza atmıştır. Onun yazdığı ve Peygamber sevgisinin bir yansıması olan “Çöle İnen Nur”, bir şairin kaleminden çıkmış en içli Siyer-i Nebiler arasındadır. Şair bu eserini şeyhi Abdülhakim Arvâsî’ye ithaf etmiştir.

Bunun yanında Kısakürek nazım türünde Peygamber efendimizin hayatını anlatan “Esselam” adlı bir de eser yazmıştır. Şair bu kitabının başına “Eserimi, kıyamete kadar gelecek mukaddesatçı Türk Gençliğine ithaf ediyorum.”⁵⁵³ demiştir.

“Esselam” 63 levha halinde yazılmıştır. Şair bunun sebebini şöyle anlatır: “Levhaların 63 parça oluşu, mukaddes hayatın yıl sayısından alınan ilhamla... Bu 63 parça içinde (kronolojik-zaman sırasına bağlı) bir tertip bulunsa bile vakaları düpedüz resmetmek yerine onların ruhlarını göstermek gayesi güdülmüş ve herkesin önceden bilmesi veya kolayca öğrenmesi gereken tafsillerden kaçınılmıştır. Dış çizgilerin içine girme ve iç mânalara sokulma hedef ve gayreti...”⁵⁵⁴

“Eserin ilk satırdaki ismi “Esselam” olarak verilir. Bu adın altında ayrıca "Mukaddes Hayatın Levhaları" şeklinde bir alt başlık daha bulunmaktadır. Kitabın

⁵⁵¹ Cuma, A. “Rainer Maria Rilke ve Necip Fazıl Kısakürek’in Şiirlerinde İmgesel Anlatım Biçimleri”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, 2002) s.226.

⁵⁵² M. N. Yardım, Türk Şiirinden Portreler, (İstanbul: Burak Yayınları, 2001), s.126.

⁵⁵³ Necip Fazıl Kısakürek, *Esselam*, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 8.Baskı, 1999), s.3.

⁵⁵⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Esselam*, S.4.

bu ikinci isminden de anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed'in hayatından şiir formunda kesitler sunan "Esselam" 63 ayrı şiirden oluşmakta, adını da son şiirden almaktadır. Hz. Peygamber'in hicri takvime göre 63 yaşında vefat etmiş olması ile eserin 63 şiirden oluşması arasındaki uyum dikkatlerden kaçmamaktadır."⁵⁵⁵

Necip Fazıl'ın, kitaplarında son peygamber olan Hz. Muhammed (S.A.V.)'e "Ufuk Peygamber" olarak seslendiğini görürüz. O, "insanoğlunun ufkudur." Kısakürek eserlerinde Hz. Peygamber'in hayatını, doğumundan vefatına kadar, ailesi, yakın çevresi, dış görünüşü, ahlaki gibi birçok konuyu işlemiştir. Kitaplarında hadislere de yer verilmektedir. Ayrıca müstakil olarak 101 hadisi derlediği bir kitabı ve "Nur Harmanı" adlı yine hadislerin bulunduğu, hadis hakkında bilgiler verdiği bir eseri vardır. Her iki eserinde de toplam beş yüz civarında hadisten bahsetmiştir.⁵⁵⁶

Necip Fazıl Çile kitabının girişine "Şiirlerim ve Şairliğim" adlı şiir görüşünü anlatan bir yazı koymuştur. Bu satırlarda şiirinin Allah için olduğunu belirttikten sonra iman ve şiir içindeki Peygamber'in yerini de anlatır:

"Dilimin ucunda tek nükte kaldı:

Allah'ın kâinata Efendi olarak yarattığı, insan ehramının zirve taşı; ve şiir... Efendimiz, Kurtarıcımız, Müjdecimiz. Gaye İnsan ve Ufuk Peygamber... O ve şair... O, herşeyimiz, herşeyimiz, herşeyimiz: topyekûn varlık nimetinin her şubesiyle beraber (Poetika)mızın, şiir telâkkimizin de kaynağıdır. Bu inceliği (Poetika)mızda gösterdik.

Ve şair demek, Gaye insan ve Ufuk Peygamberi, Kâinatın Efendisini, Allah'ın Sevgilisi'ni sezmeye doğru hususî ve ileri bir istidat...

Bir çoklarınca O'na bağlanmadan Allah'a bağlanmak mümkün... Fakat bizce Allah'a bağlanmanın yolu, Allah'ın iradesiyle, yalnız O'na bağlanmak olduğuna göre, şiirin tahsisi gibi muhteşem bir dâvada O'nu, kendi yüzü suyu hürmetine yaratılmış olan Kâinatın ta merkezinde görmemek ne mümkün?.. Üstün idrak müessesesi şiir, ilk borç olarak, elinde kâinat sırlarının anahtarı. O'nun hilkat sırrının ve Kâinat Efendiliği makamının eşliğinde dize gelecektir.

Şiir bu mukaddes eşğin süpürgesi; şair de boynundaki süpürücülük borcuyla insanoğlunun en yüksek rütbelilerinden birisi...

Ben, bu rütbelerin en yükseği içinde, O'nun ümmetlik liyakatinin en alçak ferdi olarak, o mukaddes eşğin süpürücüsüyüm!

⁵⁵⁵ Mahmut Öztürk, "Necip Fazıl'ın Şiirlerinde Dini Kaynaklardan Yararlanması, Esselam Örneği.", *Kaldırımlar'dan Sakarya'ya Necip Fazıl Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, (Yozgat: 02.05 Mart 2017), s.138.

⁵⁵⁶ Necip fazıl'ın ele aldığı hadisler ve değerlendirilmesi hakkında bakınız: Orhan Yılmaz, "Necip Fazıl Kısakürek'in Hadis Kültürü ve Kaydettiği Hadislerin Değerlendirilmesi", *Kaldırımlar'dan Sakarya'ya Necip Fazıl Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, (Yozgat: 02.05 Mart 2017), s.124.

Kendimi böylece takdim ederim!”⁵⁵⁷

Kısakürek’e göre Hz. Muhammed efendimiz, kurtarıcımız, müjdecimizdir. Kâinatın efendisi, Allah’ın sevgilisidir. İnsanlığın ulaşmaya çalıştığı gayesidir. O şiir düşüncemizin kaynağıdır. Şair Peygamber’in Allah ile olan iletişiminin sırlarını keşfetmeye çalışan istidattaki adamdır. Bazılarına göre Peygamber’e bağlanmadan Allah’a bağlanmak mümkündür. Ancak Kısakürek’e göre insanlığın Rabbi bulmak için bir rehber ihtiyacı vardır. Kâinatın efendisi olan Hz. Muhammed yaratıcımızı bulmakta bizim en güzel yardımcımız, öncümüzdür. Ona ümmet olmak en büyük şereftir. Necip Fazıl kendisini bu ümmet liyakatının en alçak ferdi olarak görür ve şahsını böyle takdim eder.

Necip Fazıl’ın şiirlerini topladığı *Çile* adlı eseri içinde Peygamber temalı şiirler önemli bir yekûn tutar. Bir çoğu iki mısralık bu şiirlerde, Mehmed Âkif’le birlikte başlayan Hz. Muhammed’e sosyal, siyasi, ekonomik, ahlaki şartları içinden bakma anlayışı baskındır. “Kılavuz” olarak gördüğü ve bu yönüne birçok şiirinde vurgu yaptığı İslam peygamberi Necip Fazıl için aynı zamanda dünyadaki en büyük inkılâbın da sahibidir. Şair birçok mısrasında bu inkılâbın ipuçlarını vermiştir.

Kısakürek 1949 yılında yazdığı “O’nun Ümmetinden Ol!” başlıklı şiirde bütün “serseri yol”ları, “hiçliğe bakan yön”leri, “arşı arayan sesler”i ve “hevenk hevenk insanlık”ı bütün “çelik put”ları bırakıp doğrularak özellikle gençliği onun ümmeti olmaya çağırır:

“Beri gel, serseri yol!
O’nun Ümmetinden ol!
Sel sel kümelerle dol!
O’nun Ümmetinden ol!

Sen, hiçliğe bakan yön!
Hep sıfır, arka ve ön!
Dosdoğru Kâbe’ye dön!
O’nun Ümmetinden ol!

Gel dünya, mundar kafes!
Gel, gırtlakta son nefes!
Gel, Arşı arayan ses!
O’nun Ümmetinden ol!

Solmaz, solmaz; bu bir renk...
Ölmez, ölmez; bir ahenk...

⁵⁵⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, İlk Baskı 1962, 61. Baskı, 2007), s.17.

İnsanlık; hevenk hevenk,
O'nun Ümmetinden ol!

Gökte çıkıyor haber,

Geber çelik put geber!

Doğrul yeni seferber,

O'nun Ümmetinden ol!"⁵⁵⁸

O'nun ümmetinden olmanın yolu yüzümüzü Kabe'ye dönmekten geçer. Dünya mundar bir kafes gibidir. İnsan ise ölümlüdür. Bu dünyaya ne kadar yapışırsa yapışsın bir gün son nefesini verecektir. Hz. Peygamber insanları ışığa kavuşturan solmayan bir güneş, bir renktir.

Hz. Muhammed'in bir sıfatı da O'nun elçi/resul olmasıdır. Aslında Hz. Muhammed Allah tarafından gayptan haber vermekle vazifelendirilmiştir. Bakara suresinin üçüncü ayetinde "Onlar gabya iman ederler" denilir. Bilmediğimiz bir gabya nasıl iman edeceğiz? İşte o bilmediğimiz gaybın habercisi bütün peygamberler ve bilhassa Hz. Muhammed'tir.

Kısakürek'in ifadesiyle "Gökte haberler çakmaktadır." Allah'ın bir ismi de Habîr'dir. Asıl haber dünyanın geçici, fani işlerinden verilen haber değildir. Allah peygamberleri ile bize gaybdan haber vermektedir. Dünyanın haberlerinin bir kıymeti varsa ebedi hayatımızı tanzim edecek olan gaybdan gelen haberlerin binler kıymeti vardır.

Kısakürek "Sakarya Türküsü"nde "Sen kıvrıl, ben gideyim, Son Peygamber Kılavuz!"⁵⁵⁹ diyerek cemiyetin arkasından gideceği şahsiyeti Peygamber olarak işaret eder. Çünkü Peygamber dünyadan haber vermez. Peygamber varlığa gayb gözüyle, Allah'a işaret etmesiyle bakar. Dünyadan haber veriyormuş gibi görünen her sözünün ardında gaybi bir anlam vardır.

Peygamber bir gün birisine hayayı anlatan bir sahabe gördü. Dedi ki, "Onu bırak, haya imandandır."⁵⁶⁰ Peygamber habercidir. Bize göklerden, bilmediklerimizden haber verir. Peygamberliğin en önemli misyonu gayblerden haber vermesidir. Allah da gaybdır. Görünmeyen, bilinmeyen, yaratılmışlar cinsinden olmayandır. Biz Allah'ı ancak gaybi olanı bildiren kutsal kitaplar ve Peygamberler ile tanıyabiliriz.

Kur'an'daki Hz. İbrahim'in göklerde Rabbini araması, öldükten sonra dirilmeyi kalbinin tatmin olması için sorması, görünmeyen ve bilinmeyenin

⁵⁵⁸ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*,s.402.

⁵⁵⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*,s.404.

⁵⁶⁰ Buhari, İman, 16.

görünen ve bilinenle aranmasıdır. Zira en güzel ve gerçek haberler veren, ebedi hayatımızla ilgili bize ışık tutan habir olan Allah'tır. Allah'ın haber göndermesi de ilahi kitaplar, tüm yaratılmışlar ve Peygamberler vasıtasıyla.

Kısakürek bilhassa gençlerin günümüzün akıllarımızı, ruhlarımızı kirleten, sersemleştiren, sarhoş eden kirli medya haberlerine değil; Peygamberler vasıtasıyla gelen dünü, bugünü ve ölümden sonrasını da aydınlatan gerçek haberlere yüzünü çevirmelerini ister.

Yine "Sakarya Türküsü"nde , "Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya/Yüz üstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya"⁵⁶¹ der.

"Necip Fazıl'ın kendisine hayat gayesi edindiği, ideolojisini üzerine bina ettiği İslam dini, Hz. Muhammed'de müşahhaslaşmış, onun peygamberliğinde doğmuş, büyümüş ve yayılmıştır. Dolayısıyla Necip Fazıl, inandığı dinin peygamberine aşk derecesinde bağlıdır."⁵⁶²

Kısakürek, Çile'deki "Son Sığınak" şiirinde asıl hayatın perdenin öte yakasında olduğunu anlatır. Hiçbir şeyi insan kendisi yaratamaz ve kendisi varlığını devam ettiremez. Kur'an ve Peygamber bize her şeyin aslını, gaybi olan yüzünü anlatır. Kısakürek'e göre bugün Kur'an kör bir ezberciliğe, din ise üfürükçü muskalarına indirgenmiştir. İnsanoğlu makinelerden ürettiği putlar uğruna ruhlarını laçkalaştırmıştır. Bugün insanlar ürettikleri makinelerin köleleri olmuşlar, cep telefonlarını, televizyonlarını, bilgisayarlarını kendilerine putlaştırmışlardır. Eskiden müşrikler helvadan put yapar, önce tapınır sonra yerleşmiş, şimdi ise cep telefonlarından, internetlerinden putlar yapıp tapınarak kendi hayatlarını tüketmektedirler. Kısakürek makineleri putlara benzeterek aslında yüzyıllardır devam eden sanayileşme ve makinelleşmenin insanı köleleştirdiğine vurgu yapmaktadır. Tüm bu yozlaşmalardan kurtulmanın yolunu da yine "Son Sığınak" şiirinde Hakka teslim olmak ve "Ey insan, sana son sığınak/Son Peygamberin hırkasında!"⁵⁶³ diyerek göstermektedir. Hırka burada Peygamber'in getirdiği haberin, müjdenin içine dâhil olmaktır.

Çile kitabında iki tane "Peygamber" isimli şiir vardır. Biri iki dördlük, öteki ise iki mısra olarak yazılmışlardır. 1958 tarihli "Peygamber" şiirinde Kısakürek varlığın bir petek, balının da Hz. Muhammed olduğunu ifade eder. Ölümün önündeki tek hisarın da onu anlamlandıran; ölüme hayatı ve ölümü yaratanın bilinciyle hayat rengi veren Peygamber olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed getirdiği müjde ile bütün insanlığa rahmettir.⁵⁶⁴

⁵⁶¹ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s.405.

⁵⁶² Mesut Koçak, "Mehmed Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç Şiirlerinde Bir Medeniyet Öncüsü Olarak Hz. Muhammed", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 8, (Güz, Yıl 2016), s.203-222.

⁵⁶³ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s.434.

⁵⁶⁴ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s.69.

1983 tarihli “Peygamber” şiirinde ise Necip Fazıl “Sende insan ve toplum, sende temel ve bina/Ne getirdin, götürdün, bildirdinse amenna!...”⁵⁶⁵ diyerek Peygamber mesajlarının tümüne iman ettiğini bildirmiştir. Aynı zamanda Hz. Muhammed’i insan, toplum ve medeniyet kurucusu olarak görmekte, gençlerden sadece O’nu rehber edinmelerini istemektedir.

Şair 1974 tarihli “Ölçü” adlı iki mısralık şiirinde ise tek ölçüsünün Hz. Muhammed olduğunu söyler:

“Müjdecim, Kurtarıcım, Efendim, Peygamberim;
Sana uymayan ölçü, hayat olsa teperim!”⁵⁶⁶

Kısakürek hayatın tek ölçüsünün Peygamber olduğuna inanmaktadır. Çünkü O müjdecidir. Allah’tan bize varlığı ve ölümü aydınlatan haberler getirmiştir. İnsanoğlunun en önemli meselesi neden var olduğunu ve neden öleceğini, ölüm sonrasını anlamlandırabilmesidir. Peygambersiz, yani gayblardan habersiz, sadece geçici dünyayı amaçlayan bir hayat karanlıktır, anlamsızdır. Onun için küfür örtmek, perdelemek, gizlemek; kâfir ise hakkı, gerçeği örten demektir. Peygamber insanlığa getirdiği müjdelere insanı anlamsızlıklar, karanlıklar çukurundan kurtarandır. Ancak Peygamberi salt sevmek yetmez, O’nun ölçülerinin hayatımıza etkisi oranında, Peygamberin rehberliğini hayatımıza geçirdiğimiz oranda bu ölçüler bizim için kurtarıcıdır, yol göstericidir:

“Gözüm, aklım, fikrim var deme hepsini öldür,
Sana çöl gibi gelen, o göl diyorsa göldür...”⁵⁶⁷

Bu satırlarda Peygamber’e iman anlatılmaktadır. Peygamber kendinden bir şey söylemez. O’nun konuşmaları, yaşayışı, getirdikleri Allah’tan mesajlardır. Peygamber bir şeye bakarken ona Allah hesabına bakar ve değerlendirir. Peygamber insanın Allah’a olan kulluğu ile ilgilidir. Her halimiz, her tavrımız, her düşüncemiz Peygamber’in ölçüleri ve mesajları ile boyanırsa ilahi anlamlar kazanır ve biz kul olduğumuzun bilinci ile yaşarız. Kısakürek’in ifadesiyle bize çöl gibi gelen ölüm bile Peygamber’in getirdiği mesajla baktığımızda göl gibi ferahlatan bir şey olabilir. Ama dünyevi ölçülerle yaklaştığımız göller bile bize çöl olabilir.

Kısakürek Gençliğe Hitabe’sinde gençlerden varlığın müjdecisi Hz. Muhammed’in eteğine tutunmalarını istemektedir:

“Tek cümleyle, Allah’ın, kâinatı yüzü suyu hürmetine yarattığı sevgilisinin âlemleri manto gibi bürüyen eteğine tutunacak, O’ndan başka hiçbir tutamak, dayanak, sığınak, barınak tanımayacak ve O’nun düşmanlarını ancak kubur farelerine denk muameleyle lâıyk görececek bir gençlik...”⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s.84.

⁵⁶⁶ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s.86.

⁵⁶⁷ Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, s.82.

⁵⁶⁸ Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler*, (İstanbul: Büyük Doğu yayınları, 10. Baskı, 2010), s.235 (1975’de MTTB’nin Tertiplelediği Millî Gençlik Gecesinde yapılan konuşmadan.).

SONUÇ

Necip Fazıl Kısakürek şiirlerinde önemli bir motif olarak Hz. Muhammed'e yer verir. "Gaye insan ve ufuk Peygamber" olarak nitelediği İslam peygamberi, onun şiirlerinde her şeyiyle bir hayat rehberi, bir kılavuzdur. Şair, kurtuluşun, düzelişin o kılavuza uymakla mümkün olacağı inancındadır ve kendi ideolojisinde de kemikleşmiş olan bu düşünceyi, şiirlerinde işler. İnsan, toplum, gençlik ve varlık Hz. Muhammed'e bağlıdır. Düzen onunla kaimdir. Ona uymayan hangi ölçü olursa olsun reddedilmelidir. Bu bağlamda Necip Fazıl, Hz. Muhammed'in medeniyet kurucu rolüne zaman ve mekân üstü olarak işaret eder.

Necip Fazıl'a göre Peygamber bir inkılâpçıdır. İnsanları, toplumu, devletleri, gençleri dönüştürmüş, anlayışlarını, yaşama şekillerini değiştirmiştir. Ancak kendimize sormalıyız; böylesi bir inkılâbın gerçekleşmesi nasıl bir varlık anlayışının sonucudur?

Kur'an, kainatın yaratıcısının; insana verdiği sorgulama kabiliyetine cevap teşkil edecek şekilde, kainatın şahitliği altında yapılan fiilî konuşmanın anlamını insana "konuşma" cinsinden bildirmesidir. Kur'an, insanların varlık anlayışını temellendiren bir eğitim kitabıdır. Varlık âlemini Yaratanın, yaratma maksadına uygun olarak yapmış olduğu bir "rehber" konuşma, yani açıklamadır. Yaratıcı "Ben bu varlığı şunun için yaptım. Ey insan, sendeki soru sorma kabiliyetini kullanarak senin de niçin var olduğunu anlamak için şimdi var olmanın nedenini, senin daha net olarak anlayacağın konuşma diliyle sana bildiriyorum." der.

Yahudiler Tevratı kutsayarak Hz. Musa'nın öğretisini unuttular. Hz. İsa tevhidi tesis etmek için gönderildi. Hıristiyanlar Hz. İsa'yı kutsayıp risalet görevini ihmal ettiler. Peygamberlik müessesenin gerekliliğini anlamak, en azından bir peygamberin, kâinatın Yaratıcısı tarafından görevlendirildiğinin bilincinde olmak imanın gereklerindedir.

Tekrar bir "Hatırlatıcı" göndermek gerekiyordu. Merhametli Yaratıcımız tarafından. Varlığın maksadını derinlemesine kendine dert edinen Muhammed isimli bir zat bunun ile görevlendirildi. Kur'an geldi, Hz. Muhammed bu Kur'an'ın mesajını hayatında uygulayarak, bir insanın varlığını nasıl yaratılış maksadına göre değerlendirebileceğini gözler önünde uygulamaya koydu. Yani, Yaratıcı bu zatı bir "**Görevli öğretmen**" olarak insanların yardımına gönderdi. Onun için bizim bu Peygambere, "**Abduhu ve Rasuluhu**" dememiz ve onun getirdiği mesajı anlamamız, yaşamamız için karar almamız gerekiyor. Çünkü bu zatı, kâinatın sahibi görevlendirmişti. Hz. Muhammed O'nun görevlendirmesiyle bu görevi ifa ediyordu. Hatta, kâinatın bizzat kendisinin insana taşıdığı manalar (melekler) de aynen bu zatın söylediklerini onaylıyordu. Rabbimiz bize, "Siz de bu kervana katılın. Siz de onun getirdiği ve temsil ettiği mesajı anlayın, o mesaj ile beraber mutlu bir şekilde, huzur içinde, varlığınız ile barış içinde yaşayın." diyordu.

Zamanla bir taraftan Kelamullah olan Allah'ın konuşması Kur'an, **mushaf halinde kutsanmaya**, ve diğer taraftan da, öğretmen olan **Rasulullah, bir kişi olarak kutsanmaya** başlandı. Kâinatın yaratıcısının, yine kâinatın biz insanlar tarafından nasıl algılanıp da varlığımızın bilincinde olarak, bu varlık âlemi algımızın bir inkılâba tabi tutulmasında öğretmenlik yapmak görevinde olan bu zat; kendisine iletmek ve temsil etmek üzere emanet edilen Kur'an; "*dini görevlerimizin listesini bildiren kaynaklar*" seviyesine indirildi. İslam dini bir taraftan Museviliğin uğradığı, diğer taraftan İseviliğin uğradığı akıbete yanaşmaya meyletti.

Böylece bizim şimdi Peygamber dediğimizde ne kastettiğimiz belirsizleşti. "Peygamberi yanımızda bulmamız gerekir" denildiğinde, ya kişiyi yani başımızda hayal etme ihtiyacı hissediyoruz, veya o kişinin yaptıkları hakkındaki nakilleri ezberlemek gerektiğini düşünüyoruz. Ta ki, o nasıl hurma yediyse biz de öyle hurma yiyeceğiz, demeye getiriyoruz.

Oysa "Lailahe illah" mesajını kavramamış birisine "Muhammedun rasulullah"tan bahsetmek yersizdir, çelişkidir. Muhammed'in üstün özelliklerini sergilemek anlamsızdır. Önce mesaj kavranacak ve ancak ondan sonra bu mesajı gönderenin, özel olarak kâinatın Yaratıcısı tarafından görevlendirildiği gündeme gelecek.

Peygamber'e veya bir sünnete ittiba etmek o sünnet hareketin içinde tecelli eden Esmâ-i İlahiyi aramaktır. Peygamber'in fiillerini körü körüne taklit etmek değildir. Yani, Sünnete ittiba şuuru, insanı, hayatının o anında ilgilendiği parçasını, Yaratıcısının huzurunda olduğunu, Onun tarafından bu "an"ın yaratıldığını ve bu "an" içinde tecelli eden her özelliğin O'nun özelliğine bir "ayet" olduğunu idrak edecek bir eğitime tabi olmak üzere Hz. Muhammed'in öğretmenliğini hatırlamaktır.

Hz Muhammed'e tabi olmak kişi olarak değil, kural koyan olarak değil, savaşlar yapan değil, "*varlık bilinci*" olarak O'nu hatırlamaktır. Bu bilince destek vermek (*sallu*) kelimesinde, bu bilinç ile kendimiz ve başkalarıyla "barış" içinde yaşamak (*ve sellim*) ifadesinde anlamını bulur. Peygambere salavat getirmek papağan gibi onu tekrarlamak demek değildir.

Kısakürek bizi, "kainat", "Allah", "melaike", "Allah'ın Konuşması ile insana muhatap olan Kur'an", "sünnet", "Peygamber, resul", gibi kavramlarımızı tekrar gözden geçirmeye davet ediyor. Bunların hepsinin bizim varlık anlayışımıza dayanarak bizim için bir anlam ifade ettiğinin bilincinde olursak, işte o takdirde, bizden evvelki ümmetlerin düştüğü hataya düşmekten kendimizi korur ve gerçek İslam inkılabını gerçekleştirebiliriz diyor.

Necip Fazıl'a göre Peygamber'e iman varlık anlayışımızı O'nun getirdiği mesajla yoğurmaktır. Her bir anımızda, her bir işimizde, her bir tefekkürümüzde, o öğretmenin mesajını içeren bir varlık anlayışı bilinciyle yaşayabilmektir.

Pratikte, hayatımızı yaşarken, yaptığımız işlerde nasıl bir tercih yapacağımıza dair sorularımızı, o öğretmenin hayatında sergilediği örneğe (usvetun hasenetun) ihtiyaç duymak ve dolayısıyla aramak, sormak, öğrenmeye çalışmak ise “**alem tasavvurumuzun**” bir sonucu, ürünü olduğu kadar kıymetlidir. Bu **bilincini korumak** ile her zaman O öğretmeni yanımızda hissederiz.

Değilse, peygamberi her zaman yanımızda “**yasakçı polis**” yaparız. Kendisini kutsamak suretiyle de, “bu polisin bize zarar vermemesini” garanti altına almaya çalışırız.

KAYNAKLAR

A. Cuma, *Rainer Maria Rilke ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde İmgesel Anlatım Biçimleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara: 2002).

Aksoy, Hasan, “Hz. Peygamber ile ilgili Edebi Türler” *Türk İslam Edebiyatı*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 183-206.

Cuma, A. “Rainer Maria Rilke ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde İmgesel Anlatım Biçimleri”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara, 2002) s.226.

E. Beyazıt, (2013). “Necip Fazıl Kısakürek'in Şiiri”, *30 Necip Fazıl, Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu*, (Editörler: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz, Hüseyin Yorulmaz), (Konya: 20-26 Mayıs 2013)

F. Başböyük, *Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerindeki Metafizik Kavramlar ve Bu Kavramların Pedagojik Açından İrdelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Elazığ: 2008)

Kısakürek, Necip Fazıl, *Çöle İnen Nur*, (İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2011).

Kısakürek, Necip Fazıl, *Esselâm: Mukaddes Hayattan Levhalar* (İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1993).

M. Fatih, Andı, “Peygamber'i Şiirle Sevmek-XII: Hazret-i Peygamber'den İstimdâd”, *İtibar Aylık Edebiyat ve Fikir Dergisi*, yıl 6, sayı 53, (Şubat 2016).

M. N. Yardım, *Türk Şiirinden Portreler*, (İstanbul: Burak Yayınları, 2001), s.126.

Mahmut Öztürk, “Necip Fazıl’ın Şiirlerinde Dini Kaynaklardan Yararlanması, Esselam Örneği.”, *Kaldırımlar’dan Sakarya’ya Necip Fazıl Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, (Yozgat: 02.05 Mart 2017), s.138.

Mahmut, Öztürk, Necip Fazıl Kısakürek’in Esselam Adlı Kitabında Kur’anı Telmihler ve İktibaslar, *İSTEM: İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi*, , cilt: X, sayı: 20, 2012 s. 131-154.

Mesut Koçak, “Mehmed Âkif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç Necip Fazıl Kısakürek, *Çile*, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, İlk Baskı 1962, 61. Baskı, 2007), s.17.

Necip Fazıl Kısakürek, *Esselam*, (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 8.Baskı, 1999), s.3.

Necip Fazıl Kısakürek, *Hitabeler*, (İstanbul: Büyük Doğu yayınları, 10. Baskı, 2010), s.235 (1975’de MTTB’nin Tertiplelediği Millî Gençlik Gecesinde yapılan konuşmadan.)

Orhan Okay, “Sanatkârın Talihi”, *30 Necip Fazıl, Uluslararası Necip Fazıl Kısakürek Sempozyumu*, (Editörler: Fahri Tuna, Ercan Yılmaz, Hüseyin Yorulmaz), (Konya: 20-26 Mayıs 2013), s.51

Orhan Yılmaz, “Necip Fazıl Kısakürek’in Hadis Kültürü ve Kaydettiği Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Kaldırımlar’dan Sakarya’ya Necip Fazıl Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, (Yozgat: 02.05 Mart 2017), s.124.

Rasim Özdenören, “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce-İslamcılık*, Cilt: VI, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s.139.

Sevinç, C. “Bir Huzursuzluğun Şiiri: Örumcek Ağı’ndan ‘Çile’ye ‘Necip Fazıl Şiiri’nin Evreleri”, *Hece-Aylık Edebiyat Dergisi (Düşünce, Tarih ve Bir Coğrafya Tasarımı Olarak Büyük Doğu ve Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı)*, Sayı: 97, (Ankara: 2005), s.236.

Sezai Karakoç, “Göklerin Çektiği Kartal”, *Diriliş*, (İstanbul: 26 Mayıs 1983).

Şiirlerinde Bir Medeniyet Öncüsü Olarak Hz. Muhammed”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı 8, (Güz, Yıl 2016), s.203-222.

Hz. Peygamberin Hayatını Şiar Edinen Tasavvufun Genç İnsanı: Fetâ

Ali Tenik*

Özet

Bu bildirimizde, Allah'ı ve Peygamberini hayatlarının merkezine koyan tasavvufun genç insanı olan fetâ'nın ahlâkını ve vasıflarını işlemeye çalışacağız. Genç, yiğit, diğerkâmlık, fedakârlık, cömertlik anlamına gelen fetâ kelimesi, II/VIII. Yüzyıldan itibaren sûfler tarafından kullanılan ve daha sonra tasavvuf anlayışına yerleşen bir kavram oldu. Tasavvuf anlayışında Hz. Peygamber, "Hakikat-i Muhammediyye" ya da "Nûr-i Muhammedî" ile sûfi insanının her adımında üsve-i hasene olarak kabul gördü. Bu anlayışa göre, Hz. Peygamber, hem ontolojik hem de epistemolojik olarak vücûda gelen bütün varlıkların müsebbibidir. Fetâ'nın ortaya koyduğu fütüvvet ahlâkında; Hz. Peygamberin hayatında olduğu gibi, Allah'a adanan bir hayat, gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret, mertlik gibi meziyetler vardır. Bu yüzden fütüvvet ahlâkına sahip olan fetâ, her konuda Hz. Peygamberi kendisine örnek alan kişidir. Fetâ'nın ortaya koyduğu fütüvvet, her şart altında Hz. Peygamber'e uymaktır. Ayrıca fetâ, bütün peygamberlerin ilâhî vasıflarını üzerinde taşımaya çalışan ve bunu her halinde yaşamaya gayret eden Allah dostudur. O, Âdem gibi af dileyen, Nûh gibi iyiliksever, İbrahim gibi vefâlı, Musa gibi ihlâslı, Eyyûb gibi sabırlı, Dâvûd gibi cömerttir. Tasavvufun genç insanı fetâ, Allah'ın "es-Sâmed" ismiyle hareketle "fakr" hakikatigereği her şeyiyle Allah'a muhtaç olduğuna inanır. O, hayatının bütününde Allah'ın muradınca davranır ve yaratılmış mahlûkata karşı Allah için her türlü fedakârlıkta bulunur. Tasavvufî düşüncede, fütüvvet hasletlerini üzerinde taşıyan kişi; düşmanı olmayan, herkesle iyi geçinen, barış içinde olan ve sofrasında yemek yiyen mü'minle kâfir arasında ayırım gözetmeyen kişidir.

Anahtar kelimeler: Peygamber, Tasavvuf, Fetâ, Fütüvvet, Tasavvuf insanı

FETA: THE YOUTH OF THE SUFISM, WHO EMBRACES THE LIFE OF THE PROPHET

Abstract

In this paper, we will try to examine the morals and characteristics of *fetâ*, the young person of the sufism, who puts Allah and the Prophet in the center of their lives. *Fetâ*, which means young, brave, altruism, self-sacrifice, generosity, has been used by the sufis since II/VIII. century and then become a concept that embedded in the sufi understanding. In sufi understanding, the Prophet has been welcomed as exemplary manner (*uswa-e-hasana*) in each step of the sufi person with "Haqiqat al-

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Muhammadiyya” or “Nur-e-Muhammadi”. According to this understanding, the Prophet is the reason for all the creatures, originated ontologically and epistemologically. In the *futuwwa* morals put by the fetâ, like the Prophet’s life, there are virtues such as a life devoted to Allah, real bravery, valor, courage, and chivalry. For this reason, fetâ, having the *futuwwa* morals, is the person, who takes the Prophet as an example in every respect. *Futuwwa* revealed by the fetâ is to suit up with the Prophet under any circumstances. Furthermore, fetâ is the friend of Allah, who has the divine qualities of all of the Prophets and lives this in his/her every condition. He/she apologizes like Adam; he/she is benevolent like Noah, loyal like Abraham, sincere (with *ikhlas*) like Moses, patient like Job and generous like David. Theyouth of the sufism, fetâ, believes that he/she is need of Allah with his/her everything because of the “faqr” (indigence) reality and considering the name of “es-Sâmed” of Allah. He/she behaves in accordance with the *murad* (desire) of Allah during his/her life and make every sacrifice to the creatures for Allah. In the sufithought, the person carries *futuwwa* characters has no enemy and gets on well and is in peace with everyone and does not discriminate against between the *mu’min* (believer) and *kafir* (unbeliever) eating the meal in his/her table.

Keywords: Prophet, Sufism, Fetâ, Futuwwa, human of the Sufism

Giriş

Fetâ lügatte; genç, yiğit, delikanlı anlamındadır. Çoğulu, “fityan” ve “fitye” dir. Araplar fetâ kavramıyla, “asîl insan” ya da “asâletli insan”ı kast etmekteydiler. Bu yüzden fetâ ve fütüvvet kelimeleri; fedakârlık, cömertlik, yiğitlik, gençlik, ahlâklı ve erdemli güzel huy, karakter anlamlarına gelmektedir.⁵⁶⁹ Fütüvvet, İslâm’dan önceki dönemde de ahlâkî anlamda seçkin kimselerin önemli bir vasfı olarak kabul görmüşse de bu anlayışın teşkilatlanması İslâm döneminde olmuştur.⁵⁷⁰ Fütüvvet anlayışı, İslâm coğrafyasında bütün milletlerin kültüründe görülmektedir. Bu anlayış her kültürlerde farklı bir isimle bilinmektedir. Örneğin Türklerde “Ahîlik”, İranlılar da “Rindlik ve Civanmertlik”, Araplar da ise “Fetâ” olarak görülmektedir.⁵⁷¹

Sûfilere göre fetâ’nın ortaya koyduğu fütüvvet, Allah’ın razı olduğu ve dost dediği kişinin sergilediği amellerin bütünüdür. Fütüvvet sahibi kişinin meziyetlerinin başında; kendini Allah’a ve insanlara adanmışlık, yani isâr, güvenilirlik, doğruluk,

⁵⁶⁹Ebû Fadl Cemâleddin Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (Beyrut: Dârü’l-Kütûbu’l-İlmiye, 2009), 9: 145-147; Suad Hâkim, *el-Mu’cemu’l-mustâlâhâti’s-sûfiyye el-Himmetü fi hudûdi’-l kelime*, (Beyrut: 1402/1981), 871 vd; Enver Fuâd Ebî Ğuzâm, *Mu’cemu’l-mustâlâhâti’s-sûfiyye*, (Beyrut: 1414/1993), 134.

⁵⁷⁰Ömer Rıza Doğrul, *Melâmet*, (İstanbul: 1950), 30-31; Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 8: 262.

⁵⁷¹Abdülbaki Gölpinarlı, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* (Ankara: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1949-1950), 11: 200-218.

fedakârlık, güzel ve samimi dostluk, kalbi masîvadan arındırıp Allah'a has kılmak vardır. Fetâ insanlarla birlikte yaşayarak bu ilâhî hasletleri ortaya koyacağına göre öncelikle insanların kusurlarını affetmesini bilmelidir. Dostuna karşı affedici olan kişinin de belli başlı vasıfları vardır. Bu özellikleri üzerinde taşımayan kişifütüvvetin dışında kalmış demektir.⁵⁷² Aynı şekilde fütüvvet; aza şükretmek, musibete sabretmek, cahilinsanihilmiyle idare etmek, cimri kişiyi cömertliğiyle terbiye etmek, yaptığı iyiliği karşılık beklemeden yapmaktır. Bunun yanı sıra insanların elinden gelecek olanlara umud bağlamamak, duyduğu incitici sözlere kulak tıkayıp sabretmek ve kendi nefsi için sevdiğini başkası için de sevmektir. Yani fütüvvet, hiç kimse için kötülük düşünmemek, mü'minlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara güzel davranmaktır. Kötülüğü iyilikle karşılamak ve suçu cezalandırmamak da fütüvvetin gereklerinden birisidir.⁵⁷³

Fütüvvet, Allah'ın muradı ya da dileğine göre hayat sürmektir. Mü'minin fütüvvet vasfı, şu ayette geçen hakikatin gereği gibi yaşamaktır: "Kim Rabbiyle buluşmayı arzu ederse faydalı bir iş yapsın, Rabbine kimseyi ortak koşmasın" (el-Kehf 18/110) ayetinin gereğini yerin getirmektir. Fütüvvet de gaye, kim olursa olsun ister bir peygamber olsun ister normal bir insan olsun Allah'ın hükümlerine muhalif davranmadan O'nun çizdiği istikamette yürümektir. Mesela Allah'ın takdirine göre hareket etmeyen Yunus peygamberin almış olduğu ilâhî ikaz (el-Sâffât 37/139-147) Allah'ın bir peygamberi nasıl uyardığınınaçık bir delilidir. Aynı şekilde Allah, "habibim"/sevgilim dediği Hz. Peygamber'i de bir ama insanı sadece meşguliyetinden dolayı dinleyemediğinden dolayı uyarılanı sarsacak bir dille ikaz etmektedir. (Abese 80/1-12).

Fütüvvet, Allah'ın insan için koyduğu hükümler çerçevesinde ilâhî ahlâk ile yaşamaktır. Bu ahlâk kaideleri, Allah rızasını kazanmanın gereği olarak işin en güzelive en hayırlısıyla hareket etmeyi gerektirir. Bunların başında da her durumda Allah'ın koyduğu istikâmeti takip etmektir. Bu ilâhî ahlâkın bazı gerekleri yukarıda zikredilen meziyetlereilave olarak şu ilkelere göre amelde bulunmaktır; insanların hatalarını aramamak, dostların evine izinsiz gitmemek, önüne gelen yemekte kusur bulmamak, insanlarla ülfet edip kaynaşmak, Allah'ın dostluğunu kazanmanın en önemli yollarından olan cömertlikte bulunmaktır. Allah'a yaklaşmanın gereklerinden biri olan dostları ve komşularını gözetmek, yani hak ve hukuklarına uymaktır. Aynı şekilde Allah dostlarına yardım etmek ve sözlerini dinlemektir. Bu dostluğun emarelerinden birisi de, kendi ailesinden önce arkadaşların hakkına riayet ve onları her türlü tehlikeden korumaktır. Ayrıca dostlarının kendi mallarında tasarrufuna izin verip onlarla mallarını Allah rızası için paylaşmaktır. Bunun yanı

⁵⁷²EbûAbdurrahman b. Hüseyin es-Sülemî, *Kitabu'l-mukadimme fi tasavvuf*, nşr. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1402/1981), 111.

⁵⁷³EbûAbdurrahman b. Hüseyin es-Sülemî, *Kitâbü'l-fütüvvet*, nşr. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1397/1977), 12.

sıra kendisine gelen misafire ikramda bulunmak ve insanlara ziyafet vermektir. Buda gözü tok, gönlü geniş olmayı gerektiren bir meziyettir.⁵⁷⁴

Fütüvvet, genç bir insanda bulunması gereken güzel vasıfların tümüdür. İslâm'ın ilk asrının ortalarına doğru, Mekke toplumunda siyasal olayların anormal gelişmeleri sırasında Hz. Ali'nin yiğitlik ve savaşçılık yönü, gittikçe artan ve yayılan ünu, onu İslâm'da en iyi fetâ örneği olarak tanımlayarak fütüvvet onun adına hicrî III. yüzyılda Horasan ve Nişabur bölgesinde kullanılmaya, IV ve V. yüzyıldan sonra ise kurumsallaşmaya başladı.

1. Tasavvuf ve Fütüvvet

Fütüvvet anlayışının tarihî seyri sahabenin bu konuda ortaya koydukları beyanlara kadar uzanmaktadır. Nitekim Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) fütüvvet hakkında şunları söylemektedir: “*Fütüvvet, ele geçen her şeyi başkalarının tercihine sunmak, ele geçmeyen bir şey içinde şükretmektir.*”⁵⁷⁵ Bu anlayış, daha sonraki dönemlerde sûfilerin anlayışlarının temel gayelerinden, ilkelerinden birisi olmuştur. Zira mutasavvıfların tasavvuf ilmine getirdikleri tanımlardan birisi de; “Sufî varlığa sevinmeyen, yokluğu da yerinmeyen/üzülmeyen kişidir.”⁵⁷⁶ şeklinde kabul görmüştür. İlk dönem mutasavvıfları da fütüvvete benzer yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Maruf-ı Kerhî (ö. 201/816): “*Fütüvvet sahibi kişinin üç vasfı vardır. Sadakat beklemeden vefâ göstermek, cömertlik yapılmadan insanları methetmek ve ihtiyaç sahibi istemeden cömertlik yapmaktır.*”⁵⁷⁷ Muhammed b. Ali et-Tirmizî'de: “*Fütüvvet, kişinin Rabbi için nefesine düşman olmasıdır*” demektedir. CüneydBağdâdî (ö.298/910) ise, “*Fütüvvet fakirden nefret etmemek, zengine de yaranmaya çalışmamaktır.*” Yine CüneydBağdâdî, “*Fütüvvet, eziyet etmekten uzak durmak ve cömert olmaktır*” demektedir.⁵⁷⁸Fütüvvetten ilk kez bahseden mutasavvıflardan olan Fudayl b. İyaz (ö. 187/803) göre, “*Fütüvvet, dostların kusurlarını hoş görmektir.*”Hallâc-ı Mansûr'a (ö. 309/921) göre ise; “*Fütüvvet, kişinin bütün dileklerini Allah'a hasretmesi ve Allah'la Allah için O'na yönelmesidir.*” EbûBekr el-Verrak (ö. 320/932) da, “*fütüvvet, düşmanı olmayan kimsedir*” demektedir. Mutasavvıf Ebû Ali ed-Dekkâk (ö. 405/1014) ise, “*Fütüvvetin asıl anlamı, kişinin daima insanlar için çalışmasıdır*”⁵⁷⁹ şeklinde tanımlamıştır.

Daha sonraki dönemlerde de sûfiler fütüvveti anlayışlarının ilkesi haline getirerek, bu konunun tasavvuf ehlinin hayatının önemli bir göstergesi olduğuna dair eserlerinde ve sohbetlerinde uzunca yer verdiler. Ali b. Osman CüllâbîHucvîri (ö.

⁵⁷⁴Sülemî, *Kitâbü'l-fütüvvet*, 13-17.

⁵⁷⁵ Ali b. Osman CüllâbîHucvîri, *Keşfü'l-mahcûb*, trc. Süleyman Uludağ,(İstanbul: Dergah Yayınları, 1996), 213.

⁵⁷⁶ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1414/1993), 226.

⁵⁷⁷Hucvîri, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 214.

⁵⁷⁸Kuşeyrî, *er-Risâle*, 226.

⁵⁷⁹Kuşeyrî, *er-Risâle*, 228.

390/1000), Muhammed b. Hüseyin Abdurrahman es-Sülemî (ö. 412/1021), Abdülkerim Kuşeyrî (ö. 465/1073), Şihabeddin Ömer Sühreverdî (ö. 632/1234), İbnü'l-Arabî (ö. 632/1240) gibi mutasavvıflar eserlerinde fütüvvet konusunu işlemişlerdir. İbnü'l-Arabî fütüvveti;keremlik, mertlik ve cesaret olarak değerlendirek, bu has makâmın dinî ve tasavvufî bir kavram olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸⁰Sühreverdî de fütüvveti, konuşarak değil, çabalayarak elde edilen bir hayat felsefesi olarak değerlendirip şöyle ifade etmektedir: “bu anlayış, sûfinin yaşadığı bir hayat tarzı ve sistemidir ki, konuşulacak ya da açıklanacak bir düşünce değildir.”⁵⁸¹ Yukarıdaki kayıtlar göstermektedir ki, fütüvvet, tasavvuf menşeli bir anlayış ve konu olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde günümüze kadar gelen fütüvvet kaynaklı metinler mutasavvıflar tarafında kaleme alınmış ve fütüvvet anlayışı sûfilerin uygulamalarında önemli bir ilke olmuştur.⁵⁸²

Fütüvvet teşkilâtının ilk defa Abbasî halifelerinden Nâsır lidînillâh (1180-1225) tarafından sosyal bir düzene sokulduğu bilinmektedir. Devletin siyasî ve içtimaî düzeni bozulunca Nâsır, toplum içinde yaygın bir biçimde bulunan fütüvvet birliklerinden yararlanarak sosyal dengeyi yeniden tesis etmeye çalıştı. Nâsır, önce merkezde (Bağdad'da) devrin “Şeyhler şeyhi” unvânını taşıyan ŞihâbüddinSühreverdî'ye (ö.632/1234)“Kitâbü'l-fütüvve”adlı eseri yazdırarak bütün fütüvvet birliklerini kendisine bağladı. Komşu İslâm devletlerine elçiler ve fermanlar göndererek onları da fütüvvet teşkilâtına girmeye çağırdı. Özellikle Anadolu Selçuklu devletiyle bu anlamda bir takım diplomatik temaslar sağladı. Halife Nâsır, İbnü'l Arabî (ö.638/1240), Evhadüddîn-i Kirmânî (ö. 1238) ve şeyh Nâsirü'd-Din Ebu'l-HakâyıkMahmud b. Ahmed el-hoyî (ö. 1262) (Ahî Evren) Anadolu'ya gönderdi. ŞihâbüddinSühreverdî'yide Konya'ya gönderdi.⁵⁸³

Yukarıda fütüvvete dair yapılan açıklamalarda anlaşıldığı üzere fütüvvet, Allah'ın “Kim Rabbiyle buluşmayı arzu ederse iyi iş yapsın, rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın” (el-Kehf 18/110) hükmünün gerçekleşmesidir. Kişinin hayatını fütüvvet kurallarına göre dizyanetmesiAllah'ıninsan hayatı için belirlediği hükümlerin yerine getirilmesidir. Yani Allah'ın insana farz kıldığı hakikatler ve Hz. Peygamberin hal ve sözleriyle yaşadıklarıdır. Fütüvvet, kendini değil, Hz. Peygamber gibi ümmetini düşünmek, insanların dertleriyle dertlenmek, kendisi için istediğini başkaları için istemek, kusur ve ayıp örtücü olmak, nefse düşmanlık, fakirden nefret duymamak, zenginlerin peşinde dolanmamak, eline girenle çıkanı bir görmek, kimseye kin tutup düşman olmamak, kimseden mürüvvet ve insaf beklememek, herkese karşı mürüvvet ve insâf sahibi olmak, dünyadan da ukbâdan da geçmektir.Allah,

⁵⁸⁰Hâkim, *el-Mucemu'l-mustâlâhâti's-sûfiyye*, 871 vd.

⁵⁸¹Şihabeddin Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, (Beirut: Dâru'l-Kitâb, 1404/1983), 243.

⁵⁸²Ali Tenik, “Ahîliğin Tasavvufî Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahîlik İzleri”, *Marife Dergisi* 2/2 (2002): 133-159.

⁵⁸³Tenik, “Ahîliğin Tasavvufî Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahîlik İzleri”, 144.

insanların ilâhî murada göre yaşayıp bireysel ve toplumsal olarak ilâhî bir hayatın gereklerini yerine getirmeleri için verdiği hükümlerin tümü fütüvvetin gerekleridir. Bu yüzden tasavvufun fetâ insanı da, tıpkı Hz. Peygamber gibi yaşamayı gaye edinerek Kendisini hayatının her alanında üsve-i hasene olarak kabul etmektedir. Fetâ, Hz. Peygamber’i Allah’ın kitabında belirlediği edep çizgisi dâhilinde kendisine örnek alıp O’nun gibi yaşamayı hayatın temel ilkesi olarak görmektedir.

2. Tasavvuf Anlayışında Hz. Peygamber ve Fütüvvet

Allah, bütün peygamberlerden insanları Kendi ilmine yine kendi bilgisiyle çağırmasını ve bu çağırımı yaparken en güzel bir mücadele ortaya koymalarını istemektedir (Nahl16/125). Yine Allah, peygamberlerden ve onları takip edenlerden kuvvetle kendilerine verilen kitabın ilmine her şeye rağmen sarılmalarını dilemektedir (el-Meryem 19/12). Peygamberlerin insanları aydınlatmak ve bilgilendirmek için verdikleri, “...doğruluğu besbelli gerçeğin ta kendisi” (el-Neml27/79)olan ilâhî hakikatlerdir. İşte bu hakikatler ışığında hâl yaşayan mutasavvıflara göre fütüvvet, peygamberlerin ahlâkını yaşamamanın yoludur. Allah’ın terbiye ve eğitiminden geçen her peygamber, insanlara örnek olacak rabbânîahlâkı ortaya koyarak onların bu istikâmetten yürümelerine kılavuzluk yaptılar.

Fütüvvet, her peygamberde ayrı vasıflarla karşımıza çıkmaktadır. Âdem gibi af dilemekfetânın önemli bir vasfı iken, Nûh’da iyiliksever kişilik olarak görülmektedir. Fütüvvet sahibi olmak, İbrahim gibi vefâ sahibi olmaktır. Allah, İbrahim’den oğlunu kurban etmesini isteyince hiç tereddüt etmeden bu ilâhî murada koştu. Allah yalnızca bu konuda kendisini en çetin bir imtihana tabi kıldı. İbrahim’de hiçbir şüphe duymadan vera ile bu çağırma uydı. Zira o, Allah’ın kendi ruhuyla şereflendirdiği insanı kurban etmeyi dilemeyeceğini biliyordu. İşte fütüvvet, Allah’ın Hz. İbrahim’in yaşadığı hali övmesidir, “Onları söyleyip duran bir feta işittik, ona İbrahim denilir dediler”(el-Enbiyâ21/60). Allah bu ayetle “Halil” diye vasıflandırdığı peygamberine “fetâ” vasfını da vermektedir. Zira o, “fütüvvetle” sıfatlanınca kendi nefsinde, ailesinde, malından ve çocuğunda bulunan her sevgiyi Allah’a verdi; kalbini her şeyden temizleyerek bir bütün her şeyin sahibine bıraktı.⁵⁸⁴

Allah daha sonra ashâb-ı kehf dostlarını bu sıfatla isimlendirdi; “Onlar, rablerine inanmış fetâlardı”(el-Kehf 18/13). Musa gibi ihlâslı olmaktır. Eyyûb gibi bedenini verdiği ıstıraba sabır etmektir. Dâvûd gibi cömertliğin en güzelini ortaya koymaktır. Fütüvvet vasıflı kişi, “ashab-ı kehf” gibi, Allah için küfrü inkâr edip yine Allah’a sığınmaktır. Aynı şekilde fütüvvet, Yusuf gibi, kardeşlerinin kendisine yaptıkları zulüm ve işkenceye karşı affı tercih etmektir. Daha çocuk yaşta babasından uzak bırakıldı, çeşitli baskılara maruz bırakıldı. Köle olarak pazarlarda satıldı, zindanlara atıldı fakat hiçbir zaman tevekkülü ve sabrı bırakmadı çünkü o, bunların tümünün bir imtihan olduğuna inanmaktaydı.⁵⁸⁵

⁵⁸⁴es-Sülemî, *Kitâbü'l-fütüvvet*, 10.

⁵⁸⁵es-Sülemî, *Kitâbü'l-fütüvvet*, s. 9.

Fütüvvetle Süleyman'ın emrine cinler ve kuşlar verildi. O, bu rabbânî bağışla her dileğini gerçekleştiriyordu. Hz. Süleyman da bu ilâhî feyzin bir imtihan aracı olduğu şuuruyla hareket etmekteydi. Hz. İsa fütüvvetle sahip olmakla beşikten dile geldi, Allah'ın inayetiyle ölümlere can vererek "Mesih" adını aldı. Hz. Muhammed (s) fütüvvetin bütün gereklerini yerine getirerek "habibim" sıfatını alarak bütün peygamberlerin seyidi oldu.

Mutasavvıflar, fütüvvetin her bir vasfını Kur'ân'da ismi zikredilen peygamberlerin bir vasfından almaktadırlar. Allah bütün peygamberleri anlayışları ve amelleriyle insanlara ve topluma örnek olsun diye kendi ilmiyle terbiye edip donatmıştır. Tasavvuf ehli de bu hakikatler ışığında peygamberlerin vasıflarını "Fütüvvet" olarak hayatları için şiar edinmişlerdir. Bütün peygamberlerin hasletlerinin yanında Allah tarafından kendine has vasıflarla vasıflanan Hz. Peygamber, bu önemli meziyetlerle sûfler tarafından "Hakikat-i Muhammediyye" sıfatıyla tanımlandı. Onlara göre, Hakikat-i Muhammediyye, "Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik" (el-Enbiyâ 21/107).gerçeğinin ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber, Allah'ın terbiyesiyle eğitildiği için "Muhammedü'l-emin" sıfatını aldı. O, Kur'ân'da açıklanan bütün ilâhî vasıfları üzerinde taşıdığından dolayı fütüvvet ehli bir zattı. O, ilmin, isârın, fedakârlığın, cömertliğin, infakın ve diğer ilâhî sıfatların temsilcisi mümtaz şahsiyet idi. O, ilmiyle Allah'tan aldığı hakikatleri en güzel yaşayan ve insanlara tebliğ edendi. O, hiçbir vakit mal ve servet biriktirmeyerek kendisine gelen her şeyi mü'minlere dağıtarak infak etmenin ve cömertliğin hiçbir devirde ve toplumda görülmeven örneğini ortaya koydu. O, öyle bir hakikattir ki, Yaratıcı, "O'na itaat etmeyi, Kendine itaat" saymıştır. (el-Fetih 48/17).O, mü'minleri kendi nefsinin bir parçası görerek; "mü'münler bir vücudun uzuvları gibidir" diyerek bütün mü'minleri kendisinin bir parçası olarak gördü. Aynı şekilde mü'minlere olan muhabbetinden ve şefkatinden dolayı "Ben Allah'tanım, mü'minler de bendendir"⁵⁸⁶ dedi. Hz. Peygamber, teneffüs ettiği her nefesin hamdini, şükründen başlayarak ferdi ve toplumsal olarak Allah'ın dilediği hükümleri birebir yerine getirerek Allah'ın, "siz Allah'a yardım ederseniz Allah'ta size yardım eder"(Muhammed 47/7) hakikatini hayatının her evresinde yaşıyordu. Yani O, daima "nâz"makâmında bulunuyordu ve Rabbi de yardım elini uzatıyordu.

Hz. Peygamber, Kur'ân'ı her hâliyle yaşadığından dolayı "yürüyen Kur'ân" sıfatını aldı. Bu sıfat O'nun her amelini ilâhî yaptığından dolayı "Ahlâkı Kur'ân ahlâkıydı". O, bir an Kur'ân'ın dışında bir işe meylettiğinde "en sevgili" olmasına rağmen şiddetli bir şekilde uyarılıyordu(Abese 24/5-10). Zira Hz. Peygamber'e "daha önce bilmediklerini öğreten" (Nisâ 4/113) ve her konuda bildiklerini "büyük kuvvet sahibinden öğrenmekteydi" (el-Bakara 2/ 31-32) bu öğretende sadece ve sadece Allah'tı.

⁵⁸⁶ Ali el-Kârî, *el-esrârü'l-merfû'a*, 119.

Hız. Peygamber sadece Allah'ın muradına göre yaşardı. Teklif edilen bütün şaşalı serveti, makamı ve benzer şeyleri yalnızca Allah rızası için geri çevirdi. O, Allah'ın hükümlerini tebliğ ederken her daima sözlü ve fiili olarak büyükdürlürlere ve katledilmek tehlikesiyle baş başa kaldı. Fakat Rabbi için bu tehlikelere maruz kaldığından ötürü Rabbi de kendisini devamlı olarak muhafaza etmekteydi.

Hız. Peygamberi fetâ olarak rehber edinecek olan mü'min genç hayatın her adımında O'nu eksiksiz takip etmekle mükelleftir. Eğer O, "Allah'tan gelen bir nûr/aydınlık" (el-Maide 5/15) ise, mü'minin başka bir hayat düsturu olmamalıdır. Öncelikle Peygamber, Allah'ın ve bütün yaratılanların ilmini en kâmil anlamda yaşayan ve bilen olarak Allah ilminin "aklı"dır. Allah'ın ilmini nakleden anlamda kendisi "kalem"dir.⁵⁸⁷ Bunun netcesinde, Hız. Peygamber bütün eşyanın ilmini kendi üzerinde taşıdığından ötürü de, "cevâmî'u'l-keîm"dir.⁵⁸⁸ Bu ilmi "insanlara öğretmek ve her türlü cehaletten arındırmak için gönderildiğinden" ('Al-i imrân, 3/164) O, en âlim fetâdır.

Sûfiler Peygamberin izinde yürüyen fetâlar olarak, Allah'ın sevgisinin göstergesini, Allah'ın Râsûlüne form olarak değil, gönülden gelen bir hâl yaşayarak tabi olmaya bağlarlar('Al-i imrân, 3/31) ve bunun aksine âmelde bulunanların değil velî/dost olmaları, mü'min bile olamayacağı ikazına uyararak,('Al-i imrân, 3/32) Peygamber'i herkesten daha çok severler. Bu sevgi, sûfi olabilmenin öncelikli şartıdır ve sünnete olan sadakatle gerçekleşir. İşte bu da sûfilerin, kendi sülûklerinin esasını, Râsûl'un sünnetine tam bir uygunluk üzerine inşâ ettiklerinin göstergesidir.⁵⁸⁹ Yani sûfi için Allah'ı sevmenin alameti, O'nun Peygamber'ine tabi olmaktır. O'na tabi olmanın göstergesi de, dünyanın (onlara göre Allah'tan alıkoyan her şey dünyadır) tesirini tüm hayatında, yani hâlinde yok ederek, O'nun ilmiyle yaşamaktır. Zira Allah bu konuda; " Ver her kim Allah'a ve Râsûl'üne itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimet verdikleriyle beraberdirler"(Nisâ, 4/69) buyurmaktadır. Allah'ın bu vaadine karşı sûfiler duyarsız kalmayarak, Yaratıcıyı ve O'nun yeryüzündeki vekilini hâl ve düşünceleriyle en güzel şekilde içselleştirerek Allah'la daimi bir hayat ve O'nun eşyadaki bilgisiyle peygamberce yaşamayı gaye edinmişlerdir. Zira onlar, Peygamber'in; "Âmellerin özü, Allah'ı yaşamaktır, anmaktır" gerçeğini içselleştirerek yaşayan kişilerdir.

Sonuç

Tasavvuf anlayışında fetâ, mü'minlerin genelde bütün peygamberleri özeldede Hız. Peygamberi Allah'ın hükümleriyle açıkça ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde yaşamaktır. Her peygamberin Kur'ân'daki vasıflarını hayatın ilkesi haline getirerek

⁵⁸⁷ Abdülkâdir Geylânî, *Sırru'l-Esrâr ve Mazharu'l-EnvârfimâYuhtâcu*, thk. Halid Muhammed, (Dimeşk: Dâru's-Senâbil, 1415/ 1994), 43-55.

⁵⁸⁸ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütûb, 1414/1993), 3: 312.

⁵⁸⁹ Ebû Abdurrahman es- Sülemî, *Tabakatü's-Sûfiyye*, thk. Nureddin Şerîbe, (Halep:1407/1986), 210; Ebû Nuaym, el-İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 1408/ 1987), 10:190.

bunlarla amel etmektir. Allah'ı ve Peygamberini hayatın merkezine yerleştiren sûfiler, fetâ hakikatiyle hareketle fütüvveti kurumsallaştırarak peygamberleri ve özellikle Hz. Peygamber'i her konuda önder kabul ederek hayat sürmeye çalıştılar. Mü'minler için bütün var olan âlemler içerisinde Hz. Peygamber (s)'in fetâ vasfıyla yaşayıp ilim ve hâlinin müşahedesiyle yolculuk yapmak mertebelerin/makâmların en büyüğüdür. Sûfiler nazarında "hakk-ı evvel", ilk "aklî küllî" demektir. Bu Hakk'ın zâtının her türlü sıfat ve isimden nispet ve ilgiden münezze olan hakikatidir. Bu da Peygamber'in ilâhî rûhudur. Bu rûh Allah'ın vaad ettiği hayatın kendisidir.

Allah'ın Kitabındaki âyetler perspektifinde bakıldığında Râsûl'e verilmiş olan makâm başka bir peygambere verilmemiştir. O, insanlık için nimettir, ihsandır. Eğer insan bu nimetten faydalanırsa, Hakk'a vuslatını gerçekleştirir. Eğer insanlar da Peygamber gibi, eşsiz bir nimetin ilâhî bilgiyle yoğrulmuş hayatını kendine rehber seçip, ona göre bir hayatın içinde bulunamıyorsa, Allah'a olan seyirlerini tamamlamaları mümkün değildir. Çünkü İslâmî hayatın esasını, Hz. Peygamber'in örnek hayatı ve sözleri oluşturur. Zira O, "Siz bildiklerinizle amel ederseniz, Allah size bilmediklerinizin öğretir" beyanını hakkıyla yerine getiren mümtaz şahsiyettir.

Allah, âleme O'nunla rahmetini gönderir. O, varlığın ruhudur. Beden, nasıl ruhsuz ayakta duramazsa âlem de, bir an bile Muhammedî Hakikat'sız varlığını sürdüremez. Onun rahmeti bütün eşyaya ulaşır. Çünkü bütün eşyanın zuhur ve devamı O'nunulaştırdığı bilginin hâle dönüşmesine bağlıdır, her nesne Muhammedî Nûr'un bilgisiyle aydınlanmıştır. Bundan dolayı Muhammedî Nûr, Hakk'ın ve halkın kıblesidir. Çünkü bütün eşyanın yöneliş noktası O'dur. Zira Allah, maddî tecellî olanları dışında mücerret olarak ne müşahede edilebilir, ne de idrak edilebilir. Peygamber olmadan Hakk bilinemez. O halde O'na ulaşmak, Hakk'a ulaşmanın ta kendisidir. Onu gören Hakk'ı görmüş olur ve O'nu seven Hakk'ı sevmiş demektir. O'na itaat Hakk'a itaattir ve O'nun reddettiği, Hakk tarafından da reddedilmiş demektir. O'na acı veren Hakk'a vermiş olur. O'nun ilmi, Hakk'ın ilmine aynadır. Kısaca O'nun Zatı, Hakk'ın Zatı, vücudu Hakk'ın vücûdu, ilmi, Hakk'ın ilmidir. O, Muhammedî hakikatin ta kendisidir.

Kaynakça

Doğrul, Ömer Rıza. *Melâmet*, İstanbul: 1950.

EbiGuzâm, Enver Fuâd. *Mu'cemu'l-mustâlahâti's-sûfiyye*, (Beyrut: 1414/1993

Geylânî, Abdülkâdir. *Sırru'l-Esrâr ve Mazharu'l-EnvârfimâYuhtâcu*, Thk. Halid Muhammed, Dımeşk: Dâru's-Senâbil, 1415/ 1994.

Gölpınarlı, Abdülbaki. "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 11: 200-218. Ankara: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1949-1950.

Hâkim, Suad, *el-Mucemu'l-mustâlahâti's-sûfiyye el Himmetü fi hudûdî'l kelime*, Beyrut: 1981.

Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Kesfû'l-mahcûb*. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1996.

el-İsbahânî, EbûNuaym. *Hilyetü'l-Evliyâ*, 10 Cilt, Kahire: Mektebetu'l-Hânci, 1408/1987

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fütûhâtu'l-Mekkiye*, 8 Cilt Beyrut: Dâru'l-Kütûb, 1414/1993.

İbnManzûr, EbûFadl Cemâleddin Muhammed, *Lisânü'l-Arab*. 10 Cilt, Beyrut: 2009.

Kuşeyrî, Abdülkerim. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1414/1993.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 262. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Sühreverdî, Şihabeddin Ömer. *Avârifü'l-Meârif*. Beyrut: Dâru'l-Kitâb, 1404/1983.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahman. *Tabakatü's-Sûfiyye*, Thk. Nureddîn Şerîbe. Halep: 1407/1986.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahman b. Hüseyin. *Kitâbü'l-fütüvvet*, nşr. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1397/1977.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahman b. Hüseyin. *es-Sülemî. Kitabu'l-mukadimme fî tasavvuf*. Nşr. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1402/1981.

Tenik, Ali. "Ahîliğin Tasavvufî Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahîlik İzleri". *Marife Dergisi* 2/2 (2002): 133-159.

Gençliğin Kimlik Ve Karakter İnşasında Rol Modelin Önemi

Celil Abuzar*

Giriş

Bir toplumun geleceği genç nesillerin yetiştirilmesine bağlıdır. Gençliğini önemsemeyen toplumlar geleceğinden emin olamazlar. Toplumlar, kimlik ve karakterini kazanmış bireylerle ayakta durur. Bu da toplumsal değerleri genç nesillere aktarmakla sağlanabilir. Bu anlamda; rol modellerin önemi büyüktür. Genç nesiller rol modeller üzerinden sosyalleşirler, kimlik ve karakter kazanırlar. Müslümanlar için en önemli rol model Hz. Peygamber'dir (s.a.s.). Bu bağlamda biz de bu tebliğde gençliğin kimlik ve karakter inşasında rol modellerin ne denli önemli olduğunu ele almaya çalıştık

Kimlik Ve Şahsiyet

Kimlik; toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirtiler, nitelikler ve özelliklerle, bir kimsenin belirli bir kimse olmasını sağlayan durumların, onun kişiliğine ilişkin özelliklerin tümü, bir insanın kim olduğunu gösterir. Aidiyete işaret eder.

Her ne kadar kimlik ve şahsiyet eş anlamlı kavramlar gibi kabul edilse de kimlik kavramıyla daha çok sosyolojik bir aidiyete vurgu yapılırken, şahsiyet kavramıyla bir duruşa, davranıştaki tutarlılığa gönderme yapılır. Bir yönüyle kişinin başkalarıyla kurduğu ilişkilerdeki kendini ifade etme biçimidir.

Rol Modeller

Rol modeller, davranışları başkaları tarafından örnek alınan kişilerdir. Kişilerin başkaları tarafından örnek alınan bir rol model olması için bazı özelliklerden bahsedebiliriz. Kişinin davranışları, mesleki ya da özel hayattaki başarıları gibi faktörler diğer insanlar tarafından rol model olarak benimsenmesinde etkili olabilmektedir.

Bu kişiler o toplumun değer yargılarını şahsında toplamış örnek kişilerdir. O toplumun bağrından çıkmış kahramanlardır, tarihi şahsiyetlerdir, aydınlardır, bilim adamlarıdır. Ahlakıyla, yaşantısıyla söz ve fiilleriyle tutarlı kişiliklerdir bunlar.

Gençler İçin Rol Modellerin Önemi

Toplumların yükseliş ve çöküşünde, genç nesillerin, çocukların eğitim ve sosyalleşmesinde birer model kişilikler, rol modeller olan tarihi şahsiyetlerin, bilim ve sanat adamlarının önemi büyüktür. Ünlü Alman sosyolog Max Weber; bu

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

konuda, ideal ve karizmatik şahsiyetlerden⁵⁹⁰ bahsederken, Naima da “Büyük adam”⁵⁹¹ tipolojilerinden bahseder. Temel olarak, bu kişiliklerin, bir toplumun toplumsal değişmelerindeki rolleri üzerinde dururlar. Toplumun oluşumunda ve gelişmesinde önemli katkıları olan ve kendi toplumları içinde bir anlamı olan kişiliklerdir bunlar...

Toplum, bu kişilikleri anarak, varlığını, eserlerini sürdürerek, bu kişilikler üzerinden kendisini var eden toplumsal düzenin temel ilkelerini hatırlar. Bu sayede, bu ilkeler etrafında oluşan ülkü ve fikir birliği pekiştirilir.

Model kişilikler, bir toplumdaki kurucu simgelerin taşıyıcısı ve yansıtıcısıdır. Bu şahsiyetlerin adlarının caddelere, meydanlara, önemli yapılara ve hatta kentlere verilmesi, o kişi veya kişiliklerin ifade ettikleri simgelerin hatırlanmasını ve toplumsal hafızada canlı tutulmasını sağlar.

Diğer taraftan, bu model kişiliklerin, eğitimdeki, genç nesillerin sosyalleşmesindeki ve toplumsal kimliğin inşasındaki önemi yadsınamaz. Genç nesiller, yaşadığı toplumun değerlerini bu şahsiyetleri model alarak öğrenir. Dolayısıyla, eğitimde, kültür inşasında ve kültürel kimliğin oluşumunda model alma önemli bir araçtır. Bireyin beğendiği şahsiyetlerin ve kişiliklerin özelliklerini kendi benliğine aktarmasıdır model alma... Özdeşim kurma ve taklit ederek öğrenme olarak iki şekilde karşımıza çıkar.

Günümüzde yaşadığımız toplumumuza baktığımızda, özellikle genç kuşaklarda, kültürel değerlerimizle bağdaşmayan birçok tutum ve davranış örnekleriyle karşılaşırız. Bunun elbette çok çeşitli nedenleri olabilir ama bu nedenlerden bir tanesinin de insanımıza, gençlerimize kültürümüze örnek olabilecek model karakterlerin yeterince sunulmaması olduğunu düşünüyoruz.

Bu bağlamda, topluma örnek olabilecek, o toplumdaki çıkmış bu model kişiliklerin hayatlarında, toplumun ihtiyaç duyduğu tüm model davranış kalıplarını, dünya görüşünü, inanışlarını, tarihini ve kültürel kimliğini bulabiliriz.

Rol Model Olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)

Hz. Peygamber (s.a.s.) Bizim için, gençlerimiz için gerçek anlamda bir Rol modelidir. Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c.) O'nu "Üsve-i Hasene" "En Güzel Örnek" olarak tavsif ediyor. Bugün toplum olarak Hz. Peygamber (s.a.)'in örneğine "Rol Model"liğine her zamankinden daha çok muhtacız. Her geçen gün bizi biz yapan değerlerimizden, toplumsal kimliğimizden biraz daha uzaklaşıyoruz. Toplumumuz, gençliği ile, yaşlısı, kadını, kızı ile bir kültürel buhran yaşıyor. Bizi ayakta tutan toplumsal değerlerimiz bir bir yok oluyor.

⁵⁹⁰ Gerth, H.H., C. Wrights Mills, **Max Weber Sosyoloji Yazıları**, Çev: Taha Parla, s. 326-327, İletişim Yay. İstanbul, 1993

⁵⁹¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Coşkun, Ali, **Osmanlı'da Din Sosyolojisi Naima Örneği**, s. 147-149, İz Yay. İstanbul, 2004.

Geçmişte medeniyette, ahlakta dünyaya örnek olmuş bir millet, bu gün ciddi anlamda toplumsal çözülme yaşıyor. Nemelazımcılık, vurdumduymazlık, fırsatçılık, eşitsizlik, şiddet, haram-helal gözetmeme ve her türlü ahlaksızlık hızlı bir şekilde yayılma gösteriyor. İnsanımız birbirlerine karşı duyarsızlaşıyor. Yardımlaşma, dayanışma, sevgi, şefkat ve merhamet gibi insani özelliklerimiz, hassasiyetlerimiz kayboluyor.

Toplumumuz, gündelik yaşamın hızlı akışı içerisinde kendisini akıntıya bırakıp bir yok oluşa doğru gidiyor. Kardeş kardeşi katlediyor, aile içi şiddet, geçimsizlik sürekli artış gösteriyor. Komşuluk ilişkileri bitme noktasında... Aynı binada oturan insanlar birbirlerini tanımıyor. Hatta yaşlı komşusu evinde ölüyor ve ancak, üç dört gün sonra etrafa yayılan pis kokudan komşular haberdar oluyor.

Bu hale bu toplum nasıl geldi? Bütün bunların sebebi nedir?.. Medeniyette, ahlakta örnek bir toplum nasıl bu hale geldi? Bunun sorumluları kimlerdir? Bu durumu sorgulamamız gerekmez mi?

Biz toplum olarak bütün güzellikleri Hz. Peygamber (s.a.s.) ile tanıdık. Bizi biz yapan değerlerimizin kaynağı Efendimiz'dir (s.a.s.). O'nun yüce ahlakıdır. O'nun dünya ve ahiret mutluluğu olarak Rabbimizden bize getirdiği Yüce Mesaj Kur'an-ı Kerim'dir. Bu durumu; O'nun, "Size iki şey bırakıyorum, biri Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim, diğeri de benim sünnetimdir. Onlara sımsıkı sarılırsanız sapıtmazsınız" hadisi açıklamaktadır aslında...

Maalesef, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile aramıza mesafeler koyduk, duvarlar ördük. O'nu ve örnek ahlakını gündelik yaşamımızdan yavaş yavaş çıkardık, çıkarıyoruz. Çocuklarımıza, gençlerimize yeteri kadar öğretmiyoruz. Tuttuğumuz futbol takımı kadar, izlediğimiz bir televizyon dizisi kadar gündemimizde Hz. Peygamber (s.a.s.)'e yer vermeyebiliyoruz. Toplumsal hayatın koşuşturmaları içinde farkında olmadan O'nu gündemimizden uzaklaştırıyoruz.

Peki bütün bunlar için ne yapmalı? Çözüm; yeniden Hz. Peygamber (s.a.s.)in örnek hayatını hayatımıza hayat yapmalıyız. Toplum olarak kurtuluşumuz O'ndadır. O'nun yüksek ahlakındadır. Dirilişimiz O'nun Yüce örneğindedir. Rol Modelliğindedir.

Bu çerçevede; yeniden bir eğitim seferberliği başlatılmalı ve Efendimizi en güzel şekilde toplumumuza, gençliğimize, çocuklarımıza anlatmanın yolunu, imkanını bulmalıyız. Hz. Peygamber'i (s.a.s.) tanımayan bir gençliğin iflah olması mümkün değildir. Dolayısıyla, yeni bir hamle ile, evimizde, okullarımızda ve çevremizde Hz. Peygamber'i hayatımızın içine, gündemimize almalıyız. Toplum olarak yeniden dirilişimiz buna bağlıdır. Yoksa geriye baktığımızda zaman çoktan geçmiş olacaktır.

Sonuç

Son tahlilde; toplumumuza ve gençlerimize başta Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Ashabı olmak üzere, kültürel değerlerimiz olan örnek şahsiyetlerimizi, model kişiliklerimizi ne derece tanıttığımızı yeniden sorgulamamız gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, toplumlar, bu kişilikleri anarak, varlığını sürdürerek, genç nesillere örnek model, rol model olarak sunarak toplumsal kimliklerini devam ettirirler. Gençlerimiz; geleceğimizi, yarınlarımızı emanet edeceğimiz gözbebeğimiz, yarının toplum kurucuları, öğretmenleri, doktorları, siyasetçileri, yöneticileri vb. onlar.

Toplumsal benliğimizi, kültürümüzü korumak, geleceğimizi kaybetmemek adına, onlara model alacakları gerçek şahsiyetlerin gündemimizi oluşturması dileğiyle.

KÜLTÜR ve TOPLUM EKSENİNDE GENÇLİK

Günümüz Gençliği İçin İrşad Dili

M. Cüneyt Gökçe*

1. Gençliğin Önemi

1.1. Dava ve Gençlik

Gençlere emanet edilen bir dava hedefine ulaşır. Çünkü ideali olan genç heyecan sahibidir. Heyecanı olanın gayreti fazla olur. Gayret eden de elbette planlı, disiplinli ve ciddi bir şekilde çalışınca hedefine er veya geç ulaşır.

Literatürde İslam'ı tanımlanırken özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği tüm ilahî mesajların gerçek ve doğru olduğunu dil ile ikrar edip kalb ile onaylama özelliğine dikkat çekilir.⁵⁹² Buna göre Müslüman, teslim olan demektir. Allah Teâlâ'ya kâmil bir kul, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) tam bir ümmet, anne-babaya sâlih bir evlat, nefesine ve nesline faydalı bir birey, yanı başındaki komşusuna hayırlı bir komşu ve bütün insanlara İslâm'ın güzelliklerini davet etme görevlerini tasdik ve tatbika teslim olan kimsedir.

1.2. Hz. Peygamber, Dava ve Gençlik

Allah Resulü (s.a.s.), tebliğine gençlerle başladı, gençlerle sürdürdü ve bu şekilde galip oldu. Bu yüzden ne yapıp ne edip gençleri İslam'a, İslam'ı da gençlere mal etmek gerekir. Dolayısıyla her bir gencin, önce İslam'ı en ideal anlamda yaşayan Hz. Peygamber'i (s.a.s.) bütün yönleriyle tanımasını sağlamak; ardından fitrat ve kabiliyetine uygun bir şekilde Sahabe içinden birisini örnek almasını temin etmek son derde önem arz eder.

1.3. Sağlıklı İletişim ve Gençlik

İbadetine düşkün, sorumluluk sahibi, bilgili, saygılı, eğitilmiş, terbiyeli ve ahlâklı, bir gencin yetişmesi genellikle sağlıklı bir iletişim ile sağlanır. Nitekim güzel söz ile davet ve hitap ilahî bir tavsiyedir.⁵⁹³ Oysa bazen ibadet mekanlarına yolu düşen bir kısım gencin, bir ân evvel kendisini dışarı atma eğiliminde olduğu çokça rastlanan üzücü bir gerçektir. Dünyevî işlerde bile "müşteri memnuniyeti" bir esas olduğuna göre -özellikle- iki dünya hayatının saadetini hedefleyen hizmetlerde bu husus daha fazla önem arz eder.

1.4. Muhatabı Tanıyarak İletişim Kurmak

İnsanlar arasında birçok bireysel ayrılıkların bulunması bilimsel araştırmaların ortaya çıkardığı en önemli gerçeklerden birisidir. İnsanlar, yetişme tarzları ve geçmiş yaşantıları, yani görgüleri, bilgileri, alışkanlıkları, yakın çevrelerinden kazandıkları

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁵⁹² Tahir el-Cezairi, *el-Cevahiru'l-Kelamiyye*, (Şanlıurfa: nşr. M.Cüneyt Gökçe, 2017), 2.

⁵⁹³ Bkz. el-Bakara, 2/83; el-İsra, 17/53.

değer yargıları bakımından birbirlerinden farklılık gösterirler. İnsanlar içinde buldukları kültürel çevrenin görenek, gelenek ve değerler sisteminin, kendilerine uygulanan eğitim yöntemlerinin etkisi altında, kendilerine özgü bir kişilik geliştirirler.⁵⁹⁴ Bu yüzden genç muhatabı tanıyarak iletişimi kurmak önemli bir faktördür.

1.5. Gençlere Anlayacakları Şekilde Seslenmek

İletişimde bireysel ayrılıklara dikkat çeken Hz. Peygamber (s.a.s.) insanlarla anlayabilecekleri kadar, seviyelerine göre konuşmuştur.⁵⁹⁵ Hz. Ali'nin "İnsanlarla anlayacakları şekilde konuşunuz" şeklinde bir ifadesi olduğu nakledilir.⁵⁹⁶ Zira, kavrayamayacakları bir konu karşısında, insanların şüphe ve tereddüt içinde kalmaları ve yanlış anlamaları mümkündür. Sohbet konusunun gerçek ve doğru olması kadar, üslubun da doğru seçilmesi gerekir.

1.6. Empati Kurarak Gençleri İrşad Etmek

Hz. Peygamber, bir iletişim ilkesi olarak insanlarla -özellikle gençlerle- empati kurmuş ve kurmalarını öğütlemiştir. Nitekim yüce Allah, Resulünü "Andolsun, içinizden size öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli, merhametlidir"⁵⁹⁷ şeklinde tanıtmış, sonra kendisine, "Ben de sizin gibi bir insanım"⁵⁹⁸ demesini emrettiği Elçisinin empatik tavrına dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber de bir hadis-i şerifinde inananların, birbirlerini ve hissettikleri duygularını karşılıklı olarak anlamaya çalışmalarını isteyerek: "Allah'a yemin ederim ki, bir kul kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe tam iman etmiş olamaz"⁵⁹⁹ buyurmuştur. Bu sözü ile o, kendisini bir başkasının yerine koymasını ve buna göre değerlendirme yapıp insanları anlamaya çalışmasını bilmeyen bir kişinin sağlam bir inanç sahibi olamayacağına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla gençlerin irşadı noktasında bu hususa çok dikkat edilmesi gerekir.

1.7. Sevgiyi Önceleyerek İletişim Kurmak

İnsanlarla -özellikle gençlerle- iletişim kurmanın en sağlıklı yolu sevgiyi önceleyerek iletişim kurmaktır. Sevgi, pek çok kapalı kapıları açmanın en sağlıklı anahtarıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) buyuruyor ki: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi

⁵⁹⁴ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1994), 225.

⁵⁹⁵ Ebû Davud, Süleyman bin Eş'as, *Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Edeb, 20.

⁵⁹⁶ Bkz. Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail, *Sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), İlim, 49.

⁵⁹⁷ Tevbe 9/28.

⁵⁹⁸ Kehf 18/110.

⁵⁹⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), İman, 71

sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayınız”⁶⁰⁰

1.8. Gencin Değer Verdiği Şeyleri Önemseyerek İletişim Kurmak:

İnsanların bilhassa gençlerin değer verdikleri şeylere saygılı davranmak onlarla iletişimi daha çok kolaylaştırır. Nitekim Ayet-i Kerime’de yer alan "Onların Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek sınırı aşıp Allah'a sövmesinler!..." şeklindeki uyarı bu noktanın önemini daha çok vurgulamaktadır. Bu yüzden bireyin değer verdiği kişisel inancına, düşünce ve kanaatine peşinen saldırmak, aradaki bağı koparır.

1.9. Gençlerin Kabiliyetlerini Önemseyerek İrşad Etmek:

Kişi yeteneğinin takdir edilmesinden hoşlanır. Özellikle gençler bu noktada daha da hassastırlar. Yeteneklerinin takdir edilmesi kendileriyle iletişimi kolaylaştırır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), askeri başarıları ile ünlü olan Halid b. Velid'e *Allah'ın kılıcı* anlamında "*Seyfullah*" demiş, yetenek ve başarısını takdir etmiştir.⁶⁰¹ Böylece onura edilen genç aldığı öğütleri daha bir dikkatli dinler ve benimser.

1.10. Hediye Vererek Gönlünü Kazanmak:

Dostlukları pekiştirmenin önemli bir yolu hediyeleşmektir. Özellikle gençlere hediye verildiğinde bir bakıma kendilerini önemsenmiş addediyorlar. Nitekim Hz. Peygamber, dostlukları kuvvetlendirme, sevgiyi pekiştirme ve gönül kazanma adına hediye vermiş ve almıştır. Böylece bir kısım insanları İslam'a yönlendirme, muhtemel kötülüklerini önleme gibi faydalar sağlamış başarılarını da ödüllendirme yoluna gitmiştir.

Bir defasında genç sahabi Cabir'den devesini satın almış, parasını ödedikten sonra almış olduğu deveyi ona hediye etmiştir.⁶⁰²

1.11. Olumsuzluklara Karşı Sabırlı Olmak:

Etraftaki insanlara faydalı olmanın bir yolu da olumsuzluklara karşı sabırlı olmaktır. Aksi takdirde irşattan sonuç alınmaz. Nitekim Ayet-i Kerime’de şöyle buyrulmaktadır: "*Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.*"⁶⁰³

2. Gençlerin İrşadında Dikkat Edilecek Hususların Hülasası:

⁶⁰⁰ Müslim, İman, 93.

⁶⁰¹ Buharî, Fedailü 'l-Ashab, 25.

⁶⁰² Müslim, Müsakat, 110.

⁶⁰³ Âl-i İmran 3/146.

Yukarıdaki ilkelere uygun bir irşad yapabilmek için şu hususlara dikkat etmek gerekir:

- a. Hatiplerimiz tarafından kurulan cümleler, meramı ifade etmeli; ağdalı, anlaşılmaz üsluptan kaçınılmalıdır.
- b. Verilen temsil ve örnekler, son derece makul ve asrın gerçeklerini ifade etmelidir.
- c. Mevcut gençliğin, “günümüz insanı” olduğu gerçeği unutulmamalı; dolayısıyla birkaç asır öncesine götürülerek o dönemin insanıymış gibi seslenilmemelidir.
- d. Hitap cümlelerinde muhatabı kişiselleştirmekten kaçınılmalıdır.
- e. Dengesiz ve abartılı ses tonu gençle irtibat kurma önünde büyük bir engeldir.
- f. Kullanılan sözcüklerin karşı tarafta makes bulmasına dikkat edilmelidir.
- g. Zaman yönetimi son derece önemli bir problemdir. Kitlenin seviyesi, meşguliyeti, eğitim durumu göz önünde bulundurulmalı; kültürel ve özel koşullara riayet edilmelidir.
- h. Gençlerin beklentileri tespit edilerek bu hedef kitlenin kazanılması için baş vurulacak yöntemler ortaya konmalı ve uygulanmalıdır.
- i. Toplumunun önemli bir kesimini teşkil eden gençliğin korunması, güvenilir ve sağlam bilgilerle donatılmasına bağlıdır. Bu bağlamda doğru İslamiyeti doğru ifadelerle doğru bir şekilde ehemmiyetli bir görevdir.

3. Önemsenen Gençliğin Vasıfları

Nebevî usul ve üslupla muhatap alınan gencin sahip olacağı vasıfları şu şekilde sıralamak mümkündür; böyle bir genç:

- a. İdeal sahibi olur. Yüce Allah’ı tazim edip O’na itaat etmeyi ana hedef seçer. Kuşkusuz Allah’ı tazim etmek O’na iman etmeyi ifade eder. Bu da ihlaslı bir eda ile O’nun Resulünün sünnetine tabi olmayı sonuç verir.
- b. Halka hizmet ve şefkat etmeyi temel ilke edinir. Şüphesiz; halka hizmet, yeryüzünü, özellikle bulunduğu yeri imar etmek ve adâleti hâkim kılmakla gerçekleşir. Şefkat ise onlara acımak ve sırat-ı müstakimi bulmalarına katkı sağlamaktır.
- c. İlimin önemini kavrar; her gün ilerlemek için İslam’ın ve Müslümanların faydasına olan ilimlerde ilerlemek gerektiğinin farkına varır.
- d. Hz. Peygamber’i bütün yönleriyle tanımaya çalışır; ölçüsü Kitap ve Sünnet olur.

e. Dengeli ve ölçülü olur. İfrat ve tefritten sakınır. İlim-amel, madde-mana, beden-ruh, dünya-âhiret dengesi kurmaya çalışır.

f. **Plânlı ve programlı çalışma şuurunu elde eder.**

g. Hayatta başarılı olmanın yolun İlahî, Nebevî ve Kur'ânî ahlakı ile ahlaklanmaktan geçer.

h. **Okumaya vakit ayırır.** Bilginin değerli olduğunu ve bunun ancak okumak ve etüd etmekle elde edildiğini bilir.

i. **Günlük ibadetlerini ihmal etmez.**

j. **Salih arkadaşlar, sadık dostlar edinir. Hz. Peygamber'in** “İnsan, dostunun dini üzere hareket eder. O halde her biriniz dost edineceği kimseye baksın!”⁶⁰⁴ sözünü unutmaz. Kişinin, dostunun yaşayışından etkilendiğini bilir ve edineceği çevreye dikkat eder.

k. **Yanlışta ısrar etmez; Allah'ın bağışlayıcı ve affedici olduğunu bilir.**

Yüce Allah'ın “Şu da muhakkak ki ben, tövbe eden, iman eden ve sâlih amel işleyen, sonra doğru yolda giden kimseyi bağışlarım”⁶⁰⁵ buyurduğunu unutmadığı gibi; Hz. Peygamber'in de “Kim istiğfâra yaparsa, Allah ona her darlıktan bir çıkış, her üzüntüden kurtuluş ihsan eder ve onu ummadığı yerden rızıklandırır”⁶⁰⁶ hadis-i şerifini de hatırdan çıkarmaz.

Sonuç

Nebevî iletişime uygun yapılan bir irşadın etkisi ve sonucu son derece önemlidir. Gençlerin beklentileri tespit edilecek ve bu hedef kitlenin kazanılması için baş vurulacak yöntemlerin tesbiti ümmeti geleceği açısından önem arz etmektedir.

Genç kuşakları kaybetmek, toplumu karanlığa sürüklemek anlamını ifade eder. Genç neslini kaybeden geleceğini kaybetmiştir.

Toplumunun önemli bir kesimini teşkil eden gençliğin korunması, güvenilir ve sağlam bilgilerle donatılması ehemmiyetli bir görevdir.

Kaynakça

-Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1994.

-Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail, Sahih, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992)

-Cezairi, Tahir. *el-Cevahiru'l-Kelamiyye*. Şanlıurfa: nşr. M.Cüneyt Gökçe, 2017.

-Ebû Davud, Süleyman bin Eş'as. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

⁶⁰⁴ Ebû Davud, Süleyman bin Eş'as, *Sünen*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Edeb, 20.

⁶⁰⁵ Tâhâ, 20/82

⁶⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 361; İbn Mâce, “Edeb”, 57

-İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid İbn Mâce. *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

-Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. Haccac. *Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

بسم الله الرحمن الرحيم

[ملخص البحث وأهم نتائجه]

دور الشباب في نصرة الدعوة الإسلامية

" دار الأرقم بن أبي الأرقم نموذجاً "

الحمد لله رب العالمين الذي جعل الشباب قوة من بعد ضعف والصلاة والسلام على من اعتنى بالشباب معلم الناس الخير محمد صلى الله عليه وسلم وبعد .

لقد قام الشباب بدور مهم منذ بداية الدعوة الإسلامية وذلك بنصرتها واحتضانها وتقديم الغالي والنفيس في خدمتها، ولقد ثمن النبي صلى الله عليه وسلم هذه الجهود التي قدمها الشباب، وكان يركز عليهم كعنصر فعال في نصرة الدعوة وقوتها، بل جعل وقوف الشباب بجانبه عاملاً مهماً عوامل النصر، ولا أدل على ذلك من الأرقم بن أبي الأرقم الذي يكفيه أن اختيرت داره مركزاً تعقد فيه اجتماعات الدعوة في أخطر مراحلها ، ولعل اختيار هذه الدار فيه كثير من الدلالات على اهتمام النبي صلى الله عليه وسلم بعنصر الشباب في النصرة ، ولهذا اخترت هذا الموضوع لأشارك فيه في هذا المؤتمر المنعقد في جامعة حران ، والذي جاء عنوانه :

دور الشباب في نصرة دعوة النبي صلى الله عليه وسلم

" دار الأرقم بن أبي الأرقم نموذجاً "

ولقد نظمت في مقدمة وأربعة مطالب وخاتمة كما يأتي:

- مقدمة: تحدثت فيها عن أهمية البحث.
- المطلب الأول: نصرة الشباب للدعوة .
- المطلب الثاني: اهتمام النبي صلى الله عليه وسلم بالشباب.
- المطلب الثالث : ترجمة الأرقم بن أبي الأرقم .
- المطلب الرابع : دار الأرقم السر والنور .

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

الخاتمة : أهم نتائج البحث :

- 1-** ركز الإسلام على الشباب في نصرته الدعوة وموازرتها لأنهم الأفدر على ذلك.
- 2-** قدم شباب الإسلام منذ بداية الدعوة كل ما يستطيعون لنصرتها في الدم والروح والمال.
- 3-** تجلت حكمة النبي صلى الله عليه وسلم منذ البداية في استقطاب الشباب لما لهم خصائص .
- 4-** إن اختيار دار الأرقم كأول دار للدعوة السرية يؤكد على ثقة النبي صلى الله عليه وسلم بالشباب والاهتمام بهم.
- 5-** نجح هذا الاختيار بداية في الحفاظ على سرية الدعوة واستمراريتها .
- 6-** تابعت هذه المؤسسة الدعوية الأولى عملها وأسلم الكثير في هذه الدار وتعلموا وزكوا أنفسهم .

مقترحات وتوصيات:

- 1.** لا بد من التركيز على جيل الشباب في حمل هموم الدعوة واستقطابهم من خلال التعزيز الإيجابي والتكليف بالمهام القيادية العليا.
 - 2-** إيجاد مراكز ومؤسسات متخصصة تسعى لتحقيق هذا الهدف مع بذل الجهود الفكرية والعلمية المساعدة في ذلك .
 - 3-** احرص على جمع الأصدقاء في دارك لتعليم والتربية والترقية، مع عالم ثقة، داعية فقيه ، أو مختص ، بوجه دائم .
- وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين .

الحمد لله رب العالمين ... جعل القوة في الشباب فقال تعالى (الله الذي خلقكم من ضعف ثم جعل من بعد ضعف قوة ثم جعل من بعد قوة ضعفاً وشيبةً يخلق ما يشاء وهو الغليم القدير (الروم 54)). وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحي ويميت وهو علي علي شيعي قدير.. مدح الشباب في القرآن الكريم فقال تعالى (إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى (الكهف 13)). وأشهد أن سيدنا محمد رسول الله ﷺ أوصي بالشباب خيراً فقال ﷺ (أوصيكم بالشباب خيراً فإنهم أرق أفئدة، لقد بعثني الله بالحنفية السمحة فحالفني الشباب وخالفني الشيوخ).

فاللهم صل وسلم علي سيدنا محمد وعلي آله وصحبه ومن والاه إلي يوم الدين..

أما بعد:- إن الحديث مع الشباب وعن الشباب وإلى الشباب حبيب إلى النفس قريب إلى القلب، إن الشباب في كل زمان ومكان - وفي جميع أدوار التاريخ إلى زماننا هذا - عماد أمة الإسلام وسر هضمتها، ومبعث حضارتها، وحامل لوائها ورايتها، وقائد مسيرتها إلى المجد والنصر.

إن الإسلام لم ترتفع في الإنسانية رأيتُهُ، ولم يمتد على الأرض سلطانه، ولم تنتشر في العالمين دعوته - إلا على يد هذه الطائفة المؤمنة التي تربت في مدرسة النبي - ﷺ - وتخرجت في جامعته الشاملة.

الشباب مرحلة عمرية يمر بها الإنسان، تبدأ من سن البلوغ (أي حوالي سن الخامسة عشرة من العمر) وتنتهي تقريباً في سن الأربعين، وهناك من يجعلها تنتهي قبل الأربعين، وآخرون يوصلونها إلى الخمسين، ولكن الراجح من هذا التحديد أن مرحلة الشباب تنتهي في سن الأربعين من العمر، لأن الإنسان في هذه السن يصل إلى حده في النمو. والأصل اللغوي لكلمة الشباب يدل على أمرين: النماء، والقوة. ونجد في القرآن الكريم أن سن الأربعين داخله في هذا المعنى، كما في قوله سبحانه وتعالى { حتى إذا بلغ أشده وبلغ أربعين سنة } (607). وهذا معناه أن الإنسان (إذا بلغ أشده) أي قوي وشب (وبلغ أربعين سنة) أي تنهى عقله وكمل فهمه (608).

تعتبر مرحلة الشباب مرحلة اكتمال النمو، ففترة الشباب تعد نضوجاً تاماً مكتمل، إن كان جسمياً أم فكرياً، ويطلق عليها البعض بـ الفترة الذهبية، لأنها مرحلة الحرية والخلو من المسؤوليات، وهي مرحلة الأجل والأزهي بالنسبة للإنسان، فنجد طليقاً عند الأغلب، خالياً من الارتباطات أو المشاغل، مستمتعاً بحياته وبالأحداث التي تواجهه برغم تقلباتها الكثيرة، كما أنّ مرحلة الشباب هي بالنسبة لكل إنسان الأعظم والتي لا يمكن له أن ينسى تفاصيلها.

فكلمة شباب جاء من شَبَّ والتي تعني الاشتعال، وما هذه المرحلة إلا اشتعال بالطاقة، والنضوج، وحبّ السهر، والمرح، والرياضة، والتهوّر، والسعي وراء التجارب، فنجد بأنّ لهذا العمر لغة خاصّة يتعاطاها الشباب فيما بينهم ومصطلحات تكاد تفهم فيما بينهم عن طريق الهمس أحياناً، حيث تكمن أهمية مرحلة الشباب في التميّز، فنجد أنّ معظم الحاصلين على أرقام قياسية أو إبداعية أو حتى أعمال خارقة لم تأت إلا في هذه المرحلة.

أهمية مرحلة الشباب

هذه المرحلة من العمر هي أهم المراحل لما تتميز به عن غيرها، ومن ذلك ما يلي:-

* Doç. Dr. Daham İbrahim el-Hesneyanî, Irak/Musul, el-Camiatu'l-Hurra.

(607) سورة الأحقاف، الآية 15.

(608) ابن كثير، تفسير القرآن العظيم 158/4.

فترة القوة والإنتاج

يمر الإنسان في مراحل حياته بمراحل متفاوتة قوة وضعفاً، فهو يخرج إلى الدنيا صغيراً ضعيفاً، لا يعلم شيئاً، ثم يكبر شيئاً فشيئاً، فيقوى جسمه وتنمو حواسه ويزداد عقلاً وعلماً، حتى يبلغ أشده.

ولقد أشار القرآن الكريم إلى هذا الطور في حياة الإنسان، حيث يقول الله سبحانه وتعالى ﴿ والله أخرجكم من بطون أمهاتكم لا تعلمون شيئاً وجعل لكم السمع والأبصار والأفئدة لعلكم تشكرون ﴾ (609). أي أن الله أخرج عباده من بطون أمهاتهم لا يعلمون شيئاً ثم بعد هذا يرزقهم السمع الذي يدركون الأصوات والأبصار التي بها يحسون المرئيات والأفئدة وهي العقول التي يميز بها بين الأشياء ضارها ونافعها وهذه القوى والحواس تحصل للإنسان على التدرج قليلاً قليلاً كلما كبر زيد في سمعه وبصره وعقله حتى يبلغ أشده. وإنما جعل تعالى هذه في الإنسان ليتمكن بها من عبادة ربه تعالى فيستعين بكل جارحة وعضو وقوة على طاعة مولاه (610).

ولكن هذه الفترة من القوة التي تصاحب مرحلة الشباب لا تدوم، فإن الإنسان يرد مرة أخرى إلى الضعف إذا تقدم به العمر، وإلى هذا أيضاً أشار القرآن الكريم، كما في قوله سبحانه وتعالى ﴿ الله الذي خلقكم من ضعف ثم جعل من بعد ضعف قوة ثم جعل من بد قوة ضعفاً وشيبة ﴾ (611). أي أحدث لكم الضعف بالهرم والكبر عما كنتم عليه أقوياء في شبابكم.

ولما كانت هذه المرحلة تتصف بالقوة والنشاط والحوية، كانت تبعاً لهذا هي مرحلة البناء والإنتاج الذي تتطلبه الأمم وتقوم عليه الحضارات في كل زمان ومكان. فإن المنخرطين في سلك العمل على اختلاف أنواعه معظمهم من هذه الفئة فئة الشباب.

أفضل مراحل العمر

تعود الأفضلية لهذه المرحلة من العمر لما يتمتع به الإنسان فيها من القوة والنشاط، دون غيرها، ولما يتوافر لها فيها من كمال الحواس، فهو في هذه المرحلة أقدر على الانتفاع بحواسه من أي مرحلة أخرى.

ومما يدل على كون هذه المرحلة هي أفضل مراحل العمر، هو أن الله سبحانه وتعالى عندما يجازي الناس يوم القيامة، يجعل أهل الجنة شباباً لا يهرمون أبداً. وذلك من كمال السعادة. كما أن راحة الحياة وبهجتها غالباً ما تكون في مرحلة الشباب، فهي مرحلة يتطلع إليها الصغير، ويتمناها الكبير، ولذا فقد بكى عليها الشيوخ وتغنى بها الشعراء.

أطول مراحل العمر

إن عمر الإنسان في الغالب بين الستين والسبعين سنة، وبهذا أخبر رسول الله e حين قال ((أعمار أمي بين الستين والسبعين، وأقلهم من يجوز ذلك)) (612). فإن الوسط الحسابي لهذين العددين (60 و70) هو 65 سنة. وإذا كان زمن سن الطفولة من الولادة حتى نهاية الرابعة عشرة، وسن الشباب من بداية الخامسة عشرة إلى نهاية الأربعين، وسن الكهولة من الحادية والأربعين حتى نهاية الخمسين. وسن الشيخوخة بعد ذلك إلى آخر العمر، نجد أن مرحلة الشباب هي أعلى نسبة في مراحل العمر، لذا فإنه يكون فيها أكثر تجارب الحياة والعمل والإنتاج، وتتضح نسبة مرحلة الشباب إلى غيرها من مراحل العمر بالجدول الآتي:-

المرحلة	السنوات		النسبة المئوية
	من	إلى	
الطفولة	الولادة	الرابعة عشرة	22

(609) سورة النحل، الآية 78.

(610) تفسير ابن كثير 580/2.

(611) سورة الروم، الآية 54.

(612) أخرجه الترمذي في سننه، 553/5.

40	الأربعين	الخامسة عشرة	الشباب
15	الخمسين	الحادية والأربعين	الكهولة
23	الوفاة	الحادية والخمسين	الشيخوخة

الشباب عماد الأمم

الشباب في جميع الأطوار وفي أي قطر من الأقطار هم عماد حضارة الأمم، وسر نهضتها؛ لأنهم في سن الهمم المتوثبة والجهود المبذولة، سن البذل والعطاء، سن التضحية والفداء. وغالباً ما يمثل الشباب النسبة العظمى من السكان في الدول النامية، الأمر الذي يقتضي مزيداً من الاهتمام به، والاستثمار فيه، حيث يعتمد نمو خيرات هذه المجتمعات، وملاحقتها لمطالب التطور وتفوق هيكل عملها وجودته على مدى جدوى عنصر الشباب فيها، ولهذا السبب نفسه نجد أنه سرعان ما ينهار أي مجتمع وتضيع قيمه إذا ما وهن شبابه، وأغلقت دونه نوافذ العلم والخبرة، بينما تتقدم المجتمعات الأخرى وتسبق غيرها معتمدة على فارق الزمن في إطلاق هذه الطاقات لأقصى ما تستطيع، وكلما اغتنمت الدول طاقات شبابها في العلم والإنتاج وبناء الحضارة زاد إنتاجها وحققته أهدافها.

حديث القرآن الكريم عن الشباب:

تعتبر أيام الشباب من أعز الأيام التي تبقى عالقة بذاكرة الإنسان، مهما عاش، لأنه كان فيها طليق الحرية.. روي عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما أنه قال: ما بعث الله نبياً إلا شاباً، ولا أوتي العلم عالم إلا شاباً، ثم تلا هذت الآية: (قالوا سمعنا فتى يذكرهم يقال له إبراهيم) وقد أخبر الله تعالى به ثم أتى يحيى بن زكريا الحكمة قال تعالى: (وآتيناه الحكم صبياً) مريم. وقال تعالى: (إذ أوى الفتية إلى الكهف) وقال جل شأنه: (إنهم فتية آمنوا بربهم) وقال جل من قائل: (وإذ قال موسى لفتاه الكهف).

ولقد ضرب القرآن الكريم المثل بالشباب..* فكان المثل الأول هو سيدنا النبي إبراهيم عليه السلام، فإنه كان يتطّلع إلى الآفاق الواسعة، ويفتش عن الحقائق الناصعة، ويملك الشجاعة العالية، فيتأمل ويفكر في ملكوت السموات والأرض، حتى أدله الله تعالى على الحقيقة، فأمن بالله وتبرأ من الأصنام ومن كل المشركين. فقال الله تعالى في كتابه الكريم: (وَكَذَلِكَ نُرِي إِبرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ) الأنعام: 78. وبهذا يصبح سيدنا إبراهيم عليه السلام القدوة لكل الفتيان والشباب الموحدين الشجعان الراضين للوثنية والشرك والانحراف والضلال.

**والمثال الثاني الذي يضربه القرآن الكريم للفتيان والشباب هو النبي يوسف عليه السلام، وهو الذي آتاه الله العلم والحكمة عندما بلغ أشده، وأصبح الفتى، القوي، الصابر، الصامد أمام عواصف الشهوة، والإغراء بالجنس، والإغراء بالمال والجاه، وأمام ضغوط الاضطهاد، والقمع، والمطاردة، والتهديد بالسجن، والنفي، والفتى الثائر، المكسر لكل القيود، وأغلال العبودية، وأغلال الشهوات، وكذلك أغلال المجتمع الفاسد.

قال تعالى: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نُجَزِّي الْمُحْسِنِينَ) يوسف: 22. (وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ) يوسف: 23. لماذا لم يستجب يوسف لهوى المرأة؟! وكان يمكن أن يستجيب وربما عذره الكثيرون، قالوا إنه شاب والشباب شعلة من الجنون، وهو عبد والعبد يفعل ما يستحي منه الأحرار، وهو عزب ليس له زوجة تعفه، وهو غريب عن وطنه، والغريب يفعل ما لا يفعل الإنسان في بلده، وهو.. وهو.. هناك أكثر من سبب كان يجعل يوسف يستجيب للمرأة ولكنه أبي كما ظهر ذلك. إنه نموذج للشباب الطاهر العفيف.***

والمثال الثالث هوسيدنا موسى عليه السلام الذي عاش في أحضان البيت الفرعوني والفرعونية، وترى في محيط الطاغوت والجبروت والترف الجاه والدلال، فإن فرعون كان قد اتَّخَذَهُ ولدًا له. ولكنه عليه السلام بقي متمسكاً بجذوره الرسالية ومرتبطاً بأصله الإلهي الرباني، يتجنب معونة الظالمين، وينتصر للمظلومين ويدافع عنهم، وَيَمُدُّ يَدَ الْعَوْنِ وَالْمُسَاعَدَةِ لِلضَّعْفَاءِ وَالْمُحْتَاجِينَ، وكان يتحمل الآلام والمعاناة والمطاردة والهجرة من أجل ذلك، ويؤثر على نفسه ولو كان به خصاصة. قال الله عزَّ وجل: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) القصص: 14.***

والمثال الرابع هم أهل الكهف، فقال الله تعالى فيهم: (إِهْمُ فِتْنَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ لَهَا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا) الكهف: 13-14. إن هذه الصور والأمثلة الواقعية الجميلة والمعبرة عن الأبعاد المختلفة تنطلق من مفهوم صحيح للفتوة، والشباب، والقوة، وهو التوحيد في العبودية ورفض العبوديات الأخرى، والسيطرة على الشهوات والرغبات، ونصرة المظلومين والدفاع عنهم، ومساعدة الضعفاء والمحتاجين، والتمرد على الواقع الفاسد ورفضه بشجاعة وتضحية.** وفي المقابل نجد القرآن الكريم يضرب أمثلة أخرى للشباب المنحرف والتائه والمغرور والضال والجاهل، وأورد ذلك في قصة ابن نوح حيث قال تعالى: (وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ * قَالَ سَأَوْي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمِ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَجَمَ وَخَالَ يَنْهَمَا الْمَوْجَ فَكَانَ مِنَ الْمَغْرِبِينَ) هود: 42-43. ومثال آخر يتحدث عنه القرآن الكريم، يعبر عن حالة الانحراف في الشباب حيث العقوق للوالدين والتمرد على الله تعالى والتوغل في الجهل والغبي، فقال تعالى: (وَالَّذِي قَالَ لَوْلَاذِيهِ أَفِ كُفْمَا أُنْعَدَانِي أَنْ أخرجَ وَقَدِ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهَمَا يَسْتَغِيثَانِ اللَّهُ وَيَلِكُ آمِنٌ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ) الأحقاف: 17.

تعامل النبي ρ مع الشباب:

لقد أعطي النبي ρ الشباب الثقة ومنحهم المسؤولية خلافاً لما يعيشه كثيرٌ من الناس اليوم. إن النبي ρ قد منح زيد بن حارثة وهو شاب وجعفر بن أبي طالب وهو شاب وعبد الله بن رواحة وهو شاب منحهم الثقة، وسلمهم قيادة جيش مؤتة وما أدراك ما مؤتة ! أول معركة بين المسلمين والرومان! بل إن النبي ρ أعطى أسامة بن زيد قيادة جيش فيه رجال من كبار الصحابة أمثال أبي بكر وعمر رضي الله عنهم، وقد كان عمر أسامة آنذاك ثمانين سنة.

ويرسل معاذاً إلى بلاد بعيدة وفي مهمة عظيمة ومسؤولية جسيمة يرسل معاذاً إلى اليمن ومعاذ لا يزال بعد في ريعان شبابه ويرسله على قوم ليسوا على مذهبه وملته وديانته ويقول له: (إنك ستأتي قوماً أهل كتاب -يعني ليسوا بمسلمين- فليكن أول ما تدعوهم إليه شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله، فإن هم أجابوا لذلك فأعلمهم أن الله افترض عليهم خمس صلوات في اليوم والليلة) إلى آخر توجيه النبي ρ لمعاذ، وهذا ابن مسعود رضي الله عنه يقول فيما رواه الإمام أحمد في مسنده: (كنا نغزو مع النبي ρ ونحن شباب ليس لنا نساء) يعني: لم نتزوج بعد، لا نزال فتية، لا نزال في بداية الشباب وفي مستهل حياة الشباب.

لذا أوصي النبي ρ بالشباب فقال ρ (اغتنم خمسا قبل خمس: “شبابك قبل هرمك، وصحتك قبل سقمك، وغناك قبل فقرك، وفراغك قبل شغلك، وحياتك قبل موتك”. أخرجه الحاكم في المستدرک وقال ρ (إن الله ليعجب من الشاب الذي ليست به صبوة ” وقال ρ (إن الله يحب الشباب الذي يفني شبابه في طاعة الله ” البخاري. وقال ρ (من يدخل الجنة ينعم، لا يبأس لا تبلى ثيابه ولا يفنى شبابه ” مسلم، وعن عبد الله بن مسعود قال: قال رسول الله ρ: “ يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه أغض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم، فإنه له وجاء ” متفق عليه.

دور الشباب في بناء الأمة:.

لقد كان للشباب المسلم الدور الأعظم في بناء الأمم والشعوب فعلي أكتافهم قامت الحضارات، وكان لهم أثر كبير في نهضة الأمة الإسلامية على مر العصور واختلاف المجالات، فحق لهم أن يكونوا نماذج حسنة وقدوة صالحة لشباب الأمة في كل العصور.

1. الشباب هم أسبق الأمم إلى قبول الدعوات الإصلاحية: الشباب قديما وحديثا هم من واجهوا الباطل وكانوا أسرع إلى قبول الحق لأن أرق قلوبا وأهدأ نفسا وليس لهم أطماع في الحياة كحال الكبراء والسادة كلما جاءهم رسول كذبوه قال تعالي في شأن المترفون (وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ (23) قَالَ أُولَئِكَ نَحْنُ الْكَاذِبُونَ (24) الزخرف.

أما الشباب هم من تصدوا للباطل بإيمان وثبات كما حدث من سيدنا إبراهيم عليه السلام مع قومه. وكما حدث من أصحاب الكهف مع الملك الظالم.

2. أهم عنوان تقدم الأمة ودعمته نخضتها: الشباب أعلي ماتملك الأمة، الأمة تمتلك كثير من المقدرات..مقدرات اقتصادية، ومقدرات عسكرية، ومقدرات جغرافية، ومقدرات إنسانية وأعلي ما تمتلك الأمة المقدرات الإنسانية وأعلي المقدرات الإنسانية هم الشباب.و إذا أردت أن تعرف مستقبل أي أمة فلا تسل عن ذهبها ورصيدا المالي، فانظر إلى شبابها واهتماماته، فإذا رأيته شباباً متديناً فاعلم أنها أمة جلييلة الشأن قوية البناء، وإذا رأيته شباباً هابط الخلق، منشغلاً بسفاسف الأمور، يتساقط على الرذائل فاعلم أنها أمة ضعيفة مفككة، سرعان ما تنهار أمام عدوها، فالشباب عنوان الأمة. كان الشباب قديماً وحديثاً في كل أمة عماداً نخضتها، وفي كل نهضة سيرٌ قُوَّتْها، وفي كل فكرة حاملةٍ رايها: (إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى) (الكهف: 13) ”هم الذين حملوا راية الدعوة إلى الله، ورفعوا لواء الجهاد المقدس، فحقق الله على أيديهم النصر الأكبر ودولة الإسلام الفتية.لوتصفحنا السيرة النبوية لوجدنا كل من واجهوا جبابرة مكة وكسري وقيصر هم الشباب، السابقون السابقون هم الشباب، انظر إلى الزبير ابن العوام رضي الله عنه من العشرة المبشرين بالجنة كم عمره 15 سنة، وطلحة ابن عبيد الله من العشرة المبشرين بالجنة كم عمره 16 سنة، سعد ابن أب وقاص 17 سنة، الأرقم ابن أبي الأرقم 16 سنة وهو بني مخزوم يجعل بيته مقرا لرسول الله ﷺ يعلم فيه المسلمون ويربيهم علي الإسلام لمدة 13 سنة رغم أنبني مخزوم كانت تنازع بني هاشم الشرف.الدعامة الأساسية لدين الإسلام علي وجه الأرض هم الشباب أعمارهم تتراوح من 17:30. نعم الواحد منهم صغير السن ولكنه كبير في العقل والهدف وكل شئ.

العنصر الرابع: نماذج مشرقة من شباب الإسلام في بناء الأمة: وإليكم بعض القدوات الشبابية التي قدمت للأمة البطولات الرائعة: أحببنا في الله! نخاطب الشباب لأنهم المعنيون، عليهم تعقد الآمال، وبهم نصعد إلى قمم الجبال.

الشباب في ميدان العلم والدعوة:

1. الإمام الشافعي: طفل أحب العلم والعلماء، كم بحثت أمه له عن علماء يجلس تحت أرجلهم فيترى بتربيتهم، وينهل من معينهم! فشاء الله وقدر أن يتحقق حلم الأم الخنون، فانتهى الأمر بكونه من أعظم فقهاء المسلمين في التاريخ، وإلى أن تقوم الساعة.إنه الإمام الشافعي -رحمه الله- فقد كان يكتب على الألواح، ويتنقل بين العلماء بحمة عالية بحثاً عن العلم، وقد حباه الله بإمكانات هائلة، حتى إنه حفظ الموطأ وهو في العاشرة من عمره، وليس ذلك فحسب بل إنه جلس على كرسي الفتيا وهو في الثانية عشرة من عمره، فانتشر مذهبه وذاع صيته في العالم الإسلامي أجمع، فهو أول من أصّل علم أصول الفقه.

2 الإمام البخاري: صبي فقد بصره في الخامسة من عمره، فظلت أمه تدعو الله أن يرد إليه بصره، ليس ليكون كبقية الصبيان والأطفال، وإنما ليكون عالماً متعلماً، فشاء الله وقدر واستجاب لدعوات أمه، فصار شيعاً للمحدثين في تاريخ الإسلام العظيم.وهو جبل الحفظ وإمام وقته أمير أهل الحديث، الذي لم يشهد تاريخ الإسلام مثله في قوة الحفظ ودقة الرواية والصبر على البحث مع قلة الإمكانيات، حتى أصبح منارة في الحديث، وفاق تلامذته وشيوخه على السواء، هو الإمام البخاري، صاحب أصح كتاب بعد القرآن الكريم، والذي صنفه في ست عشرة سنة، وجعله حجة فيما بينه وبين الله تعالى، فلا يكاد يستغني أحد عنه، لقد كان -رحمه الله- يحفظ أكثر من مائة ألف

حديث، دُون منها في صحيحه سبعة آلاف فقط، وكان ذا منهج متميز في تحيُّر أحاديثه وقبولها. في أواخر القرن الثاني الهجري في مشرق العالم - في نيسابور - جلس محمد بن إسماعيل البخاري وعمره 17 سنة بين يدي أستاذه إسحاق بن راهويه حاول الأستاذ أن يحدث تلامذته عن احتياجات الأمة فقال: "والله لو أن واحدا منكم يجمع صحيح السنة في كتاب لا تنتفع به الناس أبدا انتفاع. يقول البخاري وقعت في نفس هذه المهمة وأقسمت أن أكون هذا الرجل فقعدت في بيتي ونمت ورأيت النبي ﷺ في المنام وهو جالس على منبره الشريف ويأتيه بعض الذباب فأذهب وأهش الذباب عنه فأقمت من نومي وحكيته الرؤيا لأستاذي فأولها أني أذب كذب الحديث عن حديث النبي ﷺ، فبدأت أجمع حديث النبي ﷺ (في كتاب) والبخاري ما كتب حديثا إلا اغتسل وصلى ركعتين. وكانت له تجارة ينفق من ريعها في هذه المهمة من ماله).

3. زيد ابن ثابت: نموذج غاية في الروعة والجمال إنه زيد ابن ثابت ابن الضحاك الأنصاري من بني النجار يبلغ من العمر ثلاثة عشر عاما، سمع أن جيش المسلمين خارج إلي بدر تحركت في قلبه مشاعر نصرته الإسلام فحمل سيفه وكان أطول منه، وع ذلك خرج لينضم إلي جيش المسلمين وهو ليس بمكلف بعد لكن الرسول الرحيم بأمنه رفض زيد وقال لا زلت صغيرا يا بني. عاد الطفل حزينا إلي بيته يبكي!! لماذا البكاء؟ لأن رسول الله ﷺ منعه من الجهاد، لكن الأم المريية العاقلة قالت لا تحزن تستطيع أن تخدم الإسلام بصورة أخرى. كانت خدمة الإسلام هي هدفه وطموحه، قالت له أنت تحسن الكتابة وتحفظ كثيرا من سور القرآن، تستطيع أن تخدم الإسلام في هذا المجال، فذهبت به إلي رسول الله ﷺ وأوصاه أن يتعلم اللغة السريانية. يقول زيد عن ثابت بن عبيد عن زيد بن ثابت قال: قال لي رسول الله: "أتحسن السريانية؟" قلت: لا. قال: "فتعلمها فإنه تأتينا كتب". قال فتعلمتها في سبعة عشر يوما. قال الأعمش: كانت تأتيه كتب لا يشتهي أن يطلع عليها إلا من يثق به، من هنا أطلق عليه لقب ترجمان الرسول. ترجمان الرسول ﷺ كم عمره 13 سنة!! وبعد ذلك يكلف بجمع القرآن في عهد سيدنا أبو بكر. بعد وفاة الرسول شغل المسلمون بحروب الردة، وفي معركة اليمامة كان عدد الشهداء من حفظة القرآن كبير، فما أن هدأت نار الفتنة حتى فرغ عمر بن الخطاب إلى الخليفة أبو بكر الصديق راغبًا في أن يجمع القرآن قبل أن يدرك الموت والشهادة بقية القراء والحفاظ... واستخار الخليفة ربه، وشاور صحبه ثم دعا زيد بن ثابت وقال له: (إنك شاب عاقل لا تهتمك)... وأمره أن يبدأ بجمع القرآن مستعينا بذوي الخبرة. ونهض زيد بالمهمة وأبلى بلاء عظيمًا فيه، يقابل ويعارض ويتحرى حتى جمع القرآن مرتبا منسقا... وقال زيد في عظم المسئولية: (والله لو كلفوني نقل جبل من مكانه، لكان أهون علي مما أمروني به من جمع القرآن)... كما قال: فكنت أتبع القرآن أجمعه من الرقاع والأكتاف والغضب وصدور الرجال). وأنجز المهمة على أكمل وجه وجمع القرآن في أكثر من مصحف. وجمعه مرة أخرى عهد سيدنا عثمان رضي الله عنهم جميعا.

4. الإمام ابن تيمية: شيخ الإسلام ابن تيمية عليه رحمة الله، هذا الشيخ كان صغيراً، وكان يحمل ألواحاً كبيرة، تحيل كيف كان يمشي مسافات بعيدة على رجليه! ما عنده دفاتر ولا ألواح خشب يحملها من أجل أن يكتب عليها الدرس، في يوم من الأيام رآه شيخ سمع أن هذا الولد نابغة - أي: عقلية جبارة، تقول له الجملة مباشرة يحفظها، هل هذا موجود فينا؟ إذا عملت اختباراً يتبين من النابغة؟ أما شيخ الإسلام فهو نابغة من نوع ثاني - جاء إليه هذا الشيخ فقال له: أنت ابن تيمية؟ قال: نعم. أنا ابن تيمية وكان صبياً صغيراً، قال: أعطني اللوح؟ قال: تفضل، فكتب عليه ثلاثة عشر حديثاً، فقال له: اقرأ، فقرأ عليه، يقول: فأخذت اللوح منه، فقلت: أسمع علي، فقرأ الثلاثة عشر حديثاً كلها قراءة واحدة، حفظ الثلاثة عشر حديثاً، الآن لو أقول لكم: رددوا حديثاً واحداً عشر مرات هل تحفظونه؟ هذا قرأ ثلاثة عشر حديثاً حفظها مرة واحدة بقراءة واحدة. الشباب في ميدان الإمامة: عمرو ابن سلمة: عن عمرو بن سلمة رضي الله عنه كما في صحيح البخاري كان عمره ست سنين أو سبع سنين " لما كان عام الفتح سارعت القبائل بإعلان إسلامها بين يدي النبي ﷺ فذهب أبوه "من قبيلة جرم" إلي النبي ﷺ ليعلموا إسلامهم فأمرهم بالصلاة والزكاة وغيرها فرجع أبوه من عند النبي ﷺ واستقبله القوم وفيهم عمرو بن سلمة فقال أبوه "جنتكم من عند النبي ﷺ وأمرنا أن نصلي صلاة كذا في وقت كذا وصلاة كذا في وقت كذا فسألناه من يؤمننا فقال أقرؤكم للقرآن فنظروا فلم يجدوا أحداً أكثر حفظاً مني لما كنت أتلقى الركبان (وقبيلة جرم كانت استراحة القبائل التي تقصد النبي ﷺ تمر عليهم وتعود عليهم ليتروا، كان يسألهم عمرو بن

سلمه ماذا نزل على النبي من القرآن فيحفظ منهم). فقدموني للإمامة وعمري 6 و7 سنوات وكانت على بردة قصيرة إذا سجدت تقلصت عنى فظهرت عورتى، فنادت امرأة من خلف الصفوف داروا عنى إمامكم. فاشتروا لي ثوبا عمانيا فما فرحت بشيء بعد الإسلام فرحى بهذا الثوب ” ظل إماما للقبيلة أكثر من 50 سنة.

الشباب في ميدان الجهاد:

1 - صقرين يقتلان فرعون هذه الإمة: غلامين صغيرين كان لهما في معركة بدر موقف لا ينتهي منه العجب وهما معاذ بن عمرو بن الجموح ومعاذ بن عفرأ رضي الله عنهما وترك الحديث عن هذا الموقف العجيب للصحابي الجليل عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه كما في صحيح البخاري قال: بينما أنا في الصف يوم بدر إذ نضرت عن يميني وعن شمالي فإذا بغلامين من الأنصار حديثا أسنأهما فتمنيت لو أن غيرهما كان بجواري ليحميني فغمزني احدهما فقال يا عم أتعرف أبا جهل قلت نعم وما حاجتك إليه قال سمعت انه يسب رسول الله والذي نفسي بيده لأن رأيت لا يفارق سوادى سواده حتى يموت الأعجل منا ثم غمزني الآخر فقال لي مثل مقالة صاحبه ثم لم أنشب أن نظرت إلى أبي جهل يجول في الناس فقلت هذا صاحبكما فانقضا عليه كالصقرين فابتدراه بسيفيهما فضرباه حتى قتلاه ثم انصرفا إلى رسول الله ﷺ فاخبراه فقال أيكما قتله قال كل منهما أنا قتلته قال هل مسحتهم سيفيكما قال لا فنظر في السيفين فقال ﷺ: كلاكما قتله. (البخاري، ومسلم). سبحان الله فرعون هذه الأمة وطاغية زمانه يكون مصرعه على يدي غلامين شابيين من شباب الصحابة الكرام !! لماذا؟ حتى تكون الصورة واضحة جلية يتبين من خلالها إلى أي حد وصل مستوى أولئك الشباب الأفاضل.

2 عمير بن أبي وقاص رضي الله عنه: أخو سعد بن أبي وقاص رضي الله عنهما، أسلم قديماً، ويقول عنه سعد رضي الله عنه: رأيت أخي عميراً، قبل أن يعرضنا رسول الله ﷺ يوم بدر، يتوارى فقلت: مالك يا أخي؟ قال: إني أخاف أن يراني رسول الله ﷺ فيستصغرنى فيردني، وأنا أحب الخروج لعل الله أن يرزقني الشهادة. قال سعد: فعرض على رسول الله ﷺ فاستصغره فرده، فبكى فأجازه، فكان سعد يقول: كنت أعقد حمائل سيفه من صغره، أي أن قامته قصيرة لذلك يعقد حمائل السيف كي لا يلامس الأرض عندما يمشي عمير رضي الله عنه. وعندما نشبت معركة بدر الكبرى، استشهد عمير رضي الله عنه، قتله أحد فرسان قريش وصناديدها وهو عمرو بن عبد ود العامري الذي قتله علي رضي الله عنه يوم الخندق. وعندما يستشهد عمير على يد فارس من قريش يعني ذلك أن عميراً رضي الله عنه كان في مقدمة الصف وصول ويجول، حتى اهتم به ذلك الفارس الصنديد فخرج عليه فقتله. الشباب في ميدان القيادة:

1. قاهر التتار: ذلك الطفل الصغير الذي تربى تربية أبناء الأمراء، ولكن ما لبث إلا أن خطفه الأعداء وبيع العبيد، يتناقله تجار الرقيق من بلدة إلى أخرى، حتى انتهى به المقام إلى العيش وسط العبيد، يأكل كما يأكلون ويشرب كما يشربون، ولكن الطفل كان ذا طموح جارف، وثقة بربه، وهدف جليل؛ مما قاده ليكون من أعظم القادة في التاريخ الإسلامي، إنه سيف الدين قطز توفاه الله وهو دون الأربعين، ولكنه استطاع بمهته وتقواه أن يحقق ما عجز عنه الكثيرون، حتى قال عنه العز بن عبد السلام: لو قلت ليس هناك من هو أفضل من قطز من زمان عمر بن عبد العزيز لكنت صادقاً. إنه سيف الدين قطز الذي قال قولته الشهيرة: (من للإسلام إن لم تكن نحن).

2 أصغر فاتح في الإسلام: هو محمد بن القاسم الثقفي مؤسس أول دولة إسلامية في الهند؛ ولذلك يبقى اسمه شامخاً في سجل الفاتحين الأبطال. أودع الله بين جنبه نفساً بعيدة المطامح لخدمة الإسلام، والمسلمين. بدت عليه أمارات النجاة والشجاعة وحسن التدبير في الحرب منذ نعومة أظفاره؛ مما جعل الحجاج بن يوسف الثقفي يعينه أميراً على ثغر السند وهو لم يتجاوز 17 عاماً، وكان محمد بن القاسم راجح الميزان في التفكير والتدبير، وفي العدل والكرم، إذا قورن بكثير من الأبطال، وهم لا يكادون يبلغون مداه في الفروسية والبطولة، ولقد شهد له بذلك الأصدقاء والأعداء، وقد سحر الهنود بعدلته وسماحته، فتعلقوا به تعلقاً شديداً. وكان يتصف بالتواضع الرفيع، فكان في جيشه من يكبر أباه سناً وقدرًا، فلم تجنح نفسه معهم إلى الزهو والمباهاة، ولكنه لم يكن يقطع أمراً إلا بمشورتهم، بتي المساجد في كل مكان يغزوه، وعمل على نشر الثقافة الإسلامية مبسطة ميسرة. اتجه نحو بلاد السند، فبدأ بفتح مدينة بعد مدينة لمدة سنتين، ثم زحف إلى الديبل، فخندق

الجيش بجيوله وأعلامه واستعد لمقاتلة الجيش السندي بقيادة الملك "الراجة داهر" حاكم الإقليم، في معركة مصيرية سنة 92هـ، وكان النصر للحق على الباطل، فقد انتصر المسلمون، وقُتل ملك السند في الميدان، وسقطت العاصمة السندية في أيدي المسلمين. واستمر محمد بن القاسم الثقفي في فتوحاته لبقية أجزاء بلاد السند ليظهرها من الوثنية المشركة، فنجح في بسط سلطانه على إقليم السند، وفتح مدينة الديبل في باكستان، وامتدت فتوحاته إلى ملتان في جنوب إقليم البنجاب، وانتهت فتوحاته سنة 96هـ عند الملقان، وهي أقصى ما وصل إليه محمد بن القاسم من ناحية الشمال، ففرفر عليها علم الإسلام وخرجت من الظلمات إلى النور، وبذلك قامت أول دولة إسلامية في بلاد السند والبنجاب (باكستان حاليًا) قال حمزة الحنفي فيه :

إن المروءة والسماحة والندى *** لمحمد بن القاسم بن محمد ساس الجيوش لسبع عشرة حجة *** يا قرب ذلك سؤددًا من مولد
3. أقوى ملوك أوربا: عبدالرحمن الناصر: سيرته مليئة بالمواقف الرائعة، استلم دولة ضعيفة مترهلة مشتتة تموج بالثورات والفتن يطمع فيها أهل الأرض جميعا وليس فيها أمل فيما يبدو للناس أن تقوم من جديد فإذا به بصير عجيب وثبات وعزيمة وجهد وإخلاص يعيد ترتيب الأوراق من جديد في بلاد الأندلس، يعيد للعلماء هيبتهم ويعيد للجيش الإسلامي رهبته، يوحد الصفوف، يطهر البلاد من المشركين والمنافقين، يبني حضارة عظيمة جدا في بلاد الأندلس تتفوق في كل المجالات، حتى أصبحت الأندلس في زمانه أقوى دولة بلا منازع علي وجه الأرض، وجاء زعماء أوربا جميعا يطلبون وده وليفوزوا برضاه. عبدالرحمن الناصر أقوى ملوك أوربا في القرون الوسطى، استلم الحكم وهو يبلغ من العمر 22 سنة فقط.

هذه رسالة عظيمة أن الشباب عندهم مؤهلات وطاقات وإمكانات وقدرات عالية، وكأن التاريخ يقول لنا لا تسهينوا بقدرات الشباب، فالشباب أمل الأمة، الشباب أساس النهضة لهذه الأمة، ولنعلم جميعا أن المقومات الحقيقية للشباب الناجح تكمن أساس في دين الشاب في عقله، في علمه، وتدريبه، ولم تكن أبدا في عرق أو نسب أو مال أو عنصر أو جمال صورة. هذا هو شباب الإسلام.
شبابنا هيا إلى المعالي هيا اصعدوا شوامخ الجبال هيا اهتمفوا يا معشر الرجال قولوا لكل الناس لا نبالي أحببتنا في الله! واقع شبابنا اليوم إذا قارناه بالصدر الأول والسلف الصالح وجدنا ما نخجل لذكره وما نطأء الرءوس خجلاً مما نراه، بل لا نستطيع أن نقارن بين أولئك وهؤلاء: لا تعرضن لذكرنا في ذكرهم ليس الصحيح إذا مشى كالمقعد بل ربما من العيب أن نقول: إن الرعيل الأول والحيل المتقدم كانوا أفضل من هؤلاء: ألم تر إن السيف ينقص قدره إذا قيل إن السيف أمضى من العصا.
نصائح للشباب:..

لا بد أن يعلم الشباب أن الإسلام فيه الخير والعتاء والبناء لهم، وهم بغير الإسلام تعاسة وبلاء ولا قيمة لهم، فالشباب طاقة يسخرها الله في إصلاح البشرية، فإليك أخي الشاب هذه النصائح التي يملئها عليك دينك حتى تستطيع أن تقوم بدورك المنوط بك..
على الشاب أن يعرف دينه، ويمثله في سلوكه وعمله، ويكون على قناعة تامة به، ولا يلتفت لأقوال الحاقدين والمشككين، ولعلم أن دينه أفضل دين، وأن كل ما سواه فهو زور وباطل، عليه أن يسخر ما أودعه الله من قوة ونشاط في خدمة هذا الدين. وليكن هذا شعارك دائما (دينك دينك لحمك دمك).

على الشاب أن يعلم أن أمته هي خير أمة، وأن هذه الخيرية ثابتة لها ما دامت متمسكة بدينها، ويعلم أن أمته بقيت دهرًا طويلاً رائدًا للعالم، وأنه يجب أن تبقى لها هذه الريادة، وذلك لا يتحقق إلا بالالتزام بتعاليم الإسلام.
على الشاب أن تكون همته بعد إصلاح نفسه إصلاح الآخرين، وتعبيد الناس لرب العالمين، وليحذر أن يكون داعية سوء، يكون عليه وزر نفسه، ومن أوزار الآخرين.

على الشاب أن يكون دائماً الارتباط بالله تعالى، من خلال أداء الصلاة في وقتها، وكثرة الذكر والدعاء، والاستعانة به في جميع الأمور، والتوكل عليه، والمحافظة على الأوراد المشروعة كأذكار الصباح والمساء، والدخول والخروج، والركوب، ونزول المكان، وغير ذلك.

على الشاب أن يعلم أن قدوته الحقيقة هو محمد ρ ، وليحذر من التقليد الأعمى الذي يفقده شخصيته وتميزه.

على الشاب أن يحافظ على رجولته، ويتجنب كل ما من شأنه أن يضعفها من ميوعة وتكسر، وتشبه بالنساء، وغير ذلك. -

على الشاب أن يصبر على مشقة فعل الطاعة، وترك المعصية، حتى تستقيم نفسه على ذلك وتستلذ به، وكن من أهل الخير حتى يصبح الخير عادة لك فلا تريد بأعمالك إلا وجه الله وابتعد عن الشر فلا تدخله إلى قلبك ولا تشرح له صدرك لأنه لا يكون إلا بلجاجة الشيطان والنفس الأمارة بالسوء وقد قال ρ ” الخير عادة والشر لاجحة ومن يرد الله به خيراً يفقهه في الدين.

على الشاب إذا أراد أن يروح عن نفسه أن يلتزم بالحلال، ويتجنب الحرام، فإن في الحلال غنية عن غيره، وإن عاقبة الحرام وخيمة، وليكن من دعائه (اللهم اكفني بحلالك عن حرامك، واغنني بفضلك عن سواك).(رواه الترمذي قال حديث حسن) .

على الشباب أن يكونوا حذرين من الأفكار الهدامة حتى ولو كان ظاهراً الصلاح والإصلاح فلا يقبلوا فكرة إلا بعد عرضها على العلماء والأساتذة حتى لا يقعوا فريسة في أيدي دعاة الباطل. وأخيراً: أيها الشباب عليكم أن تعلموا أن أهمية مرحلة الشباب تكمن في السؤال عنها مرتين يوم القيامة؛ فعن معاذ بن جبل، رضي الله عنه، قال: قال النبي ρ : ” لا تزول قدمًا عبد يوم القيامة حتى يُسأل عن أربع خصال: عن عمره، فيم أفتأه؟ وعن شبابه، فيم أبلاه؟ وعن ماله، من أين؟ وفيم أنفقته؟ وعن علمه، ماذا عمل فيه؟ “. سنن الدارمي فليعمل الشباب وليجتهدوا، وليشحذوا همهم؛ فنهضة الأمة لن تقوم إلا على أكتافهم.

ونسأل الله أن يحفظ شبابنا من الفتن مظهر منها وما بطن وأن يعصمهم من الخطأ والزلل ويهديهم إلى طريق الهدى والرشاد إنه ولي ذلك ومولاه.

الشباب أمل الأمة

Taha Derviş*

الحمد لله رب العالمين , والصلاة والسلام على مصدر السعادة والسيادة , وعلى آله وصحبه خير هداية وقادة , وبعد:

لقد سطعت غرة القرن السابع الميلادي بنور خاتم الرسل , النبي الماحي لظلمات الظلم والجهل, إيداناً بانتقال قيادة العالم الروحية إلى الأمة الإسلامية, كما بشرت به سورة الإسراء, وتحققاً للعهد الإلهي لسيدنا إبراهيم عليه السلام .

(... قال إني جاعلك للناس إماماً قال ومن ذريتي قال لا ينال عهدي الظالمين). البقرة 124

إنّ التكوّن السريع لمجتمع الصحابة الكرام, واشتداده بشطاه من الشباب كما مثله الله عزّ وجل في سورة الفتح, وسرعة نشر الفاتحين لنور الإسلام في الجزيرة العربية والعالم القديم في قرن من الزمان حيزت المستشرقين والمؤرخين , الذين لم يدركوا حقيقة الطاقة الهائلة المنبعثة من اجتماع عزيمة الشباب ونور الوحي والعقل.

إنّ الرسول لنور يستضاء به مهنّد من سيوف الله مسلول

و الجدول التالي يوضح فتوة المجتمع والقيادة الإسلامية:

العمر	المنقبة والاسم	م
37	إسلام سيّدنا أبو بكر	1
26	إسلام سيّدنا عمر	2
20	إسلام سيّدنا عثمان	3
10	إسلام سيّدنا علي	4
30	فاتح خيبر وحصون اليهود سيّدنا علي	5
24	إسلام سيّدنا المقداد	6
20	إسلام سيّدنا خبّاب	7
21	أول أمير على مكة المكرمة بعد الفتح عتّاب بن أسيد	8
16	استشهاد عمير بن أبي وقاص بن بيدر	9
16	الأرقم بن أبي الأرقم أول من قدّم بيته مقرأً للدعوة	10
21	إسلام سيّدنا سعد بن زرارة ومن معه من الأنصار وهو أكبرهم	11
30	من قادة غزوة مؤتة عبد الله بن رواحة	12
15	الزبير بن العوام أول من سلّ سيفه بالإسلام	13
13	زيد بن ثابت كاتب الوحي ومتعلّم اللغة السريانية واليهودية في 17 يوماً	14
18	أسامة بن زيد قاد جيشاً وأغار على تخوم الروم بفلسطين	15

* Eğitimiçi Müh. Taha Derviş, Suriye/Telirfan, Mahdu'l-İrfan el-Haznevi lil-Ulumi'sh-Şeriyeye ve'l-Arabiyye.

37	فاتح بلاد الشرق قتيبة بن مسلم	16
20	فاتح بلاد الهند محمد بن القاسم	17
25	فاتح بلاد أفريقيا عقبة بن نافع	18
22	فاتح القسطنطينية السلطان محمد الفاتح	19

إنّ دروس عقد الراية لسيدنا عليّ رضي الله عنه وكرم وجهه, وعقد الراية لأسامة بن زيد تبينّ: صفتين أساسيتين للقائد الشاب الرسالي وهي: 1. أن يحبّ الله ورسوله ويحبّه الله ورسوله. 2. أهميّة التربية المستمرة, فقد تربّى كلاهما في بيت النبوة ومهبط الوحي. إنّ بناء شخصية الشاب المسلم في عصر العولمة المعرفية يتطلب:

1. وقايتة من حرب الشبهات والشهوات التي تستهدف الشباب خاصّة .
2. تكامل التربية في البيت ومؤسسات التعليم ودور العبادة.
3. توحيد الخطاب الديني والسياسي والاجتماعي , والابتعاد عن الخلافات السياسية التاريخية.
4. ثقافة الجدل الأحسن والتعارف وقبول الآخر والتواصي بالحقّ.
5. التأكيد على الأخوة والمحبة الإنسانية , التي تزخر بها مئات الآلاف من أبيات الشعر الصوفي.

واليوم ونحن نشهد نهضة الشباب المسلم أمل الأمة بل الإنسانية, كلّنا أمل بوحدة الصّف والهدف, توحيد الصّف بالتسامي على تنازعات سياسة الفرقاء, وتوحيد الهدف بأنوار فراسة العلماء

يا رسول الله:

لا نخفُ بعدك الضلال وفينا وارثو نور هديك العلماء

وصلّى الله على رسول البرايا شفيع الأمم, وآله وصحبه أهل التقى والكرم

Gençlere Etkisi Yönüyle Nebevî Yaşantıda Ümmet Projesi

Özet

Modelleme yoluyla öğrenme, pedagojik zorunluluk olduğu ve neslin model yardımıyla eğitilmesinin daha etkin bir yöntem olduğu bilinen bir gerçektir. İyi bir model, bin öğütten daha yararlıdır. Çünkü model, söz ile davranış arasında gerçek bir bağ oluşturur. Bu yolla istenilen eğitsel amaca ulaşmak daha kısa sürede mümkün olur. Uygun modellerin/örneklerin bulunmaması ve eğitimde fiili uygulamalardan uzak kalarak söz, nasihat ve öğütle yetinme, ümmetin zaaflığına yol açan sebeplerdendir. Peygamber'in (s.a.s.) yaşantısı, ümmetin çocukları için en iyi örneği oluşturduğu aşikardır. İşte bundan dolayı bu çalışma, gençlere etkisi yönüyle nebevî yaşantıda ümmeti inşa projesini ele almaktadır.

Bu çalışmayı, beş eksenden ele alacağız. İlki, gençlerin önemi konusudur. İkincisi, nebevî yaşantı gençler için eğitsel örnekliği konusudur. Üçüncüsü, ifrat ve tefrit arasında gidip gelen gençlerin problemini çözmede peygamberin yaşantısına uymaya dairdir. Dördüncüsü, peygamberin yaşantısına uyma gençlere çağrı için doğru yöntemi göstereceğine dairdir. Beşincisi, peygamberin yaşantısına uyma gençlerde sağlıklı inanç oluşturmanın yolu olduğu husustur. Bu değerlendirmelerden sonra çalışmayı, (bizce) zorunlu olan önerilerle ve incelemenin özü olan çıkarımlarla bitireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Gençlik, Rol Model, İslamî Eğitim, İtidal.

The Project of Ummah in Prophetic Biography Through Its Impact on Youth

Abstract

The role model is known as an educational necessity. Raising the generation on the role model has the best effect on the soul. A role model is better than a thousand sermons. Because the role model rightly links between words and deeds. Thus, it is faster to reach the desired educational goals. One of the reasons that led to the weakness of the Ummah is the absence of a good role model and limited to words, advices and sermons away from practical application in education. It is well known that the biography of the Prophet, peace be upon him, is a good role model for the Ummah's sons. Therefore, this research deals with the project of building the Ummah in the Prophetic biography through its impact on youth. We will examine

*Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilimdalı. [ousama967@gmail.com].

this topic through five axes. First: the importance of youth. Second: the Prophetic biography as a role model for youth. Third: following the Prophetic biography is a solution to the problem of youth hesitant between excessive and negligent. Fourth: following the Prophetic biography shows the young people the correct course of Dawah. Fifth: imitating the Prophet's biography is a way of sound belief among young people. Then, we will conclude this research with the necessary recommendations and results.

Key words: Biography, Youth, Role Model, Islamic Education, Moderation.

ملخص البحث

من المعروف أنَّ القدوة ضرورةً تربويَّة، وأنَّ تربيةَ الجيلِ على القدوةِ أحسنُ تأثيراً في الأنفسِ، والقدوةُ الحسنةُ خيرٌ من ألفِ موعظةٍ؛ لأنَّ القدوةَ تحقِّقُ الارتباطَ الحقيقيَّ بين القول والعمل، فهي خيرٌ سبيلٌ للوصولِ إلى الغاياتِ التربويَّةِ المرغوبةِ، وإنَّ من الأسبابِ التي أفضت إلى ضعفِ الأُمَّةِ غيابُ القدوةِ الصَّالحةِ، والاقتصاؤُ في التَّربيةِ على الأقوالِ والنَّصائحِ والمواعظِ بعيداً عن التَّطبيقِ العمليِّ، ولا يخفى أنَّ سيرةَ النَّبيِّ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّم خيرٌ قدوةً لأبناءِ الأُمَّةِ، ولذلك يتناول هذا البحثُ مشروعَ الأُمَّةِ في السَّيرةِ النَّبويَّةِ من خلال تأثيرها في الشَّبابِ، وسوف نتناول هذا الموضوعَ في خمسةِ محاورٍ؛ أوَّلاً: أهميَّةُ الشَّبابِ، وثانيها: السَّيرةِ النَّبويَّةِ من حيث أُمَّا قدوةً تربويَّةً للشَّبابِ، وثالثها: الاقتداءُ بالسَّيرةِ من حيث أنَّه حلٌّ لمشكلةِ الشَّبابِ المتردِّدِ بين الإفراطِ والتَّقريطِ، ورابعها: الاقتداءُ بالسَّيرةِ لتعريفِ الشَّبابِ المَسئَلِ الصَّحيحِ للدَّعوةِ، وخامسها: الاقتداءُ بالسَّيرةِ من حيث أنَّه سبيلٌ للاعتقادِ السَّليمِ لدى الشَّبابِ، ثمَّ نختمُ البحثَ بالتوصياتِ الضَّروريَّةِ والنَّتائجِ المستخلصةِ.

الكلمات المفتاحية: السَّيرة، الشَّباب، القدوة، التَّربيةُ الإسلاميَّة، الاعتدال.

مشروع الأُمَّة في السَّيرة النَّبويَّة من خلال تأثيرها في الشَّباب

أهميَّة الشَّباب

الشَّبابُ قوَّةٌ وحركةٌ ونشاطٌ وعزيمةٌ وإتقادٌ عاطفيٌّ، كلُّ ذلك لا يكون في المشيبِ، إنَّ الشَّبابَ مرحلةٌ برَّاقةٌ من حياةِ الإنسانِ، لذلك ترى الطِّفلُ يأملُ أن يصيرَ شاباً، كذلك يُحزِنُ الشَّابُّ أن يغادرَ شبابهَ إلى الكهولةِ والشَّيخوخةِ، فترى بعضَ الشَّبابِ يُرْعِجُه ما يرى في مفرقه من شعراتٍ بيضاءَ بدأت تتسلَّلُ خلسةً في سوادِ الشَّعرِ البهيمِ لِتُجِيلَهُ أبيضَ، فيكون ذلك نذيرَ بدايةِ مرحلةٍ جديدةٍ هي الهرمُ، وفي حوارٍ طريفٍ يصفُ الشَّاعرُ أبو الحسنِ الطَّرايُنِيُّ من شعراءِ صِبْليَّةٍ ما كان بينه وبين شعراتٍ بيضاءَ تسلَّلَتْ إلى رأسِهِ فعاجلها بالتَّنْفِ قبل الحتفِ، فتَوَعَّدَتْهُ بمزيدٍ من جيوشِ بيضاءَ قادمةٍ من ورائها⁶¹³:

وزائرةٍ للشَّيبِ حلَّتْ بِعَارِضِي * فعاجلُها بالتَّنْفِ خوفاً مِنَ الحتفِ

فقالَتْ: على ضعفي اسْتَظَلَّتْ ووَحَدَتِي * زويدكُ للجيشِ الذي جاء من حُلْفِي

كذلك حالُ الإنسانِ إذا ذَهَمَ الشَّيبُ. ولَمَّا كان الشَّبابُ أعظمَ من المشيبِ كانتِ الطَّاعةُ زمنَ الشَّبابِ خيراً من الطَّاعاتِ وقد أقبلَ المشيبُ، وإنَّ كانَ في كلِّ خيرٍ، فَمِنَ الَّذِينَ يُظَلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (شابٌّ نشأ في عبادةِ اللهِ)، قال النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّم: "سَبْعَةٌ يُظَلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ: إِمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ بِعِبَادَةِ اللهِ..."⁶¹⁴.

اختيار (أسامة)، جمهرة أشعار الصِّقَلِيِّين - الديوان - دار المقتبس، بيروت، ط1، 2016م، 90، 133.

مالك (مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحيُّ المدنيُّ، ت 179هـ)، الموطأ، تحقيق بشرِّار معروف ومحمود خليل، نشر مُؤسَّسة الرِّسالة، بيروت، 1412 614 هـ، 2/ 131، رقم الحديث: 2005.

الشَّبَاب من أهمِّ مراحل العُمُر؛ لأنَّ الفرد يقوم فيه بكلِّ شؤون نفسه، كذلك يقوم بنهضة أُمَّتِهِ، فقيام الأُمَّة رهنٌ بزيادة شبابها القابض على الجمر في خضمِّ الحياة في الأوقات العصيبة، ولا يخفى أنَّ مرحلة الشَّبَاب لا تخلو من النَّزق واحتدام الشَّهوات والمُعزَّيات، فمن هذا الجانب كان لابدَّ للشَّبَاب من أسوة حسنة يهتدي بها، وقدوةً صالحةً يتأسَّى بها، ولا أحسن من الاقتداء بسيرة النَّبيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ذلك أنَّنا نرى أنَّ مشروع الأُمَّة في الإمكان أن يقوم باقتداء الشَّبَاب بأحداث السَّيرة النَّبَوِيَّة، ليكونوا عماداً خضبة الأُمَّة، وأساس مشروع بنائها.

السَّيرة النَّبَوِيَّة قدوةً تربويَّة للشَّبَاب

نشأ تأسيس السَّيرة النَّبَوِيَّة بالإمام الزهري (ت 124هـ) الذي جمع أحاديث تتعلَّق بأخبار النَّبيِّ وأحواله وسيرته، ثمَّ اتَّسع هذا العلم بجهد ابن إسحاق (ت 151هـ)، ثمَّ برز من بين أعلامه الواقدي (ت 207هـ)، وابن هشام الحميري (ت 218هـ).

ولمَّا كان علم السَّيرة يختصُّ بأخبار النَّبيِّ وأحواله كلِّها فقد امتزج بعلم الحديث الشَّريف؛ لأنَّ كثيراً من أحاديثه جزءٌ من سيرته صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ومن مقاصد السَّيرة النَّبَوِيَّة أنَّها ميدانٌ لتربية الشَّبَاب؛ لأنَّ فيها صورة النَّبيِّ زَوْجاً له أسرةً، ومعلِّماً له من يسأله ويستفتيه، وعابداً لله وحده على صورة وهيباتٍ، وقائداً للجيش في الحرب، وحاكماً في السُّلْم، وصاحباً لأصحابه، وناصحاً لهم، ولذلك كانت سيرته أسوةً حسنةً في أحواله كلِّها على اختلاف صورها، ولمَّا كانت مرحلة الشَّبَاب مُفَعِّمةً بالطُّموح والقوَّة والعزيمة والإرادة كان الشَّبَاب منوطاً بمشروع الأُمَّة والنَّهضة به، ومن المعلوم أنَّ المجتمع الهرم الذي يقلُّ شبابه يُؤذَنُ بالرُّوال؛ لأنَّ البناء وتحقيق مشروع الأُمَّة يتحقَّق بشبابها، كذلك المجتمع الذي يُفسدُ شبابه ويضعفُ يُؤذَنُ بالخراب، فمن هنا كانت للشَّبَاب تلك الأهمية في بناء المجتمع، وكانت القدوة ضرورةً لهم.

القدوة في الإسلام حالةٌ من التَّوافق بين السُّلوك والاعتقاد، والقدوة ترجمان التَّربية، وصورتها المثلى، لأنَّها تجسيدٌ للقيم في صورة سلوكٍ حيٍّ، وخيرٌ من يمثِّل القدوة الحسنة النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في سيرته، وقد كانت سيرته مع أصحابه مبنيةً على الرِّفق في أمره كلِّه، فمن أدلَّة ذلك قوله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لأحد شباب الصحابة: "إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَبْنِيٌّ، فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرَفْقٍ، وَلَا تُبَعْضِ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ اللَّهِ تَعَالَى، فَإِنَّ الْمُنْبِتَّ لَا أَرْضًا قَطَعَ، وَلَا ظَهْرًا أَبْقَى"⁶¹⁵ بذلك حققت سيرة النَّبيِّ منهج التَّوازن بين الواقعيَّة والمثاليَّة، من غير إغراقٍ في واقعيَّة مفرطةٍ أو مثاليَّةٍ مُفْرِطَةٍ.

كذلك من المعلوم أنَّ الشَّبَاب في زماننا تعمل في صدورهم العاطفةُ ويأخذهم الانفعالُ، فينجرف بعضهم إلى الإفراط في مثاليَّة رهبانيَّة مفارقةٍ للواقع، وبعضهم الآخر قد تعمل في صدورهم الأهواءُ ويأخذهم اللهُو، فينجرف إلى التَّفريط، ولذلك كان استحضر القدوة الحسنة ممثلةً بنهج النَّبيِّ ضمناً من الجنوح، وهكذا أسست السَّيرة النَّبَوِيَّة حياة المسلم على الثَّبات والمرونة؛ فكان الإسلام صالحاً لكلِّ زمانٍ ومكانٍ، ليس فيه ماديَّةٌ مُطلقةٌ، وليس فيها روحانيَّةٌ مُطلقةٌ. كذلك كانت سيرة النَّبيِّ في حياته، بغضب بحسان، ويرضى ويعفو ويحبُّ العُفْران، تراه جاداً في الحقِّ، وتراه مازحاً من غير مخالفةٍ أو تجاوزٍ في اللُّسْع، وقد كان من نصيحة النَّبيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لأصحابه قوله لهم: "رَوْحُوا الْقُلُوبَ سَاعَةً بِسَاعَةٍ"⁶¹⁶، وكيف لا تكون السَّيرة النَّبَوِيَّة قدوةً، وقد كان حُلُقُ صاحبها القرآن، وقد اشتملت على أسس تربويَّة عظيمةٍ صالحةٍ لكلِّ زمانٍ ومكانٍ، في العقيدة والأخلاق والمعاملات وتربية الحواس وتربية النَّفس، وفي العلاقات الماديَّة والعلاقات الرُّوحانيَّة، وفي الأخذ بتجارِب الآخرين، كما في سيرته مع سلمان رضي الله عنه يوم الأحزاب، وفي الانفتاح على الآخرين، وفي تنظيم العلاقات مع الأمم المجاورة، وفي سلوك العابد وسلوك العالم، وسلوك المعلِّم، مع التدرُّج في التَّربية ومسالكها لتحقيق الغاية المرجوة من ذلك على أحسن وجه، فمن ذلك أنه لمَّا أرسل رسولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ معاذ بن جبلٍ إلى أهل اليمن ليعلمهم قال له: "إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا أَهْلُ كِتَابٍ، فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَأَدْعُهُمْ إِلَى أَنْ

ابن المبارك (عبد الله بن المبارك ت 181هـ)، الرُّهد والرِّفاق، تحقيق حبيب الرحمن الأعظمي، دار الكتب العلميَّة، بيروت، د.ت، 415، رقم الحديث: 1178.

القضاعي، ومحمد بن سلامة بن جعفر القضاعي، ت 454هـ) مسند النَّبَاه، حمدي عبد المجيد، مؤسَّسة الرِّسالة، بيروت، ط2، 1986م، 373 / 1، رقم 616

الحديث: 672.

يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَعْيُنِيائِهِمْ فَرُدُّوا عَلَى فُقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ يَبْدِنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ"⁶¹⁷، وهذا من التدرُّج في التعليم، والتدرُّج في الأحكام، ومن المرونة في توطين النفس على العبادات حتى لا ينفذ منها الناس.

من حيث الشَّرْع كان من منهج النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّلَطُّف في الأمر بالمعروف، فقد رُوِيَ أَنَّهُ قَالَ فِي حَقِّ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رضي الله عنه: "يَعْمُ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يَصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ. قَالَ سَأَلْتُهُ: فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُعَدُّ ذَلِكَ لَا يَتَأَمَّرُ مِنَ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا"⁶¹⁸، وكذلك كان نَهْجُ النَّبِيِّ فِي تَرْبِيَةِ شِبَابِ الصَّحَابَةِ رِضْوَانِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ، وكذلك كان من منهجه في سيرته تعزيزُ الفعلِ الحَسَنِ مِنَ الصَّحَابَةِ، فمن ذلك قوله لِأَشَجِّ عَبْدِ قَيْسٍ: "يَا أَشَجُّ، إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ: الْحِلْمُ، وَالتَّوَدُّدُ"⁶¹⁹.

ومن حيث التَّربِيَةِ وَالتَّعْلِيمِ جَزَتْ السِّيَرَةُ النَّبَوِيَّةُ عَلَى الرَّأْفَةِ مِنْ يَجْهَلُ الشَّرْعَ، مِنْ غَيْرِ تَفْرِيطٍ بِأَمْرِ اللَّهِ تَعَالَى وَنَوَاهِيهِ، وَلِذَلِكَ كَانَ صَبْرُ النَّبِيِّ عَلَى تَعْلِيمِ صَحَابَتِهِ مُضْرَبَ الْمَثَلِ فِي الرَّحْمَةِ، فَانظُرْ إِلَى هَذَا الشَّاهِدِ مِمَّا رُوِيَ فِي الْحَدِيثِ: "عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، أَنَّ فَتَى شَابًّا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَأْذُنُ لِي فِي الرِّثَاةِ؟ قَالَ: فَصَاحَ الْقَوْمُ بِهِ وَقَالُوا: مَهْ مَهْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقْرَبُوهُ وَادْنُوهُ، فَدَنَا حَتَّى كَانَ قَرِيبًا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتُحِبُّهُ لِأُمِّكَ؟ فَقَالَ: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَلَا النَّاسُ يُحِبُّونَهُ لِأُمَّهَاتِهِمْ. قَالَ: أَتُحِبُّهُ لِابْنَتِكَ؟ قَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ. قَالَ: وَلَا النَّاسُ يُحِبُّونَهُ لِابْنَاتِهِمْ. قَالَ: "فَتُحِبُّهُ لِأَخِيكَ؟" قَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ. قَالَ: وَلَا النَّاسُ يُحِبُّونَهُ لِأَخْوَانِهِمْ- ثُمَّ ذَكَرَ الْحَدِيثَ فِي الْعَمَّةِ وَالْحَالَةِ كَذَلِكَ- فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ادْعُ اللَّهَ لِي، قَالَ: فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ ذَنْبَهُ، وَطَهِّرْ قَلْبَهُ، وَخَصِّصْ فَرْجَهُ. قَالَ: فَكَانَ لَا يَلْتَفِتُ إِلَى شَيْءٍ بَعْدَ"⁶²⁰.

أَمَّا مِنْ حَيْثُ الرَّأْفَةُ فَكَانَ مِنْ رَأْفَتِهِ بِشِبَابِ الصَّحَابَةِ أَنْ رَخَّصَ لَهُمْ فِي بَعْضِ أُمُورِهِمْ مِرَاعَاةً لِلطَّارِئِ مِنْ أَحْوَالِهِمْ، فَمِنْ ذَلِكَ مَا رُوِيَ عَنْ أَبِي سَلِيمَانَ مَالِكِ بْنِ الْحَوَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "أَتَيْتَنَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ شَبِيهَةٌ مُتَقَارِبُونَ، فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عَشْرِينَ لَيْلَةً، فَظَنَّ أَنَّ اسْتَهْنَيْنَا أَهْلِينَ، فَسَأَلْنَا عَمْرَ بْنَ تَرْكَنَةَ فِي أَهْلِينَا، فَأَخْبَرَنَا، وَكَانَ رَافِعًا رَجِيمًا فَقَالَ: ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصْلِي فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيُؤْذِنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلِيُؤْمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ"⁶²¹، وَحَرَصَ النَّبِيُّ عَلَى التَّوَجُّهِ إِلَى شِبَابِ الصَّحَابَةِ بِصَرِيحِ الْعِبَارَةِ عَلَى نَحْوِ: (يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ) وَ(يَا فِتْيَانُ فُرَيْشِ)، وَذَلِكَ مِنْ بَابِ التَّلَطُّفِ فِي الدُّعَاءِ مَعَ الدُّعْوَةِ إِلَى فِضَائِلِ الْأَعْمَالِ، لِيَعْلَمُوا حَقَّ اللَّهِ عَلَيْهِمْ، فَمِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ: "يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغْضَى لِلْبَصَرِ وَأَخْصَرَ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءٌ"⁶²²، وَنَحْوَ ذَلِكَ قَوْلُهُ: "يَا فِتْيَانُ فُرَيْشِ، لَا تَزُنُّوا؛ فَإِنَّهُ مَنْ سَلَّمَ اللَّهُ شَبَابَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ"⁶²³، وَكُلُّ ذَلِكَ لِحِرْصِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ مَا يَسُوءُ أَوْ يَضُرُّ بِهِمْ.

ابن كثير، (أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي، ت 774هـ)، السيرة النبوية، تحقيق مصطفى عبد الواحد، دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت، 1976م، 4/ 192.

ابن جبان (محمد بن جبان التميمي البستي، ت 354هـ) صحيح ابن جبان، تحقيق شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط2، 1993م، 15/ 547، رقم الحديث: 7070.

ابن ماجه (محمد بن يزيد القزويني، ت 273هـ) سنن ابن ماجه، تحقيق شعيب الأرنؤوط وغيره، دار الرسالة، بيروت، ط1، 2009م، 5/ 281، رقم الحديث: 4187.

انظر: البيهقي (أحمد بن الحسين، ت 458هـ)، شعب الإيمان، تحقيق عبد العلي عبد الحميد حامد وغيره، مكتبة الرشيد، بمومباي، الهند، 2003م، 7/ 295، رقم الحديث: 5032.

البخاري، (محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة، ت 256هـ)، الأدب المفرد، مكتبة المعارف، الرياض، ط1، 1998م، ص111، رقم الحديث: 213.

البيهقي، شعب الإيمان، مصدر سابق، 7/ 333، رقم الحديث: 5092.

ونجد في السيرة النبوية تربية النبي للصحابة بالقودة في حل الخلاف وفض النزاع، فمن ذلك ما صحح في السيرة في صلح الحديبية، يوم: "دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم علي بن أبي طالب رضوان الله عليه، فقال: ائمتب: بسم الله الرحمن الرحيم، قال: فقال سهيل: لا أعرف هذا، ولكن ائمتب: باسمك اللهم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ائمتب باسمك اللهم، فكتبها، ثم قال: ائمتب: هذا ما صالح عليه محمد رسول الله سهيل بن عمرو، قال: فقال سهيل: لو شهدت أنك رسول الله لم أقاتلك، ولكن ائمتب اسمك واسم أبيك، قال: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ائمتب هذا ما صالح عليه محمد بن عبد الله سهيل بن عمرو، اصطلاحاً على وضع الحزب عن الناس عشر سنين يأمن فيهن الناس ويكف بعضهم عن بعض"⁶²⁴، فلم يضر النبي شيء من ذلك، ومن الله عليه وعلى المسلمين بفتح مكة لنا نقضت قريش الصلح.

كذلك نجد في السيرة تربية الصحابة بالحوادث، فمن ذلك أن سهيباً الرومي لما أراد الهجرة: "قال له كفاؤ فرئيس: أتيتنا صعلوكاً حقيراً فكفركم مالك عندنا، وبلغت الذي بلغت، ثم تريد أن تخرج بمالك ونفسك، لا والله لا يكون ذلك، فقال لهم سهيب: أرايتهم إن جعلت لكم مالي أخلون سبيلي؟ قالوا: نعم، فقال: فإني قد جعلت لكم، فبلغ ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: ربح سهيب، ربح سهيب"⁶²⁵، فكان ذلك تعليماً للصحابة بالقودة، إذ جعله النبي مضرِبَ مثلٍ للشباب الذي يضحي من أجل عقيدته.

إنَّ الأسوة الحسنة من ضرورات الالتزام الأخلاقي؛ لأنَّ الإنسان في حاجة إلى مثالٍ يحذوه في مواقف الحياة الصعبة، وهذه وسيلة من وسائل التربية الحديثة، يُطلق عليها (النموذج المثالي للتربية)؛ لأنَّ النموذج المثالي كفيلاً بإصلاح الخلل في غيره إن تأسوا به، فيكون أسوة حسنة تُصلح به أحوالهم وتستقيم به أمورهم، ولاسيما أنَّ الأسوة الحسنة تحقق التوافق التام بين النظرية الأخلاقية والسلوك، بين القول والفعل، كذلك حال النبي صلى الله عليه وسلم في سيرته، فكان أسوة حسنة لأمتيه، وهذه الأسوة باقية ما بقيت سيرته حية في أذهانهم، مُتَّبَعَةً في سلوكهم، وفائدة الأسوة الحسنة لا تتحقق بالتصديق القولي فحسب، إنما تتحقق بالتصديق قولاً وفعلاً، على نحو قول الحسن البصري: "الإيمان ما قر في القلب وصدقه العمل" وهذه حقيقة التأسى بالسيرة النبوية⁶²⁶، لذلك كان لابد من قُدوة يُتَّبَعُ أثرها، وأسوة يُسَلَكُ سبيلُ نهجها.

ومن اهتمام النبي صلى الله عليه وسلم بالشباب أن أعدَّ منهم معلمين للقرآن مفسرين له، فمن أولئك عبد الله بن عباس الذي دعا له الرسول، فقال: "اللهم فقهه في الدين، وعلمه التأويل"⁶²⁷، فكان خير الأئمة في مطلع شبابه، كذلك روي عن النبي قوله: "خذوا القرآن من أزبعة: من ابن مسعود، وأبي بن كعب، ومعاذ بن جبل، وسالم مؤلى أبي حذيفة"⁶²⁸، وهذا يدل على أهمية الشباب وحظوظهم لدى النبي، ومثله في سيرته كثير، فمنه تعليم النبي لمعاذ بن جبل ولعلي بن أبي طالب ولعبد الله بن عمر وللعثمان بن بشير ولأنس بن مالك، ومن يتتبع أخبار الصحابة يجد أنَّ الشباب منهم الذين دخلوا في الإسلام كانوا مؤثرين في بناء مشروع الأئمة، فمن هؤلاء أبو بكر الصديق أسلم يوم كان عمره سبعاً وثلاثين سنة، وعمر بن الخطاب أسلم وعمره ست وعشرون سنة، وعثمان بن عفان كان عمره عشرون سنة، والزبير بن العوام كان عمره ثمانين سنة، وطلحة بن عبيد الله كان عمره إحدى عشرة سنة، وأبو عبيدة بن الجراح كان عمره سبعاً وعشرين سنة، وعبد الله بن مسعود

المصدر نفسه، 7/ 302، رقم الحديث: 5043.⁶²³

ابن هشام (عبد الملك بن هشام الحفري) ت 213هـ، السيرة النبوية، تحقيق مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، مصر، ط 2، 1955م، 2/ 317.

ابن سيد الناس محمد بن محمد اليعمرى الربيعي، ت 734هـ، عيون الأثر في فنون المغازي والشمال والسير، دار القلم، بيروت، 1993م، 1/ 203.⁶²⁵

ابن أبي شيبه (عبد الله بن محمد بن إبراهيم العسقي، ت 235هـ)، مصنف في أبي شيبه في الحديث والآثار، تحقيق كمال يوسف الحوت، مكتبة الرشد، الرياض، 1409هـ، 6/ 163. قلت: العوام في زماننا تحسب هذا القول حديثاً، وما هو بحديث، بل هو أثر، من قول الحسن البصري.⁶²⁶

ابن حنبل (أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني)، ت 241هـ، فضائل الصحابة، مؤسسة الرسالة، بيروت، 1983م، 2/ 846، رقم الحديث: 1560.⁶²⁷

الترمذي، (محمد بن عيسى، ت 279هـ)، السنن، تحقيق أحمد محمد شاكر وغيره، نشر مكتبة مصطفى البابي الحلبي، مصر، ط 2، 1975م، 5/ 574، رقم الحديث: 3810.⁶²⁸

أسلم وعمره أربع عشرة سنة، وسعد بن أبي وقاص كان عمره سبع عشرة سنة، وجعفر بن أبي طالب كان عمره ثمان عشرة سنة، وزيد بن ثابت كان عمره نحو عشرين، وبلال بن رباح كان عمره نحو ثلاثين، وبهم وبأمثالهم قام بهم مشروع الأمة، بل بلغ من تفضيل النبي صلى الله عليه وسلم للشباب أن قال: "ولا أوتيَ عالمٌ علماً إلا وهو شاب"⁶²⁹، ولا يخفى أن الشباب أقبِل للحق إن تهيأت لهم القدوة الحسنة، حتى ورد في ذكر إبراهيم أنه فتي، قال تعالى: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ﴾⁶³⁰، وقال تعالى في أصحاب الكهف: ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَرَدَّنَاهُمْ هُدًى﴾⁶³¹، وقال تعالى في حق يوسف: ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾⁶³²، لذلك حرص النبي على تربية الشبان من الصحابة على هذا النهج، فهذا معاذ بن جبل وهو من شباب الصحابة يعلمه النبي أهمية الشباب، مثلما علم سائر شباب الصحابة، "عن معاذ بن جبل، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تزول قدما عبد يوم القيامة حتى يسأل عن أربع خصال: عن عمره فيما أفناه؟ وعن شبابه فيما أبلاه؟..."⁶³³ إلى آخر الحديث الشريف، وهو حديث رواه جملة من شباب الصحابة، مما يدل على أن الرسول توجه به إليهم جميعاً، فمنهم عبد الله بن مسعود وعبد الله بن عمر⁶³⁴، وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يعظ أحد شباب الصحابة: "اعتنم حمئياً قبل خمسين: شبابك قبل هرمك، وصحتك قبل سقمك... إلى آخره، فبدأ بالشباب للأهمية"⁶³⁵.

إن كل القيم الأخلاقية العليا تبقى حياً على ورق، حتى تظهر في السلوك حقيقة ماثلة للعيان، يمثل صاحبها لها في السر والعلن، من غير مراعاة ولا نفاق، ولذلك كانت القدوة الحسنة عاملاً في إظهار الحق على أحسن صورة؛ لأن القدوة تنقل القيمة من خزانة المعرفة الأخلاقية إلى الوجود العياني والسلوك الإجرائي، وهذا هو الأهم لبناء مشروع الأمة، وبذلك تغدو الكلمات سلوكاً فاعلاً في بناء المجتمع، وما دام الشباب المسلم يقرّون بحجة رسولهم محمداً صلى الله عليه وسلم، فالواجب عليهم أن يتخذوه قدوة لهم ويتبعوه في هديه ونهجه، وهذا الهدي وذلك النهج معلومان في سيرته الشريفة، ماثلان فيها في أسمى صورة، ذلك أن الإيمان بالفكرة يجب أن يثمر في حقول العمل ومسالك الحياة.

الافتداء بالسيره حل لمشكلة الشباب المتردد بين الإفراط والتفريط

في زمن الحن والفتن تشتد على المرء الخطوب، حتى يصعب عليه الأمر، فيحتل ميزان كل شيء، ولذلك كانت الأسوة الحسنة ضرورة لازمة، ولا شك في أن للقدوة الحسنة تأثيراً في المقتدي؛ لأنها تجسيد عملي للقيم النظرية، ومعين على الامتثال بها، ولما كان النبي صلى الله عليه وسلم خير من يقتدى به في الإسلام؛ وجب علينا اتباع نهجه فيما أثر عنه في سيرته؛ لأنه أهل للزيادة في ذلك. قال تعالى: ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾⁶³⁶، ثم بين القرآن الكريم أن سيرة النبي أسوة حسنة ينبغي الاقتداء بها في كل شأن، فقال تعالى: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾⁶³⁷، وفي ذلك إشارة إلى أن للأسوة الحسنة أثراً كبيراً في تعزيز الاتصال الحقيقي بين القيمة والسلوك، وخير من يتبع نهجه في ذلك هو الرسول.

⁶²⁹ الطبراني، (سليمان بن أحمد الطبراني، ت 360هـ) المعجم الأوسط، دار الحرمين، القاهرة، 1415هـ، 6/283، رقم الحديث: 6421.

⁶³⁰ سورة الأنبياء، 60.

⁶³¹ سورة الكهف، 13.

⁶³² سورة يوسف، 22.

⁶³³ الطبراني، (سليمان بن أحمد، ت 360هـ) المعجم الكبير، دار الصميعي، القاهرة، 1994م، 20/60، رقم الحديث: 111.

⁶³⁴ انظر: البيهقي (أحمد بن الحسين، ت 458هـ)، شعب الإيمان، مصدر سابق، 3/277، رقم الحديث: 1647.

⁶³⁵ البيهقي (أحمد بن الحسين، ت 458هـ)، الآداب، مؤسسة الكتب الثقافية، بيروت، ط1، 1988م، ص809، رقم الحديث: 809.

⁶³⁶ سورة النساء، 80.

⁶³⁷ سورة الأحزاب، 21.

إنَّ الأسوةَ الحسنةَ ممثلةً بنهج النَّبيِّ في سيرته كفيلةٌ بتخليص شبابِ الأُمَّةِ من مرضي مُهلِكٍ كان سبباً في نشوبِ نيرانِ التَّنافرِ والخلافِ والاضطراباتِ في بعض المجتمعاتِ الإسلاميَّةِ، وقد ظهرَ هذا الخللُ في ثنائِيَّةِ صِدِّيَّةِ كِلا طَرَفَها كان بلاءً على الأُمَّةِ، أعني: ثنائِيَّةِ الإفراطِ والتَّفريطِ، فَنَجِدُ من شبابِ المسلمين من أفرطَ في أمرِهِ وتَنَطَّعَ فيه، وتكَلَّفَ حتَّى فَسَدَ أَمْرُهُ، فكانَ شرّاً على من حوله، كذلك نجدُ من شبابِ المسلمين من فرطَ في أمرِهِ، فَتَقَلَّتْ من التَّكاليفِ والقيمِ المثلى واستهتَرَ بها، ولو نظرَ أمثال هؤلاءِ وأولئكِ إلى ما كان عليه النَّبيُّ في سيرته من الاعتدالِ في شأنه كَيْلَهُ ما وَقَعوا في إفراطٍ ولا تفريطٍ.

من هنا تأتي أهميَّةُ السيرةِ النَّبويَّةِ، من خلال تأثيرها في الشَّبابِ؛ لأنَّها السَّبيلُ التي تحقِّقُ مشروعَ الأُمَّةِ، وإنَّ استشارةَ التَّفكيرِ التَّأمليِّ في تلكِ الأسوةِ الحسنةِ ضماناً من انحرافِ شبابِ الأُمَّةِ إلى إفراطٍ أو تفريطٍ في أمورِ الدُّنيا وشؤونِ الدِّينِ، فمن خلال التَّأسيِّ بسيرةِ النَّبيِّ ينضبطُ سلوكُ الأُمَّةِ، ولا سيَّما أنَّ الشَّبابَ في زماننا يأخذهم الانفعالُ العاطفيُّ والدَّفْعُ النَّفسيُّ في أحدِ طريقين؛ طريقِ التَّساهلِ في التَّكاليفِ، أو طريقِ التَّشُدُّدِ والتَّنَطُّعِ فيها، ولا تكونُ العودَةُ إلى جادَّةِ الصَّوابِ من دون امتثالِ قدوةٍ لا يُخْتَلَفُ فيها في شؤونِ الدِّينِ، ولا ريبَ في أنَّ خيرَ من يمثِّلُ تلكِ القدوةَ هو النَّبيُّ بسيرتهِ المباركةِ، وهذا كفيلاً بأن يكفِيَ الأُمَّةَ شرَّ التَّنافرِ والاختلافِ.

إنَّ القارئَ للسيرةِ يجدُ اهتمامَ النَّبيِّ بأصحابه⁶³⁸، ولا سيَّما الشَّبابِ، فكان من هَدْيِهِ تربيَتَهُم بالحوارِ والكلمةِ الطَّيِّبةِ، وكان يتعهَّدُ أحوالهم ويرعِيهِم في الدَّرَجَاتِ العالِيَّةِ، ويُلَفِّتُ أنظارهم إلى ما يهْمُهُم في شؤونِ دينهم ودنياهم، ويمتدحُ المحسِنَ منهم، فإنَّ أساءَ أحدٌ لم يُعْرِضْ به مباشرةً، ففي الحديثِ أنَّ النَّبيَّ "إذا بلغه عن الرَّجلِ الشَّيءُ لم يقل: ما بال فلانٍ يقول؟ ولكن يقول: ما بال أقوامٍ يقولون كذا وكذا؟"⁶³⁹ من غير أن يصرِّحَ باسم أحدٍ منهم، ولَمَّا عَلِمَ أنَّ من القومِ من تعهَّدَ أن يقومَ فلا ينام، ومن تعهَّدَ أن يصومَ فلا يفطر، ومن تعهَّدَ أن لا يتزوجَ الناسَ، عدَّ النَّبيُّ ذلك من التَّنَطُّعِ والتَّشُدُّدِ في الأمرِ، فنهى عنه، وأمرَ باتباعِ نهجِهِ في سيرته، فقال صَلَّى اللهُ عليه وسلَّم: "ما بال أقوامٍ، قالوا كذا وكذا، لكنَّ أصلي وأنام، وأصومُ وأفطر، وأتزوِّجُ النساءِ، فَمَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي"⁶⁴⁰، بذلك كانت سيرةِ النَّبيِّ منهجاً يحدِّرُ شبابَ الأُمَّةِ من التَّشُدُّدِ في الدِّينِ، مثلما يصرِّفُهُم عن التَّفريطِ، حتى قال النَّبيُّ: "إنَّ الدِّينَ يُسْرَرُ وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ، فَسَدِّدُوا، وَقَارِبُوا، وَأَبْشِرُوا"⁶⁴¹. ولا سيَّما أنَّه ما من شابٍ مسلمٍ إلَّا وفي قلبه حُبُّ النَّبيِّ، فلَمَّا وُجِدَ ذلك الحُبُّ وَحَبُّ الاتِّباعِ، فلا يرى بعد ذلك شابٌ مُسلمٌ يتشدَّدُ في الأحكامِ مُفْرِطاً أو مفرِطاً.

الافتداء بالسيرة يعرف الشَّبابَ المسلكَ الصَّحيحَ للدَّعوةِ

إنَّ سيرةِ النَّبيِّ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّم ترسمُ صورةً واضحةً لِشَخْصِيَّتهِ السِّبَاسِيَّةِ وشخصيَّتهِ العسكريَّةِ وشخصيَّتهِ الأُسْرِيَّةِ وعلاقتهِ الاجتماعيَّةِ، ومنهجِ سلوكه في الدَّعوةِ، وهذه التَّفصيلاتُ كثيرةٌ تشملُ مُختلفَ جوانبِ الحياةِ الدُّنيويَّةِ والأُخرويَّةِ، لذلك اخترقت دعوةُ الإسلامِ الأفاقَ؛ لأنَّها دعوةٌ قيِّمٌ مثلى يَجْلُوها سلوكٌ قويٌّ لا ينفصلُ عن تلكِ القيمِ قيِّدٌ أُمَّلِيٌّ، وهذا من عواملِ نجاحِ الدَّعوةِ الإسلاميَّةِ "وإنما نجحت دعوةُ الإسلامِ؛ لأنَّها دعوةٌ طلبتُها الدُّنيا، ومهدتْ لها الحوادثُ، وقام بها داعٍ تهياً لها بعنايةِ ربِّهِ، وموافقاً أحوالِهِ وصفاتِهِ"⁶⁴²، فكانت خِصالُ النَّبيِّ

العقَّاد (عبَّاس محمد)، عبقرية محمد، نشر مؤسسة هنداوي، مصر، 2012م، 29، 638

أبو داود (سليمان بن الأشعث ت 275هـ)، سنن أبي داود، تحقيق شعيب الأرنؤوط ومحمد كامل قره بللي، دار الرسالة، بيروت، ط 1، 2009م، 7/ 166، رقم 639 الحديث: 4788.

ابن حنبل (أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشَّيبانيُّ، ت 241هـ)، المُسنَد، تحقيق شعيب الأرنؤوط، دار الرسالة، بيروت، 2001م، 21/ 640، 437، رقم الحديث: 14045.

البغويُّ (أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء البغويُّ، ت 516هـ)، شرح السنَّة، تحقيق شعيب الأرنؤوط، المكتب الإسلامي، دمشق، ط 2، 1983م، 641، 50/ 4، رقم الحديث: 935.

العقَّاد (عبَّاس محمد)، عبقرية محمد، نشر مؤسسة هنداوي، مصر، 2012م، 29، 642

عاملاً مهماً في صناعة المجتمع المسلم في المدينة المنورة، ومنها انطلقت أشعة النور إلى بقاع الأرض كلها، حتى ملكها المسلمون، فأثرت تجربة يانعة في بناء مشروع الأمة.

ولمّا كانت السُّنَّة هي المصدر الثَّانِي للتَّشْرِيع فإنَّ ما صَحَّحَ مَّا وَصَلَ إلَيْنَا مِنْ سِيرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَدُّ خَيْرَ مَا يُمَثِّلُ تِلْكَ السُّنَّةَ مِنْ جِهَةِ أَعْمَالِهِ وَأَقْوَالِهِ وَإِقْرَارِهِ؛ ولأنَّ في السَّيِّرة امتزاجاً للقول بالفعل، فلم ينفصل قوله عن فعله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. يقول الشَّاطِئِي فِي الْمَوَافِقَاتِ: "إِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ بَيَانًا، فَالْفِعْلُ شَاهِدٌ لَهُ وَمُصَدِّقٌ"⁶⁴³، بِذَلِكَ تَكُونُ السَّيِّرة الشَّرِيفَةُ خَيْرَ تَمَثِيلٍ لِمَوَافِقَةِ (أَقْوَالِهِ فِي أَعْمَالِهِ)، فَيَكُونُ النَّبِيُّ بِذَلِكَ خَيْرَ قَدْوَةٍ، وَخَيْرَ أُسْوَةٍ حَسَنَةٍ.

إنَّ السَّيِّرة النَّبَوِيَّةَ مُصَدِّرٌ مَهْمٌ لِتَوْجِيهِ السُّلُوكِ الْحَضَارِيِّ لِشِبَابِ الْأُمَّةِ، وَيَجِبُ أَنْ يَتَعَلَّمَ شِبَابُ الْأُمَّةِ مِنْ نَحْجِ السَّيِّرة النَّبَوِيَّةِ طَرِيقَ الدَّعْوَةِ بِالْحَسَنِ، فَيَسْلُكُوا سَبِيلَ الْحُبَّةِ الَّتِي سَلَكَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَا أَمَرْنَا أَنْ نَقَاتِلَ النَّاسَ فِي الْإِسْلَامِ إِنْ لَمْ يَقَاتِلُونَا، وَلَمْ يُقَمِّمْ أَمْرَهُ عَلَى الْمَعَادَةِ لِمَنْ خَالَفَ فِي الدِّينِ أَوْ التَّفَكِيرِ إِلَّا فِي حَالِ مَبَاشَرَةِ الْعَدُوِّ بِمَنْعِ الْمُسْلِمِينَ مِنْ مِمَارَسَةِ عِبَادَاتِهِمْ أَوْ نَشْرِ الدَّعْوَةِ بِالْحَسَنِ، وَالظَّاهِرُ لَنَا فِي السَّيِّرة النَّبَوِيَّةِ أَنَّ الْإِسْلَامَ لَمْ يَقُمْ عَلَى اسْتِعْدَاءِ الْإِنْسَانِ الْإِنْسَانِ الْمَخَالِفِ لَهُ فِي الْفِكْرِ أَوْ الدِّينِ إِنْ لَمْ يَتَّعَدِ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، امْتِثَالًا لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾⁶⁴⁴، فَلَنَنْظُرَ كَيْفَ رُبِطَتْ مَشْرُوعِيَّةُ الْقِتَالِ فِي الْإِسْلَامِ بِمَبَادِئِ الْعَدْوِ وَمَبَاشَرَتِهِ لَهُ، فَيُكْرَهُ النَّاسَ عَلَى الصَّلَاحِ لَا يَخْلُقُ مَجْتَمَعًا صَالِحًا، بَلْ يَخْلُقُ مَجْتَمَعًا مَنَافِقًا ظَاهِرُهُ غَيْرُ بَاطِنِهِ، لَكِنَّ الْمَجْتَمَعَ الصَّالِحَ يَنْشَأُ بِالْقَدْوَةِ الْحَسَنَةِ الصَّالِحَةِ، وَيَتَرَفَّعُ النَّاسُ فِي التَّقْوَى مِنْ طَرِيقِ الْإِحْسَانِ إِلَيْهِمْ، بِذَلِكَ يَكُونُ الْفِرْدُ صَالِحًا فِي حَضُورِ النَّاسِ وَفِي غَيْبَتِهِمْ؛ لِأَنَّ التَّقْوَى فِعْلٌ مُرْتَبِطٌ لَدَى الْمُسْلِمِ بِالْحُبَّةِ، مَحَبَّةُ اللَّهِ تَعَالَى وَمَحَبَّةُ رَسُولِهِ، وَمِنْ هَذِهِ النَّاحِيَةِ تَكُونُ مَعْرِفَةُ سِيرَتِهِ سَبِيلًا أَمَنَةً لِمَعْرِفَةِ النَّهْجِ السَّلِيمِ فِي الدَّعْوَةِ الَّتِي بِهَا أُسَّسَ الدِّينُ، وَسَبِيلًا لِمَعْرِفَةِ الْحَيَاةِ الَّتِي بِهَا تَوْجِيهُ السُّلُوكِ الْحَضَارِيِّ لِلْفَرْدِ فِي الْأُمَّةِ، فَذَلِكَ جَوَابُ السُّؤَالِ: مَا أَمْهِيَّةُ السَّيِّرة النَّبَوِيَّةِ فِي حَيَاةِ الشَّبَابِ الْمُسْلِمِ؟"، وَقَدْ قِيلَ لِأَحَدِ الصَّالِحِينَ: هَلْ يُمْكِنُ أَنْ يَأْتِيَ جَيْلٌ مِثْلَ جَيْلِ الصَّحَابَةِ؟ قَالَ: لَا يُمْكِنُ. قِيلَ لَهُ: لِمَاذَا؟ قَالَ: لِأَنَّهُمْ يَلْزَمُهُمْ أَنْ يَصْحَبُوا شَيْخًا مِثْلَ رَسُولِ اللَّهِ⁶⁴⁵، وَالْجَوَابُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ إِنْ غَابَ عَنَّا جَسَدًا فَيَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ نَهْجُهُ حَيًّا فِي الْقُلُوبِ سُلُوكًا وَاقْتِدَاءً، فَإِنْ فَقَدْنَا شَرَفَ الصُّحْبَةِ فَلَا نَفْقِدُ شَرَفَ التَّأْسِي بِسِيرَتِهِ، ذَلِكَ هُوَ الطَّرِيقُ لِبِنَاءِ الْأُمَّةِ وَبِعَثْمِهَا مِنْ رَفْدَتِهَا بَعْدَ غِيَابِ طَوِيلٍ، وَإِنَّ شَرَّ مَا جَرَى عَلَى الْأُمَّةِ هُوَ غِيَابُ الْقَدْوَةِ أَوْ تَغْيِيبُهَا، وَالْقَدْوَةُ نَمَطَانُ؛ حَضُورِيَّةٌ عِيَانِيَّةٌ مِثْلَةُ الْعِيَانِ، فَتَلِكُ حَالُ الصَّحَابَةِ مَعَ النَّبِيِّ، وَحَضُورِيَّةٌ ذَهْنِيَّةٌ مِثْلَةُ فِي الْقَلْبِ وَالرُّوحِ وَالسُّلُوكِ، وَتَلِكُ حَالُنَا إِذْ غَابَتْ صَحْبَةُ الْعِيَانِ، غَيْرَ أَنَّ مَنْ صَدَّقَ فِي الْحَبِّ صَدَقَ فِي الْإِتْبَاعِ.

إنَّ غَايَةَ الْإِسْلَامِ أَنْ يَحْمِيَ الْإِنْسَانَ مِنَ الْانْحِرَافِ وَالشُّرُورِ⁶⁴⁶، وَلِذَلِكَ كَانَ الْمَجْتَمَعُ فِي حَاجَةٍ إِلَى الْقَدْوَةِ لِتَحْقِيقِ هَذِهِ الْغَايَةِ، وَكَانَ خَيْرُهَا مِمَّا لَمْ يَكُنْ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَا زَلْنَا نَوَكِّدُ أَنَّ الاسْتِحْضَارَ الذَّهْنِيَّ لِلْقَدْوَةِ فِي الْجَانِبِ التَّأْمَلِيِّ مِنَ الْقَلْبِ وَالرُّوحِ فِيهِ مَا يَكْفِي لِلنَّجَاةِ مِنَ الْغُرُقِ بِسَفِينَةِ الْحَيَاةِ الَّتِي تَلْطُمُهَا الْأَمْوَاجُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ، لِذَلِكَ وَجِبَ عَلَيْنَا اسْتِحْضَارُ دُرُوسِ السَّيِّرة وَأَحْدَاثِهَا لِتَكُونَ أُسْوَةً لَنَا فِي بِنَاءِ الْحَضَارَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ مِنْ جَدِيدٍ. يَتَحَقَّقُ ذَلِكَ بِدِرَاسَةِ نَهْجِ النَّبِيِّ الرَّحِيمِ فِي الدَّعْوَةِ، وَنَهْجِهِ فِي بِنَاءِ الْمَجْتَمَعِ فِي الْمَدِينَةِ الْمُنَوَّرَةِ، الَّتِي كَانَ مِنْهَا مَبْتَدَأُ حَضَارَةِ الْمُسْلِمِينَ الْأَخْلَاقِيَّةِ حَتَّى بَلَغَتْ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا.

الْإِسْلَامُ دِينٌ رَحْبٌ، وَلَمْ نُؤَمِّرْ أَنْ نَحْمَلَ السَّيْفَ لِيُؤْمِنَ النَّاسُ بِالْإِكْرَاهِ، وَمَا شَرَعَ الْقِتَالُ إِلَّا لِصَدِّ مَنْ اعْتَدَى، فَإِنْ كَفَّ عُذُوبَانَهُ، فَلَيْسَ لِلْمُسْلِمِينَ عَلَيْهِ مِنْ سَبِيلٍ، وَوَجِبَ عَلَيْنَا أَنْ نَكْفَى عَنْهُ، وَلَمْ يَحْمَلِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّيْفَ عَلَى الْمَشْرِكِينَ بَعْدَ فَتْحِ مَكَّةَ لِيُؤْمِنُوا كَرْهًا، وَمَا دَخَلَ مَكَّةَ دَخُولَ الْجَبَّارِينَ إِذَا انْتَصَرُوا، بَلْ دَخَلَهَا مَتَوَاضِعًا لِيَقْرَأَ سُورَةَ الْفَتْحِ، ثُمَّ نَظَرَ إِلَى رِجَالِ قُرَيْشٍ مِمَّنْ حَارَبُوهُ، وَقَتَلُوا أَصْحَابَهُ

الشَّاطِئِي، إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الْغُرْنَاطِي ت 790هـ، الْمَوَافِقَاتِ، دَارُ ابْنِ عَقَّانِ، الْقَاهِرَةُ، 1997م، 4/ 85، 643

سُورَةُ الْبَقَرَةِ، 190، 644

فَرِيد (أَحْمَد)، كَيْفَ رَفَى النَّبِيُّ أَصْحَابَهُ، الْمَكْتَبَةُ الْعَصْرِيَّةُ، مِصْرَ، ط 1، 2010م، 4، 645

646 Moussa (M.), Islam And Humanity's Need Of It, Kalioub, Egypte, 1993, P.141.

من قِبَل، وهَجْرُهُ، وَمَنْعُوهُ حَقَّهُ من موطنه قبل الهجرة، فقال لهم: "يا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، مَا تَرَوْنَ أَنِّي فَاعِلٌ فِيكُمْ؟" قَالُوا: حَيْرٌ، أَلَمْ نَكْرِمْ وَابْنُ أَخٍ كَرِيمٍ. قَالَ: أَذْهَبُوا فَأَنْتُمْ الطُّلُقَاءُ"⁶⁴⁷، فتلک هي الرِّحمة، وتلك هي سماحة الإسلام التي ينبغي أن تدركها الأمة ويدركها شباب الأمة عند القوة والغلبة، وليس حين الضعف والاستكانة، وقد كان ذلك الموقف سبباً في دخول كثير من الناس في الإسلام، لَمَّا تَعَرَّفُوا نَجْحَ النَّبِيِّ حَقِيقَةً مَائِلَةً للعيان، وسيرة حاضرة في السلوك، وكان ذلك من النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امتثالاً لأمر الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَعَآئِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾⁶⁴⁸، لذلك شهد القاضي والداني، والعدو والصديقي، بأدب النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مع ربه يوم فتح مكة، على نحو لم نجد في قادة العالم من قبله⁶⁴⁹، الذين كانوا إذا دخلوا قرية أفسدوها، وقتلوا أهلها، واستلبوا أموالهم وأقواتهم وسبوا نساءهم.

الافتداء بالبيعة سبيل للاعتقاد السليم لدى الشباب

إن سيرة النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَجْحٌ سليم للاعتقاد الصحيح، يصرف الشباب عن الخرافة ويمكن العقيدة في أنفسهم، ومما روي في البيعة أنه لما مات إبراهيم ولد النَّبِيِّ حُسِبَتْ الشَّمْسُ فشاغ بين المسلمين أنها حُسِبَتْ لِمَوْتِ وَلَدِ النَّبِيِّ، فنهاهم النَّبِيُّ عن ذلك، وقال: "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِنْ انْكَسَفَا فَافْرَعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى"⁶⁵⁰، بذلك تكون البيعة تصحيحاً للعقيدة في النفوس، وصرفاً لها عن الخرافة إلى طريق الحق، ذلك أن الحق أولى بالاتباع، وأن الأباطيل والأسام لا ترفع من قدر أحد من الناس، ولا تنقص من قدره شيئاً؛ لأنها محض أباطيل، وفي ذلك تنشيط لمدارك العقل للتعلم على الحقائق التي ثبتت بالأحاديث الصحيحة والسيرة النبوية الشريفة ليُقْبَلَ عليها الناس، ويتذروا ما لم يصح، وأن تعظيم النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يكون باتباع سنته والسير على نهج سيرته. قريب من ذلك أيضاً ما يقع فيه بعض الشباب من الاعتقاد الخاطيء فيما يخص التوكل، أو ما يخص فهم القضاء والقدر، أو ما يخص قضية التخيير والتسيير، وهي مسائل صُنِفَتْ فيها من الكتب ما كان في الإمكان أن نختصره بمعرفة سيرة الرسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في هذه المسائل.

على سبيل المثال نجد في سيرة النَّبِيِّ أَنَّ الْإِنْسَانَ مَكَلَّفٌ أَنْ يَأْخُذَ بِالْأَسْبَابِ كُلِّهَا، ثُمَّ يَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ، فَإِنْ تَرَكَ الْأَخْذَ بِالْأَسْبَابِ فَلَا يَكُونُ فَعْلُهُ تَوَكُّلاً بَلْ تَوَاكُلًا، فَالْأَوَّلُ مَنْجَاةٌ، وَالثَّانِي مَهْلِكَةٌ، لِذَلِكَ نَجِدُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا أَرَادَ الْإِسْرَاءَ مَعْجَزَةً، أَسْرَى بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ظَهْرِ الْبُرَاقِ فِي لَيْلَةٍ، فَلَا كَابِدَ وَلَا عَانٍ، وَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى الْهَجْرَةَ سَبِيلًا لِبِنَاءِ الْأُمَّةِ لَمْ يَرْسِلِ اللَّهَ لِلنَّبِيِّ الْبُرَاقَ لِيَحْمِلَهُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ، بَلْ تَرَكَهَ يَأْخُذُ بِالْأَسْبَابِ، فَمِنْهَا الْخُذُّ وَكَيْفَانُ الْأَمْرِ عَنْ قُرَيْشٍ حَتَّى لَا يَدْرِكُهُ رَجَالُهَا فَيَقْتُلُوهُ وَصَاحِبَهُ، فَأَخَذَ بِالْأَسْبَابِ الدُّنْيَوِيَّةِ كُلِّهَا، ثُمَّ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ، فَجَمَعَ بَيْنَ أَسْبَابِ الدُّنْيَا وَصَحَّةِ الْإِعْتِقَادِ بِالتَّوَكُّلِ عَلَى اللَّهِ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْخُذَ بِالْهَلْغِ، فَجَاءَتْ الطَّمَأِينَةُ مِنْ صَحَّةِ الْإِعْتِقَادِ، قَالَ تَعَالَى: ﴿ثَانِيًا أَتَيْنِي إِذْ هُمَا فِي الْعَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾⁶⁵¹، كذلك كان شأن النَّبِيِّ مع ابن عباس في مسألة القضاء والقدر، فقد روي عن عبد الله بن عباس أنه قال: "كُنْتُ حَلَفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَقَالَ: يَا عَلَّامُ، إِنِّي أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ، أَحْفَظُ اللَّهُ بِحَفْظِكَ، أَحْفَظُ اللَّهُ بِحُدُودِ مُجَاهِدِكَ، وَإِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعْنَيْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ، وَأَعْلَمُ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوْ اجْتَمَعُوا عَلَيَّ أَنْ يَنْفَعُواكَ لَمْ

الحرطبي، (يجي بن أبي بكر العامري، ت 893هـ)، بحجة المخافل وبغية الأمانات في تلخيص المعجزات والبيير والشئامات، دار صادر، بيروت، د.ت، 2/ 24، 647

سورة النساء، 94، 648

649 Aly (M.), The Vastness Of Islam And Its Tolerance With All Religion, Almanara, Egypte, 2000, P.64.

الهيتمي (أحمد بن محمد بن علي الهيتمي الأنصاري، ت 974هـ) أشرف الوسائل إلى فهم الشئامات، تحقيق أحمد فريد المزيدي، دار الكتب العلمية، بيروت، ط 1، 650 1998م، 457.

سورة التوبة، 40، 651

يُنْفَعُونَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ، جَعَلَتِ الصُّحُفُ، وَرُفِعَتِ الْأَقْلَامُ، أَوْ قَالَ: الْأَقْلَامُ وَرُفِعَتِ الصُّحُفُ"652، فبذلك تحصل الطمأنينة للمسلم إذا أخذ بالأسباب ثم توكل على الله.

توصيات ونتائج

خُصَّ البحث إلى أن مشروع الأمة منوطٌ بالشباب؛ لأنَّ مرحلة الشباب تتميَّز بالطموح والقوَّة والعزيمة والإرادة واتِّقاد العاطفة، وأنَّ الشَّابَّ الذي لا قُدوةَ حسنة له تأخذهُ الشَّيْءة، فتحمله على الغلوِّ في الدِّين، ويحمل نفسه على المهالك، أو تأخذهُ الأهواء والهوى فيحملانه على التَّفريط، فيتغلَّت ليقعَ في جموح الشَّهوة وضياع القلب والعقل؛ لذلك كانت القُدوة الحسنة ضرورةً لازمةً.

ووجدنا أنَّ السَّيرة بما اشتملت عليه من أحداثٍ قُدوةً تربويَّةً صالحةً لينشأ عليها جيل الأُمَّة، ووقفَ البحثُ عند تأصيل علم السَّيرة النَّبويَّة بلِإِجَارٍ، بدءاً بالإمام الزَّهريِّ (ت 124هـ) مروراً بجهود ابن إسحاق (ت 151هـ) ثمَّ الواقديِّ (ت 207هـ) فابن هشام الخميَّريِّ (ت 218هـ)، وكان من مقاصد علم السَّيرة النَّبويَّة أنَّها ميدانٌ لتربية الشباب؛ لأنَّ فيها صورة النَّبيِّ في كلِّ أحواله، ولذلك كانت سيرته أسوَّةً حسنةً؛ لأنَّ القُدوة في الإسلام حالةٌ من التَّوافق بين السُّلوك والاعتقاد، والقُدوة ترجمان التَّربية، وصورتها الفُضلى، وبذلك حققت سيرهُ النَّبيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منهج التَّوازن بين الواقعيَّة والمثاليَّة، من غير إغراقٍ في واقعيَّة مفرطةٍ أو مثاليَّة مفرطةٍ.

وصلَ البحثُ بعد ذلك إلى أنَّ الاقتداء بالسَّيرة حلٌّ لمشكلة الشَّباب المتردِّد بين الإفراط والتَّفريط في زمن المحن والفنن، ولمَّا كان النَّبيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خيرَ مَنْ يُقتدى به في الإسلام؛ وحبَّ علينا أتباعُ نُهجه فيما أثر عنه في سيرته؛ لأنَّه أهلٌ للريادة في ذلك، وامتنالُ الشَّبابِ للسَّيرة كفيلاً بتخليصهم من مرضي مُهلِكٍ كان سبباً في نشوب نيران التَّنافر والخلاف والاضطرابات في بعض المجتمعات الإسلاميَّة، وقد ظهرَ هذا الحلُّ في ثنائيَّة ضديَّةٍ كِلا طرفاها كان بلاءً على الأُمَّة، أعني: ثنائيَّة الإفراط والتَّفريط، ووجدنا أنَّ السَّيرة النَّبويَّة قد حققت مشروع الأُمَّة، وإنَّ استشارة التَّفكير التَّأمليِّ فيها ضمانٌ من انحراف شباب الأُمَّة إلى إفراطٍ أو تفريطٍ.

كذلك خُصَّ البحثُ إلى أنَّ الاقتداء بالسَّيرة يعرِّف الشَّباب المسلكَ الصَّحيح للدَّعوة، وهذه التَّفصيلات كثيرةٌ تشملُ مُختلفَ جوانب الحياة، لذلك اخترقت دعوة الإسلام الآفاق، فالسَّيرة النَّبويَّة مصدرٌ مهمٌّ لتوجيه السُّلوك الحضاريِّ لشباب الأُمَّة، ويجب أن يتعلَّم شباب الأُمَّة من نهج السَّيرة النَّبويَّة طريق الدَّعوة بالحسنى، فيسلوكوا سبيلَ المحبَّة التي سلكها النَّبيُّ، وتلك هي سماحة الإسلام التي ينبغي أن تدرِّكها الأُمَّة ويدركها شباب الأُمَّة.

كذلك وصلَ البحثُ إلى أنَّ الاقتداء بالسَّيرة سبيلٌ للاعتقاد السَّليم لدى الشَّباب؛ لأنَّ سيرة النَّبيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نهجٌ سليمٌ للاعتقاد الصَّحيح، بصرف الشَّباب عن الخرافة ومكِّن العقيدة في أنفسهم. بذلك تكون السَّيرة تصحيحاً للعقيدة في النفوس، وصرفاً لها عن الخرافة إلى طريق الحقي، وفي ذلك تنشيطٌ لمدارك العقل للتنبُّه على الحقائق الإنسانيَّة.

المصادر والمراجع

1. اختيار (أسامة)، *جمهرة أشعار الصِّقليين*، دار المقتبس، بيروت، ط1، 2016م.
2. البخاريُّ، (محمَّد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة، ت 256هـ)، *الأدب المفرد*، مكتبة المعارف، الرياض، ط1، 1998م.
3. البَغويُّ (أبو محمَّد الحسين بن مسعود بن محمَّد بن الفراء البغويُّ، ت 516هـ)، *شرح السنَّة*، تحقيق شعيب الأرنؤوط، المكتب الإسلامي، دمشق، ط2، 1983م.

البيهقيُّ (أحمد بن الحسين، ت 458هـ)، القضاء والقدر، مكتبة العبيكان، الرياض، ط2000م، ص226، رقم الحديث: 287. 652

4. البيهقي (أحمد بن الحسين، ت 458هـ)، *الآداب*، مؤسسة الكتب الثقافية، بيروت، ط1، 1988م.
5. البيهقي (أحمد بن الحسين، ت 458هـ)، *شعب الإيمان*، تحقيق عبد العلي عبد الحميد حامد وغيره، مكتبة الرشد، بمومباي، الهند، 2003م.
6. البيهقي (أحمد بن الحسين، ت 458هـ)، *القضاء والقدر*، مكتبة العبيكان، الرياض، ط2000م.
7. الزمذني، (محمد بن عيسى، ت 279هـ)، *السُّنُنُ*، تحقيق أحمد محمد شاكر وغيره، نشر مكتبة مصطفى البابي الحلبي، مصر، ط2، 1975م، 5/ 574، رقم الحديث: 3810.
8. ابن حبان (محمد بن حبان التميمي البستي، ت 354هـ) *صحيح ابن حبان*، تحقيق شعيب الأرنؤوط، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط2، 1993م.
9. الحرشي، (بجي بن أبي بكر العامري، ت 893هـ)، *هجرة المخافل وبغية الأمان في تلخيص المعجزات والسير والشمال*، دار صادر، بيروت، د.ت.
10. ابن حنبل (أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني، ت 241هـ)، *فضائل الصحابة*، مؤسسة الرسالة، بيروت، 1983م.
11. ابن حنبل (أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني، ت 241هـ)، *المُسْنَدُ*، تحقيق شعيب الأرنؤوط، دار الرسالة، بيروت، 2001م.
12. أبو داود (سليمان بن الأشعث بن إسحاق ت 275هـ)، *سُنَنُ أَبِي دَاوُدَ*، تحقيق شعيب الأرنؤوط ومحمد كامل قره بللي، دار الرسالة، بيروت، ط1، 2009م.
13. ابن سيد الناس محمد بن محمد اليعمرى الربيعي، ت 734هـ)، *عيون الأثر في فنون المعازي والشمال والسير*، دار القلم، بيروت، 1993م.
14. الشاطبي، إبراهيم بن موسى الغرناطي ت 790هـ، *الموافقات*، دار ابن عقان، القاهرة، 1997م.
15. ابن أبي شيبه (عبد الله بن محمد بن إبراهيم العبسي، ت 235هـ)، *مصنف بن أبي شيبه في الحديث والآثار*، تحقيق كمال يوسف الحوت، مكتبة الرشد، الرياض، ط1، 1409هـ.
16. الطبراني، (سليمان بن أحمد الطبراني، ت 360هـ) *المعجم الأوسط*، دار الحرمين، القاهرة، 1415هـ.
17. العقاد (عباس محمود)، *عبقريّة محمد*، نشر مؤسسة هنداوي، مصر، 2012م.
18. فريد (أحمد)، *كيف ربي النبي أصحابه*، المكتبة العصرية، مصر، ط1، 2010م.
19. القضاعي، (محمد بن سلامة بن جعفر القضاعي، ت 454هـ)، *مسند الشهاب*، حمدي عبد المجيد، مؤسسة الرسالة، بيروت، ط2، 1986م.
20. ابن كثير، (أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي، ت 774هـ)، *السير النبوية*، تحقيق مصطفى عبد الواحد، دار المعرفة للطباعة والنشر، بيروت، 1976م.
21. ابن ماجه (محمد بن يزيد القزويني، ت 273هـ) *سنن ابن ماجه*، تحقيق شعيب الأرنؤوط وغيره، دار الرسالة، بيروت، ط1، 2009م.
22. مالك (مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني، ت 179هـ)، *الموطأ*، تحقيق بشر عواد معروف ومحمود خليل، نشر مؤسسة الرسالة، بيروت، 1412هـ.

23. ابن المبارك (عبد الله بن المبارك، ت 181هـ)، *الزهد والرقائق*، تحقيق حبيب الرحمن الأعظمي، دار الكتب العلميّة، بيروت،

د.ت.

24. ابن هشام (عبد الملك بن هشام الحِمَيريُّ ت 213هـ)، *السيرة النبويّة*، تحقيق مصطفى السّقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ

الشليبي، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، مصر، ط2، 1955م.

25. الهيثميُّ (أحمد بن محمّد بن علي الهيثميُّ الأنصاريُّ، ت 974هـ) *أشرف الوسائل إلى فهم الشّمائيل*، تحقيق أحمد فريد

المزيدي، دار الكتب العلميّة، بيروت، ط1، 1998م.

26. Aly (M.), *The Vastness Of Islam And Its Tolerance With All Religion*, Almanara, Egypte, 2000.

27. Moussa (M.), *Islam And Humanity's Need Of It*, Kalioub, Egypte, 1993.

BİREY –TOPLUM ETKİLEŞİMİ EKSENİNDE GENÇLİK

Gençler İçin Bir İffet Örneği Olarak Hz. Meryem

Ahmet Öz*

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssalarda mü'minlere örnek olabilecek pek çok şahsiyetten söz edilmektedir. Bu şahsiyetler çoğunlukla, karakterlerindeki güzellikleri gün yüzüne çıkartan türlü imtihanlarla yüzleşen, sergiledikleri tavırlarla Allah'ın övgüsüne mazhar olan peygamberlerden oluşmaktadır.⁶⁵³ Ayrıca bu kıssalarda, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Yahya ve Hz. İsa gibi genç peygamberlerin yanında, Hz. Meryem, Hz. İsa'nın havarileri ve Ashab-ı Kehf gibi gençlerden de bahsedildiğini görürüz. Söz konusu kıssalarda pek çok örnek şahsiyet öne çıkmaktadır. Bunlardan birisi de mü'min kadınlara iffet örneği olarak sunulan Hz. Meryem'dir. Ana rahmine düşmeden önce Allah'a adanan Hz. Meryem, hayatı boyunca Allah'ın pek çok lütfuna mazhar olmakla birlikte babasız çocuk dünyaya getirmek gibi zor bir imtihanla da denenmiştir.

Küçük yaşta Hz. Zekeriya'nın gözetiminde mescide yerleşen ve nadide bir çiçek gibi yetiştirilen Hz. Meryem, mescitte kaldığı süre içinde normal şartlarda bir erkeğin yapabileceği mescidin temizlik ve bakım hizmetlerini, genç bir kız olarak en iyi şekilde yerine getirmiştir. Yaptığı işin adanmışlığın gereği olduğunu, bu işin Allah tarafından kendisine uygun görüldüğünü bilerek hareket etmiş, hiçbir dedikoduya da malzeme olmadan, iffetini koruyarak, üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir. Ancak mucizevî bir şekilde Hz. İsa'yı babasız dünyaya getirmesi neticesinde, “keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim” dedirten türden onu yıpratıcı dedikodular da olmuştur. Her şeye rağmen o, hakkında yapılan bu tür dedikoduları sabır ve metanetle karşılamıştır. İşte bu tebliğimizde biz, Hz. Meryem'in iffetini ve dedikodulara karşı sabrederek Rabbine olan bağlılığını inceleyerek örnekliğini ortaya koymaya çalışacağız.

İffet Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

İffet, “a-fe-fe” kökünden türemiş olup helal olmayan şeylerden uzak durmak, anlamındadır. İffetli kişiler için “*raculun afifun*” denilir.⁶⁵⁴ Diğer bir lügate göre “*Affe*” kökünden mastar kalıbında gelen iffet kelimesi, hoş görülme-

* Doç. Dr., Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁶⁵³ Mahmut Öztürk, “İdeal Bir Gençlik İçin Kur'ani Referanslar”, *Hz. Peygamber ve Gençlik*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 35.

⁶⁵⁴ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, thk. Abdül-Hamid Hendâri, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003),3:190.

davranışlardan uzak durmak anlamına gelmektedir.⁶⁵⁵ Haramdan sakınmak⁶⁵⁶, günah işlemekten uzak olmak, dünyevi şehvetlerden uzak durmak gibi anlamlara da gelmektedir.⁶⁵⁷

Terim anlamı da kök anlamıyla uyumlu olan iffet, kişinin şehevi arzularını bastırarak ahlaksızlığa meyletmekten kaçınması, hayâsızlık yapmaması ve namuslu olmasıdır. Diğer bir ifadeyle yeme içme ve cinsî arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem”⁶⁵⁸ şeklinde özetlenebilir.

Kur'an-ı Kerim'de “iffet” kelimesi isim ve fiil kalıplarında dört ayette geçmektedir. Bakara suresinin 273. ayetinde, mali yardım yapılmasına en çok lââyık olan yoksulların özellikleri belirtilirken, “*Durumları hakkında bilgisi olmayanlar iffetli davranışları sebebiyle onları zengin zanneder*” denilmekte ve bu insanların muhtaç olmalarına rağmen yüzü suyu dökerek dilenmedikleri bildirilmektedir. Nisa suresinin altıncı ayetinde yetimleri korumakla yükümlü olan kişilerin eğer zengin iseler onların mallarına dokunmamaları, tenezzül etmemeleri “*fe'l yesta'fif*” şeklinde geçmekte, yani ihtiyacı olmayan birisinin yetimin malına harcamak konusunda iffetli davranarak ona dokunmaması istenmektedir. Allah'ın kendisine vermiş olduğu mala kanaat ederek yetimin malını koruması emredilmektedir.⁶⁵⁹ Nur suresinin 33. ayetinde “*Eülenme imkânı bulamayanlar Allah lütfu ile kendilerini yeterli imkâna kavuşturuncaya kadar iffetlerini korusunlar*” buyurulmuştur. Aynı surenin 60. ayetinde ise çocuk doğuramayacak yaşta olup nikâh ümidi olmayan yaşlı kadınların bile iffetli olmalarının onlar açısından daha hayırlı olduğu vurgulanmaktadır. İffetle ilgili ayetlerin ilk ikisi⁶⁶⁰ mal mülk, yeme içme konularında ölçülü ve kanaatkâr olmayı ifade ederken diğer ikisi⁶⁶¹ de cinsel istekler hususunda ölçülü ve edepli davranmayı ifade etmektedir.⁶⁶²

Yüce Allah insanları yeme-içme ve cinsel ihtiyaçlar gibi çeşitli ihtiyaçlarla yaratmıştır. Bu ihtiyaçları meşru yollardan gidermeyi de öğretmiştir. Örneğin yeme-içme ihtiyacını helal ve temiz rızıklardan seçerek gidermeyi emrederken, cinsel ihtiyacın da nikâh yapmak suretiyle giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Müslüman bir bireyin tüm yaşantısı boyunca Allah'ın koymuş olduğu emir ve yasaklara azami ölçüde hassasiyet göstererek uyması gerekmektedir.

⁶⁵⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisu'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Beyrut: Dâru'l-Fikr,1979),3:3.

⁶⁵⁶ Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyuni'sûd, (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1998),1:666.

⁶⁵⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-arap*, thk. Abdullah Ali el-Kebir vd.,(Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 4:3015.

⁶⁵⁸ Mustafa Çağırıcı, “İffet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21:506.

⁶⁵⁹ Ebu's-Suûd, *İrşâdu'l-aklı's-Selim ilâ mezâye'l-Kur'ani'l-kerim*, (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arâbi, 1983), 2:146.

⁶⁶⁰ Bakara 2/273; Nisa 4/6.

⁶⁶¹ Nur 24/33, 60.

⁶⁶² Çağırıcı, “İffet” , 21:506.

İffetin Gerekliliği

Kur'an-ı Kerim'de mü'minlerin özellikleri sayılırken cinsiyet ayrımı yapılmaksızın ırzlarını ve namuslarını koruduklarına⁶⁶³ dikkat çekilmektedir. Yine Kur'an'da Allah *“Zinaya yaklaşmayın çünkü o büyük bir hayâsızlık ve iffetsizliktir, çok kötü bir yoldur”*⁶⁶⁴ buyurarak zinaya ortam hazırlayacak tavırlardan uzak durulmasını emretmektedir. Bu konuda hem erkek hem de kadın ayrı ayrı uyarılmaktadır: *“Mü'min erkeklere söyle, gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar, iffetlerini korusunlar...mü'min kadınlara da söyle onlar da gözlerini harama bakmaktan sakınsınlar, iffetlerini korusunlar zorunlu olarak görünenler dışında ziynetlerini açmasınlar...”*⁶⁶⁵ bunlar ve buna benzer ayetlerde Yüce Allah mü'min kullarının ırz ve namuslarını korumalarını emretmiş ve koruma yollarını da öğretmiştir. Karşı cinse karşı şehvet dolu bir bakış, karşıdakinin etkilenmesine sebep olacak ileride ahlakdışı ilişkilerin oluşmasına zemin hazırlayabilecektir. Bu yüzden erkek ve kadının her ikisinin de gerek bakışlarına gerekse konuşma tarzlarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Zira şeytanın işi insanlar fuhuş ve ahlaksızlığa düşürmek olduğu için o görevini yapacak ve toplumda ahlaksızlığın yaygınlaşmasına sebep olacaktır.

Gerek erkeğin gerekse kadının mahrem olanların dışında insanların arasına çıkarken Kur'an'da emredilen şekilde⁶⁶⁶ giyim kuşamlarına dikkat etmesi gerekir. Zira gözün bir anlık kayması sonucu görülen şehveti tahrik eden bir giyim tarzı neticesinde, şeytanın da katkılarıyla ahlakdışı ilişkiler ortaya çıkabilir. Ayrıca birbirine nikâh düşen bir kadın ile bir erkeğin baş başa kapalı bir ortamda bulunması durumunda üçüncü kişinin şeytan olacağı peygamberimiz (s.a.s.) tarafından bildirilmiştir.⁶⁶⁷ Aynı şekilde Ahzap suresinin 32. ayetinde konuşma tarzı konusunda da kadınlar uyarılırken *“kalplerinde hastalık bulunan kişilerin”* art niyetle o konuşmadan olumsuz bir sonuç çıkaracaklarına dikkat çekilmektedir.

Hz. Meryem'in Hayatı

Kur'an'da ismi zikredilen tek kadın olan Hz. Meryem, aynı zamanda bir sureye isim olmuştur. Kur'an'da 34 ayette Hz. Meryem'den ismen bahsedilir.⁶⁶⁸ Babasının adı İmran olarak Kur'an'da zikredilirken, annesi İmran'ın karısı olarak geçer ve ismi zikredilmez. Ancak tefsirlerde onun isminin Hanne olduğu

⁶⁶³ Mü'minun 23/5; Meâric 70/29.

⁶⁶⁴ İsra 17/32.

⁶⁶⁵ Nur 24/30-31

⁶⁶⁶ A'raf 7/26; Nur 24/31; Ahzap 33/32, 59.

⁶⁶⁷ Tirmizi, Rada' 1171, 3:466.

⁶⁶⁸ M. Fuad Abdülbâki, *Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), s. 665.

zikredilir.⁶⁶⁹Babasının ise Hz. Musa'nın soyundan geldiği, bu yüzden Meryem'in kavminin ona hitap ederken "Ey Harun'un kız kardeşi"⁶⁷⁰demelerinin onun Mûsâ ve Harun'un soyundan olduğunu ispat ettiği söylenmiştir.⁶⁷¹

Hz. Meryem'in dünyaya gelişine dair tefsirlerde yer alan rivayetlere göre İmrân ve Hanne yaşlıdır ve çocukları olmamıştır. Bir gün ağaçtaki bir kuşun yavrusunu beslediğini gören Hanne, Allah'a dua ederek kendisine bir çocuk vermesini diler ve eğer duası kabul edilirse doğacak çocuğu mâbede (Beytü'l-makdis) adayacağına dair söz verir. Olay Kur'an'da şöyle zikredilmektedir: "*Hani, İmran'ın karısı 'Rabbim, karnımdaki çocuğu, her türlü endişeden arınmış olarak sırf sana adadım, O'nu benden kabul buyur. Hiç, kuşkusuz sen işiten ve bilensin' dedi.*"⁶⁷² Bu söz, onun erkek çocuk beklediğini göstermektedir, zira Yahudi şeriatına göre mâbede erkek çocuklar adanmaktadır. Kur'an'da İmrân'ın karısının kız olunca ona Meryem adını verdiği, kovulmuş şeytana karşı onun ve soyunun korunmasını dilediği ve Allah'ın bu dileği kabul ettiği zikredilmektedir.⁶⁷³ Çocuğa annesinin isim vermesi ve babasından hiç söz edilmemesi, Meryem'in babasının daha o doğmadan önce vefat ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Hanne, adağı gereği çocuğunu doğar doğmaz veya süttten kesildikten sonra Harun soyundan din adamlarının bulunduğu Beytü'l-makdis'e götürerek onlara teslim eder. Zekeriya, Meryem'in teyzesinin kocası olduğu için onu himayesine almak istese de Yahudi din adamları, Meryem'in babası İmrân'ın kendi dinî liderleri olması sebebiyle çocuğu kendileri almak istediklerinden bunu kabul etmezler. Sonuçta Tevrat'ı yazdıkları kalemlerini suya atmak suretiyle kura çekerler. On dokuz veya yirmi dokuz kişi arasından sadece Zekeriya'nın kalemi suyun üzerinde kalır; böylece Meryem'in himayesini o üstlenir.⁶⁷⁴ Zekeriya, Meryem'i himayesine alır ve evine götürüp teyzesine teslim eder. Meryem ergenlik çağına gelince onu annesinin adağının gerçekleşmesi için mâbede götürür. Meryem orada bir odaya yerleşir. Kur'an'da anlatıldığına göre Allah ona hüsnü kabul gösterir ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirir.⁶⁷⁵ Melekler ona, "Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına üstün kıldı. Rabbine ibadet et, secdeye kapan, rükû edenlerle beraber sen de eğil"⁶⁷⁶ diye tavsiyelerde bulunurlar.⁶⁷⁷ Meryem'in mâbede

⁶⁶⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiri Mukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmut, (Beyrut: Müessesetü Târihu'l-Arabi, 2002), 1:271;Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. İslam Mansur Abdulhamid vd. (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010), 3:172.

⁶⁷⁰ Meryem 19:28.

⁶⁷¹ Ömer Faruk Harman, "Meryem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara:TDV Yayınları, 2004), 29:240.

⁶⁷² Âl-i İmrân 3:35.

⁶⁷³ Âl-i İmrân 3:36- 37

⁶⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3:216-217.

⁶⁷⁵ Âl-i İmrân 3:37.

⁶⁷⁶ Âl-i İmrân 3:42-43.

⁶⁷⁷ Harman, "Meryem", 29:240.

yerleşmesinden Hz. İsa ile müjdelenmesine kadar geçen süreç Kur'an'da anlatılmamaktadır. Hz. İsa'nın müjdelenmesi olayı ise şöyle anlatılmaktadır:

“Kitapta Meryem’i de anlat. Hani o, ailesinden ayrılmış, mabedin doğu tarafında bir yere çekilmişti. İnsanlardan kendini tecrit etmişti. Derken, biz ona Cebrail’i tam bir insan suretinde gönderdik. Meryem: ‘Senden Rahman’a sığınırım. Eğer Allah’tan sakınan bir kimse isen bana dokunma’ dedi. Melek: ‘Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk vermek için Rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim’ dedi. Meryem, ‘Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?’ dedi. Melek, ‘Evet, öyledir. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten önceden hükme bağlanmış bir iştir’ dedi. Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve doğumu yaklaşınca uzak bir yere çekildi.”⁶⁷⁸

Doğum yaklaşınca Hz. Meryem mabetten ayrılarak şehir dışında bir hurma ağacının altına çekilir ve doğumunu orada yapar. Doğum sancıları başladığında *“Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim”⁶⁷⁹* diye sızlanır. Orada kaldığı süre içerisinde Cebrail’in telkinleriyle hurma ağacını sallar ve dökülen taze hurmaları yer ve orada akan pınardan da suyunu içer. Bir süre dinlendikten sonra çocuğu kucağına alarak şehre doğru gider ve onu gören halk şaşkınlık içerisinde ona bu durumu sorar o da daha önce Cebrail’in öğüdüne uyarak susma orucu tuttuğunu söyleyerek konuşmaz ve çocuğu işaret eder. Olay ayetlerde şöyle anlatılmaktadır:

Sonra çocuğu alıp kavmine getirdi. Kavmi ona ‘Ey Meryem, utanılacak bir iş yaptın! Ey Harun’un kardeşi! Baban kötü bir insan değildi. Annen de iffetsiz bir kadın değildi’ dediler. Bunun üzerine çocuğu işaret etti. ‘Biz, beşikteki bir çocukla nasıl konuşabiliriz?’ dediler. Derken bebek: ‘Ben Allah’ın kuluyum, dedi, O bana kitap verdi, beni peygamber olarak görevlendirdi...’⁶⁸⁰

Hz. Meryem, halk tarafından kendisine yöneltilen onca iftiraya ve hakarete karşılık, yine de onurlu ve saygın kişiliğini korumuştur. İffetin, temizliğin ve Allah’a şüphe etmeksizin teslim olmuşluğun en çarpıcı örneğini vererek, tüm suçlamalara ve hakaretlere sabırla tahammül etmiştir. Diğer yandan Allah, yeni doğmuş bir bebek olmasına rağmen Hz. İsa’yı mucizevi olarak konuşturarak Hz. Meryem’in halkın nazarında temize çıkmasını sağlamış ve onun iffetli bir kadın olduğunu da tescil etmiştir. Ayrıca onun iffet ve namusunu titizlikle koruduğu Kur'an'da başka ayetlerde de açıkça vurgulanmıştır.⁶⁸¹

Kur’an’da Hz. Meryem’in İffeti İle İlgili Ayetler

⁶⁷⁸ Meryem 19:16-22.

⁶⁷⁹ Meryem 19:23.

⁶⁸⁰ Meryem 19:30.

⁶⁸¹ Âl-i İmrân 3:42;Enbiya 21:91; Tahrim 66:12.

Hz. Zekeriya'nın terbiyesinde büyüyen Hz. Meryem, iffetin ve takvanın bir sembolü olarak yetiştirilmişti. Annesi samimi bir Müslüman olunca ondan doğan kızı da takva sahibi bir kul olmuştur. Diğer bir ifadeyle iffet ve takva sembolü bir anneden, iffet timsali bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.

Kur'an'da en çok övülen kadınların başında gelen Hz. Meryem'in namuslu ve iffetli bir kadın olduğu Kur'an tarafından onaylanmıştır.⁶⁸² Hz. Meryem bedenî ve ruhî temizliği, kendini Allah'a ibadete adanması, iffet ve namusunu koruması sebebiyle "Azra Betül" olarak adlandırılmıştır. Yani o erkeklere karşı şehvet duymayan ve evlenme isteği olmayan bir kadın olarak nitelendirilmektedir.⁶⁸³ Hatta kadınlardan da peygamber olabileceğini savunan Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/935) Hz. Meryem'in de peygamber olabileceğini söylemiştir.⁶⁸⁴

Hz. Meryem, bir peygamber annesi olarak kendi zamanında kadınların arasından seçilmiştir. Çünkü o, Allah'a adanmışlığı, ibadetleri, iffeti ve teslimiyetiyle, peygamber annesi olmuştur. Aynı zamanda o, iffeti konusundaki hassasiyetinden dolayı da dünyadaki bütün kadınlardan üstün ve hepsine örnek kılınmıştır. "Hani Melekler ona şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni seçti, tertemiz yaptı ve seni dünyadaki bütün kadınlara üstün kıldı."⁶⁸⁵

"Ey Meryem! Allah seni seçti. Seni tertemiz yaptı." ayetinde, Allah'ın Meryem'i temizlemesinden kastın ne olduğu konusunda pek çok yorum yapılmıştır. Örneğin, Fahrüddin er-Râzî (ö.606/1210), bu ayet hakkında şunları söylemektedir:

Allah Hz. Meryem'i inkâr ve günah gibi pisliklerden temizlemiştir. Bu, Allah'ın Nebi (s.a.s.)'in hanımları hakkında, "...Allah sizi tertemiz yapmak istiyor."⁶⁸⁶ ayetinde buyurduğu gibi bir temizlemedir. Onu erkeklerin dokunmasından uzak tutup temiz bırakmıştır. Ayrıca onu kötü işlerden ve çirkin adetlerden uzak tutarak, Yahudilerin yalanlarından, suçlamalarından ve kötü sözlerinden kurtarmak suretiyle temizlemiştir.⁶⁸⁷ Nitekim Kur'an'da, Yahudilerin Hz. Meryem'e iftira ettikleri ve bu yüzden lânetlendikleri belirtilmektedir.⁶⁸⁸

⁶⁸² Enbiya 21:91;Tahrim 66:12, vd.

⁶⁸³ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, 3:207.

⁶⁸⁴ İbn Fûrek, *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, thk. Ahmet Abdurrahim Sâyih, Kahire: Mektebetü Segâfetu'd-Diniyye, s. 180; Kurtubi, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdu'l-Hasen et-Türki, (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2006), 5:127. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Recep Ardoğan, "Kalamcılara Göre Nübüvete Erkeklik Şartı", *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1,(Haziran 2012),78-91.

⁶⁸⁵ Âl-i İmrân 3:42;

⁶⁸⁶ Ahzap 33:33.

⁶⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 13:47.

⁶⁸⁸ Nisa 4:156.

Hz. Meryem'in seçildiğini ve temizlendiğini beyan eden ayetin hemen ardındaki ayette Allah, Meryem'e namazı emrederek şöyle buyurmaktadır: “Ey Meryem! Rabbinde gönülden boyun eğ, secde et, rükû edenlerle birlikte rükû et.”⁶⁸⁹

Yüce Allah hem temizliğini ve iffetini koruması için hem de kendisini bekleyen kutlu doğuma onu ruhen hazırlamak için namaz gibi önemli bir ibadete devam etmesini emretmiştir. Hz. Meryem'in namaz kılması, manevi olarak güç depolaması için gerekliydi. Bu güç, babasız bir çocukla müjdelendiği zaman itaate ve teslimiyete dönüşecekti; kucagında çocuğuyla kavminin karşısına çıktığı zaman, iftiraların karşısında onun sabretmesine vesile olacaktı. Sonuç olarak o, sadece emredileni yaptı, tam bir tevekkül ve teslimiyet içinde ibadetlerine devam etti, dua etti, rükû etti, secde etti ibadete devam ettikçe arındı; arındıkça ibadete devam etti ve olgunluğun zirvesine ulaştığı zaman Cebrail ile karşılaştı. Cebrail ona müjdeyi verirken o iffeti için telaşlanmaktaydı. Kur'an'da bu sahne şöyle anlatılmaktadır:

“Nihayet, biz ona Cebrail'i tam bir insan suretinde gönderdik. Meryem: 'Senden Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen bana dokunma' dedi. Cebrail: 'Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk vermek için Rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim' dedi. Meryem, 'Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?' dedi. Cebrail, 'Evet, öyledir. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır...'”⁶⁹⁰

İşte, Hz. Meryem'in ayette anlatılan sözleri ve tavrı, onun iffetinin, Allah'a olan saygısının ve takvasının bir göstergesidir. O iffetsiz bir iş yapmış birisi olarak anılmaktan korkmaktadır. Çünkü eğer önemli bir konumdaysanız iffet ve namus konusunda hakkınızda olumsuz bir durum olmaması gerekir. Eğer hakkınızda olumsuz bir dedikodu yayılmışsa sizin yaptığınız tebliğ ve örnek hareketler de insanlar tarafından kabul edilmeyecektir. Bu yüzden Hz. Yusuf da genç ve güzel bir kadın, bütün imkânları sağladıktan sonra kendisini iffetsizliğe çağırdığında; “Zindan bana, bunların dâvet ettiği şeyden daha sevimlidir”⁶⁹¹ deyip Allah'a sığınmış, zina iftirasına karşı kendisini temize çıkarmak için zindanı göz almış ve sonunda herkesin huzurunda temiz olduğunu ispat ederek dünyevi bir makamla da ödüllendirilmiştir.⁶⁹²

Hz. Meryem'in insan suretindeki meleği gördüğü andaki ilk tepkisi, onun takvasının ve iffetinin göstergesidir. “Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen, senden Rahman'a sığınırım” demesi onun namusuna leke sürülmesinden sakındığını göstermektedir. İffetli birisi olduğu halde bir çocukla müjdelenmesi, normal şartlarda mümkün değildir. Bu nedenle, “Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de

⁶⁸⁹ Âl-i İmrân 3:43.

⁶⁹⁰ Meryem 19:17-21.

⁶⁹¹ Yusuf 12:33.

⁶⁹² Yusuf 12:51-54.

olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir?”⁶⁹³ demiştir. Hz. Meryem bu sözüyle zina etmediğini ve iffetsiz birisi olmadığını ifade etmiş, böyle nitelendirilmesinin herkes için olduğu gibi kendisi için de onur kırıcı olduğunu dile getirmek istemiştir. Bu şekilde kendisine zina isnat edilmesi, onu çok üzeceği için Cebrail’in verdiği müjdeye karşı tepki göstermiştir. Sonunda o, Cebrail ile karşılaştıktan sonra hamile kalmıştır. Ancak bu olayın ayrıntısına girilmemiştir. Ayetlerde özetle, Cebrail’in ruh üflemesinden sonra Allah’ın dilemesi ve ol demesiyle bu işin olduğu ifade edilmiştir.

“İrzini korumuş olan kadını da (Meryem’i de) hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik. Kendisini de, oğlunu da cümle âlem için mucize kıldık”⁶⁹⁴

Ayet önce Hz. Meryem’in iffetini koruduğunu anlatan cümleyle başlamaktadır. Hz. Meryem, kötü işlerden ve haramlardan uzak durmuş, iffetini muhafaza etmiştir. Diğer bir ifadeyle o, ne helal olan yolla evlenip eşiyile bir ilişki yaşamış ne de zina etmiştir. Ayette Hz. Meryem’in hamile kalış şekli *“ruhumuzdan üfle miştik”* ifadesiyle anlatılmıştır. Bu mucizevî olayın mahiyetinin tam olarak bilinmesi mümkün değildir. Hz. İsa’nın doğumu ile ilgili ayetlere bakıldığında, onun yaratılışının tıpkı Hz. Âdem’in yaratılışına benzetilerek olağanüstü bir şekilde yaratılmış olduğu görülür.

“Şüphesiz Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi.”⁶⁹⁵

Ayette çok açık bir şekilde Hz. İsa’nın doğumunun Hz. Âdem’in doğumu gibi olduğu ifade edilerek, her iki yaratılışın da Allah’ın ol demesi ile meydana geldiğini vurgulamıştır. Hem Hz. Âdem’e hem de Hz. İsa’ya Allah’ın ruh üflemesi sonucunda yaratılış gerçekleşmiştir. Ayrıntılara girilmeden Hz. Meryem’inde iffet ve namuslu bir kadın olarak mucizevi bir yolla hamile kaldığı vurgulanmıştır.

Hz. Meryem, Allah’ın bir mucizesi olarak hamile kaldığını bilmesine rağmen halkın bu konuda yapacağı dedikodulardan çekinmiş ve hamileliği anlaşılacak şekilde belirginleşince, yani doğumu yaklaşınca, halktan uzak bir köşeye çekilerek orada doğum zamanını beklemeye başlamıştır.

“Böylece ona hamile kaldı. Bundan sonra onunla uzak bir mekâna (yere) çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!” dedi.”⁶⁹⁶

Ahlaksızlık yapmadığı halde ahlaksızlık yapmış gibi suçlanacağını, kınanacağını bildiği için insanlardan utanmış, iffetiyle bir köşede sessizce doğumunu beklemiştir. Eğer onların atıkları iftiralara cevap yetiştirmeye kalksa bu onu büsbütün yıpratacağı için böyle yapmıştır. Kısaca, Hz. Meryem edebinden ve

⁶⁹³ Meryem 19:20.

⁶⁹⁴ Enbiya 21:91.

⁶⁹⁵ Âl-i İmrân 3:59.

⁶⁹⁶ Meryem 19:22-23.

hayâsından dolayı insanlardan uzaklaşmıştır. Bu da çok tabii bir davranıştır. Çünkü Meryem, kendisini ibadete adanmış, iffetli bir kadındı. Böyle bilinirken hamile olduğunu nasıl açıklayabilirdi? Kendisi bu olağanüstü hamileliğin Allah'ın takdir ettiği bir iş olduğuna gönülden inanıp Rabbine itaat etse de bunu insanlara anlatması çok zordu. Bu zor durumun getirdiği psikoloji ile *“Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!”*⁶⁹⁷ demiştir. Hz. Meryem'in ölümü temenni etmesi onun insanlardan utanması ve kendisi hakkında kötü düşünülmesinden korkmasındandır. Çünkü Hz. Meryem insanların düşünebileceği gibi iffetsiz biri değildir ve öyle hatırlanmak istememektedir. Daha önce onu, kendisini ibadete adanmış olarak bilen halkın artık ona zina eden bir kadın gözüyle bakması ihtimali ona çok ağır gelmiştir. Bu ağırlığın altında o kadar üzülmüştür ki ölümü temenni edecek duruma gelmiştir. Ölümü temenni etmek, büyük sıkıntılar ve acılar yaşadığı zamanlarda olağan karşılanmış ve kınanmamıştır.⁶⁹⁸

Hz. Meryem'in ailesi, herkes tarafından bilinen seçkin bir aileydi. Bundan dolayı insanlar onu kucağında bir çocukla görünce yanlış bir iş yaptığını düşündüler ve devamında, *“Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.”*⁶⁹⁹ diyerek ailesini hatırlattılar. Nihayetinde kavmi onu zina eden bir kadın olarak görmüş, azarlamış ve aşağılamıştır. Bu durumda Hz. Meryem de Rabbinin emrine itaat etmiş ve hiç konuşmamıştır. Olay Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

*“Meryem onlara çocuğu işaret etti. Onlar: ‘Biz beşikteki çocukla nasıl konuşabiliriz ki?’ dediler. Derken çocuk konuşmaya başladı: ‘Ben Allah'ın kuluyum. O bana kitap verecek ve beni peygamber olarak görevlendirecek. Allah bana bulunduğum her yer ve konumda feyizli ve bereketli bir insan olmayı lütfetti. O bana yaşadığım sürece namaz kılmamı, zekât vermeme ve anneme saygıda kusur etmememi emretti...”*⁷⁰⁰

Kavminin ağır ithamları ve azarlamaları üzerine Hz. Meryem, Allah'ın emri gereği susmuş, çocukla konuşsunlar diye ona işaret etmiştir. Yukarıda ayette de ifade edildiği gibi bebek İsa konuşarak ananesinin zina etmediğini ve iffetsizlik yapmadığını ispat etmiştir. Yüce Allah, kundaktaki bebeği konuşturarak onu, annesinin iffetini sapsağlam koruduğuna delil göstermiştir.

Sonuç

Hz. Meryem, bir peygamber annesi olarak, ana rahmine düşmesinden itibaren Allah tarafından korunup gözetilmiş, pek çok lütuflara mazhar olmakla birlikte psikolojik baskılara da maruz kalmış, böylece insanlık için imtihan vesilesi

⁶⁹⁷ Meryem 19:23.

⁶⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-sünne*, Thk. Mecdi Bâsellûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 7:230.

⁶⁹⁹ Meryem 19:28.

⁷⁰⁰ Meryem 19:29-32.

kılınmıştır. Hristiyanlar onu tanrının annesi olarak kabul edip tanrılaştırırken, Müslümanlar onu iffet timsali olarak kabul etmiş ve örnek almıştır. Dolayısıyla Hz. Meryem, mü'min kadınlar için Kur'an'ın sunduğu bir rol modelidir. Günümüzde, mü'min kadınlara özenilmesi ve örnek alınması gereken kişiler olarak sunulan, gayri ahlâkî vasıflara sahip şahısların yerine, Kur'an'ın örnek gösterdiği Hz. Meryem'i anlatmak zorundayız. Çünkü kadın demek, aile demektir. Güzel ahlâk sahibi kadın ise sağlam ve sağlıklı bir ailedir. Bu nitelikteki aileler ise temeli sağlam toplumları oluşturur.

Doğacak çocuğunu Allah'a adayan Hz. Meryem'in annesi Hanne de mü'min kızlarımız ve kadınlarımız için bir örnektir. O bilinçli anne, çocuğu daha doğmadan önce onu Allah'a adanmış doğunca da onun geleceği için dua etmiş, Allah'tan, yavrusu Meryem'i şeytanın şerrinden korumasını ve salih kadınlardan kılmasını niyaz etmiştir. Bu davranış o günden bu güne bütün annelerin örnek alması gereken bir davranıştır. Onun o adağı ve duası neticesinde Hz. Meryem, dünyadaki tüm kadınlara güzel ahlakıyla, iffetiyle, takvasıyla ve daha sayamadığımız pek çok güzel hasletiyle örnek olan bir kadın olmuştur.

Hz. İsa'yı doğurup kavminin yanına kucağında bebek ile geldiğinde, kavmi ona büyük bir ahlaksızlık yapmış bir kadın gözüyle bakarak ona hesap sormaya kalkmış, O da rabbinin emrettiği şekilde davranarak "Cevabınızı ondan alın" anlamında kucağındaki çocuğu işaret etmiştir. Meryem, kendisine yöneltilen onca iftiraya ve hakarete karşılık, cevap vereceğim diye onlarla laf dalaşına girmemiş, onlarla aynı düzeye inmeyerek onurlu ve saygın kişiliğini korumayı başarmıştır. İffetin, temizliğin ve Allah'a şüphe etmeksizin teslim olmuşluğun en çarpıcı örneğini vererek, tüm suçlamalara ve hakaretlere sabırla tahammül etmiştir. Eğer böyle olmasaydı Kur'an'da bu kadar övülmez, insanlara örnek gösterilmezdi.

Öyleyse Hz. Meryem'i başta kızlarımız olmak üzere çocuklarımıza, gençlerimize ve kadınlarımıza tanıtalım. Bugün gençlerimizin yaşadıkları problemlerin temelinde, Hz. Meryem gibi iyi ve güzel modelleri örnek almayışları yatmaktadır. Onlar, kendilerine bile hayrı olmayan insanları, model/star olarak görüp onlara özenmeye ve onlara benzemeye çalışmaktadırlar. İşte onlara sunacağımız en güzel örnek Hz. Meryem'dir. O, bir iman, iffet ve dürüstlük abidesi, O Allah'a adanmış örnek bir kul ve bir peygamber annesi olarak karşımızda durmaktadır.⁷⁰¹ Allah ümmetin bütün kadınlarını Hz. Meryem gibi iffetli kılsın!

Kaynakça

Abdulbâki, M. Fuad, *Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-kerim*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.

⁷⁰¹ Ali Akpınar, "Hz. Meryem'in Hayatından Kadın Erkek Herkese Mesajlar", *Burhan Aylık İlim Kültür Dergisi*, 13/156, (Eylül 2018): 8.

Akpınar, Ali, “Hz. Meryem’in Hayatından Kadın Erkek Herkese Mesajlar”, *Burhan Aylık İlim Kültür Dergisi*, 13/156, (Eylül 2018):1- 8.

Ardoğan, Recep, “Kelamcılara Göre Nübüvette Erkeklik Şartı”, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1,(Haziran 2012),75-104.

Çağırıcı, Mustafa, “İffet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21:506-507, İstanbul:TDV Yayınları, 2000.

Ebu’s-Suûd, *İrşâdu’l-aklı’s-selim ilâ mezâye’l-Kur’anı’l-kerim*, 9 Cilt, Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi’l-Arâbi, 1983.

Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, thk. Abdu’l-Hamid Hendâri, 4 Cilt, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003.

Harman, Ömer Faruk, “Meryem” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29:236-242, Ankara: TDV Yayınları, 2004.

İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisu’l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 6 Cilt, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1979.

İbn Fûrek, *Makâlâtu’s-Şeyh Ebi’l-Hasen el-Eş’âri*, thk. Ahmet Abdurrahim Sâyah, Kahire: Mektebetü Segâfetü’d-Diniyye, 2006.

İbn Manzûr, *Lisânu’l-arap*, thk. Abdullah Ali el-Kebir vd., 6 Cilt, Kahire: Dâru’l-Meârif, ts.

Kurtubi, *-el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’an*, thk. Abdu’l-Hasen et-Türki, 24 Cilt, Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 2006.

Mâturîdî, Muhammed b. Mahmud, *Te’vilâtu Ehli’s-sünne*, Thk. Mecdi Bâsellûm,10 Cilt, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2005.

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiri Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmut, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü Târihu’l-Arabi, 2002.

Öztürk, Mahmut, “İdeal Bir Gençlik İçin Kur’ani Referanslar”, *Hz. Peygamber ve Gençlik*, 27-40, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

er-Râzi, Fahrüddin, *Mefâtihu’l-Gayb Tefsir-i Kebir*, 32 Cilt, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981.

Taberî, İbn Cerir, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’an*, thk. İslam Mansur Abdulhamid vd. 12 Cilt, Kahire: Dâru’l-Hadis, 2010.

Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâki, 5 Cilt, Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbi el -Halebi,1975.

Zemahşeri, Cârullah Muhammed b. Ömer, *Esâsu’l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyuni’sûd, 2 Cilt, Beyrut: Dâru’l Kütübü’l-İlmiyye, 1998.

Fıkıh'a Göre Gençliğin Anlam Arayışı, Kimlik Ve Aidiyet Sorunlarının Çözümlemesi

M. Nuri Güler*

Giriş

Es-Selamu Aleykum,

Konuşmama, Allah'a hamdederek ve Resûlü Hz. Muhammed'e salât ve selâm ederek başlıyorum.

Tebliğimi sunmaya başlamadan önce, Sempozyumu Düzenleme Heyeti'ne çok teşekkür ediyorum.

Tebliğimin başlığı, “*Fıkıh'a Göre Gençliğin Anlam Arayışı, Kimlik ve Aidiyet Sorunlarının Çözümlemesi*”dir.

Buna göre, “Anlam” ile başlamak gerekmektedir.

I. ANLAMLANDIRMA

Anlam iki kavramdan oluşmaktadır: Biri, “duyum”, diğeri “algı”dır. “Duyum”, dış dünyadaki uyarıcıların duyu organlarımızı harekete geçirip bunların beyin tarafından anlamsız bilgiler olarak alınmasına denilir. “Algı” ise, duyumların anlamlı bir bütüne dönüştürülmesidir.⁷⁰²

Bilişsel Psikoloji, dünyayı şemalarla algıladığımızı ve bu şemaların hayatın değişik öğeleri hakkında zihnimize var olan, basite indirgenmiş, genelleştirilmiş resimler olduğunu kaydetmektedir. Bu şemalar, bazen bireysel deneyimlerimizden damıtılmıştır, bazen yakın çevremizin ve bizi kuşatan sosyokültürel ortamın izlerini taşımaktadırlar. İçerikleri ve kökenleri ne olursa olsun, kullandığımız şemalar, neye dikkat ettiğimizi, neyi hatırladığımızı, nasıl tepki verdiğimizizi etkilerler. Bu şekilde, başkalarını değerlendirirken onlardan bize ulaşan verilerin yanı sıra, zihnimizdeki şemalar ve beklentilerimiz aktif bir rol oynamaktadır.⁷⁰³

İşte, duyumları anlamlandıran, değerlendiren bu şemaları Kur'ân, “İmân”lar diye bildirmektedir.

Kur'ân'a göre İmânlar, Kâfir İmânı, Münafık İmânı ve Mü'min İmânı adlarıyla çeşitlenmiştir. Bu imân çeşitlerini Kur'ân şöyle açıklamaktadır:

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁷⁰² Gökhan Malkoç, “Bilişsel Psikoloji”, Zeynep Cemalıcılar, Psikolojiye Giriş, Eskişehir 2012, s. 101.

⁷⁰³ Pelin Kesebilir, “Sosyal Psikoloji”, Zeynep Cemalıcılar, Psikolojiye Giriş, Eskişehir 2012, s. 165.

A. KÂFİR İMÂNI

Bakara Sûresi 6. ve 7. âyetlerde;

[إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ] لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾]

Meali:

[İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir,]

Asla iman etmezler. (6) Allah onların kalplerini mühürledi ve kulaklarında, gözlerinde e kalın bir perde bulunmaktadır

[ve onlar için büyük bir azap vardır. (7)]

Yani, *duyumları* ile alınan bilgileri, Beyin Allah'ı kabulde bütünlemiyor. Kur'ân tabiri ile "kalb" müşriklikte Allah'a şirk koşmamada, müşriklikte bütünleştirme yapıyor.

Münâfikûn Sûresi 3. âyet'te de;

[ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا] فَطَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ

Meali:

“[Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de] *Kalplerine mühür vurulması sebebiyle [dir.]Artık onlar anlamazlar.*” buyruluyor.

Secde Sûresi 29'de, şöyle ifade ediliyor:

[يَوْمَ الْفَتْحِ] قُلْ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ]

“De ki, [‘Fetih (Kıyamet) günü,] *İnkâr edenlere imanları fayda vermeyecektir.* [Onlara göz de açtırılmayacaktır.”]

Bakara Sûresi, 93. âyette de şöyle belirtilmektedir:

قُلْ بِسْمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ...

“... Onlara de ki, imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!”

B. MÜNAFIK İMÂNI

Feth Sûresi, 6. âyette şöyle bildiriliyor:

الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ [وَيُعَذِّبُ]

“Allah’ın, hakkında kötü zanda bulunan münafik erkeklere ve münafik kadınlara, Allah’a ortak koşan erkeklere ve Allah’a ortak koşan kadınlara azap eder [içindir]...”

Münafik imânında, duyuları ile alınan bilgileri, Beyin Allah’a ait kötü zanlarda bütünleştirme yapıyor.

C. MÜ’MİN İMÂNI

Bakara Sûresi, 285. âyette şöyle açıklıyor:

مَنْ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ

“Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü’minler de (iman ettiler)...”

Hadîd Sûresi 28. âyette şöyle açıklanıyor:

وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ [يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ [وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ] [وَيَغْفِرْ لَكُمْ]

“Ey iman edenler; Allah’a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, [size rahmetinden iki kat pay versin,] size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. [Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.]”

En’âm Sûresi, 48. âyette şöyle:

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ أَمَنَّ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.”

Mü'min imânı, duyumları ile alınan bilgileri, Beyin Allah'ı ve Peygamber'i kabulde bütünleştirmekte ve bu şekilde kendisiyle yürünecek bir nur olmakta, dolayısıyla yaşam bu mü'min imânı ile anlamlandırılmaktadır. Kur'ân'ın istediği imân da, bu “mü'min imânı”dır.

Bu âyetlerden de anlaşılıyor ki, insanların doğası gereği, “insanlar inanmak mecburiyetindedir.” Çünkü, “imânsız”, insanlar dünyayı anlamlandıramamakta ve varlıklarını sürdürememektedirler.

İşte, insanlar, yaşamaya giriştiğinde, boşluklarını, çaresizliklerini, anlamsızlıklarını bu imân ile anlamlandırmaya ve değerlendirmeye başlayacak ve böylece yaşamını devam ettirebilecektir.

Bu şekilde, anlam arayışı içindeki insanlar, İnsanlık Tarihi'nde hep inanmışlardır. Bu inançları, semâvî dinlerden önceki toplumlarda, ağaca, suya, taşta, güneşe, yıldıza, Hubele, Lat'a, Menat'a Uzza'ya, o kadar abuk subuk şeylere olmuştur ki, ancak değişmeyen tek şey insanların hep inanmış olmalarıdır.

Şimdi, sıra “Kimlik ve Aidiyet”i açıklamaya gelmiştir.

II. KİMLİK VE AİDİYET

Kimlik ve Aidiyet'in anlamak için, insandaki bu inanma, yani “imân”ın nereden kaynaklandığını, açıklamak lazımdır.

İmân'ın nereden kaynaklandığının cevabı için de, insanın doğumuna ve doğduktan sonraki 0 ile 3 yaşları arasındaki Çocuk-Anne ilişkisine gitmek gerekmektedir.⁷⁰⁴

İnsan yavrusu çocuk, “prematüre (: erken doğan)”dır. Yani, gebelik süresi tamamlanmadan dünyaya gelmiş, diğer bir anlatımla eksik doğmuştur. Örneğin, insanın beynini % 20'si ana karnında, % 80'ni doğduktan sonra ancak dış dünyada buradan aldığı bilgiler ile tamamlanabilmektedir. Diğer organları da böyledir, fakat tamamlanma süreleri farklı farklıdır. Bu yüzden, insanın dış dünyada

⁷⁰⁴ Geniş bilgi için: Ian Craib, Psikanaliz Nedir? Psikanaliz Okulları ve Psikoterapi Üzerine Eleştirel Bir Giriş, Çeviren: Ali Kılıçlıoğlu, İstanbul 2011, s.77-100.

tamamlanabilmesi için, bir anneye, yani bir bakım verene mutlak sürette ihtiyacı vardır. Anne olmadan insan insan olamamaktadır.⁷⁰⁵

İşte bu Çocuk-Anne ilişkisinde, çocuk annesi ile bir bütün içinde varlığını sürdürürken, annenin tavırlarından ailede sadece kendisi ve annesinin olmadığını ve bir “baba”nın bulunduğunu anlamaktadır. Böylece, çocuk kendisinin anne ile bir bütün olmadığını, ondan ayrı ve sınırlı bir varlık olduğunu fark etmektedir. Bu durumda, çocuk varlığını sürdürebilmek ve yaşamını gerçekleştirebilmek için, baba karşısında bir konum alması gerekmektedir.⁷⁰⁶

Bu konumu, çocuk için üç çeşit şema, yani imân’dan birini seçmesi ile gerçekleştirir. Bu şemalar, yani imânlardan; *biri*, babanın varlığını reddetmektir, bu “Psikotik” insan imânıdır. Kur’ân ıstılâhiyle Küfür İmânı olmaktadır. *İkincisi*, babanın varlığını onaylamak, ama niye baba var demektir, bu “Pervert” insan imânı, Kur’ân ıstılâhiyle Münâfik İmânıdır. *Üçüncü* ise, babanın varlığını kabul etmektir, bu normal, sağlıklı insan tavrıdır, bu sağlıklı tavrın imânı “Nevrotik” insan imânı olup, Kur’ân bu normal, sağlıklı insan imânına Mü’min İmânı demektir.⁷⁰⁷

Mü’min imânı için, yani sağlıklı insan imânı için, çocuğun Nevrotik olması gerekmektedir. Nevrotik, çocuğun kendisinin sınırlı bir varlık olduğunu tam fark edip, varlığını sürdürebilmek ve yaşamı gerçekleştirebilmek için, ailede sadece kendisi ve annesinin olmadığını ve “baba”nın da var olduğunu kabul etmesi gerekmektedir. Böylece, çocuğun narsistlik çekirdeği, yani egosu ve benliği kurulmuş olur.⁷⁰⁸

Çocuk, erkek ise, “baba” ile, kız ise “anne” ile özdeşleşir, onları taklid etmek süretiyle, tamamlanmaya girişir. İşte, çocuğun “baba”, ya da “anne” ile bu benzetmeşme girişimi, “insanlaşma”ya adımlarını atması anlamına gelmektedir.⁷⁰⁹

Bu şekilde, çocuk doğduktan sonra karşılaştığı yoksunluk ile kendisini; gelen meme ile “ikinci”yi, yani “annesi”ni; annenin dışarı ile ilgisiyle “üçüncü”yü, yani “ötekisi”ni, “baba”yı, diğer tabirle “dış dünya”yı ve “kültürü” tanımaktadır.⁷¹⁰

Demek ki, çocuğun insanlaşabilmesi için, eksikliği ile yüzleşebilmesine, dolayısıyla üçüncüye, yani “baba”ya, diğer deyimle “öteki”ne ihtiyaç vardır, böylece çocuk “kültüre” girmekte, biyolojik bir yaratık iken, kültürel bir “özne”, yani

⁷⁰⁵ Aydoğan Aykut Ceyhan, “Doğum Öncesi Gelişim, Doğum ve Yeni Doğan Bebeklerin Özellikleri”, Esra Ceyhan, Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-I, Eskişehir 2011, s. 100-107.

⁷⁰⁶ Mevlüt Kaya, “Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 12 / 1997, s. 201-202.

⁷⁰⁷ T. Aslı Akdaş Mitrani, “Adli Psikoloji”, *Zeynep Cemalıcılar, Psikolojiye Giriş*, Eskişehir 2012, s. 233-235.

⁷⁰⁸ Müjgan İnözü, “Klinik Psikolojisi”, *Zeynep Cemalıcılar, Psikolojiye Giriş*, Eskişehir 2012, s. 206-208.

⁷⁰⁹ Melida Tüzünoğlu, “Lacan’da anne ve oğul’un baba ve oğul’a dönüşmesi”, *Mithat Alam Film Merkezi Söyleşi, Panel ve Sunum Yılığ*, Yıl 2004, s. 339-351.

⁷¹⁰ Benzer görüş için bakınız: Melida Tüzünoğlu, “Lacan’da anne ve oğul’un baba ve oğul’a dönüşmesi”, s. 360-363.

toplumda “insan” olmakta, bu şekilde de kimlik ve aidiyet kazanmaktadır. İşte insanın bu kimlik ve aidiyeti, ilk kimlik ve aidiyeti olmaktadır.⁷¹¹

İnsan kazandığı bu anlamlandırma yetisi ve bu kimlik ve aidiyet ile, gençlik döneminde, yetişkin cinsiyetinin erkek ya da kadın sosyal rolünü edinmekte, akran, yaşdaş gruplarına girmekte, kişisel değerlerine göre bir yaşam kurmakta, toplumsal görevleri yerine getirmekte ve toplumsal sorumluluklar almaktadır.⁷¹²

Böylece, insanın anlamlandırmayı nasıl yapıldığı ve insanın kimlik ile aidiyetini nasıl kazandığı bilgilerini verdikten sonra, şimdi, sıra *Gençliğin Anlam Arayışı, Kimlik ve Aidiyet Sorunlarının nasıl çıktığını ve çözümünü açıklamaya* gelmiştir:

III. ANLAM ARAYIŞI, KİMLİK, AİDİYET SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ÇÖZÜMÜ

Gençliğin anlam arayışı, kimlik ve aidiyet sorunlarının nasıl çıktığını ve çözümünün açıklanması şu sorunun cevabında olacaktır: Peki çocuk “eksikliğiyle yüzleştiği”nde, “babayı farketmediği”nde, yani “kültüre girdiği”nde, kimlik ve aidiyet kazandığında ne yapmaktadır?

Bu üçüncülerden, yani “baba”, diğer adıyla “kültür”den “eksikliğimi tamamlamam” için benden ne isteniyorun cevabını aramaya girişir. Yani babam ne istiyorsa yönelir, yani kültür benden ne istiyorsa bakar.

Günümüzde İslâm Âlemi’nin, modern döneme girişiyle, İslâm’ın geleneksel “baba”sına karşı çıkılmış, Müslüman gençler kendilerine modernite ile açıklamaya mecbur görünce, İslâm’ın Modern “baba”sını kurmaya girişmişlerdir.⁷¹³

Bunun için, 21. Asırda İslam dünyasında, seçkinlerin elindeki modern devletler, devlet kimliğini ya da devlet aidiyetini yeniden inşa edebilmek için, ilk kimlik ile aidiyetleri yok etmeye başlamışlardır.⁷¹⁴

Bu şekilde, 21. asırda, bir gelenek kesintiye uğratılmış ve toplum için tehlikeli bir dönem başlatılmıştır. 1960 ve 70’li yıllarda “İslâmcı Hareket” ile “Mehdilik Hareketi” ortaya çıkmıştır.⁷¹⁵

⁷¹¹ Hanzade Aslan-Yılmaz, “Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 48, Yıl: Nisan 2016, s. 80-83. Ayrıca bakınız: Agah Aydın, “Şiddet Sessiz Akar”, *Mesele Dergisi Ekim 2015*, Sayı: 106, ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>

⁷¹² Cem Kaptanoğlu, ““Ben” Hayali, Ulusal Kimlik ve Travma”, *Toplumsal Ekoloji*, Ekim 2002, Sayı 2, s. 71-75; Hanzade Aslan-Yılmaz, “Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar”, s. 83-85. Ayrıca bakınız: Agah Aydın, “Şiddet Sessiz Akar”, *Mesele Dergisi Ekim 2015*, Sayı: 106, ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>

⁷¹³ Fethi Benslame, *İslâm’ın Psikanalizi*, İstanbul 2005, s. 19-21, 29-30, 116-126.

⁷¹⁴ Fethi Benslame, *İslâm’ın Psikanalizi*, s. 19-21.

⁷¹⁵ İslâmcı Hareket için bakınız: Fethi Benslame, *İslâm’ın Psikanalizi*, s. 20, 57.

İslâmcı Hareket'te, İslâm'ın bilimselliği ve evrenselliği iddia edilmiş, "Gelişme" adı altında, "Modernizm"e geçilmiş, iç çelişmelerinden uzak, yekpare bir İslâm ortaya konulmuş ve İslâm ile Batı arasındaki karşıtlık kutuplaştırılmıştır. Bu şekilde oluşturulan İslâm, dinin bir geri dönüşü olmayıp, aslında yeni bir ideoloji olmuştur. Bu ideoloji, *ilâhiyat*, *bilimcilik* ve *popülizm* (yani, halkın çıkar, önyargıları, hayal kırıklıkları ve öfkelerine seslenme)'den oluşan bir karmaşadır.⁷¹⁶

Günümüzde İslâmcı Hareket'te mensup bir genç ile İslâm hakkında bir tartışmaya girildiğinde, hemen bilimsel ya da sözde-bilimsel bir delil kısa sürede getirilmekte ve Dîn'e katıştırılmaktadır. Örneğin, domuz etinin yenmesi haram kılınmışsa, bunun nedeni yalnızca Allah'ın yasaklamış olması değildir, domuz etinde tehlikeli bir kurdun, yani "tenya"nın yetiştiğini Tıbb'ın kanıtlamış olmasıdır.⁷¹⁷

Buna göre, dînî emir ve yasaklarda Allah'ın otoritesi mü'minler için sanki yetersiz kalmış ve bu emir ve yasaklar Bilim'in otoritesi ile desteklenmiştir. Bu da, bir inanç, bir imân kargaşasına yol açmaktadır.⁷¹⁸ Bu durumda, genç Dine mi inanmaktadır, yoksa, Bilim'e mi?

Mehdilik Hareketi'ne gelince, günümüz İslâm Âleminde, Şî'a örneğinde olduğu gibi, kurtuluş artık Şerî'at'ta değil, Mehdilik'de ve Şeyhlik'tedir. Sünnî İslâm Âlemi'nde, mehdilik ve şeyhlik Sufizm, ya da Tarikatlar olarak görülmüştür.⁷¹⁹

İşte bu "İslâmcı Hareket" ile "Mehdilik Hareketi", günümüzde İslâm Âlemi'nde, aşırı ölçüde, körü körüne yeni aidiyetler, ideolojiyle özdeşleşen, ondan başka bir düşünce ve inancı kabul etmeyen kimlikler ortaya çıkarmıştır. İnsanlar bu yeni aidiyet ve kimliklerle, özdeşleşerek, "varlık"daki eksiğini doldurmaya girişmişlerdir.

Bütünlük ve eksiksizlik arzusu insanda büyük bir enerji üretmektedir. İnsanın bu özdeşleşmelerle kurulan yalancı bütünlüğünün her tehdit edilmesinde bu enerji saldırganlığa dönüşmektedir. Şiddet eylemlerinin dinamiğinde, üç öge bulunmaktadır: Saldırgan(lar), mağdur(lar), tanık(lar). Saldırgan genellikle, şiddet davranışının "haklılığını", "gerekliliğini" veya "zorunluluğunu" kendisine ve özellikle de tanıklara göstermeye çabalamaktadır. Tanıkların olmadığı bir şiddet eylemi, şiddet eylemi olmaktan çıkmakta, öfke ve intikam duygusunun dışı vuruma eylemi olmaktadır.⁷²⁰

Bu durumda, şiddet eylemlerinin sürmesini ve sürdürülmesini belirleyenlerin tanıklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre, gençliğin anlam arayışı, kimlik ve

⁷¹⁶ İslâmcı Hareket için bakınız: Fethi Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, s. 20, 23, 24, 25-27, 50, 53, 54, 56, 69, 73, 75.

⁷¹⁷ Fethi Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, s. 70, 81.

⁷¹⁸ Fethi Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, s. 71.

⁷¹⁹ Mehdilik Hareketi için bakınız: : Fethi Benslame, *İslâm'ın Psikanalizi*, s. 57.

⁷²⁰ Agah Aydın, "Şiddet Sessiz Akar", *Mesele Dergisi Ekim 2015*, Sayı: 106, ya da <http://www.agahaydin.com/siddet-sessiz-akar.html>

aidiyet sorunlarının çözümlenmesini, yani Müslümanlar arasındaki şiddetin bitmesini, iyileşmeyi ne sağlayabilir? Tâbi ki, “doğru tanıklık”.

O halde, “doğru tanıklık” zorunludur. Bu tanıklık için de, Allah Kur’ân’da Tevbe Sûresi (122 - 122)’nde şunları bildirmektedir:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفُرُوا كَآفَّةً قُلُوبًا نَّفَرًا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ
لَعَلَّهُمْ يَحذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

Meali:

“Müminlerin topyekûn savaşa çıkmasınlar. Onların her bir fırkasından bir taife savaşa çıkmazsın, dinin fikhını yapsın, döndükleri zaman toplumlarını uyarısın. Umulur ki sakınırlar.”

Demek ki, doğru tanıklık için Fıkh gerekmektedir. Fıkh’ın da adaleti sağlaması da, Hucurât Sûresi 9. âyetin şu hükmünün uygulanması söylemektedir:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَتَّقِيَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ
قَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah’ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, âdaletli davrananları sever.”

Görüldüğü gibi, gençliğin anlam arayışı, kimlik ve aidiyet sorunlarının çözümlenmesi, Müslümana gerçek İslâm’ı, yani miras alınan (geleneksel) İslâm tanıtmak olacaktır. İşte bu tanıtmada, ancak Fıkh ile gerçekleşebilecektir. Çünkü Fıkh, İslâmî düşüncenin hülâsası ve İslâmî yaşam biçiminin özgün açıklaması olmaktadır.

Sonuç

“Fıkh’a Göre Gençliğin Anlam Arayışı, Kimlik ve Aidiyet Sorunlarının Çözülmesi” başlıklı tebliğimde sonuç olarak şunu söyleyeceğim:

İslâm Âlemi’de ve özellikle Ülkemizde farklı islâmî anlamlandırmalar, kimlik ve aidiyetlerden kaynaklanan sorunların çözümü, gençlere Fıkh’ın, Furû’ ve özellikle Usûlü’nün öğretimini gerekli kılmaktadır; çünkü, günümüz İslâmî yorumları, miras İslâm’ı değişmeden taşıyan Fıkhı iptal edip, Fıkh Usulü’nden mahrûm, kendisini bağlayan bir geleneği olamayan anlam vermeler olup, kendisi ile başlayan, sadece kendisinin kaynak olduğu bir İslâm’ı sunmakta ve bu şekilde

aslında İslâm Dini'ni tahrip etmekte, gençlerimizi Din'de saptırmakta, Cennet iddiası ile onları Ceheneme götürmektedir.

Allah, gençlerimizi dinde fakîh olmayanlardan muhafaza eylesin.

Burada tebliğimi tamamlıyor ve dinleme zahmetinde bulunduğunuzdan dolayı teşekkür ediyorum.

Ehl-i Sünnet İnancı ve Günümüz Müslümanları ve Gençler Üzerindeki Olumlu Yansımaları

Kadri Önemli*

Giriş

Fikirlerin ölçsüzce tartışıldığı günümüzde bir kısım araştırmacılar İlahiyat konularında ifrat ve tefrite giderek zihinlerde şüphe ve tereddütlerin oluşmasına zemin hazırlamışlardır. Sadece Kur'an-ı Kerim'i esas alarak İslâm akaidinin hemen her konusunu tartışma zeminine çekebilmişlerdir.

İtikadî hükümlerin dinin temelini oluşturduğu bilinmektedir. Ehl-i Sünnet uleması dini hükümleri ayet ve hadislerden istinbat ederek, eserlerinde akaidin İslam'daki yerini çokça vurgulamış, imanın altı şartının birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu, kesin delillere dayanan itikadi hükümlerin bir kısmına iman diğer kısmını ret etmenin asla mümkün olmayacağını, aksi takdirde dini tahrif etmek manasına geleceğini izah etmişlerdir. İmanın altı şartından biri olan Peygamberlere iman inancı ile Hz. Peygamber'in otoritesini şüphe ve tereddütlere mahal bırakmayacak derecede akli ve mantikî deliller ile izah etmişlerdir. Ehl-i Sünnet ulemasının ortak kanaatine göre Allah'a iman eden ve Peygamberine inanmayan kimse İslam dairesinden çıkmış demektir. Ehl-i Sünnet için, İtikada ait hükümler katidir, Kur'an ve mütevatir sünnette beyan edildiğinden kesin bilgi verir, asla şüpheye mahal yoktur. Allah'ın varlığına iman edip diğer hükümleri görmezlikten gelen deizmi ret eder.

Hz. Peygamber söz, fiil ve takrirleriyle Allah'ın emirlerini Kur'an-ı Kerim'de olduğu şekliyle bizlere beyan etmiştir. Müminler olarak başta sahabiler, tabiin-i kiram, tebe-i tabiin, Ehl-i Sünnet akidesinin Müslüman hayatında vazgeçilmez olduğunu idrak ederek aynı çizgiyi takip etme ve yaşama gayretine girmişlerdir. Sonraki asırlarda Müslümanlar anlamaya ve yaşamaya gayret gösterdikleri Ehl-i Sünnet inancını bütün ilmi çalışmaların merkezine koymuşlardır. Yapılan bu çalışmalar toplumsal hayatta olumlu yansımalarla neticelenmiştir.

Dinî inanç ve ibadet ile alakalı konuları insanoğlunun hayatında önemli bir yer tutar. İnsan Hak veya batıl bir dine inanır.⁷²¹ İnsanın kişiliğinin gelişmesine etki eden en önemli faktörlerden birisi de dindir. Dinin etkisi insana yapması veya yapmaması gerekenleri öğretmede kendisini gösterir. Burada temel espri, dinin doğru anlatılması ve öğretilmesidir. Bu süreç istenen şekilde tamamlandığı zaman, aşırıya kaçmayan ölçülü bir hayat tarzı ortaya çıkacaktır ki Ehl-i Sünnet'in insan üzerindeki fonksiyonu olumlu manada gerçekleşmiş olacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁷²¹ Mehmet Cüneyt, Gökçe, "Maddî Ve Manevî Hayatımızda Duanın Yeri", II. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi, (4-7 Ekim, 2018): 58-76.

Gelişimin ve değişimin hızla gerçekleştiği günümüzde gençlere, İslam'ı yaşamada ifrat ve tefrite girmeksizin, asayiş ihlal edilmeden de bunun mümkün olabileceğinin anlatılması gerekmektedir.

Ehl-i Sünnet İnancı ve Günümüz Müslüman Gençlerin Üzerindeki Olumlu Yansımaları

“Ehl-i Sünnet”, Hz. Peygamber ile ashabın gittikleri yolu takip edip dinin temel konularında onların düşünce ve yaşantılarını benimseyenlerin yolu anlamında bir kavramdır.

Lügatte أهل lafzı, aşiret, yakın akraba, hane halkı, evlenmek, gibi anlamlara gelir. Çoğulu أهلون, أهال, أهال, أهالات, أهالات, olarak kullanılır.⁷²² Ehl; aynı görüş ve düşünceyi paylaşma, yakın akrabalar, taraftar, bir yerin sakinleri ve kişinin ailesi şeklinde de tarif edilir.⁷²³ Diğer beşeri ilişkiler de aile içindeki yakınlaşmayla benzerlik arz ettiğinden أهل kelimesinin anlamı bunları da içine alacak şekilde genişlemiştir. Normalde soy ve hısımlık bağı olanlara “ehl” denirken, Nûh kıssasında, iman bağı devreye girmiş, sadece müminler “ehl” kabul edilmiştir. Allah-u Teâlâ, Hz. Nûh kıssasında kurtulanları anlatırken “müminleri” demeden doğrudan “ehlini” demiştir. Buradan anlaşıldığı iman, soy bakımından uzak olanları bile أهل sayarken, küfür yakın aile fertlerini bile أهل kavramından uzaklaşmaktadır.⁷²⁴ Sünnet, olumlu veya olumsuz, izlenen yol, hikmet yolu, iz, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamaları manasına gelir.⁷²⁵

Kur'an-ı Kerim'de sünnet, geçmiş milletlerin takip ettikleri yol⁷²⁶, Allah'ın değişmeyen kanunu⁷²⁷ olarak ifade edilir. İstılahta ise sünnet Hz. Peygamber'in (s.a.s.) peygamberlik sıfatıyla uygulayıp öğrettiği hal ve hareketlerdir. Hadis terimi de aynı anlamı ifade eder. Şu farkla ki hadis denince söz, sünnette ise fiiller akla gelir.⁷²⁸ Sünnet tabiri bizzat Hz. Peygamber tarafından çeşitli vesilelerle hem sözlük manasıyla hem de kavram olarak kullanılmıştır. “Kim güzel bir adet başlatırsa, kendisine, hem o güzel davranışın karşılığı hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin sevabı verilir; aynı şekilde kim kötü bir adet başlatırsa, kendisine hem o yaptığı işin hem de kıyamete kadar onu örnek alan kimselerin günahı ona verilir.”⁷²⁹ hadisinde sünnet birilerinin daha önce açtığı çığır anlamında lügat anlamıyla kullanılmıştır. İslam'ın en önemli iki kaynağına işaret eden şu hadis-i şerifte de

⁷²² İbnu Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, İbnu Manzûr, Cemalüddin b. Mükerrrem “هل” md., *Lisanü'l-'Arab*, (Beyrut, yy. bty), 11: 28

⁷²³ İsfehânî, Rağıb Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, *Müfredât li elfâzi'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1986), 30.

⁷²⁴ Mahmut Öztürk, *Peygamberlerin Aile Bireyleriyle İmtihanı*, (Ankara: Sonçağ Yay., 2016), 17.

⁷²⁵ İsfehânî, Rağıb, *Müfredât li elfâzi'l-Kur'an*, 244-245.

⁷²⁶ Nisâ, 4/26.

⁷²⁷ Ahzab, 33-62.

⁷²⁸ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, (Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yay.1985), 402.

⁷²⁹ İbn Mâce, “Mukaddeme”, 14.

sünnet kavramsal anlamda kullanılmıştır: “Size iki şey bıraktım, onlara tutduğunuz sürece sapmazsınız: Allah’ın kitabı ve Peygamberin sünneti”⁷³⁰ hadisi bunun örneklerindedir. Cemaat; toplum, topluluk, toplamak bir araya getirmek birlik oluşturmak, dini topluluk ve anlaşma⁷³¹ gibi manaları içermektedir.

Sünnet Asr-ı Saadet’ten itibaren Müslümanların hayatını tanzim eden düzenlemeleri ifade etmek için kullanılırken kavramsal olarak Ehl-i Sünnet tabiri ancak birkaç asır sonra netleşerek Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat olarak tesmiye olunmuştur. Mezhepler tarihi kaynaklarında da sünnet Hz. Peygamber’in inanç ve amelde gittiği yol olarak tarif edilmiştir.⁷³²

Hz. Peygamber’in vefatı müteakip siyasi olaylara müdahil olmayan, uzak durmayı, ilimle uğraşmayı tercih eden, ana kitle içerisinde varlığını devam ettiren ve Resûlullah’ın sünnetini şiar edinen ana bir mezhep oluştu ki, buna Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat denilmektedir. Ümmet içerisinde ana kütleyi oluşturan ve sevad-ı azam’ın üzerinde ittifak ettiği meselelerde şekillenmiştir. Bu isim, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hadislerinde tavsiye buyurduğu Sünnet-i Seniyye’den⁷³³ alınmıştır. Bazen kısaltılmış şekliyle “Ehl-i Sünnet” olarak kullanılır. Tam hali Ehlü’s-sünne ve’l-cemâa şeklindedir.

Ehl-i Sünnet denilince, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabının İslam’ın temel konularında takip ettikleri, benimsedikleri yol, selef-i salihin veya sevad-ı azam’ın yolunu delilleriyle kabul edip takip edenler akla gelir. Her asırda İslam ümmetinin ana gövdesini oluşturur. Kur’an ve Sünnet üzerine ittifak etmiş, ihtilaflardan uzak duran, birlik ve beraberliği ilke edinen, akıldan çok nakil/Kur’an ve Sünnet’i kaynak olarak kabul eden ve takip edenler topluluğudur. Sünnet’e sarılmak dinin vazgeçilmez bir esasıdır.⁷³⁴ Ehl-i Sünnet tabiri Hicrî üçüncü asırdan itibaren Müslümanların büyük çoğunluğu için kullanılmıştır.⁷³⁵

İslam fikriyatı ve akaid konusunda isabetli bir yol takip eden ve Müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat, ihtilaflı konuların çözümünde nassa bağlı kalarak ashab-ı kiramın tümüne hürmet ve muhabbetle bakmış, salih amellerde onları örnek almış, onlardan gelen sahih rivayetleri kabul etmiş, Hz. Peygamber’den (s.a.s.) sonra inanç konularında onların yolunu takip etmişlerdir.

⁷³⁰ “el-Muvatta”, Kader, 3

⁷³¹ İsfehânî, Rağib, *Müfredât li elfâzi’l-Kur’an*, 96-97.

⁷³² Fıçlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, (İzmir: 2014, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları), 123.

⁷³³ Ebû Abdullah İbnü’l-Beyyi’ Muhammed Hakîm Nisâbü’rî, *Müstedrek a’la’sahihayn*, thk, Mustafa Abdulkadir ‘Ata, (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990) I, 128.

⁷³⁴ Mehmet Cüneyt, Gökçe, “Hz. Peygamber’e Saygının Kaynağı ve Önemi”, II. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi, (4-7 Ekim, 2018): 50-57.

⁷³⁵ Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim* “Mukaddime”, (Riyad: 2000) 27; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi’rivâye*, (Beyrut: 1985), 150; Fıçlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 126.

Ehl-i Sünnet, Selefiyye ile birlikte Eş'ariyye ve Mâturîdiyye'yi de içine alır. Ehl-i Sünnet kavramı hicrî II. ve III. asırlarda Ehl-i Hadis manasına kullanılırken, hicrî IV. asırdan itibaren ana karakteri “ummeten vesaten”⁷³⁶ şeklinde belirlenen orta yol olarak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'a dönüşerek İslam dünyasının tümünü içine alan daha kapsamlı bir mana ifade etmektedir. Bugün kendilerini selef olarak tanıtanlar da “tekfir” gibi bazı aşırı tutum ve davranışları olmakla beraber Ehl-i Sünnet içinde telakki edilmektedirler.

Ehl-i Sünnet'in Mahiyeti

İnanç, hükümler ve ibadet konusunda aşırılıktan uzak bir yaklaşımı ilke edinen Ehl-i Sünnet⁷³⁷ geniş bir anlamı ifade etmektedir. Bütün çabası sınırlı bir manaya hapsetmeden İslâm'ı en doğru şekilde anlamak ve yaşamaktır.

Ehl-i Sünnet'te dinde, inançla alakalı konularda, müteşabih ayetlerin yorumunda ve kader meselesinde cedeli bırakır, işi ehline, dinde rüsuha peyda eden âlimlere havale eder.⁷³⁸ Hz. Ömer'in şu ifadeleri de Ehl-i Sünnet'in temel yaklaşımını ifade etmektedir: Kur'an-ı Kerim'in müteşabih ayetleriyle sizlerle tartışmaya gelecekler, siz onları sünnetlerle susturunuz, çünkü sünnete tabi olanlar Allah'ın kitabını en iyi bilenlerdir.”⁷³⁹ Büyük tabiin âlimlerinden Hasan Basrî (rh) ise Ehl-i Sünnet'i aşırılıktan uzak duran ve ehl-i bid'adan uzak durarak kendi geleneklerini devam ettirenler şeklinde nitelendirir.⁷⁴⁰

İslam'ın emrettiği ve değişmez temel esasları olan şefkat, adalet, başkasını düşünme, yalan söylememe ve kötü söz söylememe gibi davranışlar Ehl-i Sünnet tarafından yaşam pratikleri olarak tavsiye edilmektedir. Ehl-i sünnet bu bireysel erdemlerin yanında insanların toplumsal düzeyde birlikte başarabilecekleri alanlara da eğilmiştir.

İrşat kabilinden iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma vazifesi asayişin bozulmamasına dikkat ederek yerine getirilmelidir. Toplumun huzurunu kaçırarak fitne ve fücra müsaade edilmez, tesis edilecek adalet mekanizmasıyla masumların hakkının zayi olmaması için azami gayret sarf edilir. Yöneticilerin hatalarını yüzüne karşı söylemeyi onurlu bir davranış sayan Ehl-i Sünnet, bunu kötülüğe zamanında engel olmak manasında değerlendirir. Ancak pratik bir fayda sağlamayacağından geçmişte cereyan etmiş hadiseleri kan davasına dönüştürüp “lanetleme” mekanizmasını işletmeyi uygun görmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) namaz kılanların ve Ehl-i kiblenin lanetlenmesini men etmiştir.⁷⁴¹ Hz. Peygamber'in bu

⁷³⁶ Geniş bilgi için bakınız: Öz, Ahmet, *Kur'an'ın Önerdiği Vasat Ümmet*, (İstanbul: Çıra Yayınları, , 2011).

⁷³⁷ Bakara, 2/143.

⁷³⁸ Âl-i İmrân, 377

⁷³⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 17.

⁷⁴⁰ Dârimî, 1, 83.

⁷⁴¹ Buhârî, “Edeb”, 44.

emrinden dolayı Ehl-i Sünnet, lanetlemeyi reddettiği gibi müminler kardeşir ilahi fermanına riayet ederek, ehl-i kiblenin küfürle itham edilmesine de cevaz vermez.⁷⁴²

Ehl-i Sünnet'in Özellikleri

Ehl-i Sünnet'in şekillenmesi beslendiği kaynaklarla ve bu kaynaklardaki verilerin yorumlanmasına dayanmaktadır. Ehl-i Sünnetin bilgi kaynakları; Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in Sünnet-i Seniyyesidir.

Allah'ı bir, Hz. Muhammed'i (s.a.s.) resul kabul eden, Kur'an-ı Kerim'in tümüne iman eden ve mahlûk oluşuna inanan, Ka'be-i Muazzamayı kible edinen herkes mümin ve Müslümandır. Melek, cin, şeytan, kabir azabı ve kadere iman gibi semiyat mevzularında selef-i salihînin yolu esastır.

Ehl-i Sünnet'in bu temel ilkeleri yanında kendine has bir takım özellikleri daha vardır. Bunlar ilk dönem kaynaklarda ana konular şeklinde tasnif edilmiş, daha sonra da detaylandırılmıştır. Bunları belli başlılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Allah vardır ve birdir. Zatiyla kâimdir. Âlem O'nun tarafından yaratılmıştır.

Hız. Muhammed (s.a.s.) Allah'ın kulu ve resulü ve son peygamberidir.

Kur'an evrenseldir, şeriatın temel kaynağıdır ve hükümlerinin ebedir.

Hız. Peygamber'in bütün eşleri iman üzerine olup hiç birisi tekfir edilemez.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) ehl-i beyti hürmet edilmesi gereken kişilerdir.

Sahabiler tekfir edilemez.

Dört halife de adildir

Ehl-i Sünnet kendi aralarında birbirilerini tekfir etmezler.

Selef-i salihin hayırla yâd edilir.⁷⁴³

Müspet hareket esastır

Ehl-i Sünnet, haktan ayrılmış olan mezheplerden uzaktır.

Ehl-i Bid'a ve Dalalet

Daha önce eşi ve benzeri olmayan, sonradan ortaya çıkan şey anlamındaki bid'at⁷⁴⁴, Ehl-i Sünnet'e göre Asr-ı Saadet'ten sonra ortaya çıkan ve şer'i bir delile dayanmayan inanç ve davranışları kapsar. Ehl-i Sünnet dışında kalan itikadî mezhepler, ehl-i bid'at olarak isimlendirilmişlerdir. Bid'at ehli olanlar, Hız. Peygamber (s.a.s.) ve sahabenin inanç ile alakalı yolunu terk edip bid'ate düşmüşlerdir.⁷⁴⁵ Sünneti yaşamak ve canlı tutmak ve bid'atlarla mücadele etmek Ehl-i Sünnet âlimlerinin yerine getirdiği mühim bir vazifedir. İnançla alakalı

⁷⁴² Hız. Hüseyin'i ve aile bireylerini Kerbelâ'da cigersûz bir şekilde şehit eden Yezîd bu lanetin dışında tutulmuştur. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 54, 57.

⁷⁴³ Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkahir b. Tahir et-Temîmî, *el-Fark beyne'l-fırak*, thk. Muhyiddin Abdulhamîd, (Kahire: Mektebetu Darru't-Turas. tsz.), 383-386.

⁷⁴⁴ Zebidî, Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-Arûs min cevahiri'l-Kâmus*, (Beyrut: Daru İhyai't-t-Turasi'l-Arabî, 1975), 20: 309.

⁷⁴⁵ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, (İstanbul: Damla Yayınları, 1996), 151.

sapmaların kökeninde bilgi eksikliği/ yanlışlığı yatmaktadır. Dolayısıyla bu süreç çoğunlukla hurafelerin ve bid'atların toplumda yerleşmesi ve yaygınlaşması ile neticelenmektedir.

Aslında hiçbir fırka kendini ehl-i dalalet olarak görmez. Kendilerini hak yolda görerek, diğerlerini fırka-i dalle olarak nitelendirirler. Ehl-i Sünnet şartlar ne olursa olsun “Allah’ın emri gelinceye kadar ümmetinden bir grup hak üzerine olacak, onlara muhalefet edenler onlara zarar veremeyecek”⁷⁴⁶ hadisini ilke edinerek hakkı tutmayı ve ilan etmeyi düstur edinmiştir.

Ehl-i Sünnet, bidat olan hal ve hareketlerden uzak durur. Kur’an’a ve hadise uymayan fiilleri bidat sayar. Hz. Peygamber İslam’dan olmayan, ona sonradan ilave edilen her şeyin merdud olduğunu,⁷⁴⁷ bu tür bid’atlerin dalalet ve dalaletin sonunun ise cehennem olduğunu⁷⁴⁸ belirterek bu yola tevessül edenleri şiddetle eleştirmiş, bid’at ehlini tanımlayarak bu kapıyı kapamıştır. Şu hadis-i şerif de Hz. Peygamber’in bu konudaki emirlerini özetler mahiyettedir: “Sözlerin en hayırlısı Allah’ın kitabıdır, en hayırlı hidayet Muhammed’in hidayetidir. Dinde olmayan işlerin en kötüsü sonradan uydurulan şeylerdir. Her bid’at dalalettir.”⁷⁴⁹

İslam’ı yaşama ve iman akidesi, Allah ve Resûlü’nün istediği şekilde olmalıdır, bu ise bid’atlerden uzak itidal üzere yaşamakla mümkündür.

Ehl-i Sünnet, Kur’an ve sünnet merkezli bir hayat şeklini benimser. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sünnetini esas aldığından siyasi erkle çatışma içinde olmaması gerekir.⁷⁵⁰ Asıl olan Müslümanların dinini yaşayabilecekleri fitne ve fesattan uzak, çatışmasız ve kavgasız bir ortamın oluşturulmasıdır. Bu şekliyle gençlerimize İslami hakikatleri ve Hz. Peygamber’in sünnetini daha rahat anlatma imkânı elde ederiz.

İfrat ve Tefritten Uzak Kalmak

İfrat bir işi gereğinden fazla yapmak, aşırıya gitmek, normalin dışına çıkmaktır.⁷⁵¹ Tefrit ise bir işi gereğinden az yaparak normalin altına düşmektir.⁷⁵² Ehl-i sünnette her iki durum da makul görülmemiştir. Esas olan vasat olan orta yolu seçmek, aşırıya kaçmadan mutedil bir yol takip etmektir.

Kur’an-ı Kerîm müminlere aşırılıktan sakınmayı, orta yolu tutmayı, dengeli olmayı tavsiye eder: “Böylece, siz insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık”⁷⁵³ burada “Vasat” ümmetten

⁷⁴⁶ Buhârî, “Menâkıb 28, Tevhid 29; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4: 101.

⁷⁴⁷ Buhârî, “Sulh”5.

⁷⁴⁸ Müslim, “Cuma”, 43.

⁷⁴⁹ Müslim, Sahîh, “Cuma” H. No. 867.

⁷⁵⁰ Şerafettin Gölcük, “Soruşturma”, *Marife Bilimsel Birikim Ehl-i Sünnet*, 5/3 (Kış 2005): 426.

⁷⁵¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, (Dersaadet: 1312), 136.

⁷⁵² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, 421.

⁷⁵³ Bakara, 2/143.

maksat, ümmetlerin en adili, en mutedili, en hayırlısı ve en istikametlisi olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵⁴

Hiz. Peygamber'in yaşantısı bu ayetin fiili bir tefsiri olduğu gibi, sözleriyle de ümmetine bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur. Hadis-i şeriflerde ifrat ve tefritten uzak durulması gerektiği,⁷⁵⁵ aşırı gidenlerin helak olacağı⁷⁵⁶ dinin kolaylaştıran ilkelerinden sapanların bir süre sonra azimeti devam ettirmede güçlük çekeceği,⁷⁵⁷ ifrat ve tefritten uzak durup vasatı tercih edenlerin hayırlısına talip olmuş olacağı⁷⁵⁸ net ifadelerle müminlere bildirilmiştir. "Bunun anlamı Müslümanların her konuda dengeli ve tutarlı bir yol takip etmesidir. Kur'an-ı Kerim temel inanç esaslarında, iktisat alanında, ibadetlerde, insan ilişkilerinde, mal kazanmada ve infakta orta yolu tavsiye eder. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, inanç esasları yönünde dengeli davranmaktır."⁷⁵⁹

Mezhepler tarihi incelendiğinde fikir ve düşüncelerinde, sevgi ve yergilerinde orta yolu tutturamayıp aşırıya kaçan, sahabenin bir kısmını yüceltirken bir kısmını da yeren mezhep ve fırkalara rastlanabilmektedir. Hiz. Ali'yi sevmeye ileri giderek onun karşısında konumlandıkları bazı sahabileri zalimlikle, gasıp olmakla suçlayacak kadar ileri giden Şîa bu gruptan sayılabilir. Ehl-i Sünnet'in ise buna mukabil vasat olan yolu tercih ederek kucaklayıcı bir tavır gösterdiği rahatlıkla söylenebilir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat Kur'an ve hadisleri yorumlarken anlam zenginliğini daraltmadan, keyfi yorumlardan uzak kalmıştır. İmani konularda ilmi bir metotla ifrat ve tefrite girmeden imanı muhafaza yolunda, özellikle gençlik devresinde ahlaki bir takım kırılmalara ve sarsılmalara maruz kalmamaları için Maide 90-91. ayetlerde ifadesini bulan⁷⁶⁰ akla ve bedene zarar veren günahlardan sakındırarak helal dairesine davet etmiştir Müslüman gençliğin ebedi saadet kazanması için Kur'an ve sünnet terbiyesi ile mücehhez kılınarak gençlik çağının ibadet ile geçirmeleri tavsiye edilmiştir.⁷⁶¹ Böylelikle "Müslüman bir genç istikamet dairesinde gitse, gençlik gayet güzel bir nimet-i İlâhiye ve tatlı ve kuvvetli bir vasita-i hayrat olarak baki bir gençlik netice verecektir."⁷⁶²

⁷⁵⁴ Şahinalp, Mehmet Vehbi, "Vasat Ümmet Örneği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (Haziran 2014): 190

⁷⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, 1, 215.

⁷⁵⁶ İbn Mâce, "Sünen", Mukaddeme, 2.

⁷⁵⁷ Buhârî, İman, 3:72

⁷⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîh'il-Buhârî*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1991)10, 541.

⁷⁵⁹ Mahmut Öztürk, "İdeal bir gençlik İçin Kur'anî Referanslar" Hiz. Peygamber ve Gençlik, (Ankara: DİB yayınları, 2018), 29.

⁷⁶⁰ "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?" Mâide, 5:90-91.

⁷⁶¹ Nursî Sözlür, 591.

⁷⁶² Nursî, Asay-ı Musa, 26.

Tekfir

İslam âleminde mezhepler arasında üzerinde en çok durulan ve tartışılan konuların başında tekfir gelmektedir. Hz. Muhammed'in vahiy yoluyla alıp insanlara tebliğ ettiği kesin delille sabit olan dinî bir esasın doğruluğunu inkâr edenin kâfirliğine hükmetmek şeklinde tanımlanan tekfir⁷⁶³ amelîyesinin iman ve amel ilişkisine yönelik düşüncelerden kaynaklandığı görülmektedir. Hâricîler, Mu'tezile ve Şîa mezhepleri amelî imandan sayarak, amelî imanın bir parçası olarak görürken, Ehl-i Sünnet amelî imanın bir cüz'ü olarak telakki etmemiş, tekfiri bir emri/nehîyi işleyip işlememeye değil, söz konusu esası kabul edip etmemeye bağlamıştır.

Müslümanların kendi aralarında barış ve huzur içinde yaşamasını öğütleyen İslam dini, bütün Müslümanların inanç itibarıyla aynı haklara sahip olduğunu ifade etmektedir. Zaman içerisinde İslam'ın yanlış anlaşılması veya uygulanması neticesinde bir takım ayrılıklar ve ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Bunların başında büyük günah işleyeninin durumu gelir. Yani kebire sahibinin mümin sayılıp sayılmayacağı ve ahiretteki durumunun ne olacağı konusu hep tartışıla gelmiştir.

Kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametli olması gereken Müslümanlar⁷⁶⁴ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zamanında omuz omuza savaşan sahâbîlerden ne yazık ki daha sonra "Benim ardından birbirinizin başını vuran Kafirler/ nankör olmayın"⁷⁶⁵ hadisin hükmüne muhalif hareketler zuhur etmiştir.

Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle Müslümanlar arasında dört gurup meydana gelmiştir. Bunlar;

Hz. Ali ve taraftarları

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû Saîd el-Hudrî Ebû Mesûd gibi hiçbir hadiseye karışmayanlar.

Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Usâme bin Zeyd gib kimin haklı olduğu konusunda net fikri olmayanlar.

Hz. Osman'ın taraftarları diyebileceğimiz Ümeyye Oğulları ve sonradan bunlara katılan Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr gibi müslümanlar⁷⁶⁶

İslam coğrafyası da üç kısma ayrıldığı görülmektedir. Medine, Kûfe ve Mısır; Hz. Ali'yi, Basra, Mekke ve havalisi Hz. Aişe ve arkadaşlarını, Suriye ve civarı da Hz. Muâviye'yi destekliyorlardı.

Tekfir kavramı ilk olarak Sıffin savaşında hakem olayı sonrası Hâricîlerin Hz. Ali'yi tekfir etmesiyle ortaya çıkar. Müslümanlar, Cemel ve Sıffin savaşlarında karşı

⁷⁶³ Yusuf Şevki, Yavuz, "Tekfir", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yay.,2011), 40, 350.

⁷⁶⁴ Fetih, 48/29.

⁷⁶⁵ Müslim, "İman", 120, 65, 66; Buhârî, "İlm", 121.

⁷⁶⁶ Mustafa Fayda, "Âişe", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yay.1989) 2, 201-205.

karşıya gelmişler. Bu savaştan sonra Kufe'de Hz. Ali, Şam'da ise Hz. Muaviye aynı vakitte ayrı mekânlarda Müslümanların halifesi olmuşlardır.

Hz. Ali ile bir kişi asında geçtiği rivayet edilen şu konuşma konumuzu açıklığa kavuşturacak mahiyettedir:

- Cemel ehli müşrik midirler?
- Şirkten kaçtılar.
- Münafık mıdırılar?
- Münafıklar Allah'ı az zikrederler.
- Peki, onlar nedir?
- Bize isyan eden kardeşlerimizdi.⁷⁶⁷

Görüldüğü üzere bir savaş atmosferinde hasımlarıyla ilgili Hz. Ali'ye tevdi edilen sorulara verdiği cevaplarda bile onları tekfir etmediği açıkça görülmektedir.

Müslümanlar arasında çıkan siyasi ve itikadi ayrışma ve ihtilafların Hz. Osman'ın şehadetinden sonra belirginleştiği görülmektedir.

Şia İmâmeti Hz. Ali ve evladına has kılmış, Hâricîlerin ve Şîa'nın fikirlerini aşırı bulan Mürcie ortaya çıkmış, Hicrî I. Asrın sonlarına doğru, Mâbed el Cühenî, İmanın altı şartından biri olan kader rûknünü inkâr etmiştir. Ca'd b. Dirhem ise Kur'an'ın mahlûk olduğunu ve ilahi sıfatların olmadığını iddia etmiştir. Cehm b. Safvan ise Ca'd b. Dirhem'in fikirlerinden beslenerek insanın iradesinin olmadığını iddia etmiş, Allah'ın sıfatlarını inkâr ederek Cehmiyye fırkası oluşmuştur. Buna tepki olarak, Allah'ı insanlara benzeten mücessime fırkası baş göstermiştir.⁷⁶⁸ Hicrî I. Yüzyılda ise Vasıl b. A'ta ile başlayan Mu'tezile fırkası zuhur etmiştir. Bazı temel konularda Mu'tezilenin Şîa'ya tesiri ettiği görülmektedir. Şîa bünyesinde birçok aşırı fikirleri barındırmış, imamlarını kutsayarak, peygamberlik hatta ilahlık derecesine çıkarmıştır.

Hâricîler büyük günah işleyenin, ilahi emirlerden birini terk edenin kafir olduğunu iddia etmişlerdir. Hicrî birinci asırdan itibaren tartışılan ve amellerin imana dâhil edilip edilmemesi ile ilgili Hâricîler tarafından ortaya atılan tekfir tartışmalarının iz düşümleri günümüze değin sürmektedir.

Yukarıda bahsi geçen fikirler ve savunucuları, Sünnet ve sahabenin yolunun dışında telakki edilerek ehl-i bidat olarak nitelendirilmiştir.

İslam tarihinde birçok fırkalar ortaya çıkmış, kurtuluşa eren firkanın kendilerinin olduğunu iddia ederek, birçok kişi onları takip etmiştir. Ehl-i Sünnet, Hâricîlerin aşırı fikirlerini reddetmiş, şirk dışında bütün günahların Allah tarafından af edilebileceğini ayetlerden deliller getirerek ispatlamıştır.

Sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîn döneminden başlayarak günümüze kadar gelen bu problemin Hz. Osman'ın şehadeti, Hz. Ali'nin halife oluşu ile beraber Şam Valisi Muaviye'nin Hz. Ali'ye biat etmemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Hz.

⁷⁶⁷ Adnan Demircan, *Ali Muaviye Kavgası*, (İstanbul: Beyan Yayınları,2002), 85.

⁷⁶⁸ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, s. 225.

Osman'ın şehadeti üzerine aşırı yorumlar getirilmiş ve bunun üzerine tekfir gibi çeşitli hükümler bina edilmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de iman amel ilişkisine açıklık getiren birçok ayet vardır. Bu ayet-i kerimeler de konu "iman edenler ve salih amel işleyenler"⁷⁶⁹ kalıbıyla defalarca anlatılmıştır. Burada söz konusu olan iki şey var biri iman diğeri ise amel, eğer ikisi bir olsaydı salih amel işleyenler diye bir ayırım olmayacaktı.

Tekfir bir Müslümanı İslam dışı gösterme eylemidir. Mezhebi görüşlerinde mutaassıp olanların sıklıkla başvurdukları, tekfir yolunun İslami olmadığı ortadadır. . Zira Kur'an'da açıkça bahsi geçen münafıkları bile ⁷⁷⁰ Hz. Peygamber tekfir etmemiş ve toplumun dışına itmemiştir. Hz. Peygamber Müslümanların birbirilerini küfürle itham etmelerini yasaklamıştır.⁷⁷¹ "Her kim kardeşine 'kâfir' derse bu söz nedeniyle küfür ikisinden birine döner. Eğer (o kimse) dediği gibi ise (problem yoktur). Ancak böyle değilse sözü kendisine döner."⁷⁷² Bunun için Ehl-i Sünnet âlimleri, tekfir etmede çok titiz davranmış, bir delil bulunmadıkça tekfirden uzak kalmaya çalışmışlardır. Küfrü sabit olmayan bir Müslümanı küfürle itham etmenin, Müslümanlar arasında fitne ve fesada sebep olacağı kuvvetle muhtemeldir.

Tekfir etme konusunda gösterilen bunca hassasiyete rağmen genel anlamda İslam ümmetinin selameti için söz ve eylemleriyle açıkça küfre düşenlere ise müsamaha gösterilmemiştir. İbn-i Hacer tekfiri icab eden halleri açıklarken şu misali verir; "Hz. Ali'nin kıyamet kopmazdan önce yeryüzüne nüzul edeceğine veya ulûhiyetin Hz. Ali'ye veya başka bir bedene hulûl edeceğine inanan" Şîâ'nın aşırı kısmının tekfir edilmesinde ulema ittifak halindedir. İncancında tecsîm ve teşbih bulunan düşüncesinde hulul fikrini savunan Bâtıniye ve İbâhiye mezhepleri aynı şekilde tekfir edilebilir, bu kişinin, Müslüman olan varisleri ona varis olamaz, öldüğünde yıkanmaz cenaze namazları kılınmaz ve Müslümanlara ait mezarlıkta defin edilmezler. Daha önemlisi tekfir edilen kişi ahirette ebedi olarak cehennemde kalacaktır.⁷⁷³

İslam coğrafyasında cihat adı altında yapılan faaliyetlerle, sivillere karşı işlenen şiddet olayları karşısında Ehl-i Sünnet mezhebinin ne kadar haklı olduğu bir kez daha anlaşılabilir bulunmaktadır. Yaşanan hadiseler diğer tekfirci fırkaların inanç ve amellerinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Her ne kadar cihadın kâfirlere karşı yapıldığı iddia ediliyorsa da, bu eylemlerin İslam coğrafyasında olması ve Müslüman kanının akıtılması anlaşılır gibi değildir. Bu sebeple mezheplerin küfür anlayışının çok iyi irdelenmesi gerekir. Birbirini küfür ve münafıklıkla itham eden mezhep mensupları ne yazık ki birbirilerini İslam adına öldürebilmektedirler.

⁷⁶⁹ Bakara, 2/277; Hûd, 11/23; Yûnus, 10/19.

⁷⁷⁰ en-Nisâ, 4/145; Bakara, 2/8,13; Âl-i İmrân, 167-168.

⁷⁷¹ Buhârî, "Edeb", 73.

⁷⁷² Buhârî, "Edeb", 6104; Müslim, "İman", 60.

⁷⁷³ Ebû Hanife Nu'man b. Sâbit, *el-Alim ve'l-müteallim*, trc. Mustafa Öz, (İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri), (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 11

İbn-i Hacer, Allah'ın birliğine ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Allah'ın resulü olduğuna inandıkları ve İslâm'ın emrettiklerini yerine getirdikleri için Müslümanı tekfir etmez, ancak başkalarını tekfir etmelerinden dolayı onları fasık olarak addeder. Ehl-i sünnet usul ulemasının kahir ekseryeti de bu görüştedir. Hattabî, İbn Hacer gibi düşünürken Malatî, Müslümanların kanlarını dökmeleri, onları kâfir kabul etmeleri ve Allah'ın haram kıldıklarını helâl saymaları sebebiyle Hâricîleri de tekfir ederek, onların kâfir olduklarına dair ümmetin icmâ ettiğini söylemektedir.⁷⁷⁴

Kendisine tevcih edilen "Nehrevân'da bir araya gelip cemaat oluşturanlar hakkında ne dersin?" sualine karşı; Hz. Ali "Onlar (Hâricîler) küfürden kaçarlardı" demiştir. Hz. Ali kendisi ile savaşmalarına rağmen onları İslâm dairesinde görmüştür.⁷⁷⁵

İmam-ı Azam'a nispet edilen bir menkıbe de haricilerin nasıl bir düz mantığa sahip olduklarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Rivayete göre İmam-ı Azam'a gelen bir gurup Hâricî, ona iki soruları olduğunu, bilmemesi halinde onu öldüreceklerini söylerler. İmam-ı Azam onları sakinleştirerek sorularını alır. Birinci soruları şöyledir:

-Dışarıda iki cenaze var, birisi devamlı olarak içki içen ve tövbe etmeden ölen bir erkek, diğeri ise zina eden ve tövbe etmeden ölen bir kadındır. Şimdi bunlar Müslüman mıdır yoksa kâfir midir?

İmam-ı Azam o ölen günahkâr kimselere mümin dese kendisini öldürmeye yelteneceklerini, Kafir demesi halinde ise yanlış cevap vermiş olacağını bildiğinden, onların sorularına bazı sorularla cevap verir ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

İmam-ı Azam sorar:

- Ölen o kişiler Hıristiyan mıydılar?

-Hayır!

- Peki, Mecusi miydiler?

- Hayır!

- Peki, putperest miydiler?

- Hayır!

İmam-ı Azam son sorusunu sorar.

-Peki, o halde kimdi o ölenler?

Hariciler boş bulunup cevap verirler:

-Onlar Müslümanlardı.

Bu söz üzerine İmam-ı Azam hazırladığı cevabı verir:

-Vefat eden o kimselerin Müslüman olduğunu siz itiraf ettiniz o halde sizin kendinizi öldürmeniz icap eder.

Onlar bu defa başka bir soru sordular.

⁷⁷⁴ Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Redala ehli'l-Ehvave'l-Bida'*, (tkd. ve thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî), (Kahire: 1388/1968.), 178.

⁷⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, (Kahire: Dâru'r-Reyyan, 1987), 12: 314.

- Peki bunlar cennetlik mi yoksa cehennemlik mi?

İmam- Azam şöyle cevap verdi:

- Sizin sorunuza Hz. İbrahim'in (as) dediği gibi cevap vermek isterim: Hz. İbrahim (as) bunlardan daha kötü şerli insanlar hakkında soru soruldu da O şöyle cevap verdi: "Rabbim! Çünkü onlar (putlar) insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular. Şimdi kim bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayıcı ve çok merhamet edensin"⁷⁷⁶ İmam-ı Azam'ın bu sözleri karşısında ilzam olan Hâricîler silahlarını attılar ve fikirlerinden vazgeçtiklerini belirttiler..⁷⁷⁷

İmam-ı Azam'a göre, büyük günah işleyen kişi helal görmedikçe büyük günah da olsa, herhangi bir günahdan dolayı hiçbir Müslümanı küfre nispet edilemez. Ondandır iman ismini kaldırılamaz. Onu mümin olarak isimlendirmek gerekir.⁷⁷⁸ Anlaşıldığı üzere Müslümanlığını ikrar eden ve Müslümanlık alameti taşıyan herkes İslam dairesinde sayılmalı, bundan ötürü kimse günahından dolayı tekfir edilmemelidir.

Ehl-i Sünnet, kendisini Müslüman olarak tanımlayanı asla tekfir etmez. Bu hususta Allah-u Teâlâ Kur'an'da şöyle buyuruyor: "Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek 'Sen mümin değilsin' demeyin. Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır. Önceden siz de böyle iken Allah size lütfetti; o halde iyi anlayıp dinleyin. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."⁷⁷⁹

Ehl-i Sünnet inancında mümin olduğunu söyleyen kimsenin kanı canı ve malı Müslümanlara emanettir, mezhebi ve meşrebi ne olursa olsun müminler kardeştir ve bir vücudun azaları gibidir.⁷⁸⁰ Böyle olmadığı takdirde fitne ve fesadın hâkim olduğu zamanımızda kurtuluşumuzu dostluk, birlik ve beraberlikte aramalıyız, ya bunu yaparız veya fitne fesat girdaplarında yuvarlanırsınız.⁷⁸¹

Çağdaş İslam âlimlerinden Bediüzzaman, bir Müslümanın hoşça gitmeyen bir hareketi olabileceğini, bundan dolayı kınanabileceğini, ancak taşıdığı iman cevherinden dolayı büyük kıymet kazandığını belirterek şöyle der: "Müminin şe'ni kerim olmaktır, senin ikramınla sana musahhar olur. Zahiren leim bile olsa, iman cihetinde kerimdir. Fena bir adama "iyisin iyisin" desen iyileşmesi ve iyi adama "Fenasın fenasin" desen, fenalaşması çok vuku bulur."⁷⁸² Bediüzzaman başka bir metinde ise Mümin olanın İslam'a uymayan hallerine ve sözlerine bakarak hemen tekfir etmemek gerektiğini şu veciz ifadelerle belirtir: "Bazen kelam küfür görünür,

⁷⁷⁶ İbrahim, 14/36.

⁷⁷⁷ Abdulhamit Sinanoğlu, *İslam Kelamının İki Kurucu Önderi İmâm Ebû Hanîfe ve Vâsıl b. Atâ*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 232.

⁷⁷⁸ Ebu Hanife, Nu'mân b. Sâbit, *Fıkhü'l-Ekber=Minâhu'l-Ravdi'l-Ezher fi Şerhi'lı Fıkhü'l-Ekber*, Beyrut, 210, 219.

⁷⁷⁹ Nisâ, 4/94.

⁷⁸⁰ Buhârî, "Edeb" 27; Müslim, "Birrê, 66.

⁷⁸¹ Enfâl, 8/73.

⁷⁸² Nursî, *Mektubat*, 447.

fakat sahibi kafir olmaz.”⁷⁸³ Müslümanın Müslümanı tekfir etmesinden hiçbir fayda umulmaz. Çünkü onun kalbi hakkında bilgi sahibi değiliz. Kişi sarf ettiği sözü bilgisizliğinden mi yoksa inancını izhar ile mukaddesata düşmanlık için mi söylemiştir, bilinmesi gereken mühim bir konudur. Tekfir de acele etmemek lazımdır. Tekfir ile alakalı mezheplerin fikirlerini kısaca ele alabiliriz;

Sonuç

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatından çok sonra ortaya çıkan mezheplerin oluşması ve kırılma noktaları tarihin arka planında zuhur eden birçok hadiseden sonra meydana gelmiş ve derin izler bırakmıştır. Hemen her fırka kendi haklılığını ispatlamak için Kur’an’dan ve Hadislerden deliller getirerek kurtuluşa eren fırkanın kendilerinin olduğunu iddia etmişlerdir.

Birçok ihtilafın vuku bulduğu İslam tarihinde, itidal üzere olması gereken Müslümanlar çoğu kez, ifrat ve tefrite dalarak telafisi imkânsız sonuçlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bunların başında iman ve küfür meselesinin yorumlanması gelmektedir.

Hâricîler ile başlayan tekfir proplemi, beraberinde birçok travmatik problemleri getirmiştir. Ehl-i Bid‘at olan fırkalar birbirilerini tekfir ederken Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat ise Nebvî mesajı dikkate alarak Müslümanların birlik ve beraberliği için azami dikkat göstermiş, bunun müspet yansımaları Müslüman gençler üzerinde tekfir ve tatlilden uzak, tüm asırlarda olduğu gibi günümüzde de en güzel şekilde olmuştur.

Ehl-i Sünnet Müslüman gençlere taassuptan uzak kalmalarını, nefret verici eylemlerden uzak kalmalarını, fikir empoze etmemelerini, katılık, kabalık, sertlik ile insanları tekfir etmemelerini öğütler.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-Müsned*, İstanbul 1981.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkahir b. Tahir et-Temîmî. *el-Fark beyne’l-fırak*, thk. Muhyiddin Abdulhamîd, Kahire: Mektebetu Darru’t-Turas. ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu’l-Buhârî*, Daru Tavku’n-Necât, 1422.

Demircan, Adnan. *Ali Muaviye Kavgası*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.

Ebû Abdullâh İbnü’l-Beyyî‘ Muhammed Hakîm Nisâbûrî, *Müstedrek a’la’sahîhayn*, thk, Mustafa Abdulkadir ‘Ata, Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990.

Ebû Hanife Nu‘man b. Sâbit. *el-Alim ve’l-müteallim*, trc. Mustafa Öz, (İmam-ı A‘zam’ın Beş Eseri), İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.

⁷⁸³ Nursî, *Lem‘alar*, 274.

- Ebu Hanife, Nu'mân b. Sâbit. *Fıkhü'l-Ekber=Minâhu'l-Ravdi'l-Ezher fi Şerhi'lı Fıkhî'l-Ekber*, Beyrut, ts.
- Fayda, Mustafa. "Âişe", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, (1989) 2, 201-205.
- Fıglalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Gökçe, Mehmet Cüneyt. "Hz. Peygamber'e Saygının Kaynağı ve Önemi", II. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi, (4-7 Ekim, 2018): 50-57.
- Gökçe, Mehmet Cüneyt. "Maddî Ve Manevî Hayatımızda Duanın Yeri", II. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi, (4-7 Ekim, 2018): 58-76.
- Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi'rivâye*, Beyrut: 1985.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîh'il-Buhârî*, Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1991.
- İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kahire: Dâru'r-Reyyan, 1987.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*, İstanbul: y.y.,1981.
- İbnu Manzûr, Cemalüddin b. Mükerrrem. *Lisanü'l-'Arab*, "اهل" md., *Lisanü'l-'Arab*, Beyrut: yy. ts.
- İsfehânî, Rağîb Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredât li elfâzi'l-Kur'an*, İstanbul: y.y., 1986.
- Malatî, *et-Tenbîh ve'r-Redala ehli'l-Ehvave'l-Bida'*, tkd. ve thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kahire: y.y. 1388/1968.
- Nursi, Said. *Asay-ı Musa*, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2004.
- Nursi, Said. *Lem'alar*, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2004.
- Nursi, Said. *Mektubat*, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2004.
- Nursi, Said. *Sözler*, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2005.
- Öz, Ahmet. *Kur'an'ın Önerdiği Vasat Ümmet*, İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.
- Öztürk, Mahmut. "İdeal bir gençlik için Kur'anî Referanslar" Hz. Peygamber ve Gençlik, Ankara: DİB yayınları, 2018.
- Öztürk, Mahmut. *Peygamberlerin Aile Bireyleriyle İmtihanı*, Ankara: Sonçağ Yay., 2016.
- Sinanoğlu, Abdulhamit. *İslam Kelamının İki Kurucu Önderi İmâm Ebû Hanife ve Vâsıl b. Atâ*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Şahinalp, Mehmet Vehbi. "Vasat Ümmet Örneği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (Haziran 2014): 190
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-i Türkî*, Dersaadet: 1312.
- Şerafettin Gölcük, "Soruşturma", *Marife Bilimsel Birikim Ehl-i Sünnet*, 5/3 (Kış 2005): 426
- Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yay.,1985.

Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi*, İstanbul: Damla Yayınları, 1996.
Yusuf Şevki, Yavuz, “Tekfir”, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 40,
(2011), 350.
Zebidî, Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-Arûs*, Hükümet Matbaası, 1983.

Asr-ı Saadette Genç ve Fakih Sahâbî: Hz. Ali (r.a)

Âdem Arslan*

Asr-ı Saadette İslam'ın yayılması görevinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) asıl destek verenler gençler olmuştur. Bu gençlerden biri de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisini ilmin kapısı olarak tavsif ettiği, yedi fakih sahabeden biri olan Hz. Ali'dir. Müslüman olduğunda 10, Mekke'den Medine'ye hicret esnasında müşrikleri oyalamak ve emanet eşyalarını onlara teslim etmek üzere Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yatağında yattığında 22 yaşında olan bu değerli insan, sahabe arasında iyi bir fakih olarak ön plana çıkmıştır. Sahâbîlerini seçip ayıran ve belirli alanlarda görevlendiren Allah Resulü (s.a.s.) Hz. Ali'yi kadılık gibi önemli bir alanında görevlendirmiştir. Kaynaklar Yemen'de yaptığı kadılık görevi ve Tebüük seferi dışında Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sürekli yakınında bulunan Hz. Ali'yi, asr-ı saadette içtihat ve fetva veren sahâbîler arasında kaydetmektedir.

Hz. Ali'nin fıkhi açıdan sahabe arasında özel bir yeri vardı. Hz. Ömer, Hz. Aişe, Abdullah b. Mesut gibi diğer fakih sahâbîlerden Hz. Ali'nin fikhî/kazâî kişiliğine yönelik (onu öven) nakiller mevcuttur.

Sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan İslam fıkıh ekollerinin teşekkülüne etki eden ve fikri alt yapılarının üzerine bina edildiği şahsiyetler arasında Hz. Ali de vardır.

Hz. Ali'nin söylediği şu sözler hem bir fakih sahâbî olarak kendisini tanıma, hem de günümüzde fıkıh ile işgal edenlere rehberlik taşıması açısından dikkat çekicidir: “Gerçek fakih, Allah'ın rahmetinden insanların ümidini kestirmeyen, azabına karşı da güvence vermeyen, Allah'ın koyduğu yasaklar için ruhsat vermeyen ve Kur'an'ı terk edip onun dışında bir şeye rağbet etmeyen kimsedir...”

Hz. Ali'nin fıkhi yönünü gençliği dönemi ile sınırlandırmamız onun Hz. Peygamber'in (s.a.s.) döneminde genç bir yaşta olması ve o dönemin fitnelere uzak olması nedeniyle, fıkhi uygulamalarının daha sağlıklı değerlendirilebileceğine matuftur.

Tebliğimizde Allah Resulü'nün damadı ve amca çocuğu, asr-ı saadetin önemli genç ismi Hz. Ali fikhî yönüyle ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ali, Fıkıh, Genç, Fakih, Sahabe

Giriş

“Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar” hadisi bir yönüyle ilim olarak fikhin kişi olarak fakihin önemine işaret etmektedir. Sahabe-i kiram huzuru

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

nebevide bulunmakla büyük bir nimete nail olmuş ve o berrak menba'dan çokça istifade etmişlerdir. Bunun neticesinde aralarında fakâhetle tanınmış yüksek içtihad kabiliyetini haiz pek çok sahâbî bulunmuştur.⁷⁸⁴ Fıkıh bir nevi sahabenin fıkhiyla taçlanmış, sahabenin fıkhi da Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit ve Hz. Aişe gibi sahabenin en fakihleri ve en çok fetva verenleri ile taçlanmıştır.⁷⁸⁵ En çok fetva veren bu sahâbîlerin önde gelenlerinden biri de Hz. Peygamber (s.a.s.) henüz hayatta iken fetva vermiş olan Hz. Ali'dir.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kızı Fatıma'yı evlendirirken kendisine söylediği sözlerin şهادetiyle sahabenin en âlimi olarak bilinmektedir.⁷⁸⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) amcası çocuğu ve damadı olması bir tarafa sahip olduğu dinî, siyasî, kültürel ve sosyal kimlik Hz. Ali'yi etkisi günümüze kadar devam eden önemli simalardan biri haline getirmektedir.⁷⁸⁷ Bu nedenle farklı siyasi akımlar Hz. Ali ile ilgili farklı algılara sahip olmaktadır. Burada biz Hz. Ali'nin siyasi kişiliğine değinmeden kısaca hayatına değinip, kendisini fıkhi ve kazâi açıdan ele almaktayız.

1. Hz. Ali'nin Doğumu ve Çocukluğu

Tam adı Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 40/661) olarak ifade edilen⁷⁸⁸ Hz. Ali'nin doğum tarihi ve İslam'ı seçtiğinde kaç yaşlarında olduğu ile ilgili kaynaklarda genelde birbirine yakın farklı tarihler zikredilmektedir. Doğum tarihi ile ilgili kaynaklar 598, 599 ve 600⁷⁸⁹ tarihlerini veriyorken; İslam'ı seçtiğindeki yaşını 9, 10 ve 11 olarak kaydetmektedirler.⁷⁹⁰

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ebu Talib'in evinden ayrılışından 5 yıl kadar sonra Mekke'de dünyaya gelmiştir. Bu da hicretten yirmi iki yıl önceye (m. 600) tekabül etmektedir.⁷⁹¹

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisine Ali isminin verilmesini istemesi nedeniyle bu ismi alan Hz. Ali'ye, Hz. Peygamber (s.a.s.) daha sonraları Allah'ın aslanı anlamında "Esedullah" ismini vermiştir.⁷⁹²

⁷⁸⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976, 1: 305.

⁷⁸⁵ Muhammed Revvas Kal'aci, *Mevsu'atu Fıkhi Ali bin Ebi Talib*, Dimeşk: Daru'l-Fıkr, 1983, 5. Yukarıda zikredilen fakih sahâbîler, sahabe arasında en çok fetva veren grup içerisinde zikredilirler. Çoktan aza doğru fetva veren sahâbîler hakkında bilgi için bk. Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 1: 305-306.

⁷⁸⁶ Kal'aci, *Mevsu'atu Fıkhi Ali bin Ebi Talib*, 5.

⁷⁸⁷ Bkz. Adnan Demircan, *Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, 2. Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 9.

⁷⁸⁸ Bkz. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali" md., *DİA*. İstanbul 1989, 2:371.

⁷⁸⁹ Bkz. Fiğlalı, "Ali" md., 2:371.

⁷⁹⁰ İbn Sa'd Tabakatında Hz. Ali'nin Müslüman olurken 9' dan küçük, 9 yaşında ve 11 yaşında olduğuna dair farklı rivayet ve görüşleri zikretmektedir. Bk. İbn Sa'd (ö. 230), *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir*, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 2001, 3: 19-20.

⁷⁹¹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti, Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hz. Ali Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, Bursa 2005, 17.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) amcası Ebu Talip'in en küçük oğlu olan Hız. Ali. Hız. Peygamber'in (s.a.s.) himayesinde büyümüşür.⁷⁹³ O dönemde Mekke'de olan kıtlık nedeniyle, bir yönüyle de Ebu Talip ve eği Fatma'nın Hız. Peygamber'e (s.a.s.) yaptıkları iyiliğe vefa olarak Hız. Peygamber (s.a.s.) Hız. Ali'yi yanına almış ve onu himaye etmiştir.⁷⁹⁴

Hız. Ali'nin çocukluk hayatı ile ilgili sünni kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değilken, menkıbelerle örölü şii kaynaklar efsanevi tarzlarda anlatımlarla ayrıntılı bilgiler vermektedir.⁷⁹⁵

2. Genç ve Fakih Bir Sahâbî Olarak Hız. Ali

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Ashabı bir araya gelip konuşmak için oturduklarında

-birine Kur'ân'dan bir sure okumasını emretmeleri veya birisinin bir sure okuması hariç- konuşmaları hep fıkıh üzerine olurdu.⁷⁹⁶

Sahabe, Hız. Peygamber'in (s.a.s.) yaşadığı dönemde, dinin hükmünü ya O'ndan (s.a.s.) duyduklarını naklederek fetva vermişler yahut da içtihad ederek fetva vermişlerse de bunu Allah resulüne (s.a.s.) arz ederek, doğru olup olmadığını sormuş ve buna göre amel etmişlerdir.⁷⁹⁷ Hız. Ali ise genç yaşta olmasına rağmen Hız. Peygamber (s.a.s.) döneminde fetva ve içtihadta bulunan sahâbîlerin önde gelenlerinden biriydi.⁷⁹⁸

Hız. Peygamber (s.a.s.) Hız. Ali'yi hicretin ikinci yılının son ayında kızı Fatıma ile evlendirmiştir.⁷⁹⁹ Yine Hız. Ali'nin doğum yılı miladi 600 olarak kabul edilirse,

⁷⁹² Bkz. Mehmet Ali Kaya, *Hız. Ali (ra), (Hayatı, Davası ve Mücadelesi)*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2013, 27.

⁷⁹³ Fiğlalı, "Ali" md. *DİA*, 2: 371.

⁷⁹⁴ Benzer görüş için bkz. Saffet Sancaklı, *Hadisler Bağlamında Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Hız. Ali ile Olan İlişkilerinin Önemi ve Analizi, Hazreti Ali- Sempozyumu Bildirileri-*, Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir İlahiyat Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü İşbirliği ile Düzenlenmiştir, İzmir 2009, 162.

⁷⁹⁵ Fiğlalı, "Ali" md. *DİA*, 2: 371.

⁷⁹⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çev: Mahmut Polat, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014, II: 379.

⁷⁹⁷ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, 99.

⁷⁹⁸ Hız. Peygamber (s.a.s.) zamanında gerektiğinde fetva verdikleri kaydedilen sahâbîler şunlardır: Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali, Ubey b. Ka'b, Mu'az b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, Abdurrahman b. Avf, Ammâr b. Yâsir, Huzeyfe b. el-Yamân, Ebu'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, İbn Mesud, Ubâde b. es-Sâmit (r.anhum). Bk. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 99. Ayrıca kaynaklarda Hız. Peygamber'in (s.a.s.), İbn Ömer ve Sa'id b. el-Hudri gibi genç yaşta başka fakih sahâbîlerinin de olduğu da ifade edilmektedir. İbn Ömer için bkz. İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr* (Resulüllah'ın, Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Kutlu Sireti), Çev: Mahmut Polat, İstanbul: Siyer Yayınları, 2014, 2: 378. Sa'id b. el-Hudri'den daha fakihî yoktu." İfadesi için bkz. İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çev: Mahmut Polat, 2: 379. Hız. Aişe için bkz. İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çev: Mahmut Polat, 2:380.

⁷⁹⁹ Fiğlalı, "Ali" md., *DİA*, 2: 371.

onun Hz. Fatma ile evliliğinde 24 yaşları civarında olduğunu söylememiz mümkündür.

Hz. Ali denince, akla gelen ilk vasıflarından biri ilimdir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onun hakkında; "Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır" dediği kaydedilir.⁸⁰⁰

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) katiplik ve vahiy katipliği yapan⁸⁰¹ Hz. Ali, Kur'an ve Sünneti en iyi bilen sahâbîlerden biriydi. Şöyle derdi: "Bana Allah'ın Kitabından sorunuz! Allah'a an olsun ki, ister gece ister gündüz indirilmiş olsun, bilmediğim bir tek ayet yoktur".⁸⁰²

Hz. Ali kazâ konusunda "Ashabım arasında en iyi hüküm vereniniz Ali'dir" hadisine mazhar olmuş, Hz. Ömer'in "Ebu'l-Hasan'ın bulunmadığı bir davada hüküm vermekten Allah'a sığınırım" diye ifade ettiği büyük bir fıkhi şahsiyettir.⁸⁰³

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hz. Ali'yi kaza işlerini yürütmede en başarılı bir hakim olarak vasıflandırdığı kaydedilir.⁸⁰⁴

Hz. Ali sahabe arasında Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgileriyle kendini kabul ettirmiş, hem Hz. Ebû Bekir'in, hem de Hz. Ömer'in özellikle fikhî meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahâbîydi.⁸⁰⁵ Onun hukuk bilgisi ve hüküm vermedeki başarısı Hz. Ömer tarafından "En isabetli hüküm verenimiz Ali idi" sözüyle dile getirilmiştir.⁸⁰⁶

Hz. Ali'nin hilafet yıllarının savaşlar ve fitneleri bastırmakla geçmesi nedeniyle ne yazık ki geniş fıkıh ve tefsir bilgilerini genç nesillere aktarmaya fırsat bulamadığı ve İbn Ömer ve İbn Abbas gibi diğer genç sahâbîler kadar kendisinden bilgi nakledilemediği kaydedilmektedir.⁸⁰⁷

Hz. Ali'nin söylediği şu sözler onun fikhî anlayışını en güzel şekilde yansıtmaktadır: "Gerçek fakih, Allah'ın rahmetinden insanların ümidini kestirmeyen, azabına karşı da güvence vermeyen, Allah'ın koyduğu yasaklar için

⁸⁰⁰ Kaya, *Şah-ı Velâyet Hz. Ali*, 467 ve 480.

⁸⁰¹ Bk. Kaya, *Şah-ı Velâyet Hz. Ali*, 77.

⁸⁰² Sarıçam, "Hz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti", 25.

⁸⁰³ Kaya, *Şah-ı Velâyet Hz. Ali*, 437.

⁸⁰⁴ Bkz. Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, DİB. Yayınları, Ankara 1999, 81.

⁸⁰⁵ Benzer görüş için bkz. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali" md., *DİA.*, 2: 372 ve 2: 375. Hz. Ömer İçki içme suçunun cezasının miktarı hakkında oluşan halk arasında oluşan ihtilafa karşı Hz. Ali'ye; "Görüyorum ki, insanlar, içki içenin cezası hakkında farklı fikirdedirler. Bu hususta sizlerin fikirleri nedir?" şeklinde soru sorması, buna karşılık Hz. Ali'nin de; "İçki içenin 80 değnek dövülmesi fikrindeyim, zira içki içen sarhoş olur, sarhoş olunca da ne söylediğini bilmez, ne söylediğini bilmeyen iftirâda da bulunur. Binaenaleyh içki içenin cezası iftirada bulunanın cezası gibi 80 değnektir" demesi yukarıdaki görüşe güzel bir örnektir. Bk. Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, (ö.450 h), *el-Ahkamu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Diniyye*, Çeviren: Ali Safak, İstanbul, 1976, 259.

⁸⁰⁶ Sarıçam, "Hz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti", 25.; Fiğlalı, "Ali" md., *DİA.* 2: 375.

⁸⁰⁷ Fiğlalı, "Ali" md., *DİA.* 2: 375.

ruhsat vermeyen ve Kur'an'ı terk edip onun dışında bir şeye rağbet etmeyen kimsedir..."⁸⁰⁸

3. Hz. Ali'nin Yemen Kadılığı

Hz. Peygamber (s.a.s.) hayatı boyunca diğer vazifeleri yanında kazâ vazifesini de yürütmüş, kendisine intikal eden dâvaları kimi zaman açık olarak vahiy ile kimi zaman da içtihadıyla hükme bağlamış ve adaleti en güzel şekilde yerine getirmiştir.⁸⁰⁹ Hz. Peygamber'den sonra devlet başkanlığını yürüten Râşid Halifeler sahabenin müçtehitlerindedir.⁸¹⁰ İşte bu müçtehid sahâbîlerden biri de Hz. Peygamber'in amcası oğlu ve damadı Hz. Ali'dir.

Ashabın içtihat etmesi ve fetva vermesinin nedenleri ya Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bulunmadığı yerlerde bir ihtiyaçtan kaynaklanmakta veya da sahabenin eğitilip yetiştirilmesi maksadına dayanmaktaydı.⁸¹¹ Nitekim Resulullah (s.a.s.) bu amaçlarla Hz. Ali'yi de Yemen'e kadı olarak göndermiş ve kendisine orada nasıl hükmetmesi gerektiğini öğretmiştir. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından sırf adli görevle tayin edilen ilk kadı olduğu kaydedilmektedir.⁸¹²

Kaynaklarda Hz. Ali'nin iki defa Yemen'e gittiği, bu gidişlerin Yemen'deki Hamedan ve Mezhic kabileleri üzerine seriyeye amacıyla yapıldığı kaydedilir. Ayrıca kaynaklar Hz. Ali'nin kadılık yapmak üzere Yemen'e gönderilmesine yer verseler de bunun için açık bir tarih vermemektedirler.⁸¹³ Kaynaklarda Hz. Ali'nin Yemen'e yaptığı seriyenin Hicretin 10 Yılı ramazan ayında olduğu kaydedilmektedir. Hz. Ali'nin kadılığının bu seriyelerden sonra olması muhtemeldir. Buna göre Hz. Ali'ni 30 yaşları civarında genç bir fakih olarak Yemen'de kadılık yapmış olduğu ortaya çıkar.

Hicrette 22, Hz. Peygamber'in vefatında da 32 yaşları civarında olduğu bilinen Hz. Ali'nin genç yaşlarda fıkhi kabiliyetlerinin ortaya çıkması bizzat Hz. Peygamber'in teşvikleriyle gerçekleşmektedir. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.)

⁸⁰⁸ İlyaz Gönen, *Hz. Ali'nin Fikhî Yönü ve Hanefî Mezhebine Etkisi (Buhari ve Müslim Özelinde)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2011, 107.

⁸⁰⁹ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 97.

⁸¹⁰ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 106.

⁸¹¹ Bkz. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 99.

⁸¹² Bk. Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 53.

⁸¹³ Hz. Peygamber (s.a.s.) bizzat Hz. Ali ve Muaz b. Cebel'i kadılık göreviyle Yemen'e göndermiştir. Bk. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 98; Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 53; Ethem Ruhi Fiğlalı, "Ali" md., *DİA*, 1989, 2:375, Bk. Kaya, *Şah-ı Velâyet Hz. Ali*, 437; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Muaz b. Cebel'i Yemen'e Kuran'ı öğretmek ve yargı görevini ifa etmek üzere gönderdiği, ona bir olayla karşılaştığında nelere göre hüküm vereceğini sorduğu, bu soruya karşılık Muaz b. Cebel'in önce Allah'ın kitabına, burada bulamadığında Allah'ın resulünün sünnetine, burada da bulamazsa re'yi ile içtihad edeceğine yönelik fıkıh usulü açısından önemli yöntemleri içeren hadisine kaynaklar sıklıkla yer vermektedir. Örnek için bkz. Zekiyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, Çev: İbrahim Kafi Dönmez, 27. Baskı (Ankara: TDV. Yayınları, 2017), 56. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde Ebu Musa el-Eş'ari'nin de Yemen'de hakimlik yaptığına dair vesikalarda bilgilerin olduğu kaydedilir. Bkz. Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 56.

tarafından kadı olarak Yemen'in Necran bölgesine gönderildiği kaydedilir.⁸¹⁴ Kaynaklarda genelde bölge ismi zikredilmeksizin Hz. Ali'nin Yemen'e gönderildiği kaydedilir.

Kaynaklar kadı olarak Yemen'e gönderilmesini Hz. Ali'den rivayetle aşağıdaki şekillerde zikretmektedir:

"Resûlullah (s.a.s.) beni Yemen'e gönderdi. Ona, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben daha gencim. Onlar arasında hüküm vereceğim. Ben kadılığın ne olduğunu bilmem." dedim. Eliyle göğsüme vurdu. Sonra "Allah'ım! Kalbine hidayet ver, dilini sabit kıl." diye dua etti. Kuru taneyi bitiren Allah'a and olsun ki, ondan sonra iki kişi arasında hüküm verirken hiç tereddüt etmedim."⁸¹⁵

Başka bir rivayette Hz. Ali'nin şöyle; Resûlullah (s.a.s.) beni Yemen'e kâdı olarak gönderdi. Ona, "Ey Allah'ın Resûlü! Beni, bana soru soracak bir kavme gönderiyorsun. Hâlbuki ben kadılığı bilmiyorum." dedim. Elini göğsüme koydu ve "Allah senin kalbine hidayet verecek ve dilini de sabit kılacaktır. İki hasım gelip önünde oturduklarında ilk adamı dinlediğin gibi diğerini de dinlemeden hüküm verme. Hüküm vermen kolay olur." dedi. Ondandan sonra kâdı olarak devam ettim veya hiçbir hükümde şüpheye düşmedim" dediği kaydedilmektedir.⁸¹⁶

Yine Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilir ki; "Resûlullah (s.a.s.) beni Yemen'e gönderdi. Ona "Ey Allah'ın Resûlü! Beni yaşlı ve lider insanlara gönderdin. İsbet etmeyeceğimden korkuyorum." dedim. Resûlullah (s.a.s.) bana, "Allah dilini sabit kılacak, kalbine de hidayet verecektir." buyurdu.⁸¹⁷

Yukarıdaki rivayetlerde Hz. Ali'nin kadılık görevi konusunda çekincelerine karşılık Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisini teskin ettiği ve nasıl hükmetmesi gerekeceğini öğrettiği ve bunun neticesinde Hz. Ali'nin çok rahat bir şekilde bunun üstesinden geldiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) verdiği kadılık görevini hakkıyla yerine getirmekten çekinen sahâbînin yalnızca Hz. Ali olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim kabilesindeki bazı ihtilâfları çözmek üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından kadı olarak görevlendirilen Ma'kil b. Yesar'ın,⁸¹⁸ Resulullah (s.a.s.) bana; "filan kismeler arasındaki filan davaya bak" buyurdu, ben; "muhakeme etmeyi beceremem ya

⁸¹⁴ Bk. Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 53-54.

⁸¹⁵ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, 2: 291. Ayrıca bk: İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*. Çev: Mahmut Polat, 2: 341.

⁸¹⁶ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, 2: 291. Ayrıca bk: İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*. Çev: Mahmut Polat, 2: 341.

⁸¹⁷ İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*, Tahkik: Ali Muhammed Ömer, 2: 292. Ayrıca bk: İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr*. Çev: Mahmut Polat, 2: 342.

⁸¹⁸ Ma'kil b. Yesar Bey'atürndvân'da bulunan, haklarında Allah'ın rızasını müjdeleyen âyetin (el-Feth 48/18) indiği aştaptan biridir. Ayrıca boşanmış kadınların iddet süresini tamamladıktan sonra kocalarıyla tekrar evlenmek istemeleri halinde onlara mâni olunmamasını emreden âyetin (el-Bakara 2/232) Ma'kil b. Yesar'ın bu durumdaki kız kardeşine engel olması üzerine nâzil olduğu rivayet edilir. Bkz. Hamdi Döndüren, "Ma'kil b. Yesâr" md. *DİA*, Ankara 2003, 27: 445.

Resulullah!" diyince şu cevabı verdiler: "Kasten haksızlık etmedikçe Allah hakim in yanındadır, yardımındadır." Şeklinde anlattığı kaydedilmektedir.⁸¹⁹

Hz. Ali'nin Yemen'de ne kadar süre kadılık yaptığını tam olarak tespit etmek zor olsa da Hz. Ali'nin hicretin 10. Yılı Ramazan ayında bir ordu komutanı olarak Yemen'in bazı yerlerine seriyeye için gönderilmesi göz önüne alınınca Hz. Ali'nin Yemen'deki kadılığının bir yılı aşmayacağı izlenimi oluşmaktadır.⁸²⁰

Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden sonra Hz. Ömer döneminde de kadılık yaptığı rivayet edilir.⁸²¹ Hz. Ömer'in hilafet makamına gelir gelmez Hz. Ali'yi kadı olarak tayin ettiği ve adli konulardaki ihtisası ve tecrübesi nedeniyle kazaî sahada geniş ölçüde ondan istifade ettiği kaydedilmektedir.⁸²² Şüphesiz Hz. Ali'nin gerek Hz. Ömer döneminde gerekse kendi halifeliği dönemdeki adli sahadaki başarısının altında Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki fıkıh ile işgaliyeti yatmaktadır.

4. Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber (s.a.s.) Döneminde Yemen'de Kadılık Yaparken Karşılaştığı Bazı Fıkhi Meseleler ve Bunlara Yaklaşımı

Hz. Ali'nin daha çocukluğundan itibaren başka hiçbir inanç unsuruna bulaşmadan İslam ile müşerref olarak, vefatına kadar Hz. Peygamber'in ilim ve terbiye şemsiyesi altında yetişmesinden ve duru bir zihin ile muhakeme gücüne sahip olmasından kaynaklanan fikhî bir yeteneğe sahip olduğunu çeşitli konularda ortaya koyduğu hükümlerinin örneklerinde görmek mümkündür. Nitekim bu özelliği sahâbe tarafından da teslim edilmiştir.⁸²³ Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadislerin çoğunluğunun fikhî konulara dair olduğu bilinmektedir.

Kaynaklarda yer alan Hz. Ali'ye ait hükümlerden Hz. Ali'nin içtihat metodunda kıyas ve re'y'e, dolaylı olarak akla önemli ölçüde değer verdiği söylenebilir.⁸²⁴ Kaynaklarda Hz. Ali'ye ait birçok fikhî meselelere yer verilse de bunların hangi döneme ait meseleler olduğu genellikle bilinmemektedir. Yemen'de kadılık yaptığı dönemde karşılaştığı aşağıda yer alan iki mesele Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki fıkhi anlayışı ve zekasını gösteren önemli örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır:

4.1. Tesebbüben Öldürme

⁸¹⁹ Bk. Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 98.

⁸²⁰ Benzer görüş için bkz. Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 1999, 54.

⁸²¹ Bk. Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 81.

⁸²² Bk. Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 69. Bu eserin yine aynı sayfasında Hz. Ömer'in "Ali olmasaydı Ömer helak olurdu" sözüne de yer verilmektedir. Bkz. Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, 69.

⁸²³ Gönen, *Hz. Ali'nin Fikhî Yönü ve Hanefî Mezhebine Etkisi*, 105.

⁸²⁴ Benzer görüş için bk. Gönen, *Hz. Ali'nin Fikhî Yönü ve Hanefî Mezhebine Etkisi*, 105.

Hz. Ali'den nakille tessebbüben öldürme meselesi ile ilgili olarak şunlar geçmektedir⁸²⁵:

Hz. Ali anlatıyor: Resulullah (s.a.s.) beni Yemen'e gönderdiği zaman (şu mesele ile karşılaştım):

Bir kavim Aslan avlamak için bir çukur (tuzak çukuru) kazmıştı. İnsanlar o tuzağın üstüne kalabalık oluşturdu. Bir Aslan o tuzak çukuruna düştü. (İzdiham nedeniyle) oraya bir adam da düştü. Bu adam düşerken başka birini, diğeri de diğerini tutarak (toplamda) dört kişi olup o çukura düştüler. Çukurun içerisinde bulunan Aslan bunları yaraladı ve bu dört kişi bu nedenle öldü. Bunun üzerine insanlar (halk) silahlarını kuşandılar, neredeyse bir birleriyle savaşıyor hale geldiler. Ben onlara gidip, siz 4 kişi için 200 kişiyi mi öldüreceksiniz! Gelin aranızda kazâi hüküm vereyim, eğer razı olursanız o aranızda kazâi hüküm olsun, eğer kabul etmezseniz Resulullah'a (s.a.s.) götürüleceksiniz, (şüphesiz) o kazâyâ (kazâi hükmü vermeye) en layık olandır, dedim. (Daha sonra) Çukura ilk düşen kişi için (tam) diyetin 1/4'ini, ikinci düşen için 1/3'ünü, üçüncü düşen kişi için yarısını (1/2), dördüncü kişi için ise bir diyetin tamamını taktir edip bunun çukur üzerinde (veya etrafında) bulunan insanlardan karşılanarak verilmesine hükmetti. (Bu karara) Bazıları kızdı, bazıları da razı oldu. Sonra Resulullah'a (s.a.s.) geldiler. Bu kıssayı ona anlattılar. Resulullah da (s.a.s.); Ben aranızda hükmedeceğim dedi. Bir kişi, Ali aramızda hüküm verdi, dedi. Sonra da o hükmü Resulullah'a (s.a.s.) anlattı. (Bunun üzerine) Resulullah (s.a.s.), "kazâ (yargı/hüküm) Ali'nin verdiği şekildedir" dedi.

"Kaza (hüküm) Ali'nin verdiği şekildedir" sözünü hadisin ravilerinden biri olan Hammad b. Seleme söylemiştir. Hadisin başka bir ravisi olan Kays b. Rebi' ise "Resulullah (s.a.s.) Ali'nin hükmünü tasdik etti" demektedir.

Yukarıdaki olayda Hz. Ali ilk düşen kişinin kendisinin yukarısındaki 3 kişiyi çekmesi nedeniyle ayrı ayrı üç suçunun olduğu ancak oluşan izdihamın etkisi nedeniyle diyetin bir parçasını hak ettiğine hükmetmiş, bu nedenle kendisine tam bir diyetin 1/4'ünün verilmesini uygun görmüştür. İkinci kişinin üzerindeki iki kişiyi çekmesi nedeniyle iki suçunun olduğu ancak izdihamın etkisi nedeniyle de suçsuz olduğu bu nedenle tam bir diyetin 1/3'ini almasını uygun görmüştür. Üçüncü kişi için ise üzerindeki bir kişiyi çekmesi nedeniyle bir suçunun olduğu, izdiham ve öteki nedenler açısından suçsuz olduğu düşüncesiyle tam bir diyetin yarısının verilmesine hükmetmiştir. Dördüncü kişiye gelince, onun hem izdiham nedeniyle, hem de alttan çekenlerin etkisiyle çukura düştüğü ve kimsenin ölümüne sebebiyet

⁸²⁵ Ebu Davud Süleyman b. Davud el-Carud et-Tayâlisi el-Basri (204 h.), *Müsned Ebu Davud et-Tayâlisi*, Tahkik: Muhammed Abdulmuhsin et-Turki, Babu Ehadis Ali b. Ebi Talip, Hadis No: 116, Mısır: Daru Hecr, 1. Baskı, 1999. (Toplamda 4 cilt), 1: 109.

vermediği, bu nedenle de tam bir diyeti hak ettiğine yönelik hüküm vermiştir.⁸²⁶ Yukarıdaki örnekte Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde, genç yaşta, fikhi bir meseleye getirdiği zekice bir çözüm ve bu çözümün temyiz makamında bulunan Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tasdiki görülmektedir.

4.2. Kur'a Meselesi

Hz. Ali Yemen'de iken tek temizlik müddeti içerisinde bir kadınla (evlilik yoluyla) beraber olan üç adam kendisine getirilir. Bunların her birisi kadının doğurduğu çocuğun kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Hz. Ali onlardan iki kişiye: "Çocuğun buna ait olduğunu ikrar ediyor musunuz?" diye sordu, onlar "hayır" dediler. (Muhtemelen birini ayırdığı) iki kişiye: "Çocuğun buna ait olduğunu ikrar ediyor musunuz?" diye sordu, onlar da, "hayır" dediler. Hz. Ali'nin ayırdığı her iki kişiye aynı soruyu sorması ve onların da "hayır" cevabı vermeleri üzerine, Hz. Ali aralarında kur'a çekti ve çocuğu kur'a isabet edene verdi ve diyetin üçte ikisini de kura isabet eden adama yükledi. Bu olay Hz. Peygamber (a.s.)'in huzurunda zikredilince, Hz. Peygamber (a.s) azı dışları gözükünceye kadar gülümsedi.⁸²⁷

Yukarıdaki olayda Hz. Ali'nin üç şahıstan bir kişiyi ayırıp diğer iki kişiye tek kişi hakkında sormuş, daha sonra diğer birini ayırıp öteki iki kişiye o şahıs hakkında sormuş, çocuğun ikrar ile kimseye ait olmadığını görünce de kur'a çekmek zorunda kalmıştır.⁸²⁸ Bu kura neticesinde çocuğu alan kişinin, öteki iki kişiye tam bir diyetin 2/3'sini vermesi gerektiğine hükmetmiştir. Burada diyete hükmedilmesi çocuğun sahibi olduğunu iddia edenler açısından bir nevi çocuğun ölmüş olması anlamını taşımaktadır, bu nedenle de çocuğu alanın bu ölüm karşılığındaki suçuna mütenasip olarak diyeti verdiğini anlamaktayız. Hz. Peygamber'i de (a.s) oldukça gülümseten bu çözüm Hz. Ali'nin o dönemdeki fikhî zekasına işaret etmektedir.

⁸²⁶Tesebbüben öldürme meselesi ve onunla ilgili benzer görüş için bk.: http://www.sibtayn.com/ar/index.php?option=com_content&view=article&id=9714:%D9%81%D9%8A%D9%85%D9%86%20%D9%88%D9%82%D8%B9%D9%88%D8%A7%20%D9%81%D9%8A%20%D8%B2%D8%A8%D9%8A%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AF&catid=603:--&Itemid=913

(Erişim Tarihi: 11.11.2018. Saat: 23.27)

⁸²⁷ İbn Mace (273 h), *Sünenü İbn Mace*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbaki, (Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabi (Faysal İsa el-Babi el-Halebi, 2009), Hadis no: 2348, 2: 786; Küçük farklar taşımakla birlikte kura meselesi için şunlara bakınız: Ahmed b. Hanbel (ö. 241 h.), *el-Müsned (Musnedu'l-İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybani*, Tahkik: Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, Müessesetu'r-Risâle, 2001, (Toplam 50 cilt), 32:91.; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasani en-Nesâî (ö. 303 h.), *Süneni'n-Nesâî*, Tahkik: Abdulfettah Ebu Ğudde, 2. Baskı (Halep: Mekteb el-Matbuatu'l-İslamiyye,1986), 6: 182 (Toplam 9 cilt), (Hadis No: 3488, 3489) ve 6: 183 (Hadis No: 3490).

⁸²⁸ Kur'a cahiliye dönemine ait ispat vasıtalarından birisi olan kur'a İslamda ispat vasıtası olarak değil, tayin ve taksim için caiz görülmektedir. Yukarıda çocuğun kura ile tayin edildiği görülmektedir.

Sonuç

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hicret kararı aldığında Hz. Ali'yi döşegine yatırması, muhacir ve ensar arasındaki muâhât denen kardeşlik faaliyeti esnasında onu kardeş olarak seçmesi, en küçük kızı Hz. Fatma'yı onunla evlendirmesi, Tebük gazvesinde kendisini vekaleten bırakması, ona hem katiplik hem de vahiy katipliği yaptırması, onu ilmin kapısı olarak tavsif etmesi, kadılık yapmak ve sorunları halletmek üzere Yemen'e göndermesi gibi hususlar, Hz. Ali'nin genel anlamda bir sahâbî olarak, özel de ise fıkıh ve ilim açısından ne kadar önemli bir sima olduğunu bizlere göstermiştir.

Fıkıh ile iştiğal etmenin en zor tarafı verilecek hükümlerde muradı ilahiye aykırı gitme ve hata yapma korkusudur. Bu korku hüküm verme noktasında fakihleri ister istemez çekincelere sevk eder. Bu anlamda Hz. Ali'nin de fikhî açıdan bazı çekinceler taşıdığı görülmüştür.

Hz. Ali'nin genç yaşta tefakkuh kabiliyetini artıran hususlar hayatının hemen hemen her aşamasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) himayesinde olmasından bağımsız değildir. Nitekim Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde sırf adli görevle tayin edilen ilk kadı olduğu kaydedilmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) himayesinde büyüyen ve vefatında 32 yaşları civarında olduğu bilinen Hz. Ali'nin genç yaşlarda edindiği fikhî bilgi ve kabiliyetlerinin, tam anlamıyla ilk defa, bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından kadılık yapmak üzere gönderildiği Yemen'de ortaya çıktığı görülmektedir. Yemen'deki fikhî tatbikatı Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) henüz hayatta iken içtihat ve fetvada bulunduğunu gösteren önemli kanıtlar barındırmaktadır. Hz. Ali'nin bu ilk dönem tecrübesinin, sonraki yıllarda, hayatı boyunca tüm sahabe arasında en çok fetva veren yedi sahabeden biri haline gelmesindeki payı göz ardı edilmemelidir.

Hz. Ali'nin adli sahada birçok meseleyi çözüme kavuşturduğu herkesçe bilinmektedir, ancak genel olarak çözdüğü meselelere bakıldığında onun bu problemleri hangi dönemlerde çözüme kavuşturduğu çok belirgin olmamaktır. Bununla birlikte çözülen problemlerin çoğunlukla Hz. Ömer dönemi ve daha sonraki dönemlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) hayattayken Yemen'de birçok problemi çözdüğü anlaşılmaktaysa da yaptığımız araştırma neticesinde Yemen ismi açıkça zikredilerek çözülen olayların sayısı fazla görünmemektedir. "Tesebbüben öldürme" ve "Kur'a meselesi" Hz. Ali'nin Yemen'de karşılaştığı açıkça zikredilen ve o dönemdeki zekasını yansıtan, dikkat çekici iki önemli örnektir.

Hz. Ali'nin gerek kendi hilafeti dönemindeki adli sahadaki başarısının, gerekse Hz. Ömer dönemindeki başarı dolu kadılığının ve fikhî açıdan danışılan kişi olmasının (bir nevi Şeyhülislamlığının) altında, onun Hz. Peygamber'in (s.a.s.) himayesinde büyümesi ve genç yaşlarda fıkıh ile iştiğal etmesi yatmaktadır. Bu

anlamda Hz. Ali'yi ilmin kapısı yapan ortamı örnek alan gençlerin fihri kabiliyetlerini artırmalarının mümkün olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel (ö. 241 h.). *el-Müsned (Musnedu'l-İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel*
b. Hilal b. Esed eş- Şeybani. Tahkik: Şuayb el-Arnaût ve diğeri,
50 cilt.
Müessesetu'r-Risâle, 2001.
- Atar, Fahreddin. *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*. DİB.
Yayınları, Ankara
1999.
- Beroje, Sahip. Hz. Peygamber (A.S)'in Sahabe İctihatları Karşısındaki Tavrı.
İslami İlimler
Dergisi. Yıl:3 / Sayı 1:129. (125-135). Bahar 2008.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fikhiyye Kamusu*. 8
cilt. İstanbul:
Bilmen Yayınevi, 1976.
- Döndüren, Hamdi. "Ma'kil b. Yesâr" md. *DİA*, 27: 445. Ankara 2003.
- Ebu Davud, Süleyman b. Davut el-Carud et-Tayâlisi el-Basri (204 h.).
Müsned Ebu Davud
et-Tayâlisi. Tahkik: Muhammed Abdulmuhsin et-Turki, Babu
Ehadis Ali b. Ebi
Talip, Mısır: Daru Hecr, 1999. (Toplamda 4 cilt), 1: 109. (Hadis
No: 116).
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Ali" md. *DİA*, 2: 371. İstanbul, 1989.
- Gönen, İlyaz. *Hz. Ali'nin Fikhî Yönü ve Hanefi Mezhebine Etkisi (Buhari*
ve Müslim
Özelinde). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü,
Isparta, 2011.
- İbn Mace (ö. 273h). *Sünenu İbn Mace*. Tahkik: Muhammed Fuad
Abdulbaki, (Daru İhyai'l-
Kutubi'l-Arabi (Faysal İsa el-Babi el-Halebi) 2009). 2: 786 (Hadis
No: 2348).
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*. Tahkik:
Ali Muhammed
Ömer, 11 cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hanci, 2001.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*.
(Resulullah'ın,

Sallallahu Aleyhi ve Sellem, Kutlu Sireti), Çeviri Editörü: Adnan Demircan ve dgr.

11 cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.

İnternet Sitesi:

http://www.sibtayn.com/ar/index.php?option=com_content&view=article&id=9714:%D9%81%D9%8A%D9%85%D9%86%20%D9%88%D9%82%D8%B9%D9%88%D8%A7%20%D9%81%D9%8A%20%D8%B2%D8%A8%D9%8A%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AF&catid=603:--&Itemid=913

(Erişim Tarihi: 11.11.2018. Saat: 23.27.)

Kal'aci, Muhammed Revvas. *Mevsu'atu Fıkhi Ali bin Ebi Talib*. Dimeşk: Daru'l-Fikr, 1983.

Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslam Hukuku (Hususi Hukuk)*. 3 cilt. İstanbul: Ensar

Neşriyat, 1998.

Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Kaya, Mehmet Ali. *Hiz. Ali (ra) (Hayatı, Davası ve Mücadelesi)*. İstanbul:

Yeni Asya

Neşriyat, 2013.

Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 450 h). *el-Ahkamu's-Sultâniyye ve'l-*

Vilâyâtu'd-Diniyye. Çeviren: Ali Safak, İstanbul, 1976.

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasani en-Nesâî (ö. 303 h.).

Süneni'n-Nesâî. Tahkik: Abdulfettah Ebu Ğudde, 9 cilt. 2. Baskı (Halep: Mekteb

el-Matbuatu'l-İslamiyye, 1986) 6: 182 (Hadis No: 3488, 3489) ve 6: 183 (Hadis

No: 3490).

Sancaklı, Saffet. *Hadisler Bağlamında Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) Hiz. Ali ile Olan*

İlişkilerinin Önemi ve Analizi. Hazreti Ali- Sempozyumu Bildirileri- (Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir İlahiyat Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İzmir İl Müftülüğü İşbirliği ile Düzenlenmiştir).162. İzmir, 2009.

Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Ali'nin Hayatı ve Şahsiyeti. Hayatı Kişiliği ve Düşünceleriyle Hiz. Ali Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*. 17. Bursa, 2005.

İSLÂM ÜMMETİ VE GENÇLİK

مهارة النبي في توظيف طاقات الشباب

Ahmad Zakaria*

مهارة النبي في توظيف طاقات الشباب

رحلة الهجرة إلى المدينة نموذجًا

H. Peygamber'in Gençlerin Gücünü Kullanmaktaki Becerisi
Medine'ye Hicret Örneği

إعداد

د. أحمد محمود زكريا توفيق

كلية الإلهيات _ جامعة حران

مقدمة:

أولى النبي ﷺ الشباب عناية فائقة منذ بدء دعوته، فقد أدرك أهمية مشاركة الشباب في نشر الوعي، وتأثيرهم البالغ على حركة المجتمع، فهم عماده، وبنيتة التي تحدد مساراته واتجاهاته، وأن المستقبل هو ثمرة الإعداد الجيد لفئة الشباب، فقام ﷺ بإعدادهم إعدادًا جيدًا يليق بالمهمة الملقة على عاتقهم، فغرس بذرة الإيمان في قلوبهم، وخلصهم من بقايا الشرك والوثنية والعقائد الفاسدة، حتى صارت أقدامهم راسخة على أرض الإسلام الصلبة يبذلون من أجلها الغالي والنفيس، ويضحون بأرواحهم في سبيلها.

ومنذ فجر الإسلام والنبي ﷺ يجمع حوله الشباب، وببصيرته الناقبة يكلف كل واحد منهم بما يراه مناسبًا له، فلا يتركه عالة على إخوانه أو عبئًا على الدعوة نفسها، بل لكل منهم دوره الفاعل، صغر أم كبر، لكنه يبقى مشاركًا في النجاح، وعنصر إيجابيًا في حركة التغيير القائمة في المجتمع.

وكانت رحلة هجرة النبي ﷺ من مكة إلى المدينة خير دليل على حسن توظيف النبي الكريم لطاقات الشباب من حوله، فاستفاد من كل واحد منهم بطريقة تناسب خصائصه العمرية، وطبيعته السلوكية أو العملية. وسوف نحاول أن نوضح ذلك في الصفحات التالية، لكن بعد الإشارة الموجزة إلى أهمية عملية التوظيف في علم الإدارة الحديث، لتعطينا فكرة عن مدى براعة النبي الكريم في إدارته لعناصر الدولة الإسلامية الناشئة وفي مقدمتها العنصر البشري.

أهمية عملية التوظيف في علم الإدارة الحديث:

عندما ترغب مؤسسة ما في إنجاز هدفها الاستراتيجي، فإنها بالضرورة بحاجة إلى فريق من العاملين والقيمين والخبراء الذين يمتلكون المهارة الكافية والخبرة اللازمة لتحقيق ذلك الهدف وإنجاز تلك الغاية في يسر ونجاح. وإن هذه القناعة تؤكد على

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

أن التوظيف هو خطوة هامة ومؤثرة في عملية الإدارة، فمهما كانت الخطة محكمة، والتخطيط متقنا، والإعداد مثاليا، يبقى العنصر البشري الذي سيطبق النظرية إلى واقع ملموس هو العنصر الفعال، فالأهداف لن تتحقق من تلقاء نفسها، أو بمجرد كتابتها على الورق. وبالتالي يلزم على كل مؤسسة إدراك قواعد تلك العملية والإلمام بالطرق المثلى لاختيار فريق العمل.

وفي السنة النبوية الشريفة يأتي لنا المثال الأبرز على تطبيق أهم قواعد التوظيف، وهي أن اختيار الرجل لمهمة ما يستند إلى قدراته ومهاراته المناسبة لتلك المهمة وليس إلى قرابته أو حسبه أو نسبه. فعن أبي ذر رضي الله عنه، قال: "يا أبا ذرٍّ، إني أراك ضعیفاً، وإني أحبُّ لك ما أحبُّ لنفسي، لا تأمرنَّ عليّ اثنين، ولا تؤلِّقنَّ عليّ مالٍ يبيم".⁸²⁹ وفي رواية قال: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَا تَسْتَعْمِلُنِي؟ قَالَ: فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَيَّ مِنْكِبِي، ثُمَّ قَالَ: «يَا أَبَا ذَرٍّ، إِنَّكَ ضَعِيفٌ، وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ، وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ، إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا، وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا".⁸³⁰ وهنا يحكي لنا الصحابي الجليل قصته مع النبي ﷺ حين طلب أن يكون واليا على إحدى المدن التي فتحها المسلمون، وكيف أن النبي الكريم ردَّ طلبه بالرفق واللين، وبين أهمية تلك الوظيفة وما تحتاجه من قدرات لا يمتلكها الصحابي الجليل أبو ذر. وهذا الموقف لا يعني أن النبي لا يحب أبا ذر ولذا لم يمنحه تلك الوظيفة، فالحب والكراهية لا معنى له في عملية التوظيف، فالمعيار الأساسي هو توفر المهارات اللازمة لأداء المهمة على أكمل وجه. بل إن السيرة توضح لنا المكانة العظيمة التي كان أبو ذر رضي الله عنه لدى النبي الكريم، ورغم ذلك لم يعطه الولاية، فيقول أبو الدرداء قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْتَدِئُ أَبَا ذَرٍّ إِذَا حَضَرَ، وَيَتَفَقَدُهُ إِذَا غَاب"⁸³¹. وجاء فيه مرفوعا: "مَا أَظَلَّتِ الْخُضْرَاءُ، وَلَا أَقَلَّتِ الْعَبْرَاءُ مِنْ رَجُلٍ أَصْدَقَ لَهُجَةً مِنْ أَبِي ذَرٍّ".⁸³²

ونلاحظ أيضا أن النبي قد أوضح للصحابي الكريم سبب رفضه الطلب، ليحول دون أن تتناوش الشكوك أبا ذر، أو يلقه الخزن. وفي الوقت نفسه تشير القصة إلى معرفة النبي الكريم بصفاته صحابته الكرام، ومهارات كل واحد منهم، وما يناسبه من الوظائف والمهام، وهو ما يؤكد قوله ﷺ: "أَرْحَمُ أُمَّتِي بِأُمَّتِي أَبُو بَكْرٍ، وَأَشَدُّهُمْ فِي أَمْرِ اللَّهِ عُمَرُ، وَأَصْدَقُهُمْ حَبَاءُ عُمَرَانُ بْنُ عَفَّانَ، وَأَعْلَمُهُمْ بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَفْرَضُهُمْ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، وَأَفْرُوهُمْ أَبِي بَنْ كَعْبٍ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينٌ وَأَمِينٌ هَذِهِ الْأُمَّةُ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ"⁸³³.

وقد بدا ذلك جلياً في رحلة الهجرة؛ حيث شكّل فريقاً مميزاً، لم يقتصر على جنس دون آخر ولا سن دون غيره، بل شارك فيه الجميع رجالاً ونساء شيوخاً وشباناً، ومع ذلك يبقى الشباب العصب الأقوى والفاعل في مسارات الرحلة كلها، ما أدى إلى نجاح المهمة على الصورة المثلى بتوفيق من الله عز وجل أولاً وأخيراً.

فريق عمل الهجرة:

⁸²⁹ أخرجه مسلم في صحيحه: الإمارة (1826)، والنسائي في سننه: الوصايا (3667)، وأبو داود في سننه: الوصايا (2868)

830 أخرجه مسلم في صحيحه: الإمارة (1825)، وأحمد في مسنده: مسند الأنصار رضي الله عنهم (173/5)

⁸³¹ مختصر تاريخ دمشق، ابن منظور الانصاري، ج28، ص287

⁸³² أخرجه أحمد في المسند برقم 6630، والترمذي في الجامع رقم 3801، وابن ماجه في سننه برقم 156، وابن ابي شيبة في مصنفه برقم

4771

⁸³³ أخرجه أحمد في المسند برقم 13990، والترمذي في الجامع رقم 3790، وابن ماجه برقم 154، وأبو داود برقم 2210

اختار النبي الرجل المناسب في المكان المناسب، واستطاع بمهارة فائقة أن يوظف مهارات وقدرات كل فرد داخل الفريق، ويستفيد منه في نجاح الهدف الاستراتيجي، وهو إتمام هجرته وصاحبه إلى المدينة وبناء المجتمع المسلم هناك، وهو الهدف الذي تكفل بالنجاح في نهاية المطاف.

وفي حادث الهجرة، شكّل رسول الله صلى الله عليه وسلم فريق عمل يتكون من: الرسول صلى الله عليه وسلم نفسه، قائداً للفريق، ثم أبي بكر الصديق، صاحباً ورفيقاً، ثم علي بن أبي طالب، الاستشهادي الأول في تاريخ الإسلام، ثم عبد الله بن أبي بكر، قائد العمل الاستخباراتي وجمع المعلومات، ثم عامر بن فهيرة لعمليات التمويه والتعمية، ثم أسماء بنت أبي بكر، لوظيفة التعبئة والتموين..، وأخيراً وليس آخراً عبد الله بن أريقط دليل الرحلة في الصحراء.

وقد يسأل سائل: وهل النبي الأعظم الذي يوحي إليه من السماء في حاجة إلى فريق يساعده في رحلة الهجرة، وقد نصره الله من فوق سبع سماوات؟! والإجابة ببساطة هي أن الله قادر على أن ينقل النبي وصاحبه من مكة إلى المدينة قبل أن يرتد إليه طرفه، كما فعل ففي رحلة الإسراء والمعراج، ولكنها الحكمة الإلهية في سنة المجادلة بين أهل الحق والباطل، وكذا ليعلمنا أن نأخذ بالأسباب، ولا نؤمن بها، بل نؤمن برب الأسباب.

وقد تبين فيما بعد أن كل فرد من الفريق الذي شكله النبي قد أدى وظيفته في الزمان والمكان المناسبين وبالأسلوب الأمثل بغض النظر عن صعوبتها أو سهولتها.

ودعنا هنا نتناول في ومضات صفات كل فرد من أفراد الفريق ومدى توافقها مع المهمة الموكلة إليه:

قائد الرحلة: النبي الخاتم محمد بن عبد الله:

رسم لنا النبي صورة للقائد المثالي الذي يفعل أتباعه ويجعل منهم طاقات مبدعة خلّاقة، لسوا مجرد عبيد يفعلون ما يؤمرون دون إيمان أو اقتناع، بل نراه يزرع الإيمان في قلوبهم قبل أن يطلب منهم الفداء والتضحية من أجله. وهو في كل أحواله شفوفاً عليهم رحيماً بهم.

وهو المنهج نفسه الذي يحكيه لنا القرآن عن ذي القرنين حين طلب منه قوم أن يجعل بينهم وبين يأجوج ومأجوج سداً، فأجابهم: [فأعينوني بقوة] [الكهف: 95].

الرفيق قبل الطريق: الصديق أبي بكر رضي الله عنه:

وهو الصحابي الجليل الذي صدق النبي حين كذبه الناس، أحب النبي حبا جما، وبادله النبي حبا بحب، ومع رفقه ولينه كان قويا صلبا لا يخشى في الله لومة لائم، ولعل موقفه حين توفي النبي يؤكد صلابته لاسيما في المراحل الفاصلة والصعبة. كل هذه المؤهلات وغيرها أهلت له لأن يكون رفيقا للنبي في رحلته، وكان دوره في رحلة الهجرة عظيماً، حيث اتباع راحلتين واحتبسهما في داره وعلفهما إعداداً لذلك، ثم أعطى الأوامر لكل أفراد أسرته باتباع أوامر النبي، فكان أغلب أولاده مشاركين بشكل أو بآخر في مراحل مختلفة من الرحلة.

يقول صاحب الروض الأنف: عِنْدَمَا رَأَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ الْفَاقَةَ اشْتَدَّ حُزْنُهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَقَالَ إِنَّ قُبُلْتِ فِيمَا، أَنَا رَجُلٌ وَاحِدٌ وَإِنْ قُبُلْتِ أَنْتِ هَلَكْتَ الْأُمَّةُ فَعِنْدَهَا قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا"، أَلَا تَرَى كَيْفَ قَالَ لَا تَحْزَنْ وَمَ يَثُلُ لَا تَحْزَنْ؟ لِأَنَّ حُزْنَهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَعَلَهُ عَنْ حَوْفِهِ عَلَى نَفْسِهِ وَلِأَنَّهُ أَيْضًا رَأَى مَا نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ التَّصَبُّ وَكَوْنَهُ فِي ضَيْقَةِ الْغَارِ مَعَ فُرْقَةِ الْأَهْلِ وَوَحْشَةِ الْعُرْبَةِ وَكَانَ أَرْقَى النَّاسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَشْفَقَهُمْ عَلَيْهِ فَحَزِنَ لِذَلِكَ.

وقد انتهى رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبو بكر إلى الغار ليلاً، فدخل أبو بكر رضي الله عنه قبل رسول الله صلى الله عليه وسلم، فتلمس الغار، لينظر فيه سبع أو حية، بقي رسول الله صلى الله عليه وسلم بنفسه.

وقد روي أنه قال نظرت إلى قدمي رسول الله - صلى الله عليه وسلم في الغار وقد تفتّرتا دماً، فاستبكت، وعلمت أنه عليه السلام لم يكن تعود الحفاء والجفوة وأما الخوف فقد كان عنده من اليقين بوعد الله بالنصر لبيته. ما يسكن خوفه وقول الله تعالى: [فأنزل الله سكينته عليه] [التوبة: 40] قال أكثر أهل التفسير يريد على أبي بكر.⁸³⁴

وفي هذا القدوة الحسنة لكل صاحب دعوة، أن يبذل كل ما في وسعه خدمة لها، وأن يضع نصب عينه قوله تعالى: [قل إن كان آباؤكم وأبناؤكم وإخوانكم وأزواجكم وعشيرتكم وأموالٌ اقترفتها تجارتكم وحشون كسادها ومساكين ترصوها أحب إليكم من الله ورسوله وجهاد في سبيله فتربصوا حتى يأبى الله بأمره والله لا يهدي القوم الفاسقين] [التوبة: 24].

الاستشهادي الفدائي: علي بن أبي طالب:

كان علي بن أبي طالب شجاعاً جسوراً، يمتلك قدرًا عالياً من الفطنة والذكاء والحكمة، بالإضافة إلى رباطة جأشه وقوة قلبه، واستعداده للتضحية بنفسه من أجل الدعوة التي آمن بها شاباً يافعاً. وقد كلفه النبي بالنوم في فراشه، حتى إذا جاء المشركون وتلصصوا عليه ظنوا أنه ما زال نائماً، كما أمره بالبقاء في مكة حتى يرد الأمانات التي كانت عند النبي صلى الله عليه وسلم لأصحابها. وقد كان أولى بتلك المهمة من غيره، فهو أحد قرابة النبي، ومهمته خطيرة جداً، قد تؤدي بحياته، فلو أصابه مكروه ليس لأحد أن يزعم أنه قد ضحى به، بالإضافة إلى أنه من بني عبد المطلب ولذا كان حربياً به أن يؤدي الأمانات عن ابن عمه.

وتحكي لنا السيرة⁸³⁵ تلك المشاهد فقد أتى جبريل عليه السلام رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: لا تبت هذه الليلة على فراشك الذي كنت تبيت عليه. قال: فلما كانت عتمة من الليل اجتمعوا على بابي يرضونني متى ينأى فبيتون عليه، فلما رأى رسول الله صلى الله عليه وسلم مكائهم، قال لعلي بن أبي طالب: نم على فراشي وتسحج ببرد هذا الحضرى الأخضر، فتم فيه، فإنه لن يخلص إليك شيء تكرهه منهم، وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينأى في برده ذلك إذا نام.

ولما اجتمعوا له، وفيهم أبو جهل بن هشام، فقال وهم على بابي: إن محمدًا يزعم أنكم إن تابعتموه على أمره، كنتم ملوك العرب والعجم، ثم بعثتم من بعد موتكم، فجعلت لكم جناناً كجنان الأزد، وإن لم تفعلوا كان له فيكم ذبح، ثم بعثتم من بعد موتكم، ثم جعلت لكم نارا تحرقون فيها.

⁸³⁴ الروض الأنف في شرح السيرة النبوية لابن هشام، أبو القاسم عبد الرحمن بن عبد الله بن أحمد السهيلي (المتوفى: 581هـ)، المحقق: عمر عبد السلام السلامي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، الطبعة: الطبعة الأولى، 1421هـ/2000م، ج4، ص136.

⁸³⁵ انظر: السيرة النبوية لابن هشام، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري المعافري، أبو محمد، جمال الدين (المتوفى: 213هـ)، تحقيق: مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر، الطبعة: الثانية، 1375هـ - 1955م، ج1، ص482.

وَحَرَجَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخَذَ حَفْنَةً مِنْ تُرَابٍ فِي يَدِهِ، ثُمَّ قَالَ أَنَا أَقُولُ ذَلِكَ، أَنْتَ أَحَدُهُمْ. وَأَخَذَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى أَبْصَارِهِمْ عَنْهُ فَلَا يَرَوْنَهُ، فَجَعَلَ يَبْرُقُ ذَلِكَ التُّرَابُ عَلَى رُؤُوسِهِمْ، وَهُوَ يَتَلَوُّ هَؤُلَاءِ آيَاتٍ مِنْ يَس: [يس* وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمَ* إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ* عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ* تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ...] إِلَى قَوْلِهِ: [فَأَعَشَيْنَاهُمُ فُجُورًا لَا يُبْصِرُونَ] حَتَّى فَرَعَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنْ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ، وَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ رَجُلٌ إِلَّا وَقَدْ وَضَعَ عَلَى رَأْسِهِ تُرَابًا، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى حَيْثُ أَرَادَ أَنْ يَذْهَبَ، فَأَتَاهُمْ آتٍ مِمَّنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُمْ، فَقَالَ: مَا تَنْتَظِرُونَ هَاهُنَا؟ قَالُوا: مُحَمَّدًا، قَالَ: حَيْبُكُمْ اللَّهُ! قَدْ وَاللَّهِ حَرَجَ عَلَيْكُمْ مُحَمَّدًا، ثُمَّ مَا تَرَكَ مِنْكُمْ رَجُلًا إِلَّا وَقَدْ وَضَعَ عَلَى رَأْسِهِ تُرَابًا، وَأَنْطَلَقَ لِحَاجَتِهِ، أَمَا تَرَوْنَ مَا بِكُمْ؟ قَالَ: فَوَضَعَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ، فَإِذَا عَلَيْهِ تُرَابٌ، ثُمَّ جَعَلُوا يَتَطَلَّعُونَ، فَيَرَوْنَ عَلَيْنَا عَلَى الْفَرَاشِ مُتَسَجِّيًا يُرِدُّ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، فيقولون: وَاللَّهِ إِنَّ هَذَا لَمُحَمَّدٌ نَائِمًا، عَلَيْهِ بُرْدُهُ. فَلَمْ يَبْرَحُوا كَذَلِكَ حَتَّى أَصْبَحُوا فَقَامَ عَلِيٌّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ الْفَرَاشِ فَقَالُوا: وَاللَّهِ لَقَدْ كَانَ صَدَقْنَا الَّذِي حَدَّثَنَا.

رجل الاستخبارات: عبد الله بن أبي بكر:

ثبت ذكره في البخاري في قصة الهجرة؛ عن عائشة، قالت: وكان عبد الله بن أبي بكر يأتيهما بأخبار قريش وهو غلام شاب فطن.

وهنا تبدو لنا أهم صفات عبد الله، وهي الفطنة والذكاء والالزام لأداء مهمة احترازية مثل الاستخبارات وجمع المعلومات وفرزها وإيصالها إلى صاحب القرار بأمانة وحيادية، دون أن بلفت الأنظار إليه، وأو ينجح في تعقبه أحد. وكان يأتي النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وأباه أبا بكر بالطعام، وأخبار قريش، إذ هما في الغار كل ليلة، فمكثا في الغار ثلاث ليالٍ، وقيل غير ذلك، وكان عبد الله يبيت عندهما وهو، فيخرج من عندهما السحر، فيصبح مع قريش فلا يسمع أمرًا يكادان به إلا وعاه حتى يأتيهما بخبر ذلك إذا اختلط الظلام.

ذات النطاقين: أسماء بنت أبي بكر:

مكث النبي في الغار عدة أيام وكان يلزمه وصاحبه طعام وشراب طوال تلك الفترة، وهو الدور الذي قامت به الصحابية الجليلة أسماء بنت أبي بكر، وساعدتها - على صغر سنها - أختها عائشة رضي الله عنهما. فعن أسماء قالت: صَنَعْتُ سُفْرَةَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي بَيْتِ أَبِي بَكْرٍ حِينَ أَرَادَ أَنْ يَهَاجِرَ إِلَى الْمَدِينَةِ. قَالَتْ: فَلَمْ نُجِدْ لِسُفْرَتِهِ وَلَا لِسِقَائِهِ مَا نَرِبُّهُمَا بِهِ فَقُلْتُ لِأَبِي بَكْرٍ وَاللَّهِ مَا أَجِدُ شَيْئًا أُرِبُّهُ بِهِ إِلَّا نِطَاقِي. قَالَ: فَشُقِّبِهِ بِأَنْثَيْنِ فَارِطِي بِوَاحِدِ السِّقَاءِ وَبِالْآخِرِ السُّفْرَةَ. فَفَعَلْتُ⁸³⁶ فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ ذَاتِ النِّطَاقَيْنِ.

وفي القصة ما يشير إلى أن المرأة في الإسلام لها دور فاعل في نشر الدعوة وحمایته من المتربصين بها والحاقدين عليه، ولا معنى للحديث عن فقدانها الأهلية أو إهمال دورها لاسيما في أصعب المشاهد، فتحكي لنا السيرة قصتها حين دخل أبو جهل عليها يسألها عن أبيها، قالت عن أسماء بنت أبي بكر أنها قالت: لَمَّا حَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَا نَا نَفَرٌ مِنْ قُرَيْشٍ، فِيهِمْ أَبُو جَهْلٍ بَنُ هِشَامٍ، فَوَقَفُوا عَلَيَّ بَابِ أَبِي بَكْرٍ، فَخَرَجْتُ إِلَيْهِمْ، فَقَالُوا: أَيْنَ أَبُوكَ يَا بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ: قُلْتُ: لَا أَدْرِي وَاللَّهِ أَيْنَ أَبِي؟ قَالَتْ: فَرَفَعَ أَبُو جَهْلٍ يَدَهُ، وَكَانَ فَاحِشًا حَيِيًّا؟ فَلَطَمَ

⁸³⁶ أخرجه البخاري في صحيحه: كتاب مناقب الأنصار برقم 3695.

خدي لطمهً طرح منها فُرطِي! ⁸³⁷ وهكذا وصل السفه بأبي جهل أن يؤذي امرأة، وأن يتخلى عن أخلاق العرب في الترفع عن مثل هذا، وأن ينزل بنفسه إلى هذا الدرك من الإسفاف ⁸³⁸.

وقد قابلت السيدة أسماء تلك المشاهد بقوة وصلابة استمدتها من الإيمان الذي دخل قلبها والتربية العالية التي رباهها الصحابي الجليل لأبناء أسرته جميعا. وتحكي لنا السيرة حكمتها في إدارة أمور البيت أثناء غياب أبيها في رحلة الهجرة، فقد قالت: لَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَخَرَجَ مَعَهُ أَبُو بَكْرٍ، اخْتَمَلَ أَبُو بَكْرٍ مَالَهُ كُلَّهُ مَعَهُ: خَمْسَةَ آلَافٍ دِرْهَمٍ، أَوْ سِتَّةَ آلَافٍ دِرْهَمٍ. قَالَتْ: وَأَنْطَلَقَ بِهَا مَعَهُ. قَالَتْ: فَدَخَلَ عَلَيْنَا جَدِّي أَبُو فُحَّافَةَ وَقَدْ ذَهَبَ بَصْرَهُ، فَقَالَ: وَاللَّهِ إِنِّي لَأُرَاهُ قَدْ فَجَعَكُمْ بِمَالِهِ مَعَ نَفْسِهِ، قَالَتْ: فُلْتُ: كَلَّا يَا أَبَهُ، إِنَّهُ قَدْ تَرَكَ لَنَا خَيْرًا كَثِيرًا. قَالَتْ: فَأَخَذْتُ أَحْجَارًا، فَوَضَعْتُهَا فِي كُوَّةِ الْبَيْتِ، كَانَ أَبِي يَضَعُ فِيهَا مَالَهُ، ثُمَّ وَضَعْتُ عَلَيْهَا نُوبًا، ثُمَّ أَخَذْتُ بِيَدِهِ، فَقُلْتُ: يَا أَبَهُ، ضَعْ يَدَكَ عَلَى هَذَا الْمَالِ. قَالَتْ: فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: لَا بَأْسَ، إِنْ كَانَ قَدْ تَرَكَ لَكُمْ هَذَا، فَقَدْ أَحْسَنَ، وَفِي هَذَا لَكُمْ بَلَاغٌ. قَالَتْ: وَلَا وَاللَّهِ مَا تَرَكَ لَنَا شَيْئًا، وَلَكِنِّي قَدْ أَرَدْتُ أَنْ أُسْكِنَ الشَّيْخَ بِذَلِكَ ⁸³⁹.

وفي القصة ما فيها من دلالات على الحكمة والنضج العقلي التي تتمتع بها شابة في سن السيدة السماء. كل هذا وغيره من الصفات توضح المواقف صلابه السيدة أسماء بنت أبي بكر الصديق وأهليتها للمهمة التي كلفت بها.

قائد عمليات التمويه: عامر بن فهيرة:

وَكَانَ عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ، مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَرعى فِي رِعْيَانِ أَهْلِ مَكَّةَ، فَإِذَا أَمْسَى أَرَاخَ عَلَيْهِمَا عَنَمَ أَبِي بَكْرٍ، فَاخْتَلَبَا وَذَبَحَا، فَإِذَا عَبَدَ اللَّهُ بُنْ أَبِي بَكْرٍ عَدَا مِنْ عِنْدِهِمَا إِلَى مَكَّةَ، اتَّبَعَ عَامِرُ بْنُ فَهَيْرَةَ أَثَرَهُ بِالْعَنَمِ حَتَّى يُعْفِيَ عَلَيْهِ، حَتَّى إِذَا مَضَتْ الثَّلَاثُ، وَسَكَنَ عَنْهُمَا النَّاسُ أَتَاهُمَا صَاحِبُهُمَا الَّذِي اسْتَأْجَرَاهُ بِبَعِيرَيْنِهِمَا وَيَعْبِرُ لَهُ ⁸⁴⁰.

وعلى الرغم من أنه مولى لأبي بكر، إلا أن دوره في الإسلام لا يقل عن دور سيده، فالإسلام له مقاييس أخرى غير التي يقيس بها الناس في دنيا الناس، فالقاعدة القرآنية تقول: [إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ] [الحجرات: 13].

دليل الرحلة: عبد الله بن أريقط:

ولعل أهم ما يلفت النظر في شخصية عبد الله بن أريقط هو أنه الشخص الوحيد غير المسلم الذي أطلعه النبي على موعد الرحلة، وربما رأى النبي فيه من صفة الأمانة ما جعله أهلا لتلك الوظيفة، فضلا عن شجاعته التي تأكدت في مرافقته النبي الكريم في رحلة خطيرة على هذا النحو قد تعرض حياته للخطر، خاصة وأنه يعلم أن ثمة متربصين به يريدون قتله. ولا ريب

⁸³⁷ انظر: السيرة النبوية لابن هشام، ج 2، ص 95

⁸³⁸ السيرة النبوية على ضوء القرآن والسنة، محمد بن محمد بن سويلم أبو شُهبة (المتوفى: 1403هـ)، دار القلم - دمشق، الطبعة: الثامنة - 1427 هـ، ج 1، ص 482.

⁸³⁹ أخرجه أحمد في المسند برقم 26957، والطبراني في المعجم الكبير رقم 235.

⁸⁴⁰ انظر: السيرة النبوية لابن هشام، ج 2، ص 94

أنه كان خبيراً بدروب الصحراء الوعرة، في الوقت نفسه لن تلتفت الأنظار إليه باعتباره مشركاً، لا يتوقع منه المشاركة في مهمة كذلك، ما يجعل مهمته أيسر وقدرته على أدائها أفضل، وهو ما يؤكد حصافة النبي في اختياره له دليلاً للرحلة، ومهارته _ من جديد_ في عملية التوظيف.

الختام:

استطاع النبي في مرحلة شديدة الصعوبة من تاريخ الإسلام، أن يستفيد من طاقات الصحابة الكرام لاسيما الشباب منهم، فوضع الرجل المناسب في المكان المناسب؛ واستعان بكل فرد؛ ذكراً كان أو أنثى، شيخاً كان أو شاباً، مسلماً كان أو غير مسلم، فكان خير مثال لنا على حسن التوظيف ومهارة الإدارة لجيل الشباب.

﴿نفع الله بنا وكم الإسلام والمسلمين﴾

المصادر والمراجع:

- الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي، المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي)، الطبعة: الأولى، 1422 هـ، عدد الأجزاء: 9.
- الروض الأنف في شرح السيرة النبوية لابن هشام، أبو القاسم عبد الرحمن بن عبد الله بن أحمد السهيلي (المتوفى: 581 هـ)، المحقق: عمر عبد السلام السلامي، دار إحياء التراث العربي، بيروت، الطبعة: الطبعة الأولى، 1421 هـ / 2000 م.
- سنن أبي داود، أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: 275 هـ)، المحقق: شعيب الأرنؤوط - محمد كامل قره بللي، دار الرسالة العالمية، الطبعة: الأولى، 1430 هـ - 2009 م، عدد الأجزاء: 7.
- سنن ابن ماجه، ابن ماجه أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، وماجة اسم أبيه يزيد (المتوفى: 273 هـ)، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية - فيصل عيسى البابي الحلبي، عدد الأجزاء: 2.
- سنن الترمذي، محمد بن عيسى بن سؤرة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (المتوفى: 279 هـ)، تحقيق وتعليق: أحمد محمد شاكر (ج 1، 2) ومحمد فؤاد عبد الباقي (ج 3) وإبراهيم عطوة عوض المدرس في الأزهر الشريف (ج 4، 5)، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي - مصر، الطبعة: الثانية، 1395 هـ - 1975 م، عدد الأجزاء: 5 أجزاء.
- السيرة النبوية لابن هشام، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميري المعافري، أبو محمد، جمال الدين (المتوفى: 213 هـ)، تحقيق: مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده بمصر، الطبعة: الثانية، 1375 هـ - 1955 م.
- السيرة النبوية على ضوء القرآن والسنة، محمد بن محمد بن سويلم أبو شهبة (المتوفى: 1403 هـ)، دار القلم - دمشق، الطبعة: الثامنة - 1427 هـ.
- الكتاب المصنف في الأحاديث والآثار، أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواسي العبسي (المتوفى: 235 هـ)، المحقق: كمال يوسف الحوت، مكتبة الرشد - الرياض، الطبعة: الأولى، 1409، عدد الأجزاء: 7.
- مختصر تاريخ دمشق لابن عساكر، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الانصاري الرويفعي الإفريقي (المتوفى: 711 هـ)، المحقق: روحية النحاس، رياض عبد الحميد مراد، محمد مطيع، دار النشر: دار الفكر للطباعة والتوزيع والنشر، دمشق - سوريا، الطبعة: الأولى، 1402 هـ - 1984 م، عدد الأجزاء: 29.

- المجتبي من السنن = السنن الصغرى للنسائي، أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: 303هـ)، تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة، مكتب المطبوعات الإسلامية - حلب، الطبعة: الثانية، 1406 - 1986، عدد الأجزاء: 9 (8 ومجلد للفهارس).
- المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: 261هـ)، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي - بيروت، عدد الأجزاء: 5.
- المعجم الكبير، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: 360هـ)، المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة: الثانية، عدد الأجزاء: 25.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موضوع المشاركة في مؤتمر المولد النبوي الشريف بعنوان:

شباب نصرُوا الإسلام

الحمد لله ولي كل نعمة وكاشف كل كريهة ونقمة، والصلاة والسلام الأطيبان الأعذبان على سيدنا أحمد المؤيد بالحق ودلائل التمكين: ينصر المظلومين على الظالمين، ويقيم شريعة العدل المبين، وعلى عترته الصفوة الأطيبين، وصحابته الأكرمين الأمجدين.

وبعد، فإن أعظم خير ما يمدح به النبي صلى الله عليه وسلم في يذكر به النبي صلى الله عليه وسلم في وقتنا الراهن: جانب العدل في سيرته العطرة، ومشاهد القيادة الصالحة والريادة الناجحة التي ربي بها الصحابة رضي الله عنهم على تصحيح الإيمان بنصرة الإسلام، إقامة لعمود كرامة الأمة، وصيانة لراية دعوته ورسالته كي تظل إلى قيام الساعة مرفوعة خفاقة في العالمين؛ بأمر الله تعالى القائل في محكم تنزيله: (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا)⁸⁴¹، وقوله تعالى: (فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)⁸⁴².

ومن ثم امتثل الصحابة رضي الله عنهم لأمر الله تعالى في نصره دينه ونبيه صلى الله عليه وسلم، فحفلت السيرة النبوية بمشاهد لا تحصى من مواقفهم الشاهدة على صدقهم في اتباعه وفدائه، وبذل أنفسهم وأعز مهجهم في سبيل ذلك، وليس العجب في إقدامهم وتفانيهم رضي الله عنهم، ولكن العجب في أنهم أدوا وظيفة النصر النبوية وأعمارهم الشريفة بين الفتوة والشباب.

لذلك بدا لي - بهذه المناسبة النبوية الطيبة المباركة - أن أشارك بهذا الموضوع القليل الضئيل في عد بعض مشاهد نصره شباب الصحابة رضي الله عنهم للنبي صلى الله عليه وسلم.

* Prof. Dr. Abdurrezzak Merzuk, Mağrib/Marakiş, Camiatu'l-Kadi Iyaz:

841 - سورة الفتح : الآية 28.

842 - سورة الأعراف : الآية 157.

ولما كانت النصره النبوية أنواعا عديدة صنفت هذه المشاهد تصنيفا تابعا لذلك، إذ منها ما يكون تضحية وفداء، ومنها ما يكون تصديقا في وقت القلة والغربة، وبينهما أصناف أخرى حاولت - لضيق المقام - التمثيل لها عسى أن تقع بذلك الفائدة؛ واضعا لكل مشهد عنوانا يجسد فحواه، ويشير إلى مغزاه.

المشهد الأول: نصره غلام.

وهو الصحابي الجليل سيدنا عبد الله بن مسعود الذي كان سادس من أسلم وصدق النبي صلى الله عليه وسلم وهو بعدُ غلام يافع، فما لبث أن أظهر الله عز وجل أهليته لهذا الشأن باستحقاق دعاء النبي صلى الله عليه وسلم له، يقول سيدنا عبد الله بن مسعود: (كنت أرعى غنماً لعقبة بن أبي معيط، فمر بي رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وأبو بكر، فقال: «يا غلام، هل من لبن؟» قال: قلت: نعم، ولكني مؤتمن، قال: «فهل من شاة لم ينز عليها الفحل؟»، فأتيته بشاة فمسح ضرعها فنزل لبن فحلبه في إناء فشرب وسقى أبا بكر، ثم قال للضرع: اقلص، فقلص قال: ثم أتيته بعد هذا فقلت: يا رسول الله علمني من هذا القرآن، قال: «إنك غلام معلم»، قال: فأخذت من فيه سبعين سورة) 843.

ولم تكد دعوة النبي صلى الله عليه وسلم تنتشر في مكة حتى أثبت هذا الغلام النبيل صدقه وأمانته في نصره النبي صلى الله عليه وسلم ودعوته؛ فكان رضي الله عنه أول من جهر بالقرآن في وجه الجاحدين المناوئين؛ فقد روى الإمام ابن إسحاق بن عروة بن الزبير؛ قال: (كان أول من جهر بالقرآن بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم بمكة عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: اجتمع يوما أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فقالوا: والله ما سمعتُ قريش هذا القرآن يجهر لها به قط، فمن رجل يسمعهم فقال عبد الله بن مسعود: أنا.

قالوا: إنا نخشاهم عليك، إنما نريد رجلا له عشيرة يمنعونه من القوم إن أرادوه، قال: دعوني فإن الله سيمنعني.

قال: فغدا ابن مسعود حتى أتى المقام في الضحى - وقريش في أُنديتها - حتى قام عند المقام ثم قرأ: (بسم الله الرحمن الرحيم - رافعا بها صوته - الرحمن علم القرآن) ..، ثم استقبلها يقرؤها.

843 - مسند أحمد بن حنبل: 3/379، رقم الحديث (3598).

فتأملوه فجعلوا يقولون: ماذا قال ابن أم عبد؟ ... ثم قالوا: إنه ليتلو بعض ما جاء به محمد، فقاموا إليه، فجعلوا يضربون في وجهه، وجعل يقرأ حتى بلغ منها ما شاء الله أن يبلغ. ثم انصرف إلى أصحابه وقد أثروا في وجهه، فقالوا له: هذا الذي خشينا عليك. فقال: ما كان أعداء الله أهون علي منهم الآن، ولئن شئتم لأغادينهم بمنلها غدا؛ قالوا: لا؛ حسبك، قد أسمعتهم ما يكرهون⁸⁴⁴.

نصرة الدعوة.

ومن المواقف الشبيهة بهذا الموقف مرحلة وأثراً: موقف سيدنا علي بن أبي طالب رضي الله عنه الذي أسلم وهو لا يزال صبياً في بدء الإسلام، بل إنه أول من أسلم من الصبيان، ولم يتأخر عن نصرته النبي صلى الله عليه وسلم ودعوته بدعوة غيره من الناس توسعة لمد الإسلام في مرحلة غربته الأولى؛ إذ كان السبب في إسلام سيدنا أبي ذر رضي الله عنه؛ لما سأله عن النبي صلى الله عليه وسلم، فقال له سيدنا علي: (فإنه حق وهو رسول الله، فإذا أصبحت فاتبعني؛ فإني إن رأيت شيئاً نزلت كأني أرى الماء، فإن مضيت فاتبعني حتى تدخل مدخلي ففعل). فانطلق يقفوه حتى دخل على النبي صلى الله عليه وسلم ودخل معه، فسمع من قوله وأسلم مكانه⁸⁴⁵.

نصرة الفداء والتضحية بالروح.

ومشاهد هذا الصنف كثيرة جداً لا تحصى، تدل على أن فتوح الإسلام بعد الهجرة في الجزيرة العربية وفي كل آفاق العالم إنما كانت بشهامة القادة والسادة من شباب الصحابة رضي الله عنهم أجمعين.

سيدنا عبد الله بن عمر رضي الله عنه.

844 - سيرة النبي صلى الله عليه وسلم لابن هشام: 315/1.

845 - صحيح مسلم (رقم: 2474).

ومن أشهر مواقفهم التي جرت بعد استقرار النبي صلى الله عليه وسلم في المدينة المنورة: موقف سيدنا عبد الله بن عمر رضي الله عنه، حيث عرض نفسه على النبي صلى الله عليه وسلم في غزوة أحد فرده لصغر سنه، ثم أجازته في غزوة الخندق وعمره خمس عشرة سنة.

سيدنا زيد بن ثابت رضي الله عنه

وفعل النبي صلى الله عليه وسلم ذلك أيضاً مع سيدنا زيد بن ثابت رضي الله عنه الذي كان عمره عندما هاجر النبي صلى الله عليه وسلم إلى المدينة إحدى عشرة سنة، وحين بلغ من العمر ثلاث عشرة سنة أراد أن يشارك في غزوة، فرده النبي صلى الله عليه وسلم لصغر سنه، ثم أراد أن يشهد غزوة أحد، فرده وعمره أربع عشرة سنة، حتى كان أول المشاهد التي شهدها غزوة الخندق، ولما يتجاوز عمره خمس عشرة سنة.

فانظر إلى إصراره وشدة إلحاحه وحرصه على نصرته النبي صلى الله عليه وسلم التي جعلها دينه وحلمه وسعادته وقرّة عينه رضي الله عنه.

سيدنا عمير بن أبي وقاص رضي الله عنه

وهذا الصحابي الجليل سيدنا عمير بن أبي وقاص - أخو الصحابي الجليل سيدنا سعد بن أبي وقاص - رضي الله عنهما؛ يعرض نفسه ليشهد غزوة بدر أيضاً، وكان عمره أربع عشرة أو ست عشرة سنة، فلما رده النبي صلى الله عليه وسلم لصغر سنه رجع يبكي، فَرَقَّ له النبي صلى الله عليه وسلم وأجازته، ثم استشهد في الغزوة نفسها؛ قتله عمرو بن عبد ودّ.

وخبره هذا في سير أعلام النبلاء عن سيدنا سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه، قال: (رد رسول الله صلى الله عليه وسلم عمير بن أبي وقاص عن بدر، استصغره، فبكى عمير، فأجازته، فعقدت عليه حمالة سيفه)⁸⁴⁶.

سيدنا رافع بن خديج، وسيدنا سمرة بن جندب رضي الله عنهما

وهما ممن ردهم النبي صلى الله عليه وسلم في غزوة أحد لصغر سنهما الذي لم يتجاوز خمس عشرة سنة، فقبل للنبي صلى الله عليه وسلم: (يا رسول الله، إن رافعاً رام)، فأجازته النبي صلى الله عليه وسلم.

فلم يرض سيدنا سُمْرَةَ، فجاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم يقول: (يا رسول الله: أجزت رافعًا ولم تجزني، ولو صارعتُ رافعًا لصرعته)، فأجازه النبي صلى الله عليه وسلم.

وهي الغزوة التي أصيب فيه سيدنا رافع رضي الله عنه بسهم في صدره، ثم جاء إلى النبي صلى الله عليه وسلم، فخيرَه بين نزع السهم وقُطْبَتِهِ⁸⁴⁷، وبين نزع السهم وترك قُطْبَتِهِ في صدره رضي الله عنه؛ وذلك في مشهد من حديث يرويه حفيده يحيى بن عبد الحميد بن رافع، عن جدته امرأة سيدنا رافع، قالت: (أصِيبَ رَافِعٌ يَوْمَ أُحُدٍ، أَوْ يَوْمَ خَيْبَرَ بِسَهْمٍ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ انزِعِ السَّهْمَ".

فقال: "إِنْ شِئْتَ نَزَعْتُ السَّهْمَ وَالْقُطْبَةَ، وَإِنْ شِئْتَ نَزَعْتُ السَّهْمَ وَتَرَكْتُ الْقُطْبَةَ، وَشَهِدْتُ لَكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّكَ شَهِيدٌ".

فَقَالَ: "انزِعِ السَّهْمَ وَاتْرُكِ الْقُطْبَةَ، وَاشْهَدْ لِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنِّي شَهِيدٌ".

ففعل ذلك به النبي صلى الله عليه وسلم، فعاش حياة رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأبي بكر، وعمر، وعثمان، فلما كان زمان معاوية انتقض به جرحه، فهلك عند العصر⁸⁴⁸.

سيدنا سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه أول رام بسهم في الإسلام.

وكان عمره سبع عشرة سنة يوم رمى أول سهم في الإسلام، وأن النبي صلى الله عليه وسلم جمع له أبويه، ولم يجمعهما لأحد سواه، بقوله له يوم أحد: (ارم فداك أبي وأمي).

وحديث القصة يرويه رضي الله عنه بنفسه؛ قال: (كان رجل من المشركين قد أحرق المسلمين، فلقد رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يناولني النبل ويقول: "ارم فداك أبي وأمي"، حتى إنه ليناولني السهم ما له من نصل، فأرمي به، فنزعت بسهم ليس فيه نصل، فأصبت جبهته، فوقع وانكشفت عورته، فضحك رسول الله - صلى الله عليه وسلم - حتى بدت نواجذه⁸⁴⁹).

سيدنا أسامة بن زيد رضي الله عنه وبعث الفتوح.

وهو آخر بعث أرسله النبي صلى الله عليه وسلم، وكان عمر سيدنا أسامة بن زيد رضي الله عنهما لا يتجاوز ثمانية عشر عاما، وليس العجب من كونه شابا صغير السن، ولكن العجب من كون

847 - قُطْبَةُ السَّهْمِ: نَصْلُهُ.

848 - جزء حديث أبي عبد الله الخامل، رقم الحديث 14.

849 - سير أعلام النبلاء: 100/1.

سادة الصحابة الكبار سنا وشأننا في الجيش الذي ترأسه؛ أمثال سادتنا أبي بكر وعمر وعثمان وعلي رضي الله عنهم أجمعين.

وذلك بعد حجة الوداع وعودة النبي صلى الله عليه وسلم إلى المدينة، فكان أول ما فعل تجهيز جيش لغزو الروم الذين طغوا أيامئذ، وصاروا يصدون من آمن عن دين الحق، فأراد النبي صلى الله عليه وسلم ردهم ليكون أملا لكل مظلوم هناك، وأمر أسامة بن زيد ومن معه بالمسير إلى الروم. ثم توفي النبي صلى الله عليه وسلم قبل ذلك، فكان أول ما قام به سيدنا أبو بكر الصديق رضي الله عنه إنفاذ جيش أسامة بن زيد رضي الله عنه.

ولا يخفى ما جرى بعد موت رسول الله صلى الله عليه وسلم من ارتداد العرب وامتناعهم عن أداء الزكاة، وشدة ما امتحن به الصديق رضي الله عنه،

قال الحافظ ابن كثير: (فَلَمَّا مَاتَ عَظْمَ الحُطْبِ وَأَشْتَدَّ الحَالُ وَجَمَّ النِّفَاقُ بِالمَدِينَةِ، وَارْتَدَّ مَنْ ارْتَدَّ مِنْ أَحْيَاءِ العَرَبِ حَوْلَ المَدِينَةِ، وَامْتَنَعَ آخَرُونَ مِنْ أداءِ الزَّكَاةِ إِلَى الصِّدِّيقِ، وَلَمْ يَبْقَ لِلجمعةِ مَقَامٌ فِي بَلَدِ سِوَى مَكَّةَ وَالمَدِينَةِ.

فَلَمَّا وَقَعَتْ هَذِهِ الأُمُورُ أَشَارَ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ عَلَى الصِّدِّيقِ أَنْ لَا يُنْفَذَ جَيْشَ أُسَامَةَ لِاحْتِياجِهِ إِلَيْهِ فِيمَا هُوَ أَهَمُّ، لِأَنَّ مَا جُهِزَ بِسَبَبِهِ فِي حَالِ السَّلَامَةِ، وَكَانَ مِنْ جُمْلَةِ مَنْ أَشَارَ بِذَلِكَ عُمَرُ بْنُ الحُطَّابِ، فَامْتَنَعَ الصِّدِّيقُ مِنْ ذَلِكَ، وَأَبَى أَشَدَّ الأَبَاءِ، إِلَّا أَنْ يُنْفَذَ جَيْشَ أُسَامَةَ، وَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَحُلُّ عَقْدَةَ عَقْدَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَوْ أَنَّ الطَّيْرَ تَخَطَّفَنَا، وَالسِّبَاعَ مِنْ حَوْلِ المَدِينَةِ وَلَوْ أَنَّ الكِلَابَ جَرَّتْ بِأَرْجُلِ أُمَّهَاتِ المُؤْمِنِينَ لِأُجْهَزَنَّ جَيْشَ أُسَامَةَ وَأَمَرَ الحَرَسَ يَكُونُونَ حَوْلَ المَدِينَةِ فَكَانَ خُرُوجُهُ فِي ذَلِكَ الوَقْتِ مِنْ أَكْبَرِ المَصَالِحِ وَالحَالَةُ تِلْكَ، فَسَارُوا لَا يَمُرُّونَ بِحَيٍّ مِنْ أَحْيَاءِ العَرَبِ إِلَّا أُرْعِبُوا مِنْهُمْ، وَقَالُوا: مَا خَرَجَ هَؤُلَاءِ مِنْ قَوْمٍ إِلَّا وَبِهِمْ مَنَعَةٌ شَدِيدَةٌ، فَقاموا أربعين يوما ويقال سبعين يوما، ثُمَّ أتوا سَالِمِينَ عَامِينَ، ثُمَّ رَجَعُوا فَجَهِزَهُمْ حِينَئِذٍ مَعَ الأَحْيَاءِ الَّذِينَ أَخْرَجَهُمْ لِقتالِ المُرتَدَّةِ، وَمَانِعِي الزَّكَاةِ)⁸⁵⁰.

وهكذا أفلح سيدنا أسامة بن زيد في تنفيذ أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو شاب، وحقق للأمة فتحا مبينا، كف به بأس العدو الكافر في الخارج، وبأس العدو المنافق في الداخل، حتى صار فخرا لأمة الإسلام في سائر عصورها اللاحقة.

يقول الحافظ ابن كثير: (فَجَعَلَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ لَا يَمُرُّ بِقَبِيلٍ يُرِيدُونَ الْإِرْتِدَادَ إِلَّا قَالُوا: لَوْلَا أَنْ لِهَوْلَاءِ قُوَّةٌ مَا خَرَجَ مِثْلُ هَؤُلَاءِ مِنْ عِنْدِهِمْ، وَلَكِنْ نَدَعُهُمْ حَتَّى يَلْقُوا الرُّومَ، فَلَقُوا الرُّومَ فَهَزَمُوهُمْ وَقَتَلُوهُمْ، وَرَجَعُوا سَالِمِينَ، فَثَبَّتُوا عَلَى الْإِسْلَامِ)⁸⁵¹.

وقد كان في إنفاذ جيش سيدنا أسامة بن زيد رضي الله عنه خير كثير للإسلام، وعاصمة عظمى كف الله عز وجل بها قواصم كادت تعصف بمستقبل الأمة بعد موت النبي صلى الله عليه وسلم، وكانت طوائف كثيرة من اليهود والنصارى والمشركين والمنافقين تترصد بالإسلام والمسلمين الدوائر، فأذهب الله بغزوة هذا الصحابي الجليل المباركة مخاوف ومخاطر كثيرة، ظاهرة وباطنة، وجلب مسرات وبشائر كثيرة وطدت دعائم التمكين آنئذ، وظللت أهل الإسلام بمزيد استقرار وتطمين.

قال الحافظ ابن كثير: (أَمْضَى أَبُو بَكْرٍ جَيْشَ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ فِي آخِرِ رَبِيعِ الْأَوَّلِ، وَأَتَى مَقْتَلَ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيِّ فِي آخِرِ رَبِيعِ الْأَوَّلِ بَعْدَ مَخْرَجِ أُسَامَةَ، فَكَانَ ذَلِكَ أَوَّلَ فَتْحٍ فَتَحَ أَبُو بَكْرٍ وَهُوَ بِالْمَدِينَةِ)⁸⁵².

والأسود العنسي المنتبئ الكذاب من دجاجة ذلك الوقت الذين أوقدوا نار فتنة الردة التي اشتدت في عهد الخليفة الراشد سيدنا أبي بكر الصديق أكثر من اشتدادها في سائر عصور الخلفاء الراشدين، فجرت بركة قيادة الصحابي الشاب سيدنا أسامة بن زيد نصرًا في الداخل والخارج، وما فتى الخليفة الصديق رضي الله عنه يستثمر ذلك بصيانة أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى ازداد الإسلام قوة ومهابة.

قال الحافظ ابن كثير: (وَنَفَّذَ الصِّدِّيقُ جَيْشَ أُسَامَةَ، فَقَلَ الْجُنْدُ عِنْدَ الصِّدِّيقِ، فَطَمَعَتْ كَثِيرٌ مِنَ الْأَعْرَابِ فِي الْمَدِينَةِ وَرَأَمُوا أَنْ يَهْجُمُوا عَلَيْهَا، فَجَعَلَ الصِّدِّيقُ عَلَى أَنْقَابِ الْمَدِينَةِ حُرَّاسًا يَبْتَئُونَ بِالْجَيْشِ حَوْهَا، فَمِنْ أَمْرَاءِ الْحُرْسِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَالزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ، وَطَلْحَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ.

وَجَعَلَتْ وَفُودُ الْعَرَبِ تَقْدُمُ الْمَدِينَةَ. يُقْرُونَ بِالصَّلَاةِ وَيَمْتَنِعُونَ مِنْ أَدَاءِ الزَّكَاةِ، وَمِنْهُمْ مَنْ امْتَنَعَ مِنْ دَفْعِهَا إِلَى الصِّدِّيقِ، وَقَدْ تَكَلَّمَ الصَّحَابَةُ مَعَ الصِّدِّيقِ فِي أَنْ يَتْرَكَهُمْ وَمَا هُمْ عَلَيْهِ مِنْ مَنَعِ الزَّكَاةِ وَيَتَأَلَّفَهُمْ حَتَّى يَتَمَكَّنَ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِهِمْ.

851 - نفسه: 305/6.

852 - نفسه.

فَامْتَنَعَ الصِّدِّيقُ مِنْ ذَلِكَ وَأَبَاهُ حَتَّى قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِأَبِي بَكْرٍ: "عَلَامَ تُقَاتِلُ النَّاسَ؟ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَإِذَا قَالُوهَا عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا؟".

فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: "وَاللَّهِ لَوْ مَنَعُونِي عِقَالًا كَانُوا يُؤَدُّونَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَقَاتِلَنَّهُمْ عَلَى مَنَعِهَا، إِنَّ الزُّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ، وَاللَّهِ لِأَقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزُّكَاةِ".
قَالَ عُمَرُ: "فَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ رَأَيْتُ اللَّهَ قَدْ شَرَحَ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِلْقِتَالِ، فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ" (853).

بسالة سيدنا معاذ بن عمرو، وسيدنا معوذ بن عفراء رضي الله عنهما.

وذلك لما توليا كلاهما قتل أبي جهل يوم بدر وهما غلامان يافعان؛ كما في صحيح البخاري، عن سيدنا عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه، قال: (إني لفي الصف يوم بدر، إذ التفتُ فإذا عن يميني وعن يساري فتیان حديثا السن، فكأني لم آمن بمكائهما، إذ قال لي أحدهما سرًا من صاحبه: "يا عم، أربي أبا جهل، فقلت: يا ابن أخي، فما تصنع به؟ قال: أُخبرتُ أنه يسب رسول الله صلى الله عليه وسلم، والذي نفسي بيده، لئن رأيتَه لا يفارق سوادِي سواده حتى يموت الأَعجل منَّا.

فتعجبت لذلك، وغمزني الآخر، فقال لي مثلها، فما سرني أي بين رجلين مكائهما، فلم أنشب أن نظرت إلى أبي جهل يجول في الناس، فقلت: ألا تريان؟ هذا صاحبكما الذي تسألاني عنه، فشدًا عليه مثل الصقرين، فابتدراه بسيفيهما فضرباه حتى قتلاه، ثم انصرفا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم.

فقال: "أيكما قتله؟".

فقال كل واحد منهما: "أنا قتلتَه".

قال: "هل مسحتما سيفكما؟".

فقالا: "لا".

فنظر رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى سيفيهما، فقال: "كلاكما قتله".

ثم قضى رسول الله بسلبه لسيدنا معاذ بن عمرو بن الجموح، لأن سيدنا معوذ بن عفراء استشهد يومئذ) (854).

853 - البداية والنهاية: 311/6.

854 - صحيح مسلم، رقم الحديث 1752.

تم بحمد الله تعالى وكمال عونه الموضوع الموسوم بـ: (شَبَابُ نَصْرُوا الْإِسْلَامَ)، وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم.

كتبه العبد الفقير إلى عفو ربه ولطفه عبد الرزاق بن محمد مرزوق، وكان الفراغ منه عصر يوم الإثنين الخامس من شهر صفر عام 1440هـ، الموافق 2018/10/15م.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي أعزَّ الدين بالقرآن المبين كتابةً ، وبالنبي المصطفى أعزَّ أحبائه وأكرومه بانصاره والمهاجرين من أصحابه فكانوا جنود الدين وشبابه ؟ ، وجعل لنا المسجد ترى منارته وقبابه .

اما بعد :

فهذه صفحات ملخصة تلقي الضوء على رعاية النبي صلى الله عليه وسلم لأصحابه وخاصة الشباب منهم تحت عنوان .

شباب حول الرسول صلى الله عليه وسلم .

أولاً: مفهوم مرحلة الشباب :

ذكر الله سبحانه وتعالى مرحلة الشباب في كتابه العزيز بالفتوة كما جاء في سورة الكهف عن قصة الشباب أصحاب الكهف قال تعالى نَحْنُ نُقْضُ عَلَيْكَ نَبَاهُكُمْ بِالْحَقِّ ۗ اٰهَمُّ فَنِيَّةٌ اٰمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَرَدُّنَاهُمْ ووصفها بالقوة كما في قوله تعالى اللهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ الروم: ٥٤

وفي شرح مشكل الآثار يقول الإمام الطحاوي تعليقاً على حديث جابر بن عبد الله قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إِبْنِي رَأَيْتُ أَبِي دَخَلْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ قَصْرًا أبيضَ بِفنائِهِ جاريةٌ ، فقلتُ : لِمَنْ هَذَا القَصْرُ ؟ قالتُ : لِعَمْرٍ . فَأَرَدْتُ أَنْ أَدْخُلَهُ فَأَنْظَرُ إِلَيْهِ ، فَذَكَرْتُ عَمْرًا يَا عَمْرُ فَقَالَ عَمْرُ : بِأبي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللهِ ، أَوْعَلَيْكَ أَعَارُ ؟ " 1

قال الامام الطحاوي رحمه الله تعالى : " إذا نظرنا الى حقيقة ما دون مرحلة الشباب والى الشباب وما فوقهما فوجدنا أن الله عز وجل قد قال في كتابه هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَقَّى مِنْ قَبْلٍ وَلِتَبْلُغُوا أَجْلاً مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ غافر: ٦٧

فأخبر عز وجل أنه يخرجهم طفلاً ، ثم وجدناه عز وجل قد بينَّ نهاية مرحلة الطفولية في آية أخرى وهي قوله عز وجل وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ النور: ٥٩

فعلقتنا بذلك أن ما دون بلوغ الحلم حال طفولية ، وأن ما بعد الحلم ضدها ولا نعلم تاليا للطفولية غير الشباب .

* Prof. Dr. Muhammed eş-Şatî, Lübnan/Beyrut, Kulliyetu'd-Da'veti'l-Camiyye li'd-Dirasati'l-Islamiyye:

فعلقلنا بذلك أن من احتلم : هو شاب ثم يكون كذلك الى ما شاء الله أن يكون وطلبنا المدة التي يكون فيها كذلك

حتى يخرج منها الى ضدها فوجدنا الله قد قال في الآية ثُمَّ لَتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ غافر: ٦٧

ولم يبين لنا عز وجل فيها ما بلوغ الأشد ، ثم وجدناه عز وجل قد بين ذلك لنا في آية أخرى بقوله وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِلَيَّ مِنَ الْمُسْلِمِينَ الْأَحْقَاف: ١٥

واحتجنا أن نعلم : هل خرج بذلك من الشباب الى غيره أم لا ؟

فوجدناه عز وجل قد بين ذلك في آية أخرى بقوله وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً الْأَحْقَاف: ١٥
فعلقلنا بذلك أن من بلغ الأربعين سنة فقد بلغ أشده.

وأصبحنا أن نعلم : هل خرج بذلك من الشباب الى غيره أم لا

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لَتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لَتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّىٰ مِنْ قَبْلٍ وَلَتَبْلُغُوا أَجْلاً مُّسَمًّىٰ وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ غافر: ٦٧

فاتحتمل أن يكون ما بعد الأربعين خروجاً من الشباب ودخولاً في الشيخوخة ...

ويحتمل أن يكون بين بلوغهم الأشد وبين أن يكونوا شيوخاً مدة الله أعم بمقدارها وهي مدة شباب فيكون السن الذي كان رسول الله صلى الله عليه وسلم فيها يوم رأى تلك الرؤيا هي فوق الأربعين ودون الحال التي يكونون فيها شيوخاً والله أعلم بحقيقة الأمر " (2)

إذا تنتهي مرحلة الطفولة مع بلوغ الحلم، والشباب بعده، حتى الأشد، والأشد بداية الكهولة ، والشباب مرحلة القوة وإن طالت والشيخوخة، مرحلة الضعف بعدها .

يقول ابن كثير : " ذكر الله تعالى أنهم فتية وهم الشباب وهم أقبل للحق وأهدى للسبيل من الشيوخ الذين قد عتوا وانغمسوا في دين الباطل ولهذا كان أكثر المستجيبين لله ورسوله شباب وأما الشيوخ من قريش فعامتهم بقوا على دينهم ولم يسلم منهم الا القليل .." (3)

وفي السنة المطهرة ورد ذكر الشباب والفتيان على أنّها صفة مدح ومسؤولية :

كما في حديث عبدالله بن مسعود رضي الله عنه - عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج فإنه أغض للبصر وأحصن للفرج ومن لم يستطع فعليه بالصوم فإنه له وجاء ."
(4)

وقال جنذب بن عبدالله رضي الله عنه : كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم ونحن فتيان حزاورة (5) تعلمنا الإيمان قبل أن نتعلم القرآن فازددنا به إيماناً " (6) فالعقيدة أولاً

وحديث الفاكهي عن ابن أبي يقظة المدني بسنده عن أبي حمزة الحروري قال : وهل كان أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا شباباً ؟ (7)

وحديث ابن عمر رضي الله عنهما : كنا ننام على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم في المسجد ونحن شباب " (8)

أذاً : الشباب بمعنى الفتاء والحداثه ويقال شبَّ الغلام يشب شبياً وشيواً وشبياً... والشباب جمع شاب وكذلك شباب وشببة (9) وكلمة شباب تعني في أصلها اللغوي **النماء والقوة** (10) . ولتحديد مرحلة الشباب فهي من حيث البداية تبين مما يأتي :

قال تعالى **وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ** النور: ٥٩

والحلم هو البلوغ وهي بداية الشباب بعد مرحلة الطفولة كما ذكر النصوص لحديث علي رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم رفع القلم عن ثلاثة : عن النائم حتى يستيقظ وعن الصبي حتى يشب وعن المجنون حتى يعقل " (11) فهذا الحديث جعل بداية الشباب عند بلوغ الإنسان . وفي حديث ابن مسعود : يا معشر الشباب : اعتبر الشباب بعد مرحلة الاحتلام والبلوغ ولا يكون الزواج الا بعد ذلك . "واعتر ابو منصور الثعالبي في تقسيمه لأسنان الناس : الشباب الى سن الأربعين " . يقول ابن كثير رحمه الله تعالى :

بَلَغَ أَشُدَّهُ الْأَحْقَافُ : ١٥ أي قوي وشب وارتحل وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً الْأَحْقَافُ : ١٥ أي تنهى عقله وكمل فهمه . (12)

ولهذا قال عن يوسف عليه السلام وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا يوسف: ٢٢ **والصحابه** : كما في صحيح البخاري كتاب 62 فضائل الصحابة : " من صحب النبي او رآه فهو من اصحابه " . وفي الكفاية للخطيب البغدادي ص / 51 / عن الامام احمد قوله : " كل من صحبه سنة أو شهرا أو يوما أو ساعة أو رآه فهو من أصحابه , له من الصحبة على قدر ما صحبه , وكانت سابقته معه , وسمع منه , ونظر إليه .. " **والخلاصة** : منذ بداية مرحلة الحلم يدخل الإنسان مرحلة الفتوة والشباب والتحديد المختار لمرحلة الشباب : هي مرحلة القوة والفتوه من بلوغ الحلم حتى بلوغ الاربعين .

فالشباب عماد كل دعوة وصحب كل نبي واصحاب نبينا صلى الله عليه وسلم بأغلبهم كانوا شبانا رباهم وأحسن تربيتهم وعاشوا بعده دعاة هداة أباة فاتحين ومعلمين وقادة للمؤمنين إلى قيام الساعة .

ثانياً : من خصائص مرحلة الشباب

1- **أهم قوة الأمة الله الذي خلقكم من ضعفٍ ثم جعل من بعدٍ ضعفٍ فؤةً ثم جعل من بعدٍ فؤةً ضعفاً**

وَشَبِيحَةُ الرُّومِ: ٥٤

قال ابن كثير رحمه الله تعالى **يَخْرُجُ** -الإنسان - من بطن أمه ضعيفاً نحيفاً واهن القوى ثم يشب قليلاً قليلاً , حتى يكون صغيراً ثم حدثاً ثم مراهقاً ثم شاباً , وهو القوة بعد الضعف , ثم يشرع في النقص ... " (13) **وقوله تعالى خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَبِيحَةَ الرُّومِ: ٥٤** يعني جعل من بعد ضعف الطفولة قوة الشباب . وهذه القوة : قوة في البدن وقوة في الحواس وقوة على العمل والتكسب وقوة على طلب العلم " . (14) .

2- **طلب العلم في الشباب :**

قال عبد الله بن أحمد بن حنبل رحمهما الله قلت لأبي يا أبت ما الحفاظ ؟ قال : يا بني شباب كانوا عندنا من أهل خراسان وقد تفرقوا" (15) فكلما ازداد طلب العلم من الشباب نُحِضت الأمة وقويت واستعادت دورها وعافيتها وريادتها . حتى قال : **استقرئوا القرآن أربعة** : فذكر عبد الله بن مسعود وسالما مولى أبي حذيفة وأبي بن كعب ومعاذ بن جبل " . متفق عليه
وهؤلاء الشباب حول رسول الله صلى الله عليه وسلم يأخذون عنه العلم ويبلغونه للناس .

3- أطول مراحل العمر :

أخبرنا النبي صلى الله عليه وسلم أن : " أعمار أمتي ما بين الستين الى السبعين وأقلهم من يجوز ذلك " (16) فإن متوسط الأعمار 65 سنة يأخذ الشباب منها من 14 حتى 40 اي 26 سنة فالشباب غالب حياة الإنسان . إذا فهي مرحلة العلم والعطاء والعمل والقوة والسعادة وقد استغلَّ الصحابة الشباب أعمارهم وأوقاتهم وخدموا دينهم ودعوتهم على أكمل وجه .

ثالثاً : معاملة النبي صلى الله عليه وسلم للشباب .

لقد كانت معاملة النبي صلى الله عليه وسلم للشباب خارجة عن مألوف الزمان من رفعة الخلق ولين الجانب وطهر النصيحة وجميل الخطاب ودفء الاحتضان ودوام الرعاية وحنو الأبوة مما حببهم به جبا لم تعرفه أمته أو دعوة من قبل . وكان مما قالوا فيه : " كان عليه الصلاة والسلام أحسن الناس خلقاً " لم يكن فاحشاً ولا متفحشاً ، ولا صخاباً في الأسواق ولا يجزي بالسيئة مثلاً ولكن يعفو ويصفح " (17).
عن عائشة رضي الله عنها، قالت: «ما خير النبي صلى الله عليه وسلم بين أمرين إلا اختار أيسرهما ما لم يأثم، فإذا كان الإثم كان أبعدهما منه، والله ما انتقم لنفسه في شيء يؤتى إليه قط، حتى تنتهك حرمت الله، فينتقم لله» (18) وعن عائشة رضي الله تعالى عنها قالت : " ما ضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم أحداً من نسائه قط، ولا ضرب خادماً قط، ولا ضرب شيئاً يمينه قط، إلا أن يجاهد في سبيل الله، (19) ولما سئل جابر بن سمرة أكنتم تجالسون رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ قال : نعم وكان طويل الصمت قليل الضحك وكان أصحابه ربما يتناشدون الشعر في المسجد وذكروا أمورهم في الجاهلية وهم يضحكون وربما ابتسم معهم " (20).

1- الترحيب بهم والبشر لهم واستضافتهم في مسجده .

كان صلى الله عليه وسلم يرحب بأصحابه عامة والشباب خاصة وييش في وجوههم مما يترك فيهم أطيب الأثر وأجمل الذكرى فهذا الصحابي جرير بن عبد الله رضي الله عنه يقول : " ما حجني رسول الله صلى الله عليه وسلم منذ أسلمت ولا رأني إلا أبتسم في وجهي " (21) وكان يرحب بهم ويوصي بذلك :
عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : سيأتيكم أقوام يطلبون العلم فإذا رأيتهم فقولوا لهم مرحباً مرحباً بوصية رسول الله صلى الله عليه وسلم - واقتنواهم " (22)
وعن ابن عمر رضي الله عنهما : " أنه كان ينام وهو شاب أعزب لا أهل له في مسجد النبي صلى الله عليه وسلم " (23) ليكونوا أقرب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم .

2- الرفق والشفقة بهم .

كان الشباب يأتون رسول الله صلى اليه عليه وسلم على أحوال متفاوتة فالفقر والغربة والترقب . فيحسن للفقير ويأوي الغريب ويطمئن الخائف ويكلف النابه بمسؤوليات الدعوة ويعلم الجاهل ويتلطف بالمسيئ ويوقد الأمل باليائس ويسأل الشباب عن أحوالهم وأهلهم وعيالهم .

وهذا واحد من شباب الصحابة ممن كانوا حول الرسول الله صلى الله عليه وسلم وهو مالك بن الحويرث يقول : أتينا النبي صلى الله عليه وسلم ونحن شبيبة متقاربون فأقمنا عنده عشرين ليلة , فظن أننا اشتقنا الى أهلنا وسألنا عمن تركنا في أهلنا فأخبرنا. وكان رقيقاً رحيماً فقال: "ارجعوا الى أهليكم فعلموهم ومروهم وصلوا كما رأيتموني أصلي وإذا حضرت الصلاة فليؤذن لكم أحدكم ثم ليؤمكم أكبركم " (24)

3- تفقد أحوالهم وحسن مساعدتهم : عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما - وكان من شباب الصحابة - قال: كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم في غزاة، فأبطأ بي جملي وأعياء، فأتى علي النبي صلى الله عليه وسلم فقال «جابر»: فقلت: نعم، قال: «ما شأنك؟» قلت: أبطأ علي جملي وأعياء، فتخلفت، فنزل يحجنه بمحجنه ثم قال: «اركب»، فركبت، فلقد رأيته أكفه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: «تزوجت» قلت: نعم، قال: «بكر أم ثيبا» قلت: بل ثيبا، قال: «أفلا جارية تلاعبها وتلاعبك» قلت: إن لي أخوات، فأحببت أن أتزوج امرأة تجمعهن، وتمشطهن، وتقوم عليهن، قال: «أما إنك قادم، فإذا قدمت، فالكيس الكيس»، ثم قال: «أتبيع جملك» قلت: نعم، فاشتره مني بأوقية، ثم قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم قبلي، وقدمت بالعادة، فجننا إلى المسجد فوجدته على باب المسجد، قال: «الآن قدمت» قلت: نعم، قال: «فدع جملك، فادخل، فصل ركعتين»، فدخلت فصليت، فأمر بلالا أن يزن له أوقية، فوزن لي بلال، فأرجح لي في الميزان، فانطلقت حتى وليت، فقال: «ادع لي جابرا» قلت: الآن يرد علي الجميل، ولم يكن شيء أبغض إلي منه، قال: «خذ جملك ولك ثمنه» (25)

والرعاية تتجلى في مرافقة النبي صلى الله عليه وسلم للشباب وتفقد أحوالهم المالية والاجتماعية والنفسية والدينية وهو ما يحتاجه الشباب ... رعايتهم الدينية والدنيوية التي تظهر حسن القيادة والتوجيه ولقد كانوا جيل عطاء وتضحية وصبر واقدام .

4- الاحترام والتقدير :

كان الشباب يحضرون مجلس النبي صلى الله عليه وسلم ويأخذون مكائهم في المجلس حيث كان صلى الله عليه وسلم يقرهم ويكرمهم ويحترمهم ويقوم بواجبهم .

وهذا أحد شباب الصحابة يروي قصة غلام (في أول شبابه) كان يجلس عن يمين رسول الله صلى الله عليه وسلم . "فعن سهل بن سعد رضي الله عنه قال : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أتى بشراب فشرب منه وعن يمينه غلام وعن يساره الأشياخ فقال للغلام : أتأذن لي أن أعطي هؤلاء؟ فقال الغلام والله يا رسول الله لا أوثر بنصبي منك أحدا؟ قال : فتلته رسول الله صلى الله عليه وسلم في يده " وفي رواية : "فأعطاه إياه" (26) ذلك أن الحق للغلام لأن الضيافة تبدأ عن اليمين أولا فأعطاه حقه

قبل لعبد الله بن أبي حبيبة ما أدركت من رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال جاءنا رسول الله صلى الله عليه وسلم في مسجدنا فجننت بقاء جنت وأنا غلام حدث حتى جلست عن يمينه وأبو بكر رضي الله عنه عن يساره ثم دعى بشراب فناولني عن يمينه ثم قام يصلي فرأيتَه يصلي في نعليه" (27)

لقد وجد الشباب مكانتهم في الدعوة الجديدة من نبي الرحمة صلى الله عليه وسلم الذي قال فيه ربهُ بِالْمُؤْمِنِينَ رَوْفٌ رَجِيماً التوبة: ١٢٨

5- دعاؤهم بأحب الأسماء إليهم :

مما لا يخفى أن الجاهلية لم تكثرث لأسماء الأبناء والبنات فكان صلى الله عليه وسلم يجب الاسم الحسن ويغير السيئ منه للحسن فلقد كان اسم سهل بن سعد: حزن بن سهل فغيره وغير عاصية بجميلة وبرة الى جويرة (28). وكان صلى الله عليه وسلم يتحجب إليهم بالأسماء الجميلة ويدعوهم بها ؛ فعن سهل بن سعد رضي الله عنه انه قال : "ما كان لعلي اسم أحب إليه من أبي تراب وإن كان ليفرح إذا دعى به " (29) وللأسم قصة معلومة .

فعن يحيى بن عتبة بن عبيد عن ابيه قال: دعاني رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا غلام حدث فقال : ما اسمك ؟ فقلت عتلة بن عبيد فقال : انت عتلة بن عبد الله " (30) حيث إن الاسم ينادى به على الدوام فلا بد من الاسم الجميل المحبب الى حامله حتى لا يشبه الألقاب السيئة المنهي عنها .

وهو اهتمام نبوي رائع فيما يمس الشخصية وصيانتها وبناءها وحسن تسميتها وتربيتها ؛ ومراعاة لأدق التفاصيل في حياة الأمة عامة والشباب خاصة .

6- التخفيف عنه من أحزانهم وهمومهم

لما توفي والد جابر بن عبد الله رضي الله عنه وترك خلفه عائلة وديون نزل به الهم والحزن ورآه رسول الله صلى الله عليه وسلم على هذه الحال فقال عليه الصلاة والسلام :

(يا جابر ما لي أراك منكسرا ؟) قال جابر يا رسول الله مات ابي وترك عيالا وديناً قال : (أفلا ابشرك بما لقي الله به أباك ؟) قال بلى يا رسول الله قال : (ما كلم الله أحدا قط إلا من وراء حجاب وكلم أباك كفاحاً فقال يا عبد تمنّ عليّ أعطك قال : يا رب تحبني فأقتل فيك ثانية فقال الرب سبحانه : إنه سبق مني أنهم إليها لا يرجعون فقال : يا رب أبلغ من ورائي قال : فأنزل الله تعالى : وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ آل عمران: ١٦٩ " (31)

وعن المغيرة بن شعبة رضي الله عنه قال : ما سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم أحد عن الدجال أكثر مما سألته عنه فقال : (أي بني وما ينصبك منه ؟ إنه لن يضرك) قال : قلت إنهم يزعمون أن معه انهار الماء وجبال الخبز قال : هو أهون على الله من ذلك " (32) وما ينصبك : اي ما يشق عليك في ذلك وما يتعبك فلا تخف فلن ينصبك .

المدينة وهو جنب فانحنس منه فذهب فاغتسل ثم جاء فقال أين كنت يا أبا هريرة ؟ قال كنت جنباً فكرهت أن أجالسك وأنا علي غير طهارة فقال : سبحان الله إن المسلم لا ينجس " (33) فهو يتفرق بهم ويهون عليهم ما يحزنهم وما يزعجهم ثم يمدهم بالبشائر الطيبة.

7- مرافقتهم لهم وإردافهم معه على دابته: عندما يرافق النبي صلى الله عليه وسلم من الصحابة في سفره ورحلاته ويردفعهم خلفه ويحادثهم ويحاورهم ويوجههم ؛ فهي غاية في التربية القائمة على حسن التوجيه وتواضع

القائد وحسن الاهتمام ، وكيف ستكون حال الشاب وهو يرافق النبي صلى الله عليه وسلم ويجالس القائد ويكون معه في رحلته وعلى دابته؟!!

1544 - عن ابن عباس رضي الله عنهما: أن أسامة رضي الله عنه كان ردف النبي صلى الله عليه وسلم من عرفة إلى المزدلفة، ثم أردف الفضل من المزدلفة إلى منى، قال: فكلاهما قال: «لم يزل النبي صلى الله عليه وسلم يلبي حتى رمى جمرة العقبة» (34) وعنه أيضا قال: كنت خلف النبي صلى الله عليه وسلم يوما فقال لي: يا غلام إني أعلمك كلمات: احفظ الله يحفظك، احفظ الله تجده تجاهك، وإذا سألت الله فاسأل الله وإذا استعنت فاستعن بالله؛ واعلم أن الأمة لو اجتمعت على أن ينفعوك بشيء لم ينفعوك إلا بشيء قد كتبه الله لك؛ وإن اجتمعوا على أن يضروك بشيء لم يضروك إلا بشيء قد كتبه الله عليك؛ رفعت الأقلام وجفت الصحف" (35)

وهنا يغرس عليه الصلاة والسلام في نفوس الشباب العقيدة فهو وحده الضار والنافع والحفيظ ومقدمة ذلك الطاعة لله أولاً فهو المعين

وعن عروة بن الزبير أن أسامة بن زيد أخبره أن النبي صلى الله عليه وسلم ركب حمارا على إكاف تحته قطيفة فذكية وارف وراءه أسامة بن زيد وهو يعود سعد بن عبادة في بني الحارث بن الخزرج... (36)

وهي غاية التواصل مع الشباب والتواضع لهم وما سيكون من محادثة من النبي صلى الله عليه وسلم مع من يرافقه؛ وغاية ذلك الاختلاط بالشباب وتوجيههم عمليا نحو الاهداف العليا ليكونوا في خدمة الأمة والدين.

8- عيادة مرضاهم .

من وصايا النبي صلى الله عليه وسلم في حقوق المسلم على المسلم عيادته عند المرض. فعن هريرة رضي الله عنه، قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "حق المسلم على المسلم خمس: رد السلام، وعيادة المريض، واتباع الجنائز، وإجابة الدعوة، وتشميت العاطس" (37)

وعن أنس رضي الله عنه قال: كان غلام يهودي يخدم رسول الله صلى الله عليه وسلم فمرض فأتاه النبي صلى الله عليه وسلم يعوده فقعد عند رأسه فقال له: اسلم؛ فنظر إلى أبيه وهو عنده فقال: أطع أبا القاسم صلى الله عليه وسلم فأسلم فخرج النبي صلى الله عليه وسلم وهو يقول: الحمد لله الذي انقذه من النار". (38)

وعن جابر بن عبد الله قال: عادني رسول الله صلى الله عليه وسلم ماشياً وأبو بكر وأنا في بني سلمة" (39). وعن سلمان قال: عادني رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا عليل فقال: يا سلمان شفى الله سقمك وغفر ذنبك وعافاك في بدنك وجسمك الى مدة أجلك" (40).

ودخل على سعد يعوده بمكة، فبكي، قال: «ما يبكيك؟» فقال: قد خشيت أن أموت بالأرض التي هاجرت منها، كما مات سعد بن خولة، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «اللهم اشف سعدا، اللهم اشف سعدا» ثلاث مرار، (41)

وعن عثمان بن أبي العاص رضي الله عنه أنه شكى الى رسول الله صلى الله عليه وسلم وجعاً يجده في جسده منذ أسلم فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم ضع يدك على الذي تألم من جسدي وقل بسم الله ثلاثاً وقل سبع مرات أعوذ بعزة الله وقدرته من شر ما أجد وأحاذر" (42) ولا شك أن زيارة النبي صلى الله عليه وسلم لأصحابه في مرضهم تكشف جانباً عظيماً من رحمة النبي صلى الله عليه وسلم وحب لأصحابه ودعائه لهم ودخول منازلهم ومجالسة أهلهم ما يدعو للتأمل العميق في عظمة الرسول وكماله وبهائه وكرمه الذي قال فيه

ربه وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ القلم: ٤

9- قضاء حوائجهم: عن أبي هريرة رضي الله عنه: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يئتي بالرجل المتوفى عليه الدين، فيسأل: هل ترك لدينه فضلا؟ فإن حدث أنه ترك وفاء صلى، وإلا قال للمسلمين: صلوا على صاحبكم فلما فتح الله عليه الفتوح، قال: أنا أولى بالمؤمنين من أنفسهم، فمن توفي من المؤمنين فترك ديننا فعلي قضاؤه، ومن ترك مالا فلورثته " (43)

كلمات يردد التاريخ صداها حيث أقام النبي نفسه مقام المؤمنين بقضاء ديونهم وحوائجهم . فعن ابن أبي أوفى قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يستنكف أن يمشي مع الضعيف والأرملة فيفرغ بهم من حاجاتهم " . (44)

وما روي عن النبي صلى الله عليه وسلم : من ولي من المسلمين شيئا فأغلق بابه عن المسكين والضعيف وذوي الحاجة دون حاجاتهم وفاقاتهم ، أغلق الله عز وجل عنه باب رحمته يوم حاجته وفاقته احوج ما يكون الى ذلك " (45)

وعن عطية السعدي قال : قدمت على رسول الله صلى الله عليه وسلم في أناس من بني سعد بن بكر وكنت أصغر القوم فخلفوني في رحالهم ثم أتوا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقضى من حوائجهم ثم قال: هل بقي منكم من أحد؟ قالوا نعم غلام معنا خلفناه في رحالنا . فأمرهم أن يبتعثوا إليّ فقالوا: أجب رسول الله صلى الله عليه وسلم فأتيته فلما رأي قال : ما أغناك الله فلا تسأل الناس شيئا فإن اليد العليا هي المنطية وإن اليد السفلى هي المنطاة وإن مال الله تعالى لمسؤول ومنطى .. فكلمني رسول الله صلى الله عليه وسلم بلغتنا " (46)

وعن منبه بن عبد السلمي : استكسيت رسول الله صلى الله عليه وسلم فكساني خيشتين (47) فلقد رأيتني وأنا أكسي أصحابي " (48)

وما حبس نفقة عن اصحابه بل كان كالريح المرسلة ويعطي عطاء من لا يخشى الفقر فعن أنس بن مالك رضي الله عنه - قال: «ما سئل رسول الله - صلى الله عليه وسلم- على الإسلام شيئا إلا أعطاه، ولقد جاءه رجل فأعطاه غنما بين جبلين، فرجع إلى قومه فقال: يا قوم اسلموا فإن

محمدًا يعطي عطاء من لا يخشى الفقر " (49) كان يعطي أصحاب الحوائج عطاء لو وزع على الكثرة الكثيرة لأغنتهم، فهو يوجد بالنفيس والعالى دون التفتات إلى قيمة أو ثمن

10- تسليمهم المسؤوليات وتكليفهم المهمات . يتوثب الشباب دائما - لإثبات وجودهم - وتحمل الأعباء واطهار القدرة على ذلك وشباب الصحابة كانوا يسارعون لمرضاة الرسول

مهما كانت المهمة . ففي غزوة خيبر قال صلى الله عليه وسلم: لأعطي الراية غدا رجلا يفتح الله على يديه يحب الله ورسوله ويحبه الله ورسوله " (50) واعطاها علياً .

وسلم قيادة الجيش لشاب في الثامنة عشر من عمره لقتال الرومان في الشام .. وهذا الفعل يبين لنا قيمة ومكانة الشباب عنده صلى الله عليه وسلم .. " (51)

وعن معمر بن الزهري قال : أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم أسامة بن زيد على جيش منهم عمر بن الخطاب والزبير .. " (52)

وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من فعل كذا وكذا أو أتى مكان كذا وكذا فله كذا وكذا فسارع الشباب وثبت الشيوخ تحت الرايات فلما فتح الله عليهم جاء الشبان يطلبون ما جعل لهم وقال الشيوخ : إنا كنا رداءً لكم وكنا تحت الرايات فأنزل الله تعالى : سَأَلْنَاكَ عَنِ الْأَنْتَقَالِ قُلِ الْأَنْتَقَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ الْأَنْفَالُ : ١ (53) وفي مسند ابن راهويه فذهب شبان الرجال " (54)

حيث كان يسلمهم المسؤوليات ويكلفهم بمهام لا يقوم لها إلا الشباب حيث القوة والاندفاع وهي المغامرة والتضحية والاستعداد والمسارة لتلبية أوامر النبي صلى الله عليه وسلم فلم يهمل هذه الفئة بل أخذت دورها ومكانتها وأخذت الكفاءة المناسبة على ذلك . فكان الشباب هم كتاب الوحي وهم حملة رسائله إلى حكام العالم وهم الأمراء ثم كانوا الفاتحين والدعاة من بعده ووراث علمه صلى الله عليه وسلم .

11- الأوسمة النبوية :

لقد أعطى النبي صلى الله عليه وسلم الصحابة ومنهم الشباب أوسمة معنوية وتنويهات لفظية وألقاباً عظيمة تصفهم بأكرم ما فيهم . ونذكر من هؤلاء :

قيس بن عاصم : سيد أهل الوير - وائل بن حجر : آخر أبناء الملوك . وخالد سيف الله - وأسامة بن زيد : حب رسول الله - وبريدة : الزاملة . وجليبيب مني وأنا منه -

جرير : كريم قومه - أبو موسى : صاحب زممار . خزيمه بن ثابت : ذو الشهادتين - وزاهر بن حرام : الريح وبأدينا ونحن حاضرهم - معاوية : قوي أمين . - وقال : ارحم امتي بأمتي ابو بكر واشدهم في دين الله عمر وأعلمهم بالحلال والحرام معاذ بن جبل وأفرضهم زيد بن ثابت ألا وإن لكل أمة أميناً وأمين هذه الأمة أبو عبيدة بن الجراح : - أبو ذر : يبعث وحده (صادق اللهجة)

الحسن والحسين : ریحانتي رسول الله وسيدا شباب أهل الجنة - حذيفة : صاحب السر

- رافع بن خديج : الشهيد الحي ، ناهيك عن الصديق والفراروق والحيي وعلي الإمام... .

12- الترخيم والتكريم :

كأن ينادي ابا هريرة بقوله يا أبا هر وعائشة يا عائش وفاطمة يا فاطم ومن يتحجب إليه بقوله : يا غلام إني أعلمك كلمات . وللصي : يا عمير ما فعل النغير .

ويداعب أنس بفرك أذنه ؛ ويمسح على ناصية الفتيان ويعلمهم الاذان فعن صفية بنت بكرة قالت: رأيت أبا محذورة، رضي الله عنه مؤذن الرسول إذا قعد يضع قصته - شعر غرته - في الأرض، فقيل له في ذلك: فقال مسح رسول الله صلى الله عليه وسلم يده على رأسي، ولا أحلق موضع يد رسول الله صلى الله عليه وسلم " (55)

ويمح في وجه محمود بن الربيع الماء وهو ابن خمس سنوات " (56)

وهو خلق نبوي يثمر في صياغة الشباب صياغة تحرجهم من ظلمات الجاهلية بكل تفاصيلها وأعرافها وأجوائها إلى الفطرة الغامرة التي تجذب القلوب الصافية والنفوس الراقية إلى المساحة الإنسانية المترامية ليحيا في جو من

المودة والأمن مع القائد والنبي المعلم صلى الله عليه وسلم في أرقى الدروس الإنسانية في مدرسة الإسلام العظيم.

13-الثناء في معرض النصح .

للثناء والكلمة الطيبة الاثر العجيب على النفوس إذا استغلت في الدعوة مع مراعاة الاعتدال فيها وخاصة في الشباب لما لديهم من حاجة الى التقدير والقبول الاجتماعي ففي الثناء عليهم وبيان حسناتهم اشباع لهذه الحاجة .

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يستغل هذه الحاجة في الوقت المناسب لاصلاح اخطاء الشباب في الأدب " (57).

عن خريم بن فاتك الاسدي رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : نعم الرجل أنت يا خريم لولا خلتان فيك قلت وما هما يا رسول الله ؟ قال : إسبال إزارك وارضائك شعرك " (58) في رواية : قال لا جرم والله لا أفعل " (59)

وهو مدح يظهر وفرة المحاسن وقلّة المساوئ وهو أسلوب نبوي مع الشباب بمدح الشاب في أخلاقه جملة واحدة والثناء الضوء على ما ينبغي اصلاحه بطريقة تدفع نحو الاصلاح التلقائي باندفاع قوي وعلاج نهائي يسمو بهم ليكونوا حقيقة في الصحب الكرام .

والطريقة الثانية تعاكسها تماماً : منها قوله صلى الله عليه وسلم لأشج عبد قيس عندما جاء وفد قومه وهو أصغرهم : فيك خصلتان يجبهما الله ورسوله قال وما هما يا رسول الله ؟ قال : الأناة والتؤدة " (60) وهنا يحدد الصفات الايجابية ويبيّن عليها ليعلمه بالإشارة ؛ أن عليه اصلاح ما تبقى . وهو اسلوب نبوي رائع ومميز في نصح الشباب بتسليط الضوء على جزء وترك الباقي للشباب نفسه ليكمل ما عليه .

14- الحوار للاقتناع والافتناع .

كان صلى الله عليه وسلم يهتم بالشباب ويعمل على تربيتهم ليكونوا قادة الغد الصالحين ... ولأن الدين بالافتناع قال تعالى لا إكراه في الدين قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ البقرة: ٢٥٦ فكان يحاورهم ويستمع لوجهة نظرهم ويراعي سنّهم وحماسهم وقواهم يأخذ بهم بلطف الى جادة الصواب . ومن أعجبها الحوار التالي :

"فعن أبي أمامة رضي الله عنه أن غلاماً شاباً أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله ائذن لي في الزنا , فصاح الناس فقال صلى الله عليه وسلم : مه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : اقروه ، ادنْ ؛ فدنا حتى جلس بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم :

- اتحبه لأملك ؟ - قال لا , قال : وكذلك الناس لا يحبونه لامهاتهم .
- اتحبه لابنتك ؟ - قال : لا , قال : وكذلك الناس لا يحبونه لبناتهم .
- اتحبه لأختك ؟ - قال : لا , قال : وكذلك الناس لا يحبونه لأخواتهم .
- أتحبه لعمتك ؟ - قال : لا قال : وكذلك الناس لا يحبونه لعماتهم .
- اتحبه لخالتك ؟ - قال : لا ؟ قال : وكذلك الناس لا يحبونه لخالاتهم .

فوضع رسول الله صلى الله عليه وسلم يده على صدره وقال : اللهم كفر ذنبيه , وطهر قلبه وحصن فرجه
"(61) وفي رواية قال : فلم يكن يلتفت إلى شيء "(62)

أي أن هذا الحوار الهادئ أثر في تغيير نظرتة نحو فعل الفاحشة وأن المحاور هو رسول الله صلى الله عليه وسلم
مع علمه بالشباب وحاجاتهم الطبيعية لذلك حضهم على الزواج والتحصن من السقوط في وحول الرذيلة.

15-إقالة العثرات :

لقد صفح عن حاطب الشاب المؤمن رغم زلته وذلك لاسبقيته وجهاده يوم بدر وفي حوار مع حاطب بن أبي
بلتعة الذي بعث بكتاب لقريش يخبرهم فيه ببعض أمر النبي صلى الله عليه وسلم فقال : ما هذا يا حاطب ؟
قال : لا تعجل علي يا رسول الله ... وما فعلت ذلك غشا لرسول الله صلى الله عليه وسلم ولا نفاقاً ولا
ارتداداً ولا رضى بالكفر بعد الاسلام وقد علمت أن الله مظهر رسوله ومتم له أمره .. فقال رسول الله صلى
الله عليه وسلم لقد صدقكم .."(63)

وهذه بالعرف الحديث جنائية كبرى وخيانة عظمية والقصاص فيها هو الإعدام الميداني ليكون عبرة لمن يعتبر
... ولكنه علم صدقه واعتبرها جنحة فلم يكن يعلم خطورة تصرفه والرسالة لم تصل الى هدفها . ومع ذلك
سمع له رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يعجل عليه ولأنها الزلة الأولى فسأحه وهو (من أهل بدر) سابقة
شفعت له . والأصل رد الشباب الى جادة الصواب والتي هي أحسن .

وكذلك فعله مع الكثيرين : فقد ترك عبدالله بن أبي بن سلول دون عقاب وذلك :

- حتى لا يقال أن محمداً يقتل أصحابه .
- وليترك مجالاً للتوبة له ومثله .
- وليؤلف قلوب أمثاله على الإسلام وعدله ورحمته .
- ولا يترك مجالاً لتنامي النفاق بعد محاصرته .
- وكذلك عفوه عن أسرى بدر وترك ثمامة الذي جاء ليقنتله ؛ وصفح عن الشاعر زهير بن أبي
سلمى ، ويوم الفتح عفى ع كل أهل مكة وقال : " اذهبوا فأنتم الطلقاء".(64)

16- تحقيق أمانيتهم :

أمانيت الشباب وأحلامهم تختلف من مكان لآخر ومن زمان لآخر أما شباب الصحابة فكان من أمانيتهم أن
يشفع لهم النبي صلى الله عليه وسلم ليكونوا معه في الجنة
عن ربيعة بن كعب قال : كنت أبيت عند رسول الله صلى الله عليه وسلم آتية بوضوئه وحاجته فقال سلني
فقلت أسألك مرافقتك في الجنة فقال أو غير ذلك ؟ فقلت هو ذاك فقال : أعني على نفسك بكثرة السجود
"(65)

وكانت أكثر أمانيتهم محبة الله ورسوله لهم وأن يكونوا معه يوم القيامة وينالوا القرب منه ومجالسته .
فعن عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : ألا أخبركم بأحبكم إلي
وأقربكم مني مجلساً يوم القيامة فسكت القوم فأعادها مرتين أو ثلاثاً فقال القوم نعم يا رسول الله قال :
أحسنكم خلقاً"(66) كان النبي صلى الله عليه وسلم مما يقول للخادم : ألك حاجة ؟ قال : حتى كان ذات

يوم قال يا رسول الله حاجتي قال : وما حاجتك قال : حاجتي أن تشفع لي يوم القيامة قال ومن ذلك على هذا ؟ قال : ربي عز وجل قال : إما لا فأعني على نفسك بكثرة السجود " (67)

وعن عبد الله بن جبير الخزاعي قال : طعن رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلاً في بطنه أما بفضيب أوسواك فقال أوجعتني فأعطني فأعطاه العود الذي كان معه فقال استقد فقبل بطنه ثم قال " بل أعفو لعلك أن تشفع لي بها يوم القيامة" (68)

هذا قمة الحب من الشباب وقمة العطاء عهد الشفاعة من النبي صلى الله عليه وسلم لهؤلاء المتطلعين إلى الآخرة والسعادة الأبدية مع نبيهم صلى الله عليه وسلم في الجنة .

17- حضهم على طلب العلم .

فكان صلى الله عليه وسلم يحرص على تعليم الناس العلم والدين ومبادئ القراءة والكتابة . خاصة الصغار والشباب ؛ ففي خبر أسرى بدر: " أن من لم يكن معه فداء أي هو يحسن الكتابة دفع إليه عشرة غلمان من غلمان المدينة يعلمهم الكتابة فإذا تعلموا كان ذلك فداءه " . (69)

روى الامام أحمد بسنده عن ابن عباس قال : كان ناس من الأسرى يوم بدر لم يكن لهم فداء فيجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يعلموا أولاد الانصار الكتابة . " (70)

" فعن جابر بن عامر قال : أسر رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم بدر سبعين أسيراً وكان يفادي بهم على قدر أموالهم وكان أهل مكة يكتبون وأهل المدينة لا يكتبون .." (71). وهو يدل على حرص النبي صلى الله عليه وسلم على تعليم أبناء المسلمين وإزالة الأمية منهم واكتساب مهارتي القراءة والكتابة. فكان عهد النبي صلى الله عليه وسلم هو بداية عصر النور والرشد للبشرية كلها .

وقد تواترت الأحاديث النبوية على الحض على العلم وطلبه والصبر على مشاققة وأجر طالب العلم وأهمية العلم النافع . فقد جاء الاسلام لينقل الناس من الظلمات الى النور ومن الشرك الى التوحيد ومن الجهل الى العلم .

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ التوبة: ١٢٢

وأول ما أنزل تعالى (اقرأ) ومدح القرآن الكريم أهل العلم" بقوله قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ الزمر:

٩

وَأَنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ المجادلة: ١١

ومن اهتمامه بتعليم الشباب ما حدثت مالك بن الحويرث حين قال : اتينا النبي صلى الله عليه وسلم ونحن شبيهة متقاربون فأقمنا عنده عشرين ليلة وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم رقيقاً فلما ظن أنا قد اشتهينا أهلنا - او قد اشتقنا - سألنا عمن تركنا بعدنا فأخبرناه قال : ارجعوا إلى أهليكم فاقموا فيهم وعلموهم ومروهم - وذكر أشياء احفظها أو لا احفظها - وصلوا كما رأيتموني أصلي فإذا حضرت الصلاة فليؤذن لكم أحذكم وليؤمكم أكبركم" (72)

وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال : ضمنني إليه النبي صلى الله عليه وسلم وقال اللهم علمه الكتاب " (73) وكان فتى في أول شبابه ثم خرج يطلب العلم من كبار الصحابة حتى صار مرجع الأمة .

وهو كان يحض على العلم في قوله: "من سلك طريقاً يلتمس فيه علماً سهل الله له طريقاً إلى الجنة" (74) وتعلم الكثيرون الكتابة كما في قصة أبي شاه الذي قال: "اكتبوا لي يا رسول الله فقال صلى الله عليه وسلم: اكتبوا لأبي شاه" (75), ويدل عليه حديث أبي هريرة: ليس أحد من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم أكثر حديثاً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم مني إلا عبد الله بن عمرو فإنه كان يكتب وكنيت لا أكتب" (76) وعبدالله من شباب الصحابة الذين تعلموا الكتابة في حياة النبي صلى الله عليه وسلم.

18 - تكليفهم بتعليم اخوانهم أمور دينهم .

مما كلفهم به تعليم اخوانهم الجدد القرآن وامور دينهم: فعن عبادة بن الصامت قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يُشغل , فإذا أقدم الرجل مهاجراً على رسول الله صلى الله عليه وسلم دفعه الى رجل منا يعمله القرآن... (77) وكان هوؤلاء الشباب الكتبة ينتدبهم لأخطر مهمة وهي كتابة الوحي وتدوين القرآن الكريم .

روى الشيخان عن انس رضي الله عنه أنه قال: جمع القرآن على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم أربعمة كلهم من الأنصار: أبي بن كعب ومعاذ بن جبل وزيد بن ثابت وأبو زيد قيل لانس من ابو زيد؟ قال: احد عمومي" (78)

ومما رواه الصحابة: كنا في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم حلقتنا نتحدث إذ خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم من بعض حجره فنظر الى الخلق ثم جلس الى أصحاب القرآن وقال بهذا المجلس أمرت" (79).

19- تحصيلهم من الشهوات :

اهتم النبي صلى الله عليه وسلم بالشباب وعمل على تحصيلهم من الشهوات دون الاعتداء على الفطرة وبعيدا عن الرهبانية التي قال فيها عليه الصلاة والسلام " إن الله أبدلنا بالرهبانية: الحنفية السمحة". (80) ونهي عن الاختصاص للشباب: ليمسك نفسه عن الحرام ويأخذ حظه من المباح فعن عبد الله رضي الله عنه قال: كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم ونحن شباب فقلنا يا رسول الله ألا نستخصي؟ فنهانا ثم رخص لنا في أن ننكح المرأة بالثوب الى الأجل ثم قرأ عبدالله قوله يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ المائدة: ٨٧ (81)

بل قال عليه الصلاة والسلام: تزوجوا الولود الودود فإنني مكاثركم (82) وأمر الشباب بالزواج: ليصرف شهوته فيما أحل وليتكاثر الناس فقال صلى الله عليه وسلم: يا معشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج فإنه: أغض للبصروأحصن للفرج ومن لم يستطع فعليه بالصوم فإنه له وجاء". (83)

سأله جرير رضي الله عنه عن نظرة الفجأة قال: فأمرني أن أصرف بصري" (84) وحديث: «إياكم والجلوس على الطرقات»، فقالوا: ما لنا بد، إنما هي مجالسنا نتحدث فيها، قال: «فإذا أبيتم إلا المجالس، فأعطوا الطريق حقها»، قالوا: وما حق الطريق؟ قال: «غض البصر، وكف الأذى، ورد السلام، وأمر بالمعروف، ونهي عن المنكر» (85)

وعن ابن عباس قال : كان الفضل رديف رسول الله صلى الله عليه وسلم فقدمت امرأة من خثعم فجعل الفضل ينظر إليها وتنظر إليه وجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يصرف وجه الفضل الى الشق الآخر .. الحديث " (86) . وهو يحرص على الشباب من أن يندسوا أنفسهم بالشهوات كما روي عنه أنه قال : يا شباب قريش لا تنزوا ألاً من حفظ فرجه فله الجنة " (87)

فهو توجيه نحو بناء الاسرة مع طهارة المسلم من اتباع الشهوات وما يوصل إليها من النظر الى كل ما يحرك هذه الشهوات حتى تطمئن نفس الشباب في المسيرة المباركة في حياة طيبة طاهرة مثمرة .

والتحصين الكامل كما في قصة جابر وفيها عن الاستمتاع المباح بطيبات الحياة في مرحلة الشباب وهذا جابر من شباب الصحابة لما تزوج سأله رسول الله صلى الله عليه وسلم قائلاً : هل تزوجت بكراً أم ثيباً قال جابر تزوجت ثيباً قال فهلا تزوجت بكراً تلاعبها وتلاعبك... " (88)

ومن أدوية لجم الشهوات : غض البصر- ومجالسة الصالحين - والزواج المبكر - وتعدد الزوجات - وتسهيل متطلبات الزواج - واجراءاته - وتيسير المهور - وتقليل النفقة على تحسين المنازل وتزيينها - وتبسيط مراسم الأعراس - وإلغاء الأعراف الفاسدة في التبذير على الخطوبة والعرس والامتعة وتجهيز الأثاث وتضخيم الولائم وإقامة الحفلات المكلفة وما في بعضها من المنكرات ..

ان تيسير الزواج ومتطلباته هو السد المنيع في وجه الإنحراف والرذيلة وارتكاب المحرمات .

20- الامر بالنكسب ومنع السؤال : أمر النبي صلى الله عليه وسلم باكتساب الرزق والسعي له وطلبه بالحلال وحرّم السؤال بقوله : لا تحل الصدقة لغني ولا لذي مرة سوي " (89) وحديث ثوبان : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : من يتقبل لي بواحدة واتقبل له الجنة قلت أنا قال : لا تسأل الناس شيئاً " فكان ثوبان يقع سوطه وهو راكب فلا يقول لاحد ناولنيه حتى ينزل فيأخذه " (90)

بل كان يوجه الشباب نحو الاكتساب : فقد قال صلى الله عليه وسلم : لأن يحتطب أحدكم حزمة على ظهره خير له من أن يسأل أحداً فيعطيه أو يمنعه " (91)

وقصة الانصاري الذي جاء يسأله فطلب ما عنده في البيت وباعه بدرهمين وامره بشراء قدوم وقال : اذهب فاحتطب ولا أراك خمسة عشر يوماً ؛ فجعل يحتطب ويبيع فجاء وقد أصاب عشرة دراهم فقال : اشتر ببعضها طعاماً وبعضها ثوباً ثم قال هذا خير لك من أن تجيئى والمسألة نكتة في وجهك يوم القيامة إن المسألة لا تصلح إلا لذي فقر مدقع أو لذي غرم مفظع أو دم موجه " (92) إنها العفة والكرامة إلى تربى عليها الصحابة .

ثم امر بالفقعة على من يعول ففي الحديث : " خير الصدقة ما كان عن ظهر غنى وابدأ بمن تعول " (93) وقال : ومن عال جاريتين حتى تبلغا جاء يوم القيامة انا وهو " (94) وقال: يد المعطي العليا وأبدأ بمن تعول : أمك وإباك واختك وإخاك ثم أدناك ادناك " (95)

وهذا الشاب عبدالرحمن بن عوف يرفض مناصفة أخيه الأنصاري - سعد بن الربيع - ويدعو له ويقول : دلني على السوق فريح شيئاً من أقط وسمن فرأه النبي صلى الله عليه وسلم بعد أيام وعليه ضر من صفرة فقال صلى الله عليه وسلم : مهيم يا عبدالرحمن قال يا رسول الله تزوجت امرأة من الانصار قال فما سقت لها فقال : وزن نواه من ذهب فقال النبي صلى الله عليه وسلم " أولم ولو بشاة " (96)

رغم أن سعداً كان أكثر أهل المدينة مالا لكن التعفف الذي رقى عليه أصحابه صلى الله عليه وسلم جعلهم يتكسبون حلالاً وبينون الأسر ويتعففون عن مذلة السؤال ويسعون على العيال ولذلك عملوا في المهنة والتجارة والزراعة ورباهم ليكونوا أعزة كراماً .

22- الاعداد وامتلاك القوة :

كان يسره صلى الله عليه وسلم أعدادهم وتقويتهم بالرمي ويشاركهم تشجيعاً لهم وهي من رغبات الفتية ومواصفات الشباب .

فعن سلمة قال " مرَّ النبي صلى الله عليه وسلم على نفر من أسلم ينتضلون فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ارموا بني اسماعيل فإن أباكم كان رامياً ارموا وأنا مع بني فلان لأحد الفريقين فأمسكوا أيديهم فقال: ما لهم ؟ قالوا كيف نرمي وأنت مع بني فلان قال : ارموا وأنا معكم كلكم " (97)

وعن عقبه بن عامر قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو على المنبر يقول " وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة ألا إن القوة الرمي ألا إن القوة الرمي ألا إن القوة الرمي " (98) وعنه : "ستفتح عليكم أرضون ويكفيكم الله فلا يعجز أحدكم أن يلهو بأسهمه " (99) . وعنه : " من تعلم الرمي ثم تركه فقد عصاني " (100)

ولذلك أقبل الشباب على الإعداد امتثالاً لتوجيهاته عليه السلام وكانوا قوة في العقيدة وقوة في الإعداد وقوة في الأخلاق وقوة في العطاء .

23- مآزجهم :

والمزاح هو : الإنبساط مع الغير من غير تنقيص أو تحقير له وإلا دخل في المنهي عنه ؛ ومن طبيعة الناس محبة البشر في الوجوه والتحبب في الممازحة والملاطفة والمخالطة والشباب أكثر ميلاً للممازحة التي كانوا يلاقونها من رسول الله صلى الله عليه وسلم فما كان عبوساً بل كان بساماً طلقاً بشوشاً صلى الله عليه وسلم .

سأله ابو هريرة يوماً : يا رسول الله أنك تداعبنا قال : إني لا أقول الا حقاً " (101)

وعن انس بن مالك رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال له : يا ذا الأذنين : قال محمود بن غيلان قال ابو اسامة - أحد الرواة - يعني بمآزجه " (102)

وعن أنس قال : إن كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ليخالطنا حتى يقول لآخ لي صغير يا أبا عمير ما فعل النغير ؟ " (103) والمخالطة كلمة تحمل كل معاني التواضع .

وعنه قال : كان رجل من أهل البادية اسمه زاهراً يهدي للنبي صلى الله عليه وسلم الهدية من البادية فيجهزه رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أراد أن يخرج فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : " إن زاهراً باديتنا ونحن حاضروه ؛ وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحبه فأتاه رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يبيع متاعه فاحتضنه من خلفه ولا يبصره فقال الرجل أرسلني فالتقت فعرف النبي صلى الله عليه وسلم فجعل لا يألو ما ألصق ظهره بصدر النبي صلى الله عليه وسلم حين عرفه وجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول له : من يشتري العبد ؟ - وكان رجلاً دميماً - فقال يا رسول الله إذا والله تجديني كاسدا فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لكن انت عند الله لست بكاسد " (104) وفي رواية : " بل انت عند الله غال " (105)

وهو كذلك رغم الأعباء والاعمال جعل للصغار مكانة في قلبه يرعاهم وللشباب مكانة ؛ يمازح الصغار والشباب والكبار والحضر والأعراب وما رآه أحد أو رأى أحداً إلا ابتسم .

24 - اقالة العثرات : ولما بلغ عبد الله بن عبد الله بن أبي الذي كان من أمر أبيه ... أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله إنه بلغني أنك تريد قتل عبد الله بن أبي فيما بلغك عنه فإن كنت لا بعد فاعلاً فمربي به فأنا أحمل اليك رأسه قبل أن تقوم من مجلسك هذا .. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : بل نرفق به ونحسن صحبته ما بقي معنا " (106)

والبشر والابتسام والممازحة تزيد الإلفة والحب والإحترام فعن أبي هريرة رضي الله عنه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: المؤمن يألف، ولا خير فيمن لا يألف ولا يؤلف " (107).

رابعا: التربية الخلقية :

مخالطة الناس : ان الأخلاق الفاضلة دعامة بقاء الأمم وركيزة تلاحم المجتمعات وركن أصيل في صدق الإيمان وعلامة على سعادة الأفراد ومظهر حضاري للشعوب وهو القائل عليه الصلاة والسلام : إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق " (108).

فركز على تربية الصحابة على أعلى مراتب القيم وأزكى الفضائل وأرقى الاخلاق .

عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : " ألا أخبركم من يحرم على النار ومن تحرم عليه النار؟ على كل قريب هين سهل " (109)

1- الترغيب في الصدق والتحذير من الكذب والفجور

أمرهم بالصدق ... وحذرهم من الكذب فقال صلى الله عليه وسلم : عليكم بالصدق فأن الصدق يهدي الى البر وان البر يهدي الى الجنة واياكم والكذب فإن الكذب يهدي الى الفجور وان الفجور يهدي الى النار وما يزال العبد يكذب ويتحرى الكذب حتى يكتب عند الله كذابا " (110)

2- الحب في الله :

رَغِبَ صلى الله عليه وسلم الشباب بالمحبة وإلقاء السلام كما في حديث أبي هريرة رضي الله عنه : " لا تدخلوا الجنة حتى تؤمنوا ولا تؤمنوا حتى تحابوا ألا أدلكم على شيء إذا فعلتموه تحاببتم ؟ افشوا السلام بينكم " (111)

3- الورع والقناعة وانزال الناس منزلة النفس والإحسان للجار والوقار .

جمع صلى الله عليه وسلم عدة فضائل في حديث واحد فقال : يا أبا هريرة كن ورعاً تكن أعبد الناس وكن قنوعاً تكن أشكر الناس وأحب للناس ما تحب لنفسك تكن مؤمناً وأحسن جوار من جاورك تكن مسلماً وأقل من الضحك فإن كثرة الضحك تميت القلب " (112)

واكتفي بهذا النماذج فالأخلاق موسوعة اسلامية ضخمة من الأوامر والنواهي والتوجيه نحو اكتساب الفضائل وذكر الثواب على فعلها .

خامساً: الشباب حول الرسول صلى الله عليه وسلم

1- قاموا بمسؤوليات عظيمة .

" كان شباب الصحابة والشباب في مراحل التاريخ الاسلامي كلها في الأجواء الصحيحة والتربية الجادة كانوا دائماً يأتون بالعجائب الباهرة في مجالات مختلفة ". (113) وادّوا قسطهم للعلی في طاعة النبي صلى الله عليه وسلم في كل مهام الدعوة فهذا " زيد بن ثابت في السادسة عشر من عمره عندما قال له النبي صلى الله عليه وسلم : "اقرأ حرف يهود" فتعلم السريانية ... واستدعاه ابو بكر فقال :: إنك رجل شاب عاقل لا نتهمك، وقد كنت تكتب الوحي لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فتتبع القرآن فاجمعه، " (114). وأول هذه الخصائص أنه شاب محل ثقة خلفاء النبي صلى الله عليه وسلم ومهمة ثقيلة تحتاج الى عمل متواصل أسندت الى هذا الشاب الفتى " (115) من الخليفة فقد كان أميز الصحابة في الكتابة وتعلم لغة اليهود وهو الذي طلب منه الصديق رضي الله عنه والفاروق بعد ذلك أن يجمع القرآن ". (116) فقام بأخطر مهمة على أفضل وجه ...

2- الطاعة : حتى ليستأذن في قتل أبيه .

وأطاع الشباب نبيهم في كل أمر حتى لقد عرض هذا الشاب قتل أبيه إن أمر النبي صلى الله عليه وسلم بذلك " ولما بلغ عبدالله بن أبي الذي كان من أمر أبيه ... أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله إنه بلغني أنك تريد قتل أبي عبدالله بن أبي فيما بلغك عنه فإن كنت لا بد فاعلا فمربي به فأنا أحمل اليك رأسه قبل أن تقوم من مجلسك هذا ... فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم بل نترفق به ونحسن صحبتته ما بقي معنا " (117)

3- التضحية بأنفسهم

ففي غزوة بدر عرض رسول الله صلى الله عليه وسلم أصحابه وردّ من استصغر منهم فرد : عبدالله بن عمر واسامة بن زيد ورافع بن خديج والبراء بن عازب واسيد بن خضير وزيد بن أرقم وزيد بن ثابت وعمير بن أبي وقاص فقال أرجع فبكي فأجازه فقتل بيدر وهو ابن ست عشرة سنة ". (118) فقد كانوا يسارعون للتضحية بأنفسهم حبا بالله ورسوله . فعن أنس قال : كان شباب من الأنصار يسمون القراء ينتحون في ناحية من المدينة يحسب أهلهم أنهم في المسجد ويحسب أهل المسجد أنهم في أهليهم فيصلون من الليل حتى إذا تقارب الصبح احتطبوا من الخطب واستعذبوا من الماء فوضعوه على ابواب حجر رسول الله صلى الله عليه وسلم . فبعثهم رسول الله صلى الله عليه وسلم جميعاً إلى بئر معونة فاستشهدوا فدعا النبي صلى الله عليه وسلم على قتلهم أياماً " (119)

4- التفرغ لمهام الدعوة وترك الدنيا .

كان مصعب بن عمير من أكثر شباب مكة ترفاً ترك الغنى ورضي باليسير ولما استشهد لم يجدوا ما يكفونوه به . فعن خباب، قال: هاجرنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم نبتغي وجه الله، فوجب أجرنا على الله، فمننا من مضى لم يأكل من أجره شيئاً، منهم: مصعب بن عمير، قتل يوم أحد، فلم نجد ما

نكفنه فيه إلا نمرة، كنا إذا غطينا بها رأسه خرجت رجلاه، وإذا غطينا رجله خرج رأسه، فأمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن نغطي بها رأسه، ونجعل على رجله إذخرا" (120)

واشتهروا بكرم الإنفاق وهجر الوطن ليبلغوا دين الله وأخلصوا لله ورسوله فنزل مدحهم من الله تعالى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيَّمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ الْفَتْح: ٢٩

أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم هم الذين ماتوا ورسول الله عنهم راض ممن سبقه أو مات صلى الله عليه وسلم وهو راض عنه وهذا يدفعنا لصياغة البرامج التربوية التي يحتاجها الشباب في تقوية دينهم وتركيز أخلاقهم وأعدادهم لقيادة الأمة نحو العزة والكرامة والتقدم .

الخلاصة :

أشكر للقائمين على المؤتمر جهدهم في الاهتمام بالشباب المسلم في ذكرى ولادة سيد البشر واشكرهم على إتاحة الفرصة لأتشرف بالمشاركة بكلمة في مؤتمرهم الكريم :

عندنا نتحدث عن شباب حول الرسول صلى الله عليه وسلم نتحدث عن رسول اجتمع حوله الشباب حين رأوا الصدق والایمان والقدوة .

إنها " شخصية باهرة هذه الشخصية ظلت محافظة على هذا الإبحار منذ الميلاد وإلى الممات وهذا أمر في منتهى العجب لا يفسر إلا بكون هذا الرجل صلى الله عليه وسلم رسولاً من رب العالمين سبحانه وتعالى معصوماً من الأثام والشرور ولا أثر للشيطان عليه من قريب ولا بعيد ولا سبيل إلى غوايته بصورة من الصور صلى الله عليه وسلم .

هذه أعظم شخصية في تاريخ الخلق ليس فقط في السابقين ولكن إلى يوم القيامة وليس فقط في عموم البشر بل في الأنبياء والمرسلين فرسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكن رسولا فقط بل كان : حاكما وقائدا وزعيما ومع هذا عاش مع أصحابه واتباعه وكان واحدا منهم ما فضل نفسه عليهم بطعام ولا شراب ولا بسكن ولا بمال فحمل معهم الأذى في كل موضع وجاع معهم كما يجوعون بل أكثر ، وتعب معهم كما يتعبون بل أشد ، وحرص معهم وهاجر وقاتل .

بل كان أقربهم للعدو ما فرّ يوما في حياته لا في أحد ولا في حنين ولا في غيرها ، لم يزد كثر الأذى إلا صبورا ولم يزد اسراف الجاهلين الا حلما ، ما غضب لذاته قط صلى الله عليه وسلم وما انتقم لنفسه ابدا إلا أن تنتهك حرمة الله عز وجل فينتقم حينئذ لله ...

كان كثير المخالطة لشعبه لم يعزل عنهم ابدا كان يجالس الفقراء ويرحم المساكين وتسير به الأمة في شوارع المدينة لحاجتها اينما شاءت وكان يعود المرضى ويشهد الجنائز ويخطب الجمع ويعطى الدروس ويزور أصحابه في بيوتهم ويزورونه في بيته صلى الله عليه وسلم .

وهو في كل ذلك دائم الابتسام منبسطة الأسارير متهلل الوجه صلى الله عليه وسلم . " (120)

وهو مع هذا أوتي جوامع الكلم وسحر البيان وعدوبة المنطق وحلاوة العبارة .

وكان كثير العفو واصلاً للرحم جميل المحاورة لا ينتقص أحداً ولا يشين خُلُقاً ولا يعيب نعمة ولا يقصي أحداً ويبدل اكرامه لكل أحد .

لقد بمرت هذه الشخصية العظيمة الإعداء فأجلّوه وعظّموه قبل الأصحاب ولا تزال هذه الشخصية الفذة مدار بحث العلماء والعظماء على مدى الحياة وطولها وكلما ذكرت جاءت بالعجب العجاب .
في كل كلمة وموقف ولحظة من سيرته العطرة أينما ذكرت وحيثما ذكرت لقد صاغ الله سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم في أعلى سلم القدوات في الوجود وحياه بين صحب سطوروا كل حياته لتبقى أسوة حسنة لكل الأمم ما تعاقب الجديدان .

بهذا انبهر الشباب وتحلقوا عليه وجلسوا بين يديه واستقامت على الحق حياتهم فتسرّبوا بالعز من نظرة أورثتهم شرف الصحة الى قيام الساعة .

إن جل أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم من فئمة الشباب المتوثب للدعوة والاسلام والطاعة لله ورسوله

شبابا يؤمنون وشبابا يقرأون القرآن وشبابا يكتبون الوحي وشبابا يعتكفون في المسجد وشبابا يجاهدون وشبابا يتعلمون وشبابا يحملون رسائله للعالم وشبابا سفراء الى القبائل والبلاد دعاة وأمراء ومعلمين ، وشبابا يصنعون أجماد الاسلام في التضحية والفداء في البذل والعطاء في الطاعة والتسليم في العبادة.
لقد رباهم الرسول الأكرم في سنوات ليكونوا السادة في عقود وليشهدوا لنبيهم ويحملوا إرثه لقرون وسيبقى ذكرهم نبراساً للشباب الأمة حتى قيام الساعة .

احسن النبي صلى الله عليه وسلم تربيتهم فمن كانوا صغاراً في أول الدعوة تركهم شباباً ومن وجددهم شباباً أصبحو رجالاً ومن تركهم صغاراً صاروا بعده شبابا يحملون دين الله على الوجه الأكمل .ومن أساليب تربيته صلى الله عليه وسلم ومراعاته للشباب تراه صلى الله عليه وسلم يعاملهم بالتالي:

- 1- كان يرحب بهم ويحسن استقامهم
- 2- ويرفق بهم ولا يحملهم فوق طاقتهم
- 3- يحترمهم ويقدرهم ويمدح فعالهم ويثني عليهم
- 4- يتفقد أحوالهم ويسأل عنهم
- 5- كان يدعوهم بأحب الأسماء اليهم
- 6- ويخفف من أحزانهم
- 7- يعود مرضاهم مع أصحابه ويدعو لهم بالشفاء
- 8- يحرص على مرافقتهم
- 9- ويسعى لقضاء حوائجهم
- 10- ثم يسلمهم المهام التي تناسبهم
- 11- يمدحهم ويكرمهم بأوسمة لا يحوها الزمان

- 12- ويناديهم بالتكريم والترخيم
- 13- يقبل عثرتهم ويصفح عن زلاتهم
- 14- يعالج بالثناء في معرض النصح
- 15- ويحقق لهم أمانهم
- 16- يديم حوارهم في سبيل الاقتناع
- 17- يحضهم على طلب العلم
- 18- ويطالبهم ببناء الأسرة
- 19- يأمرهم بالاكتماب وينهاهم عن السؤال
- 20- يحصنهم من مذلة الشهوات
- 21- يوجههم للاعداد والقوة
- 22- يمازحهم ويلاطفهم
- 23- يوجههم نحو فضائل الأخلاق .

24- وبذلك قاموا بالمسؤوليات خير قيام من العلم والدعوة والتضحية ونقلوا دعوته بكا
أمانة وفتحوا العباد والبلاد وانتشروا في الارض تزهو بهم اينما حلوا انهم تلامذته وصحبه
واحبابه .

إن الباحث في علاقة النبي صلى الله عليه وسلم بأصحابه عامة والشباب خاصة إنما يستخرج الكنوز ويتناول الدرر ويرى
الإسلام يتجلى في أبهى صورة والنبوة تسطع في أروع تجلياتها وتحصل على قواعد وضوابط تنظم حياة الإنسانية وتسلط
الضوء على مسار القيادة العظيمة التي تختصر الآيات فتتجلى أنواراً من قول وأنواراً من عمل وأنواراً من طاعة وأنواراً من
خلق ،

لذلك ترى جيل شباب الصحابة خير جيل مدى الأزمان لعظمة المرابي وعظيم التربية فعن عبد الله بن مغفل المزني، أنه قال:
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " الله الله في أصحابي، لا تتخذوهم غرضا بعدي، فمن أحبهم فبحبي أحبهم، ومن
أبغضهم، فببغضي أبغضهم، ومن آذاهم فقد آذاني، ومن آذاني فقد آذى الله ومن آذى الله، فيوشك أن يأخذه(121)
وهو ما يحتاجه شبابنا اليوم لإعادة الأمة إلى قمة الوجود من جديد . هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ الصف: ٩

التوثيق والمراجع :

1. مسند الامام احمد 102/19 رقم 12046 وصحيح البخاري 7023
2. ابو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة (ت321) . الإمام الطحاوي وشرح مشكل الآثار - تحقيق شعيب الأرنؤوط مؤسسة الرسالة بيروت ط1- 1415-1994 314/5 حديث رقم 1962.
3. تفسير ابن كثير في تفسير سورة الكهف الآية 13 تفسير القرآن العظيم 78/3.
4. البخاري (5065) ومسلم (1400) واللفظ له .
5. حزاورة جمع حزورة : وهو الغلام إذا اشتد وقوي . الصحاح للجوهري :629/5 مادة (حزور)
6. اخرجه ابن ماجة في المقدمة باب في الإيمان برقم 61 والبيهقي في السنن الكبرى 120/3 رقم (5075) والطبراني في الكبير 165/2 رقم (1678) - وقال الكتاني في مصباح الزجاجة (12/1 رقم 22) هذا اسناد صحيح ورجاله ثقات وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (1-37-38-رقم 52) وأبو غدة في الرسول المعلم ص 77
7. أخبار مكة للفاكهي 118/3 دار خضر بيروت ط 2 - 1414 هجري
8. الامام الترمذي - السنن - (321) وقال : حسن صحيح
9. محمد بن محمد بن عبدالرزاق (المرتضي الزبيدي) - تاج العروس في جواهر القاموس - دار الهداية 1984 مادة شب. وانظر ابن منظور - لسان العرب :480/1 مادة شب
10. انظر معجم مقاييس اللغة - تحقيق عبدالسلام هارون - القاهرة ط1 - 1368 هـ دا راحياء الكتاب العربي- 177/3
11. الامام الترمذي - السنن (4-32) وقال : حسن غريب - وصححه الالباني 117/2 رقم 1423 .
12. فقه اللغة للثعالبي - المطبعة الرحمانية - مصر 1346 (ص 142)
13. تفسير ابن كثير 158/4 . وانظر له أيضا تفسير القرآن العظيم :3/440 .
14. سعد بن علي بن وهف القحطاني - الهدى النبوي في تربية الأولاد في ضوء الكتاب والسنة -الرياض - ص 208
15. الخطيب البغدادي في تاريخه :326/10 وابن عساكر في تاريخه :112/13
16. الترمذي في السنن رقم 3550 (553/5) وقال حسن غريب ؛ وابن ماجة رقم 4236 - 1415/2 - ومستدرک الحاکم (427/2) وقال علی شرط مسلم وواقفة الذهبي .
17. اخرجه الامام أحمد في المسند (174/6) وعند البخاري : لم يكن فاحشا ولا متفحشا (برقم 2006 - 384/2 .
18. أخرجه البخاري 160/8 رقم 6786 ومسلم : 1813/4 رقم 2327.
19. سنن البيهقي الكبرى 72/7 رقم 13302 ومصنف أبي شيبة 223/5 رقم 25459

20. ابن حجر: تاريخ الافكار في تخريج أحاديث الاذكار - ط3- تحقيق حمدي عبدالمجيد وقال حديث حسن أخرجه احمد والترمذي (1.) أحمد 5 / 91 والترمذي (2250) وقال: حسن صحيح. وصححه الألباني (2286).
21. مسلم: 4/1925.
22. ابن ماجة 1/90-91 - وحسنه الألباني في صحيح الجامع (3651)
23. أخرجه البخاري 1/96 رقم 440
24. أخرجه البخاري رقم (6008) 4/93 .
25. أخرجه البخاري 3/62 رقم 2097
26. متفق عليه واللفظ للبخاري 3/130 رقم 2451
27. المعجم الكبير للطبراني 12/1991 رقم (449) .
28. صحيح مسلم: 3/1686 مسلم في فضائل الصحابة 4/1874.
29. المعجم الكبير للطبراني - 17 / 132 رقم (300) وأحمد: 4/221 رقم (17944) وقال الهيثمي في مجمعهم رواه الطبراني وهذا لفظه وأحمد بنحوه ورجاله ثقات وفي بعضهم كلام لا يضر (82/5) .
30. أخرجه ابن ماجة: 1/68 - وحسنه الألباني في صحيح سنن ابن ماجة رقم 158 .
31. أخرجه مسلم في كتاب الأدب: 3/1893 .
32. البخاري في الجامع الصحيح: 1/109 رقم 283 .
33. أخرجه البخاري 2/173 رقم 1544
34. الترمذي (2516) وقال حديث حسن صحيح وفي مسند أحمد (20803) وصححه الألباني: 2/309 .
35. مصنف عبدالرزاق الصنعاني -5/490 رقم 9784 .
36. متفق عليه واللفظ للبخاري رقم 1240 وأخرجه مسلم في السلام باب من حق المسلم للمسلم رد السلام رقم 2162
37. أخرجه البخاري 1/416 رقم 1356
38. سنن ابن ماجة رقم 1436 باب ما جاء في عيادة المريض - والنسائي 1125.
39. المستدرک علی الصحیحین رقم 2014 .
40. متفق عليه - البخاري 7 / 118 رقم (5659) واللفظ لمسلم 3 / 1253 رقم 1620
41. أخرجه مسلم 7/20 (5788) أخرجه أحمد 4/217 (18067)
42. أخرجه البخاري رقم 5371
43. مكارم الاخلاق للخرائطي رقم 112 باب ما جاء في اصنطاع المعروف

44. مسند ابي يعلي الموصلي من حديث معاوية رقم (7378). الترغيب والترهيب لقوام السنة الاصبهاني رقم

1160

45. المستدرک علی الصحیحین للحاکم وقال : حدیث صحیح الاسناد ولم یخرجاه - ووافقه الذهبي (7930) .

46. والخيش ثياب رفاق النسج غلاظ الخيوط تتخذ من مشافة الكتان ومن أردنه كما في اللسان .

47. اخرج احمد 202/29 (17656) والطبراني في الكبير 124/17 (307) وابو داود (4032) وقال شيخنا

الارناؤوط اسناده حسن والألباني : حسن الاسناد (3403).

48. أخرجه مسلم رقم (2312)

49. اخرج البخاري مطولا ؛ كتاب المغازي ؛ رقم (2650) والأدب المفرد رقم (272) .

50. السيرة النبوية للسرچاني ص 45 الدرس الرابع .

51. مصنف عبدالرزاق الصنعاني 482/5 رقم (9777) .

52. رواه الحاكم في مستدرکه 2 /356 رقم 3260 وقال حدیث صحیح الاسناد ولم یخرجه " ووافقه الذهبي -

ورواه ابن حبان في صحيحه والنسائي في الكبرى 104/10 رقم (11133) ومصنف بن أبي شيبة 354/7 رقم

(36661).

53. مسند اسحاق بن راهويه (رقم 962)

54. اخبار مكة للفاكهي 31/2 رقم 1213

55. أخرجه البخاري (1185).

56. الهدي النبوي في تربية الأولاد في ضوء الكتاب والسنة - سعد بن علي القحطاني - ص 239 .

57. مسند الإمام أحمد 322/4 وابو داود بلفظ قريب رقم (4089) .

58. مسند الامام احمد 321/4

59. الطبراني 345/20 رقم 812 وابو يعلي 247/12 وقال الهيثمي 388/8 : رجالهما ثقات وفي بعضه خلاف

60. المعجم الكبير للطبراني : 163/8 رقم (7679)

61. مسند الشاميين للطبراني 2 /139 رقم (1066). ورواه احمد : 256/5 والطبراني : 183/8 (7759) وقال

الهيثمي في المجمع : 129/1 (544) رواه احمد والطبراني في الكبير ورجاله رجال الصحيح وقال العراقي في

تخريج الأحياء (2251) رواه احمد باسناد وحيد ورجاله رجال الصحيح وصححه الألباني في الصحيحة (370)

والبيهقي في شعب الإيمان : 4،/362 رقم (5415) والبيهقي : 161/9 رقم (18288)

62. البخاري في صحيحه رقم (4890) وغيره .

63. سنن البيهقي الكبرى 199/9 رقم (18276)

64. احمد : 353/4 مسلم : 353/1 رقم النسائي : 272/2 رقم (1138) ابو داود 35/2 رقم (1320)

وابو عوانه : 499/1 رقم (1861) . والطبراني في الكبير رقم (4570) .

65. صحيح مسلم :1/353 قم (4089).
66. قال الهيثمي في مجمع : رواه احمد ورجاله رجال الصحيح 2/249 رقم (3503) .
67. في الجمع : رواه الطبراني ورجاله ثقات 20/309 رقم (5251) وقصة سواد بن غزية أخرجها ابن اسحاق كما في السيرة لابن هشام (2/276) وفي مصنف عبدالرزاق لقي رجلا متخضبا بصفرة ..9/466 رقم (18038)
68. السيرة الحلبية دار الكت العلمية بيروت ط2- 264/2
69. البداية والنهاية 3/338
70. عيون الاثر لابن سيد الناس - 333/1 - والاموال لابن زنجويه 1/309 (472)
71. صحيح البخاري .9/86 رقم (7246) .
72. صحيح البخاري 9/61 رقم (7270).ومسلم 2477
73. سنن الترمذي 5/28 رقم (2646) وقال هذا حديث حسن .
74. سنن الترمذي 5/39 رقم (2646) وقال هذا حديث حسن
75. سنن الترمذي 5/40 رقم (2668). وقال هذا حديث حسن صحيح
76. مسند أحمد 37/426 (22766) والبخاري في التاريخ 1/144 والحاكم 3/365 ووافقه الذهبي وابو داود 3417
77. صحيح البخاري 5/37 (3810) صحيح مسلم (2456)
78. ابن منده 7/332 (10421) ومسنند ابي القمراء 39/53 رقم 42035
79. الطبراني من حديث سعيد بن العاص كما قال ابن حجر :11/19 (كتاب النكاح - باب ما يكره في التبتل) وانظر كشف الخفاء ومزيل الإلباس للعجلوني 2/466 حديث (3254)
80. مسند احمد 7/ 85 رقم 4113 باسناد صحيح ومسلم 1404
81. السنن الكبرى للنسائي 5/160 رقم (5323) والطبراني 20/219 قم (508) وقال العراقي : رواه ابو داود والنسائي واسناده صحيح والطبراني في حديث أنس ورجاله ثقات حديث _ (1339).
82. مسند احمد 6/71 رقم (3592) باسناد صحيح والبخاري (5066) . ومسلم (1400)
83. صحيح مسلم رقم (2159) .
84. صحيح والبخاري (2465) . ومسلم (1212)
85. صحيح والبخاري (1513) . ومسلم (1334)

86. مستدرك الحاكم 398/4 رقم (8062) عن ابن عباس وقال هذا حديث صحيح على شرط مسلم ولم يخرجاه وسكت عنه الذهبي وعند أبي داود بلفظ يا فتيان قريش ؛ رقم (2879) .. والسنة لابي عاصم (1535) ومسنند البزار (4729) ومسنند أبي يعلى (1427) ومعجم الطبراني الكبير (12776).
87. صحيح البخاري 51/4 رقم 2967 صحيح مسلم 1078/2 رقم 7 15
88. صحيح ابن خزيمة (78/4) رقم (2387) وقال الأعظمي اسناده صحيح والدراقطني (1989) والمسنند (9061) .
89. سنن ابن ماجه وقال الألباني صحيح 4 / 337 رقم (1837) وكذلك قال الأرنؤوط واخرجه احمد (22385)
90. صحيح البخاري (2074) .
91. سنن ابن ماجه 740/30 رقم (3198) وابو داود 120/2 رقم (1641) .
92. صحيح البخاري 36/7 رقم (5356).
93. صحيح مسلم 36/40 رقم (2631) .
94. السنن الكبرى للنسائي 50/3 رقم (2323) وصححه الألباني.
95. البخاري 69/5 رقم (3937)
96. أخرجه البخاري 2899 وأحمد 50/4، والطبراني 6991 والبيهقي 17/10، الحاكم 94/2، والبيهقي 17/10
97. صحيح مسلم (1917) سنن ابي داود 169/4 رقم 2514 واسناده صحيح
98. وأخرجه مسلم (1918) (168) ، وابن حبان (4697) ، والطبراني (912) ، والبيهقي 13/10 الترمذي (3083)
99. سنن ابن ماجه 2814/4 وقال شعيب الأرنؤوط اسناده صحيح .
100. سنن الترمذي 1990 وصححه الالباني - مسند أحمد 8481 .
101. اخرجه الترمذي 1993 وأبو داود (5002) .
102. صحيح مسلم رقم (2150)
103. مسند أحمد (12669) وصححه الألباني في صحيح الجامع (2087).
104. صحيح ابن حبان (5790) .
105. سيرة ابن هشام :2/293. دلائل النبوة للبيهقي (4 / 62) ، البداية والنهاية لابن كثير (4 / 158) .
106. مستدرك الحاكم وقال : هذا حديث صحيح على شرط الشيخين، ولا أعلم له علة ولم يخرجاه 73/1 رقم

107. أخرجه أحمد، والخرائطي عن أبي هريرة: صحيح: 80/17 رقم 2349. والموطأ ص/788، والبخاري في الأدب المفرد والبيهقي (191/10، رقم 20571). السلسلة الصحيحة (75/1). ولفظ بعثت لأتمم صالح الأخلاق: أخرجه الحاكم (670/2، رقم 4221) وقال: صحيح على شرط مسلم. والبيهقي (192/10، رقم 20572).
108. الترمذي 654/4 رقم 2488 وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي 601/2 رقم 2488.
109. صحيح مسلم 2607.
110. صحيح مسلم 74/1.
111. ابن ماجة 1410/2 رقم 4217 وصححه الألباني في سنن ابن ماجة 374/3.
112. الأمة بين سنن الإبتلاء والعمل - مجموعة من العلماء - وزارة الأوقاف السعودية. صفحة 15
113. صحيح البخاري 183/6 رقم 4986
114. الأمة بين سنين الإبتلاء والعمل - ص 16.
115. التعليق على الدرّة المضيئة في السيرة النبوية للمقدسي - صالح بن عواد المغامسي 8/5.
116. دلائل النبوة للبيهقي (62/4)، البداية والنهاية لابن كثير (4/158). ابن هشام 239 - الطبري: تاريخ 608/2، الواقدي: 420-421.
117. سبل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد 38/4.
118. السيرة النبوية للسرجاني ص 46.
119. مسند احمد (21052) وأخرجه البخاري (3914)، والنسائي 38/4-39، والطبراني (3661)
120. اخبار مكة للفاكهي 118/3. - دار خضر بيروت - تحقيق عبدالمملك دهيش - ط 2 - 2014
121. مسند احمد 185/34 رقم 20578

في القرآن الكريم نماذج بشرية متنوعة تشمل شبكة العلاقات الاجتماعية بشتى جوانبها، فنجد نموذج الأب المؤمن والابن الكافر: نوح عليه السلام وابنه، وفي المقابل نجد الابن المؤمن والأب الكافر: إبراهيم عليه الصلاة والسلام ووالده، ونجد نموذج الزوج المؤمن والزوجة الكافرة: نوح ولوط عليهما السلام وزوجتاها، وفي مقابل ذلك نجد الزوجة المؤمنة والزوج الكافر: امرأة فرعون وزوجها، ومن خارج شبكة العلاقات الاجتماعية نجد نموذج الحاكم الصالح في شخصية داود وسليمان عليهما السلام وفي ذي القرنين ونموذج الوزير الصالح في يوسف عليه السلام، كما نجد صورة الحاكم الظالم المتجبر في فرعون والملك الذي حاج إبراهيم في ربه. ونموذج الوزير الفاسد في هامان، وفي مجال المال نجد نموذج الغني الظالم لنفسه في صاحب الجنتين وفي قارون وفي أصحاب الجنة، والنماذج البشرية في القرآن كثيرة متنوعة.

ومن النماذج الخاصة بالشباب التي ذكرها القرآن الكريم: نموذج الفتى الراشد الجريء في مواجهة الأب الضال والقوم المنحرفين عن

الحق ونجده في إبراهيم عليه السلام

ونجد في ابنه إسماعيل نموذج الابن المطيع لأبيه المستسلم لأمر ربه،

كما نجد في يوسف عليه السلام نمودجا متعدد الأوجه في صبره وعفته ودعوته،

ونجد في أهل الكهف نمودجا جماعيا للعصبة المؤمنة الثابتة على الحق التي لم ترض أن تكون جزءا من المجتمع المنحرف.

وهذه النماذج واضح أنها نماذج شبابية تقدم المثل الأعلى للشباب المؤمن في العصور كلها.

إبراهيم عليه الصلاة والسلام محطم الأصنام:

نشأ إبراهيم عليه السلام في بيئة مشركة بل في بيت مشرك ، ولكن الله تعالى أكرمه بأن آتاه رشده وهو شاب وقد جاء وصفه على لسان قومه أنه (فتى) (قالوا: سمعنا فتى يذكرهم يقال له إبراهيم) (الأنبياء:60)، والرشد هداية إلى الحق وإدراك لحقيقة الأمور، وقد تكرر ذكر إبراهيم عليه السلام وحواره لقومه في مواضع متعددة في القرآن الكريم، وفي كل موقف درس للشباب الدعاة الذين يجدون أنفسهم في مواجهة الضلالة مما يستدعي تنوعا في وسائل الخطاب. من مواقف الحوار التي نرى فيها إبراهيم عليه السلام هذا المشهد العملي التفكري الذي يكشف لقومه ما ينبغي أن يكون عليه المعبود من صفات وأهمها الحضور الدائم وألا يكون من الآفلين. وهذا ما نجده في حوارهم حول معبوداتهم السماوية من كوكب وقمر وشمس بعد أن عاب عليهم اتخاذ الأصنام معبودا لهم: (وَكَذَلِكَ نُزِيَ إِبرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ (75) فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ (76) فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأُنْزِلَنَّ رَبِّي لِأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ (77) فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (78) إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيئًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (79) (الأنعام)

لقد أتى الله سبحانه إبراهيم رشده، وأراه ملكوت السماوات والأرض فصار من الموقنين، أي صار ذا يقين أن وراء قوانين الطبيعة المشهودة قدرة الله الخفية التي تدير هذا الوجود وتدبره. يدرك ذلك من اتخذ التفكير وسيلة للوصول إلى اليقين ولم يقف عند ظواهر الأمور. ولذلك نجد إبراهيم وهو في مشهد من قومه يزيف معبوداتهم ويردها معبودا بعد معبود وفق قاعدة: (لا أحب الآفلين) ثم ختم ذلك الحوار ببيان صفة معبوده الحق بعد أن تبرأ من معبوداتهم التي اتخذوها شركاء مع الله فقال: (إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ خَنِيئًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ) (الأنعام:79). فمعبوده الحق هو الذي بيده مقاليد السماوات والأرض وليس ظاهرة كونية تحضر ثم تغيب.

* Prof. Dr. Memun Furaiz Cerrar, Ürdün/Amman, Camiatu'l-Ulûmi't-Tatbikiyye (E.):

والكفر كما يقال: عناد وهذا العناد واضح في حوار قومه معه وكان موقف إبراهيم عليه السلام موقف الراشد المستيقن الذي لا يبالي بالمعارضين وتهديدهم له: (وَخَاجَهُ قَوْمُهُ قَالَ أُمَّا جُوبِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (80) وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (81) الَّذِينَ آمَنُوا وَمَنْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ هُمُ الْآمَنُونَ هُمْ مُهْتَدُونَ (82) (الأنعام).

كان إبراهيم عليه السلام محاججا قويا يحاول أن يبصر قومه وأباه بالباطل الذي كانوا عليه، ويهديهم إلى الحق الذي ضلوا عنه. ومن حوار الخاص مع أبيه هذا الحوار الودود الذي يحاول أن ينقذ به أباه من الكفر:

(وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (41) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُعْجِبُكَ عَنْكَ شَيْئًا (42) يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (43) يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا (44) يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ مَسَسَكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا (45) قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ أَهْلِي يَا إِبْرَاهِيمَ لَئِنْ لَمْ تُنْتَهَ لِأَرْحَمَتِكَ وَأَهْلِيَّ مَلِيًّا (46) قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَعْفِفُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا (47) وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُو رَبِّي عَسَىٰ أَلَا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا (48) (مريم).

كان الأب عنيدا في كفره مثل قومه فاستمر في طريق الضلال.

ومن حواره لأبيه وقومه الواضح المنير الهادي الذي لفت أنظارهم فيه إلى المعبودات العمياء الصماء التي لا تنفع ولا تضر:

(وَأَنْتَ عَلَيْهِمْ نَبَأٌ إِبْرَاهِيمَ (69) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (70) قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ (71) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ (72) أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يُضُرُّونَ (73) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (74) قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (75) أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ (76) فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ (77) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (78) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (79) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (80) وَالَّذِي يُؤْتِنِي ثَمْرًا مِثْقَالَ حَبِّ خَمَلٍ (81) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ (82) (الشعراء)

لنستحضر المشهد بكماله: إبراهيم عليه السلام فتى مهتد راشد في قوم ضالين يبذل جهده في الدعوة إلى الحق ويسعى سعیه معهم ليهتدوا ، موقف يحتاج إلى الشجاعة بل البطولة للجهر بالحق، وما له لا يفعل ذلك وهو متوكل على الله ومؤمن بإماننا ينزع الخوف من قلبه الذي خلقه وهده وأطعمه وسقاه وبيده الموت والحياة لا بيد سواه.

وتبلغ البطولة ذروتها في هذا النموذج المهتدي الراشد للشباب حين يتخذ إبراهيم عليه السلام قراره بتدمير الأصنام لعل قومه تفتتح نوافذ النور في قلوبهم وهم يرون معبوداتهم مدمرة لا تملك من أمر نفسها شيئا ولا تدفع الأذى عن نفسها.

لقد صرح إبراهيم عليه السلام بعدائه للأصنام ونبته المبينة تجاهها وها هو قد أتم المهمة فحطم الأصنام وها هو مع قومه في حوار حولها:

(وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ (57) فَجَعَلَهُمْ جُدَادًا إِلَّا كَبِيرًا هُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ (58) قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآهْلِينَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (59) قَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ يَدْعُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ (60) قَالُوا قَاتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ (61) قَالُوا أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآهْلِينَا يَا إِبْرَاهِيمُ (62) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطَفِقُونَ (63) فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (64) ثُمَّ نُكِسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطَفِقُونَ (65) قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ (66) أَفِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (67) قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (68) فَلَمَّا يَا نَارًا كُونِي بِرُؤُوسِهِمْ وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ (69) وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ (الأنبياء).

وها هو القرآن يصور لنا مشهد إبراهيم عليه السلام وهو في حوار مع الأصنام قبل أن يحطمها ثم موقفه مع قومه وقد حقق

المطلوب:

(إذ قال لأبيه وقومه ماذا تعبدون (85) أفيكأ إلهة دون الله تريدون (86) فما ظنكم برب العالمين (87) فنظر نظرة في النجوم (88) فقال إني سقيم (89) فتولوا عنه مدبرين (90) فرأى إلى آلهتهم فقال ألا تأكلون (91) ما لكم لا تنطقون (92) فرأى عليهم صرباً باليمين (93) فأقبلوا إليه يرفؤون (94) قال أتعبدون ما نتحشون (95) والله خلقكم وما تعملون (96) قالوا ابثوا له بنياناً فألقوه في الجحيم (97) فأزادوا به كيداً فجعلناهم الأسفلين (الصفات).

كانت الحقيقة ظاهرة جليلة أمام أبيه وقومه ولكنهم عموا وطمسوا عنها وقد لخص تلك الحال بقوله:

قالوا أنت فعلت هذا بالهيتنا يا إبراهيم (62) قال بل فعله كبيرهم هذا فاسألوهم إن كانوا ينطقون (63) فرجعوا إلى أنفسهم فقالوا إنكم أنتم الظالمون (64) ثم نكسوا على رؤوسهم لقد علمت ما هؤلاء ينطقون (65) قال أفتعبدون من دون الله ما لا ينفعكم شيئاً ولا يضركم (66) أف لكم ولما تعبدون من دون الله أفلا تعقلون (67) (الأنبياء)

لو كانوا يعقلون لكفروا بتلك التماثيل المحطمة التي لم تدفع عن نفسها معول سيدنا إبراهيم عليه السلام، وبدلاً من أن تكون معبوداتهم مصدر عون ونصر لهم: (قالوا خرفوه وأنصروا آلهتكم إن كنتم فاعلين)

نحن أمام فتى فرد يمتلك كل صفات البطولة فهو مجاور قومه بثبات ويخاطبهم بيقين، لا ترجف له يد ولا تطرف له عين حتى وهو يرى النار تعد وتتوهج لإلقائه فيها فهو مؤمن بالله واثق به يربط على قلبه قوله: حسبي الله ونعم الوكيل: (فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) (العنكبوت 24).

(قالوا خرفوه وأنصروا آلهتكم إن كنتم فاعلين (68) قلنا يا نازكوني بزداً وسلاماً على إبراهيم (69) وأزادوا به كيداً فجعلناهم الأخصرين) (الأبياء).

والذي يلفت النظر في هذا الموقف البطولي المنفرد الذي كانت عاقبته النجاة من النار أحلم يفتح قلوب قومه وقد تجلت لهم معجزة نجاته من النار، فأى قلوب قاسية كانت لديه لا تصلح لها إلا نار جهنم؟.

إن إبراهيم عليه السلام نموذج حي متفرد تردد ألسنة المؤمنين سيرته ويقدم للشباب النموذج الحي للشباب المؤمن الداعية الواعي الممتلك للبصيرة.

إسماعيل الابن البار بالأب المستمسك بأمر الله

كما رأينا إبراهيم عليه السلام في مواقف مميزة متفردة كذلك نرى ابنه إسماعيل عليه السلام في موقف مثله خارق للعادة، رأى إبراهيم عليه السلام رؤيا في المنام أنه يذبح ابنه إسماعيل ورؤيا الأنبياء حق فأخبر ابنه بتلك الرؤيا، فما كان من إسماعيل إلا الامتثال لتلك الرؤيا، فهو المستسلم في أموره لله كآبئه الذي (قال له ربه أسلم قال أسلمت لرب العالمين) (البقرة 131).

ويصور لنا القرآن الكريم موقف استسلام إبراهيم وابنه عليهما السلام: (فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (103) وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ (104) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (105) إِنَّ هَذَا لَهُ الْبَلَاءُ الْمُبْتَلِي) (الصفات).

إنه نموذج لطاعة أمر الله خارق للعادة مجاوز للمألوف لا يدخل ضمن الحسابات العقلية، وغموض لبر الأب وطاعته، ولنحاول أن نستعرض هذا المشهد والموقف: أب شيخ كبير رزق الولد في شيخوخته فيكبر ويصبح ملء السمع والبصر ويأتيه أمر رباني أن يذبح ولده، فيمثل لذلك قلباً ويحز به ولده بما يريد أن يفعله، فلا يتهرب الولد من قرار أبيه ولا يجادله بل ينصاع لأمر الله ويستسلم له. ويضرب نموذجاً فريداً في طاعة الوالد وبره يسجله القرآن الكريم آيات تتلوها أجيال البشرية.

يوسف عليه السلام نموذج متعدد الأوجه:

يوسف عليه السلام شخصية متفردة في النماذج البشرية التي قدمها القرآن الكريم، فهو نموذج متفرد في الصبر على قدر الله، ونموذج متفرد في العفة والصبر على الفتنة، كما أنه نموذج في الدعوة إلى الله.

وما تفرد به يوسف عليه السلام أن سورة قرآنية خصصت له وروت لنا مراحل حياته منذ كان فتى صغيراً حتى بلغ أشده وصار عزيزاً في مصر.

من صبر يوسف على القدر أنه بعد أن ألقى في الحب وجاءت السيارة فالتقطته لم يكشف لهم من هو وما قصته ولم يستعطفهم ليردوه إلى أهله الذين كانوا قريبين من موقع الحب بل صبر على الابتلاء وآثر الصمت وسلم أمره لله موقناً أن تحقق الرؤيا يحتاج إلى صبر على القدر يفارق فيه والده وإخوانه ويكون في حفظ الله ورعايته.

وقدم نموذجاً في العفة حين تعرض للفتنة في بيت العزيز وكادت له أول الأمر امرأة العزيز بمحاولة إغوائه (قال: معاذ الله)، وصبر واستمسك بالعفة بقوة أشد عندما تحولت المراودة إلى كيد جماعي ليس من امرأة العزيز وحدها بل من صواحبه من نسوة المدينة وآثر السجن على الوقوع في الفاحشة.

وقدم نموذجاً في الصبر على الظلم لتحقيق مصلحة أعلى حين تبين أنه كان مظلوماً في افتراء امرأة العزيز عليه وفي استمرار المراودة منها ومن صاحباتها فلم يشكها إلى زوجها العزيز بل لجأ إلى الله داعياً بالفرج. وصبر على الظلم أيضاً حين صدر القرار بإيداعه في السجن لينسى الناس تلك الحادثة التي لاكتها الألسنة ومست عرض العزيز وامرأته.

وفي السجن لم ينزعل عمن معه من السجناء ولم يدفعه الظلم إلى الانزواء وعدم تقديم أي خدمة للمجتمع الذي ظلمه، بل كان إيجابياً يمثل موقف الشفقة والرحمة ويقدم الخدمة لمن يحتاجها ويهتم أول ما يهتم بإنقاذ من معه من السجناء من الكفر والشرك قبل أن يفسر لهما رؤياهما. فكان داعية إلى الله وهو في السجن، وبين لصاحبيه في السجن ما هما فيه وقومهما من ضلال، كما بين لهما سبيل الهداية وكشف لهما عن سلسلة الهداية التي ينتمي إليها (واتبعت ملة آباي إبراهيم وإسحاق ويعقوب) (يوسف 38) وبهذا قدم النموذج الطيب للسجين الصالح، ومن هذا الموقف استمد الأستاذ سعيد النورسي الاسم المحب للسجن الذي سماه المدرسة اليوسفية.

أهل الكهف نموذج المجموعة الشبابية المؤمنة

كان إبراهيم عليه السلام نموذجاً فردياً للخروج على القوم الضالين ومواجهتهم والإصرار على الهدى والتمسك بالإيمان، وأهل الكهف نموذج جماعي للجماعة المؤمنة التي تجد نفسها بين خيارين: الأول متابعة القوم على ما هم فيه من ضلال، والآخر: الخروج عليهم والانسحاب من مجتمعهم للمحافظة على إيمانهم لأن قومهم يسعون إلى إلزامهم بالكفر والردة عن الإيمان. (إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَرَدَّنَاهُمْ هُدًى (13) وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ إِنَّهَا لَقَدْ فُلَّنَا إِذَا شَطَطًا (14) هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا)، فلو وجد أهل الكهف مجالاً للتعايش مع قومهم من غير أن يردوهم عن دينهم لما أواوا إلى الكهف، لكنهم كانوا رافضين لذلك الإيمان: (إِنَّهُمْ إِذْ يَطَّهَرُوا عَلَى كَيْفِكُمْ يَرْتَمِدُونَكُمْ أَوْ يُعِيدُونَكُمْ فِي مَلْتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا (20) (الكهف).

كان الإيواء إلى الكهف وما تم من ترتيبات الحماية هداية ربانية شملت هؤلاء المؤمنين الصادقين في إيمانهم بهدايتهم إليه وزيادتهم هدى، والربط على قلوبهم، ومرابطة الكلب على باب الكهف، وإلقاء الهيبة على أهل الكهف النائمين، وترتيب دخول الشمس إلى الكهف، والعناية الربانية بتقليبيهم ذات اليمين وذات الشمال، وإدخالهم في نوم عميق مئات السنين مع المحافظة على أجسامهم كما هي حتى خفي

عليهم حالهم عندما استيقظوا فلم يجدوا في أشكالهم ونمو أجسامهم ما يدل على مرور مئات السنين حتى قال قائلهم: (لبثنا يوماً أو بعض يوم) (الكهف).

إنهم نموذج في الموقف الصلب والثبات على الإيمان، كما هم نموذج للعناية الربانية بالمؤمنين كما رأينا بتحويل النار بردا وسلاما على إبراهيم، وفداء إسماعيل بكبش سمين وإنقاذه من الذبح، والرعاية التامة ليوسف في مراحل محنته، وخرق قانون الزمان لأصحاب الكهف. إن النماذج التي ذكرها القرآن الكريم فردية كانت أم جماعية هي طوق نجاة للمؤمنين ينقذهم من المآزق التي يضعها الكفار أمامهم، وفي النماذج التي وقفنا عليها ما يخص الشباب المؤمن الذي يتلمس النصرة الربانية له في مواقف المحن، فهي ليست شخصيات تاريخية تروى أخبارها مجرد الرواية بل هي نماذج تحتذى في المواقف المشابهة. وشواهد صدق على دفاع الله عن عباده المؤمنين حين يتسلحون بالإخلاص وتكون حياتهم كلها لله.

ملخص

الناظر في أحوال مجتمعاتنا المعاصرة يلحظ أن المناصب القيادية حكر على الكهول والشيوخ، وقلما يتبوؤها شباب، حتى أن المنظرين التربويين يرون أن مرحلة الشباب المبكر تتسم بالاضطراب والقلق وكثرة العثرات مما يستدعي رعايتهم رعاية خاصة كي يتجاوزوا مرحلة المراهقة بسلام؛ ولا شك أن من هذا حاله لا يصلح للمسؤولية فضلا عن القيادة.

فهل كان الحال هكذا في العهد النبوي؟ وإذا كان للشباب نصيب الأسد في المناصب القيادية في العهد النبوي فلماذا تغير الحال؟ وكيف يمكننا العودة بالشباب إلى مكانتهم دون أن نحملهم ما لا يطيقون ودون أن نظلم المجتمع الذي يعيشون فيه!؟

ومن أجل الإجابة عن هذه التساؤلات اشتمل هذا البحث على المطالب الآتية:

المطلب الأول: الشباب والقيادة معني.

المطلب الثاني: أبرز المهمات القيادية التي تبوأها الشباب في العهد النبوي.

المطلب الثالث: المسؤولية القيادية للشباب في الواقع المعاصر مشكلات وحلول.

خاتمة: فيها أبرز النتائج والتوصيات.

المطلب الأول

الشباب والقيادة معني

أولا: الشباب معني

ذكر أهل اللغة القدامى والمعاصرون⁸⁵⁵ أن الشباب كلمة تدل معنيين، الأول: البداية ومقتبل العمر. والثاني: القوة والتجدد والحيوية والنشاط.

لكنهم اختلفوا في تحديد سن الشباب ابتداء وانتهاء، لكن الأكثر على أن ابتداء الشباب من سن البلوغ المختلف في تحديده أصلا إلى سن الثلاثين أو الأربعين وما بينهما.

أما منظمة الصحة العالمية والأمم المتحدة فحددتا سن الشباب ما بين العاشرة والرابعة والعشرين وما بين الخامسة عشرة والرابعة والعشرين⁸⁵⁶.

ويلاحظ الاتفاق في بيان خصائص مرحلة الشباب والاختلاف في تحديد سنه؛ فخصائص الشباب معروفة ملحوظة لذلك فهي محط اتفاق، أما تحديد السن فالخلاف فيه أمر طبيعي قديما وحديثا؛ لاختلاف الزمان والمكان والثقافة فهي عوامل تؤثر في تأخير النمو فتبكر

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

- انظر، ابن فارس، معجم مقاييس اللغة، مادة (ش ب ب) (177/3)، ابن سيده، المحكم والمحيط الأعظم، مادة الشين والباء (626/7)، ابن منظور،⁸⁵⁵ لسان العرب، مادة شيب (480/1)، الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، مادة شيب (91/3)، إبراهيم أنيس وآخرون، المعجم الوسيط، مادة شيب (470/1)، محمد قلعي وحامد قنبي، معجم لغة الفقهاء، مادة حرف الشين، ص(255)، أحمد عمر، معجم اللغة العربية المعاصرة، مادة شيب (1156/2)، محمود عبد المنعم، معجم المصطلحات والألفاظ الفقهية، مادة الشاب (311/2)، محمد جبل، المعجم الاشتقاقي المؤصل لألفاظ القرآن الكريم، مادة الشين والباء (1100/2)، أحمد رضا، معجم متن اللغة، مادة ش ب ب (264/3).

- انظر، جمعية الصحة العالمية الرابعة والستون، وثيقة الشباب والمخاطر الصحية، ص (1)، رقم الوثيقة ج ص ع 64-28، تاريخ 24 مايو⁸⁵⁶ 2011م.

أو تؤخر سن البلوغ. وهو السن الذي يبدأ فيه اكتمال البدن والعقل والخصائص النفسية للإنسان. وتؤثر هذه العوامل أيضا في مدة استمرار خصائص مرحلة الشباب طولا وقصرا؛ فمن المنطقي إذن الاختلاف في تحديد سن الشبا ابتداء وانتهاء.

ثانيا: القيادة معني

ذكر أهل اللغة أن كلمة القيادة تطلق على معاني الرئاسة والإمارة وتدير شؤون الآخرين⁸⁵⁷. فأصل المعنى مأخوذ من توجيه الآخرين والتأثير عليهم ليأتمروا بأمر قائدهم وينقادوا له، فالمؤثر قائد والمتأثر مقود أو منقاد. ومن المعلوم أن المسؤوليات القيادية متفاوتة في الرتبة فكل من ولي أمر غيره فهو ولي أي قائد له، وتعظم مسؤولية القائد كلما زاد عدد الأتباع وعظم شأن موضوع القيادة وهدفها. إذن فليست كل وظيفة وإن عظم خطرها قيادة، بل القيادة محصورة بوظيفة توجيه الآخرين وتدير شؤونهم وهي تشمل جميع مجالات الحياة من الأسرة إلى الدولة.

المطلب الثاني

أبرز المهمات القيادية التي تبوأها الشباب في العهد النبوي

لا تحظى عين الباحث في السيرة النبوية أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يختار الأكفأ من أصحابه لأداء المهمات المختلفة التي كان يسندها لهم بوصفه قائدا عاما للمسلمين، ومعيار الكفاءة هذا يعتمد على المؤهلات الشخصية ومناسبتها للوظيفة المختارة؛ فاختار أشخاصا لأداء مهمات معينة واختار آخرين لوظائف أخرى؛ مما مكنه من استثمار طاقات الصحابة في تحقيق أهداف الدعوة، ومن هذه المهمات مهمة الإمارة ومسؤولية توجيه الآخرين.

ويلاحظ أن توزيع المهمات ومنها مهمة القيادة المدنية والعسكرية والسياسية لم تكن قاصرة على طائفة دون طائفة؛ فقد أتم الشباب والشيوخ، وكان اهتمامه - صلى الله عليه وسلم - بإسناد المهمات القيادية للشباب أمرا ملفتا للنظر، فقد كان - صلى الله عليه وسلم - يبحث عن الكفاءات القيادية في الصحابة بغض النظر عن فئاتهم العمرية، فكان نصيب الشباب منها يدل على أن هذه الفئة العمرية أخذت حقها كباقي الفئات العمرية في تبويئ مناصب القيادة.

إن توافر المهارات القيادية في مرحلة الشباب وما فيها من حيوية ونشاط وحماس، وتوافرها في مرحلة الكهولة والشيوخ وما فيها من التجربة والحكمة والاتزان تجعل من الشباب من جهة والكهولة والشيوخ من جهة فرسي رهان، كل منهما يصلح لمهام قيادية مختلفة، مما يعطي فرصة الاختيار بينهما حسب طبيعة المهمة القيادية.

ولعل هذا ما يفسر تنوع الشخصيات القيادية من الصحابة في العهد النبوي، فقد كان النبي صلى الله عليه وسلم يختار الشخص المناسب للمهمة القيادية المناسبة، وهكذا لم تكن حداثة السن عائقا أما أحد ليتبوأ منصبا قياديا، بل كانت من الخصائص التي ترجح كفته في بعض المهمات القيادية.

وعند استكشاف أنواع المهمات القيادية التي أسندت للشباب يلاحظ أنها متنوعة في مجالات عدة؛ العسكرية والسياسية والإدارية والدعوية والتعليمية.

وهذه نماذج لأبرز المهمات التي أسندتها النبي صلى الله عليه وسلم للشباب:

- انظر، انظر، الزبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، مادة قود (76/9)، إبراهيم أنيس وآخرون، المعجم الوسيط، مادة قاد (765/2)، عبد الغني⁸⁵⁷.
أبو العزم، معجم الغني، مادة قيادة قود، ص (21058).

أولا

إسناد مهمة تعليم الدين للناس إلى مجموعة من الشباب

أخرج البخاري ومسلم⁸⁵⁸ بإسناديهما عن مالك بن الحويرث قال: "أَتَيْتَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَخُشُّ شَبَابَهُ مُتَقَارِبُونَ، فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عَشْرِينَ لَيْلَةً، فَظَنَّ أَنَّا اشْتَقْنَا أَهْلَنَا، وَسَأَلَنَا عَمَّنْ تَرَكْنَا فِي أَهْلِنَا، فَأَخْبَرْنَا، وَكَانَ رُفِيقًا رَحِيمًا، فَقَالَ: ازْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ، فَعَلِمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ، وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي، وَإِذَا خَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَلْيُؤَدِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، ثُمَّ لِيُؤَمِّكُمْ أَكْبَرُكُمْ".

بعد هذه الدورة التدريبية التي استغرقت عشرين يوما - ويبدو ان موضوعها كان في فقه العبادات - لاحظ النبي صلى الله عليه وسلم أن الشباب بدؤوا بشتاقون إلى أهاليهم، فقرر إنهاء الدورة، وطلب منهم العودة إلى قومهم لتعليمهم ما تعلموا. ولا شك أن مهمة التعليم من المهمات القيادية، ومرحلة الشباب هي أفضل مراحل العمر للتعليم والتعلم؛ لما تختص به هذه المرحلة من الاستعداد للتلقي واكتشاف الجديد والقدرة على العطاء والتأثير.

ثانيا

تعيين أبي موسى الأشعري ومعاذ بن جبل

أميرين على مناطق في اليمن

أخرج الشيخان⁸⁵⁹ عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَعَثَ مُعَاذًا وَأَبَا مُوسَى إِلَى الْيَمَنِ قَالَ: يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا، وَبَشِّرَا وَلَا تُنْفِرَا، وَتَطَاوَعَا وَلَا تُخْتَلِفَا".

وأخرج البخاري⁸⁶⁰ بسنده عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: " قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ حِينَ بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ: إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ، فَإِذَا جِئْتَهُمْ، فَأَدْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَعْيَانِهِمْ فُتْرُدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ، فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ".

يوثق هذان الحديتان قصة اختيار النبي صلى الله عليه وسلم صحابيين للدعوة إلى الإسلام في اليمن، وتوجيهاته لهما. ويعيننا هنا ما يخص إسناد القيادة للشباب، والكلام فيها سيكون في مسألتين:

المسألة الأولى: تحديد سن معاذ وأبي موسى رضي الله عنهما عندما بعثا إلى اليمن

ثبت في صحيح البخاري أن تكليف النبي صلى الله عليه وسلم لمعاذ وأبي موسى بهذه الوظيفة كان قبل حجة الوداع التي كانت في السنة العاشرة للهجرة⁸⁶¹.

- رواه البخاري في الصحيح، كتاب الأدب، باب الرحمة الناس والبهائم (9/8)، رقم الحديث (6008). ورواه مسلم في الصحيح، كتاب المساجد⁸⁵⁸

ومواضع الصلاة، باب من أحق بالإمامة (465/1)، رقم الحديث (674).

- رواه البخاري في الصحيح، كتاب الجهاد والسير، باب ما يكره من النزاع والاختلاف في الحرب (65/4)، رقم الحديث (3038). ورواه مسلم في⁸⁵⁹

الصحيح، كتاب المغازي، باب بشروا ولا تنفروا (141/5)، رقم الحديث (4547).

- رواه البخاري في الصحيح، كتاب الزكاة، باب أخذ الصدقة من الأغنياء وترد في الفقراء حيث كانوا (128/2)، رقم الحديث (1496).⁸⁶⁰

- انظر، البخاري، الصحيح، كتاب المغازي، باب بعث أبي موسى ومعاذ إلى اليمن قبل حجة الوداع (161/5).⁸⁶¹

وفي ذلك الوقت كان معاذ وأبو موسى في ريعان شبابهما، فقد توفي معاذ بن جبل رضي الله عنه في طاعون الشام في العام السابع عشر أو الثامن عشر للهجرة، وكان عمره أربعاً وثلاثين سنة⁸⁶²؛ فيكون سنه عندما تم تكليفه ببعث اليمن أربعاً وعشرين سنة تقريباً، وهو سن ريعان الشباب.

أما أبو موسى الأشعري رضي الله عنه، فقد اختلف في سنة وفاته؛ فقيل إنه توفي في السنة الثانية والأربعين أو الرابعة والأربعين أو الخمسين أو الواحدة والخمسين أو الثالثة والخمسين، وكان عمره آنذاك ثلاثاً وستين سنة⁸⁶³. فعلى أبعد التقديرات إذا افترضنا أنه توفي في العام الثاني والأربعين عن عمر ثلاثة وستين سنة يكون عمر أبي موسى عندما بعثه النبي صلى الله عليه وسلم في السنة التاسعة للهجرة - ثمانية وعشرين عاماً على الأكثر، وهو سن الشباب أيضاً. وإذا احتسبنا عمره حسب الروايات الأخرى الواردة في سن وفاته سيكون عمره في ذلك الوقت أقل.

المسألة الثانية: طبيعة مهمة بعث اليمن

من الواضح من خلال الحديث الوارد في بعث اليمن أن المهمة كانت الدعوة على الإسلام تعليمًا وتطبيقًا، وهذا هو معنى الإمارة المعمول به في الإسلام؛ فإن أهم واجبات الأمير سياسة الناس بشرع الله تعالى.

قال ابن حجر في ترجمة أبي موسى الأشعري: " واستعمله النبي صلى الله عليه وسلم على بعض اليمن: كزبيد، وعدن وأعمالهما"⁸⁶⁴. ولفظ استعمل في كلام المؤرخين يدل على تعيين أمير.

ثالثاً

تعيين علي بن أبي طالب رضي الله عنه قائداً لجيش فتح خيبر

أخرج الشيخان عن سهل بن سعد رضي الله عنه أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول يوم خيبر: " لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ رَجُلًا يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ، فَمَاؤُوا يَرْجُونَ لِدَلِكِ أَهْلُهُمْ يُعْطَى، فَعَدُوا وَكُلُّهُمْ يَرْجُو أَنْ يُعْطَى، فَقَالَ: أَيْنَ عَلِيٌّ؟، فَعِيل: يَشْتَكِي عَيْنَيْهِ، فَأَمَرَ، فَدُعِيَ لَهُ، فَصَقَ فِي عَيْنَيْهِ، فَبَرَأَ مَكَانَهُ حَتَّى كَانَتْهُ لَمْ يَكُنْ بِهِ شَيْءٌ، فَقَالَ: نُفَاتِلُهُمْ حَتَّى يَكُونُوا مِثْلَنَا؟ فَقَالَ: عَلَى رَسْلِكَ، حَتَّى تَنْزِلَ بِسَاحَتِهِمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ، وَأَخْبِرُهُمْ بِمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ، فَوَاللَّهِ لَأَنْ يُهْدَى بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ".

كانت غزوة خيبر في السنة السادسة أو السابعة من الهجرة كما قال أهل السير ، وإذا كان علي بن أبي طالب رضي الله عنه قد ولد قبل البعثة بعشر سنين كما صححه ابن حجر ، فإن سنه آنذاك يكون تسعة وعشرون عاماً أو ثلاثون. ولم تكن هذه المرة الأولى ولا الوحيدة التي يتولى فيها علي رضي الله عنه القيادة العسكرية، فقد كان كثيراً ما يوليه النبي صلى الله عليه وسلم في المعارك مناصباً عسكرياً .

رابعاً

تعيين أسامة بن زيد قائداً عسكرياً لغزو الروم

أخرج الشيخان⁸⁶⁵ عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما "بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَعَثًا، وَأَمَرَ عَلَيْهِمْ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ فَطَعَنَ بَعْضُ النَّاسِ فِي إِمَارَتِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ تَطْعُنُوا فِي إِمَارَتِهِ، فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعُنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ، وَإِنَّمَا اللَّهُ إِنْ كَانَ لَخَلِيفًا لِلْإِمَارَةِ، وَإِنْ كَانَ لِمَنْ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَيْ، وَإِنَّ هَذَا لِمَنْ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَيْ بَعْدَهُ".

⁸⁶² - انظر، ابن حجر، الإصابة في تمييز الصحابة (109/6).

⁸⁶³ - انظر، المصدر السابق (183/4).

⁸⁶⁴ - انظر، ابن حجر، الإصابة في تمييز الصحابة (181/4).

⁸⁶⁵ - رواه البخاري في الصحيح، كتاب أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، باب مناقب زيد بن حارثة مولى النبي صلى الله عليه وسلم (23/5)، رقم الحديث (3730). ورواه مسلم في الصحيح، كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل زيد بن حارثة وأسامة بن زيد رضي الله عنهما (1884/4)، رقم الحديث (2426).

هذا الحديث أصل عظيم في بيان معيار اختيار الشخص المناسب للقيادة، وهو كفاءته القيادية ومناسبته لطبيعة الوظيفة القيادية المسندة إليه. ويبين الحديث أن الرئيس ليس ملزماً بالتخلي عن رأيه بسبب معارضة بعض المستشارين لتعيين شخص لمنصب قيادي.

وما يعنينا هنا قضية إسناد مسؤولية القيادة العسكرية لشباب في مقتبل العمر، والكلام في هذا سيكون في ثلاث مسائل:

المسألة الأولى: تحديد سن أسامة بن زيد رضي الله عنهما وقت تكليفه بالقيادة

من المعلوم أن بعث أسامة آخر البعث التي بعثها النبي صلى الله عليه وسلم وكانت بعد حجة الوداع، وتوفي النبي صلى الله عليه وسلم بعد خروج الجيش بقليل ولم يكمل مسيرته إلا بعد استقرار الأمر في المدينة بعد بيعة أبي بكر الصديق رضي الله عنه بالخلافة وإصراره على تنفيذ وصية رسول الله صلى الله عليه وسلم بإنفاذ بعث أسامة، وكان هذا في السنة الحادية عشرة للهجرة كما هو معلوم. وكان أسامة بن زيد في ذلك الوقت في الثامنة عشرة أو العشرين من عمره حسب اختلاف الروايات، أي أنه كان في مقتبل الشباب⁸⁶⁶.

المسألة الثانية: طبيعة المهمة القيادية

لم تكن المهمة القيادية التي أسندها النبي صلى الله عليه وسلم لأسامة سهلة، لأمر هي⁸⁶⁷:

1- اكتتب في هذا الجيش كبار الصحابة من المهاجرين الأولين، وقيادة هؤلاء من قبل شاب أمر جليل.

2- المهمة العسكرية كانت الشام خارج الجزيرة العربية فهي مهمة استثنائية تختلف عن باقي الغزوات والسرايا

التي كانت في أنحاء الجزيرة العربية.

3- العدو المقصود أقوى دولة في العالم في ذلك الوقت، وهي دولة الروم، وليس العدو قبائل عربية خبر الجيش

قتالها من قبل.

إن تولية أسامة الشاب في مقتبل عمره هذه المسؤولية الجليّة تدل على ثقته المطلقة به وبجيل الشباب عامة، مما يدل على أن

الشباب ليسوا أقل كفاءة من غيرهم في تحمل المسؤوليات.

المسألة الثالثة: سبب الاعتراض على تولية أسامة إمارة هذا الجيش

جاء في حديث ابن عمر - رضي الله عنه - الذي يحكي قصة تولية أسامة بن زيد رضي الله عنه أن بعض الناس اعترضوا على

ذلك، لكن النبي صلى الله عليه وسلم لم ينزل على رأيهم؛ لما يرى من كفاءة أسامة لقيادة الجيش جرياً على منهجه صلى الله عليه وسلم في اعتماد معيار الكفاءة لإسناد المسؤوليات.

فلماذا اعترض الناس على إمارة أسامة؟! ورد في الحديث أن بعض الناس اعترضوا على إمارة أبيه من قبل، وأبوه هو الصحابي

الجليل زيد بن حارثة، وكان النبي صلى الله عليه وسلم قد عينه أميراً على جيش مؤتة كما سيأتي ذكره بعد قليل. فما هو الشيء الذي دعا هؤلاء إلى الاعتراض على إمارة الأب وابنه؟! لا بد أن يكون هذا السبب مشتركاً بينهما.

جاء في رواية ابن سعد⁸⁶⁸ لحديث عمر أن سبب طعن الناس في إمارة أسامة صغر سنه، لكن هذه الزيادة غير موجودة في رواية

الشيخين للحديث كما مر قبل قليل، وسياق رواية ابن سعد للحديث يشعر أنها مدرجة من أحد الروايات لتفسير سبب الطعن⁸⁶⁹، ثم إن صغر

- انظر، ابن هشام، السيرة النبوية (2/641-642)، ابن حجر، الإصابة في تمييز الصحابة (1/202).⁸⁶⁶

- انظر، ابن هشام، السيرة النبوية (2/641-642).⁸⁶⁷

- انظر، ابن سعد، الطبقات الكبرى (2/192).⁸⁶⁸

- قال ابن سعد: "عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ سَرِيَّةً فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَاسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، فَكَانَ النَّاسُ طَعَنُوا فِيهِ أَيُّ⁸⁶⁹ فِي صِغَرِهِ"، الطبقات (2/192). الشاهد كلمة أي المساقاة للتفسير.

السن ليس مشتركا بين الأب وولده؛ فزيد بن حارثة رضي الله عنه كان أصغر من النبي صلى الله عليه وسلم بعشر سنين⁸⁷⁰، فيكون سنه عندما تولى إمارة جيش مؤتة في السنة الثامنة للهجرة لخمس سنين، ولا يعاب ابن الخمسين بصغر كما هو معلوم. ومما يؤيد استبعاد كون صغر السن سببا للاعتراض أن النبي صلى الله عليه وسلم أقر عددا من الشباب في مقتبل أعمارهم في مسؤوليات قيادية ولم ينقل اعتراض على هذا مما يدل على أن سبب الاعتراض شيء آخر.

لكن المشترك بينهما كما قال التوريشتي⁸⁷¹ هو أنهما من الموالى المعتقين، وكانت العرب تأنف عن تأمير الموالى كونهم من طبقة اجتماعية أدنى من طبقة الأحرار، لكن النبي صلى الله عليه وسلم أبطل هذه النظرة الطبقيّة وأصرّ على تأمير الأب وابنه على جيش فيه أشرف العرب ليقرر أن الشرف في التوى والعمل الصالح وليس في العرق أو العشيرة.

من المعلوم أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يكثر من استشارة أصحابه ويعمل بمشورهم، لكن الملفت للنظر هنا عدم العمل برأي هؤلاء والوضوح في مخالفتهم والإصرار على ذلك، والسبب أن مشورة الناس هنا تخالف مبدأ من مبادئ هذا الدين وهو إلغاء الفوراق الطبقيّة والعرقية بين المسلمين وتقرير الأخوة الإسلامية بينهم وتقرير أن معيار المفاضلة بينهم هو الإيمان والعمل الصالح. وقد طبق المسلمون هذا المبدأ في بناء حضارتهم فتولى الموالى كثيرا من المناصب القيادية في الدول الإسلامية المتعاقبة على أساس الكفاءة، ونال المرزوقون في العلم منه مكانة رفيعة في المجتمع الإسلامي، والتأمل في تاريخ الحضارة الإسلامية يلمح بوضوح أن كثيرا من العلماء كانوا من غير العرب.

المطلب الثالث

المسؤولية القيادية للشباب في الواقع المعاصر

مشكلات وحلول

عندما نقارن بين العهد النبوي وواقعنا المعاصر نجد اليون واسعاً في مجالات كثيرة، منها مجال إسناد المسؤوليات القيادية للشباب، فقد سبق ذكر نماذج من تكليف الشباب بالمسؤوليات القيادية في العهد النبوي، لكن هذه الفرص لا تكاد توجد في مجتمعاتنا المعاصرة؛ فمن النادر أن يتبوأ شاب منصبا قياديا رفيعا سواء في الإدارات المدنية أو العسكرية أو السياسية. وعلى الرغم من كثرة البرامج التي تعنى بالشباب وتمكينهم في المجتمع في مختلف المجالات والتركيز على صناعة القادة من الشباب إلا أن هذه البرامج ظلت مخرجاتها متواضعة وأخفقت في إيصال الشباب إلى المسؤوليات القيادية المهمة. فما أبرز المشكلات التي تعيق وصول الشباب إلى المسؤولية القيادية في المجتمعات المعاصرة؟ وكيف يمكن اقتراح حلول لها؟ هذا ما سوف تحاول هذه الورقة الإجابة عنه.

المسألة الأولى

معوقات وصول الشباب إلى المسؤوليات القيادية في المجتمعات المعاصرة

من خلال الاطلاع على واقع الشباب والمجتمعات المعاصرة يمكن تسجيل أبرز المعوقات التي تعترض سبيل الشباب نحو الوصول إلى المسؤوليات القيادية في المظاهر الآتية:

أولا: تأخر النضج العقلي والنفسي والمهاري للشباب، مما يقلل فرصهم لإشغال الوظائف فضلا عن الوظائف القيادية.

870 - انظر، ابن سعد، الطبقات الكبرى (32/3).

871 - انظر، المسير في شرح مصابيح السنة (1334/4).

ثانيا: نظرة علم النفس الحديث للشباب بوصفهم مراهقين تتسم مرحلتهم العمرية بالاضطراب⁸⁷²؛ مما يجعلهم بحاجة إلى رعاية من المجتمع فكيف يمكن أن يكونوا رعاة له!

ثالثا: نظرة المجتمعات الحديثة للشباب على أنهم اطفال يحتاجون للرقابة والرعاية، فكيف يمكن لهذا المجتمع أن يمكن الأطفال من توجيهه؟!؟

رابعا: تأخر المؤسسات التعليمية في إكساب طلبتها العلوم والمهارات اللازمة لحياتهم، فإذا كان الشاب يبدأ في دراسة اختصاصه في التاسعة عشرة من عمره فمتى سيتقن ويكتسب الخبرة في اختصاصه ليكون قياديا فيه؟!؟

خامسا: بقاء الدعوات إلى تمكين الشباب في المجتمعات وإيصالهم إلى المسؤوليات القيادية في المجتمع في الإطار النظري دون تفعيلها في الواقع.

سادسا: توفير جو من الرفاهية ونعومة العيش من قبل المربين لأبنائهم، وإشغال أوقاتهم باللعب للمتعة فقط، فيلجأ الآباء والأمهات إلى توفير كل ما يحتاجه الأبناء بسبب الخوف عليهم من الاعتماد على أنفسهم في تحصيل حاجياتهم وحل مشكلاتهم مما يفقد الأبناء القدرة على تحدي الصعاب، ويحرمون من اكتساب مهارات التغلب عليها.

سابعاً: عدم وجود توجه فعلي من قبل قيادات المجتمعات الحالية إلى تمكين الشباب من القيادة وتذليل الصعوبات التي تعيق ذلك.

المسألة الثانية

كيف يمكن تمكين الشباب من الوصول إلى المسؤولية القيادية في المجتمع المعاصر؟

لا شك أن القضاء على الأسباب التي أعاققت وصول الشباب إلى المسؤوليات القيادية هو البداية الصحيحة لتمكين الشباب من ذلك؛ لأن عجز الشباب عن الوصول إلى ذلك نتيجة لأكثر من سبب، فإذا تمت معالجة المعوقات فإن النتائج المرجوة تترتب بشكل مباشر حسب السنن التي أودعها الله تعالى في المجتمعات.

وفي سبيل النجاح في تذليل تلك العقبات لا بد من ملاحظة الأمور الآتية:

أولاً: بناء القناعة بلزوم تمكين الشباب من القيادة، والعمل على إقناع شرائح المجتمع المختلفة بذلك ليكون رأياً عاماً يشترك فيه القادة والاتباع؛ وذلك اقتداء بالمنهج النبوي واستثمارا لمرحلة الشباب التي تتميز بالعطاء والنشاط والقدرة على التغيير والمغامرة.

ثانياً: ألا تبقى المسألة حبيسة الضمائر، فلا بد من الحماس للتطبيق، فكم من عقائد نظرية ظلت حبيسة أصحابها لم تترجم إلى عمل بسبب فقدان الدافعية والحماس لتنفيذها، ويكفي أن يكون مقتضى الإيمان بنبوته محمد صلى الله عليه وسلم ووجوب الاقتداء به دافعا للاقتداء العملي بمنهجه صلى الله عليه وسلم، إضافة إلى ما ينتج عن تمكين الشباب من نجاحات عملية سيحصدها المجتمع نتائجه.

ثالثاً: البعد عن الفردية والعشوائية في التطبيق، فلا بد من عمل جماعي مخطط له على كل المستويات لتؤتي هذه الفكرة أكلها؛ لأننا نحتاج إلى تغيير مفاهيم نشأت عليها أجيال كثيرة، ونحتاج إلى بناء جيل من الشباب يشترك الجميع في إعدادهم، ومثل هذه المشاريع العملاقة لا تصلح لها الفردية ولا العشوائية.

رابعا: الجديدة من قبل القيادات الحالية للمجتمع في تمكين الشباب من القيادة بعد تدريبهم عليها؛ لأن مثل هذا الأمر يعتمد على أولي الأمر وأصحاب القرار في المجتمعات بالدرجة الأولى، وإلا فإن هذه القضية ستظل تدور في حلقة التنظير المفرغة دون ان تنال حظها من التطبيق.

– انظر، حامد زهران، علم نفس النمو، ص (291). 872

خامسا: في سبيل تغيير نظرة المجتمع للشباب لا بد من تغيير واقع الشباب نفسه؛ لأن تلك النظرة لم تأت من فراغ، فهي نابعة من واقع الشباب في المجتمعات المعاصرة، فبعد أن كان الشباب عماد المجتمع في الماضي صار عالة عليه ويحتاج إلى رعاية للأسباب التي ذكرت من قبل، فتغيير واقع الشباب سيغير نظرة المجتمع له مباشرة، ويمكن إعادة ثقة الشباب بأنفسهم من خلال التدابير الآتية:

- (1) البدء بالتربية البيئية، فلا بد أن يعود الآباء والأمهات أبناءهم على الاعتماد على أنفسهم، وتدريبهم على قضاء حوائجهم بأنفسهم، ولا بد من تطوير اعتمادهم على أنفسهم كلما تقدمت السن واكتسبت المهارات.
- (2) الكف عن توفير وسائل اللهو غير المفيد، وملء أوقات الأبناء بما يعود عليهم بالنفع، ولعل المقارنة بين أولاد الفقراء الذين يغلب عليهم الاعتماد على أنفسهم وتحدي المصاعب وقلة اللهو - مع أولاد الأغنياء الذين يغلب عليهم الكسل واللهو يعطينا مؤشرا مهما لأثر التربية البيئية على شخصية الطفل عندما يصل إلى مرحلة الشباب.
- (3) القيادة مهارة، جزء منها فطري وآخر مكتسب، وهذا دور مؤسسات المجتمع في الاكتشاف المبكر لهذه المهارة وتطويرها بالتدريب المستمر.
- (4) التذكير في إكساب الطلبة المعارف والمهارات الحياتية، وعدم إضاعة أوقاتهم في تعلم أشياء لن يستفيدوا منها في حياتهم سواء في المدارس أو الجامعات؛ فأكثر المقررات الدراسية التي يتعلمها الطلبة ينسونها ولا يحتاجونها في حياتهم العملية، فيكونون قد أضاعوا وقتا طويلا وبذلوا جهدا كبيرا في تعلم ما نسوه ولم يستفيدوا منه، وبالمقابل فإن المقررات التي يحتاجونها عمليا لم يأخذوا نصيبهم الكافي منها، فانعكس ذلك سلبا على أدائهم، وأفقدتهم فرصة التعلم الكافي فضلا عن الخبرة والتطوير وهي أهم مؤهلات القيادة.

خاتمة

أبرز النتائج والتوصيات

بعد هذه الجولة القصيرة تبين لنا الحقائق الآتية:

- (1) كان المعيار الذي اعتمده النبي صلى الله عليه وسلم في اختيار القادة هو الكفاءة؛ لذلك كان القادة في العهد النبوي من الشباب والكهول والشيوخ، وقد نال الشباب نصيبهم من المسؤوليات القيادية العليا، ولم يمارس بحقهم أي إقصاء.
- (2) من أبرز الأمثلة على القيادات الشابة في العهد النبوي أبو موسى الأشعري ومعاذ ابن جبل وعلي بن أبي طالب وأسامة بن زيد رضي الله عنهم أجمعين.
- (3) من أهم أسباب إقصاء الشباب عن المسؤوليات القيادية في المجتمعات المعاصرة أنهم غير مؤهلين لها بسبب طبيعة تنشئتهم التي تتقاعد بهم عن النضوج المبكر في العلوم والمهارات، فكان واقعهم سببا لتغير نظرة المجتمع لهم.
- (4) ظلم المجتمع الشباب مرتين، الأولى: عندما لم يعطهم الفرصة لإكسابهم المؤهلات القيادية بسبب التنشئة التي فرضها عليه. الثانية: عندما حرم القلة المؤهلة النادرة منهم من الوصول إلى المناصب القيادية تماشيا مع نظرة المجتمع لهم.
- (5) السبيل إلى إعادة تمكين الشباب من القيادة كما كانوا في العهد النبوي هو تغيير واقعهم بإعادة النظر في مناهج إعدادهم كي لا نظلهم فنكلفهم ما لا يطيقون، ولا نظلهم بقيادة غير مؤهلة، ولا نظلهم المنهج النبوي في اختيار القادة إذا طبقناه مشوها بلا مراعاة لاختلاف الزمان والمكان والثقافة.

(6) من أهم عوامل نجاح إعادة تمكين الشباب من القيادة الجديدة في تطبيقها من قيادات المجتمع حتى لا تبقى فلسفة نظرية ليس لها حظ من الواقع. ومن أهم عوامل نجاح تطبيقها عمليا البعد عن الفردية والعشوائية، فلا بد من تضافر جهود الجميع كل حسب موقعه ولا بد من التخطيط السليم لضمان نجاح هذا المشروع.

المصادر والمراجع

- إبراهيم مصطفى وأحمد الزيات وحامد عبد القادر ومحمد النجار، معاصرون، المعجم الوسيط، دار الدعوة.
- أحمد رضا، معاصر، معجم متن اللغة، دار الحياة، بيروت، 1377هـ 1958م.
- أحمد عمر، ت (1424) هـ، معجم اللغة العربية المعاصرة، عالم الكتب، ط1، 1429هـ 2008م.
- البخاري، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل، ت (256) هـ، الجامع الصحيح، تحقيق محمد الناصر، دار طوق النجاة، بيروت، ط1، 142هـ.
- التوريشتي، شهاب الدين فضل الله بن حسن، ت (661) هـ، الميسر في شرح مصابيح السنة، تحقيق عبد الحميد هندواوي، مكتبة نزار الباز، مكة، ط2، 1429هـ 2008م.
- جمعية الصحة العالمية الرابعة والستون، وثيقة الشباب والمخاطر الصحية، ص (1)، رقم الوثيقة ج ص ع 28-64، تاريخ 24 مايو 2011م.
- حامد زهران، علم نفس النمو، دار المعارف، مصر، 1986م.
- ابن حجر، أبو الفضل علي بن أحمد العسقلاني، ت (852) هـ، الإصابة في تمييز الصحابة، تحقيق عادل عبد الموجود وعلي معوض، دار الكتب العلمية، بيروت، ط1، 1415هـ.
- ابن سعد، أبو عبد الله محمد بن سعد، ت (230) هـ، الطبقات الكبرى، تحقيق محمد عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، ط1، 1410هـ 1990م.
- ابن سيده، أبو الحسن علي بن إسماعيل، ت (458) هـ، المحكم والمحيط الأعظم، تحقيق عبد الحميد هندواوي، دار الكتب العلمية، بيروت، ط1، 1421هـ 2000م.
- عبد الغني أبو العزم، معاصر، معجم الغني، موقع معاجم صخر على المكتبة الشاملة.
- ابن فارس، أبو الحسين أحمد بن فارس بن زكريا الرازي، ت (395) هـ، معجم مقاييس اللغة، تحقيق عبد السلام هارون، دار الفكر، 1399هـ 1979م.
- محمد جبل، معاصر، المعجم الاشتقاقي المؤصل لألفاظ القرآن الكريم (مؤصل بيان العلاقات بين ألفاظ القرآن الكريم بأصواتها وبين معانيها)، مكتبة الآداب، ط1، 2010م.
- محمد قلعي وحامد قنبي، معاصرون، معجم لغة الفقهاء، دار النفائس، ط2، 1408هـ 1988م.
- محمود عبد المنعم، معجم المصطلحات والألفاظ الفقهية، دار الفضيلة. مستودع المكتبة الشاملة.
- مرتضى الزبيدي، محمد بن محمد الحسيني، ت (1205) هـ، تاج العروس من جواهر القاموس، دار الفكر، بيروت، ط1، 1414هـ.

- مسلم، أبو الحجاج القشيري النيسابوري، ت (261) هـ، الصحيح، تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت.
 - ابن منظور، جمال الدين محمد بن مكرم، ت (711) هـ، لسان العرب، دار صادر، ط3، 1414 هـ.
- ابن هشام، جمال الدين عبد الملك الحميري، ت (312) هـ، السيرة النبوية، تحقيق مصطفى السقا وإبراهيم الأبياري وعبد الحفيظ الشلبي، مكتبة البابي الحلبي، مصر، ط2، 1375 هـ 1955 م